

K. MARX-F. ENGELS

DELA

Karl Marx
Friedrich Engels

Karl Marx
Friedrich Engels
Dela
Osamnaesti tom

Redaktor
Olga Kostrešević

Prevodioci
Ljubica Bauer-Protić
Milan Bajec
Boris Vuković
Milutin Šušović

Institut
za međunarodni
radnički pokret

Prosveta
izdavačko preduzeće

KARL
MARX
FRIEDRICH
ENGELS

DELA

TOM 18

BEOGRAD 1978

Predgovor

Publicistički radovi Marxa i Engelsa sakupljeni u ovom tomu nastali su šezdesetih godina 19. veka kao plod njihove saradnje u američkim i evropskim listovima, a posvećeni su vremenu u kome su napisani. Iako u formi novinskih članaka, ograničenog prostora, a okrenuti savremenim problemima, i sazdani ponekad od detalja, to su dragoceni tekstovi za upoznavanje jednog perioda liberalnog kapitalizma.

Ovaj tom sadrži više od sto članaka Marxa i Engelsa koje su oni objavili od jula 1860. do septembra 1864. godine. Najveći deo ih je objavljen u progresivnom američkom listu »New-York Daily Tribune«, u kome je Marx saradivao od 1851. do marta 1862. godine. Saradnja je, međutim, bila prekinuta u vreme građanskog rata u Sjedinjenim Američkim Državama, posle čega će se Marx orijentisati mahom na bečke novine »Die Presse«. U tom liberalnom listu on je u toku 1862. godine objavio znatan broj svojih članaka.

Članci Marxa i Engelsa svojom sadržinom najbolje svedoče o njihovom interesovanju za različite teme. U njima se analizira ekonomska situacija u pojedinim zemljama, zatim društvena pitanja, unutrašnja politička situacija, a istaknuto mesto zauzimaju i međunarodni odnosi.

Autori značajnu pažnju posvećuju pre svega razotkrivanju karakteristika tadašnjih režima. Iz sasvim razumljivih razloga dosta prostora posvetili su Engleskoj. Marx je tada živeo u Londonu (od 1849), Engels u Mančesteru (od 1850), pa su tako o njoj mogli dobiti celovitu predstavu. Dali su ocenu njenog ekonomskog razvitka, posebno spoljne trgovine, kao i unutrašnjih političkih odnosa. Pokazali su da je vlast u rukama aristokratsko-buržoaske oligarhije i da je to opredelilo i ulogu samog parlamenta. Marx i Engels su isto tako istakli i reakcionarnu suštinu francuskog Drugog carstva, koje je počivalo na sprezi bonapartističke vlade, krupnog kapitala i vrhova buržoazije. Prikazali su i reakcionarne režime Pruske, Austrije i Rusije i napokon oživljavanje revolucionarnog radničkog pokreta.

Veći broj svojih tekstova Marx i Engels su posvetili spoljnoj politici velikih sila i njihovim međusobnim odnosima, zauzimajući

nepomirljiv stav prema zavojevačkim planovima tadašnjih reakcionarnih krugova Evrope i prema perfidnom delovanju njihove diplomatije. Pri tome su u središte ispitivanja stavili nekoliko krupnih problema koji su u to vreme dominirali međunarodnom scenom: ujedinjenje Italije, istočno pitanje i pitanje ujedinjenja Nemačke. Prikazali su i uzroke tadašnjih sukoba u svetu, agresivne ciljeve velikih sila, njihova gruba mešanja u unutrašnje odnose drugih zemalja, diplomatske pritiske, vojne intervencije, kolonijalne poduhvate i gušenja nacionalno-oslobodilačkih pokreta. Posebno su osvetlili avanturističku politiku Napoleona III, njegovo mešanje u italijansko pitanje i želju za hegemonijom u Evropi i u svetu. Značajno mesto dali su i građanskom ratu u Sjedinjenim Američkim Državama, pri čemu su pobjedi Severa pridavali istorijski značaj. Sa iskrenim simpatijama pratili su i ustanak poljskog naroda 1863. godine, nadajući se da će njegova pobjeda doprineti slamanju reakcionarnih režima u Rusiji, Austriji i Pruskoj i otvoriti perspektivu novim nacionalnim i demokratskim pokretima na evropskom tlu.

Period u kome su nastali pomenuti članci bio je karakterističan po ogromnim ekonomskim i društvenim promjenama i krupnim zbivanjima. Potrebno je, međutim, da se na njih bliže osvrnemo da bismo razumeli suštinu Marxovih i Engelsovih ideja i vrednost ocena koje su dali.

Ekonomsko stanje pedesetih i šezdesetih godina 19. veka počivalo je na snažnom napretku industrije i na ekspanziji kapitalističkog društva. Na osnovi povećane proizvodnje gvožđa, korišćenja koksa i primenom raznih tehničkih pronalazaka došlo je do naglog razvoja metalurgije, što će se osetiti naročito u tehnici transporta i fabričkoj proizvodnji. Upravo železnice, parobrodi, fabrike i industrijski gradovi bili su osnova privrednog razvitka uz istovremenu koncentraciju kapitala u nova velika preduzeća. Izgrađena je jedinstvena evropska železnička mreža sa izuzetkom Balkana, a u Sjedinjenim Američkim Državama železnica će spojiti teritorije od atlantske obale do Misisipija. Železnice će osigurati prevoz robe na veliku udaljenost, postaće i najveći potrošač teške industrije koja je počivala na proizvodnji uglja i gvožđa, a istovremeno će podstaći izgradnju fabrika i velikih gradova. Biće izgrađeni i novi tipovi parnih brodova sa trupom od gvožđa i propelerom koji su skratili pomorske daljine. Uspostavljena je mnogostruka razmena proizvoda, ljudi, ideja. Brodovi su u Evropu dovozili pamuk, žito, čaj, drvo i dr. a iz nje odvozili tkanine, mašine i mnogo drugih industrijskih proizvoda. Bila je omogućena i velika cirkulacija ljudi. Železnice će igrati ulogu u pojačanoj unutrašnjoj migraciji stanovništva koje se kretalo ka industrijskim centrima, a brodovima će se prevoziti mase emigranata koje su iz Evrope odlazile za Ameriku i Australiju, pa čak i vojska (u Kinu, Meksiko itd.). Zahvaljujući napretku saobraćaja bila je omogućena i brža razmena informacija, čemu su međutim posebno doprinela i druga tehnička sredstva (telegraf). Pojavile su

se i agencije za informacije, koje su novinama prodavale vesti, tako da će štampa pružati mnogo brža i potpunija obaveštenja o različitim stvarima. London je postao svetski centar informacija.

Posledice snažnog ekonomskog razvoja i napretka u saobraćaju najpre su se osetili na tržištu. Trgovina je dostigla neslućeni porast. Proizvodi su se brzo prenosili iz jednog dela sveta u drugi, tako da područje prodaje nije bilo ograničeno. Međutim, dobre veze između pojedinih delova sveta, s obzirom da je kapitalistički način proizvodnje obuhvatao ogromna prostranstva, doprinele su i da izvesne periodične ekonomske krize postanu u pravom smislu svetske krize. Tako će svetska kriza 1857. godine za kraće vreme prekinuti snažnu poslovnu aktivnost. Privredna međuzavisnost pokazala se i na primeru građanskog rata u Sjedinjenim Američkim Državama, kad je prekid dovoza pamuka u Evropu naneo ogromne štete engleskoj tekstilnoj industriji.

Ekonomska ekspanzija dovela je do značajnih promena u društvu. Poslovni život postao je mnogo raznovrsniji. Došlo je do takvog razvoja novčanih transakcija i upotrebe bankarskih čekova i kreditnih bonova da su se na osnovu njih stvarala čitava bogatstva. Međutim, da bi se podigle fabrike i izgradile železnice, nisu bili više dovoljni kapitali pojedinaca nego ih je trebalo udruživati. Stvarala su se akcionarska društva, pretežno u Engleskoj i Francuskoj, koja su ulagala novac u mnoge krupne poslove svuda po svetu.

Kapitalističko društvo pedesetih i šezdesetih godina nije bilo više jednostavno u kompoziciji. To će se najbolje osetiti u političkim opredeljenjima u okviru buržoaske klase. Gornji slojevi našli su se u vrhovima vladajućih režima. Srednji slojevi, koji su u ovoj fazi kapitalizma nastali zahvaljujući razvijenom poslovnom životu, tražili su svoje posebno mesto u tadašnjim političkim strukturama. U Engleskoj su krupni kapitalisti, moćne kompanije i velike banke bili tesno vezani s aristokratijom i gospodarili su parlamentom, dok su nasuprot njima srednji slojevi buržoazije ulazili tada u borbu za novu izbornu reformu. U bonapartističkoj Francuskoj, poslovno živio ali politički dugo paralisanoj, na izborima 1863. godine čuli su se jači opozicioni republikanski glasovi. U Nemačkoj su liberali iz više nemačkih država, okupljeni u tzv. Nacionalnom savezu, u svom programu tražili reforme, mada nisu bili spremni na revolucionarnu borbu. U Rusiji će krupni kapitalisti tek reformama sprovedenim šezdesetih-sedamdesetih godina dobiti mogućnost da se u lokalnim i gradskim upravama nadu zajedno sa plemstvom. U Italiji je buržoazija ušla u proces nacionalnog oslobođenja i ujedinjenja, ali dok su njeni gornji slojevi zajedno sa plemstvom činili umereno liberalno krilo ujedinjenja, srednji i niži slojevi opredelili su se za nacionalno-revolucionarni pravac.

Klasne suprotnosti početkom šezdesetih godina ušle su u novu fazu. Radnički pokret počeo je u mnogim zemljama da se oporavlja od udaraca koji su mu naneseni posle 1848. godine i da se organizaciono

sređuje. Engleski radnici okupljeni u profesionalnim organizacijama počeli su da se povezuju (Londonski savet tredjuniona 1860), a svoju političku snagu pokazali su ustavši odlučno protiv intervencije Engleske u korist Juga u američkom građanskom ratu. Francuski radnici su 1864. godine dobili ograničeno pravo udruživanja a na naknadnim izborima su se prvi put posle niza godina pojavili sa svojim kandidatima. U Italiji su se radnici masovno našli u narodnim ustancima 1860. godine za ujedinjenje zemlje. U Nemačkoj su predstavnici radnika velikih industrijskih centara formirali 1863. godine. Opšti nemački radnički savez na čelu sa Ferdinandom Lassalle-om. U Rusiji su se organizovali brojni seljački ustanci protiv ograničene kmetovske reforme 1861. godine, a revolucionarni demokrati (Černiševski, Hercen, Agarjov i drugi) ušli su u novu fazu borbe koja će se voditi pod parolom »Zemlja i sloboda«, što je bio naziv novoosnovanog tajnog revolucionarnog društva. Učinjeni su tih godina i značajni napori na povezivanju radnika iz raznih zemalja. Susret engleskih i francuskih radnika na svetskoj izložbi u Londonu 1862. godine, a pre svega zajednički skup engleskih, francuskih i nemačkih radnika u Londonu organizovan u znak podrške poljskom ustanku 1863. godine, bili su podsticaj za stvaranje Međunarodnog udruženja radnika u septembru 1864. godine (Prva internacionala).

Pomenuta pitanja ekonomskog i društvenog razvoja bila su predmet Marxovog i Engelsovog izvanrednog živog zanimanja. To se u prvom redu vidi iz Marxovih tekstova. U kratkim novinskim člancima, međutim nije bilo mesta široj analizi, pa ipak iz njih izvire duboko poznavanje uzajamne povezanosti svetske ekonomije i njenog uticaja na društveno stanje i politička zbivanja. Najviše članaka iz ove grupe pitanja odnose se na Englesku, jer je Marx, pored ostalog, raspomagao o njoj i sa najviše podataka, kojima je mogao ilustrovati svoja zapažanja. On je, na primer, ukazivao na ogroman značaj železnica ne samo za razvoj engleske privrede nego i za krupne društvene promene. Po njegovim rečima, kapital koji je uložen u železnički saobraćaj »stvorio je aristokratskom zemljoposedu moćnog rivala i srednjoj klasi armiju novih rezervnih trupa« (*Statistika razmatranja o železnici*). Uz to, s njenim razvojem rastao je i broj radnika. Na osnovu analize statističkih podataka Marx je dao i ocenu razvoja akcionarskog sistema, izražavajući misao da će konkurencija dovesti do upotrebe kapitala u još većem obimu. To će se, uostalom, i potvrditi već od početka sedamdesetih godina. Marx je, osim toga, vrlo nepovoljno ocenjivao finansijsko stanje ne samo Engleske nego i kontinentalnih sila, ukazujući na to da će one, u želji da odvrte pažnju od sopstvenih novčanih nedaća, pribeci ratovima.

Na primeru Engleske Marx je dao i sumornu sliku stanja u međunarodnom trgovinskom bilansu koje je nagoveštavalo buduće ekonomske krize. Nije bio u pitanju samo građanski rat u Sjedinjenim Američkim Državama koji je inače paralisao dovoz pamuka toliko potrebnog engleskoj tekstilnoj industriji ili smanjio isporuke žita, i to baš u vreme kad

su u Evropi bile rđave žetve. Indijsko tržište, jedno od najvažnijih za englesku tekstilnu industriju, bilo je prezasićeno engleskim proizvodima. Otvorio se zapravo problem ekonomskih kriza hiperprodukcije.

U sklopu ovih napisa Marx je dao i prikaz društva u Engleskoj. Izražavajući oštru kritiku na račun politike Palmerstonove vlade koja je pružala podršku robovlasnicima američkog Juga u građanskom ratu u Sjedinjenim Američkim Državama, Marx je tim povodom analizirao i političke odnose u zemlji. Vladu je smatrao predstavnikom oligarhije koja je uzurpirala vlast i ostvarila monopol na nacionalnu politiku, čime je potpuno degradirala ulogu parlamenta. S tim u vezi, dao je poraznu kritiku dela buržoaske štampe koja radi na »fabrikovanju javnog mnjenja« u službi vladajuće politike. Veći deo buržoazije ulazi tada u razne špekulantske poslove zbog pamučne krize, zainteresovan je za održavanje veza sa Sjedinjenim Američkim Državama, ali je neodlučan da se suprotstavi vladinoj politici.

Nasuprot buržoaziji Marx vidi engleske radnike čija uloga sve više raste. To se manifestuje u trenutku kada ti isti radnici, u najvećoj bedi zbog tadašnje ekonomske situacije, izazvane krizom u dovozu pamuka, odlučno ustaju u odbranu američke revolucije i zauzimaju preteći stav ukoliko Engleska interveniše na strani američkih robovlasnika. To je za Marxa bio presudni činilac u oživljavanju radničkog pokreta, isto koliko i podrška tih istih radnika poljskim ustanicima. Takav stav dobio je još veći značaj kada su u odbranu poljskog ustanka ustali i inostrani radnici u Londonu, između ostalog i tamošnje nemačko udruženje radnika. I upravo to je, po Marxovoj oceni, bila podloga za uspostavljanje »bratske veze« među radnicima, što je i usledilo 1864. godine.

I u međunarodnim odnosima početkom šezdesetih godina svet se suočio sa krupnim zbivanjima. Njima će Marx i Engels posvetiti znatan broj svojih članaka. Francusko carstvo Napoleona III, koje je krimskim ratom razbilo nekadašnju koaliciju Rusije, Pruske i Austrije, bilo je na vrhuncu moći; u želji za hegemonijom umešalo se u italijanske stvari, čime je otvorena nova faza ujedinjenja Italije, tzv. italijanski rat. Bilo je takođe podstaknuto i istočno pitanje koje je izgledalo da će mirovati posle krimskog rata. Tome je doprinela činjenica što će, pored oslobodilačkih pokreta naroda u okviru Turske, mešanje velikih sila i njihovi planovi stvarati preduslove za njegovo ponovno otvaranje. Otpočeo je i proces ujedinjenja Nemačke »gvoždem i krvlju«. Tako će opšta slika Evrope i odnosi u njoj početi da se iz temelja menjaju. Na političke prilike tog vremena uticaće i vanevropska pitanja, posebno građanski rat u Sjedinjenim Američkim Državama, pohod protiv meksičke republike i kolonijalni poduhvati velikih sila.

U analizi ovih događaja Marx i Engels su nastojali da ukažu na suštinu politike velikih sila. Oni su, štaviše, na samom početku predvideli krize u međunarodnim odnosima, s obzirom na teške unutrašnje prilike, u prvom redu finansijske, i na želju vladajućih krugova da se

one »rešavaju« spoljnom ekspanzijom. Nastojali su isto tako da otkriju međusobnu zavisnost pojedinih akcija velikih sila, kako bi pokazali povezanost i celovitost svih tadašnjih međunarodnih problema, a s druge strane da bi napravili razliku između progresivnih kretanja koja su došla do izražaja u nekim zbivanjima u svetu, i sebičnih interesa vladajućih krugova.

Italijansko pitanje bilo je svakako jedan od najznačajnijih događaja u Evropi krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina 19. veka, pa je i razumljivo što su mu i Marx i Engels posvetili značajnu pažnju. Odlučujuća etapa ujedinjenja nastupila je s jedne strane politikom Pijemonta (Sardinijsko Kraljevstvo) i zaslugom njegovog ministra Cavoura da italijansko pitanje postane evropsko pitanje, što će dovesti do vojne intervencije Francuske, a s druge strane rešenošću italijanskog naroda da upotrebi revolucionarna sredstva. Napoleon III je ušao u rat s Austrijom na strani Pijemonta, ali uz teritorijalne kompenzacije (Nica i Savoja); u dvema bitkama (Madenta i Solferino, jun 1859) srušio je austrijsku vlast na severu Italije i izišao iz rata. Italijanski revolucionari na čelu sa Garibaldiem, uz pomoć narodnih ustanaka 1860. godine, oslobodili su južnu Italiju, ali su sam čin ujedinjenja prepustili Pijemontu. Nova država tako nije postala demokratska republika, nego konstitucionalna monarhija.

Ocenjujući događaje u Italiji, Marx i Engels su želeli da pokažu kako politika Napoleona III ne samo što nema ništa zajedničkog sa borbom italijanskog naroda nego je suprotna njegovim težnjama i interesima. Pod plaštom pomoći Italijanima francuski car sprovodio je zavojevačke ciljeve, politiku teritorijalnog širenja, a to ga je zapravo činilo neprijateljem ujedinjenja. Marx i Engels su takođe osuđivali i držanje vladajućih krugova Pijemonta, a Cavoura su smatrali slugom francuskog vladara. Ujedinjenje Italije, po njihovoj oceni, trebalo je da se izvede revolucionarnim putem i zato su pružili punu podršku Garibaldiju. čije su vojne sposobnosti i demokratska ubedenja visoko cenili, ali su se kritički odnosili prema njemu zbog pristanka da plodovi njegovih pobjeda u južnoj Italiji pripadnu Savojskoj dinastiji.

Istočno pitanje, o kome takođe pišu Marx i Engels, imalo je u to vreme svoje dodirne tačke sa italijanskim ujedinjenjem. I to, kada je reč i o balkanskoj i o bliskoistočnoj komponenti tog pitanja. Krimski rat je, naime, stvorio mogućnost kolektivne zaštite hrišćana u Turskoj od strane evropskih sila, ali one nisu ništa preduzele da Porta radikalnim reformama bitno popravi položaj svog stanovništva. Agrarno pitanje izazvalo je ustanak u Hercegovini, došlo je do tursko-crnogorskog rata (1862), a zbog bombardovanja beogradske varoši (1862) otvorena je kriza i u odnosima Srbije i Turske. U Siriji je aprila-juna 1860. godine došlo do krvavih pokolja hrišćanskih Maronita od strane muslimanskih Druza. Međunarodni okvir ovih pitanja bio je međutim mnogo širi. Rusija je htela da iskoristi pomenute događaje da bi ponovo otvorila istočno pitanje. Po mišljenju Marxa, želja ruskih vla-

dajućih krugova bila je da im eventualni spoljnopolitički uspeh posluži kao »sredstvo nacionalnog uspavlivanja«, s obzirom na unutrašnju finansijsku krizu, problem kmetstva i razbuktavanje poljskog pitanja. Namera ruskog carizma, koja se međutim tada neće ostvariti, bila je da dobije saglasnost Francuske za oslobodenje od odredbi Pariskog mirovnog ugovora koje su se odnosile na neutralizaciju Crnog mora i zabranu Rusiji da tamo drži ratnu flotu, pa je u tom cilju podržao Napoleonovu vojnu intervenciju u Siriji jula 1860. godine, a takođe i akciju u Italiji. U isto vreme i učesnici italijanskog ujedinjenja zanosili su se takođe idejom o pokretanju istočnog pitanja. Nameravali su da podignu balkanske narode u jedan opšti pokret, a mađarski emigrant i revolucionar general Türr, Garibaldijev saborac, pravio je plan za otpočinjanje vojne akcije protiv Austrije preko balkanske teritorije, uz istovremeno izazivanje revolucije u Mađarskoj.

Događaji u Italiji bili su podsticaj da se ponovo pokrene i problem jedinstva Nemačke. I o njemu su Marx i Engels izneli svoja zapažanja. U vreme francusko-austrijskog rata postavljalo se pitanje da li će Pruska pustiti Napoleona III da istera Austriju iz Italije ili će s Nemačkim savezom ustati u njenu odbranu. Privrženici Austrije, znajući za Napoleonove pretenzije na levu obalu Rajne, vodili su propagandu da bi trebalo »braniti Rajnu na reci Po«. Vodeći krugovi u Pruskoj, pristalice nemačkog ujedinjenja pod dinastijom Hohenzollerna, nisu bili spremni da priskoče Austriji u pomoć. U stvari, Pruska se pripremala da izvrši ujedinjenje Nemačke, čije je praktično ostvarenje bilo povereno kancelaru Bismarcku, koji je do 1862. godine bio pruski ambasador u Parizu. Prvi čin otpočeo je ratom protiv Danske 1864. godine za otimanje teritorija Šlezviga i Holštajna, naseljenih delom nemačkim stanovništvom, da bi sledećim, koji će nastupiti dve godine kasnije, Austrija bila odstranjena s nemačke pozornice.

Italijansko ujedinjenje, istočno pitanje i nemačko ujedinjenje bili su za Marxa i Engelsa jedno povezano pitanje. Do tog zaključka došli su analizirajući politiku francuskog Drugog carstva. Ciljeve politike Napoleona III izneo je Engels u brošurama *Po i Rajna* (1859) i *Savoja, Nica i Rajna* (1860), a Marx ih je objasnio u više članaka objavljenim u listu »New-York Daily Tribune«. Marx i Engels su zapravo ukazivali na činjenicu da se Francuska, suočena s krupnim unutrašnjim nedaćama, može održavati samo spoljnopolitičkim uspesima. Napoleonu III je zato bila potrebna intervencija u Siriji, angažovanje u Italiji i pretenzije na levu obalu Rajne. Smatrali su da Francuska u svemu tome nastupa u saglasnosti sa carskom Rusijom, koja prihvata ideju da Francuska dobije rajnske oblasti, dok Francuska za uzvrat želi da oslabi Austriju i da tako omoguću Rusiji prodiranje na Dunav. Iz istog razloga videli su u planovima generala Türra umešane prste Napoleona III. I Marx i Engels su smatrali da je francusko-ruski sporazum velika pretnja Nemačkoj. Dokazivali su da je Austrija već dovoljno oslabljena i da bi svako njeno dalje razbijanje išlo na ruku francuskom

carstvu i Rusiji. Izražavali su mišljenje da bi sve države Nemačkog saveza, uključujući i Austriju, trebalo da se vojno suprotstave Napoleonu III. Takav rat, u kome bi se, kako su verovali, na strani Francuske našla i Rusija, mogao bi da izazove revolucije i dovede do rušenja evropskih monarhija.

Veliki broj članaka iz ovih godina Marx i Engels posvetili su građanskom ratu u Sjedinjenim Američkim Državama, koji su smatrali najprogresivnijim događajem u američkoj istoriji i istovremeno neobično važnim za tadašnja kretanja u svetu. Želeli su da iscrpno obaveste evropskog čitaoca o onome što se dešavalo u Americi i da mu objasne uzroke, predistoriju i sam tok rata. O zbivanjima u Americi informisali su se pored ostalog i preko svojih tamošnjih saradnika. U međusobnoj prepisci Marx i Engels su se uzajamno obavestavali, pri čemu je Engels upućivao Marxa u vojna pitanja. Zaista impresionira njihovo duboko poznavanje rata, njegovih korena, ciljeva i interesa zaraćenih strana.

Po mišljenju Marxa i Engelsa, rat industrijskog Severa i robovlasničkog Juga izazvala je želja robovlasnika da zloupotrebjavaju Sjedinjene Američke Države u cilju širenja ropstva. Robovlasnici su i otpočeli taj rat 1861. godine upravo zato što je vlada Sjedinjenih Američkih Država preduzela mere da se proces daljeg širenja ropstva zaustavi. Po rečima Marxa, taj rat nije »ništa drugo nego borba dva društvena sistema, sistema ropstva i sistema slobodnog rada« (*Gradanski rat u Sjedinjenim Državama*). Izuzetno značajnim događajem u ratu smatrali su odluke predsednika Lincolna, donesene 1862. godine, o besplatnom dodeljivanju državnog zemljišta kolonistima (Homestead-Bill) i o ukidanju crnačkog ropstva na svim teritorijama koje su pripadale secesionistima. Marx je to ocenio rečima: »Dosad smo prisustvovali samo prvom činu građanskog rata — ustavnom ratovanju. Predstoji drugi čin — revolucionarno ratovanje« (*O kritici stanja u Americi*). Iako je Sever bio broćano nadmoćniji, sa daleko snažnijom industrijom, bilo je potrebno četiri krvave ratne godine da bi se rat završio. Marx i Engels su uputili dosta kritičkih primedbi na račun ratovanja Severa koje je u prvim ratnim godinama bilo neodlučno. Između ostalog, negativno su ocenjivali glavnokomandujućeg armije Severa McClellana koji će biti smenjen 1862. godine. U martu 1862. godine Marx i Engels su izneli plan po kome bi Sever trebalo da preseče železničke komunikacije Južnjaka, a time i njihovu teritoriju na dva dela (*Gradanski rat u Americi*). Zanimljivo je da su isti takav plan ostvarili komandanti armija Severa u operacijama 1864. godine, što je bilo od presudnog značaja za pobedonosno okončanje rata naredne godine.

U svojim napisima koji su se ticali američkog građanskog rata Marx i Engels su se zanimali i mogućnošću intervencije evropskih sila u korist secesionista, u prvom redu Engleske. Rat je, kao što smo već rekli, izazvao poremećaje u engleskoj privredi i pre svega, prekidom dovoza pamuka potkopao stub njene privrede — tekstilnu industriju.

Kad je rat počeo, američki Jug je verovao da će mu Engleska priskočiti u pomoć, pored ostalog da bi razbila blokadu koju je flota Severa nametnula njegovim lukama radi sprečavanja izvoza pamuka. Marx i Engels su u svojim člancima pokazali da su engleski vladajući vrhovi, vlasnici tekstilne industrije u Lankaširu i trgovinski krugovi bili za intervenciju, kao i to da je deo industrijskih krugova protiv nje zbog velikih kapitala uloženi u industriju Sjedinjenih Američkih Država. Posebno su, međutim, podvukli ulogu radničke klase, koja je svojim odlučnim držanjem, kao što smo već istakli, sprečila intervenciju. »Ne mudrost vladajućih klasa — napisao je Marx oktobra 1864. godine u *Inauguralnoj adresi Međunarodnog udruženja radnika* — nego herojski otpor radničke klase Engleske prema zločinačkoj ludosti vladajuće klase spasao je Zapadnu Evropu da ne uleti glavačke u sraman krstaški rat za ovekovječavanje i širenje ropstva s druge strane Antlantika.«

Iako su se Marx i Engels u analizi međunarodne situacije početkom šezdesetih godina koncentrisali na napred pomenute događaje, njihovoj pažnji nisu izmakla ni mnoga druga pitanja. Želeli su zapravo da iznesu panoramu tadašnjih glavnih zbivanja u svetu i njihovu povezanost, ali isto tako i da ukažu na sva ona krizna žarišta iz kojih se može očekivati narastanje suprotnosti među velikim silama. To su bile i intervencije velikih sila protiv nacionalnooslobodilačkih pokreta ili njihovi kolonijalni poduhvati. Radilo se o pitanjima oko kojih je moglo da dođe do međusobnih sukoba velikih sila ili da se pojedine njihove akcije završe neuspehom. U stvari, po mišljenju Marxa i Engelsa, međusobni sukobi velikih sila, ili spoljnopolitičke teškoće u koje bi zapale, ili neuspesi koje bi one doživlele, dovodili su u opasnost u prvom redu njihove sopstvene režime, pored ostalog i time što su takvi slučajevi uvek bili pogodno tle za izbijanje revolucionarnih pokreta u njima samima. Tako su, na primer, Marx i Engels, u ugušenju poljskog ustanka nazirali izvor komplikacija u odnosima Rusije i Francuske s obzirom da je Napoleon III podržavao Poljake. Obratili su pažnju i na višegodišnju borbu Rusije protiv gorštačkih plemena na Kavkazu. Ruska flota, slamajući njihov poslednji otpor 1863. godine, blokirala je kavkasko primorje, što se nepovoljno odrazilo na odnose Rusije sa Francuskom i Engleskom koje su tu akciju smatrale povredom Pariskog mirovnog ugovora. Uvideli su isto tako da bi i tadašnji kolonijalni poduhvati sila u Aziji na područjima u kojima su se ukrštali interesi, mogli stvoriti pukotine u njihovim međusobnim odnosima. To se ticalo operacija Engleske i Francuske u Kini, koje su se 1860. godine završile nasilnim otvaranjem njenih luka, zatim akcije Francuske u Indokini i prodora Rusije u Srednjoj Aziji. Poseban značaj, međutim, s obzirom na moguće posledice, pridavali su pohodu na Meksiko. Kada je krajem 1861. godine napravljen plan da Francuska, Engleska i Španija preduzmu vojnu akciju protiv meksičke republike, navodno zbog neplaćenih dugova, Marx ga je nazvao »najčudovišnijim poduhvatom koji je ikada zabeležen u analima međunarodne istorije« (*Intervencija u Meksiku*).

Intervencija do koje je došlo početkom 1862. godine, uprkos otporu meksičkog naroda (Engleska i Francuska su ubrzo odustale), dovela je 1863. godine do francuske okupacije i restauracije monarhije. Marx je, međutim, čvrsto verovao da će Napoleon III zapasti u »škripac«. »Za mene nema nikakve sumnje — pisao je Marx Engelsu u avgustu 1863. godine — da će on na Meksiku slomiti vrat, ako ga još pre toga ne obe-se.«

Poseban značaj u ovom tomu ima grupa članaka posvećenih vojnim pitanjima. Njihov autor je Engels i mahom su objavljivani u mančesterskom listu »The Volunteer Journal«. Većina ovih članaka odnosi se na dobrovoljce, što je bilo posebno zanimljivo za engleske čitaoce, jer je dobrovoljački pokret činio sistem narodne odbrane zemlje. Razlog više za takvo interesovanje ležao je u činjenici što se u to vreme u javnosti Engleske dosta govorilo o mogućnosti izbijanja englesko-francuskog vojnog sukoba i o eventualnoj francuskoj invaziji, a takođe što se već u prvoj ratnoj godini građanskog rata u Sjedinjenim Američkim Državama našao na probi i američki dobrovoljački pokret.

U pomenutim člancima Engels sa dubokim poznavanjem vojne tehnike, naoružanja, organizacije vojske i taktike govori o sistemu pomorskih utvrđenja, iznosi ideju o potrebi njihovog obezbeđenja s kopna i mora, raspravlja o načinu obuke dobrovoljaca i o odnosu dobrovoljačkog pokreta i regularnih trupa itd. Sadržina njegovih članaka sve doći u stvari o studioznom teorijskom prilazu ratnoj veštini. Svoje znanje i smisao za pitanja vojne nauke Engels je pokazao i u tekstovima o građanskom ratu u Sjedinjenim Američkim Državama. U njima će izneti sudove čija će se vrednost u toku samog rata potvrditi.

Članci Marxa i Engelsa sadržani u ovom tomu imaju izuzetnu istorijsku vrednost. Iako su posvećeni tekućim društveno-ekonomskim i političkim pitanjima, i po svojoj suštini fragmentarni, svi oni zajedno pružaju celovitu sliku liberalnog kapitalizma s početka šezdesetih godina 19. veka. Pisani od savremenika upućenih na najbolji način u probleme tadašnjeg društva, oni predstavljaju svojevrsan izvorni materijal jednog istorijskog razdoblja. Po analizi društvenih kretanja, političkih događaja i međunarodnih odnosa, uprkos činjenici što su nastali kao njihov neposredni odjek, ti članci predstavljaju najviši dom met naučnog poimanja stvari i istoriografske interpretacije. Usmereni katkad na pojedinosti, sa ovlaš skiciranim portretima pojedinih ličnosti, i na ograničenom prostoru, tekstovi prodiru i u najsloženije društvene pojave i zbivanja i otkrivaju njihov smisao. Rezultati do kojih su došli Marx i Engels pre više od sto godina izgledaju tako, i na današnjem nivou nauke, još veći i trajniji.

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

DELA

JUL 1860 – SEPTEMBAR 1864

Karl Marx

Britanska trgovina

Izveštaji Ministarstva trgovine za pet meseci zaključno sa 31. majem 1860. godine, koji su upravo objavljeni u Londonu, pokazuju samo neznatnu promenu u kretanju britanskog izvoza upoređenog sa izvozom u toku prvih pet meseci 1859.

Sa 52 337 268 funti sterlinga, koliko je iznosio 1859. godine, on se popeo na 52 783 535 u 1860. godini — ovaj mali višak u potpunosti je izazvan povećanjem u maju o. g.

Prvo što pada u oči pri poređenju odgovarajućih brojki izvoza za prvih pet meseci 1860. i 1859, jeste znatno smanjenje britanskog izvoza u Britansku Istočnu Indiju¹, kao što će se videti iz sledećeg pregleda:

*Glavni britanski artikli izvezeni u Istočnu Indiju
za pet meseci zaključno sa 31. majem*

	Količina		Vrednost	
	1859.	1860.	1859.	1860.
			(u funtama sterlinga)	
Pivo u buradima	168 355	166 461	507 308	491 609
Pamučne tkanine u jardama	396 022 733	311 163 765	4 884 982	3 977 289
Pamučna pređa u funtama	17 411 542	15 044 812	1 002 439	903 516
Gvožđe (poluge, zavrtnji, šipke) u tonama	16 851	12 194	127 678	90 954
Liveno gvožđe u tonama	12 138	4 108	132 946	42 912
Kovano gvožđe u tonama	11 823	10 554	188 126	195 659
Ploče i spojnice	31 582	79 117	169 072	437 170
Zemljano posude i porcelan	—	—	34 530	24 039
Galanterija i pomodna roba	—	—	83 832	42 126

¹ Indija i Malajski arhipelag

	Količina		Vrednost	
	1859.	1860.	1859.	1860.
			(u funtama sterlinga)	
Kožni proizvodi — sedla i konjska oprema	—	—	16 780	15 600
Parne mašine	—	—	73 087	100 846
Druge mašine	—	—	165 899	196 928
Lim u tablama	—	—	19 127	6 441
		Svega	7 405 808	6 529 089
		Smanjenje		976 719

Iz gornje tabele proizilazi da ukupno smanjenje glavnih stavki izvoza u Istočnu Indiju iznosi oko milion funti sterlinga; da je ono najveće u vodećim artiklima (pamuk i pamučna pređa) i da jedini izuzetak čine artikli neposredno povezani sa izgradnjom železničkih pruga. Sem toga, treba imati u vidu da su trgovinske vesti primljene poslednjom suvozemnom poštom preko Sredozemlja veoma nepovoljne i ukazuju na prezasićeno tržište; tako da zbog toga vrednost izvoza, objavljena u Engleskoj i procenjena na bazi cena znatno iznad proseka, neće ni u kom slučaju biti ostvarena u Indiji. Sada ne može biti nikakve sumnje da su mogućnosti indijske trgovine preuveličane. Potražnja koju je vlada veštački digla za vreme indijskog ustanka⁽¹⁾, oživljavanje trgovinske delatnosti usled jenjavanja revolucionarnih nemira i sužavanje većine ostalih svetskih tržišta zbog opšte krize 1857/58. — sve ove okolnosti doprinele su porastu obima indijske trgovine izvan granica njenih prirodnih mogućnosti. Međutim, prema celokupnom iskustvu prošlosti, ovo novopečeno tržište u procvatu moglo bi izdržati bombardovanje pamučnim proizvodima još nekoliko godina da nije bilo mudrog mešanja britanske vlade. Izgleda da je gospodin Vilson bio naročito upućen u Kalkutu da poremeti anglo-indijsku trgovinu kombinovanim dejstvom nespretnih fiskalnih mera u zemlji i teških carinskih tarifa na robu uvezenu iz inostranstva. Da li je ikada u čitavoj istoriji trgovine viđen prizor kakav pruža Ujedinjeno Kraljevstvo dopuštajući da se njegovo najvažnije kolonijalno tržište osakati samovoljnim odlukama njegove sopstvene vlade, upravo u istom trenutku kad ona savija grbaču pred francuskim carem i miri se sa njegovom uzurpatorskom politikom, pod izgovorom da su tobože smanjene francuske carinske tarife?

Izvoz na australijsko tržište, mada pokazuje izvesno opadanje u pogledu pamučnih tkanina, u celini ispoljava porast kako po obimu tako i po vrednosti. Međutim, da bismo došli do tačne ocene sadašnjeg stanja tržišta u australijskim kolonijama, moramo se okrenuti sa izveštaja Ministarstva trgovine na poslednja primljena trgovačka obaveštenja. Vesti iz Adelaide do 26. aprila izražavaju žaljenje zbog neprekidne prekomerne isporuke iz Engleske i opšte rasprostranje-

nosti špekulacije, podvale i nagomilavanja robe. Ukazuje se da je neophodno opsežno likvidiranje neplatežnih firmi. U Sidneju, u Novom Južnom Velsu, već je došlo do nekoliko bankrotstava; pored ostalih bankrotiralo je devet trgovačkih kuća sa ukupnom pasivom u iznosu 400 000 funti sterlinga, od čega će, kako se očekuje, tri četvrtine ostati na kraju nepokrivene, a gubitak će pasti na banke i engleske poverioce. Iz upravo primljenog spiska stečajna u Australiji u toku poslednjih 17 godina proizilazi da je njihov broj 1858. godine bio tri puta veći nego 1857, dok je 1859. godine povećan za još 50%; a ove godine, do sredine aprila, broj stečajeva je dalje porastao za oko 7%. Ukupna pasiva firmi koje su bankrotirale od 1822. do 1859. godine iznosila je 5 981 026 funti sterlinga, dok im je aktiva, navedena u spisku, iznosila 3 735 613 funti sterlinga; ali od ove druge svote nije realizovano ni 50%.

Znatno smanjenje vrednosti, a u većini slučajeva, i količine britanske robe izvezene u SAD biće ilustrovano sledećim izvodom:

*Glavni artikli izvezeni u Sjedinjene Države
za pet meseci zaključno sa 31. majem*

	Količina		Vrednost	
	1859.	1860.	1859.	1860.
	(u funtama sterlinga)			
Ugalj u tonama	68 020	106 925	67 785	66 196
Pamučne tkanine u jardama	88 441 112	84 208 598	1 562 918	1 491 721
Lanene tkanine u jardama	25 476 444	20 974 699	776 780	643 676
Sirovo gvožđe u tonama	37 510	21 497	106 476	62 919
Poluge, zavrtnji, šipke u tonama	48 063	37 824	394 426	293 294
Kovano gvožđe u tonama	16 024	16 488	200 576	189 854
Ploče i spojnice u tonama	12 107	4 622	61 721	24 559
Semeno ulje u galonima	795 808	511 602	95 154	57 230
Izrađevine od svile u funtama . .	119 719	58 836	128 133	68 866
Vunene i poluvunene tkanine u jardama	22 697 619	18 250 639	892 026	733 000
Zemljano posude i porcelan	—	—	234 492	281 532
Galanterija i pomodna roba	—	—	719 754	637 035
Lim u tablama	—	—	524 615	464 630

Razume se, Francuska je bila zemlja koja bi mogla nadomestiti sužavanje tržišta Istočne Indije, australijanskih kolonija i SAD. Međutim, bližim proučavanjem će se otkriti da engleska izvozna trgovina sa Francuskom nije izgubila ništa od svojih tradicionalno sličnih razmera. Što se tiče pamučnih tkanina i konca, g. Milner Gibson, ministar trgovine, po svoj prilici postideo se svoje žalosne uloge i zato je smatrao za umesno da ih potpuno izostavi iz izveštaja. Isto je i sa lanenim tkaninama i lanenom predom, i izrađevinama od svile.

Vrednost izvoza u toku odgovarajućih perioda 1859. i 1860. godine pokazuje opadanje u tekućoj godini za predenu svilu sa 130 260 funti sterlinga na 88 441, za svileni konac i pređu sa 50 520 na 29 643 funte sterlinga, za mašine sa 98 551 na 64 107 funti sterlinga i za ugalj sa 253 008 na 206 317 funti sterlinga, dok se zapaža izvesno povećanje u izvozu gvožđa, bakra, vune, vunениh tkanina i kamgarne prede.

Uvoz francuskog vina je porastao ali ne u većoj srazmeri nego uvoz svih drugih vrsta vina. U zaključku možemo primetiti da simptomima depresije na glavnim tržištima ako se posmatraju zajedno sa veoma zabrinjavajućim izgledima za žetvu, ozbiljnim apelima engleske vlade i drugih vlada novčanom tržištu, i nesređenim političkim stanjem Evrope — kao da predskazuju sve drugo sem sezone procvata za jesen 1860.

Naslov originala:

British Commerce

Napisano krajem juna — početkom jula 1860.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 5998 od 16. jula 1860.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Stanje britanske fabričke industrije

I

London, 10. jula 1860.

Upravo objavljeni izveštaji fabričkih inspektora^[2] sadrže samo tri izveštaja; okrug koji je nedavno vodio i gospodin Leonard Horner pripojen je delimično okrugu ser Johna Kincaida (Škotska), a delimično okrugu gospodina Redgrave-a, koji sada obuhvata 3075 fabrika i radionica za štampanje tkanina; dok okrug gospodina Roberta Bakera (Irska i neki delovi Engleske) ostaje u svojim starim granicama. Dole navedeni kratak pregled pokazuje ukupan broj nesrećnih slučajeva saopštenih trojici inspektora u toku šest meseci zaključno sa 30. aprilom 1860.

Nesrećni slučajevi izazvani mašinama

Priroda povrede	Odrasli		Omladina		Deca		Ukupno Svega		
	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	
Smrtni slučajevi	14	3	7	2	2	2	23	7	30
Ampultacija desne šake ili desne ruke	5	6	3	1	1	—	9	7	16
Ampultacija leve šake ili leve ruke	4	1	7	3	1	—	12	4	16
Amputacija dela desne šake	23	24	29	22	15	7	67	53	120
Amputacija dela leve šake	16	17	21	18	8	7	45	42	87
Ampultacija dela noge ili stopala	5	—	1	—	—	—	6	—	6
Prelom udova i kostiju trupa	30	11	43	11	11	4	84	26	110
Prelom šake ili stopala	39	43	30	37	20	15	89	95	184
Ozlede glave i lica	20	17	23	29	11	4	54	40	94
Ogrebotine, uboji i druge povrede nenabrojane gore	268	255	315	352	128	66	711	673	1384
Ukupno	424	377	479	465	197	105	1100	947	2047

Nesrećni slučajevi neizazvani mašinama

Ukupno	83	30	59	26	21	10	163	66	22
---------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	------------	-----------	-----------

Izveštaji jednodušno svedoče o izvanredno aktivnoj poslovnoj delatnosti za vreme ovog polugoda. Potražnja radne snage bila je tolika da u nekim granama industrije nije bilo dovoljno radnika. Ova teškoća se manje osećala u fabrikama vunениh tkanina, gde su usavršene mašine pružile mogućnosti fabrikantima da se snadu i bez ručnog rada, nego u predionicama pamuka i fabrikama kamgarna, gde je veliki deo mašina stajao zbog nedostatka radnika, naročito mladih. Da bi se otklonio ovaj privremeni nedostatak radne snage, u prošlosti se pribegavalo nekim prljavim metodima. U mladalačko doba fabričkog sistema, kad fabrikanti nisu imali dovoljno radnih ruku, oni su se neposredno obraćali staraocima o sirotinji neke udaljene parohije i ovi su slali izvestan broj šegrta, dece mlađeg uzrasta, koje su vezivali za fabrikante na više godina. Čim bi deca stupila u fabričke šegrte, službenici ustanove koja se starala o sirotinji čestitali bi njihovim parohijama što su se oslobodile dokonih usta, dok se fabrikant trudio da izvuče najveću korist iz svoje pogodbe, trošeći na izdržavanje učenika najskromnija sredstva a cedeći iz njih sav rad za koji su kadri. Otuda prvi iz niza fabričkih zakona, donetih 1802. godine, tokom 42. godine vladavine George-a III, odeljak 73, nosi naslov »Zakon o zaštiti zdravlja i morala šegrta i drugih lica zaposlenih u predionicama pamuka i drugim predionicama i fabrikama pamučnih tkanina i drugim fabrikama«, a svrha mu je bila samo da ublaži zla sistema šegrtovanja. Ali, ukoliko su se mašine usavršavale, osećala se potreba za različitom vrstom radne snage, pošto je industrija oživljavala, a stanovništvo susednih naselja nije moglo u potpunosti da opskrbi fabrike radnim rukama. Fabrikanti su upućivali ljude u Irsku i otuda dovodili irske porodice; no Irska je prestala da bude tržište odakle se mogla dobavljati radna snaga po zahtevu iz Engleske, te su fabrikanti sada prinuđeni da se okrenu južnim i zapadnim grofovijama Engleske i Velsa tražeći porodice koje bi se sadašnjim iznosom plata u severnim grofovijama mogle namamiti da počnu novu karijeru u industriji. Po celoj zemlji šalju se agenti da porodicama prikažu korist od preseljenja u industrijske oblasti, i oni su ovlašćeni da preduzimaju mere za emigraciju na sever. Tvrdi se da su ovi agenti već otpremili mnoge porodice. Međutim, preseljenje muškarca sa ženom i porodicom u industrijski grad ima tu posebnu nezgodu što se najviše traže mlađi članovi porodice koji se mogu brzo obučiti i čiji rad postaje dragocen za relativno kratko vreme, dok za sada nema potražnje za radnom snagom muškarca i njegove žene, koji nisu vični radu u fabrici. To je navelo neke fabrikante da se u izvesnoj meri vrata starom sistemu šegrtovanja i da za određene rokove zaključe sporazume sa savetima staralaca o iznajmljivanju siromašne dece bez sredstava za život. U ovakvim slučajevima fabrikant pruža deci smeštaj, odeva ih i hrani ali im ne daje redovnu platu. S povratkom ovog sistema izgleda da su ponovo

oživele i žalbe zbog njegovih zloupotreba. Međutim, treba imati u vidu da se ovoj vrsti radne snage pribegava samo onda kad se ne može dobiti nikakva druga, jer je to skupa radna snaga. Uobičajena plata trinaestogodišnjeg dečaka iznosi oko 4 šilinga nedeljno; dok je za 4 šilinga nedeljno po glavi nemoguće obezbediti smeštaj, odelo, ishranu, medicinsku pomoć i odgovarajući nadzor za 50 ili 100 ovakvih dečaka a uz to im davati izvesnu novčanu nagradu.

Poređenje visine plate fabričkih radnika 1839. i 1859. godine pokazuje veoma zanimljivu činjenicu da je visina plate porasla, bar nominalno, u fabrikama gde je radno vreme ograničeno na 60 časova nedeljno, dok je, sa malim izuzecima, došlo do realnog smanjenja plate u fabrikama za štampanje, beljenje i bojadisanje tkanina gde radno vreme dece, omladine i žena nije ograničeno i gde oni ponekad rade 14 i 15 časova dnevno. Sledeći podaci se odnose na industriju pamučnih proizvoda u Mančesteru i njegovoj okolini:

Nedeljna plata

	1839.	1859.
Broj radnih časova nedeljno	69	60
Vrsta posla		
Mašinisti parnih mašina	24 šil.	30 šil.
Dečaci na skladištima	7 „	8 „
Skladišni radnici	18 „	22 „
Češljaonica — grebenarke (mlade žene i devojke)	7 „	8 „
Nosači (mladi radnici)	11 „	14 „
Nadzornici	25 „	28 „
Kardisti (mladići od 14 do 18 godina).....	6 „	7 „
Razvlačioci trake (mlade žene)	6 „ 6 p.	8 „
Predionica — prelci na selfaktoru	16 - 18 „	20 - 22 „
Vezivači (žene i mladići)	8 „	10 „
Nadzornici	20 „	20 „
Odeljenje za dubliranje — dublireri (žene).....	7 „	9 „
Skidačice kalema (devojke)	4 „	5 „
Nadzornici	24 „	28 „
Nadničari (mladići)	10 „	13 „

U odeljenju za namotavanje, smuđenje i za mehaničke razboje takođe je došlo do neznatnog povećanja plata. Na taj način, predskazanja onih koji su upozoravali fabričke radnike da će ozbiljno nastadati usled skraćanja radnog vremena potpuno se opovrgnuta. Uporedite, s druge strane, kretanje plate u onim granama gde radno vreme nije ograničeno zakonom:

Štampanje, bojadisanje, beljenje pamučnog platna — šezdeset časova nedeljno

	Nedeljna plata (u šilinzima)	
	1839.	1859.
Mešač boja	35	32
Mašinski štampar tkanina	40	38
Predradnik	40	40
Graver	35	25
Ručni štampar tkanina	40	28
Bojadisar	18	16
Perač i nekvalifikovan radnik	16 - 15	16 - 15

Bojadisanje porheta — šezdeset jedan čas nedeljno

Češljači	18	22
Belioci	21	18
Bojadisari	21	16
Apreteri	21	22

Najinteresantniji deo izveštaja gospodina Alexandra Redgrave-a i ser Johna Kincaida tiče se razvoja i proširenja kooperativnih društava za podizanje i upravljanje fabrikama u Lankaširu, a, u izvesnoj meri, i u Jorkširu. Ova kooperativna društva, koja su se namnožila posle donošenja zakona o akcionarskim društvima sa ograničenim jemstvom, uglavnom se sastoje od fabričkih radnika. Svako društvo raspolaže kapitalom od 10 000 funti sterlinga i više, koji je podeljen na akcije od 5 i 10 funti, i ima pravo da u određenoj razmeri prema upisanom kapitalu uzima zajmove, pri čemu se pozajmljeni novac sastoji od malih uloga fabričkih radnika i lica slične kategorije. U Beriju, na primer, biće potrebno preko 300 000 funti sterlinga da bi se pustile u pogon kooperativne zadružne fabrike već sagrađene, kao i one koje se grade. U predionicama pamuka predioci i druga zaposlena lica često su akcionari iste fabrike, pri čemu rade za platu i dobijaju procent za svoje akcije. U tkačnicama pamučnih tkanina učesnici preduzeća često iznajmljuju razboje i rade na njima. Ovo je privlačno za radnike, jer se ne zahteva veliki kapital za početak rada u sopstvenom preduzeću. Oni kupuju gotovu pređu za razboj, tkaju tkaninu i fabrički proces je time završen; ili pak dobijaju pređu od nekog fabrikanta koji posluje s njima a vraćaju mu gotovu tkaninu. Ali ovaj kooperativni sistem ne ograničava se na pređenje i tkanje pamuka. On se proširio i na trgovanje sa raznim prehrambenim proizvodima kao što su brašno, kolonijalna, manufakturna roba itd.

Sledeći izveštaj, koji je sastavio gospodin Patrick, jedan od pomoćnika inspektora ser Johna Kincaida, sadrži neke dragocene podatke o razvoju ovog novog sistema svojine na fabrikama, koji će, plašim se, biti izložen ozbiljnom iskušenju u toku naredne industrijske krize.

»16. maja 1860. g.

U Ročdeju postoji već oko dvanaest godina kooperativna kompanija pod imenom »New Bacup and Wardle Commercial Company«. Ona je registrovana na osnovu zakona o akcionarskim kompanijama i ima neograničenu odgovornost. Počela je svoje operacije u fabrici Clough House Mill, u Vardleru, blizu Ročdejla, sa pravom da skupi kapital od 100 000 funti sterlinga u akcijama od 12 funti i 10 šilinga, od čega je bilo uplaćeno 20 000 funti sterlinga. Zatim je skupljena svota iznosila 30 000 funti sterlinga a otprilike pre pet godina kompanija je kao dopunu fabrici Clough House Mill sagradila blizu Stoksteda veliku fabriku Far Holme Mill sa kapacitetom od 100 konjskih snaga; i u toku polugoda koje se završilo oktobra prošle godine kompanija je isplatila dividendu od 44% na uplaćeni kapital (11. juna gospodin Patrick izveštava da je »New Bacup and Wardle Commercial Company« pod novim imenom »Far Holme Mill, Bacup« upravo objavila da će isplatiti još jednu dividendu od 48% na uplaćeni kapital), a sada je kompanija uvećala kapital na iznos od 60 000 funti sterlinga i znatno proširila fabriku »Far Holme Mill« u susedstvu, blizu Stoksteda, za šta su potrebne još dve mašine od po 40 konjskih snaga svaka, koje će se uskoro montirati. Veliku većinu akcionara čine radnici koji rade u fabrici, ali primaju platu kao radnici i imaju veze sa upravljanjem fabrikom samo utoliko što na godišnjim izborima glasaju za upravni odbor. Jutros sam obišao fabriku »Far Holme Mill« i mogu saopštiti da se u pogledu poštovanja fabričkog zakonodavstva ona vodi isto tako dobro kao svaka fabrika u mom delokrugu. Mišlim, iako to pitanje nisam postavio, da je kompanija dobila zajam sa interesom od 5%.

U okolini Bejkpa postoji već oko šest godina još jedno akcionarsko društvo koje posluje pod imenom »Rossendale Industrial Association«.

Ono je sagradilo fabriku ali, kako mi je rečeno, nije napredovalo usled nedostatka dovoljnih sredstava. Ovo društvo je takođe bilo organizovano na kooperativnom sistemu. Firma je sada promenila ime u »Rossendale Industrial Company« i registrovana je prema zakonu o akcionarskim društvima sa ograničenim jemstvom, sa pravom da prikupi kapital od 200 000 funti sterlinga; 40 000 funti sterlinga skupljeno je od prodaje akcija po 10 funti sterlinga svaka, a pozajmljeno je oko 4000 funti sterlinga. Ove 4000 su pozajmljene od sitnih kapitalista u iznosima od 150 do 10 funti sterlinga, pri čemu se nisu davale nikakve hipoteke. Kad je ova kooperativna kompanija počela da radi, svaki akcionar je bio radnik. Pored fabrike »Wear Mill«, koju je, kako se tvrdi, sagradila kompanija »Rossendale Industrial Association«, ova kompanija je sada kupila od gospode B. & T. Mum fabriku »Irwell Mills« u Bejkpu, i sada vodi obe.

Izgleda da je procvat i uspeh preduzeća »New Bacup and Wardle Commercial Company« poslužio kao podsticaj za pojavu novih kompanija koje se obrazuju sada u mom neposrednom susedstvu i koje opremaju velike fabrike za vođenje svojih poslova. Jedna je »New-Church Cotton Spinning and Weaving Company«, registrovana prema zakonu o akcionarskim društvima sa ograničenim jemstvom, sa pravom da prikupi kapital od 100 000 funti sterlinga prodajom akcija po 10 funti sterlinga od čega je 40 000 već uplaćeno, i kompanija je još pozajmila 5000 funti sterlinga sa hipotekom od 5%. Ova kompanija je već otpočela sa poslom, pošto je kupila jednu slobodnu fabriku od 40 konjskih snaga, »Vale Mill« u Nju Čerču, a sada gradi

fabriku »Victoria-Works« kojoj će biti potrebna mašina od 100 konjskih snaga. Po završetku radova, što se očekuje februara iduće godine, kompanija računa da će zaposliti 450 ljudi.

Druga kompanija je »Rawtenstall Cotton Manufacturing Company«, takođe sa ograničenim jemstvom, sa nominalnim kapitalom od 50 000 funti sterlinga u akcijama od po pet funti sterlinga, sa pravom da uzima zajmove do visine od 10 000 funti sterlinga. Oko 20 000 je već upaćeno i sada kompanija gradi u Herholmu fabriku kojoj je potrebna mašina od 70 konjskih snaga. Rečeno mi je da u obe ove kompanije devet desetina akcionara pripada klasi fabričkih radnika.

Postoji još jedna kooperativna kompanija koja se pojavila poslednjih šest meseci, »The Old Clough Cotton Company«. Ona je kupila od gospode B. & T. Mum dve stare fabrike sa nazivom »Irwell Springs«, koje rade na istim principima kao i ostale, no pošto nisam bio u mogućnosti da ih posetim danas, ne mogu izneti sve pojedinosti o njima. Međutim, kazali su mi da kapacitet njihove mašine ima 13 konjskih snaga dok broj zaposlenih iznosi 76. Verujem da svi akcionari pripadaju klasi fabričkih radnika.

Dešava se da nekolicina uzima pod zakup deo fabrike, jednu ili dve prostorije, prema prilikama, a u nekim slučajevima čak deo prostorije, ali tada su zakupci gospodari tog dela, iako rade sa svojim radnicima i isto kao i oni, a uzimaju pod najam radnike i daju im platu kao svaki drugi fabrikant, pri čemu njihovi najmljeni radnici ne učestvuju u dobiti preduzeća. Takvih poslodavaca je u Bejkpu bilo mnogo više nego danas. Neki su odustali od ovog posla, dok su drugi uspeali, te su ili sagradili sopstvene fabrike ili uzeli pod zakup veće poslovne prostorije. U Ročdejlu ih ima više nego u ma kom drugom mestu na mom području.*

II

London, 14. jula 1860.

Posle pregleda fabričkih izveštaja ser Johna Kincaide-a i gospodina Redgrave-a koje sam dao u svom poslednjem dopisu, ostaje mi još da pomenem izveštaj gospodina Roberta Bakera, fabričkog inspektora za Irsku i deo Češira, Lankašira, Glosteršira, Jorkšira, Stafordšira, Lesteršira, Herifedšira, Šropšira, Vusteršira i Vorvikšira. Ukupan broj nesrećnih slučajeva na području gospodina Bakera iznosio je 601, od čega samo 9% otpada na decu dok se 33% dogodilo licima preko 18 godina. Brižljivija analiza ovih nesrećnih slučajeva pokazuje, prvo, da je srazmera nesrećnih slučajeva prema broju zaposlenih najveća u onim granama industrije gde mašine ne podležu zakonskoj kontroli, i, drugo, da u tekstilnim fabrikama, gde se upotrebljava ista vrsta mašina, većina nesrećnih slučajeva otpada na najveća preduzeća. O 198 565 zaposlenih fabričkih radnika koji spadaju u njegov delokrug gospodin Baker daje sledeće brojke za drugo polugođe:

	Zaposlena lica	Nesrećni slučajevi izazvani mašinama
U fabrikama pamučnih tkanina među....	107 106	1 na svakih 261
U fabrikama vunениh tkanina	14 982	1 na svakih 348
U fabrikama lanениh tkanina	33 918	1 na svakih 389
U fabrikama svile	33 874	1 na svakih 2 251
U fabrikama kamgarna	2 896	1 na svakih 424
U ostalim fabrikama	5 789	nijedan

U svim ovim tekstilnim fabrikama mašine su osigurane, tj. snabdevene uređajima za bezbednost radnika zaposlenih na njima, kako je propisano zaštitnim odredbama fabričkog zakonodavstva. Ako se, na primer, osvrnemo na Notingem gde veliki broj lica, a naročito dece, radi na mašinama koje po zakonu *nisu* osigurane, naći ćemo da je 1859. godine u knjige glavne bolnice upisano 1500 nesrećnih slučajeva a u knjige dispanzera 794 nesrećna slučaja; što čini ukupno 2294 nesrećna slučaja na broj zaposlenih koji ne promaša 62 583. Ovo znači da broj nesrećnih slučajeva u Notingemu iznosi 1 na svakih 27 ljudi — srazmera u poređenju sa kojom broj nesrećnih slučajeva u tekstilnim fabrikama koje su po zakonu osigurane izgleda gotovo beznačajan. Dalje, u Birmingemu, gde postoji mnoštvo raznih preduzeća povezanih ili nepovezanih sa upotrebom mehaničke sile, gde se nalaze samo dve male tekstilne fabrike i gde, uopšte uzev, nema nikakve obavezne zaštite za mašine na kojima rade mladi radnici, odnos broja nesrećnih slučajeva prema broju zaposlenih u preduzećima iznosio je 1 prema 34. Velika korist koja proističe iz zaštitnih odredaba fabričkog zakonodavstva i njihove šire prinudne primene takođe je očigledna, ako uporedimo sve nesrećne slučajeve o kojima su izveštjeni svi inspektori za polugođa završena 31. oktobra 1845. godine i 30. aprila 1846. godine sa nesrećnim slučajevima u polugođima zaključno sa oktobrom 1858. i aprilom 1859. godine. U ovom drugom periodu ukupno smanjenje broja nesrećnih slučajeva iznosilo je 29%, mada je, prema najnižoj proceni, došlo do povećanja radnika od 20%.

Što se tiče raspodele nesrećnih slučajeva između većih i manjih fabrika, mislim da su sledeće činjenice koje navodi gospodin Baker od presudnog značaja: Za vreme poslednjeg polugođa od 758 fabrika pamučnih tkanina njegovog područja, u kojima je zaposleno 107 000 lica, svi nesrećni slučajevi dogodili su se u 167 fabrika koje zapošljavaju oko 40 000 lica; na taj način, u 591 fabrici sa 67 000 zaposlenih uopšte nije bilo nesrećnih slučajeva. Isto tako, do 387 manjih fabrika nesrećni slučajevi su se dogodili u 28 fabrika; od 153 fabrike lanениh tkanina svi nesrećni slučajevi dogodili su se u 45 fabrika, a od 774 fabrike svile svi nesrećni slučajevi su se dogodili u 14 fabrika, tako da u velikom broju fabrika svake industrijske grane nije bilo nijednog nesrećnog slučaja prouzrokovanog mašinama, a u svim gra-

nama većina nesrećnih slučajeva dogodila se u najvećim fabrikama. Poslednju pojavu gospodin Baker pokušava da objasni dvama uzrocima: prvo, time što se u najvećim fabrikama prelaz sa starih mašina bez zaštitnih uređaja na nove vrši relativno sporije i postupnije, i, drugo, time što u ovim većim koncernima brzina kojom se radnici koncentrišu raste u onoj srazmeri u kojoj slabi moralna kontrola nad takvim preduzećima.

«Dejstvo ova dva uzroka», kaže gospodin Baker, «najjasnije se ogleda u pojavi nesrećnih slučajeva. Što se tiče prvog uzroka, preostale stare mašine, koje nisu nikad imale zaštitne uređaje i u kojima još uvek postoje neosigurani delovi točkova, čak su štetnije zbog same ove okolnosti, pošto se radom na bezbednim novim mašinama zaboravljaju opasnosti starih mašina; što se pak tiče drugog uzroka, neprekidna žurba da se iskoristi svaki minut pri radu na mašinama koje se pokreću nepromjenom silom, možda i od hiljadu konjskih snaga, neizbežno vodi opasnosti. U takvim fabrikama minuti su elementi profita i od svakog čoveka se zahteva da svakog trenutka napregne svu svoju pažnju. Upravo se ovde može zapaziti, da se poslužimo Liebigovim rečima, neprestana borba između života i neorganskih snaga; pri tome umna energija mora igrati rukovodeću ulogu dok se životinjska energija mora kretati i stalno prilagodavati obrtajima vretena. Radnici ne smeju zaostajati, uprkos napretnju koje im nameće prekomerna razdraženost ili vrućina; niti smeju za sekund obustaviti rad, prenoseći pažnju na razna kretanja koja se zbivaju oko njih, jer je svako zaostajanje skopčano sa gubitkom. Tako se dešava da se prsti radnika stavljaju na točkove koji se smatraju bezbednim, bilo zbog svog položaja ili zbog sporosti obrtanja, onda kad pažnja nije upravljena gde treba. Žureći da proizvedu izvestan iznos funti prede za određeno vreme, radnici zaboravljaju da pogledaju pod mašine i pripaze na njihove male «piecers»¹. Tako se mnogi nesrećni slučajevi događaju iz takozvanog sopstvenog nehata.»

Za vreme poslednjeg polugođa sve fabrike tekstila, sa izuzetkom fabrika svile, veoma su napredovale kako u Irskoj tako i u engleskim okruzima gospodina Bakera. Jedina prepreka koja je izgleda zadržavala razne industrijske grane u određenim granicama bila je sve veći nedostatak sirovina. U industriji pamučnih proizvoda nikada ranije nisu u toj meri podizane nove fabrike, stvarani novi sistemi proširenja proizvodnje i tražena radna snaga. Najkarakterističniju pojavu predstavljale su nove mere u traganju za sirovinama. Tako je, po ugledu na Lankaširsko udruženje za snabdevanje pamukom, u Belfastu osnovano Udruženje za snabdevanje lanom. Dok je u petogodišnjem periodu zaključno sa 1853. godinom prosečan uvoz lana, zajedno sa berbom lana u Irskoj, iznosio 113 409 tona godišnje, za poslednjih pet godina zaključno sa 1858. godinom on je iznosio samo 101 672 tone, što pokazuje smanjenje od 12 000 tona godišnje, iako je godišnja vrednost porasla na 1 000 000 funti sterlinga. Cena vune, već iznad prosečne za vreme perioda koji obuhvataju poslednji fabrički

¹ tekstilne radnike koji vezuju predu

izveštaj, od tada je neprekidno u porastu. Brzo proširenje fabrika vunениh tkanina i sve veća potražnja ovčijeg mesa kako u Velikoj Britaniji tako i u kolonijama mogu se smatrati stalnim uzrocima ovog porasta cena vuni. Slučajnim uzrokom koji preti smanjenjem uobičajenog snabdevanja vunom moraju se smatrati posebni uslovi ove sezone: mnogo ovaca je uginulo u toku zime zbog rdave ili nepravilne ishrane, a mnogi jaganjci su nastradali s proleća od hladnoće, nedostatka hrane i usled bolesti koja se za nekoliko časova kobno završavala.

Jedina proizvodnja koja je bila ozbiljno ometena poslednjih šest meseci, usled zaključenja anglo-francuskog trgovinskog ugovora⁽³⁾ i bojazni od inostrane konkurencije, jeste proizvodnja svile. Pritisak na nju vršio se postepeno, tako da je u trenutku kad pišem ovaj dopis samo u Koventriju bez posla preko 13 000 tkača, pošto su zaustavljeni svi razboji. Ova kriza je utoliko više za žaljenje što se u Koventriju, kako sam napomenuo u dopisu o fabričkim izveštajima za 1859. godinu, pojavilo mnoštvo kućnih fabrika svile, u kojima su radnici upošljavali svoje porodice, upotrebljavajući samo ponekad i to u malom obimu najamne radnike. Broj ovih fabrika je znatno porastao od početka 1860. godine. U stvari, ove fabrike znače povratak na nekadašnju domaću radinost samo sa primenom parnih mašina, ali se potpuno razlikuju od novog kooperativnog sistema Lankašira i Jorkšira. Ovde je domaćin kuće majstor, a tkač zakupac parne snage, a ponekad i poslodavac drugih radnika kao i sopstvene porodice. Svoja dva razboja on je ili sasvim isplatio ili ih je kupio na kredit, otplaćujući za njih određenu svotu nedeljno; ili ih je uzeo pod najam, verovatno od svog kućevlasnika, koji je graditelj i špekulant. Pored toga, on uzima pod najam i potreban motor. Kaže se da između rada izvršenog na razboju tkača i na razboju majstora postoji danas gotovo ista razlika kao između francuske i engleske trake. Ipak se oseća bojazan, a izgleda da nju deli i gospodin Robert Baker u svom izveštaju, da ova kućna radinost, spojena sa upotrebom mehaničke snage, neće biti kadra da izdrži trgovinske potrebe. Svakako će britanski fabrikant, da bi mogao da se meri sa svojim francuskim suparnikom, biti primoran da pribegne korišćenju kapitala u većem obimu, što mora uništiti kućne fabrike svile koje mu konkurišu pred samim njegovim vratima.

Naslov originala:

The State of British Manufacturing Industry

Napisano jula 1860.

Prvi put objavljeno u listu

New-York Daily Tribune,

br. 6016 i 6032 od 6. i 24. avgusta 1860.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Zanimljive novosti sa Sicilije — Garibaldijeva svada sa La Farinom — Jedno Garibaldijevo pismo

Prema telegramu primljenom danas iz Palermo, predstojeći napad pukovnika Medicija na Milaco naveo je napuljskog kralja da izda naređenja da napuljska armija potpuno evakuiše Siciliju i da se povuče u njegove kontinentalne oblasti. Iako je ovom telegramu neopходna potvrda, izgleda neosporno da Garibaldijeva stvar napreduje, uprkos bolesti od koje stradaju njegove trupe i diplomatskim intrigama kojima dosađuju njegovoj vladi.

Garibaldijev otvoreni raskid sa Cavourovom strankom, koji se ispoljio u proterivanju sa Sicilije ozloglašenog intriganta La Farine i gospode Griscellija i Tottija, Korzikanaca po rođenju i agenata bonapartističke policije po zanimanju, izazvao je veoma protivrečne komentare evropske štampe. Privatno Garibaldijevo pismo jednom londonskom prijatelju⁽⁴⁾, koje mi je dostavljeno sa dozvolom da u listu »Tribune« iznesem njegove glavne postavke, neće ostaviti nikakvu sumnju u pogledu pravog stanja stvari. Garibaldijevo pismo je napisano pre njegovog dekreta od 7. ovog meseca, kojim su tri gore pomenuta spletkasa bez ustručavanja udaljena sa ostrva, ali ono potpuno objašnjava suštinu sporova između generala i ministra — između popularnog diktatora i dinastijskog velikog vezira; jednom reči, između Garibaldi i Cavoura. U tajnom dosluhu sa Louis-om Bonapartom, koga Garibaldi žigoše rečima »cet homme faux« (taj lažljivac) i sa kojim će, kako predviđa, »neminovno ukrstiti mač jednog lepog jutra«, Cavour je odlučio da anektira, jedan po jedan, one delove italijanske teritorije koje bi Garibaldijev mač oslobodio ili koji bi narodnim ustancima učinili kraj davnašnjoj zavisnosti. Ovaj proces postepenog teritorijalnog prisajedinjenja Pijemonta morao je biti praćen istovremenim procesom »kompenzacije« u korist Drugog Carstva. Kao što je Savojom i Nicom trebalo platiti Lombardiju i kneževine, tako bi Sardinijom i Đenovom trebalo platiti Siciliju; svaki novi čin separatnog prisajedinjenja zahtevao je separatnu diplomatsku pogodbu sa pokroviteljem Pijemonta. Drugo rasparčavanje u korist Francuske, pored toga što bi značilo povredu integriteta i nezavisnosti Italije,

smesta bi ugušilo rodoljubive pokrete u Napulju i Rimu. Širenje ubedenja da radi ujedinjenja pod pokroviteljstvom Pijemonta Italija mora postajati sve manja pružilo bi mogućnost Bonaparti da u Napulju i Rimu zadrži posebne vlade, nezavisne po imenu ali u praktičnom smislu francuske vazale. Otuda Garibaldi smatra svojim glavnim zadatkom otklanjanje svakog izgovora za francusko diplomatsko mešanje, ali, kako on shvata, ovo se može postići samo ako pokret sačuva čisto narodni karakter i prekine sve veze sa planovima dinastijskog snaženja. Čim se Sicilija, Napulj i Rim oslobode, nastupiće trenutak za njihovo prisajedinjenje kraljevini Vittoria Emanuelu, ukoliko ovaj bude uzeo na sebe da ih čuva i brani ne samo od Austrije, neprijatelja spreda, nego i od Francuske, neprijatelja u pozadini. Uzdaajući se, možda, suviše mnogo u dobru volju engleske vlade i u nevolje Louis-a Bonaparte, Garibaldi pretpostavlja da dokle god on ne prisajedini Pijemontu neku teritoriju i dokle god se u oslobođenju Italije oslanja isključivo na italijansko oružje, Louis Bonaparta neće smeti da se umeša i otvoreno pogazi izgovore na osnovu kojih je započeo italijanski krstaški pohod. Ma kako bilo, sigurno je da je Garibaldijev plan, bez obzira na to da li će uspeti ili ne, jedini koji u sadašnjim prilikama pruža neki izgled za spasavanje Italije ne samo od njenih davnašnjih tirana i raspi nego i iz kandži novog francuskog protektorata. A upravo je Cavour otpremio na Siciliju La Farinu da uz podršku dvojice korzikanske braće osujeiti ovaj plan.

La Farina je rodom sa Sicilije, gde se 1848. godine istakao među revolucionarima više mržnjom prema Republikanskoj stranci i intrigama sa pijemontskim doktrinarima nego stvarnom energijom i značajnim podvizima. Posle neuspeha sicilijanske revolucije a za vreme svog boravka u Torinu objavio je obimnu istoriju Italije⁽⁵⁾, u kojoj na sva usta veliča savojsku dinastiju i kleveta Mazzinija. Dušom i telom odan Cavouru, on je prozeo »Nacionalno udruženje za ujedinjenje Italije«⁽⁶⁾ bonapartističkim duhom; postavši njegov predsednik, rukovodio je njime kao oruđem ne za potpomaganje nego za ometanje svih pokušaja nezavisne nacionalne akcije. Čim je počeo da kruži glas o Garibaldijevoj nameravanoj ekspediciji na Siciliju, La Farina je, sasvim u skladu sa svojom ranijom delatnošću, ismejao i naružio samu pomisao na takvu ekspediciju. Kad su ipak preduzeti koraci za pripreme ovog smelog poduhvata, La Farina je stavio u pokret sve mogućnosti »Nacionalnog udruženja« da bi ga osuječio. Kad svojim otporom nije uspeo da obeshrabri generala i njegove ljude, i kad je najzad ekspedicija krenula, La Farina je sa ciničnom porugom dopustio sebi najmračnija predskazanja, usuđujući se da proriče neposredan i potpun neuspeh ove zamisli. Međutim, čim je Garibaldi zauzeo Palermo i proglasio se za diktatora, La Farina je pohitao da mu se pridruži, snabdeven punomoćjem od Vittoria Emanuelu, ili bolje reći od Cavoura, koje mu je davalo ovlašćenje da preuzme komandu nad ostrvom odmah pošto se izglasa prisajedinjenje. Pošto

ga je, kako sam priznaje, Garibaldi u početku primio najljubaznije, uprkos njegovoj rđavoj prošlosti, on je smesta počeo da igra ulogu gospodara, da rovari protiv Crispijeve vlade, da kuje zavere sa agentima francuske policije, da okuplja oko sebe liberalne aristokrate koji su jedva čekali da okončaju revoluciju glasanjem o separatnom prisajedinjenju, i predlagao, umesto potrebnih koraka za isterivanje Napolitanaca sa Sicilije, planove za odstranjivanje iz javne uprave Mazzinijevih pristalica i drugih ljudi u koje se nije mogao pouzdati njegov gospodar Cavour.

Crispi, čiju je vladu La Farina u prvom redu potkopavao svojim intrigama, živeo je dugo u izgnanstvu u Londonu, gde se ubrajao u Mazzinijeve prijatelje, i usmeravao je sve svoje napore na oslobođenje Sicilije. U proleće 1859. godine on je, izlažući se velikoj opasnosti, otputovao na Siciliju sa vlaškim imenom i ispravama, posetio tamo veće gradove i razradio plan ustanka za mesec oktobar. Događaji od jeseni¹⁷⁾ odložili su ustanak najpre do novembra a zatim do ove godine. U međuvremenu Crispi se obratio Garibaldiju, koji je, odbivši da organizuje ustanak, dao obećanje da će ga pomoći kad izbjije i kad se toliko učvrsti da može pokazati istinska osećanja Sicilijanaca. Za vreme ekspedicije Crispi je sa svojom suprugom, jedinom ženom u ekspediciji, pratio Garibaldija i borio se u svakoj akciji, dok je njegova supruga rukovodila negom bolesnika i ranjenika. Upravo ovog čoveka sinjor La Farina želeo je najpre da obori, s potajnom nadom, razume se, da će posle njega srušiti i diktatora. Garibaldi, iz obzira prema Vittoriu Emanuelu i pod jakim pritiskom liberalnih aristokrata, pristao je, mada uz protest, da obrazuje novu vladu i smeni Crispija, koga je ipak zadržao kao svog ličnog savetnika i prijatelja. Ali čim je pristao na ovu žrtvu, Garibaldi je uvideo da se na ostavci Crispijeve vlade insistiralo samo zato da mu se nametne vlada koja ni po čemu, sem po imenu, nije njegova nego La Farinina i Cavourova, i koja bi, ohrabrena La Farininim prisustvom i računajući na Cavourovu zaštitu, kroz vrlo kratko vreme omela čitav njegov plan oslobođenja i sav svoj uticaj širom zemlje upotrebila protiv uljeza iz Nice, kako su već nazivali Garibaldija. U tom trenutku on je spasao ne samo svoju stvar nego i stvar Sicilije i Italije proterivanjem La Farine i dva brata Korzikanca, prihvatanjem ostavke ministara, La Farininih štićenika, i naimenovanjem rodoljubive vlade, među čijim članovima možemo pomenuti sinjor Marija.

Naslov originala:

*Interesting from Sicily — Garibaldi's
Quarrel with La Farina — A Letter from Garibaldi*

Napisano 23. jula 1860. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»,
br. 6018 od 8. avgusta 1860.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Britanska odbrana

Plan nacionalne odbrane Engleske, nedavno iznesen pred Parlament⁽⁸⁾, predlaže da se svi izdaci ograniče na utvrđivanje brodogradilišta kao i na neke manje fortifikacione radove, jedva dovoljne da zaštite veće luke u zemlji od napada malih neprijateljskih eskadri, i na podizanje jakih i velikih tvrđava u Doveru i Portlandu, u cilju obezbeđenja zaklonjenih sidrišta za flotile i pojedine brodove. Sav novac treba utrošiti na periferiju zemlje, na obalsku liniju pristupačnu neprijateljskoj floti; i, pošto je nemoguće braniti obalu celom dužinom, izabrano je nekoliko važnih punktova, uglavnom pomorskih arsenala i brodogradilišta. Unutrašnjost zemlje u potpunosti će biti prepuštena sopstvenim mogućnostima.

Sada kad Engleska konačno priznaje da je više ne štite drveni bedemi, njeni ratni brodovi, i da mora pribeći utvrđenjima kao sredstvu nacionalne odbrane, samo se po sebi razume da ona najpre treba da zakloni od napada pomorske arsenale — kolevku svoje flote. Niko neće sumnjati da Portsmut, Plimut, Pembrouk, Širnes i Vulvič (ili ma koje drugo mesto izabrano umesto njih) treba da budu toliko jaki da bi bili kadri da odbiju svaki napad s mora i da izvesno vreme izdrže opsadu s kopna. Ali je savršeno smešno nazivati mere predostrožnosti protiv ovakve opasnosti sistemom nacionalne odbrane. U stvari, da bi se ovaj plan uzdigao na tu visinu, izgleda da je neophodno načiniti ga složenijim i skupljim nego što iziskuje prosta zaštita brodogradilišta.

Zemlja koja je, kao na primer Francuska ili Španija, izložena invaziji na kopnenim granicama isto toliko koliko i napadima s mora i desantima na obalu, prinuđena je da svoje pomorske baze pretvori u prvorazredne tvrđave. Tulon, Kartagina, Đenova, čak i Šerbur, mogu biti podvrgnuti kombinovanom napadu poput onoga koji je uništio arsenale i brodogradilišta Sevastopolja⁽⁹⁾. Oni, zbog toga, treba da imaju vrlo jak kopneni front sa izdvojenim utvrđenjima koja ne bi dopuštala bombardovanje brodogradilišta. Ali ovo se ne može pri-

meniti na Englesku. Pretpostavimo čak da je pomorski poraz za trenutak doveo u sumnju nadmoćnost Engleske na moru; čak i tada invaziona armija, pošto se iskrca na britansko tlo, ne bi mogla nikad računati na slobodu komunikacija i prema tome morala bi da djeluje brzo i odlučno. Ova invaziona armija ne bi bila u stanju da preduzme regularnu opsadu; pa čak i kad bi to bila u stanju, niko pametan ne bi očekivao da se zavojevač mirno smesti pred Portsmutom i troši svoja sredstva u dugotrajnoj opsadi, umesto da krene pravo na London i odmah postigne rešenje glavnog zadatka dok mu je moralna i materijalna nadmoć na vrhuncu. Ako dođe dotle da neprijatelj može neometano iskrcati u Englesku dovoljno trupa i materijala za napad na London i istovremeno za opsadu Portsmuta, onda je Engleska na ivici propasti i nikakva kopnena utvrđenja oko Portsmuta ne mogu je spasti. Što važi za Portsmut važi i za druge pomorske arsenale. Neka pomorski front bude što je moguće jači; a na kopnenim frontovima izlišno je sve što prevazilazi zadržavanje neprijatelja na udaljenosti koja je dovoljna da se brodogradilište zaštititi od bombardovanja i obezbedi protiv dvonedeljne pravilne opsade. Ali ako sudimo po predračunima i po nekim planovima o predloženoj odbrani Portsmuta, koji su objavljeni u londonskom listu »The Times«, priprema se veliki utrošak opeke i maltera, izgradnja rovova i gubitak brana, razbacivanje novca a, u slučaju rata, i ljudi. Izgleda da inženjerska stvarno uživa u ovoj raskoši planiranih utvrđenja koja su za nju dugo predstavljala uskraćenu radost. Engleska je ugrožena vegetacijom tvrđava i baterija koje niču brzo kao pečurke i bujaju poput lijana tropske šume. Vlada kao da nastoji na tome da se nečim mora pokazati na šta je utrošen novac; a to će biti glavna korist od svih ovih velelepkih postrojenja.

Sve dok brodogradilišta nisu sigurna od coup de main¹, invazije se mogu preduzimati sa jedinim ciljem da se jedno od njih razori i odmah zatim odstupi. Na taj način, ona služe, tako reći, kao ventili sigurnosti za London. Ali čim se ona obezbede protiv napada glavnih snaga, pa čak i protiv regularnog napada, u toku dve nedelje — a ovo je očigledno neophodno — onda za invaziju ne ostaje drugi objekt sem Londona. Svi manje važni ciljevi su zaštićeni; lokalne invazije nemaju više nikakve svrhe; invazija mora prihvatiti rizik — mogućnost da uništi Englesku ili da sama pretrpi poraz. Na taj način, sama činjenica utvrđivanja brodogradilišta slabi London. Ona primorava invazionu silu da sve snage usredsredi na pokušaj da odmah zauzme London. London, kaže nam lord Palmerston, mora biti branjen na kopnu. Recimo da je ovo tako: što je jača armija, biće bezbedniji London. Ali odakle će doći ta jaka armija ako se Portsmut, Plimut, Četem i Širnesa, možda, i Pembrouke pretvore u prvorazredne tvrđave veličine Šerbura, Đenove, Koblenca ili Kelna, za čiju

¹ prepada

se odbranu zahtevaju garnizoni od 15 000 do 20 000 ljudi? Prema tome, što jače utvrđujete brodogradilišta, utoliko više slabite London i zemlju. I to vi nazivate nacionalnom odbranom.

U svakom slučaju, jedna izgubljena bitka bi odlučila sudbinu Londona; a, s obzirom na ogromnu trgovinsku centralizaciju zemlje i na zastoj koji bi okupacija Londona prouzrokovala za čitav industrijski i trgovački mehanizam, ne može biti nikakve sumnje da bi jedna jedina bitka rešila sudbinu celog kraljevstva. I, tako, dok se predlaže utrošak dvanaest miliona na obezbeđenje brodogradilišta, samo srce zemlje treba da ostane nezaštićeno i da zavisi od ishoda jedne jedine bitke!

Nema nikakvog smisla govoriti uvijeno o toj s.vari. Neka brodogradilišta budu na svaki način racionalno utvrđena, što se može postići sa manje od polovine novca, koji bi se, po sadašnjem predlogu, na njih straćio; ali ako želite nacionalnu odbranu, pristupite odmah utvrđivanju Londona. Beskorisno je govoriti, kao Palmerston, da je to nemoguće. Ista priča se čula kad je trebalo utvrđivati Pariz. Površina obuhvaćena neprekinutim zaštitnim bedemom oko Pariza nije mnogo manja od one koju zauzima London; linija utvrđenja koja opasuju Pariz proteže se 27 milja, a pojas oko Londona na šest milja od Čering Krosa imao bi opseg od 37 milja. Ovaj pojas daje vrlo dobru predstavu o prosečnoj udaljenosti utvrđenja od centra; a još deset milja neće ovu liniju učiniti suviše dugom, ako pogodan sistem radijalnih i kružnih železničkih komunikacija olakšava brza prebacivanja rezervi. Razume se, London se ne može braniti na brzu ruku, kako predlaže »The Cornhill Magazine«⁽¹⁰⁾, po čijem je mišljenju dovoljno šest velikih utvrđenja; broj utvrđenja mora iznositi najmanje dvadeset; ali, s druge strane, London ne treba utvrđivati tako pedantno kao Pariz, jer on nikada neće morati da izdržava opsadu. Neophodno je samo odbraniti ga od *coup de main*, od sredstava koja invaziona armija može primeniti protiv njega u roku od četrnaest dana posle iskrcavanja. Može se proći i bez neprekinute linije fortifikacija; ako se plan odbrane unapred valjano pripremi, tu liniju mogu sasvim uspešno zameniti sela i grupe kuća na periferiji gradova.

Sa ovako utvrđenim Londonom, i brodogradilištima pojačanim na frontovima s mora i zaštićenim na frontovima s kopna od snažnog neregularnog napada, pa čak i od kraće opsade, Engleska može prkositi svakoj invaziji, a na sve bi se utrošilo oko petnaest miliona funti sterlinga. Brodogradilišta ne bi zahtevala, u svemu, više od 70 000 redovnih vojnika i 15 000 dobrovoljaca; dotle bi sve ostale linijske trupe, zemaljska odbrana i dobrovoljci — recimo 80 000 pripadnika linijskih trupa i zemaljske odbrane i 100 000 dobrovoljaca — branili utvrđeni logor oko Londona, ili prihvatili bitku ispred njega, dok bi cela zemlja severno od Londona ostala potpuno slobodna da organizuje nove odrede dobrovoljaca i baze za linijske trupe i zemaljsku odbranu. Neprijatelj bi u svakom slučaju bio primoran da deluje;

on tada ne bi mogao, čak i kad bi hteo, da izbegne privlačnu snagu velikog utvrđenog logora Londona, i imao bi samo da bira ili da ga napadne i pretrpi poraz, ili da čeka i time svakim danom povećava teškoće svog položaja.

Umesto ovoga, vladin plan nacionalne odbrane doveo bi do takve nezgode da bi garnizoni, ako bi se engleske snage sastojale iz 90 000 linijskih trupa i zemaljske odbrane i 115 000 dobrovoljaca, apsorbivali u, najmanju ruku 25 000 redovnih vojnika i 35 000 dobrovoljaca, ostavljajući za operacije odbrane Londona 65 000 redovnih vojnika i 80 000 dobrovoljaca, dok bi 35 000 ljudi, koji bi mogli biti vrlo potrebni na dan bitke, sedeli mirno i u punoj bezbednosti iza kamenih zidova koje niko nije ni pomišljao da napadne. Ali, ne samo da bi ova armija bila oslabljena za 35 000 ljudi, već bi ona bila lišena utvrđenog položaja sa koga bi je mogla oterati jedino pravilna opsada; ona bi morala da izloži borbi na otvorenom polju svojih 80 000 neiskusnih dobrovoljaca sa lošim komandnim sastavom, i na taj način bi se borila pod neuporedivo manje povoljnim uslovima nego armija raspoređena onako kako je gore opisano.

Naslov originala:

British Defenses

Napisano oko 24. jula 1860.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 6020 od 10. avgusta 1860.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Nemiri u Siriji — Zasedanje engleskog Parlamenta — Stanje britanske trgovine]

Pošto je Plava knjiga o sirijskim nemirima upravo objavljena i pošto je lord Stratford de Redcliffe najavio za idući utorak interpelaciju o sirijskim problemima^[11], odlažem pretresanje ovog važnog pitanja i samo bih želeo da upozorim vaše čitaoce da ne dopuste da ih zavedu sentimentalne deklamacije decembrističke¹ štampe, osećanja užasa zbog svirepih nasilja divljih plemena, i prirodne simpatije prema nastradalima. Ipak ima nekoliko momenata koji zahtevaju ozbiljnu pažnju. Na prvom mestu, ruska carevina, usled unutrašnjih sukoba izazvanih pokretom za oslobođenje spahijskih robova i upropašćenim finansijama, nalazi se u škripcu iz koga sadašnja vlada ne zna kako da se izvuče sem ratom velikih razmera. Rat joj izgleda jedino sredstvo za sprečavanje predstojeće revolucije koju je tako pouzdano preokao knez Dolgorukov u svojoj brošuri *La vérité sur la Russie*^[12]. Zbog toga je otprilike pre tri meseca knez Gorčakov pokušao ponovo da pokrene istočno pitanje objavljujući raspis o žalbama hrišćana u Turskoj, ali na njegov apel odazvao se samo jedan usamljeni glas iz Tiljerija dok je Evropa ostala gluva. Baš od tog doba ruski i francuski agenti su prionuli na posao da izazovu političko-versku kavgu — prvi na dalmatinskoj a drugi na sirijskoj obali — pri čemu su se oba pokreta međusobno podržavala pošto su nemiri u Crnoj Gori i Hercegovini primorali Portu da povuče gotovo celokupnu tursku armiju stacioniranu u Siriji, tako da je ostavila otvorenu arenu za neobično zaoštreno neprijateljstvo među varvarskim plemenima Libana. Francuski car se našao u istoj nevolji kao i pravoslavni car —

¹ bonapartističke, nazvane decembrističkim zato što su se najvažniji događaji u vezi sa dolaskom Napoleona III na vlast dogodili u mesecu decembru: 10. decembra 1848. izabran je za predsednika republike, 2. decembra 1851. izvršio je državni udar a 2. decembra 1852. godine proglasio se za cara.

da traži neki nov i uzbudljiv krstaški pohod da bi svoju carevinu ponovo zagnjurio u Letu¹ ratnih halucinacija. Italijanski pokret, izmigoljivši mu se ispod dizgina i uzimajući pravac suprotan onome koji je on želeo da mu nametne, *dosadio* je pariskom mnenju, kako je diskretno nagovestio list »Le Constitutionnel«. Bonapartini pokušaji da pruskog princa-regenta nagovori na nasilnu »konsolidaciju Nemačke«, za koju bi trebalo platiti Francuskoj »moralnu naknadu« u vidu rajnskih provincija, završili su se znatnim neuspehom i čak je ispaao donekle smešan taj entrepreneur² koji špekulise sa oslobodenjem nacionalnosti. Sukob sa papom u koji je Louis Napoléon bio umešan^[13] naneo je štetu katoličkom sveštenstvu u Francuskoj — osloncu na kome počiva njegov uticaj nad seljaštvom. Carska blagajna nalazila se izvesno vreme i nalazi se i dalje u stanju iscrpljenosti, koju je uzalud pokušavala da izleči puštajući glas o celishodnosti jednog *emprunt de la paix* (zajma mira). Ovo je bilo suviše čak i za decembrističku Francusku. Zajmu raspisanom pod izgovorom da je rat, dodati novi zajam raspisan pod izgovorom da je zavladao mir, predstavljalo je preterivanje gnusno čak i pariskim berzanskim špekulantima. Neki bojažljivi glasovi u uškopljenoj pariskoj štampi usudili su se da nagoveste da su blagodeti Drugog Carstva koliko velike toliko i skupe, pošto ih je nacija kupila povećanjem državnog duga za iznos od pedeset procenata. Projekt o zajmu mira od 500 000 000 franaka bio je stoga napušten, odustajanje koje je samo ohrabrilo g. Favre-a da se raspiče u Corps Législatif³ o neposrednom »finansijskom krah«, i da iscepa na paramparče providni cvetni veo koji su carski budžetski majstori prebacili preko državne kase. Zamerke karakterističnim crtama decembrističkog režima, na koje su se osmelili g. Favre i g. Olivier u Corps Législatif među »*chiens savants*« (učenim psima) tobožnjeg predstavnništva, kao i besni napadi na intrige »starih stranaka«^[14] kojima kipti zvanična i poluzvanična pariska štampa, istovremeno svedoče o neumitnoj činjenici da se buntovni galski duh razgoreva iz svog pepela, i da trajanje vladavine uzurpatora zavisi opet od priređivanja veličanstvenog ratnog prizora, kao što je to bio slučaj dve godine posle *coup d'état*, i ponovo dve godine posle okončanja krimske epizode. Očigledno je da samodržac Francuske i samodržac Rusije, pod uticajem iste hitne potrebe da zatrube ratnim trubama, postupaju u uzajamnoj saglasnosti. Dok su poluzvanične bonapartističke brošure nudile pruskom princu-regentu »Nemačku uniju« uz »moralno obeštećenje« Francuskoj, car Aleksandar, kako je upravo javno navedeno u publikacijama nemačkog »Nacionalnog saveza«^[15], a nije bilo demantovano u berlinskoj vladinoj štampi, otvoreno je predložio svom rođaku pripajanje Pruskoj cele severne Nemačke sve do mora, pod uslovom da se Francuskoj ustupe rajnske oblasti i da se gleda kroz prste na nadiranje Rusije na Dunavu. Upravo je ovaj plan koji su istovremeno

¹ reku zaborava (mitološki) — ² inicijator — ³ Zakonodavnom telu

iznela oba samodršca izazvao sastanak u Teplicu između austrijskog cara i princa-regenta^[16]. Zaverenici iz Petrograda i Pariza držali su, međutim, u rezervi (ukoliko im ne uspe da dovedu Prusku u iskušenje) uzbuđljivi incident sirijskih pokolja, koji bi poslužio kao povod francuske intervencije, a ova bi, ako ne otvori glavna, otvorila sporedna vrata opštem evropskom ratu. Što se tiče Engleske, dodacu samo da je 1841. godine lord Palmerston snabdeo Druze oružjem kojim oni sada raspolazu, i da je 1846. godine, na osnovu sporazuma sa carem Nikolajem, u stvari, uništio tursku vlast koja je obuzdavala divlja libanska plemena i garantovao im tobožnju nezavisnost^[17] koja je tokom vremena i pod veštím rukovodstvom inostranih zaverenika mogla doneti samo krvavu žetvu.

Poznato vam je da je sadašnje zasedanje Parlamenta bez premca po zapanjujućem nizu vladinih neuspeha. Sem promašaja gospodina Gladstone-a sa zaštitnim carinama, nije sprovedena nijedna jedina važna mera. Ali dok je vlada povlačila jedan zakonski predlog za drugim, njoj je pošlo za rukom da pri drugom čitanju prokrijumčari malu rezoluciju koja se sastoji iz jednog jedinog malog člana i koja bi, da je usvojena, izazvala najveću ustavnu promenu u Engleskoj od 1689. godine.^[18] Ova rezolucija jednostavno je predlagala ukidanje mesne engleske armije u Indiji, njeno utapanje u britansku armiju, i, prema tome, prenošenje vrhovne komande nad njom sa generalnog guvernera u Kalkuti na vrhovnu komandu u Londonu, drugim rečima na vojvodu od Kembridža. Pored drugih ozbiljnih posledica kojima bi ova promena morala biti praćena, ona bi deo armije izuzela ispod kontrole parlamenta, i u najvećoj meri bi pojačala prerogative krune. Izgleda da su neki članovi Indijskog saveta, koji su se jednodušno usprotivili ovom vladinom projektu, ali koji na osnovu Indijskog zakona od 1858.^[19] ne mogu biti članovi Donjeg doma, došapnuli svoje proteste u uši nekih članova Parlamenta, i, kad je vlada već smatrala da joj je lukavstvo uspelo, dogodilo se da je pod vodstvom gospodina Horsmana iznenadna émeute¹ Parlamenta blagovremeno osujetila njenu intrigu. Ovaj škripac u kome se vlada neočekivano našla i pometenost Donjeg doma, izazvana klopakama koje su postavljene njegovom dubokom neznanju, predstavljaju zaista smešan prizor.

Objavljena vrednost izvoza za poslednji mesec pokazuje dalje opadanje britanske trgovine. U jednom prethodnom dopisu istakao sam da u poređenju sa izvozom za juni 1859. godine postoji smanjenje od gotovo milion i po funti sterlinga za juni 1860. godine.

Izveštaji za mesec juni u poslednje tri godine glase:

(u f. st.)		
1858.	1859.	1860.
10 241 433	10 665 891	9 236 454

¹ pobuna

Za ovo polugode zaključno sa 30. junom objavljena vrednost izvoza je za jedan milion manja nego za isti, šestomesečni period prošle godine:

	(u f. st.)		
1858.	1859.	1860.	
53 467 804	63 003 159	62 019 989	

Smanjenje izvoza u junu otpada na pamučne tkanine, pamučnu pređu, platno, metalne proizvode i nožarsku robu, gvožđe i kamgarne tkanine. Čak i u izvozu fabričkih vunениh proizvoda, čija je prodaja do sada pokazivala neprestano sve veći porast, sa izuzetkom ovog meseca, zapaža se opadanje u stavki »vunena i kamgarna pređa«. Izvoz pamučnih proizvoda u Britansku Indiju za ovih šest meseci opao je sa 6 094 430 funti sterlinga u prvoj polovini 1859. godine na 4 738 440 funti sterlinga u prvoj polovini 1860. godine, ili za 1 360 000 funti sterlinga vrednosti robe.

Što se tiče uvoza, najupadljivija karakteristika je ogroman obim uvezenog pamuka. Juna 1860. godine primljeno je 2 102 048 centi prema 1 665 306 centi u junu prošle godine i 1 339 108 centi u junu 1858. godine. Povećanje za šest meseci nije manje od tri miliona centi; tako da su primljene isporuke za ovo polugode veće za preko 60%. Vrednost uvezenog pamuka u mesecu maju 1860. godine veća je za 1 800 000 funti sterlinga od vrednosti pamuka uvezenog 1859. godine. U prvih pet meseci 1860. godine na sirovi pamuk utrošeno je bar šest i po miliona funti sterlinga više nego u istom periodu prethodne godine.

Ako se brzo smanjenje izvoza pamučnih proizvoda i pređe uporedi sa još odlučnijim povećanjem uvoza pamuka, biće očigledno da se približava izvesna kriza pamučne industrije, utoliko pre što se nove isporuke sirovina suočavaju sa neobično obilnim zalihama pamuka.

Napisano 28. jula 1860. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,
br. 6021 od 11. avgusta 1860.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Mogu li Francuzi zauzeti London?

U izveštaju britanske komisije za nacionalnu odbranu, koji je nedavno objavljen u Londonu,¹ kaže se: ako bi car Francuza bio sklon da pošalje neprijateljsku armiju u Englesku, »svi raspoloživi brodovi kraljevske mornarice« ne bi mogli da je spreče da se iskrca na nekoj tački obalske linije Engleske i Velsa duge 2147 milja, a da i ne govorimo o obalskoj liniji Irske. Pošto se takođe više puta priznalo, pre i posle objavljivanja čuvene brošure De Joinville-a^[20], da bi se pod veštim rukovodstvom moglo izvršiti iskrčavanje 100 000 ili više Francuza na britanska ostrva, jedino važno pitanje koje treba razmotriti jeste kakvom snagom otpora Velika Britanija raspolaže za suprotstavljanje takvoj invaziji.

Prema nalogu Donjeg doma, u maju je objavljen izveštaj o jačini britanskih suvozemnih snaga. On pokazuje sledeće: ukupan brojni sastav vojnih jedinica — 144 148; sposobni borci svih činova na dan 1. maja — 133 952; formacije pripadnika zemaljske odbrane — 19 333. Kad je ovo saopštenje objavljeno, u sve tri kraljevine na sve strane se razlegao gotovo opšti glas protesta protiv načina kako je utrošeno 75 000 000 dolara, dodeljenih po vojnim proračunima, pošto je analiza brojke od 144 148 ljudi, kao raspoloživih linijskih jedinica, »otkrila zapanjujuću činjenicu da se na bilo kom mestu jedva može skupiti 30 000 pešaka za ofanzivne ili defanzivne svrhe.«

Gospodin Sidney Herbert i njegovi pomoćnici u Glavnom štabu odmah su održali savetovanje, a londonski »The Times« se trudio da umiri nespokoјstvo naroda. List je pisao:

»Iskoristili smo priliku da proučimo brojke kojima su ovi navodi potkrepljeni i u izvesnim pojedinostima smo razjasnili stvarno stanje stvari.«

List je pokušao da

¹ Vidi u ovom tomu str. 19 - 22.

«dokaže da je stanje prilično tačno prikazano, ako se izrazom 'trupe' nameravala označiti samo linijska pešadija, ali da, u stvari, vojska u zemlji obuhvata jake divizije drugih rodova oružja, tako da njena sveukupna snaga nije ni u kom slučaju tako mala kako se moglo pomisliti».

Rezultat ove bojazni u javnosti kao i savetovanja u Glavnom štabu bila je potpuno nova statistička tabela u kojoj je zabeleženo da vojne snage Velike Britanije u metropoli broje 323 259 vojnika, ili 179 111 ljudi više nego u podacima iznesenim dva meseca ranije. Ovu razliku nije teško objasniti. Prvi podaci su objavljeni u nameri da se pokaže broj ljudi koji bi, pod povoljnim uslovima i po prijemu blagovremene obavesti, mogao biti raspoloživ za neposredan zadatak, dok drugi daju ukupan broj odraslih muškaraca i mladića koji su uvedeni u vojni platni spisak i koji, prema tome, dobijaju udeo iz pomenutih 75 000 000 dolara, pored 227 179 dobrovoljaca i pripadnika zemaljske odbrane, od kojih okruglo 200 000 ne postoje kao vojnici. Zatim, ima još 33 302 vojnika koji pripadaju »mobilizacijskim centrima«. Da nas ne bi optužili za pristrasnost u opisivanju ovih »mobilizacijskih centara«, citiraćemo kao autoritet londonski »The Times«:

«Trupe u mobilizacijskim centrima stvarno ne pripadaju vojsci koja služi u domovini nego su namenjene službi u inostranstvu. One ulaze u sastav bataljona koji služe u inostranstvu, i nema ničeg neobičnog što su relativno neefikasne za službu u domovini.»

Ukratko, to su samo neefikasne jedinice, sastavljene od regruta koji nisu u službi više od tri meseca i koji se svaka tri meseca posle stupanja u vojsku ili češće upućuju u pukove u inostranstvo, i od starih invalida koji se ostavljaju kod kuće kao neupotrebljivi, »tako da ovi odredi, što zbog isluženih a što zbog neobučениh boraca, nikada nisu na nivou jednog regularnog bataljona».

Toliko o mobilizacijskim centrima. A sada pređimo na dobrovoljce i zemaljsku odbranu. Jedino je neophodno ponoviti da sada postoji bar 200 000 ljudi samo na papiru. Gospodin Maguire je nedavno dokazivao u Parlamentu da skoro svaki puk zemaljske odbrane ima u knjigama Glavnog štaba 200 do 300 ljudi više nego što bi ih mogao sakupiti na smotru. Gospodin Sidney Herbert je učinio slično priznanje. Od irskih pukova zemaljske odbrane, čiji su članovi usled oskudice i siromaštva primorani da se javljaju tačnije nego njihovi engleski susedi, mnogi koji su sada procenjeni na 800 pripadnika — na primer, vooterfordski — imaju samo 400 pripadnika. Ocena prema kojoj brojno stanje zemaljske odbrane i dobrovoljaca u Engleskoj iznosi 138 560 verovatno je toliko blizu tačnosti koliko je to uopšte moguće jednoj nepristrasnoj statistici.

Prema nedavnom izveštaju Ministarstva vojske, regularna armija u metropoli broji 68 778 ljudi. Ovde spadaju gardijska konjica (1317),

kraljevska inženjerija (2089), armijski sanitetski korpus sastavljen od otpuštenih invalida, vojna komora i druge delimično neupotrebljive jedinice. Da bi se izbeglo stupanje na sporno tlo, priznaćemo da je upotrebljivo svih 68 000. Pod pretpostavkom da su regrutovani i pod oružjem cela zemaljska odbrana i svi dobrovoljci, ovim bi se dobio opšti broj od 206 560 ljudi. Tom spisku dodaćemo čak i irsku policiju i time će broj narasti na oko 237 000. Nominalna brojnost regularne armije i formacija zemaljske odbrane upravo je određena na 100 000; oko 16 000 preko realne brojke, ali mi ćemo to uzeti kao verodostojno. Ako usvojimo da se 15 000 dobrovoljaca može sakupiti na ma kom datom mestu u roku od tri dana posle iskrcavanja Francuza, Engleska bi ipak raspolagala armijom od 115 000 ljudi. Mora se imati na umu da među ovima ima 25 000 početnika u rukovanju oružjem. Dalje, sva vojna brodogradilišta, arsenali i utvrđeni objekti od državnog značaja zahtevali bi pojačanje garnizona, jer u vojnim lukama nikad nema više od 8000 pripadnika pomorske pešadije. Irskoj će biti potrebna armija, čak i ako se ne prida nikakav značaj uticaju »nacionalne peticije« na stvaranje prijateljskog raspoloženja prema Mac-Mahonovim vojnicima. Svi dobrovoljci ili zemaljska odbrana ne bi bili dovoljni da održe red na zelenom ostrvu¹ ako bi borba bila na vidiku. Vlasti Njenog veličanstva treba da odrede za tu zemlju najmanje 10 000 regularnih i 25 000 neregularnih vojnika, pored policije. Ovo bi u svemu iznosilo oko 55 000, i ostavilo bi samo 80 000 vojnika za Englesku i Vels da čuvaju arsenale, fabrike oružja i vojna brodogradilišta. Izlišno je pomišljati da bi manje od 20 000 vojnika sposobnih za službu bilo dovoljno za ovaj važan zadatak, čak pod pretpostavkom da su iscrpljeni ili neiskusni vojnici u mobilizacijskim centrima kadri da se održe. Tako bi se Napoléonovih 100 000 Francuza, zuava itd. suočili sa 60 000 crvenih mundira, od kojih bi malo više od 45 000 pripadalo linijskim jedinicama. Verovatan ishod sukoba između ove dve vojske, tako postavljene licem u lice, jedva da dopušta ikakvu sumnju.

Izneće se prigovor da Francuska ne bi mogla opremiti i uputiti preko Lamanša 100 000 vojnika a da se to ne sazna. Možda; ali Engleska ne bi znala gde bi udarac pao i, naravno, bojala bi se za bezbednost svojih poseda na obali Sredozemlja, i pokušala bi da tamo ojača svoje garnizone da ne bi pretnja napadom na London imala za cilj da prikrije zadnje namere u pogledu Malte i Gibraltara. U nekoliko brodova lamanšske flote ona bi uputila u ta mesta 20 000 ili 30 000 vojnika, koji ne bi bili »dobrovoljci«, prebacujući tako na ove breme pružanja otpora neprijatelju u zemlji. Neki istaknuti pisci tvrde da bi čak zaposedanje Londona u krajnjoj liniji bilo za Englesku manje štetno od isterivanja sa Malte i Gibraltara.

¹ u Irskoj

Ali na to će se primetiti da bi samo proglašenje nacionalne opasnosti bilo dovoljno da podigne sve Britance u zemlji od Čeviot Hila do Kornvola da bace uljeze u more. Ovo je na izgled verovatno. No iskustvo nas uči da — bez obzira kolika je snaga patriotizma masa — činjenica da mase obično nemaju oružja, i da ne bi znale njime da rukuju kad bi ga imale, osetno umanjuje njihovo borbeno raspoloženje u slučaju opasnosti. Toljage i vile mogu biti oružje neobično opasno po ljudski život u četvrti Seven Dials¹ ili u provinciji, ali nije razumno misliti da će se ono pokazati nesavladljivim u odbijanju zuava. Može se takođe ozbiljno sumnjati da bi se srednje klase, koje su gotovo isključivo zastupljene u dobrovoljačkim odredima, sa istom spremnošću odazvale na poziv onda kad bi se Francuzi pojavili na njihovom rodnom ostrvu kao što se odazivaju kad izlaze na smotru da prime čestitke Njenog veličanstva. U svakom slučaju, nije besmislenije priznati mogućnost da invaziona armija ima 150 000 ljudi nego pretpostavljati da dobrovoljci mogu brojati 120 000 ljudi kad srdačnom pozivu iz Bakingemske palate nije uspelo da krajem dvanaestomesečnog regrutovanja sakupi više od 18 300 ljudi.

S obzirom da su izražene izvesne sumnje u pogledu brojnosti trupa koje su stvarno učestvovala na smotri u Hajd-parku, navodimo pasus iz lista »The Manchester Guardian« o drugom danu parade. »Neslužbeni dopisnik« koji se tu pominje jeste gospodin Tom Taylor, prisni i poverljivi prijatelj pukovnika MacMurdoa:

«Naš neslužbeni dopisnik, kako se naši čitaoci možda sećaju, naveo je, na osnovu zvaničnih podataka pukovnika MacMurdoa, brojku od 18 300, što je malo niže od iznosa prema kalkulaciji ser Johna Burgoyne-a. Ali ratničko držanje dobrovoljaca očigledno je proizvelo na ser Johna jači utisak nego njihov broj.»

Ocenjujući snage koje bi se verovatno mogle koncentrisati za otpor invaziji, mi smo se namerno pridržavali najširokogrudijeg proračuna u korist Velike Britanije. Naš izveštaj o stalnoj armiji priznaje kao sposobnog svakog čoveka, bolesnog i zdravog, čije se ime nalazi u vojnim knjigama. Zemaljska odbrana i dobrovoljci su procenjeni na 115 000, što dobro obavešteni o stanju stvari mogu smatrati preteranim. Potvrđena sposobnost francuskih štabnih oficira, odlična francuska vojna disciplina, opšta nadmoćnost francuske taktike i, s druge strane, neosporna tupoglavost mnogih najviših oficira u engleskoj armiji, aljkavo rukovođenje regularnim trupama i dobrovoljcima (obavešten pet nedelja ranije, jedan puk zemaljske odbrane javio se na smotru maja ove godine sa 135 bosonogih pripadnika), čak priznata niža vrednost britanske armije u *celini* u poređenju sa francuskom armijom — sve ovo nije uzeto u razmatranje, mada se radi o najvažnijim elementima pretresanja ovog problema.

¹ radnička četvrt u centru Londona

S obzirom na ove činjenice, izgleda izvesno da bi Napoléon, ako se sutra iskrca u razborito izabranoj luci u Engleskoj sa 150 000 ili čak 100 000 ljudi, mogao »zauzeti London« i izbeći »uništenje« koje bi, kako je nedavno pisao jedan londonski list, moralo biti njegova neizbežna sudbina, »ako kroči neprijateljskom nogom na saksonsko tle«.

Naslov originala:

Could the French Sack London?

Napisano krajem jula 1860.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,
br. 6021 od 11. avgusta 1860.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Rusko-francuski savez

Opaske koje sam izneo u svom poslednjem dopisu o tajnoj vezi između pokolja u Siriji i rusko-francuskog saveza dobile su neočekivanu potvrdu sa druge strane Lamanša i to u vidu brošure objavljene prošlog utorka u izdanju gospodina Dentua pod naslovom *La Syrie et l'Alliance Russe*, a koja se pripisuje peru gospodina Edmond-a About-a^[21]. Kao što je poznato, gospodin Dentu je izdavač francuske vlade i on je publikovao sve poluzvanične brošure koje su s vremena na vreme upućivale Evropu u »istraživanja« kojima su se bavili u Tiljerijama. Gore pomenuta brošura izaziva posebno interesovanje zbog okolnosti što je objavljena odmah posle ljubavnog pisma upućenog Persignyju^[22] od junaka decembra, koje je imalo za cilj da hipnotiše Džona Bula, i čiju je kopiju lord John Russell poslao londonskom listu »The Times«, odbijajući u isto vreme da ga iznese pred Parlament. Sledeći odlomci sadrže suštinu brošure *La Syrie et l'Alliance Russe*:

»Kao u vreme krstaških pohoda, hrišćanska Evropa je potresena užasnim zločinima čija je pozornica upravo bila Sirija. Sedam stotina hiljada hrišćana izloženo je nemilosrdnom fanatizmu dva miliona muslimana, i turska vlada svojom neobjašnjivom neaktivnošću izgleda priznaje da je njihov saučesnik. Sigurno bi Francuska zaboravila sve svoje tradicije da nije odmah zahtevala za sebe čast da štiti živote i imovinu onih koji su u prošlosti bili vojnici Petra Pustinjaka i Filipa Avgusta... Zbog toga je krajnje vreme razmisliti o leku za situaciju koja bi, ako duže potraje, svakako dovela do velike nesreće — potpunog istrebljenja hrišćanskih podanika Porte. Ekspedicija o kojoj turska vlada toliko govori sasvim je nedovoljna da uspostavi red. Sile koje imaju istovernike u Siriji i koje su s pravom zabrinute za njihovu bezbednost moraju pokazati spremnost da se fizički umešaju. Ako budu oklevale, više im neće ostati vremena da zaštite žrtve; njihova jedina dužnost biće da osvete mučenike.

Dve nacije su naročito zainteresovane za odbranu krsta na ovim udaljenim obalama: Francuska i Rusija. Kakva bi bila verovatna posledica saveza njihovog oružja i kako bi on uticao na dalje organizovanje Evrope? Ovo upravo nameravamo da proučimo.

U izvesnim periodima istorije nalazimo da narodi, dejstvom nekih zakona privlačnosti i okupljanja, stvaraju političke kombinacije nepoznate u prošlosti. »Prisustvujemo« jednom od ovih kritičkih momenata u životu čovečanstva. Sirijsko pitanje je samo jedan od čvorova veoma složene situacije. Cela Evropa je u stanju iščekivanja i nespokojstva, čekajući sveobuhvatno rešenje koje bi postavilo temelj trajnog mira kako u Evropi tako i na Istoku. No ovaj cilj se može postići samo ukoliko organizovanje našeg kontinenta bude u skladu sa željama i zahtevima aktuelnih pitanja nacionalnosti koje se bore pod jarmom ropstva. Protivničke religiozne težnje, neslaganje temperamenata, dijametralno suprotni jezici podržavaju u nekim evropskim državama skrivenu uznemirenost koja sprečava uspostavljanje poverenja i ometa napredak civilizacije. Mir, taj krajnji cilj ambicije svih vlada, može se trajno osigurati samo kad nestanu trajni uzroci nemira na koje smo upravo ukazali. Zbog toga želimo da dodemo do dvostrukog rezultata:

1. Svagde gde god je moguće pomagati obrazovanje homogene i nacionalne države, čija bi namena bila da asimiluje i koncentriše u snažno jedinstvo stanovništvo koje ima zajedničke ideje i stremljenja.

2. Nastojati da se taj princip sprovede bez pribegavanja oružju.

Na prvi pogled je jasno da su Francuska i Rusija ostvarile ideal monarhije. Iako 400 morskih milja dele ove dve sile, one su najrazličitijim putevima postigle jedinstvo koje je jedino kadro da stvori trajna carstva a ne kratkovečne oblasti čije se granice svakog dana mogu menjati na osnovu ratne sreće. . . Razmišljajući poslednjih 135 godina o zaveštanju Petra Velikog, carevi nisu prestajali da bacaju pohlepne poglede na evropsku Tursku. . . Mora li Francuska i dalje da protestuje protiv pretenzija careva na sultanovu trulu carevnu? Mislimo da ne mora. *Ako Rusija bude s nama saradivala u povraćaju granice na Rajni, čini nam se da jedna kraljevina ne bi bila suviše visoka cena za njeno savezništvo. Zahvaljujući takvoj kombinaciji Francuska bi mogla ponovo da stekne svoje stvarne granice, kako ih je pre 18 vekova povukao geograf Strabon.*

(Zatim sledi citat iz Strabona u kome se nabrajaju preimućstva Galije kao sedišta moćne imperije.)

Može se lako razumeti što Francuska teži da obnovi tu božansku tvorevinu (verovatno granice Galije) ometanu tokom tolikih vekova ljudskom prevarom, a to je i utoliko prirodnije jer je Nemačka, u periodu kad nismo ni mislili o teritorijalnom proširenju, ipak bila podložna periodičnim nastupima nespokojstva i bacala nam kao izazov Beckerovu rodoljubivu pesmu^[23]. . . Znamo da nismo jedini koji snujemo planove o proširenju. I ako Rusija gleda Carigrad istim očima kojima mi gledamo Rajnu, zar se iz ovih analognih pretenzija ne može izvući neka korist, i Evropa prinuditi da prihvati kombinaciju po kojoj bi Rusiji pripala Turska a Francuskoj ona rajnska granica koju je Napoléon I 1814. godine smatrao uslovom sine qua non za svoje postojanje kao monarha?

Ima samo dva miliona Turaka u Evropi, dok ima trinaest miliona Grka, čiji je duhovni vod ruski car . . . Grčki ustanak, koji je trajao devet godina, bio je samo uvod u pokret, kome kao signal za izbijanje mogu poslužiti pokolji u Siriji. Grčki hrišćani samo čekaju naređenje od svog poglavara u Petrogradu ili svog patrijarha u Carigradu da se dignu protiv nevernika; i ima samo malo dalekovi-

dih političara koji ne predviđaju rešenje istočnog pitanja u smislu povoljnom za Rusiju, i to ne u dalekoj budućnosti. Zato neće biti nikakvo iznenađenje ako na poziv svojih istovernika, i podstaknuti predskazanijima Staljezanova, Rusi budu spremni da u svakom trenutku pređu Prut.

Ako bacimo pogled na naše granice, rasuđivanja koja opravdavaju naša stremljenja izgledaće isto toliko važna kao i ona koja podstiču Rusiju. Ostavimo na stranu sva istorijska sećanja i sve geografske pobude, uzmimo, jednu po jednu, provincije obuhvaćene Rajnom i proučimo razloge koji govore u prilog njihove aneksije.

Najpre susrećemo Belgiju. Po savesti je teško osporavati upadljivu sličnost koja je navela neke istoričare da nazovu Belgijance Francuzima Severa. U stvari, širom te zemlje prosvetčene klase ne upotrebljavaju drugi jezik sem francuskog, a flamanski dijalekt razumeju samo niže klase stanovništva u nekim malobrojnim mestima. Sem toga, cela Belgija je privržena katolicizmu, a za svoju nezavisnost ona je obavezna Francuskoj, svojoj sestri po poreklu, jeziku i religiji. Nećemo podsećati na činjenicu da je Belgija, koju su naše armije osvojile 1795. godine, obrazovala devet francuskih departmana do 1814. godine. Međutim, izgleda da naš jaram nije bio tako težak, pošto je Belgija, ne mogavši dobiti od velikih sila dozvolu da se pripoji Francuskoj, ponudila, odlukom oba doma Parlamenta, belgijsku krunu vojvodi od Nemours-a, sinu francuskog kralja. Odbijanje ovog drugog navelo ih je zatim da je ponude vojvodi od Sachsen-Coburga, sada Leopoldu I; ali predsednik na koji se pozivamo izgleda nam neobično važan, i on dovodi do pretpostavke da Belgija, da je bila konsultovana, ne bi ispoljila manju velikodušnost od Savoje, i dokazala bi još jednom simpatije i poštovanje koje joj uliva veličina Francuske. Opoziciju nekolicine predstavnika viših klasa vrlo brzo bi zglušila aklamacija naroda.

Pre nego što se ulije u more, Rajna se račva u tri rukavca, od kojih dva teku gotovo sasvim u severnom pravcu — Isel koji utiče u Zojdersko jezero, i Val, pritoka Meze. Kad bi Francuska morala ponovo da povlači svoje granice, zar ne bi mogla uzeti liniju Rajne, koja bi se tačno tako zvala — umesto liniju Vala ili Isela — kako bi odsekla što je moguće manje Južne Holandije? Ona bi sigurno tako postupila. Sem toga, neophodnost ispravke naše granice sa linijom Rajne kao osnovicom ne znači da se ona mora izvršiti na račun Holandije. Belgija, sa svojim sadašnjim granicama, bila bi dovoljna da zadovolji potrebu proširenja koje javno mnjenje od nedavno tako glasno zahteva. Uz to je linija Šelde granica priznata Francuskoj linevilskim ugovorom iz 1801. godine.*

Dalje sledi kratak odlomak u kome se sličnim argumentima dokazuje neophodnost pripajanja Velikog Vojvodstva Luksemburg »koje je pod carstvom sačinjavalo Département des Forêts¹. Pisac brošure zatim prelazi na dokazivanje neophodnosti pripajanja Rajnske Pruske:

*Sa Belgijom i Luksemburgom u našoj vlasti, naš zadatak nije završen... Da bismo upotunili svoje granice ne smemo uzeti manje od dve trećine Rajnske Pruske, celu Rajnsku Bavarsku i oko jedne trećine Velikog Vojvodstva Hesenskog.

¹ Departman šumá

Sve ove teritorije obrazovale su pod carstvom departmane Rur-Rajna, Mozel-Sar, Mon-Toner i Veliko Vojvodstvo Berg. Godine 1815. oni su podeljeni između nekoliko posednika da bi se otežao njihov povratak u naše ruke. Pada u oči da su se ove provincije, pripojene francuskoj monarhiji, nalazile samo nekoliko godina u neposrednoj vezi sa nama, a ipak je naš privremeni boravak među njima ostavio najtrajnije tragove. Sa zadovoljstvom pozivamo one koji su tamo putovali da ispričaju kakvim je simpatijama okružen francuski putnik u tim krajevima. Poslednjih 45 godina nijedan jedini francuski vojnik nije služio u garnizonu u tim gradovima na obalama Rajne, a ipak je divno videti na kakav dirljiv prijem naša uniforma tamo nailazi. Katolici kao mi — oni su i Francuzi kao i mi. *Zar se nije u Ahenu nalazio dvor našeg cara Karla Velikog?* . . . Granične sa Francuskom, rajnske provincije moraju postati politički zavisne od Francuske kao što i prirodno zavise od nje.*

Zatim se pisac vraća na Rusiju, i pošto je dokazao da krimski rat ne predstavlja prepreku za savez između Francuske i Rusije, *jer one tada nisu postigle sporazum*, daje sledeće obaveštenje o pravu Francuske na zahvalnost Rusije:

«Mora se imati na umu da Francuska nije podržavala planove Engleske na Baltiku. Ne znamo da li bi napad na Kronštat uspeo u svakom slučaju; imamo razloga da verujemo da on nije preduzet zahvaljujući protivljenju Francuske.»

Posle kratke rasprave o italijanskom ratu^[24], pisac ne sumnja da će se na kraju Pruska pridružiti francusko-ruskom savezu:

«Ali da bi se berlinska vlada pridobila za našu politiku, ona se mora osloboditi uticaja Engleske. Kako se ovo može ostvariti? Time što ćemo postići da Pruska prestane da bude naš sused na Rajni, i što ćemo joj obećati da ćemo podržavati njene legitimne pretenzije na nadmoćnost u Nemačkoj. Ustupanje ovih rajnskih provincija navodi Bavarsku i Prusku da uzmu naknadu od Austrije. Savez sa Engleskom može Pruskoj obezbediti samo *status quo* — savez sa Francuskom otvara pred njom bezgraničan horizont.

Kad se između Francuske, Rusije i Pruske lojalno zaključi savez, — čemu imamo osnova da se nadamo — on će proizvesti najprirodnije posledice. . . Gore smo pokazali šta je pre 1800 godina Strabon postavio kao neosporno — da je Rajna prirodna granica Severne Francuske. Pruska najviše ima da pretrpi od ovog proširenja teritorije. Proteklih 45 godina ona drži Rajnu kao zmaja koji čuva stražu nad vrtom Hesperida. Neka iščezne ovaj uzrok neprijateljstva između Francuske i Pruske; neka leva obala Rajne postane opet Francuska; u naknadu za dobre usluge Pruska bi našla odštetu u Austriji — ta sila bi bila kažnjena zbog verolomstva i neumešnosti. Učinimo sve za trajan mir.

Neka se od stanovništva zatraži mišljenje kako ne bi došlo do nasilnog pripajanja. Sa Rusijom u Carigradu, Francuskom na Rajni, smanjenom Austrijom i prevlašću Pruske u Nemačkoj, gde može iskrsnuti ma kakav uzrok za nered ili revoluciju u Evropi? Da li bi se Engleska usudila da sama istupi protiv Rusije, Pruske i Francuske? Mi to ne možemo dopustiti. Ako se ipak dogodi da se Velika Britanija osmeli da učini takvu nesmotrenost, ona bi dobila strogu pouku; Gibralt-

tar, Malta, Jonska ostrva daju zalogu da će se ona držati mirno; to su slabe tačke njenog oklopa. Ali mada će biti dovedena dotle da se jalovo uzbuđuje na svom ostrvu i primorana da ostane pasivni posmatrač onoga što se dešava na Kontinentu, jedva će joj se dozvoliti da iznese mišljenje zbog onih pet ili šest hiljada ljudi koje će poslati u Siriju.

Nastupio je trenutak kad se naša politika mora jasno odrediti. Upravo u Siriji mora Francuska mirnim putem osvojiti granicu na Rajni, učvršćujući savez sa Rusijom. No moramo se pobrinuti da ne damo Rusiji da se bezgranično proširi. Provincije severno od Bosfora moraju zadovoljiti njene ambicije. Mala Azija mora ostati neutralna teritorija. Kad bi zaista bilo moguće razmatrati praktično pitanje u pesničkoj i praktičnoj svetlosti, rekli bismo da je naš izbor izvršen; a upravo se istakao čovek koji izgleda ovaploćuje ideju koju bismo želeli da vidimo zastupljenu u Siriji — Abd-el-Kader. On je dovoljno pravoveran kao musliman da umiri muslimansko stanovništvo; dovoljno je civilizovan da svima podjednako deli pravdu; vezan je za Francusku sponama zahvalnosti; štutio bi hrišćane i naterao na poslušnost buntovna plemena uvek spremna da naruše mir Male Azije. Načiniti Abd-el-Kadera sirijskim emirom bila bi dostojna nagrada za usluge našeg zatočenika.*

Naslov originala:

The Russo-French Alliance

Napisano 3. avgusta 1860. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

„New-York Daily Tribune“,

br. 6025 od 16. avgusta 1860.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Porez na hartiju — Carevo pismo

Velika frakcijska borba sadašnjeg zasedanja, koja se odigrala sinoć u prepunom Donjem domu, pokazala se kao neuspeh u scen-skom smislu, iako je predstavljala trijumf sa gledišta vlade. Rezolucije gospodina Gladstone-a o sniženju carinskih tarifa za hartiju na visinu trošarine — sa izvesnim neznatnim dodatkom na carinske tarife da bi se izravnali slučajni gubici trošarine — usvojene su sa većinom od 33 glasa. Ali Donji dom je sve to sproveo po svojoj čudi. Tu je bila arena i tu su bili gladijatori sa svojim pristalicama, ali nije bilo auditorijuma vrednog spomena. Pre nego što je bitka počela, njen ishod je bio poznat i bilten o njoj objavljen. Otuda ravnodušnost publike. Koalicione stranke, koje obrazuju takozvanu »Veliku liberalnu stranku«^[25], očigledno gospodare većinom u Parlamentu, tako da bi vladin poraz mogao nastupiti samo rascepom u redovima većine. Ova stvar, međutim, uređena je u zvaničnoj rezidenciji lorda Palmerstona, kuda je on pozvao liberalne članove Donjeg doma svih boja i nijansi. Sama rezolucija je potekla od mančesterske frakcije u vladi, pošto je lord Palmerston mogao sačuvati podršku gospode Gladstone-a i Milnera Gibsona time što je uzeo na sebe obavezu da će rezoluciju g. Gladstone-a podići na rang vladinog pitanja. On ih je ranije bio obmanuo svojom taktikom u vezi sa zakonskim projektom o ukidanju carine na hartiju. Ovog puta oni su ga obavezali da se drži određene linije ponašanja. Pravoverni vigovci sačinjavali su jedinu frakciju većine za koju se podozrevalo da snuje izdajničke zamisli; ali surovi glas njihovog gospodara i opasnost od novog raspuštanja Parlamenta koja im je lebdela nad glavama bili su dovoljni da ih vrata u okvir strogih pravila discipline. Tako je mnogo časova pre nego što se zavesa digla ceo London već znao tačan ishod borbe stranaka, i sem stalnih posetilaca galerije za publiku, niko nije ni hajao da prisustvuje tobožnjoj borbi u Sv. Stefanu^[26]. Bila je to zaista veoma dosadna debata, oživljena samo neodoljivim besedništvom gospodina Gladstone-a, i veoma iscrpnom odbranom ser Hugh Cairnsa. Gospodin Gladstone je nastojao da opoziciju protiv svog zakonskog projekta prikaže kao poslednji očaj-

nički korak protekcionizma protiv slobodne trgovine. Kad je seo, izgledalo je da poklici koji su zaglušili njegove završne reči pozdravljaju njega kao istinskog vođu Liberalne stranke, čiji je nimalo omiljeni despot lord Palmerston. Ser Hugh Cairns, u ime konzervativaca, dokazivao je sažetom argumentacijom i snažnom i dubokom analizom da sniženje carine na hartiju na visinu trošarine nije uopšte uslovljeno trgovinskim ugovorom sa Francuskom. Njegov protivnik, ser Richard Bethell, vigovski državni tužilac, postupio je netaktično pokazujući ljutnju zbog uspeha svog suparnika i podsmevajući se »advokatskoj krasnorečivosti«²⁷ ser Hugh-a, čime je navukao na svoju jadnu glavu pravu bujicu torijevskih upadica.

Pošto je velika frakcijska borba sadašnjeg zasedanja završena, sigurno će uvaženi članovi u čitavim gomilama napustiti Donji dom, tako da će lord Palmerston prosto zahvaljujući iscrpljenosti uspeti sada da proturi svaki mali zakon koji mu leži na srcu — na primer, čudovišni indijski zakon o spajanju mesne evropske armije sa britanskom armijom^[27]. Ako je potreban ma kakav novi ubedljiv dokaz o dubini degradacije koju je parlamentarizam dostigao u Engleskoj, onda bi ga mogao pružiti ovaj indijski zakon i njegovo pretresanje u Donjem domu. Svaki čovek u Donjem domu ma od kakvog autoriteta i ma kakvog iskustva u indijskim pitanjima suprotstavljao se ovom zakonskom projektu. Sama većina je ne samo priznala svoje potpuno neznanje nego je i izrazila svoje mračne sumnje u pogledu krajnjih ciljeva tvoraca ovog zakona. Ona nije mogla da ne prizna da je ovaj zakonski projekt prokrijumčaren u Donji dom na osnovu izvrtanja činjenica; da su najvažniji dokumenti neophodni za pravilnu ocenu stvari lažno prikriiveni; da je ministar za Indiju¹ podneo zakonski projekt uprkos jednodušnom neslaganju članova Saveta za Indiju, o čemu je propustio da izvesti Donji dom, otvoreno kršeći novi ustav podaren Indiji 1858. godine^[19]. I, najzad, da — pošto je povukla sve iole važne zakonske predloge — vlada nije čak ni pokušala da navede ma kakve razloge za neprikladnu žurbu da se sprovede kroz Donji dom do kraja zasedanja zakon koji, u stvari, iz osnova menja britanski ustav ogromnim proširenjem patronata krune i stvaranjem armije koja bi praktično u svakom pogledu postala nezavisna od budžetskih dotacija. Pa ipak, ovaj zakon se može sada doneti, pošto su, po svemu sudeći, šefovi obe frakcije postigli tajni sporazum sa dvorom.

Pismo Louis-a Napoléona njegovom ljubljenom Persigniju^[22] i dalje je glavna tema razgovora ovde i na drugoj strani Lamanša. Izgleda da je, na prvom mestu, protest Porte protiv sirijske ekspedicije, kako su je prvobitno planirale Francuska i Rusija^[28], naišao na jaku podršku Austrije i Pruske, dok lord Palmerston, pošto je upravo za vreme debate o utvrđenjima istakao Louis-a Napoléona kao glavni predmet britanskih podozrenja, nije mogao a da ne baci svoj autoritet

¹ ser Charles Wood

na tas Turske i nemačkih sila. Sem toga, heroj decembra kao da se malo uplašio ne samo diktatorskog tona Rusije nego još više poruga koje su kružile po salonima »anciens partis«^[14] i potmulog žagora koji se čuo po pariskim predgrađima povodom »alliance cosacque«¹.

Da bi se ovaj savez učinio prihvatljivim za Pariz, stvari su se morale daleko više iskomplikovati. Pod ovako žalosnim okolnostima i u očigledno nelagodnom stanju duha, Louis Napoléon je sročio svoje pismo, čiji su neki delovi do krajnosti smešni.

Jedan Englez može sebi dozvoliti da se otvoreno nasmeje rečenici koju je Louis Napoléon uputio lordu Palmerstonu: »Sporazumimo se dobronamerno kao *časni ljudi kakvi smo*, a ne *kao lopovi* koji žele jedan drugom da podvale«, ali samo je francusko uvo u stanju da oceni neobično loš ukus pomešan sa snažnom komikom u francuskom originalu: »Entendons nous loyalement comme d'honnêtes gens, que nous sommes, et non comme des larrons qui veulent se duper mutuellement«. Nijedan Francuz ne može pročitati ovu rečenicu a da se ne seti slične rečenice u čuvenom komadu *Robert Macaire*^[29].

Prilažem neke podatke radi poređenja između francuskih i engleskih državnih rashoda. Prema privremenom ili projektovanom budžetu, ukupan dohodak Francuske za 1860. godinu ceni se na 1825 miliona franaka ili 73 000 000 funti sterlinga, koji potiču iz sledećih izvora:

	f. st.
I Neposredni porezi, zemljište, kuće, lični patenti	18 000 000
II Prihodi od registracije (državne takse i imanja)	14 000 000
III Šume, lovišta i lovišta ribe	1 500 000
IV Carinske tarife i porez na so	9 100 000
V Posredni porezi (trošarina, itd.)	19 500 000
VI Pošta	2 300 000
VII Razno	7 500 000

Dohodak Engleske za 1859. godinu (finansijski izveštaj za 1860. godinu još nije objavljen) bio je sledeći, u oba slučaja se daju samo okrugle brojeke:

	f. st.
I Porezi (uključujući porez na dohodak)	10 000 000
II Taksene marke	8 250 000
III Krunski posedi	420 000
IV Carinske tarife	24 380 000
V Trošarina	18 500 000
VI Pošta	3 200 000
VII Razno	2 100 000

¹ »saveza sa Kozacicima«

Poređenje državnih rashoda dve zemlje pokazuje sledeće:

	Francuska f. st.	Engleska f. st.
Interes na dug	22 400 000	28 500 000
Armija i mornarica	18 600 000	22 500 000
Civilna lista krune	1 000 000	400 000
Troškovi prikupljanja dohotka	8 000 000	4 500 000
Drugi izdaci	23 000 000	9 000 000
Ukupno	<u>73 000 000</u>	<u>65 000 000</u>

Iz ove poslednje tabele će se videti da se interes na državni dug u bonapartističkoj Francuskoj brzo penje na britansku visinu; da kontinentalna centralizacija drži armiju i mornaricu sa manjim troškovima nego ostrvska oligarhija; da je jednom Louis-u Napoléonu za lične izdatke potrebno dva i po puta više novca nego britanskom suverenu; i, najzad, da u birokratskoj zemlji kao što je Francuska troškovi prikupljanja dohotka ne rastu u srazmeri koja bi odgovarala iznosu dohotka.

Naslov originala:

The Paper Tax — The Emperor's Letter

Napisano 7. avgusta 1860. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 6030 od 22. avgusta 1860.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Garibaldijev pokret

U južnoj Italiji stvari se bliže raspletu. Ako je verovati francuskim i sardinskim novinama, 1500 garibaldista se iskrcalo na obali Kalabrije, a svakoga časa se očekuje i dolazak samog Garibaldija. Ali, čak i ako su te vesti preuranjene, nema sumnje da će Garibaldi pre sredine avgusta preneti operacije na italijansko poluostrvo.

Da bismo shvatili pokret Napuljaca, neophodno je imati u vidu da u njihovoj vojsci dejstvuju dve suprotne, prikrivene struje: umerna liberalna partija, koja zvanično stoji na vlasti i koja je predstavljena u vladi, i apsolutistička kamarila, s kojom je povezana većina glavnih komandanata u vojsci. Naređenja vlade parališu se naređenjima dvora i intrigama generala. Otuda protivrečnost pokreta i protivrečnost izveštaja. Danas čujemo da sve kraljevske trupe moraju napustiti Siciliju, sutra ih vidimo u pripremanju nove operacijske baze u Milacu. Takvo stanje je svojstveno svim polurevolucijama; godina 1848. bogata je sličnim primerima po čitavoj Evropi.

Dok je vlada predložila da evakuiše ostrvo, Bosco — kako izgleda, jedini odlučan čovek u toj gomili starih kukavica s napuljskim generalskim epoletama — mirno je pristupio pretvaranju severoistočnog ugla ostrva u utvrđenu bazu, iz koje bi se ostrvo moglo povratiti, i s tim ciljem se uputio prema Milacu s odabranim odredom najboljih vojnika koje je mogao naći u Mesini. Tu je naišao na brigadu garibaldista pod Medicijevom komandom. Međutim, on se nije usudio da ozbiljno napadne garibaldiste; ovi su poslali po Garibaldija koji se pojavio s pojačanjima. A tada je ustanički vođa napao kraljevske trupe i u upornoj borbi, koja je trajala više od dvanaest časova, potukao ih do nogu. Snage obeju strana koje su učestvovale u borbi bile su približno jednake, ali su Napuljci zauzimali mnogo jači položaj. Pa ipak, ni položaj, ni vojnici nisu mogli izdržati snažan pritisak ustanika koji su proterali Napuljce pravo kroz grad u citadelu. Tu im nije preostalo ništa drugo nego da se predaju, a Garibaldi im je odobrio da se ukrcaju na brodove,

ali bez oružja. Posle te pobede Garibaldi se odmah uputio k Mesini; tu je napuljski general pristao da preda spoljnja utvrđenja grada pod uslovom da ga ne diraju u citadeli. Pošto citadela Mesine može da primi svega nekoliko hiljada vojnika, ona nikada neće postati ozbiljna prepreka daljem Garibaldijevom nastupanju; zato je potpuno pravilno postupio što je spasao grad od bombardovanja koje bi došlo kao neizbežna posledica napada. U svakom slučaju, niz tih kapitulacija — kod Palerma, Milaca i Mesine, morao je u većoj meri podriti veru kraljevskih trupa u sebe i svoje starešine nego dva puta veći broj pobeda. Kapitulirati svagda pred Garibaldijem — postala je obična i prirodna stvar za Napuljce.

Od tog momenta sicilijanski diktator je dobio mogućnost da pomišlja o iskrcavanju na kontinent. On, izgleda, nije imao dovoljno parobroda da bi obezbedio uspeh desanta severnije, negde na šest ili osam dana marša od Napulja, recimo u zalivu Polikastro. On je stoga, izgleda, odlučio da se prebaci preko moreuza na najužem mestu, tj. na krajnjoj severoistočnoj tački ostrva, severno od Mesine. On je na toj tački, kako se govori, prikupio oko 1000 brodova, većinom, verovatno, jedrenjaka ribarskih i obalske plovidbe — običan tip brodova pored tih obala — i, ako se potvrdi vest o iskrcavanju 1500 ljudi pod Sacchijevom komandom, onda će oni sačinjavati njegovu prethodnicu. To mesto nije najpodesnije za pohod na Napulj, jer je taj deo ostrva najudaljeniji od prestonice; ali ako Garibaldijevi brodovi ne mogu odjednom prevesti desetak hiljada ljudi, onda ne treba da bira drugo mesto, jer u datoj tački on ima makar to preimućstvo što će mu se Kalabriji odmah pridružiti. Međutim, ako on uspe da na svoje parobrode ukrca desetak hiljada ljudi i ako se bude mogao pouzdati u neutralnost kraljeve flote (koja je, izgleda, odlučila da se ne bori protiv Italijana), onda je moguće da će iskrcavanje omanjeg odreda u Kalabriji predstavljati samo demonstraciju, a da on sam namerala da s glavnim snagama krene ka zalivu Polikastro ili čak prema Salernskom zalivu.

Snage kojima Garibaldi sada raspolaže sastoje se od pet brigada regularne pešadije sa po četiri bataljona, deset bataljona Cacciatori dell'Etna¹, dva bataljona Cacciatori delle Alpi², koji predstavljaju odabran odred njegove vojske, jednog inostranog (sada italijanskog) bataljona pod komandom Engleza, pukovnika Dunne-a, jednog inženjerskog bataljona, jednog konjičkog puka, jednog konjičkog eskadrona i četiri diviziona poljske artiljerije, što čini ukupno: 34 bataljona, 4 eskadrona i 32 topa, tj. svega 25 000 ljudi, od kojih je više od polovine Italijana iz severne Italije, dok su ostali iz drugih delova Italije. Skoro sve te snage mogle bi se iskoristiti za nastupanje prema Napulju ukoliko se nove formacije, koje se sada stvaraju, pokažu dovoljnim za osmatranje citadele u Mesini i za zaštitu Palerma i drugih gradova

¹ etnanskih strelaca — ² alpijskih strelaca

od napada. Ipak, ta snaga izgleda veoma slaba, kad se uporedi sa snagama kojima napuljska vlada raspolaže na papiru.

Napuljska vojska se sastoji od: tri gardijska puka, 15 linijskih pukova, 4 inostrana puka od po dva bataljona, tj. svega 44 bataljona; 13 bataljona strelaca, 9 konjičkih i dva artiljerijska puka, što čini ukupno: 57 bataljona i 45 eskadrona mirnodopskog sastava. Zajedno sa 9000 žandarma, organizovanih potpuno na vojnički način, ta vojska u mirnodopskom sastavu broji 90 000 ljudi. Međutim, u toku poslednje dve godine ona je popunjena do punog ratnog sastava; u pukovima su formirani treći bataljoni; rezervni eskadroni su bili pozvani u aktivnu službu, posade su potpuno popunjene, te sada ta vojska po spisku broji više od 150 000 ljudi.

Ali kakva je to vojska! Na smotri, s tačke gledišta nekog pedanta, ona je izvrsna, ali u njoj nema ni života, ni oduševljenja, ni patriotizma, ni osećanja dužnosti. Ona nema nacionalne vojne tradicije. Napuljci su, kao takvi, uvek bili tučeni u bojevima. Samo idući s Napoléonom oni su nekad bili saučesnici pobeda. To nije narodna vojska. To je čisto kraljevska vojska. Ona je bila skupljena i organizovana sa specijalnim i isključivim ciljem da drži narod u pokornosti. Ali ona je, očevidno, čak i za to nepogodna; u njoj postoji masa antirojalističkih elemenata koji se sada svuda ispoljavaju. Naročito su podoficiri i deseteri skoro svi liberali. Čitavi pukovi kliču: Viva Garibaldi!¹ Takvih poraza kakve je trpela ta vojska, počev od Kalatafimija pa do Palerma, nije trpela nijedna vojska na svetu; a ako su se inostrane i neke napuljske jedinice dobro borile kod Milaca, ne treba zaboraviti da ti odabrani odredi predstavljaju samo neznatnu manjinu vojske.

Na taj način, skoro je sasvim sigurno da će se moći odupreti s izgledom na uspeh bilo kakva masovna koncentracija Napuljaca ako se Garibaldi iskrca sa snagama dovoljnim da se postignu izvesni uspesi na poluostrvu; a mi ćemo, možda, u bliskoj budućnosti čuti da on produžava svoj trijumfalni put od Sicilije k Napulju na čelu 15 000 ljudi protiv deset puta jačeg neprijatelja.

Naslov originala:
Garibaldi's Movements

Napisano 8. avgusta 1860. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribunes»,
br. 6031 od 23. avgusta 1860.

Prevod s engleskog

¹ Živeo Garibaldi!

Karl Marx

[Novi sardinski zajam — Predstojeći francuski i indijski zajmovi]

Zaključen je raspis novog sardinskog zajma od 6 000 000 funti sterlinga i kažu da je upisana trostruko veća svota od one koja se zah-tevala. Na taj način ispostavilo se da obveznice nove italijanske kra-ljevine skaču na tržištu baš u vreme kad se Austrija uzalud bori sa dugom, čiju veličinu ne treba meriti bogatstvima zemlje nego slabošću njene vlade, i kad je Rusija, moćna Rusija, pošto je oterana sa evrop-skog kreditnog tržišta, bila prinuđena da opet pribegne mašinama za štampanje papirnog novca. Pa ipak, čak i u odnosu na Sardiniju, novi zajam nas podseća na ružnu činjenicu da u moderno doba gotovo prvi korak u narodnoj borbi za slobodu i nezavisnost, nekom čudovišnom fatalnošću, izgleda vodi novom ropstvu. Zar svaki državni dug nije hipoteka koja opterećuje privredu celog naroda i krnji njegovu slobodu? Zar on ne rađa novu kategoriju nevidljivih tirana, poznatih pod ime-nom poverilaca države? Bilo kako bilo, ako su Francuzi za manje od decenije gotovo udvostručili državni dug da bi ostali robovi, Itali-janima se mora dopustiti da uzmu na sebe iste obaveze da bi postali slobodni. Pijemont u pravom smislu reči, sa izuzetkom nedavno pripo-jenih pokrajina^[30], bio je 1847. godine oporezovan u iznosu od 3 813 452 funti sterlinga, dok će ove godine imati da plati 6 829 000 funti ster-linga. Engleski listovi, na primer »The Economist«, isticali su da je usled liberalnih promena u tarifnom sistemu trgovina Pijemonta takođe znatno porasla, i za ilustraciju ovog napretka navedene su sledeće brojke:

	f. st.
U 1854. uvoz je iznosio samo	12 497 160
U 1857. on je iznosio	19 123 040
U 1854. izvoz je iznosio	8 595 280
U 1857. on se povećao na	19 050 040

Međutim, dozvoljavam sebi da primetim da je ovo povećanje više prividno nego stvarno. Glavni artikli sardinskog izvoza su svila, izradevine od svile, upreden konac, alkoholna pića i ulje; ali opšte je poznato da su za vreme prva tri kvartala 1857. godine cene svih tih artikala neobično porasle i usled toga veoma se povećao ukupan iznos sardinskih trgovinskih izveštaja. Zvanična statistika Kraljevine daje, sem toga, samo vrednost a ne količinu izvezenih i uvezenih artikala, tako da brojke za 1857. godinu mogu biti sasvim izuzetne. Pošto nikakvi zvanični izveštaji za period od 1858 - 1860. godine do danas nisu objavljeni, još nije poznato da li su ili ne kriza trgovine 1858. godine i italijanski rat 1859. godine zaustavili industrijski razvoj zemlje. Sledeće tabele sa zvaničnim procenama prihoda i rashoda same Sardinije za tekuću godinu (1860) svedoče da će deo novog zajma biti upotrebljen za pokriće deficita, dok je drugi deo potreban za nove ratne pripreme.

Prihodi Sardinije za 1860.

	f. st.
Carinske tarife	2 411 824
Porez na zemljište, porez na zgrade, taksene marke itd.	2 940 284
Železnica i telegraf	699 400
Pošta	242 000
Primanja ministarstva inostranih poslova	12 400
Primanja ministarstva unutrašnjih poslova	21 136
Prihodi od nekih grana narodne prosvete	580
Kovnica novca	6 876
Razni prihodi	193 888
Vanredni izvori prihoda	301 440
Ukupno	6 829 738

Rashodi Sardinije za 1860.

	f. st.
Ministarstvo finansija	4 331 676
Pravosuđe	243 816
Ministarstvo inostranih poslova	70 028
Narodna prosveta	117 744
Ministarstvo unutrašnjih poslova	407 152
Javni radovi	854 080
Vojni izdaci	2 229 464
Izdaci za mornaricu	310 360
Vanredni izdaci	1 453 268
Ukupno	10 017 588

Upoređujući rashode, koji dostižu 10 017 588 funti sterlinga, sa prihodima koji iznose 6 829 738 funti sterlinga nalazimo deficit od 3 187 850 funti sterlinga. S druge strane, cení se da će novostećene

pokrajine davati godišnji prihod od 3 435 552 funte sterlinga, dok će na njihove godišnje rashode ići 1 855 984 funte sterlinga, tako da će ostajati čist višak od oko 1 600 000 funti sterlinga. Prema ovim proračunima, deficit cele kraljevine Sardinije, uključujući i novostečene pokrajine, smanjio bi se na 1 608 282 funte sterlinga. Svakako je pravo da Lombardija i kneževine plate deo troškova koje je Pijemont podneo u italijanskom ratu; ali vremenom se može pokazati kao veoma opasan eksperiment oporezivanje novih pokrajina, u gotovo dva puta većem iznosu nego što zahtevaju izdaci njihovog upravljanja, samo u cilju da olakša finansijsko stanje starih pokrajina.

Lica upućena u zakulnsni život pariskog novčanog tržišta neprestano tvrde da u bliskoj budućnosti predstoji novi francuski zajam. Nužna je samo pogodna prilika da se dođe do para. Kao što je poznato, emprunt de la paix¹ završio se neuspehom. »Partant pour la Syrie«⁽³¹⁾ do sada je vrlo malo uvežbavana da bi se opravdao nov apel na oduševljenje grande nation². Zato se pretpostavlja, ako se ništa novo ne dogodi i ako cene žitu budu i dalje rasle, da će zajam biti zaključen pod izgovorom da se moraju sprečiti eventualne nevolje zbog gladi. U vezi sa francuskim finansijama može se istaći čudnovata činjenica da je gospodin Jules Favre, koji se usudio da usred Corps Législatif³ prorekne blisko bankrotstvo carske blagajne, izabran da kao bâtonnier stoji na čelu pariske advokatske komore. Francuski advokati, kao što znate, sačuvali su još od vremena stare monarhije neke ostatke svog drevnog feudalnog ustrojstva. Oni još uvek obrazuju neku vrstu korporacije, zvane *barreau*, čiji starešina, *bâtonnier*, izabran na godinu dana, predstavlja ovaj stalež u njegovim odnosima sa sudovima i vladom, starajući se u isto vreme o njegovoj unutrašnjoj disciplini. Pod restauracijom i narednim režimom kralja građanina⁴, izbor pariskog bâtonnier uvek se smatrao krupnim političkim događajem, koji ima značaj demonstracije za vladu ili protiv nje. Verujem da se izbor gospodina Jules-a Favre-a mora smatrati prvom antibonapartističkom demonstracijom na koju se osmelila pariska advokatska komora, i zbog toga zaslužuje da se zabeleži u letopis aktuelnih događaja.

Na jučerašnjoj sednici Donjeg doma, sa brojem prisutnih koji je jedva obrazovao kvorum, ser Charles Wood, taj istinski uzor pravog vigovskog karijeriste, sproveo je rezoluciju koja ga ovlašćuje da zaključujući novi zajam od tri miliona funti sterlinga u ime indijskog ministarstva finansija. Prema njegovoj izjavi, indijski deficit iznosio je u 1858/59. godini (finansijska godina uvek počinje i završava se u aprilu) 14 187 000 funti sterlinga, u 1859/60. godini 9 981 000, a procenjeno je da će u 1860/61. godini iznositi 7 400 000 funti sterlinga. On je obećao da će deo tog deficita pokriti iz poreza koje je gospodin Wilson tek uveo — međutim, sa veoma sumnjivim izgledima — dok

¹ zajam mira — ² velike nacije — ³ zakonodavnog tela — ⁴ Louis-a Philippe-a

se drugi deo deficita mora likvidirati novim zajmom od tri miliona. Državni dug, koji se 1856/57. godine, godinu dana pre pobune, popeo na 59 442 000 funti sterlinga, porastao je sada na 91 851 000 funti sterlinga. Interes na dug rastao je još brže. Od 2 525 000 funti sterlinga u 1856/57. godini, on je porastao na 4 461 000 funti sterlinga u 1859/60. godini. Mada je dohodak prinudno povećan razrezivanjem novih poreza, on ipak nije mogao ići u korak sa rashodima, koji su se čak po rečima samog gospodina Charlesa Wooda, proširili u svim granama, sem u javnim radovima. Da bi se nadoknadio izdatak od 3 000 000 funti sterlinga na građenje utvrđenih kasarni, ove i iduće godine »gotovo potpuno se obustavljaju javni radovi i podizanje javnih zgrada civilnog karaktera«. Ovu »potpunu obustavu« ser Charles je izgleda smatrao jednom od najboljih strana sistema. Umesto 40 000, kao u 1856/57. godini, sada se u Indiji nalazi 80 000 evropskih vojnika; a umesto domorodačke armije od jedva 200 000 ljudi postoji armija od preko 300 000 ljudi.

Napisano 14. avgusta 1860. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 6035 od 28. avgusta 1860.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Austrijski bolesnik

Izgleda da je austrijskom caru Franz Joseph-u dato da živi samo da bi mogao dokazati istinitost stare latinske izreke — koga bogovi hoće da unište, oni mu prvo oduzmu pamet. Od početka 1859. godine on nije radio ništa drugo već svesno gazio svaku priliku koja mu se pružala da spase sebe i austrijsku carevinu. Iznenađni napad na Pijemont samo sa delom raspoloživih snaga, smenjivanje maršala Hešsa sa dužnosti komandanta armije od strane cara i njegove klike, neodlučnost koja je dovela do bitke kod Solferina, neočekivano zaključenje mira baš u trenutku kad su Francuzi stigli pred njegove najjače položaje, uporno odbijanje svih ustupaka u unutrašnjoj organizaciji carevine dok ne bude suviše kasno — čine besprimeran niz glupih grešaka koje je počinila jedna osoba za tako kratko vreme.

Ali, sudbini se prohtelo da Franz Joseph-u pruži još jednu priliku. Usled besramne dvoličnosti Louis-a Napoléona postao je neophodan onaj savez između Pruske i Austrije, koji je tek omogućio prethodna poniženja Austrije i njene svakim danom sve veće teškoće u zemlji i inostranstvu. Sastanci u Badenu i Teplicu^[32] zapečatili su taj savez. Pruska, koja je prvi put istupila kao predstavnik cele Nemačke, obećala je pomoć ne samo u slučaju da Austriju napadne Italija nego i Francuska, dok je Austrija obećala da će dati ustupke javnom mnenju i izmeniti svoju unutrašnju politiku. Ovde se stvarno ukazala nada za Franz Joseph-a. On se možda ne bi ni plašio da vodi borbu sam sa Italijom, čak i u slučaju nemira u Mađarskoj, jer je njegova nova politika morala poslužiti kao najbolje jamstvo bezbednosti u ovoj oblasti. Mađarska bi se zadovoljila posebnim ustavom na bazi ustava ukinutog 1849. godine; liberalni ustav za celu carevinu ispunio bi sadašnje želje nemačkog jezgra monarhije, i u velikoj meri neutralizovao separatističke težnje slovenskih pokrajina. Potčinjavanje finansija narodnoj kontroli povratilo bi kredit državi, i ta ista Austrija, sada slaba, siromašna, skrhana, iscrpljena, i plen unutrašnjih razdora, brzo bi ponovo stekla snagu pod zaštitom 700 000 bajoneta koje Nemač-

ka drži spremne da je brane. Da bi se sve ovo osiguralo, od Austrije su zahtevane samo dve stvari: da iskreno i bezuslovno vodi istinsku liberalnu politiku u zemlji i da ostane u defanzivi u Veneciji, prepuštajući ostalu Italiju njenoj sudbini.

Međutim, izgleda da Franz Joseph ne može ili neće da uradi ni jedno ni drugo. On ne može da odbaci svoju vlast apsolutnog monarha, koja se svakim danom sve više gubi, niti može da zaboravi onaj položaj pokrovitelja sićušnih italijanskih tirana koji je već izgubio. Neiskren, slab i u isto vreme tvrdoglav, on kao da beži od unutrašnjih teškoća u agresivni rat u inostranstvu, i umesto da učvrsti carevinu žrtvovanjem vlasti koja mu izmiče iz ruku, on se izgleda opet bacio u naručje svojim prisnim prijateljima i sprema upad u Italiju koji će se možda okončati propašću austrijske monarhije.

Bez obzira na to da li će se iz Beča u Torino uputiti nota ili kakvo drugo saopštenje povodom Garibaldijevog iskrcavanja u Kalabriji, sasvim je verovatno da je Franz Joseph odlučio da ovo iskrcavanje smatra izgovorom za svoju intervenciju u korist napuljskog kralja. Da li je ovo tačno, uskoro ćemo videti. No, šta može biti uzrok ovog iznenadnog preokreta austrijske politike? Je li nedavno bratimljenje sa Pruskom i Bavorskom zavrtelo mozak Franz Joseph-u? Ne bi se reklo; jer, na kraju krajeva, to bratimljenje u Teplicu bilo je poniženje za njega i trijumf samo za Prusku. Namerava li Franz Joseph da okupi pod svoju zastavu papine armije i armije napuljskog kralja pre nego što ih Garibaldi smrvi i njihove italijanske elemente pripoji svojim pristalicama? To stvarno ne može biti dovoljan motiv. U ma kojoj kampanji ove trupe ne bi ničemu poslužile, dok bi Austriji — u stanju u koje bi sebe dovela tako besmislenom agresijom — svaka pomoć dobro došla. Jedini uzrok za ovo može biti samo stanje austrijske unutrašnje politike. A ovde ne moramo dugo tražiti objašnjenje. Savet carevine, pojačan nekim najkonzervativnijim i aristokratskim elementima raznih pokrajina i ovlašćen da u *vreme mira* kontroliše finansije zemlje, upravo se sprema da pretrese pitanje narodnog predstavnštva i ustava za carevinu i pojedine pokrajine koje je sačinjavaju. Predlozi koje su u vezi sa ovim podneli mađarski članovi imaju ogromnu većinu u komitetu, a isto tako trijumfalno će proći i u Savetu nasuprot vladi. Jednom reči, *izgleda da je započela druga austrijska revolucija*. Savet carevine — slaba imitacija francuskog skupa najuglednijih ličnosti — proglašava sebe, tačno kao što su to i oni radili, nenadležnim i traži sazivanje Skupštine državnih staleža. Vlada, u istim finansijskim teškoćama kao i vlada Louis-a XVI, i još slabija zbog centrifugalnih stremljenja raznih nacionalnosti koje sačinjavaju carevinu, nije kadra da se odupre. Ustupci otrgnuti od vlade sigurno će biti propraćeni novim ustupcima i zahtevima. Skupština državnih staleža ubrzo će se razviti u Narodnu skupštinu. Franz Joseph oseća da mu se ljulja tlo pod nogama, i da bi izbegao preteći zemljotres možda će uleteti u rat.

Ako Franz Joseph ispuni svoju pretnju i u ime legitimnosti počne krstaški pohod u Napulju i Papskoj državi, do čega će to dovesti? Ne postoji nijedna sila ili država u Evropi koja ima ma i najmanji interes da podržava Bourbone, i ako se Franz Joseph umeša u njihovu korist, moraće da snosi posledice. Louis Napoléon će sigurno preći Alpe u odbranu nemešanja; Austrija, uz puno protivljenje javnog mnjenja cele Evrope, sa upropašćenim finansijama, ustankom u Mađarskoj, i hrabrom ali malobrojnom armijom, pretrpeće strahovit poraz. Možda će dobiti smrtni udarac. Nema ni govora da će joj Nemačka priskočiti u pomoć. Nemci će najodlučnije odbiti da se bore bilo za napuljskog kralja ili za papu. Oni će se starati da se respektuje teritorija Saveza (na šta će vrlo rado pristati i Francuzi i Italijani), a ako se Mađarska digne na ustanak, oni će to sasvim hladno posmatrati. Štaviše, nemačke pokrajine carevine vrlo verovatno će podržati zahteve Mađara, kao i 1848. godine, i tražiće ustav i za sebe. Austrijska štampa, ma kako da vlada ograničava njenu slobodu, ipak pokazuje nesumnjive znake da su čak i u Austriji veoma rasprostranjene simpatije prema Garibaldiju. Struja javnog mnjenja promenila je pravac od prošle godine; Venecija se sada smatra vrlo lošim posedom, a borbu Italijana za nezavisnost, pošto se vodi bez francuske pomoći, bečka javnost gleda blagonaklono. Franz Joseph-u će biti neobično teško da natera čak i svoje nemačke podanike da ratuju za stvar napuljskih Bourbona, pape i malih kneževa Emilije. Narod koji upravo stupa u revoluciju protiv apsolutizma teško da će ustati u odbranu dinastijskih interesa svog vladara. Bečljije su ovo i ranije dokazale, i sasvim je moguće da će prelazak austrijskih trupa preko Poa postati signal stranki pokreta kako u Beču tako i u Mađarskoj, za upotrebu nasilnijih sredstava.

Naslov originala:

The Sick Man of Austria

Napisano 16. avgusta 1860.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 6039 od 1. septembra 1860.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Žetva u Evropi

Što leto dalje odmiče, utoliko mračnije postaju perspektive žetve i slabije nade koje se još uvek polažu u mogućnost povratka lepog vremena. Karakter proteklog leta bio je potpuno izuzetan, ne samo širom Ujedinjenog Kraljevstva nego i svuda u severnoj Evropi, severnoj Francuskoj, Belgiji i Rajnskim pokrajinama. Što se tiče Engleske, vreme je tačno opisano ovim rečima:

«Posle hladnog, zakasnelog proleća juni se pokazao toliko kišovit da na mnogim područjima nije bilo moguće posejati repu, okopati blitvu niti obaviti uobičajene sezonske radove. Zatim je posle desetak lepih dana vreme postalo tako neustaljeno da su dva uzastopna dana bez kiše predstavljala prilično iznenađenje. Ali pored obilja vlage, sadašnje, možemo reći prošlo, leto odlikovalo se odsustvom sunčanih dana i vrlo niskom temperaturom, koja je preovlađivala čak i kad nije bilo kiše.»

Pošto godišnji prosek padavina kiše iznosi oko 20 inča a pošto je u maju i junu dostigao brojku od 11,17 inča, očigledno je da su ova dva meseca dala preko polovine godišnje količine vlage. U toku prošle nedelje, čiji je početak naizgled nagoveštavao promenu na bolje, vreme se pokazalo nepostojanije i burnije nego ikad, dok su 16. i 17. ovog meseca pravi potop pratile oluje i vihuri jugozapadnog vetra. U vezi s tim cene pšenice na Marc Lane-u^[33] juče su skočile za oko 2 šilinga po kvarteru¹ u poređenju sa njenom pijačnom cenom prošlog ponedeljka.

Kupljenje sena je već ozbiljno ometeno i zakasnelo usled neprestanog vetra, kiše i hladnoće. Pošto je trava polegla i stalno zasićena vodom, postoji bojazan da je mnogo njenih hranljivih sastojaka propalo, tako da njen veliki deo neće valjati ni za stočnu hranu te se mora upotrebiti za stelju, što će prouzrokovati vrlo ozbiljan gubitak, koji

¹ četvrtina cente — oko 12,7 kg

će znatno povećati potrošnju jarih žitarica. Mnogo sena još treba pokupiti, a mnogo je nepovratno izgubljeno.

»Nema gotovo nikakve sumnje«, piše »The Gardeners' Chronicle«^[34] prošle subote, »da je žetva pšenice uopšte pretrpela znatnu štetu. Od 140 izveštaja, primljenih od isto toliko dopisnika iz Engleske i Škotske, njih 91 javljaju da je žetva ispod prosečne, i ako se izdvoje glavna žitorodna područja, utvrdiće se da je srazmera nepovoljnih izveštaja isto toliko velika. Tako, nepovoljno je pet do šest izveštaja iz Linkolnšira, tri od pet iz Norfolka i Safolka, i svi iz grofovija Oksford, Glosteršir, Vilt, Hants i Kent.«

Znatan deo prinosa pšenice istrulio je u korenu pre nego što je zrno sazrelo, a na mnogim područjima uništen je bolešću i plešnjom. Dok je pšenica tako napadnuta bolešću, i to u mnogim krajevima u velikom obimu, bolest krompira, koja je počela 1845, harala četiri naredne godine i postepeno opadala od 1850. godine, ponovo se pojavila u još težem obliku ne samo u Irskoj nego i u mnogim oblastima Engleske i u severnom delu Kontinenta.

»The Freeman's Journal«^[35] ovako rezimira opšte izgleda na žetvu u Irskoj:

»Žetva ova je uopšte uzet gotovo upropašćena. Sem u nekoliko manjih sreзова, on još nije sazreo, već je sasvim zelen i polegao od jakih nepogoda. Pšenica obećava učešće u nesreći koja ugrožava sve žitarice. Do sada je požnjeveno sasvim malo pšenice, i ova žetva, čije je stanje samo pre nekoliko nedelja ulivalo najpouzdanije nade, sada zadaje farmerima najveću brigu. U pogledu roda krompira, opšte je mišljenje da će i on neizbežno propasti, ako sadašnje nevreme potraje još mesec dana.«

Prema pisanju veksfordskog lista »The Independent«^[36]

»bolest krompira napreduje, i na nekim mestima čitava jedna trećina proizvoda je zahvaćena, bez obzira na veličinu i vrstu, i vreme sadenja.«

Prema tome, ovoliko izgleda sigurno: Glavna žetva će mnogo zakasniti preko uobičajenog roka, i usled toga će postojeće zalihe biti na izmaku. Delimična oskudica u senu, zajedno sa bolešću krompira, izvršiće neuobičajen pritisak na žitarice i prinos svih vrsta žita, naročito pšenice, pašće ispod proseka. Do sada, uvoz iz inostranstva umesto da pokazuje prekoračenje uvoza u toku 1858. i 1859. godine, naprotiv, ispoljava izrazito opadanje. S druge strane, cene žitaricama, mada su u proseku sada 26% više nego u istom periodu prošle godine, nisu ipak porasle zahvaljujući vestima o obilnoj žetvi u Americi i južnoj Rusiji, zahvaljujući nadi u povoljan preokret vremena i krajnjoj opreznosti koju je *svim* novčanim poslovima nametnulo nedavno opadanje u trgovini kožom. Poređenje sadašnjih cena sa cenama sličnih perioda počev od 1815. godine navodi me na zaključak da će prosečna cena pšenice, za koju se sada može uzeti da iznosi 58 do 59 šilinga po kvarteru, morati da se povisi, bar u Engleskoj, na 65

do 70 šilinga. Dejstvo takvog podizanja cene žitu biće osetno otežano time što će se podudariti sa progresivnim opadanjem izvozne trgovine zemlje. Sa 63 003 159 funti sterlinga koji su ostvareni za šest meseci zaključno sa 30. junom 1859. godine britanski izvoz je pao na 62 019 989 funti sterlinga za vreme odgovarajućeg perioda 1860. godine, i kao što sam ukazao u jednom ranijem dopisu,¹ ovo smanjenje je uglavnom izazvano opadanjem prodaje pamučnih proizvoda i pređe usled prezasićenosti azijskih i australijskih tržišta. Dok izvoz tako opada, uvoz je znatno porastao, ako se uporedi sa odgovarajućim periodom 1859. godine. U stvari, vidimo da uvoz za pet meseci zaključno sa 31. majem 1859. godine iznosi 44 968 863 funte sterlinga, a u 1860. godini 57 097 638 funti sterlinga.

Ovaj višak uvoza nad izvozom mora neminovno pojačati odliv zlata i samim tim pogoršati nestabilnost novčanog tržišta, karakterističnu za sve periode slabe letine i vanrednih nabavki inostranog žita. Dok u Engleskoj uticaj neposrednih monetarnih teškoća verovatno neće mnogo preći granice ekonomske sfere, sasvim drukčije stoji stvar na Kontinentu, gde su ozbiljni politički poremećaji gotovo neizbežni kad god se novčana kriza poklapa sa slabom žetvom i velikim povećanjem poreza. Već najozbiljnije bojazni obuzimaju Pariz, gde se opština upravo sada bavi kupovinom ogromnog broja starih kuća da bi ih srušila i time stvorila posao za »ouvriers«². Pariske cene najbolje pšenice u ovom trenutku su isto tako visoke kao u Londonu, ako nisu i više, naime iznose od 60 šilinga i 6 pensa do 61 šilinga. Poslednje smicalice pomoću kojih je Louis Bonaparta pokušao da odvрати pažnju javnog mnjenja, naime ekspedicija u Siriju, unapređenje Španije u rang »velike sile«⁽³⁷⁾, nagodbe sa Pruskom i pokušaji da se omete napredovanje Garibaldiya, sve je to pretrpelo potpun neuspeh, i on će morati da se suoči sa opasnostima lošeg leta, novčanim teškoćama i oskudnom kasom baš u trenutku kad mu je politički »prestizh«^{očigledno} veoma nizak. Ako je za ovo tvrđenje potreban ikakav dokaz, zar ne postoji njegovo pismo »Mon cher Persigny«⁽²²⁾?

Naslov originala:
The Crops in Europe

Napisano 21. avgusta 1860. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 6043 od 6. septembra 1860.

Prevod s engleskog

¹ Vidi u ovom tomu str. 3 - 6. — ² radnike

Allgemeine Militär-Beitung.

Herausgegeben von einer Gesellschaft deutscher Offiziere und Militärbeamten.

Friedrich Engels

Smotra engleskih dobrovoljačkih strelaca^[38]

Engleska se, isto kao i Nemačka, naoružava da bi odbila napad bonapartizma koji joj preti; engleski volunteeer riflemen¹ pojavili su se iz onog istog razloga koji je prinudio i Prusku da udvostruči broj bataljona linijske vojske. Stoga će biti od interesa za nemačku vojnu javnost da dobije podrobnija obaveštenja o sadašnjem stanju i sposobnostima nove engleske dobrovoljačke armije za stvarnu službu u ratu, jer je ova armija, po samom svom poreklu i svojoj osnovnoj ideji, neprijatelj bonapartizma i saveznik Nemačke.

Izuzev vrlo malog broja bataljona, ova dobrovoljačka armija potiče iz druge polovine prošle godine; njen glavni deo nije bio uniformisan i obučavan ni godinu dana. Sadašnja njena jačina na papiru iznosi 120 000 ljudi, ali, ako možemo donositi zaključke na bazi činjeničnog stanja u pojedinim srezovima, onda ona stvarno nema više od 80 000 obučenih ljudi. Ostali se uopšte ne interesuju za ovu stvar, te bi bilo bolje da se brišu iz spiskova.

Organizacija je veoma jednostavna. Ako se ma u kom mestu prikupi 60 do 100 dobrovoljaca (u artiljeriji 50 do 80), onda oni obrazuju četu pod uslovom da se sa tim saglasi komandant vojne oblasti. Oni sami biraju kandidate za oficire (kapetana, poručnika i zastavnika ili potporučnika), koje komandant oblasti u većini slučajeva i postavlja u dotičnim četama, ali je bilo i takvih slučajeva da su kandidati bili odbačeni. Nekoliko četa mogu same da obrazuju bataljon, u kom slučaju komandant oblasti postavlja majora i potpukovnika (u Engleskoj u stvari komandanta bataljona), uglavnom po želji oficira ili po starešinstvu između kapetana. Na taj način postoje jedinice koje variraju od jedne do osam četa, sa brojevima prema redu formiranja u svojim srezovima, s tim što potpukovnika dobija samo potpuni bataljon od 8 četa. Svi oficiri mogu biti naimenovani iz redova dobrovoljaca i nisu obavezni da polažu ispite. Međutim, ađutant^[39] mora

¹ dobrovoljački strelci

biti aktivni oficir iz linijske vojske ili iz milicije i jedino on prima redovnu platu*. Dobrovoljci se sami snabdevaju odećom, ali, ako žele, država im pozajmljuje puške i obične bajonete. Boju, kroj itd. uniforme i predmeta od kože određuju same dobrovoljačke jedinice uz saglasnost i odobrenje vlade tj. komandanta vojne oblasti. Obično dobrovoljci moraju sami da se brinu i o vežbalištu, municiji, instruktorima i muzici.

Uniforme raznih pešadijskih ili streljačkih jedinica su većinom tamnozelenene, tamno ili svetlosive ili smeđe boje sukna. Po obliku uniforma je negde na sredini između francuskog i engleskog kroja, a u većini vojnici nose francuski »kepi« ili francusku ili englesku oficirsku kapu. Artiljerija nosi po propisu tamnoplavu uniformu, a, da bi lepše izgledala, usvojila je od engleske konjičke artiljerije prilično nepraktičnu šubaru od krzna. Postoji i nekoliko strelaca na konjima, čija uniforma predstavlja imitaciju uniforme engleske konjice, ali se tu radi o pravom luksuzu.

U prvo vreme kada se agitovalo za obrazovanje ovih streljačkih jedinica i kad su se obrazovale prve čete, cela je stvar jako mirisala na nacionalnu i građansku gardu⁴⁰⁾. Mnogo se igralo vojnika, a sam način na koji su fabrikovani oficiri, kao i smešan izgled i bespomoćnost tih novih oficira dok su se nalazili na dužnosti, bili su prilično zabavni. Može se lako shvatiti da dobrovoljci nisu uvek birali najsposobnije, pa čak ni one kojima je pokret najviše ležao na srcu. Za prvih šest meseci skoro sve čete i bataljoni ostavljali su isti utisak na posmatrača kao i naša pokojna građanska garda iz 1848. godine.

To je, dakle, bio materijal koji je predavan strojevom podoficiru da bi od njega stvorio jedinicu koja će biti upotrebljiva kao operative trupe. Vojna obuka je izvođena uglavnom noću, između 19 i 21 čas, po vodovima u zatvorenom prostoru pri svetlosti petrolejske lampe po dva ili tri puta nedeljno. Prema mogućnostima, subotom bi cela jedinica išla na kraći marš i vršila četna prestrojenja. Instruktori su bili podoficiri linijskih trupa, milicije ili poluinvalidi (penzioneri). Vežbanje nedeljom bilo je zabranjeno i po zakonu i po običaju. Instruktori su morali da obučavaju i oficire. Ali engleski podoficir je na svoj način odličan vojnik. Za vreme službe u engleskoj vojsci manje se psuje i grdi, mnogo mirnije govori nego i u jednoj drugoj vojsci, ali se, s druge strane, utoliko sigurnije primenjuju kazne. Podoficir podražava oficira, tako da je dobio manire koji su daleko bolji od manira naših nemačkih podoficira. Zatim, on ne služi zbog toga što mu je stavljena u izgled neka sitna državna služba. On se dobrovoljno obavezao na dvanaest godina, a unapređenje do čina starijeg vodnika pruža mu znatna nova preimućstva na svakom koraku. U svakom

* Pored doplate od 180 funti sterlinga, koju odobrava vlada većina bataljona doplaćuje još znatnu svotu; poznajem adutante, poručnike iz linijskih trupa koji dobijaju 300 funti sterlinga ili 2000 talira i više.

bataljonu jedan ili dva oficirska čina (za ađutanta i intendanta) uglavnom se rezervišu za starije podoficire, a u ratu svaki podoficir na svojoj kragni može prišiti zlatnu zvezdicu za svoje istaknuto držanje pred neprijateljem. Stručnjaci za obuku regruta potekli iz redova ovih podoficira, zaista su uspeli da od dobrovoljaca stvore najviše što se moglo stvoriti u tako kratkom vremenu. Oni su ne samo dobro uvežbali čete nego su i oficire doterali kako treba.

U isto vreme, samostalne čete, bar u većim gradovima, same su obrazovale bataljone i dobile ađutante iz redovnih trupa. Engleski niži oficir, slično austrijskom, ima daleko manju teorijsku spremu od nižeg oficira iz severne Nemačke, ali ukoliko voli svoju profesiju, on, isto kao i austrijski niži oficir, izvanredno poznaje svoju službu. Među ađutantima koji su prevedeni u dobrovoljačku vojsku ima ljudi koji su se kao nastavnici pokazali ne može biti bolje, a uspeh koji su postigli u veoma kratkom roku u svojim bataljonima zaista iznenađuje. Međutim, do sada je samo manji broj dobrovoljaca bio formiran u bataljone, koji su, prirodno, znatno bolji od mase četa koje nisu tako formirane.

Dobrovoljci iz Lankašira i Češira priredili su 11. avgusta smotru u Njutonu, na pola puta između Mančestera i Liverpula; komandu je preuzeo komandant oblasti, general ser George Wetherall. Dobrovoljci, koji su došli na tu smotru, bili su iz industrijskih područja oko Mančestera, a nije ih bilo mnogo ni iz Liverpula ni iz susjednih poljoprivrednih oblasti Češira. Sudeći po našem nemačkom iskustvu u pogledu regrutovanja, fizičko stanje ovih jedinica bilo je ispod proseka, ali ne treba zaboraviti da najmanji broj dobrovoljaca pripada radničkoj klasi.

Tlo trkališta u Njutonu, koje je samo po sebi dovoljno porozno, znatno je omekšalo usled neprestanih kiša, tako da je bilo veoma neravno i puno gline. Na jednoj njegovoj strani teče mali potok uz koji raste mestimično gusto šiblje. Teren je bio taman podesan za paradu mladih dobrovoljaca: većina je stajala do članaka u vodi i blatu, a oficirski konji često su tonuli u ilovaču do iznad putišnog zgloba.

Pedeset sedam jedinica koje su došle na paradu bile su podeljene u četiri brigade — prva sa četiri, a ostale sa po tri bataljona, a svaki bataljon sastojao se od po 8 četa. Aktivni potpukovnici komandovali su brigadama, a dobrovoljački oficiri bataljonima. Prva brigada razvila je tri bataljona, a četvrti je bio u koloni iza centra. Tri preostale brigade postrojile su se u drugoj liniji, sa devet bataljona u četnim kolonama koje su stajale jedna do druge na rastojanjima jedne četvrtine širine fronta.

Posle pozdrava generala trebalo je izvršiti promenu fronta na levo pod zaštitom bataljona koji je stajao u koloni iza prve linije. Da bi se to izvršilo, dve čete sa centra bataljona razvile su se ispred njega, izvršile zahodjenje u spoljnu stranu i na taj način stvorile otvor kroz koji je prošla kolona, koja se zatim razvukla duž potoka — pri

čemu su četiri čete vršile čarkanje, a četiri obrazovale njihovu podršku. Pošto su teren i šiblje bili sasvim mokri nije se moglo očekivati da će se ljudstvo pravilno koristiti prednostima zemljišta. Osim toga, većina dobrovoljačkih bataljona još uvek se nalazi u početnom stadiju obuke za čarke i službe na predstraži, tako da ne bi bilo ispravno da se uzima strogo merilo prilikom njihove ocene u tom pogledu. U međuvremenu, razvijena linija izvršila je promenu fronta oko vlastitog centra kao stožera; dve centralne čete srednjih bataljona izvršile su zahodjenje za četvrt kruga — jedna unapred, a druga unazad — posle čega su ostale čete zauzele svoje mesto u novom poretku. Dva krilna bataljona prve linije obrazovala su kolone na odstojanju od jedne četvrtine širine fronta (najviše zatvorena kolona za koju Englezi znaju), umarširala u poravnati stroj i opet se razvila. Može se zamisliti koliko je vremena izgubljeno ovim tromim manevrom. U isto vreme desnokrilni bataljon iz druge linije ili linije kolona maršovao je pravo dok se nije zaustavio iza novog desnog krila prve linije; ostali bataljoni okrenuli su se na desno i kretali se jedan za drugim u dvojnim redovima, pri čemu se svaki bataljon prestrojivao u front i išao za desnim bataljonom čim bi stigao na mesto na kome se prvobitno nalazio ovaj desni bataljon. Kada je i poslednja kolona na ovaj način stigla na novo mesto za postrojavanje, svaka kolona je samostalno izvršila zahodjenje na levo i tako je uspostavljen front od kolona poredanih jedna do druge.

Zatim je treća brigada krenula sa centra ove linije kolona, stigla na oko 200 koraka iza prve razvijene linije, tri bataljona su se razmakla na rastojanju širine fronta, pa su se i oni jedan za drugim razvili. Pošto je streljački stroj za to vreme znatno napredovao to su obe razvijene linije krenule napred nekoliko stotina koraka posle čega je druga linija smenila prvu. Ovo se postiglo na taj način što je prva linija obrazovala dvojne redove na desno, a čelo svake čete istupilo i izvršilo zahodjenje na desno; redovi druge linije odstupili su unazad i time stvorili prolaz za prvu liniju; posle toga čete su obrazovale front i izvršile zahodjenje radi postrojavanja u liniju. Ovde se radi o jednom od onih pokreta na vežbalištu koji su suvišni i kad se mogu izvesti, a ne mogu se, na žalost, izvesti tamo gde bi bili potrebni. Posle toga, sve četiri brigade su ponovo postrojene u guste kolone na sličan način, u skladu sa linijskom taktikom, i trupe su defilovale ispred generala u razvijenim četinim kolonama (25 - 35 redova po frontu).

Ovaj vid elementarne taktike, koji će našim čitaocima svakako izgledati prilično zastareo, ne zaslužuje da se na njemu više zadržavamo. Očigledno je da je takav reglman, bez obzira na njegovu vrednost u linijskoj vojsci sa dvanaestogodišnjom službom, sigurno nepodesniji za dobrovoljce od ma kojih drugih, pošto se dobrovoljci obučavaju samo u slobodnim časovima. Ovom prilikom nas najviše interesuje način na koji su dobrovoljci izvršili ove pokrete. Ovde moramo konstatovati da su ta prestrojavanja, u celini, izvršena pouz-

dano i bez zbrke, iako je ponegde dolazilo do izvesnog zastoja. Najslabije su izvedena zahodaenja u kolonama i razvijanja koja su vršena veoma sporo. Kod oba ova prestrojavanja videlo se da se oficiri još nisu dovoljno uvežbali i da su nesigurni. Ali, s druge strane, napredovanje u linijskom poretku, — tom glavnom i osnovnom kretanju u okviru britanske taktike — prevazišlo je sva očekivanja. Izgleda da Englezi zaista imaju izvanredan talent za takvo kretanje i da ga neobično brzo savladaju. I defile je, na naše veliko zadovoljstvo, uglavnom izvršen veoma dobro pod žestokim pljuskom kiše, iako je bilo i nekoliko slučajeva narušavanja prilično komplikovanog engleskog vojničkog reda. Krivicom oficira, o nekom održavanju odstojanja nije se moglo ni govoriti.

Izuzev pokazane vežbe koju su u Londonu organizovali izvesni sangvinični dobrovoljački komandanti i koja je izvršena prilično neuredno, ovo je bio prvi put da je veća formacija dobrovoljaca izvršila prestrojavanja koja su imala za cilj nešto više od defilea. Ako se uzme u obzir da se velika masa trupa prisutnih u Njotonu sastojala od jedinica koje, izuzev jedne, dve ili, u najboljem slučaju, tri čete, ne ulaze u sastav stalnih bataljona, koje nemaju oficire iz regularne vojske, već se jedino vežbaju pod komandom podoficira, i koje su samo s vremena na vreme bile okupljene u bataljone, — onda ćemo morati priznati da su dobrovoljci učinili sve što je bilo moguće i da se više ne nalaze na nivou građanske garde. Naravno, jedinice koje ulaze u sastav stalnih bataljona, u kojima rukovode ađutanti iz linijskih trupa (jer su sada ađutanti stvarni komandanti bataljona), mnogo pravilnije su izvršavale prestrojavanja na smotri nego drugi.

U celini, ljudstvo je izgledalo dobro. Doduše, bilo je nekih četa sa ljudima malog rasta, kao kod Francuza, ali su neki po rastu prevazilazili prosek rasta vojnika današnje engleske linijske vojske. Međutim, u većini, oni su bili nejednaki po veličini i širini grudi. Iako je bledilo, koje je svojstveno gradskom stanovništvu, većini davalo prilično neprijatan neratnički izgled, ono bi za osam dana provedenih u logoru brzo iščezlo. Uniforme, ukrašene više no što treba, u celini su ostavljale vrlo dobar utisak.

U prvoj godini obuke dobrovoljci su naučili toliko osnovnih pokreta da sada mogu preći na vežbe čarkanja i gađanja puškom. Oni će biti spretniji u vršenju obe ove vrste vežbi nego engleska linijska vojska, tako da bi do leta iduće godine mogli obrazovati veoma sposobnu armiju, samo kada bi njihovi oficiri bili bolji.

Ovo je slaba tačka čitave formacije. Oficiri se ne mogu fabrikovati za isto vreme i istim sredstvima kao obični vojnici. Dosada je dokazano da je revnost masa dovoljna da se od svakog čoveka stvori koliko toliko dobar vojnik. Ali to nije dovoljno za oficire. Kao što smo videli, oficiri nisu dovoljno izgrađeni čak ni za proste bataljonske pokrete, zahodaenje u koloni, razvijanje u razne poretke, održavanje odstojanja (koje je tako važno u engleskoj linearnoj taktici). Šta će

im se desiti na dužnosti na predstraži i za vreme čarkanja, gde pravilna procena zemljišta predstavlja sve i gde se toliko drugih teških stvari mora uzimati u obzir? Kako se takvim ljudima može poveriti briga o bezbednosti? Vlada je obavezala svakog dobrovoljačkog oficira da posećuje Hajt bar 3 nedelje. To je sasvim u redu, ali time on neće naučiti ni da vodi patrolu, ni da komanduje stražom. A dobrovoljci će se uglavnom upotrebljavati za službu lake pešadije — baš za onu vrstu službe koja zahteva najveštije i najpouzdanije oficire!

Ako se želi da nešto ispadne od celog pokreta, onda je potrebno da država ovde interveniše. Sve čete koje još postoje — pojedinačno ili po dve i tri — trebalo bi prisiliti da zajedno obrazuju bataljone i da angažuju adutante iz regularnih trupa. Ove adutante trebalo bi obavezati da za sve oficire svojih bataljona drže redovne kurseve iz elementarne taktike, iz službe lake pešadije, kao i propise o unutrašnjoj službi u bataljonu. Trebalo bi obavezati oficire da, pored tronedelnog boravka u Hajtu, provedu još bar tri nedelje i na dužnosti u nekom logoru u linijskom puku i, najzad, trebalo bi da posle svega toga polažu ispit kojim bi dokazali da su naučili bar ono najneophodnije. Ako bi se održali takvi ispiti oficira i zatim lekarski pregled ljudstva sa ciljem da se uklone oni koji nisu fizički sposobni za službu u ratu (a njih nema malo), i ako bi se izvršila godišnja revizija četnih prozivnika radi uklanjanja onih kojih ne dolaze na obuku, već se samo igraju vojnika i neće ništa da uče, onda bi se znatno smanjio broj od 120 000 ljudi koji sada postoje na papiru, ali bi zato to bila armija koja bi vredela tri puta više od ljudi koji se sada vode samo na papiru.

Umesto toga, čuje se da se sada ministarstvo vojno bavi razmatranjem važnog pitanja, naime, da li bi bilo korisno ili ne da se prvom prilikom svi dobrovoljci obuku u uniformu toliko praktične ciglene boje kao što su uniforme linijskih trupa.

Naslov originala:

Eine Musterung englischer freiwilliger Jäger

Napisano oko 24. avgusta 1860.

Prvi put objavljeno u listu

«Allgemeine Militär-Zeitung»,
br. 36 od 8. septembra 1860.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

[Cene žita —
Evropske finansije i pripreme za rat —
Istočno pitanje]

Pošto se ove nedelje vremenske prilike nisu poboljšale, juče je na Marc Lane-u^[33] vrednost brašna gradske proizvodnje porasla za 6 šilinga po džaku, i odmah su u inostrane luke upućene porudžbine za kupovinu skoro 1 000 000 kvartera žita. Među uvoznicima je sada prilično rasprostranjeno mišljenje koje sam izneo u prošlom dopisu¹ da će na žitnom tržištu cene neizbežno i dalje skakati. Nedavne mere koje je Francuska preduzela u pogledu trgovine žitom dovode tu zemlju u neposrednu konkurenciju sa britanskim žitarskim trgovcima. Poznato je da u Francuskoj postoji skala koja reguliše uvozne i izvozne carine na žitarice, i da je ova pokretna skala različita za osam raznih okruga na koje je cela zemlja podeljena u vezi sa trgovinom žitom. Sada je jednim dekretom, koji je objavljen u listu »The Moniteur« od 23. ovog meseca, ta klizna skala u celosti ukinuta. Dekret propisuje da žitarice i brašno uvezeni kopnom ili morem, francuskim ili stranim brodovima, ma otkuda dolazili, plaćaju sve do 30. septembra 1861. godine minimalne carine utvrđene zakonom od 15. aprila 1832. godine; isto tako, da se brodovi natovareni žitaricama i brašnom oslobadaju takse za tonažu; i, najzad, da brodovi sa takvim tovarom koji napuštaju ma koju stranu luku ma kog datuma pre pomenutog 30. septembra 1861. godine plaćaju samo pomenuti minimum a oslobadaju se takse za tonažu. Minimum o kome je reč iznosi 25 centi po hektolitru (oko $2\frac{3}{4}$ bušela). Prema tome, dok je Francuska 1858. i 1859. godine slala više pšenice — 2 014 923 kvartera — i više brašna — 4 326 435 centi² — u Englesku nego ijedna druga zemlja, sada će ozbiljno konkurisati Engleskoj u kupovini žitarica na stranim tržištima, pošto privremeno obustavljanje francuske klizne skale pruža potrebne olakšice za tu konkurenciju.

¹ Vidi u ovom tomu str. 51 - 53. — ² engleska centa ima oko 50 kg

Dva glavna izvozna tržišta na koja se Engleska i Francuska moraju ograničiti jesu Sjedinjene Američke Države i južna Rusija. Što se tiče ove druge zemlje, vesti o žetvi imaju najprotivredniji karakter. S jedne strane, tvrdi se da je žetva veoma obilna; s druge pak, kažu da su jake kiše i velike poplave oštetile žetvu u svim delovima carevine a da su puteve i žitna polja južnih oblasti veoma opustošili skakavci, — zlo koje se prvi put pojavilo u Besarabiji i čija su razaranja vlasti uzalud pokušavale da suze na ograničeno područje pomoću armije od 20 000 ljudi koji su obrazovali kordon oko tog područja. Konačne razmere ove nesreće ne mogu se, razume se, oceniti, ali u svakom slučaju ona će ubrzati proces povišenja cena prehrambenih artikala. Neki londonski listovi zamišljaju da se uobičajeno dejstvo odliva zlata na novčano tržište, neminovno povezano sa obimnim i iznenadnim uvozom žita, može uravnotežiti pristizanjem zlata iz Australije. Ništa besmislenije od ove pretpostavke. Bili smo svedoci za vreme krize 1857. godine kako su zlatne rezerve dostigle tačku nižu nego ikad u sličnim periodima pre otkrića Australije i Kalifornije. U ranijim prilikama sam dokazao nepobitnim činjenicama i brojkama da se neobično veliki uvoz zlata u Englesku od 1851. godine više nego izravnao neobično velikim izvozom zlata. Sem toga, činjenica je da rezerve zlata u Engleskoj banci od 1857. godine ne samo da nisu premašile prosečan iznos nego su neprestano opadale. Dok su u avgustu 1858. godine one porasle na 17 654 506 funti sterlinga, u avgustu 1859. godine pale su na 16 877 255 funti sterlinga a u avgustu 1860. na 15 680 840 funti sterlinga. Pošto odliv zlata još nije nastupio, ova pojava se može objasniti okolnošću što perspektiva rdave žetve tek počinje da se ukazuje, dok je do sada interesna stopa u Londonu bila stalno viša nego na drugim glavnim evropskim berzama, kao što su Amsterdam, Frankfurt, Hamburg i Pariz.

Kontinentalna Evropa pruža danas veoma čudan prizor. Poznato je da se Francuska bori sa velikim finansijskim teškoćama, ali ona se naoružava u tako džinovskim razmerama, sa tako neumornom energijom, kao da poseduje Aladinovu čarobnu lampu. Austrija se bliži samoj ivici bankrotstva, ali, na ovaj ili onaj način, nalazi novac da hrani ogromnu vojsku i nagomilava izolučene topove u tvrđave četvorougla¹. A Rusija, gde su sve vladine monetarne operacije završene neuspelom, gde se govori o nacionalnom bankrotstvu kao o verovatnom događaju, gde armija ropće zbog zastoja u isplati prinadležnosti, i gde je čak i vernost carske garde izložena ozbiljnom iskušenju, pošto gardisti nisu primili platu poslednjih pet meseci — Rusija ipak šalje mnoštvo trupa na Crno more, i u Nikolajevu drži u pripravnosti 200 brodova da bi ih uputila u Tursku. Nesposobnost ruske vlade da reši pitanje kmetstva, finansijsko pitanje i oživljeno poljsko pitanje izgleda da je navodi na odluku da okuša rat kao poslednje

¹ Mantova, Peskijera, Verona i Lenjago

sredstvo nacionalnog uspavlivanja. Zbog toga se žalbe sa svih strana carevine i iz svih slojeva ruskog društva po vladinom naređenju zaglušuju fanatičnim kricima odmazde u korist bednih, potlačenih hrišćana u Turskoj. Iz dana u dan ruska štampa kipti ilustracijama i dokazima o neophodnosti intervencije u Turskoj. Sledeći citat iz lista »Invalid« može se smatrati rečitim primerom^[41]:

«Istočno pitanje je dostiglo fazu koja će navesti velike sile da se uskoro njime duže pozabave, i, pošto ono sada obuzima pažnju cele Evrope, pogrešili bismo ako ga ne bismo pretresli u našim stupcima. Samo oni koji su ravnodušni prema interesima čovečanstva mogu dopustiti da ova tema prođe nezapaženo. Mi smo, međutim, primorani ne samo da iznosimo pojedinosti zbivanja na Istoku nego i da nagoveštavamo buduće eventualnosti; naročito je nužno pokazati javnosti kakve se mere moraju preduzeti da bi se učinio kraj tako neprirodnom stanju stvari, koje zaista predstavlja sramotu našeg veka i naše civilizacije.

Imajući u vidu kakve su varvarske akte Turci smeli da izvrše, prinuđeni smo, radi istine i pravde, da priznamo da se Evropa mora smatrati odgovornom za poreklo i posledice muslimanskog fanatizma. Nećemo se kolebati da govorimo otvoreno. Šta je pobudilo Evropu da vodi nepravedan rat protiv Rusije 1853 - 1854. godine? Sama Evropa je iznela dva cilja koji su poslužili kao povod za krimski rat. Jedan je bio da se osujeti moć i ambicija Rusije; drugi da se spreče Turci da unjetavaju hrišćane. Evropa je, dakle, priznala da takvo unjetavanje postoji, ali da bi ga otklonila, objavila je rešenost da očuva integritet Turske kao neophodan uslov ravnoteže snaga. Pošto se rat završio, diplomatija se počela baviti sredstvima za postizanje ovog dvostrukog cilja. Prvi korak se sastojao u tome da primi Tursku u porodicu evropskih sila, i da je zaštititi od preteranog mešanja ma koje od njih. Pošto je ovo prilično lako postignuto, jedan od dva cilja je, dakle, bio osiguran. Ali kako stoji sa drugim? Da li je dato ma kakvo jemstvo za zaštitu hrišćana od ubijanja i svakojakog zlostavljanja? Avaj! Evropa je u vezi sa ovim poklonila veru rečima, hartijama, dokumentima, bez ikakvog pouzdanog jemstva da će se oni ispunjavati. Još 8. avgusta 1854. godine, kad se već mislilo o prekidu neprijateljstava, Porta je pozvana da pruži jednaka verska prava svojim hrišćanskim i muslimanskim podanicima. Isti zahtev je pokrenula petrogradska vlada u noti od 20. decembra 1854. godine; i, najzad, preliminarni uslovi mira, sastavljeni u Beču 1. februara 1856. godine a zatim priloženi zapisniku prve sednice pariskog kongresa, sadržavali su sledeće reči: »Prava raje biće zaštićena, ali bez štete po nezavisnost i suvereno dostojanstvo sultana. Austrija, Francuska, Velika Britanija i Porta saglasne su da turski hrišćani treba da uživaju politička i verska prava i one će zatražiti pristanak Rusije na ovaj predlog pri zaključenju mira.»

Istim pitanjem bavio se Kongres na raznim drugim sednicama, što se može videti iz zapisnika od 20. februara i od 24. i 25. marta. Uvek je postojala težnja da se postignu dva cilja koji se uzajamno isključuju — očuvanje sultanovih suverenih prava i stavljanje prava njegovih hrišćanskih podanika pod starateljstvo Evrope. Kongres je sasvim zaboravio da je ova ista prava hrišćana, koja je on toliko želeo da uspostavi, Porta u više mahova priznala u svojim prethodnim ugovorima sa Evropom — ugovorima koji su, štaviše, već bili ukinuli suverenu vlast

tog monarha, kome je, kako Evropa sada govori, potrebna pomoć da je održi. Da bi se malo dovelo u sklad ove dve protivrečne tačke, sultan je, dok su ga podsticali da izda slavljenu hati-humajum, potvrdio da postupa po slobodnoj volji i suverenom nahodjenju. Tako je morao obećati da će poštovati i proširiti prava svojih hrišćanskih podanika, i ovo obećanje je uneseno u mirovni ugovor kao njegov sastavni deo u vidu jemstva za njegovo izvršenje. Pod ovim uslovima Kongres se u članu 9. ugovora odrekao svakog daljeg mešanja u unutrašnje poslove Turske.

No, da li je Kongres zaista dobio ma kakvo jemstvo da će se hati-humajum sprovesti? Da li je sultan uneo u njega ma kakve stvarne obaveze? Ništa od svega toga. Jer, iako je mudrost hati-humajuma mnogo veličana u ugovoru, taj dokument, je ostao mrtvo slovo, kako je cela Evropa proricala. I, još gore: — Evropa je na osnovu ovog novog ugovora lišena svakog prava legalnog mešanja, čak i ako hati-humajum nikad ne bude ostvaren, i uprkos izvršenju najgroznijih svireposti samo četiri godine posle njegovog izdavanja. Sasvim nedavno, Rusija je upozorila sve evropske vlade da fanatizam Turaka nije oslabio ni po revnosti ni po surovosti; da se novi izlivi mogu ubrzo očekivati, mada, u stvari, nikad nije ni bilo razdoblja popuštanja. Ali, čak i tada se Evropa zadovoljila obećanjima Porte i uljuljkivala nadom da će krivci biti kažnjeni a zakonitost i red brzo uspostavljeni. Bio je nužan masovni pokolj izveden rukama ovih divljaka pa da dode do promene njenog mišljenja. Tada je konačno Evropa odlučila da se umeša, iako sa toliko odlaganja i okolišenja da se moglo poverovati da ona namerava da pusti krivce da pobegnu. Sve je učinjeno da se doslovno poštuje ugovor od 30. marta 1856. godine; i, upravo kao u slučaju Italije prošle godine, patnje naroda nisu značile ništa prema tekstu jednog diplomatskog dokumenta.

Ali naše mišljenje o svemu ovome je veoma različito. Ugovor Evrope sa Turskom garantuje, u našim očima, principe čovečnosti, religije i civilizacije. Ako Turska krši ove principe, ona sama izaziva uplitanje Evrope.

Sve do 1856. godine evropske sile su, na osnovu nekoliko ugovora zaključenih sa Portom, imale zakonsko pravo da čine prigovore u vezi sa položajem hrišćanske raje. Danas, međutim, može se postaviti pitanje da li je ovo pravo ukinuto ugovorom od 30. marta 1856. godine. Da li se Evropa odrekla povlastica da štiti svoje istovernike? Jeste, ako je ikad računala na ispunjenje hati-humajuma od 18. februara; ako je ikad verovala da su obećane reforme isto što i izvršene reforme; ako se ikad nadala da se muslimanski običaji, strasti, i zakoni mogu izmeniti. Ali, razume se, Evropa nikad nije bila, nikad nije mogla biti takvog mišljenja. Zavedena verovanjem da je integritet otomanske carevine *sine qua non* za ravnotežu sila, ona je dopustila da sultan uđe u njenu porodicu država. Ali, ovo je bilo dozvoljeno samo pod uslovom da Turska, napuštajući muslimanske tradicije, postane evropska u svojim institucijama; da mač ne bude jedini zakonodavac između vernika i nevernika; da hrišćani više ne budu robovi svojih gospodara i da imovina raje više ne služi kao opšta pljačkaška osnova za muslimane. Ovo je zaista bila rukovodeća ideja Evrope 1856. godine. Pored sveg gneva protiv Rusije, izazvanog krvavim i nepravednim ratom, ona nije oslobodila Portu ranijih obaveza; naprotiv, zahtevala je progresivno poboljšanje položaja hrišćana. Jedina svrha zajedničkog protektorata Evrope nad Portom bila je da se obezbedi postizanje ovog cilja i samo po tu cenu Evropa je garantovala integritet sultanovih po-

seda. Bez ovoga ni rat ni mir ne bi bili opravdani. Bez ovoga Tursku ne bi nikad primili u porodicu velikih sila, niti bi štitili integritet njenih poseda. Ova dva uslova su tako prisno povezana da se ne mogu razdvojiti; svako to može da vidi, ko uopšte hoće da vidi. Doduše, forma ovog uslova je možda manje efikasna; suđeci po slovu zakona, Evropa se na osnovu člana 9. formalno odrekla prava mešanja u unutrašnje poslove Turske; ali čak i u ovom članu se pominje hati-humajum od 18. februara, prema kome su hrišćani izjednačeni u pravima sa muslimanima. Zakoni zdrave logike navode na zaključak da član 9. postaje ništavan ako se ne poštuje hati-humajum.

Uzalud Turska sada teži da uguši najnovije meteže u Siriji. Ovi meteži su bili neizbežni, s obzirom da se položaj hrišćana nije poboljšao nego je, naprotiv, gori nego ranije. Uzalud Engleska nastoji da osujeti mešanje Evrope; moguće je da ona ima svoju politiku i da se rukovodi političkim i trgovinskim pobudama, čiju opravdanost i značaj sada nismo skloni da razmatramo; ali ona se u svojim zamerkama ne može pozivati na član 9. pariskog ugovora. Uzalud se Evropa trudi da prikrije svoje mešanje, pod izgovorom da ga preduzima po sultanovoj želji. Tvrdimo da je sve ovo uzaludno; i mada Troja nije verovala u Kasandrina proročanstva, bar imamo satisfakciju što znamo da je Troja razorena.»

Napisano 25. avgusta 1860. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 6046 od 10. septembra 1860.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Garibaldijevo napredovanje

S razvojem događaja dobijamo mogućnost da shvatimo plan koji je Garibaldi pripremio za oslobodenje južne Italije, i ukoliko se bliže upoznajemo s tim planom, utokilo se više divimo grandioznosti njegovih razmera. Takav plan bilo je moguće zamisliti i sprovesti u delo samo u zemlji kao što je Italija, gde je nacionalna partija tako savršeno organizovana a u celosti se nalazi pod rukovodstvom čoveka koji je s tako sjajnim uspehom isukao svoj mač za stvar italijanskog jedinstva i nezavisnosti.

Plan se nije ograničavao samo na oslobađanje Napuljske Kraljevine; jednovremeno s tim morao je otpočeti napad na Papsku državu da bi se na taj način zaposlile ne samo trupe »kralja-bombe«¹, nego i Lamoriçiere-ova vojska i Francuzi koji su se nalazili u Rimu^[42]. Oko 15. avgusta 6000 dobrovoljaca, koji su postepeno prevedeni iz Đenove u zaliv Arançi (Golfo degli Aranci), na severoistočnoj obali Sardinije, trebalo je prebaciti na obalu Papske države onda kada je u raznim provincijama Napuljske Kraljevine trebalo da počne ustanak i kada je Garibaldi trebalo da prede dreko Mesinskog moreuza u Kalabriju. Neka Garibaldijeva zapažanja o kukavičluku Napuljaca i izveštaji koji su stigli poslednjim parobrodom o njegovom trijumfalnom ulasku u Napulj čine verovatnim da je ustanak na ulicama toga grada — koji se, uostalom, pokazao izlišnim usled kraljevog bekstva — bio deo opšteg plana.

Iskrčavanje u Papsku državu, kao što je već poznato, nije izvršeno, delom usled prigovaranja Vittoria Emanuela, a delom, i uglavnom zato što je sam Garibaldi došao do ubeđenja da dobrovoljci nisu pogodni za vođenje samostalnih operacija. Zato ih je poveo na Siciliju, jedan deo njih ostavio u Palermu, a ostatak poslao oko ostrva na dva parobroda u Taorminu, gde se i sada nalaze. U to vreme su u provincijskim gradovima Napulja, kao što je ranije bilo odlučeno,

¹ napuljskog kralja Ferdinanda II

počeli ustanci koji su pokazali koliko je dobro bila organizovana revolucionarna partija i koliko je zemlja bila zrela za ustanak. Ustanak je buknuo 17. avgusta u gradu Fodi, u Apuliji. Dragoni, od kojih se sastojala gradska posada, prišli su narodu. Komandant oblasti, general Flores, uputio je dve čete 13. puka, koje su po dolasku učinile to isto. Tada je stigao na lice mesta general Flores u pratnji svoga štaba, ali ništa nije mogao učiniti i bio je prinuđen da se povuče. Ovaj postupak jasno pokazuje da i sam Flores nije želeo da pruži ozbiljan otpor revolucionarnoj partiji. Da je mislio ozbiljno, on ne bi poslao dve čete, već dva bataljona a, dolazeći lično, poveo bi sobom ne nekoliko adutanata i kurira, već toliko jak odred koliki bi mogao prikupiti. U stvari, već sama ta okolnost što su mu ustanici dozvolili da ponovo napusti grad dovoljno jasno pokazuje da je između njega i ustanika, u najmanju ruku, postojao neki prećutan sporazum. Drugi pokret izbio je u provinciji Bazilikata. Tu su ustanici prikupili svoje snage u Karleto Pertikari, seocetu na obali reke Lanji (veoma je verovatno da je to isto ono mesto koje se u telegramima naziva Korleto¹).

Iz ovog planinskog i udaljenog okruga oni su se uputili u glavni grad provincije — Potencu, gde ih je 17. avgusta stiglo ukupno 6000 ljudi. Otpor im je pružilo samo oko 400 žandarma, koji su posle kratke borbe razjureni, a zatim su se jedan za drugim predali. U ime Garibaldija je osnovana provincijska vlada i naimenovan prodiktator. Javljeno je da je tu dužnost primio kraljev intendant (guverner provincije) — još jedan znak koliko stvar Bourbona smatraju beznačajnom čak i njihovi sopstveni administrativni organi. Iz Salerna su bile poslate četiri čete 6. linijskog puka radi ugušenja ovog ustanka, ali kad su stigle u Auletu, koja se nalazi približno na 23 milja od Potence, one su odbile da idu dalje i počele da kliču »Viva Garibaldi!«² To su jedina istupanja o kojima su do nas dospeli neki detalji. Ali nam, osim toga, javljaju da su se ustanku pridružile i druge teritorije, kao na primer, Avelino, grad koji je od Napulja udaljen manje od 30 milja; Kampobaso, u provinciji Molize (na jadranskoj obali) i Čelencia u Apuliji — verovatno onaj isti grad koji se u telegramima naziva Čilenta; on se nalazi na oko pola puta između Kampobasa i Fode. Sada im se pridružio i Napulj. Dok je, na taj način, svaki napuljski provincijski grad izvršavao dodeljeni mu deo posla, Garibaldi nije sedeo skrštenih ruku. Čim se vratio sa svoga puta u Sardiniju, on je završio pripreme za prelaz na Kontinent. Sada se njegova vojska sastojala od tri divizije pod komandom Türra, Cosenza i Medicija. Dve poslednje divizije, koncentrisane u rejonu Mesine i Fara, bile su upućene ka severnoj obali Sicilije između Milaca i Fara, da bi tamo stvorile utisak kao da će se ukrcati na brodove i iskrcati na kalabrijskoj obali, severno od moreuza, negde oko Palmija ili Nikotare. Što se tiče divizije pod Türrovom komandom, Eberova brigada

¹ tačan naziv mesta je Corleto Perticara — ² Živeo Garibaldi!

se ulogorila kod Mesine, a Bixiova brigada bila je upućena u unutrašnjost ostrva, u Bronte, radi ugušenja nekih nereda. Obema brigadama je bilo naređeno da odmah krenu za Taorminu, gde je Bixiova brigada, zajedno sa dobrovoljcima dovezenim iz Sardinije, uveče 18. avgusta ukrcana na dva parobroda, »Torino« i »Franklin«, i na nekoliko transportnih brodova koji su vučeni kao šlepovi.

Desetak dana pre toga prešao je major Missori sa 300 ljudi preko moreuza i srećno se provukao kroz napuljsku liniju na visoko i ispresecano zemljište Aspromonta. Tu su mu se pridružile druge omanje grupe, koje su se s vremena na vreme prebacivale preko moreuza, i kalabrijski ustanici, tako da se u to vreme pod njegovom komandom nalazilo približno oko 2000 ljudi. Čim se njegov mali odred iskrcao, Napuljci su poslali u poturu za njim oko 1800 ljudi, ali su tih 1800 heroja dejstvovali na takav način da se nikada nisu ni susreli s garibaldistima.

U zoru 19. avgusta Garibaldijeva ekspedicija (na parobrodu se nalazio *lično* Garibaldi) iskrcala se između Melite i Rta Spartiventa, na krajnjem južnom delu Kalabrije.

Ekspedicija nije naišla ni na kakav otpor. Napuljci su bili toliko obmanuti demonstrativnim pokretima koji su pretili iskrcavanjem desanta severno od moreuza da uopšte nisu obraćali pažnju na južne predele. Na taj način, osim 2000 ljudi, koje je Missori prikupio, uspešno se prebacilo na Kontinent još 9000 ljudi.

Pošto je dobio ova pojačanja, Garibaldi je odmah krenuo na Redo koji su držale četiri čete linijske vojske i četiri čete strelaca. Medutim, ova posada je verovatno dobila neka pojačanja, jer se, kako javljaju, u samom Redu ili oko njega 21. avgusta odigrala veoma žestoka borba. Pošto je Garibaldi na juriš zauzeo nekoliko isturenih utvrđenja, artiljerija fora Redo odbila je da dejstvuje vatrom, i general Viale je kapitulirao. U toj borbi poginuo je pukovnik de Flotte (republikanski poslanik Pariza u francuskoj Zakonodavnoj skupštini 1851. godine).

Napuljska flotila, koja se nalazila u moreuzu, odlikovala se time što apsolutno ništa nije radila. Posle Garibaldijevog iskrcavanja, jedan komandant pomorskih snaga poslao je telegram u Redo da njegovi brodovi nisu mogli pružiti nikakav otpor zato što je Garibaldi imao osam velikih ratnih i sedam transportnih brodova! Ta flotila nije pružila nikakav otpor ni prelazu divizije generala Cosenza, koji je izvršen verovatno 20. ili 21. avgusta na najužem delu moreuza između Scile i Vile San Đovani, na onom istom mestu na kome je bio prikupljen najveći broj napuljskih brodova i trupa. Cosenzovo iskrcavanje je izvedeno s izvanredno velikim uspehom. Dve brigade, Melendzova i Brigantijeva (Napuljci nazivaju brigade bataljonima), i utvrđenje Peco (a ne Pico, kako se kaže u nekim telegramima — to mesto nalazi se daleko na severu, iza Monteleonea) predali su mu se, izgleda, bez ijednog pucnja. Kako saopštavaju, to se dogodilo 21. avgusta;

tog istog dana, posle male čarke, zauzeta je i Vila San Đovani.

Na taj način, Garibaldi je za tri dana ovladao čitavom obalom moreuza, uključujući i neke utvrđene tačke; nekoliko forova koji su još ostali u rukama Napuljaca, sada su za njih postali beskorisni.

Sledeća dva dana su, izgleda, prevožene ostale trupe i artiljerija — bar nismo čuli ni o kakvim daljim borbama sve do 24. avgusta, kada se, prema izveštaju, odigrala žestoka borba na mestu koje se u telegramima naziva Piale, ali koje ne možemo naći na kartama. Može biti da je pod tim imenom poznat nekakav planinski potok i da je tesnac, koji on obrazuje, poslužio kao odbrambeni položaj Napuljaca. Čuli smo da ta borba nije dovela do odlučnih rezultata. Posle nekog vremena garibaldisti su ponudili primirje, a napuljski komandant je dostavio taj predlog svome glavnom komandantu u Monteleoneu. Ali, pre no što je stigao odgovor, napuljski vojnici su, izgleda, došli do zaključka da su dovoljno učinili za svoga kralja, pa su se razišli, ostavljajući baterije bez zaštite.

Glavni napuljski odred pod Boscovom komandom, za svo to vreme, stajao je, izgleda, neaktivan u Monteleoneu, na oko 30 milja od moreuza. Mora biti da trupe nisu ispoljavale osobitu želju da se bore s prodrlim odredima, te je general Bosco zato otišao u Napulj da bi otuda uzeo šest bataljona strelaca, koji, pored gardista i inostranih trupa, predstavljaju najpouzdanije jedinice u vojsci. Ostaje da se vidi da li je i tih šest bataljona bilo zahvaćeno istim duhom potištenosti i demoralizacije koji vlada u napuljskoj vojsci. Jedno je sigurno, naime, da ni te, ni bilo koje druge trupe nisu mogle sprečiti Garibaldija da pobedonosno i, vrlo verovatno, bez ikakvih prepreka stigne do Napulja, i da tamo otkrije da je kraljevska porodica pobešla i da su gradske kapije otvorene za njegov trijumfalan ulazak.

Naslov originala:
Garibaldi's Progress

Napisano oko 1. septembra 1860.

Prvi put objavljeno kao uvodnik
u listu »New-York Daily Tribune«,
br. 6056 od 21. septembra 1860.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Garibaldi u Kalabriji

Sada raspoložemo detaljnim podacima koji se odnose na Garibaldijevo osvajanje donje Kalabrije i na potpuno rasturanje napuljskih trupa kojima je bila poverena njena odbrana. Garibaldi se u ovom momentu svoje pobedonosne karijere pokazao ne samo smelim vodom i veštım strategom nego i teorijski spremnim generalom. Napad glavnım snagama protiv niza obalskih forova — to je takav poduhvat koji zahteva ne samo vojnički talent nego i vojna znanja; može se sa zadovoljstvom konstatovati da se naš junak, koji čitavog života nije polagao nijedan vojni ispit i za koga se jedva može reći da je ikada pripadao regularnoj vojsci, isto tako dobro snalazi na ovakvom bojištu kao i na svakom drugom.

Vrh italijanske čizme obrazuje planinski lanac Aspromonte koji se završava vrhom Monte Alto, visine oko 4300 stopa. Odatle vode teku ka obali mnogim dubokim klisurama, razilazeći se od Monte Alta, kao centra, poluprečnicima polukruga čiju periferiju obrazuje obala. Te klisure, zajedno s koritima planinskih potoka koji kroz njih teku i koji u ovo vreme godine presušuju, nazivaju se *fiumare* i obrazuju mnogo pogodnih položaja za vojsku koja se povlači. Istina, one se mogu obići sa strane Monte Alta, naročito s obzirom na to što na grebenu svakog ogranka i na grebenu glavnog lanca Aspromonta postoje staze za tovarnu stoku i pešake; međutim, potpuna bezvodnost na tom visokom zemljištu znatno bi otežala sličan manevar većeg odreda u letnje doba godine. Ogranci se spuštaju ka obali i moru strmim i bez reda nagomilanim stenama. Forovi koji štite moreuz između Ređa i Scile, sagrađeni su delom na obali, a većinom na niskim, isturenim stenama neposredno uz obalu. Zbog toga se svi oni mogu osmatrati sa obližnjih viših litica koje nad njima dominiraju; i, mada su te dominantne tačke nedostupne za artiljeriju i većim delom se nalaze van dometa stare »mrke Besa«⁽⁴³⁾, te im za vreme izgradnje forova nisu pridavali nikakav značaj, one su posle pojave savremenih pušaka dobile odlučujuću važnost; pošto se veći njihov

deo nalazi u granicama dometa vatre iz pušaka, one sada stvarno vladaju forovima. Pod takvim uslovima energičan napad na te forove, protivno svim načelima pravilne opsade, bio je potpuno celishodan. Očigledno, Garibaldi se spremio da učini sledeće: da pošalje jednu kolonu drumom koji krivuda duž obale i koji je izložen vatri iz forova, praveći se kao da ima nameru da napadne napuljske odrede s fronta, dok je drugu kolonu imao da pošalje preko brežuljaka uz klisuru toliko visoko koliko je to zahtevao karakter zemljišta, odnosno linija fronta napuljskih odbrambenih položaja. Na taj način on je imao mogućnost da okruži i trupe i for i da zauzme dominantan položaj u bilo kom sukobu.

U skladu s ovim planom, Garibaldi je 21. avgusta poslao Bixiosa delom svojih trupa duž obale u pravcu Reda, a sam se s omanjim odredom i Missorijevim trupama koje su mu se pridružile uputio preko planina. Osam četa Napuljaca, tj. oko 1200 ljudi, držalo je klisuru kod Reda. Bixio, koji je morao da prvi počne napad, poslao je jednu kolonu peščanom obalom na krajnje levo krilo, a sam je krenuo napred putem. Napuljci su veoma brzo odstupili, ali se njihovo levo krilo, koje se nalazilo na brežuljcima, držalo prema šaci boraca Garibaldijeve prethodnice dotle dok nije stigao Missorijev odred i odbacio ih. Oni su odstupili u for, koji se nalazi usred grada, i k maloju bateriji na obali. Ova baterija je zauzeta žestokim jurišem triju Bixiovih četa koje su prodrle kroz topovsku mazgalu. Zatim je Bixio, našavši u toj bateriji dva teška napuljska oruđa i municiju, počeo bombardovati glavni for, ali to ne bi primoralo for na predaju da vešti Garibaldijevi strelci nisu zauzeli dominantne visove sa kojih su mogli osmatrati i tući artiljerce koji su se nalazili u baterijama. To je urodilo plodom: artiljeri su napustili platforme i pobegli u kazamate; for se predao, vojnici su se delom pridružili Garibaldiju, a veći deo se razišao kućama. Dok su se ovi događaji odigrali u Redu i dok je pažnja napuljskih parobroda bila privučena ovom bitkom, uništavanjem nasukanog parobroda »Torino« i demonstrativnim ukrcavanjem Medicijevo odreda u Mesini, Cosenz je uspeo da na 60 čamaca prebaci 1500 ljudi iz Faro Lagorea i iskrca ih na severozapadnoj obali između Scile i Banjare.

Dvadeset trećeg avgusta odigrao se manji sukob kod Salicija, nedaleko od Reda, kojom prilikom je 50 garibaldista — Engleza i Francuza, pod komandom pukovnika de Flotte-a — potuklo Napuljce, koji su brojno bili četiri puta jači. U toj borbi poginuo je de Flotte. Toga istoga dana general Briganti, koji je komandovao brigadom u južnoj Kalibriji, koja je ulazila u sastav Vialovih trupa, pregovarao je s Garibaldijem o uslovima prelaza u italijanski tabor; taj sastanak je još jednom pokazao postojanje potpune demoralizacije među Napuljcima. Od toga momenta nije moglo biti ni govora o njihovoj pobedi već samo o njihovoj predaji. Briganti i Melendez, komandant druge leteće brigade donje Kalabrije, zauzeli su položaj nedaleko od

obale, između Vila San Đovani i Scile, pri čemu je njihovo levo krilo dostizalo do brežuljaka blizu Fiumare di Muro. Brojno stanje njihovih ujedinjenih snaga može se oceniti na približno 3600 ljudi.

Pošto je uspostavio vezu s Cosenzom, koji se iskrcao u pozadini ovoga odreda, Garibaldi je okružio Napuljce sa svih strana, a zatim je mirno čekao njihovu predaju koja je usledila 24. avgusta uveče. On im je oduzeo oružje i dozvolio vojnicima, ako žele, da idu kućama, što je veći broj i učinio. For Punta di Peco takođe se predao, a njegovom primeru su sledile utvrđene straže Ala Fiumare, Tore del Kavalo i Scila, jer su delovi koji su ih branili bili potpuno demoralisani, kako zbog puščane vatre s dominirajućih visova, tako i zbog predaje ostalih forova i linijskih trupa. Na taj način bilo je obezbeđeno ne samo potpuno vladanje obema obalama moreuza nego je osvojena i čitava južna Kalabrija, a trupe koje su poslate za njenu odbranu bile su zarobljene i raspuštene kućama za manje od pet dana.

Ovaj niz poraza slomio je svaku sposobnost napuljske vojske za dalji otpor. Oficiri ostalih Vialovih bataljona u Monteleoneu odlučili su, da bi formalno sačuvali svoje dostojanstvo, da brane svoj položaj za jedan čas, a zatim da polože oružje. Ustanak u drugim provincijama postigao je brze uspehe; čitavi pukovi odbijali su da istupaju protiv ustanika, a čak i u vojsci koja je branila Napulj počelo je dezertiranje, te je na taj način heroju Italije, najzad, bio otvoren put ka Napulju.

Naslov originala:

Garibaldi in Calabria

Napisano početkom septembra 1860.

Prvi put objavljeno kao uvodnik
u listu »New-York Daily Tribune«,
br. 6058 od 24. septembra 1860.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Britanska trgovina

»The Tribune« je bio prvi list koji je skrenuo pažnju na ozbiljno opadanje britanskog izvoza u Istočnu Indiju, opadanja koje je najupadljivije u krupnim osnovnim artiklima, naime: pamučnim proizvodima i pamučnoj pređi. Reagovanje time izazvano počelo je da se oseća u Lankaširu i Jorkširu, upravo u trenutku kad se domaće tržište sužava usled toga što je žetva čitavih pet nedelja kasnija od prošlogodišnje i što će, uprkos poboljšanim izgledima od četvrtka 30. avgusta, imati u svakom slučaju prinos niži od prosečnog. Zbog toga je britanska Trgovinska komora zazvonila na uzbunu i zasula centralnu vladu protestima protiv novog indijskog carinskog zakona, kojim je carina na osnovne artikle iz Velike Britanije povećana sa 5 na 10%; to znači za 100%. Engleska štampa, koja se do tada oprezno uzdržavala da ne dodirne to pitanje, bila je na taj način najzad prinudena da prekine svoju uzdržljivost. Londonski list »The Economist« počastio nas je člancima *Trgovina Indije* i *Uzrok njene depresije*. Pored toga što se »The Economist« smatra glavnim engleskim autoritetom u pitanjima ove vrste, njegovi članci o Indiji izazivaju posebno interesovanje zbog svoje veze sa piscima stolom gospodina Wilsona, sadašnjeg indijskog ministra finansija. Prvom delu članka, koji pokušava da sa predašnjeg indijskog carinskog zakonodavstva skine svaku odgovornost za sadašnje sužavanje indijskog tržišta, kao najbolji odgovor poslužilo je to što se generalni guverner Kalkute našao primoran da u Kalkuti sazove komitet sastavljen od predstavnika carinskih uprava Kalkute, Bombaja i Madrasa, i njihovih odgovarajućih trgovinskih komora, i da im stavi u zadatak da revidiraju i prerade nedavno uvedeni zakon o carinama. Ovaj zakon, kako sam ustanovio kad sam prvi put pokrenuo ovo pitanje pred vašim čitaocima¹, nije izazvao krizu indijske trgovine, ali je ipak ubrzao njeno izbijanje iznenadnim stupanjem na snagu u vreme kad je indijska trgovina već bila naduvana do obima koji prelazi granice njenog prirodnog

¹ Vidi u ovom tomu, str. 3 - 6.

kapaciteta. »The Economist« priznaje da je indijsko tržište prezasićeno britanskom robom a englesko tržište indijskom robom.

»Verujemo«, piše list, »da niko neće osporavati da su ogromni profiti, ostvareni u indijskoj trgovini u toku jednog dela prošle godine, doveli do neočekivanog i znatnog povećanja isporuka na tržište ove zemlje, više nego što je bilo potrebno za ma kakvu potrošnju, kao i do veoma široke spekulativne trgovine indijskih kapitalista, sračunate na snabdevanje tržišta u unutrašnjosti zemlje iz pomorskih luka. Na primer, vrednost izvoza pamučnih proizvoda u Britansku Indiju porasla je u 1859. godini na 12 043 000 funti sterlinga prema 9 299 000 funti sterlinga u 1858. i 5 714 000 funti sterlinga u 1857. godini; a vrednost izvoza pamučne pređe iznosila je 1859. godine 2 546 000 funti sterlinga dok je 1858. iznosila 1 969 000 funti sterlinga a 1857. godine 1 147 000 funti sterlinga. Dugo vremena roba je bila kupovana kako je stizala, i dok su cene rasle, nisu nedostajali špekulanti-mahajuns¹ koji su robu kupovali i otpravljali je na tržišta u unutrašnjosti; i nema nikakve sumnje, prema najpouzdanijim obaveštenjima koja možemo dobiti, da su *velike zalihe robe nagomilane na svim tržištima severozapada*. U ovome se poklapaju dokazi iz Mirzapura, Alahabada, Laknaua, Agre, Delhija, Amricara i Lahore.«

»The Economist« zatim prelazi na detaljno razmatranje nekih okolnosti koje su doprinele da se na indijskim tržištima u izvesnom smislu ustali prezasićenost. O osnovnom uzroku — neprestanim znatnim isporukama iz Engleske — nema ni pomena. Pre svega, jesenja žetva 1859. godine širom cele severne Indije, usled opšte suše, pala je mnogo ispod proseka kako u pogledu kvaliteta tako i u pogledu količine. Otuda visoke cene namirnicama u toku zime i proleća, koje su se kasnije još više povećale zbog perspektive gladi. Pored toga, zajedno sa oskudicom i visokim cenama besnela je epidemija.

»Na celom severozapadu kolera je zavladała po gusto naseljenim gradovima u tako zastrašujućem obimu da je uobičajeni poslovni život u mnogim slučajevima prekinut a stanovništvo se razbežalo kao od upada neprijatelja.«

Ali, što je gore od svega,

»Gornjoj Indiji je mesec dana ili šest nedelja pre odlaska poslednje pošte pretila najstravičnija nesreća. Kiše, od kojih isključivo zavisi jesenja žetva, obično padnu do sredine ili najdalje do kraja juna. Ove godine, sve do sredine jula nije palo ni kapi. Od severozapadne granice do Donjeg Bengala, od Kajberskog klanca do Benaresa, uključujući velike Doabe između Sutledža, Džumne i Ganga, prostirala se suva, tvrda i čvrsta površina spržene zemlje. Obradivanje je bilo moguće samo na nekoliko izuzetnih mesta koja su nakvasile reke što protiču kroz njih ili dovodnici velikih irigacionih sistema, kanali Džumne i Ganga. Perspektiva gladi slične onoj iz 1837. i 1838. godine izazvala je na sve strane najveću zabrinutost. Cene su još više porasle. Stoka je crkavala u velikom broju ili su je terali na brda umesto da obdelava zemlju, a za narod se javlja da je na ivici smrti od gladi.«

¹ zelenaši

Međutim, najgore bojazni su otpale, prema telegrafskim izveštajima primljenim i objavljenim u toku sedmice koja je prethodila odlasku poslednje pošte 27. jula. Kiše su najzad obilno pale i to u pravo vreme da otklone glad, ako ne i da obezbede dobru žetvu.

Pojedinosti koje daje »The Economist« dovoljno dokazuju da u najbližoj budućnosti nema nimalo izgleda za oživljavanje indijske trgovine, čija je vrednost već pala za oko 2 000 000 funti sterlinga za prvo polugode 1860. godine u poređenju sa prvim polugodem 1859. Australijska tržišta pokazuju takođe sve simptome sužavanja usled prezasićenosti. Trgovina sa Francuskom, koja je trebalo odmah da dostigne ogromne srazmere na osnovu trgovinskog ugovora, smanjila se, naprotiv, za preko 1 000 000 funti sterlinga, kao što će se videti iz sledećih podataka:

Polugode zaključno sa 30. junom

	1859.	1860.
	f. st.	f. st.
Uvoz iz Francuske	9 615 065	8 523 983
Izvoz u Francusku	2 358 912	2 324 665
Ukupno	11 973 977	10 848 648

Veliko opadanje britanske uvozne trgovine iz Francuske može se objasniti visokim cenama namirnica u Francuskoj u toku ove godine, dok su 1859. godine žito i brašno predstavljali glavni artikl francuskog izvoza u Englesku. Veliki značaj pridaje se povećanom obimu u kome će, kako se pretpostavlja, Sjedinjene Države postati potrošači engleskih fabričkih proizvoda u zamenu za sadašnji znatan izvoz prehrambenih proizvoda u Ujedinjeno Kraljevstvo. No, mada će uvek postojati izvesna proporcija između izvoza i uvoza neke zemlje, gornji zaključak izgleda donekle pre nagljen, ako sudimo po kretanju anglo-američke trgovine u prvom polugodu 1859. i 1860. godine. Ovde ćemo naći:

	1859.	1860.
	f. st.	f. st.
Britanski izvoz u SAD	11 625 920	9 366 647
Britanski uvoz iz SAD	17 301 790	25 618 472

Na taj način, dok se britanski uvoz iz SAD povećao za preko 8 000 000 funti sterlinga, za isti period je britanski izvoz u SAD opao preko 2 000 000 funti sterlinga. Jedine grane britanske međunarodne trgovine koje su se proširile jesu anglo-turska trgovina, anglo-kineska trgovina i anglo-nemačka trgovina. Sada se u Turskoj oseća potres zbog ruskog i francuskog mešanja. Kina oseća potres zbog mešanja samih Engleza, dok se Nemačka, koja u mnogim oblastima trpi od slabe žetve, nalazi pred dubokim političkim trzavicama u zemlji i

ozbiljnim spoljnim sukobima. Što se tiče anglo-kineske trgovine, ipak podvlačim da njen porast svakako delimično potiče iz ratnih potreba; da se deo povećanog izvoza u Kinu obavljao isključivo na račun izuzimanja znatnog broja artikala sa indijskog tržišta i njihovog prebacivanja, radi eksperimenta, na kinesko tržište; i, najzad, da je uvoz iz Kine i dalje od mnogo većeg značaja nego izvoz u Kinu, kao što se vidi iz sledećih brojki:

Polugode zaključno sa 30. junom

	1859.	1860.
	f. st.	f. st.
Uvoz iz Kine uključujući Hongkong	5 070 691	5 526 054
Izvoz u Kinu isključujući Hongkong	1 001 709	1 622 525
Izvoz u Hongkong	976 703	1 236 262
Ukupno	7 049 103	8 384 841

Međutim, neočekivani stečajevi u većini grana poslovanja i dalje pothranjuju opšte osećanje nepoverenja. Dole navedeni pregled do sada utvrđene pasive i aktive nedavno bankrotiranih firmi u trgovini kožom pokazaće da aktiva prosečno iznosi samo 5 šilinga i 6 pensa po funti, dok je imaoćima menica bankrotiranih firmi ostao gubitak od 1 471 589 funti sterlinga.

Pasiva

Firme		f. st.
Pod stečajem	9	1 530 991
U likvidaciji ili poravnanju	15	499 806
Pojedinosti neobjavljene	10	—
Ukupno	34	2 030 797

Aktiva

	Iznosi	Za	Deficit
	f. st.	1 f. st.	f. st.
Pod stečajem	9 342 652	4. š. 6. p.	1 188 339
U likvidaciji ili poravnanju	15 216 556	8. š. 8. p.	283 250
Pojedinosti neobjavljene	10 —	—	—
Ukupno	34 559 208	5. š. 6. p.	1 471 589

Naslov originala: *British Commerce*

Napisano 8. septembra 1860. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu »New-York Daily Tribune«, br. 6063 od 29. septembra 1860.

Prevod s engleskog

THE VOLUNTEER JOURNAL.

for Lancashire and Cheshire

No. 2.

MANCHESTER, FRIDAY, SEPTEMBER 14, 1860.

PRINTED
BY G. B. BROWN

Friedrich Engels

Francuska laka pešadija

Ako naši dobrovoljci ikada budu morali da se ogledaju sa neprijateljem, onda će taj neprijatelj — kao što je svima poznato — biti francuska pešadija; a najbolji tip — beau idéal¹ francuskog pešaka — jeste laki pešak, naročito chasseur².

Francuski lovac nije samo uzor za svoju sopstvenu vojsku. U izvesnom stepenu Francuska daje ton svima evropskim vojskama u pitanjima koja se odnose na laku pešadiju. Na taj način, lovac, u izvesnom smislu, postaje model za celokupnu evropsku laku pešadiju.

U oba ova svojstva, i kao eventualni protivnik i kao dosada naj-savršeniji primer vojnika lake pešadije, francuski lovac predstavlja predmet od velikog interesa za britanskog dobrovoljca. Što se ranije naš dobrovoljac sa njim upozna, utoliko bolje.

I

Izolučena puška nije bila u upotrebi u francuskoj vojsci sve do 1838. godine. Francuzima nije odgovarala stara izolučena puška sa svojim zrnom koje se jako priljubljivalo uz zidove cevi, tako da se moralo nabijati šipkom i koje je punjenje pretvaralo u tešku i sporu operaciju. Kada je jednom prilikom Napoléon pregledao puške jednog nemačkog streljačkog bataljona uzviknuo je:

«Ovo je zaista najnespretnije oružje koje je dato vojniku u ruke.»

Stara izolučena puška svakako je bila nepodesno oružje za veliku masu pešadije. U Nemačkoj i Švajcarskoj njom je bilo redovno naoružano po nekoliko odabranih bataljona, ali su oni bili upotrebljavani isključivo kao precizni strelci za gađanje oficira, pontonjera za

¹ divni ideal — ² lovac

vreme gradnje mostova, itd., itd. Pri tome se uvek težilo da se ove jedinice formiraju od sinova čuvara lova ili drugih mladića koji su bili uvežbani u rukovanju puškom mnogo ranije nego što su stupili u vojsku. Lovci divokoza u Alpima i čuvari velikih šuma sa jelenima u severnoj Nemačkoj bili su odličan materijal za ove bataljone, tako da su i oni bili uzor za strelce engleskih linijskih trupa.

Ono što su Francuzi ranije nazivali lakom pešadijom u stvari su bili vojnici koji su bili opremljeni i obučeni na potpuno isti način kao i linijski pukovi. Stoga je Louis Napoléon 1854. godine izdao ukaz po kome je ovih 25 pukova prestalo da se naziva laka pešadija i prevedeno u linijske trupe, u kojima se sada vode kao pukovi od broja 76 do 100.

Ipak, u svakom pešadijskom bataljonu nalazila se po jedna voltizerska četa (*voltigeurs*), formirana od najboljih i najinteligentnijih vojnika malog rasta, dok su se grenadirske čete obrazovale od odabranih ljudi visokog rasta. Voltižeri se prvi razvijaju u cilju vođenja čarki, inače se u svakom drugom pogledu naoružavaju i obučavaju kao i ostali deo bataljona.

Posle zauzimanja Alžira 1830. godine Francuzi su se našli pred neprijateljem koji je bio naoružan dugačkim musketama, kojima je bila naoružana većina istočnih naroda. Francuske muskete sa glatkom cevi imale su manji domet od njihovih musketa. Beduini na konjima opkoljavali su francuske kolone sa svih strana za vreme marša u ravninama, a kabilski čarkaši u brdima; ti neprijatelji su im svojom vatrom nanosili gubitke, dok su sami bili van uspešnog dometa francuske vatre. U ravnici čarkaši se nisu smeli mnogo udaljavati od svojih kolona, iz bojazni da ih ne iznenade i iseku brzi arapski konjanici.

I engleska vojska se upoznala sa ovim istim dugim musketama kada je stigla u Avganistan. Iako su Avganistanci otvarali vatru isključivo iz pušaka koje su se palile pomoću fitilja, oni su nanosili strahovite gubitke engleskim redovima kako u Kabulskom logoru tako i za vreme povlačenja kroz brdske predele, i to na odstojanjima koja su uopšte bila nedostižna za jednu staru »mrku Besu⁽⁴³⁾. Ovo je bila ozbiljna lekcija. Trebalo je ponovo ratovati. Mogli su se očekivati dugotrajni sukobi sa plemenima na severoistočnoj granici Britanske Indije. Pa, ipak, nije bilo ništa preduzeto da se engleski vojnici, koji su bili upućeni na tu granicu, naoružaju oružjem koje bi bilo u stanju da na većem odstojanju izađe na kraj sa istočnjačkom puškom koja se palila pomoću fitilja.

Francuzi su postupili drukčije. Čim je uočen taj nedostatak, odmah su preduzeli mere da ga otklone. Vojvoda od Orléana sin Louis-a Philippe-a, za vreme svog bračnog putovanja po Nemačkoj 1836. godine, iskoristio je priliku da prouči organizaciju dva streljačka bataljona pruske garde. On je odmah uvideo da takva organizacija može poslužiti kao polazna tačka za uspešno formiranje baš one vrste

trupa kakve su bile potrebne u Alžiru. Odmah se sav posvetio ovom pitanju. Stara francuska predrasuda prema izljebljenoj pušci stvarala mu je pri tome mnoge prepreke. Srećom, izumi Delvigne-a i Poncharra u njegovoj vlastitoj zemlji pomogli su ga u tome. Oni su napravili izljebljenu pušku koja se mogla puniti skoro isto tako brzo i lako kao i musketa sa glatkom cevi, ali koja je ovu daleko prevazilazila kako u pogledu dometa, tako i u pogledu tačnosti pogađanja. Vojvoda je 1838. godine dobio dozvolu da obrazuje jednu četu po svojoj zamisli; četa je iste godine prerasla u bataljon punog brojnog stanja, koji je 1840. godine bio upućen u Alžir da bi dokazao šta može postići u stvarnom ratu. A pošto je sa velikim uspehom izdržao probu, to je iste godine obrazovano još devet lovačkih bataljona. Najzad, 1853. godine, formirano je još deset bataljona, tako da se sada u francuskoj vojsci nalazi ukupno 20 bataljona lovaca.

Naročite vojničke osobine Beduina i Kabila, koji su, bez sumnje, predstavljali uzor lakih konjanika i pešaka čarkaša, vrlo brzo su navele Francuze da pokušaju sa uključivanjem urođenika u svoju vojsku i da Alžir pokore borbom Arapa protiv Arapa. Ova zamisao dovela je, između ostalog, do stvaranja jedinica *zuava*. One su još 1830. godine formirane uglavnom od urođenika i u suštini ostale kao arapske jedinice sve do 1839. godine, kada su u masama dezertirale i prešle u tabor Abd-el-Kadera, koji je upravo bio razvio barjak svetoga rata.^[44] Ostali su samo starešinski kadrovi i po 12 vojnika Francuza iz svake čete, pored dve isključivo francuske čete, koje su bile pridodate svakom bataljonu. Nastale praznine morale su se popunjavati Francuzima, i od toga vremena zuavi predstavljaju trupe koje su formirane isključivo od Francuza i određene da kao stalne posade vrše garnizonsku službu u Africi. Međutim, prvobitni stari francuski zuavi poprimili su urođenički karakter u tolikoj meri da već od toga vremena po čitavom svom duhu i navikama u celini predstavljaju specijalno telo alžirskog obeležja, koje se odlikuje vlastitom nacionalnošću i potpuno razlikuje od ostale francuske vojske. Većina zuava regrutuje se na bazi zamene^[45], tako da su većina od njih doživotni profesionalni vojnici. U suštini, i zuavi pripadaju lakoj pešadiji, te su zbog toga odavno naoružani izljebljenim puškama. Sada ih u Africi ima 3 puka, odnosno 9 bataljona, i jedan puk (2 bataljona) zuavske garde.

Novi pokušaji za uključivanje domaćih Alžiraca u tamošnju vojsku činjeni su već od 1841. godine. Bila su formirana 3 bataljona, ali su oni ostali slabi i nepopunjeni sve do 1852. godine kada je dat veći podstrek za regrutovanje urođenika, koje je uspelo utoliko što su se 1855. godine mogla formirati 3 puka, odnosno 9 bataljona. To su turkosi¹ ili tirailleurs indigènes², o kojima smo mnogo slušali za vreme krimskog i italijanskog rata.

¹ Turko je alžirski strelac u francuskoj vojsci, koji je odeven na turski način. — ² urođenički strelci

Tako, ne računajući legiju stranaca (koja je raspuštena, ali koja se po svima znacima ponovo formira) i tri kažnjenička bataljona, francuska vojska ima 38 bataljona naročito formirana i obučena za službu lake pešadije. Među ovima lovci, zuavi i turkosi imaju svoje posebne odlike. Trupe kao što su ove dve poslednje vrste imaju isuviše istaknuto lokalno obeležje da bi mogle vršiti jak uticaj na masu francuske vojske. Pa ipak njihovi besni juriši — u toku kojih, kao što se to pokazalo u Italiji, ostaju pod komandom, pa čak, blagoda-reći svome vojničkom instinktu, unapred izvršavaju ono što će tek narediti njihove starešine — uvek će služiti kao sjajan primer za ugled ostalim trupama. Isto tako činjenica je da su Francuzi u svojim postupcima prihvatili od Arapa mnogo štošta u vršenju čarkanja i njihov način iskorišćavanja zemljišta. Ali, lovci su ona vrsta lake pešadije, koja je u suštini ostala francuska i time, kao što smo ranije rekli, postala uzor vojske. O njima će biti više reči u našem idućem broju.

II

Lovci

Prva strana francuskog Strojevog pravila iz 1831. godine pokazuje da se francuska vojska sastoji od ljudi malog rasta.

•Spori tempo: korak dužine 65 cm i 76 koraka u minutu.

Brzi tempo: korak iste dužine i 100 koraka u minutu.

Jurišni korak (pas de charge): ista dužina koraka i 130 koraka u minutu.*

Korak od 65 cm bez sumnje je najkraći, a brzina od 100 koraka u minutu najsporija, koju je ijedna vojska usvojila za kretanje na bojištu. Dok francuski bataljon pređe 208 stopa¹ u minutu, dotle će engleski, pruski ili austrijski bataljon preći 270 stopa² ili 30% više. Naš dugi korak od 30 palaca³ bio bi suviše velik za kratke noge Francuza. Isto važi i za juriš. Francuzi prelaze 271 stopu⁴ u minutu ili isto onoliko koliko Englezi pređu običnim korakom, dok bi Englezi sa svojim trčecim korakom od 36 palaca⁵ i 150 koraka u minutu, prešli 450 stopa⁶ ili 60% više. Sama ova činjenica pokazuje da se od standardnog rasta ljudi ne može odstupati ispod izvesne granice, a da se to ne odrizi na sposobnost i pokretljivost vojske.

Laka pešadija ne može se formirati od ljudi sa tako kratkim nogama, kratkim koracima i sporim kretanjem. Kada su prvi put formirani lovci, u samom početku preduzete su sve mere da se iz cele zemlje odabere najbolji materijal za pešadiju: svi su bili dobro građeni ljudi, širokih pleća, otresiti, visoki od 5 stopa i 4 palca do 5 stopa i 8 palaca⁷,

¹ 65 m — ² 82 m — ³ 75 cm — ⁴ 82,5 m — ⁵ 90 cm — ⁶ 137 m — ⁷ 162 - 172 cm

većinom odabrani iz brdskih krajeva zemlje. U pravilima za strojevu i borbenu obuku lovaca (izdatim 1845. godine) i dalje je zadržana dužina običnog koraka, ali je njegova brzina povećana na 110 u minutu; treći korak (*pas gymnastique*) određen je na 83 cm sa 165 koraka u minutu, ali se pri razvijanju u strelce, formiranju koraka ili u drugim bitnim slučajevima povećavao na 180 koraka u minutu. Lovac, čak i ovim poslednjim korakom prelazi svega 45 stopa¹ u minutu više nego engleski vojnik svojim trčecim korakom. Međutim, izvanredni rezultati bolje se postižu dužinom vremena koje lovac može da izdrži u kretanju ovim ubrzanim tempom nego brzinom kretanja. Osim toga u slučajevima velike žurbe, zбора itd., postoji propis da lovci trče što brže mogu.

Trčeci korak predstavlja glavnu vežbu kod lovačkih bataljona. Ljudstvo se najpre obučava da tapka u mestu po 165 i 180 koraka u minutu, pri čemu broji jedan, dva, ili leva, desna!, što bi trebalo da reguliše pravilan rad pluća i da sprečava njihovo zapaljenje. Zatim se maršuje istom brzinom, a odstojanje se postepeno povećava dok se ljudstvo ne osposobi da prebacuje francusku meru od 4000 metara (dve i po milje) u vremenu do 27 minuta. Ukoliko se utvrdi da su nekima od regruta slaba pluća i udovi za takve vežbe, oni se vraćaju u linijsku pešadiju. Zatim dolaze vežbe u skakanju i kretanju trkom. U trku treba da se postigne što je moguće veća brzina na kratkim odstojanjima. I *pas gymnastique* i trk vežbaju se najpre na ravnom vežbalištu ili na drumu, a zatim na terenu sa preskakanjem rovova ili ograde. Tek posle ovih priprema ljudstvu se daje oružje, a zatim se ponavlja cela obuka u trčecim koraku, trku i u preskakanju prepona sa puškom u ruci u zbijenim marševskim strojevima, pri punom opterećenju ranca i fišeklja, kao na bojištu. Oni se moraju kretati trčecim korakom ceo sat i za to vreme preći najmanje 5 milja. Jednom prilikom neki strani oficir u običnom odelu pokušao je da maršuje uz bataljon lovaca u zbijenom marševskom poretku, ali je jedva mogao da izdrži jedan sat, pošto nije bio izvežban; lovci su nastavili marš čas običnim čas trčecim korakom prevalivši toga dana odstojanje od preko 22 milje.

Svi pokreti na bojištu i sva prestrojavanja vrše se trčecim korakom. Pri nastupanju u liniji, obrazovanju kolone i kare, zahodaњу, razvijanjima i slično, vojnici zadržavaju svoja mesta isto tako sigurno kad se kreću trčecim kao i kad se kreću običnim korakom. Sva prestrojavanja izvode se brzinom od 165 koraka u minutu, a samo se pri razvijanju i zahodaњу brzina povećava na 180 koraka.

Jedan viši pruski oficir dao je sledeće mišljenje o lovcima:

»Na Marsovom Polju posmatrao sam prestrojavanja nekoliko lovačkih četa

¹ oko 15 m

kraj jednog linijskog puka. Kakav kontrast između njihove pokretljivosti i celog stila njihovih pokreta i ovog puka! Na prvi pogled vidi se da su to odabrane jedinice, popunjene od ojačanih najboljih ljudi iz šumskih i brdskih predela; svi su dobro građeni, jedri, snažni, a ipak vanredno okretni i hitri. Kada prolaze sa zapanjujućom brzinom, odmah se uočava njihov preduzimljivi duh, neustrašiva hrabrost, njihova sposobnost brzog shvatanja i neumorna izdržljivost, mada, svakako, pada u oči i njihova preterana uobraženost i francuska taština. I ma gde da ih sretnete: u Strazburu, u Parizu ili u ma kome drugom garnizonu, oni na vas uvek ostavljaju isti utisak: izgledaju kao da su izliveni po istom kalupu. Na njihovom čelu vidao sam samo mlade oficire; izgledalo je da samo nekoliko kape-tana ima oko 35 godina, a većina još manje, pa čak ni viši oficiri nisu bili stariji. Njihova brza pokretljivost ne odaje ni napregnutost ni napor. Ovi bataljoni vrše svoje pokrete sa takvom lakoćom i tolikom slobodom da izgleda kao da su stalnim vežbanjem stekli svoju drugu prirodu. Njihov krvotok je mirniji a disanje uravnoteženije nego kod drugih. Dok čitavi bataljoni, uz vesele zvuke trube, defiluju ulicom, dotle pojedini kuriri po trotoarima istom brzinom prestižu sva lica ispred sebe. Kad god ih vidite na vežbalištu, na maršu, pri odlasku ili povratku u kasarnu, oni nikad ne izgledaju umorni. Možda ambicija i navika ovde idu ruku pod ruku.

Mada izgleda da se brzina kretanja i tačnost gađanja međusobno isključuju, ipak se čini da su lovci savladali tu prividnu uzajamnu isključivost. Iako ih lično nisam posmatrao kad gađaju mete, ipak, po mišljenju iskusnih oficira, njihovi uspesi na ovom polju nisu za potcenjivanje. A ukoliko uopšte i dolazi do izvesne netačnosti u gađanju, to svakako mora biti u takvoj meri da se vrlo malo odražava na njihovu efikasnost na bojnopolju. U Africi, gde su mnogim sukobima pret-hodili slični marševi trčecim korakom, oni su uvek znali da pogode svoga protivnika. To je dokaz da se naročitim sistemom obuke, kome su oni podvrgnuti, pravilno razvija telesna snaga i da se ne remeti tačnost gađanja. Naravno, stvar bi bila sasvim drukčija kod trupa koje ne bi izvodile takvu obuku.

Velika preimućstva ovog sistema obuke očigledna su. U ratu ima mnogo slučajeva u kojima sposobnost pešadije u prebacivanju, koje je brže nego sada, može biti od odlučujućeg značaja: na primer, kad treba preduhitriti neprijatelja u zauzimanju važnog položaja, brzo stići na dominantnu tačku, pomagati trupama u borbi sa nadmoćnijim neprijateljskim snagama ili iznenaditi neprijatelja naglom neočekivanom pojavom jednog dela snaga na pravcu na kome ih neprijatelj nikako na očekuje.*

Alžirski rat^[46] jasno je pokazao francuskom vojnom rukovodstvu ogromnu nadmoćnost pešadije koja je obučena u ovakvom dugom trčanju. O primeni ovog sistema u celoj vojsci diskutovalo se još od 1853. godine. Na to je general de Lourmel, koji je poginuo pred Sevastopoljem 5. novembra 1855. godine, skrenuo naročitu pažnju Louis-u Napoléonu. Ubrzo po završetku krimskog rata, zaveden je pas gymnastique u svim francuskim pešadijskim pukovima. Doduše, brzina je bila sporija, a verovatno i korak kraći no kod lovaca; osim toga u linijskoj pešadiji znatno su skraćena dugotrajna kretanja u trku, koja

se primenjuju kod lovaca. To je bilo neophodno, jer su nejednaka telesna snaga i visina vojnika linijske pešadije usloville da se norma za celinu određuje prema sposobnosti slabijih i rastom manjih ljudi. Pa ipak, danas se stari spori tempo marša može premašiti u slučaju potrebe. Sada se mogu pretrčavati odstojanja od jedne milje i slično, a blagodareći naročitoj sposobnosti ljudstva za izvršenje prestrojanja trčećim korakom, juriš se može vršiti trkom na odstojanjima od nekih šest ili osam stotina jardi, koji su Francuzi primenjivali u nekoliko mahova prošle godine, i to baš na onim odstojanjima na kojima su bile najopasnije odlične austrijske puške. Pas gymnastique je mnogo doprineo poredama kod Palestra, Mađente i Solferina⁽⁴⁷⁾. Samo trčanje daje snažan moralni podstrek ljudima. Bataljon koji juriša običnim korakom mogao bi oklevati, ali će taj isti bataljon, koji je izvežban da odmoran stigne na cilj, u većini slučajeva nastupati neustrašivo i stići sa malim gubicima, a sasvim je sigurno da će učiniti mnogo veći moralni utisak na nepokretnog neprijatelja ako vrši juriš trkom.

Krajnje savršenstvo lovaca u trčanju ima smisla za specijalan vid pešadije kakav su oni, ali bi ono bilo i neizvodljivo i nekorisno za masu linijske pešadije. Ipak, engleska linijska pešadija sa svojim boljim ljudskim materijalom mogla bi u ovom pogledu daleko da prevaziđe francusku linijsku pešadiju, a to bi, slično kao i svako drugo vežbanje koje je korisno po zdravlje, imalo odličan uticaj na vojnike i u telesnom i u moralnom pogledu. Smatra se sporom ona pešadija koja ne može naizмениčno da trči i da se kreće običnim korakom po jednu milju u toku 2 časa. Što se tiče dobrovoljaca, velika razlika u godinama starosti i fizičkoj snazi koja postoji u njihovim redovima, otežavala bi postizanje čak i ovog rezultata, ali nema sumnje da postepeno vežbanje trčećeg koraka na odstojanjima od pola do jedne milje ne bi rdavo uticalo na njihovo zdravlje, a izvanredno bi poboljšalo njihove borbene sposobnosti.

III

U Francuskoj se ne propušta ništa što bi moglo razviti fizičke, umne i moralne sposobnosti svakog pojedinog regruta, a naročito svakog lovca, i to na takav način da se od njega stvori što je moguće savršeniji borac. Posvećuje se pažnja svemu što ga može učiniti snažnim, okretnim i hitrim, što ga osposobljava da brzim pogledom uočava preimućstva terena, ili da se brzo odlučuje u teškim situacijama i, najzad, svemu što povećava njegovo samopouzdanje i veru u svoje drugove i sopstveno oružje. Prema tome, strojeva obuka u Francuskoj je jedan mali deo vojničkih dužnosti. Međutim, po našem shvatanju, francuski bataljon maršuje na vežbalištu i izvodi okretanja i radnje s oružjem zapanjujuće nemarno. To je, kako izgleda, posledica nacio-

nalnog karaktera, koja dosada nije urodila nekim rdavim rezultatima. Izgleda da engleske i nemačke trupe više vole strožiji sistem strojeve obuke; one brže izvršavaju komande i, posle izvesnog vežbanja, sve pokrete redovno vrše sa većom preciznošću nego što to Francuz može ikada da postigne. Uostalom, sistem taktičkih pokreta na vežbalištu isti je u Francuskoj kao i u Engleskoj, iako na bojištu između njih postoji ogromna razlika.

Jedno od glavnih zanimanja francuskog vojnika predstavljaju gimnastičke vežbe. U Parizu postoji centralno vojno gimnastičko učilište u kome se obučavaju nastavnici za celu vojsku. U njemu se nalazi 15-20 oficira iz raznih pukova, a pored toga i po jedan podoficir iz svakog linijskog puka, odnosno lovačkog bataljona, koji ostaju u školi po šest meseci, dok ih ne zamene drugi. Program vežbi se ne razlikuje mnogo od sličnih programa u drugim zemljama. Izgleda da postoji samo jedna originalna vežba, naime, prelaženje preko zidova, pri čemu se vojnici hvataju rukama i stavljaju noge u rupe koje su probušila topovska zrna, ili pomoću naslonjene čaklje uz zid ili pomoću užeta sa kukom prebačenom preko zida. Ova vrsta vežbe, bez sumnje, ima praktičan značaj i mnogo doprinosi da se kod ljudi razvije samopouzdanje prilikom upotrebe sopstvenih ruku i nogu. U ovoj školi izvode se i vežbe sa bajonetom, ali se one svode na vežbanja u raznim načinima uboda i zaštite od tih uboda. Vojnici se nikada ne stavljaju u položaj da se stvarno brane jedan od drugoga ili od konjice.

Svaki garnizon u Francuskoj raspolaže potrebnim spravama i uređajima za gimnastičke vežbe. Tu se, na prvom mestu, nalazi poseban teren za prostiju gimnastiku sa svim potrebnim rekvizitima. Tamo se redom u stroju dovode svi vojnici koji prolaze kroz redovan kurs obuke, što čini sastavni deo njihove službe. Ova vrsta vežbe, koja nije uvedena tako davno, u potpunosti je preuzeta od lovaca, koji su se prvi počeli baviti gimnastikom, a taj sistem bio je proširen na celu vojsku pošto se kod lovaca pokazao kao veoma uspešan.

Pored toga, u svakoj kasarni nalazi se sala za mačevanje i sala za igranje. U prvoj se uči mačevanje kratkim i širokim mačem, a u drugoj igranje i rvanje, koje Francuzi nazivaju »la boxe«¹. Svaki vojnik može da bira koju će od ovih disciplina učiti, ali je jedna od njih obavezna za svakog. Igranje i mačevanje kratkim mačem obično su najomiljenije vežbe. S vremena na vreme izvođena je obuka i sa drvenim mačevima.

Sve ove vežbe, kao i gimnastika u pravom smislu reči, ne uče se zato što se smatra da su same po sebi potrebne, nego zato što razvijaju fizičku snagu i okretnost vojnika uopšte i što mu ulivaju veće samopouzdanje. Daleko od toga da je sala za mačevanje i igru mesto gde se vrše dosadne dužnosti. Ona, naprotiv, privlači vojnike, tako

¹ boks

da se zadržavaju u kasarni čak i za vreme slobodnih časova; oni tu dolaze zabave radi; dok je vojnik u stroju samo mašina, ovde je samostalan čovek, koji se svojom individualnom veštinom sa mačem u ruci ogleda sa svojim drugovima. Pouzdanje u sopstvenu brzinu i okretnost, koje ovde stiče, ima veliki značaj, ne samo pri vršenju predstražne službe, nego i u čarkama gde se manje-više svaki pojedinac takođe oslanja na svoje snage.

Nov sistem čarkanja koji su lovci prihvatili, nije usvojen samo u celoj francuskoj vojsci nego su se na njega ugledale i mnoge evropske vojske, a među njima i britanska, kojoj je poslužio za upotpunjavanje stečenog iskustva za vreme krimskog rata i posle njega. Zbog toga ćemo se osvrnuti samo na nekoliko njegovih glavnih odlika, naročito zato što Francuzi u slučaju sukoba veoma često postupaju sasvim drukčije, delom u skladu sa opštim pravilima (kao u Italiji 1859. godine), delom zato što se oficirima ostavlja široka sloboda akcije prema datim okolnostima i, najzad, delom zato što sva strojeva pravila u samoj borbi moraju pretrpeti znatne izmene.

Čarkaši dejstvuju u grupama od po 4, a svaka se grupa razvija u jednu jednostavnu liniju sa rastojanjem od po 5 koraka strelac od strelca. Rastojanje između grupa iznosi najmanje 5 koraka (obrazujući neprekidnu liniju sa po jednim strelcem na svakih 5 koraka), a najviše 40 koraka. Podoficiri zauzimaju mesto na 10 koraka iza svoje desetine, a oficiri, u pratnji 4 gardista i jednog trubaca, na 20 do 30 koraka iza njih. Ako je razvijen samo jedan deo čete, onda komandir čete zauzima mesto na sredini odstojanja između strelaca i ostalog dela svoje čete koji služi za podršku. Pošto iskorišćavanje zaklona predstavlja osnovnu brigu, to se protezanje borbene linije i međuprostori u njoj moraju podešavati prema zaklonu. Celim streljačkim strojem komanduje se isključivo pomoću 22 trubna znaka. Pored toga, svaki lovački bataljon i svaka njegova četa imaju svoje posebne signale koji se uvek daju pre komandnog signala. Oficiri nose pištaljke koje, međutim, mogu upotrebiti samo u slučajevima krajnje nužde. Pištaljkom se daje pet znakova: Mirno! Napred! Stoj! Nazad! Zbor! To je dalo povoda da pištaljku usvoje i neki strelci dobrovoljci kao deo opreme svakog vojnika, ali su time njihovi oficiri bili lišeni mogućnosti da je koriste u slučaju stvarne potrebe. U slučaju napada konjice u rasutom stroju, strelci se raspoređuju u grupe od po 4, po desetinama i poluvodovima, u nepravilnim zbijenim masama, zatim kao podrška — kada obrazuju neku vrstu četne kare — ili kao bataljon, u slučaju ako ovaj treba da dejstvuje u liniji ili da obrazuje karu. Ovi razni oblici prikupljanja primenjuju se u velikoj meri, i u tome Francuzi sve prevazilaze. Raznolikost tih oblika ne izaziva nikakvu zabunu, jer je ljudstvo izvežbano da se u slučaju bliske opasnosti prikupi na bilo kakav način, a zatim da se koristi povoljnim pokretima da bi se priključilo svojoj glavnini koja im je dala trubni znak. Ponekad kare imaju po dve, a ponekad i po četiri vrste po dubini.

U poređenju sa staromodnim sistemom, koji je bio usvojen u skoro svima vojskama pre pojave lovaca, ovaj novi način ima ogromna preimućstva. Međutim, ne sme se smetnuti s uma da se ovde ipak radi samo o skupu propisa za strojevu obuku u čijem okviru nema mesta za ispoljavanje inteligencije pojedinačnog borca. Ako bi se taj sistem sprovodio u praksi na ravnom terenu, on bi bio u skladu sa pedantnošću koja bi mogla zadovoljiti i najveću cepidlaku. Linije se postrojavaju na propisnim rastojanjima, one nastupaju, povlače se, vrše promenu fronta i pravca isto tako kao i svaki drugi linijski bataljon — a ljudstvo se kreće prema trubnim znacima kao lutke po žici. Stvarna obuka strelaca postiže se na terenu pred neprijateljem, u čemu je francuska laka pešadija imala sjajnu školu, boreći se na vrlo ispresecanom zemljištu u Alžiru, koje su branili Kabili, najhrabriji, najizdržljiviji i najratoborniji strelci koje je svet ikada poznao. Tu su Francuzi do najvećeg stepena razvili instinkt za borbu u razmaknutom rasporedu i za korišćenje zaklona, što su i pokazali u svima ratovima, počev od 1792. godine. I ovde su zuavi na najcelishodniji način iskoristili pouke koje su dobili od urođenika i tako poslužili kao uzor celoj vojsci. Uopšte uzev, pretpostavlja se da streljački stroj ovih strelaca nastupa otprilike kao i razvijena borbena linija, prikupljajući se, eventualno, na tačkama koje pružaju dobar zaklon i ponovo se razvlačeći kada imaju da pređu preko otvorenog zemljišta. Oni sa fronta privezuju za sebe neprijateljske strelce, koristeći s vremena na vreme ograde ili slično, da bi koliko-toliko mogli da otvaraju bočnu vatru, pošto se od njih ne očekuje, niti oni pokušavaju da čine išta drugo do da angažuju svoje protivnike. To nije slučaj kod zuava. Kod njih razvijeni borbeni poredak znači samostalnu akciju manjih grupa, podređenu jednom zajedničkom cilju; težnju da iskoriste svaku zgodnu priliku čim se ukaže; nameru da se približe neprijateljskoj glavnini i da je dobro sračunatom vatrom uznemiruju i, najzad, mogućnost rešavanja manjih sukoba bez pomoći glavnine. Kod njih iznenađenje i zaseda predstavljaju suštinu borbe u čarkanju. Oni ne koriste zaklone samo radi otvaranja vatre sa relativno zaštićenog položaja; oni ih prvenstveno koriste da bi se neopaženo privukli do samih neprijateljskih strelaca, iznenada se pojavili pred njima i proterali ih u neredu; dalje, oni ih koriste da bi prišli neprijatelju s boka — pojavljujući se iznenada u gustim rojevima i odsecajući deo njegove linije — ili da obrazuju zasede u koje navlače neprijateljske strelce ako bi se ovi upustili u brzo nastupanje za njihovim tobožnjim povlačenjem. U odlučnim akcijama, ovakva lukavstva mogu se primeniti u zatišjima koja se pojavljuju između velikih napora, koji treba da odluče borbu. Međutim, u manjim borbenim akcijama, u borbama zaštitnih delova i predstraža, akcijama za prikupljanje podataka o neprijatelju ili u obezbeđenju glavnine svojih trupa, takva svojstva dolaze do najvećeg izražaja. Šta su zuavi pokazali jedan primer. U svima vojskama postoji pravilo da stražari na predstražama, naro-

čito noću, ne smeju sedeti, a još manje ležati, i da pucaju čim se neprijatelj približi da bi time dali znak uzbune stražarskim odeljenjima. A sad pročitajte opis jednog zuavskog logora koji je dao vojvoda Aumale (u »Revue des deux Mondes«^[40] od 15. marta 1855. godine):

»Noću se povlači u logor čak i usamljeni zuav koji je postavljen na kosi onog brežuljka i posmatra ravnicu koja se pruža ispred njega. Nigde nećete videti obavljavice; ali pričekajte dok dođe oficir koji vrši obilazak, pa ćete čuti kako razgovara sa zuavom koji potrbuške leži iza same kose i čijem pogledu ništa ne izmiče; pogledajte onaj šiprag; ne bi bilo nikakvo iznenađenje da se u njemu nade grupa od nekoliko prikrivenih zuava; u slučaju da se neki beduin privuče do ovog žbunja da bi saznao šta se dešava u logoru, zuavi ga neće gadati, već će ga nečujno likvidirati bajonetom da ne bi otkrili zamku«.

Šta znače vojnici koji su svoju obuku iz predstražne službe završili samo u mirnodopskim garnizonima i na koje se može računati da će biti budni samo onda ako stoje ili hodaju, u poređenju sa ljudima koji su izvežbani u ratu lukavstva i ratnih podvala, u borbi sa beduinima i Kabilima? No, i pored svih ovih odstupanja od propisanog sistema, zuave su samo jedanput iznenadili njihovi ratoborni neprijatelji.

Na severozapadnoj granici Indije Engleska ima jednu oblast koja je po svojim vojničkim osobinama veoma slična Alžiru. Klima, priroda zemljišta i granično stanovništvo skoro su isti. Ta oblast, u kojoj se događaju česta pustošenja i neprijateljstva, davala je ponajbolje vojnike u britanskoj vojsci. Ali, svakako je čudno da ovi dugi i veoma poučni sukobi nisu imali trajnog uticaja na organizaciju svih vrsta lake pešadije britanske vojske — usled čega je ovaj deo vojske i posle 20 i više godina borbe sa Avganistancima i Beludžistancima ostao tako defektan, da su se navrat-nanos morali kopirati francuski primeri, da bi se pešadija u ovom pogledu uzdigla do potrebnog stepena sposobnosti.

Francuski lovci uveli su u francusku vojsku:

- 1) nov sistem uniforme i opreme: bluzu, laku vojničku kapu »šako« i opasač umesto ukrštenih kaiševa (uprtača);
- 2) izolčenu pušku i teoriju o njenoj upotrebi: modernu školu gađanja musketom;
- 3) dugotrajnu primenu trčećeg koraka i njegovu upotrebu pri likom prestrojavanja;
- 4) vežbe bajonetom;
- 5) gimnastiku;
- 6) zajedno sa zuavima moderni sistem borbe u čarkanju (u streličkom stroju).

A ako hoćemo da budemo iskreni, zapitajmo se koliko dugujemo Francuzima za ono što od toga uopšte postoji u britanskoj vojsci?

Još uvek postoje velike mogućnosti za usavršavanja. Zašto britanska vojska ne bi u tome učestvovala? Zašto severozapadna granica Indije ne bi već sada formirala trupe u formacije sposobne da za englesku vojsku učine ono što su lovci i zuavi već učinili za Francusku?

Naslov originala:

The French Light Infantry

Napisano od sredine septembra
do sredine oktobra 1860.

Prvi put objavljeno u listu

«The Volunteer Journal, for Lancashire
and Cheshire» u br. 3, 5 i 7

od 21. septembra i 5. i 20. oktobra 1860.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Rusija se služi Austrijom — Susret u Varšavi

Od svih zemalja u Evropi Nemačka pruža u ovom trenutku najneobičniju, najzamršeniju i najžalosniju sliku. Stvarno stanje nemačkih prilika najbolje će se razumeti iz jednostavnog upoređivanja dve činjenice: nedavne skupštine nemačkog Nacionalnog saveza⁽¹⁵⁾ u Koburgu i predstojećeg susreta glavnih nemačkih vladara u Varšavi⁽⁴⁹⁾. Dok Nacionalni savez teži ujedinjenju domovine, napuštajući nemačku Austriju i polažući nade u Prusku, sam pruski regent zasniva svoje planove o otporu francuskoj agresiji na obnavljanju Svete alijanse pod pokroviteljstvom Rusije. Ruska inostrana politika, kao što je poznato, nimalo ne haje za principe, uobičajenom smislu te reči. Ona nije ni legitimistička ni revolucionarna već sa podjednakom lakoćom iskorišćuje svaku priliku da se teritorijalno proširi, bilo da to postiže stajući na stranu pobunjenih naroda ili ratobornih monarha. Stalna politika Rusije u odnosu na Nemačku jeste da menja stranu. Ona se najpre udružuje sa Francuskom da bi slomila otpor Austrije njenim planovima na Istoku, a onda staje na stranu Nemačke da bi oslabila Francusku i dobila menicu na nemačku zahvalnost, koju će eskontirati na Visli ili Dunavu. U toku razvoja evropskih komplikacija ona će uvek koaliciju sa nemačkim kneževima pretpostaviti jednom savezu sa francuskim skorojevićima, iz prostog razloga što se njena stvarna snaga sastoji od diplomatskog preimućstva a ne od materijalne moći. Rat protiv Nemačke, neposrednog suseda, koji bi proistekao iz saveza sa Francuskom, otkrio bi stvarnu nemoć ovog kolosa sa Severa; dok u ratu protiv Francuske Rusija, zbog svog geografskog položaja mora uvek obrazovati rezervu, prisiljavajući Nemačku na stvarno delanje i čuvajući za sebe plodove pobeđe. Udružene carevine liče u ovom pogledu na različite korpuse jedne armije. Prethodnica i centar moraju da prime glavni udarac, ali rezerva odlučuje bitku i odnosi pobeđu. Neka nemačke sanjalice teše sebe varljivom nadom da će Rusija, pod velikim pritiskom unutrašnje socijalne borbe, kroz pokret za oslo-

bođenje opovrgnuti ovog puta maksimu ruskog historičara Karamzina da se ruska spoljna politika nikad ne menja.

Pretpostavlja se da bi jedna ogromna imperija, razdirana klasnom borbom i iscrpljena finansijskom krizom, odveć rado ostavila Evropu samoj sebi; ali u tom slučaju se pogrešno shvata priroda unutrašnjeg pokreta u Rusiji. Ma kakve bile njegove istinske namere, blagonaklonom caru nije moguće da izmiri ukidanje kmetstva sa očuvanjem sopstvenog samodržavlja kao što ni blagonakloni papa nije 1848. godine mogao izmiriti ujedinjenje Italije sa životnim uslovima papstva. Ma kako jednostavno zvučale reči o oslobođenju ruskog kmetstva, one u sebi kriju najrazličitija značenja i najprotivrečnije težnje. Veo koji je u početku pokreta, iz nekakvog opšteg oduševljenja, prebačen preko suprotnih stremljenja mora neminovno biti zderan, čim se preduzmu koraci za prelaz sa reči na dela. Oslobođenje kmetstva je po carevom shvatanju značilo uništenje poslednjih prepreka koje još sputavaju carsko samodržavlje. S jedne strane, otklonila bi se relativna nezavisnost plemstva koja počiva na njegovoj nekontrolisanoj vlasti nad većinom ruskog naroda; s druge strane, vladin plan, usmeren ka ukidanju »komunističkog« načela, skršio bi samoupravljanje seoskih kmetских zajednica, zasnovano na njihovoj zajedničkoj svojini nad porobljenom zemljom. Tako je centralna vlada shvatala oslobođenje kmetova. Plemstvo — tj. onaj uticajni deo ruske aristokratije koji očajnički želi da sačuva staro stanje stvari — odlučilo je, sa svoje strane, da kmetovima podari oslobođenje pod dva uslova: prvi je novčana naknada koja pretvara seljake od njihovih kmetova u njihove hipotekarne dužnike, tako da se u pogledu materijalnih interesa bar za dva ili tri pokolenja ne bi ništa izmenilo sem oblika kmetstva — pošto njegovu patrijarhalnu formu zamenjuje civilizovana forma. Pored odštete koju bi kmetovi plaćali, plemstvo želi još jednu odštetu koju bi plaćala država. Umesto mesne vlasti, koje su plemići, kako izjavljuju, spremni da se odreknu, oni žele da iščupaju od centralne vlade političku vlast koja bi im u suštini dala ustavni udeo u upravljanju imperijom.

Najzad, sami kmetovi su više voleli jednostavniju formu o pitanju oslobođenja. Ono što su oni pod tim podrazumevali bilo je staro stanje stvari bez starih veleposednika. U ovoj uzajamnoj borbi, u kojoj se vlada, uprkos pretnjama i ulagivanju, suprotstavlja opoziciji plemića i seljaka, aristokratija opoziciji vlade i svoje ljudske marve, seljaštvo udruženoj opoziciji svog centralnog i svojih mesnih gospodara, — u toj borbi, kao što obično biva u takvim pothvatima, postignut je sporazum između vlastodržaca na račun ugnjetene klase. Vlada i aristokratija su se složile da za sada odlože pitanje oslobođenja i da ponovo okušaju sreću u inostranim avanturama. Otuda tajni sporazum sa Louis-om Bonapartom 1859. godine^[50], i zvanični kongres sa nemačkim vladarima 1860. godine u Varšavi. Italijanski rat je dovoljno oslabio samouverenost Austrije da bi je pretvorio od prepreke

u oruđe planova ruske inostrane politike, a Pruska, koja je od sebe pravila budalu ispoljavajući u toku rata istovremeno častoljubivo verolomstvo i krajnju neaktivnost, mora samo, ovako ugrožena od strane Francuske na rajnskoj granici, ići u stopu za Austrijom. Jedna od velikih zabluda Gotske stranke^[51] bila je što je zamišljala da će udarci koje će Austrija verovatno pretrpeti od Francuske dovesti do njenog raspadanja na sastavne delove, tako da austrijska Nemačka, oslobođena veza sa Italijom, Poljskom i Mađarskom, može lako ući u sastav jednog velikog nemačkog carstva. Dugo istorijsko iskustvo pokazuje nam da bilo koji eventualni rat Austrije sa Francuskom ili Rusijom ne bi oslobodio Nemačku austrijskog uticaja nego bi je samo potčinio planovima Francuske ili Rusije. Razbijanje Austrije jednim snažnim udarcem na sastavne delove značilo bi da te sile vode pogrešnu politiku, čak i kad bi raspolagale dovoljnom snagom da nanesu taj udarac; ali slabljenje Austrije da bi se njen preostali uticaj iskoristio u sopstvenom interesu — bio je i mora uvek biti glavni cilj njihovih diplomatskih i vojnih operacija. Ništa sem nemačke revolucije, sa jednim centrom u Beču a drugim u Berlinu, ne bi moglo rasparčati habzburšku imperiju, ne izlažući opasnosti integritet Nemačke i ne potčinjavajući njene ne-nemačke oblasti francuskoj ili ruskoj kontroli.

Predstojeći kongres u Varšavi vanredno bi ojačao položaj Louis-a Bonaparte u Francuskoj, kad ga izgledi na sukob u Italiji između istinski nacionalne strane i francuske stranke ne bi lišili te mogućnosti. Kako stvari stoje, treba se nadati da će varšavski kongres najzad otvoriti oči Nemačkoj, i naučiti je da mora očistiti svoju kuću od dinastijske gospode da bi se suprotstavila upadima spolja i postigla jedinstvo i slobodu u zemlji.

Naslov originala:
*Russia using Austria —
 The Meeting at Warsaw*

Napisano 17. septembra 1860.

Prvi put objavljeno u listu
 „New-York Daily Tribune“,
 br. 6072 od 10. oktobra 1860.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Stanje u Pruskoj — [Pruska, Francuska i Italija]

Princ-regent, koji je, kako sam već izneo vašim čitaocima prilikom njegovog preuzimanja vrhovne vlasti, u dubini duše uporni i okoreli legitimista, uprkos blistavim znacima liberalizma kojim su ga zaogrnuili mudraci pruske lažne idile, upravo je iskoristio priliku da javno izlije svoja dugo uzdržavana osećanja. Čudna je činjenica, ali je ipak činjenica da je pruski princ-regent za trenutak zatvorio garibaldincima tvrđavu Mesinu, i da ovo važno vojno utvrđenje čuva za svog voljenog brata, napuljskog kralja Bombalina¹. Pruski ambasador u Napulju, grof Perponcher, ličnost toliko dobro poznata po svom nepopustljivom legitimizmu koliko i baron Canitz, pruski ambasador u Rimu, pratio je, poput većine svojih kolega, kralja Bombalina u Gaetu, gde se usidrila pruska ratna korveta »Lorelaj« radi zaštite nemačkih državljana. Petnaestog septembra tvrđava Mesina bila je spremna da kapitulira. Oficiri su se izjasnili za Vittoria Emanuela i poslali deputaciju u Gaetu da saopšti kralju da tvrđava dalje ne može izdržati. Sutradan je ta deputacija otpravljena natrag u Mesinu ratnom korvetom »Lorelaj«, na kojoj se nalazio izaslanik pruske vlade; on se po dolasku broda smesta uputio u tvrđavu, gde je vodio dug razgovor sa napuljskim komandantom. Pored lične rečitosti, pruski posrednik je pokazao svežanj kraljevih depeša u kojima se general ohrabruje na otpor i energično osuđuju svi predlozi o predaji, čak i pod najpovoljnijim uslovima, pošto su utvrđenja još dovoljno snabdevena za nekoliko meseci. Za vreme boravka pruskog izaslanika iz tvrđave su se razlegali poklici »Evviva il Re!², a kad je otputovao, pregovori započeti u cilju određivanja uslova kapitulacije odmah su prekinuti. Primivši ovu vest, grof Cavour je pohitao da uloži žalbu u Berlinu zbog »zloupotrebe pruske zastave« i kršenja obećanja o potpunoj neutralnosti u revolucionarnom ratu u Italiji. Uprkos oprav-

¹ Ferdinanda II — ² »Živeo kralj!«

danosti žalbe, grofu Cavouru je najmanje pristajalo da je ulaže. Gospodin von Schleinitz, čije su depeše za vreme rata 1859. godine stekle izvesnu glasovitost zbog udvoričkog stila, kolebljivih rasuđivanja i neuporedive umešnosti u nizanju reči na užtrb argumenata — gospodin von Schleinitz je pohlepno iskoristio priliku da se dodvori princu-regentu i da ovog puta svoj smerni prigušeni ton zameni kreštavim tonom oholosti. Odlučno je ukorio grofa Cavoura, rekavši mu otvoreno da Sicilija još nije postala sardinska provincija, da torinski dvor svakodnevno gazi ugovorne obaveze, i da bi Cavour, ako želi da protestuje protiv stranog mešanja u Italiji, bolje uradio da uputi protest u Tiljerije.

Povlačenje francuskih ambasadora iz Torina smatra se ovde providnim lukavstvom, pošto je opšte poznato da je odmah posle sastanka u Šamberiju između Louis-a Bonaparte i gospode Farinija i Cialdinija, ovom poslednjem poverena komanda nad pijemontskom invazijom Papske države. Plan za ovu invaziju je skovan u Šamberiju sa ciljem da se igra otme iz ruku Garibaldija i preda u ruke Cavouru, najsnalažljivijem sluzi francuskog cara. Poznato je da se revolucio-narni rat u južnoj Italiji smatra u Tiljerijama ne kao lavina koja je slučajno počela da se kotrlja nego kao promišljeni čin nezavisne ita-lijanske stranke, koja je od stupanja Louis-a Napoléona na *via sacra*^[52] proglasila ustanak na Jugu kao jedino sredstvo za izbavljanje od more francuskog pokroviteljstva. U stvari, Mazzini je u svojoj proklamaciji italijanskom narodu od 16. maja 1859. godine otvoreno izjavio:

«Sa odgovarajućom uzdržanošću narod Severa se može okupiti pod zastave Vittoria Emanuela, gde god su se Austrijanci ulogorili ili gde su susedi; ustanak na Jugu mora uzeti različit i nezavisniji tok. Ustanak, ustanak jedinstven, postavljanje privremene vlade, naoružavanje, izbor strategijske tačke gde vlada može držati svoje pozicije i privući dobrovoljce sa Severa, iz Napulja i Sicilije, mogu još uvek spasti stvar Italije i stvoriti njenu vlast, koju predstavlja nacionalni tabor. Zahvaljujući ovom taboru i dobrovoljcima sa Severa, Italija na kraju rata, ma kakve bile namere njegovih inicijatora, može još uvek postati vrhovni sudija sopstvene sudbine. . . Takva manifestacija narodne volje isključila bi svaku novu podelu Italije, svaki uvoz novih dinastija, svaki mir na Adidi ili Minču, svako napuštanje ma kog dela italijanskog tla. A ime Rima je neodvojivo od imena Italije. Tamo, u tom svetom gradu, stoji štit našeg nacionalnog jedinstva. Dužnost je Rima da ne uvećava sardinsku armiju gomilom dobrovoljaca, nego da dokaže carskoj Francuskoj da oslonac papskog despotizma u Rimu nikad neće biti priznat kao stegonoša italijanske nezavisnosti. . . Ako Rim zaboravi svoje dužnosti, mi moramo dejstvovati umesto Rimljana. Rim simboliše jedinstvo domovine. Sicilija, Napulj i dobrovoljci Severa moraju obrazovati njegovu armiju.»

Takve su bile reči Mazzinijeve maja 1859. godine, na koje se odazvao Garibaldi kad je, na čelu narodne vojske stvorene na Siciliji i u Napulju, obećao da će proklamovati jedinstvo Italije sa vrha Kvirinala^[53].

Setićete se kako je Cavour od početka činio sve što je u njegovoj moći da izazove teškoće za Garibaldijevu ekspediciju; kako je, posle prvog uspeha koji je postigao ovaj narodni junak, poslao u Palermo La Farinu sa dva bonapartistička agenta da bi lišio pobjednika njegove diktatorske vlasti; kako je, docnije, svaka Garibaldijeva vojna mera naišla kod Cavoura najpre na diplomatsku a zatim na vojnu protivmeru. Posle pada Palerma i napredovanja ka Mesini Garibaldijeva popularnost među pariskim narodom i armijom toliko je porasla, da je Louis Napoléon smatrao da je mudro da pokuša sa metodom ulagivanja. Kad je general Türr, u to vreme nesposoban za aktivnu službu, stigao u Pariz, bio je obasut carskim laskanjem. Ne samo da je bio počasni gost u Palais Royalu, nego je čak primljen i u Tiljerijama^[54], gde je car izrazio bezgranično oduševljenje pred svojim »anektiranom« podanikom, herojem iz Nice, zasuo ga znacima dobre volje, kao što su topovi sa izolovanim cevima i sličnim. U isto vreme Türra su pridobili za carevo ubedenje da Garibaldi, pošto osigura sebi Napulj i napuljsku flotu, ne bi mogao učiniti ništa bolje nego preduzeti, zajedno sa mađarskim izbeglicama, pokušaj iskrcavanja na Rijeci, da bi tamo istakao zastavu mađarske revolucije. Ali Louis Napoléon je pošao od sasvim pogrešnih pretpostavki kad je mislio da je Türr čovek, ili da bar uobražava da je čovek kadar da vrši najmanji uticaj na tok Garibaldijeve akcije. Tür, koga poznajem lično, hrabar je vojnik i inteligentan oficir, no van sfere vojne delatnosti on je čista nula, ispod proseka običnih smrtnika; njemu ne samo da nedostaje duhovna izgradnja i kultivisan intelekt nego i ona prirodna pronicljivost i instinkt koji mogu zameniti obrazovanje, učenost i iskustvo. Jednom reči, on je bezbrižan, veseo, valjan momak, lakoveran u neobičnoj meri, ali svakako on nije čovek sposoban da politički kontroliše bilo koga, da i ne pominjemo Garibaldi, koji pored vatrenog srca poseduje zrno onog italijanskog genija koji nalazimo kako kod Dantea tako i kod Macchiavellija. Pokazalo se, dakle, da su se u pogledu Türra prevarili u računu, tako se bar govorilo u krugovima Tiljerija. Pokušalo se sa Kossuth-om, koga su poslali Garibaldiju da ga privoli za careva gledišta i da ga skrene s pravog puta, koji je vodio u Rim. Garibaldi se poslužio Kossuth-om kao sredstvom za izazivanje revolucionarnog oduševljenja, i zato ga je ugostio narodnim ovacijama, ali je umeo mudro da razlikuje njegovo ime koje je predstavljalo narodnu stvar od njegove misije koja je u sebi krila bonapartističku klopku. Kossuth se vratio u Pariz potpuno utučen; ali, da bi dokazao svoju vernost carskim interesima, sada je, kako javlja »Opinion nationale«^[55], taj Plon-Plonov »Moniteur«, uputio pismo Garibaldiju, u kome ga poziva da se izmiri sa Cavourom, da se uzdrži od svakog napada na Rim, da ne bi otuđio od sebe Francusku, istinsku nadu ugnjetenih nacionalnosti, pa čak i da prepusti Mađarsku njenoj sudbini, jer ova zemlja još nije zrela za ustanak.

Ne treba ni da vam kažem da su ovde, u Berlinu, akcije mini-

starskog liberalizma doživele težak pad, zbog predstojećeg kongresa u Varšavi; gde ne samo vladari po milosti božijoj treba da stisnu jedan drugom ruke, nego gde njihovi ministri inostranih poslova — knez Gorčakov, grof Rechberg i naš gospodin von Schleinitz — treba da se sastanu u udobnom kutku pozlaćenog predsoblja, da bi tu dali pravoverni zaokret budućoj istoriji čovečanstva.

Pregovori Pruske sa Austrijom o novom trgovinskom ugovoru između Carinskog saveza i Austrije, nagoveštenom u ugovoru od 19. februara 1853. godine^[56], mogu se sada smatrati prekinutim, pošto je pruska vlada odlučno izjavila da je isključeno svako izjednačenje ili čak približavanje carinskih tarifa.

Naslov originala:
Affairs in Prussia

Napisano 27. septembra 1860.

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 6076 od 15. oktobra 1860.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Dobrovoljačka artiljerija

Pitanje dobrovoljačke artiljerije ima veliki značaj i mora se svestrano razmotriti, utoliko pre što izgleda da dosada još nije sasvim jasno određen udeo koji ona treba da doprinese odbrani zemlje.

Očigledno je, dakle, da prvo treba utvrditi tačan delokrug rada dobrovoljačke artiljerije, jer se bez toga nikad ne može obezbediti jedinstven sistem obuke u raznim artiljerijskim jedinicama. Nauka o artiljeriji sadrži najraznovrsnije predmete, koje u celini, teorijski i praktično, zaista teško mogu naučiti svi dobrovoljački oficiri i vojnici. Zato bi oni, u slučaju poziva u vojsku, došli u različite jedinice sa sasvim različitim pojmovima o dužnostima koje treba da vrše, tako da mnoge čete, kad bi dobile izvestan zadatak, ne bi mogle uvek odgovoriti svojoj nameni.

U daljem izlaganju mi ni u kom slučaju ne želimo da dajemo neko autoritativno mišljenje o tome kakva treba, odnosno kakva ne treba da bude dobrovoljačka artiljerija; mi prosto želimo da ukažemo na izvesne uslove pod kojima bi se dobrovoljačka, kao i svaka druga artiljerija, imala formirati da bismo time pokrenuli diskusiju o ovom pitanju, na osnovu koje bi, najzad, moralo doći do određivanja tačnog delokruga dobrovoljačkih artiljerijskih jedinica.

Celokupna artiljerija se deli na poljsku artiljeriju, koja treba da dejstvuje zajedno sa pešadijom i konjicom na bojištu i koja je snabdevena topovima sa poslužiocima na konjima, i na opsadnu ili tvrđavsku artiljeriju, sa teškim oruđima, koja se nalaze u nepokretnim ili zaštićenim baterijama, za napad ili za odbranu utvrđenih mesta. Dok u regularnoj vojsci rok službe vojnika i stručno naučno obrazovanje oficira omogućavaju obuku čitavih jedinica u obema granama službe, u najmanju ruku toliko da se svaka četa u slučaju potrebe može upotrebiti za vršenje bilo koje dužnosti, to nije slučaj sa dobrovoljcima — oficirima, kao i vojnicima, jer oni mogu da posvete vojnoj obuci samo jedan deo svoga vremena. Poljska artiljerija u Francuskoj, Austriji i Pruskoj potpuno je odvojena od gradske ili opsadne

artiljerije. Ako je to tako u regularnim stajaćim vojskama, onda za to sigurno postoje neki posebni razlozi koji se još mnogo jače moraju ispoljavati u jednoj dobrovoljačkoj armiji.

Sušтина je u ovome: samo rukovanje poljskim topom ne razlikuje se od rukovanja teškim topom u bateriji u tolikoj meri da se prosečan vojnik dobrovoljačke čete ne bi mogao lako obući i za jedno i za drugo. Ali sam karakter dužnosti oficira, u oba slučaja, toliko je različit da se oni samo specijalnom nastavom i dugom praksom mogu osposobiti za dobro vršenje i jedne i druge dužnosti. Oficir poljske artiljerije treba da ima sledeće glavne osobine: da brzo uočava situaciju, pravilno ocenjuje zemljište i odstojanja, savršeno poznaje dejstva svojih oruđa, što mu omogućava da do poslednjeg časa dejstvuje protiv napadača ne gubeći ni jedan top, da ima dugogodišnje iskustvo sa tim šta konji mogu dati i kako sa njima treba postupati na bojištu i, najzad, smelost spojenu sa razumnom oprežnošću. Od oficira garnizonske ili opsadne artiljerije zahtevaju se: naučna znanja, teorijske poznavanje artiljerije u svim njenim granama — fortifikaciji, matematici i mehanici, umešnost da se sve to iskoristi, zatim strpljiva i napeta pažnja pri gradnji i popravci zemljanih bedema a i pri dejstvu koncentrične vatre i, najzad, hrabrost koja treba da bude postojanija od obične odvažnosti. Ako nekom komandiru baterije sa topovima od 9 funti, pa čak i najboljem od njih, poverite komandu nad bastionom, biće mu potrebna duga vežba pre nego što bude u stanju da dobro vrši ovaj posao; ako na čelo baterije sa poslužiocima na konjima postavite oficira koji je nekoliko godina imao posla samo sa opsadnim orudima, trebaće mu mnogo vremena da se odvikne od svoje metodične sporosti i da stekne potrebnu brzinu koju zahteva novi vid artiljerije. Teškoća će biti još veća sa podoficirima koji nemaju toliko naučne spreme koliko njihovi pretpostavljeni.

Izgleda da je od ova dva vida lakše stvoriti artiljerca garnizonske artiljerije. Pošto građanski inženjeri imaju sva prethodna naučna znanja koja su potrebna za ovu struku, oni mogu vrlo brzo naučiti da u artiljeriji primenjuju one naučne principe sa kojima su već upoznati. Oni će brzo naučiti da rukuju raznim mehanizmima koji služe za pokretanje teške artiljerije, zatim ustrojstvo baterije i pravila za utvrđivanje. Zato oni predstavljaju onaj stalež iz koga uglavnom treba birati dobrovoljačke artiljerijske oficire, i koji su naročito pogodni za garnizonsku artiljeriju. To isto važi za podoficire i obične artiljerce. Pošto svi oni koji su duže vremena imali posla sa mašinama, kao što su: inženjeri, mehaničari i kovači, predstavljaju najbolji materijal za artiljeriju, to veliki industrijski centri treba da obrazuju najbolji kadar. Školsko gađanje iz teških topova ne može se vršiti u unutrašnjosti, ali more nije tako daleko od naših lankaširskih i jorkširskih gradova koji su u unutrašnjosti zemlje da se ne bi mogao organizovati pogodan odlazak na morsku obalu u tu svrhu; osim toga, kod teških baterija, kod kojih se posle svakog opaljenja vidi pad zrna

i kod kojih sami vojnici mogu odlično vršiti popravku, stvarno gađanje cilja nije od tako velike važnosti.

Može se staviti i drugi prigovor protiv pokušaja da se obrazuje poljska dobrovoljačka artiljerija, tj. zbog troškova za topove i njihove konjske zaprege. Istina, ako bi se po nekoliko četa udružilo, onda bi one za vreme letnjih meseci mogle naći sredstva za nabavku konja za par oruđa, na kojima bi se redom obučavale, ali se time ni vojnici ni oficiri ne bi mogli izgraditi kao pravi artiljerci poljske artiljerije. Troškovi za opremu poljske baterije od šest topova obično iznose približno isto onoliko koliko i za opremu čitavog pešadijskog bataljona. Zbog toga, nijedna četa dobrovoljačke artiljerije ne može da podnese takav izdatak, a s obzirom na sramotu koja bi nastala zbog gubitka topa na bojnopolju, malo je verovatno da će ma koja vlada biti sklona da u slučaju neprijateljskog upada poveri artiljercima dobrovoljcima poljske topove, konje i vozare, sa takvom lakoćom kao što se lako oružje poverava strelcima dobrovoljcima.

Iz ovih i drugih razloga moramo doći do zaključka da se pravi delokrug rada artiljeraca dobrovoljaca sastoji u posluživanju teških topova nepokretnih obalskih baterija. Njihovo obučavanje u poljskoj artiljeriji u gradovima u unutrašnjosti neće se moći izbeći radi toga da bi se održalo interesovanje za ovu stvar, a nesumnjivo je da ni oficirima, ni vojnicima neće naškoditi da se što je moguće više upoznaju sa rukovanjem lakim poljskim topovima, iako, na osnovu ličnog iskustva sa tim oruđima, veoma mnogo sumnjamo u neki njihov uspeh u slučaju rata. Pa ipak, oni će naučiti mnoge stvari, koje bi im veoma mnogo koristile pri rukovanju teškim topovima, tako da bi se brzo snašli ako bi bili postavljeni da ih poslužuju.

Postoji još jedno pitanje koje želimo da pomenemo. Pošto je artiljerija rod vojske koji zahteva mnogo više naučnog znanja nego pešadija i konjica, to će njena aktivnost zavisiti poglavito od teorijskog znanja i praktičnog iskustva oficira. Ne sumnjamo u to da će u najskorije vreme svaki oficir dobrovoljačke artiljerije imati u ruci *Artiljerijski priručnik* od majora Griffithsa. Sam sadržaj ove knjige pokazuje sa koliko raznovrsnih predmeta treba da se upozna artiljerijski oficir, pa čak i podoficir pre no što može kazati da koliko-toliko poznaje svoj rod vojske; pa ipak, ova knjiga predstavlja samo kratak izvod onoga što treba da zna jedan dobar artiljerac. Pored redovne obuke u četama i bataljonima, koja je opšta za pešadiju i artiljeriju, potrebno je poznavanje mnoštva raznih kalibara artiljerijskih oruđa, njihovih lafeta i platformi, punjenja, dometa i raznih vrsta zrna; potrebno je znati kako se postavljaju baterije i poznavati nauku o opsadi tvrđava; zatim treba poznavati stalna i poljska utvrđenja, kao i izradu municije i vatrometnih sredstava i, najzad, onu artiljerijsku nauku koja se u ovom momentu usavršava zahvaljujući takvim izvanrednim i novim dopunama, kao što je uvođenje izoluiranih topova. Svi ovi predmeti moraju se teorijski i praktično proučiti, a svi su

oni podjednako važni, jer ako dobrovoljci artiljerci nekad budu pozvani u aktivnu službu, oni neće biti od koristi dok se ne upoznaju sa svim ovim predmetima. Zbog toga, od svih dobrovoljačkih jedinica artiljerija je takav rod vojske u kome je delatnost oficira od najvećeg značaja, pa se nadamo i uvereni smo da će oni uložiti sve svoje snage da bi stekli ono praktično iskustvo i teorijsko znanje bez koga će im na dan ispita mnogo šta nedostajati.

Naslov originala:
Volunteer Artillery

Napisano u prvoj polovini oktobra 1860.

Prvi put objavljeno u listu
«The Volunteer Journal,
for Lancashire and Cheshire»,
br. 6 od 13. oktobra 1860.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Ratne pripreme u Pruskoj

Gnev i strah naših liberala povodom učešća princa-regenta na varšavskom kongresu našli su oduška kao i uvek kad se pravi pruski liberali zabrinu — u ogorčenom klevetanju Austrije i njenog novo-pečenog ustava⁽⁵⁷⁾. Kao prvo, Franz Josephu nikada neće biti oprosteno što je lišio ovu gospodu njihove najveće utehe i stalne teme njihove blagoglagoljive licemernosti, naime, poređenja »ustavne« Pruske sa »apsolutističkom« Austrijom. Austrijska povelja, razume se, može izazvati ne samo cepidlačke zamerke nego i svakojake ozbiljne strepnje. Okolnosti pod kojima je ovaj dar poklonjen i ruke koje su ga darovale daju mu pečat smicalica a ne iskrenog ustupka. Jednom ranije, 4. maja 1849. godine, Franz Joseph je obnarodovao opšti nacrt ustava, da bi ga sledeće godine poništio, pošto mu se ratna sreća osmehnula⁽⁵⁸⁾. Međutim, u letopisima istorije ne postoji primer da su monarsi ikad ograničili svoje privilegije i pristali na narodne zahteve, osim pod jakim pritiskom spolja, niti ima primera da su održali datu reč kad god su imali smelosti da nekažnjeno prekrše zakletvu ili obećanje. Stari mađarski ustav⁽⁵⁹⁾ nije bio uspostavljen u celini, pošto su dva najvažnija prava — glasanje o budžetu i regrutovanju vojske — prenesena sa Zemaljske skupštine u Pešti na Centralni savet carevine u Beču, koji namerava da se pretvori u skupštinu državnih staleža čitave carevine i zato dobija attribute koji će, po svemu sudeći, postati stalni izvor sukoba između njega i raznih nacionalnih ili pokrajinskih skupština. Pošto se ustavi nemačkih slovenskih pokrajina ograničavaju na najopštije i neodređene postavke, iz toga može da ispadne sve ili ništa. Najveći nedostatak povelje, po mišljenju Mađara, jeste odvajanje Hrvatske, Srbije i Transilvanije od Mađarske, i davanje posebnih zemaljskih skupština ovim pokrajinama; međutim, ako se setimo događaja od 1848 - 49, s pravom se može sumnjati da će Hrvati, Slavonci, Srbi i Vlasi biti skloni da se priključe ovoj žalbi Mađara i da joj pruže podršku. Bečki državnici su, izgleda, u ovom slučaju lukavo povukli inteligentan potez sa principom nacionalnosti i okrenuli ga u svoju korist.

Ali, što se tiče opšte skupštine za celu carevinu, pod imenom Državnog saveta carevine, sa sedištem u Beču i sastavljenog od delegata koje će naimenovati razne zemaljske skupštine Galicije, Mađarske, Transilvanije, Hrvatske, Srbije, Venecije i nemačkih pokrajina, zar neće on, pošto će se nalaziti van domašaja kontrole skupštine Nemačke konfederacije, raskinuti odnose koji su do sada postojali između nemačke Austrije i Nemačke konfederacije? Ovo je ta velika tema o kojoj stalno priča zvanični pruski liberalizam, koji će uvek pronalaziti argumente za svoju omiljenu ideju o isključenju austrijske Nemačke iz Nemačkog saveza. Ali, čitavo ovo rasuđivanje polazi od pogrešne pretpostavke da se treba doslovno pridržavati povelje Franza Josepha. Mada se ta povelja mora smatrati veštom majstorijom austrijske dinastije, ona ipak pruža raznim narodima, koji su dospeli pod jaram Habsburga dragocen povod da sami kroje svoju sudbinu i otvore novu eru revolucije. Sada će austrijski ustav doneti veliku korist time što će smiriti farisejski ponos pruskih pseudoliberala i oduzeti dinastiji Hohenzollerna jedino preimućstvo kojim bi se mogla hvaliti pred svojim suparnikom, naime da nastavlja sa odbranom interesa birokrata i militarista u prikladnijoj formi konstitucionalizma. Da bi se dobio uvid u stvarno stanje ove mnogo hvaljene »preporođene« Pruske, biće neophodno osvrnuti se na promene koje su nedavno izvršene u organizaciji pruske armije. Kao što se sećate, pruski poslanički dom, nemajući hrabrosti s jedne strane da uvredi javno mnjenje otvorenim sankcionisanjem vladinih predloga o reorganizaciji armije, a s druge strane da zauzme odlučan stav protiv militarističkih težnji princa-regenta, pribegao je uobičajenom sredstvu slabih — srednjem putu — ni ovo ni ono. On je odbio da usvoji vladin plan o reorganizaciji armije ali je izglasao 9 500 000 dolara da bi se armija osposobila za odbijanje očekivane opasnosti spolja. Drugim rečima, pruski poslanici su izglasali budžet koji je vlada tražila za ostvarenje svog plana, ali su to učinili pod lažnim izgovorom. Jedva da je bilo zaključeno zasedanje pruskog parlamenta, kad je vlada, otvoreno gazeći uslove pod kojima su joj odobrena sredstva, počela bez daljeg ustezanja da zavodi promene u organizaciji armije koje je želeo princ-regent a koje su odbacili takozvani predstavnici. Za vreme odmora parlamenta stajaća vojska je *udvostručena*, pošto se broj njenih pukova povećao sa 40 na 72 linijska i 9 gardijskih. Na taj način su stalni godišnji izdaci vojnog budžeta, vrhovnom voljom princa-regenta i otvorenim kršenjem ne samo volje naroda nego i izglasane odluke njegovih tobožnjih predstavnika, porasli za 100%. Ali nemojte misliti da se princ Hohenzollern ili ma koji od njegovih kolega izlaže opasnosti da doživi sudbinu Strafforda⁽⁶⁰⁾. Biće izvesnog tihog gundanja, garniranog vatrenim tvrđenjima o vernosti dinastiji i neograničenom poverenju u vladu, i na tome će ostati. S obzirom da je čak stara organizacija armije, zasnovana uglavnom na čisto poljoprivrednom stanovništvu, postala nepodnošljiva smetnja za finansije i proizvodnu delatnost naroda koji se tokom vremena počeo baviti

industrijom, lako će se shvatiti koliko sada udvostručena armija mora da guši najdragocenniju energiju masa i da iscrpljuje izvore nacionalnog bogatstva. Pruska armija se sada može pohvaliti da je srazmerno broju stanovnika i nacionalnom dohotku najveća u Evropi.

Poznato vam je da vladar iz dinastije Hohenzollern, kad govori o sebi ili kad ga pominju njegovi ministri i činovnici, nosi ime *Kriegsherr*, to jest »vrhovni vojni zapovednik«. Ovo, naravno, ne znači da pruski kraljevi i regenti zapovedaju ratnom srećom. Njihova velika briga da očuvaju mir i njihova poznata sklonost da budu potučeni na otvorenom polju najbolje to dokazuju. Tom titulom »vrhovni vojni zapovednik«, tako dragom hoencolernskim vladarima, pre se podrazumeva da se istinski oslonac njihove kraljevske vlasti mora tražiti ne u narodu nego u jednom delu naroda — odvojenom od masa i suprotstavljenom njima, — koji se od njih razlikuje oznakama čina, koji je naučen na pasivnu poslušnost i uvežban da bude obično oruđe dinastije, a ona njime raspolaže kao svojim vlasništvom i upotrebljava ga po svojoj čudi. Pruski kralj bi stoga pre abdicirao nego što bi dopustio da se njegova armija zakune na vernost ustavu. Otuda vladar iz dinastije Hohenzollern, pošto je kralj svoga naroda samo ukoliko je »vrhovni vojni zapovednik«, drugim rečima vlasnik armije, mora pre svega da je slepo voli, da je mazi, da joj laska i da je hrani sve većim komadima nacionalnog bogatstva. Ovaj veliki cilj je postignut novom vojnom organizacijom. Broj oficira je udvostručen, a brzo napredovanje u više činove u francuskoj, austrijskoj i ruskoj armiji, na koje su pruski oficiri čežnjivo bacali zavidljive poglede, obezbeđeno im je bez ikakve obaveze da izlažu živote i udove najmanjoj opasnosti. Otuda upravo sada vlada, ne među običnim vojnicima nego među oficirima pruske armije, ogromno oduševljenje za princa-regenta i njegove »liberalne« ministre. U isto vreme aristokratski lovci na lisice⁽⁶¹⁾, gundajući na liberalne fraze novog režima, potpuno su se smirili zbog nove prilike koja im se pružila da svoje mlade sinove privežu za državnu kesu. Postoji jedna smetnja za sve ovo, čak i sa dinastijskog gledišta. Pruska je sada usredsredila sve svoje raspoložive snage na jednu jedinu stajaću vojsku. Ako ta vojska jednom bude potučena, neće biti nikakve rezerve kojoj bi se moglo pribeći.

Naslov originala:

Preparations for War in Prussia

Napisano 23. oktobra 1860. u Berlinu

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 6097 od 8. novembra 1860.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Istorija izolučene puške

I

Izolučena puška je nemači pronalazak koji potiče negde s kraja XV veka. Prve izolučene puške svakako su pravljene samo zato da se olakša punjenje oružja zrnom koje se skoro sasvim priljubljuje uz cev. U tom cilju bili su načinjeni pravi žlebovi, bez ikakvih zavojnica, koji su jedino služili za smanjenje trenja zrna u cevi puške. Samo zrno bilo je obavijeno komadom navoštene vunene ili platnene materije (flaster), a nabijalo se u cev bez neke veće teškoće. Iako su bile primitivne, takve izolučene puške davale su mnogo bolje rezultate od tadašnjeg neizolučenog lakog oružja koje je imalo zrno znatno manjeg kalibra od kalibra šupljine cevi.

Docnije se karakter oružja bitno izmenio usled primene žlebova u obliku zavojnica, koji su pretvorili cev u neku vrstu matice zavrtnja. Pošto je zrno sa dobro priljubljenim flasterom bilo primorano da se uvija po žlebovima ono je još u cevi dobijalo rotaciono kretanje, koje je zadržavalo i za vreme leta po putanji. Ubrzo je ustanovljeno da se ovim načinom dobijanja rotacionog kretanja zrna znatno povećava ne samo domet, već i tačnost oružja i pravi žlebovi su uskoro zamenjeni žlebovima u obliku zavojnice.

To je bila ona vrsta izolučene puške koja je ostala u opštoj upotrebi više od dve stotine godina. Ako izuzmemo obarače i brižljivo izradene nišane, ona skoro uopšte nije usavršavana sve do 1828. godine. Ona je bila znatno bolja od muskete sa glatkom cevi u pogledu tačnosti gađanja, ali ne tako mnogo i u pogledu dometa, jer se na nju nije moglo pouzdati na odstojanju većem od 400 - 500 jardi. Pored toga, ona se punila srazmerno vrlo teško; nabijanje zrna u cev predstavljalo je prilično sporu radnju; barut i zrno, obavijeno u flaster, morali su se posebno nameštati u cev, tako da nije bilo moguće ispaliti više od jednog metka u minutu. Zbog takvih nedostataka, ove puške nisu bile podesne za široku upotrebu u vojsci, naročito u vreme kao što je bio XVIII vek, kada su sve bitke rešavane brзом paljbom raz-

vijenih linija. U primeni takve taktike, stara musketa sa glatkom cevi, sa svima svojim očiglednim manama, bila je još uvek podesnije oružje. Tako nalazimo da se izolucena puška zadržala kao omiljeno oružje lovaca jelena i divokoza i da ju je kao izuzetno ratno oružje upotrebljavalo nekoliko streljačkih bataljona onih vojski koje su bile u mogućnosti da iz svog stanovništva popunjavaju te bataljone dovoljnim brojem izvežbanih sportista.

Ratovi američke i francuske revolucije^[62] uneli su znatne promene u taktiku.^[63] Od toga vremena u svakoj borbi primenjivan je razvučeni borbeni poredak; kombinacija rasutog stroja strelaca sa linijskim strojevima ili sa kolonama postala je bitna karakteristika savremene borbe. Glavne snage zadržavaju se u pozadini u toku većeg dela dana; one se drže u rezervi ili se upotrebljavaju za manevar, s tim da se koncentrišu na slaboj tački neprijatelja; one se bacaju u borbu samo u presudnim trenucima, dok strelci čarkaši u rasutom stroju i njihova neposredna podrška u isto vreme vode neprekidnu borbu na frontu. Oni troše veliku količinu municije, iako retko kad gađaju ciljeve koji se nalaze van njihovog fronta; u mnogim slučajevima oni moraju da gađaju pojedinačne borce koji su se dobro zaklonili iza raznih predmeta. Pa ipak, dejstvo njihove vatre je od najvećeg značaja, jer strelci pripremaju svaki napad i prvi ga dočekuju; od njih se očekuje ne samo da oslabe otpor neprijateljskih delova koji zauzimaju pojedine kuće i sela, već i da oslabe napad neprijateljskog linijskog poretka. Međutim, sa starom »mrkom Bes«^[43] nijedan od tih zadataka nije se mogao efikasno izvršiti. Ko god se našao pod vatrom strelaca naoružanih musketama sa glatkom cevi nije mogao da oseti ništa drugo do duboki prezir prema njenoj efikasnosti na srednjim odstojanjima. Pa ipak, izolucena puška u svome starom obliku nije bila podesna za naoružanje mase strelaca. Da bi se olakšalo nabijanje zrna, stara izolucena puška morala je da bude kratka, tako da nije bila pogodna kao drška za bajonet. Zbog toga su je strelci upotrebljavali samo na takvim položajima na kojima su bili osigurani od napada bajonetima ili od juriša konjice.

U takvim okolnostima, sam po sebi se nametnuo problem pronalaznja oružja koje bi u sebi objedinilo domet i tačnost gađanja izolucene puške sa brzim i lakim punjenjem i dužinom glatke cevi muskete, tj. oružje koje bi u isto vreme bilo i izolucena puška i ručno ratno oružje koje bi se moglo dati u ruke svakom pešaku.

Vidimo, dakle, da se zbog obimnije primene rasutog stroja u novoj taktici pojavljuje i potreba za uvođenjem savršenijeg ratnog oružja.

U XIX veku, svaki put kad se pojavi potreba za nekom stvari, sigurno je da će se udovoljiti tome zahtevu, samo ako to opravdavaju postojeće okolnosti. Tako je bio zadovoljen zahtev i u ovom slučaju. Skoro sva usavršavanja lakog oružja od 1828. godine naovamo bila su usmerena na to da se zadovolji baš ta potreba.

Ali pre no što pokušamo da damo pregled onih usavršavanja koja su, posle napuštanja starog sistema nabijanja zrna, izazvala tako velike i mnogobrojne promene u izolucenom vatrenom oružju, dopustite nam da bacimo pogled na pokušaje usavršavanja izolucene puške dok se zadržavao stari način punjenja.

Izolucena puška sa ovalnom šupljinom cevi, koja je u Engleskoj poznata pod imenom lankasterske izolucene puške, bila je u upotrebi na Kontinentu više od 40 godina. Ona se, na primer, spominje u jednoj nemačkoj vojnoj knjizi koja je štampana 1818. godine. U Braunšvajgu ju je usavršio pukovnik Berner, a 1832. godine sva pešadija ovog vojvodstva bila je njome naoružana. Međutim, ovalnost šupljine cevi bila je neznatna, a ovalno zrno nabijeno je na stari način. Međutim, to ovalno zrno upotrebljavalo se samo iz rasutog stroja. Za plotunsku paljbu vojnici su bili snabdeveni okruglim zrnima manjeg kalibra, koja su se kotrljala niz cev isto tako lako kao i svako zrno muskete. Pa ipak, nepogodnosti tog sistema su očevidne. No on je značajan samo kao prvi primer davanja izolucene muskete celokupnoj pešadiji jedne vojske.

U Švajcarskoj je civilni inženjer i oružni oficir M. Wild znatno usavršio izolucenu pušku. U odnosu na šupljinu cevi njegovo zrno bilo je manje nego obično, te se priljubljivalo uz izlebljene zidove cevi samo pomoću flastera; kotur na šipki od puške sprečavao ju je da ulazi suviše duboko u cev i da tamo toliko nabije zrno na punjenje da zgnječi barut; uvijanje žlebova bilo je smanjeno, a punjenje povećano. Wildova izolucena puška sa veoma položenom putanjom davala je dobre rezultate i na daljini od preko 500 jardi, a osim toga, njom se moglo opaliti više od 100 metaka a da ne zataji. Ona je bila uvedena u Švajcarskoj, Virtembergu i Badenu, ali je sada, naravno, zastarela i izbačena iz upotrebe.

Najsavremenija i najbolja izolucena puška, koja je konstruisana po principu nabijanja zrna, jeste nova švajcarska izolucena propisna streljačka puška. Za to oružje usvojen je američki princip veoma malog kalibra; šupljina cevi nije šira od 10,5 milimetara ili 0,42 palca. Dužina cevi iznosi 28 palaca i ima osam žlebova blagog nagiba (jedan puni zaokret, tj. korak žleba, vrši se na dužini od 34 palca), a šipka je snabdevena Wildovim koturom. Zrno je cilindrično-oživalnog oblika (sa šiljatim vrhom) i veoma dugačko; ono se nabija pomoću podmazanog flastera. Punjenje je srazmerno jako i sastavljeno od krupnozrnastog baruta. To oružje pokazalo je zapanjujuće dejstvo, a prilikom ispitivanja raznih pušaka, koje je nedavno izvršila holandska vlada, utvrđeno je da mu nema ravna u pogledu dometa, tačnosti gađanja i položenosti putanje. Naime, pokazalo se da je na daljini od 600 jardi najviša tačka putanje zrna samo 8 stopa i 6 palaca, tako da se konjica na tom odstojanju na celoj dužini nalazi u brisanom prostoru, a poslednjih sto jardi opasni su čak i za pešadiju; drugim rečima, pri oceni odstojanja na daljini od 600 jardi greška od 100 jardi ne smeta zrnu

da pogodi cilj visine 6 stopa. To je daleko bolji rezultat od rezultata koje može postići bilo koja druga izolučena musketa, jer i najbolja od njih zahteva elevaciju kod koje se najviša tačka putanje na 600 jardi izdiže od 13 do 20 stopa, tako da se i brisani prostor smanjuje na 60 do 25 jardi. Ta izvanredna položenost putanje nastala je usled malog kalibra oružja koji može da podnese veoma duguljasto i šiljato zrno i srazmerno jako punjenje. Izolučena puška malog kalibra može da ima jako dejstvo, a da pri tome nije glomazna, zrno može da bude duguljasto, a da nije teško, a punjenje jako i relativno bez velikog trzanja puške. Sigurno je da tačnost gađanja toga oružja nimalo ne zavisi od nabijanja prilikom punjenja; u stvari, takvo nabijanje je samo štetno, jer ometa upotrebu izolučene puške kao opšteg oružja pešadije. Zbog toga su Švajcarci tom puškom naoružali samo čete svojih odabranih strelaca, u čijim će rukama ona, bez sumnje, postati neobično dobro oružje.

U sledećem odeljku pokazaćemo kako se izolučena puška pretvorila u pogodno oružje koje se moglo dati u ruke svakom pešaku.

II

Francuski oficir Delvigne prvi je pokušao da pretvori izolučenu pušku u oružje koje će biti podesno za opštu upotrebu u pešadiji. On je jasno uvideo da je za to potrebno da zrno klizi tako lako, ili bar skoro tako lako, kao zrno u glatkoj cevi muskete i da njegov oblik treba tako izmeniti da može lako da ulazi u žlebove.

Da bi postigao taj cilj, on je već 1828. godine konstruisao izolučenu pušku sa barutnom komorom pozadi na taj način što je zadnji kraj cevi, gde se stavlja barut, bio napravljen znatno uži od ostalog dela cevi. Ta barutna komora bila je izrađena po ugledu na barutne komore haubica i merzera, koje su uvek bile tako konstruisane; ali, dok je barutna komora u artiljeriji služila samo za to da skupa drži mala punjenja, kakva se upotrebljavaju za haubice i merzere, dotle je barutna komora Delvigne-ove izolučene puške imala sasvim drugu namenu. Kada bi se barut najpre usuo u barutnu komoru i za njim spustilo zrno manjeg kalibra od šupljine cevi, onda bi se ono skotrljalo do ivice barutne komore, gde bi se zaustavilo pošto ne bi moglo da ide dalje. Nekoliko jakih udaraca šipke bilo je dovoljno da se meko olovno zrno utera u žlebove i njegov prečnik proširi toliko da se zrno čvrsto priljubi uz žlebove cevi.

Najveća nezgoda tog sistema bila je u tome što je zrno gubilo svoj okrugli oblik i donekle se spljoštavalo, zbog čega je bilo sklono da izgubi rotaciono kretanje koje je dobijalo usled utiskivanja u žlebove, a to je znatno smanjivalo njegovu tačnost gađanja. Da bi to otklonio, Delvigne je konstruisao duguljasto zrno (cilindrično-konusno) i, mada opiti sa tom vrstom zrna ispočetka nisu imali uspeha u Fran-

cuskoj, oni su potpuno zadovoljili u Belgiji, Austriji i Sardiniji, u kojima je Delvigne-ova izolučena puška, sa raznim usavršavanjima, uvedena u lovačke bataljone umesto stare izolučene puške. Iako je ta puška danas gotovo svuda izbačena iz upotrebe, ipak Delvigne-ova usavršavanja sadrže u sebi dva važna načela na koja su se svi docniji pronalazači morali oslanjati. Prvo načelo je da u izolućenim puškama koje se pune spreda zrno mora da se spušta u cev sa izvesnim zazorom, tj. slobodnim prostorom između šupljine cevi i zrna, da bi se olakšalo punjenje, i mora da promeni svoj oblik da bi ušlo u žlebove, i to tek pošto se dobro nabije; drugo načelo je da su jedino duguljasta zrna usvojena za savremene izolučene puške. Na taj način, Delvigne je odmah postavio pitanje na pravilnu osnovu i potpuno zaslužuje naziv oca savremene izolučene puške.

Duguljasta zrna imaju mnogobrojne prednosti nad okruglim samo onda ako se može obezbediti njihovo rotaciono kretanje (oko uzdužne osovine), kao što je to na zadovoljavajući način postignuto kod skoro svih savremenih izolućenih pušaka. Duguljasto zрно ima znatno manji presek u odnosu na svoju težinu tako da trpi manji otpor vazduha nego okruglo zрно. Njegov vrh može da ima takav oblik da se taj otpor svede na najmanju meru. Pošto ga vazduh do izvesne mere podržava odozdo kao koplje ili strelu, ono gubi mnogo manje od svoje početne brzine i, prema tome, dostiže određeno odstojanje sa mnogo položenijom putanjom (tj. po putanji koja je mnogo opasnija za neprijatelja) nego bilo koje okruglo zрно istog prečnika.

Drugo preimustvo je u tome što duguljasto zрно dodiruje zidove cevi mnogo većom površinom nego okruglo zрно, tako da mu to omogućava daleko bolje užljebljivanje u cevi i zbog toga dopušta da se smanje i nagib i dubina žleba. Obe ove okolnosti olakšavaju čišćenje oružja i u isto vreme dozvoljavaju da se upotrebi veće punjenje bez povećanja trzanja oruđa.

I, najzad, ako je težina duguljastog zrna znatno veća od težine okruglog, onda to znači da se i sam kalibar ili prečnik cevi može znatno smanjiti, a da oružje i dalje zadrži sposobnost da gađa zrnom koje je po težini jednako starom okruglom zrnju. A, ako težinu stare muskete sa glatkom cevi i težinu njenog zrna smatramo kao ustaljene veličine, onda izolučena puška sa duguljastim zrnom iste težine može da bude jača od stare muskete srazmerno smanjenju njenog kalibra, a da pri tome ne bude teža od stare muskete. Kao jače oružje, ona će bolje izdržavati veće punjenje i imaće manje trzanje, a, prema tome, smanjeni kalibar dozvoljavaće da se upotrebljavaju srazmerno jača punjenja, koja će zrnju obezbediti veću početnu brzinu, a, samim tim, i položenu putanju.

Sledeće usavršavanje izveo je drugi francuski oficir, pukovnik Thouvenin. On je jasno zapazio nezgodu koja se sastoji u tome što se zрно za vreme nabijanja u žlebove pomoću šipke oslanja na kružni ispusť barutne komore, dodirujući njegove ivice. Zato je uklonio ivice

barutne komore na taj način što je bušenjem proširio celu šuplinu cevi do istog prečnika koji je bio i ranije. U sredini zavrtnja koji zatvara cev pričvrstio je kratku, jaku čeličnu čiviju ili stožer koji je ulazio u kanal cevi i oko koga se sipao barut, a tupi vrh toga stožera služio je da se na njega oslanja zrno prilikom njegovog nabijanja u žlebove pomoću šipke. Ovaj sistem je imao znatne prednosti. Pod udarcima šipke zrno se mnogo pravilnije širilo nego kod Delvigne-ove puške, a oružje je moglo da obezbedi veći zazor koji je olakšavao punjenje. Sa njim su postignuti tako povoljni rezultati da su oko 1846. godine francuski chasseurs à pied¹ bili naoružani Thouveninovim izolucenim puškama, a posle njih, zuavi i druga laka afrička pešadija. Kad se pokazalo da se stare muskete sa glatkom cevi, uz neznatne izdatke, mogu prepraviti u Thouveninove izolucene puške, onda su u tome smislu izmenjeni karabini za poslužioce francuske artiljerije koji su išli peške. Pruski strelci bili su naoružani Thouveninovim izolucenim puškama 1847, a bavorski strelci 1848. godine. Najveći deo manjih država severne Nemačke sledio je njihovom primeru i, u nekim slučajevima, tim odličnim oružjem naoružao čak i deo linijskih trupa. Kod svih tih izolucenih pušaka, bez obzira na sve njihove razlike u kalibru i ostalom, očividno postoji izvesno približavanje jednom sistemu; smanjen je broj žlebova (većinom na 4), a ugao nagiba žlebova bio je takav da su se žlebovi na celoj dužini cevi uvijali za tri četvrtine do jednog celog zaokreta.

Međutim, i Thouveninova izolucena puška je imala nedostataka. Napor koji je bio potreban da se olovno zrno sa nekoliko udaraca utera u cev, a zatim i u žlebove, nije bio dovoljan za onu dužinu cevi, koja je kod obične muskete linijske pešadije uvek morala da služi kao zgodna drška za bajonet. Pored toga, strelcima je bilo vrlo teško da se naprežu prilikom punjenja u ležećem ili klečećem stavu. Otpor, koji je zrno pružalo eksplozivnoj snazi barutnih gasova, prilikom njegovog utiskivanja u žlebove, upravo tamo gde se nalazi barut, povećava trzanje puške i pri tome ograničava oružje na upotrebu srazmerno malog punjenja. Najzad, stožer je uvek predstavljao nepoželjnu komplikaciju oružja, a čišćenje prostora oko njega bilo je veoma teško, tako da se nije mogao održavati u redu.

Tako je princip utiskivanja zrna pomoću šipke u svoje vreme dao sasvim zadovoljavajuće rezultate u Delvigne-ovom, a još bolje u Thouveninovom sistemu. Ali dosad je bilo nemoguće dokazati prednost izolucene puške kao oružja koje bi bilo podesno za naoružanje cele pešadije nad starom musketom sa glatkom cevi. Pre no što bi se u ruke svakog vojnika dala pogodna puška, trebalo je poći od drugih principa.

¹ lovci pešaci

III

Delvigne, čiju smo pušku opisali u prethodnom odeljku, došao je na ideju da izdubi dno svoga duguljastog zrna da bi smanjio njegovu težinu i na taj način dobio zrno približno iste težine kao i staro okruglo zrno. Iako je uskoro otkrio da je to izdubljeno zrno nespojivo sa sistemom proširenja zrna mehaničkim udarima, ipak su njegovi opiti bili dovoljni da pokažu da gasovi koji se razvijaju prilikom eksplozije, ulazeći u napravljeno udubljenje zrna, imaju tendenciju da prošire zidove tog šupljeg dela tako da se zrno potpuno priljubljuje uz cev i uvija po žlebovima.

To je bilo ono otkriće koje je 1849. godine iskoristio kapetan Minié. On je konačno izbacio stožer ili čiviju na dnu cevi i pušci ponovo vratio onu jednostavnost koju je imala pre Delvigne-a i Thouvenina, oslanjajući se isključivo na eksplozivno dejstvo barutnih gasova na izdubljeni deo svoga zrna. To zrno je bilo cilindrično-šiljastog oblika sa dva mala prstenasta žleba oko cilindričnog dela* i sa izdubljenim dnom u obliku konusa. Jedan gvozdeni čep u vidu čašice (culot) nalegao je na taj izdubljeni deo zrna, a snaga barutnih gasova potiskivala ga je unutra i pri tome spljoštavala olovo u dovoljnoj meri. Zrno je imalo dovoljan zazor, tako da je sa lakoćom klizilo do dna cevi, čak i onda kada je bilo obavijeno podmazanom hartijom.

Tako smo, najzad, dobili izolučenu pušku i zrno, konstruisane na načelima koja su omogućavala da se svaki pešak naoruža takvim oružjem. Novo oružje punilo se isto tako lako kao i musketa sa glatkom cevi, a imalo je daleko jače dejstvo od stare izolučene puške, sa kojom je bilo jednako u pogledu tačnosti gađanja, ali daleko bolje u pogledu dometa. Izolučena puška sa zrnom koje se proširuje nesumnjivo je najbolje oružje od svih sistema pušaka koje se pune spreda, kako za opštu upotrebu, tako i za prvoklasne strelce. Blagodareći tome i mnogobrojnim pokušajima poboljšanja oblika zrna ili žlebova, ona je postigla tako veliki uspeh da je usvojena u najrazličitijim jedinicama vojske. Pošto je bilo šuplje, Miniéovo zrno moglo je da se pravi samo malo teže od ranijeg okruglog zrna istog kalibra; a zbog toga što je slobodno ležalo na barutu i što se postepeno širilo pri prolasku kroz cev, trzanje puške bilo je mnogo manje nego kod ostalih Delvigne-ovih i Thouveninovih pušaka, kod kojih se čvrsto utisnuto zrno u cevi moglo pokrenuti samo punim dejstvom barutnih gasova. Zbog toga se u Miniéovoj pušci može upotrebiti relativno jače punjenje. Čišćenje cevi je olakšano zato što se prave veoma plitki žlebovi, a pošto žleb vrši puni zaokret na prilično velikoj dužini, to se smanju-

* Ova užljebljenja (cannelures) izumeo je Tamisier, francuski oficir. Osim smanjenja težine zrna i trenja u cevi, ta užljebljenja su omogućavala zrnima da, slično krilcima strele u vazduhu, održava ravnotežu i kreće se položenom putanjom.

je ne samo broj obrtaja nego i trenje zrna sa vazduhom (koje postoji pri svakom obrtanju), čime se i početna brzina bolje održava. Težište zrna je pomerenano znatno više napred zbog toga što mu je dno izdubljeno, a usled svih tih okolnosti uzetih zajedno dobija se srazmerno položenija putanja.

Do opšteg usvajanja Miniéove puške došlo je blagodaréci drugoj okolnosti, naime, tome što su se sve stare neizolucene muskete veoma jednostavnim postupkom mogle da pretvore u izolucene puške i pode-se za Miniéova zrna. Kada je zbog krimskog rata bilo poželjno da se cela pešadija u Pruskoj odmah naoruža izolucenim musketama, pošto još nije bio izrađen dovoljan broj pušaka igljenjača, izljebljeno je 300 000 starih musketa, koje su za manje od godinu dana osposobljene za Minié-ova zrna.

Francuska vlada je prva naoružala nekoliko bataljona Miniéovim puškama. Međutim, te puške su imale progresivne žlebove, tj. dublje u zadnjem delu nego na ustima cevi, tako da je olovo koje je ulazilo u žlebove zadnjeg dela, ponovo stezano prilikom daljeg prolaza kroz cev zbog sve plićih žlebova, dok je na njega i dalje dejstvovala snaga barutnih gasova. Na taj način, stvaralo se takvo trenje da se tvrdi vrh zrna često otkidao i izletao iz cevi dok se udubljena osnova čvrsto zadržavala u žlebovima. Ova i druge mane navele su vladu da odustane od daljih pokušaja uvođenja Miniéove izolucene puške.

U Engleskoj je već 1851. godine bilo izrađeno 28 000 izolucenih pušaka sličnih onima koje su isprobane u Francuskoj; zrno je imalo zatupast oblik sa šiljatim vrhom i okruglim izdubljenim čepom, ali bez ikakvih žlebića, jer je bilo sračunato da se zbije u izvesnoj meri. Međutim, rezultati su bili potpuno nezadovoljavajući naročito zbog oblika zrna. Tek 1852. godine, kada su izvršeni novi opiti, najzad su izrađeni izolucena puška i enfieldsko zrno, o kojima ćemo docnije govoriti. Ali enfieldska puška predstavlja samo modifikaciju Miniéove puške. Ona je od 1854. godine definitivno istisnula sve neizolucene muskete u britanskoj vojsci.

U Belgiji je Miniéova puška, sa manjim izmenama, bila usvojena od 1854. godine za streljačke, a docnije i za linijske jedinice.

U Španiji su streljačke jedinice dobile Miniéovu pušku 1853. godine, a posle toga su je takođe dobile i linijske jedinice.

Kao što je gore pomenuto, u Pruskoj su 1855-1856. godine Miniéove puške privremeno date linijskim jedinicama, ali su posle toga potpuno zamenjene igljenjačama.

I manje nemačke države usvojile su Miniéovu pušku sa veoma malim izuzecima.

Prélat-ova puška u Švajcarskoj, koja je bila namenjena za naoružanje čitave pešadije, osim strelaca, predstavlja samo modifikaciju Miniéove puške.

Najzad, u Rusiji, vlada je baš sada zauzeta zamenom starih neizolucenih musketa Miniéovim puškama veoma dobrog modela.

Broj, dubina i nagib žlebova, kao i oblik zrna, bili su skoro u svima pomenutim državama podvrgnuti raznim promenama u pojedinostima, od kojih ćemo najvažnije opisati u sledećem odeljku.

IV

Opet ćemo ukratko ponoviti načela Miniéovog sistema. Izolučena musketa sa plitkim žlebovima puni se duguljastim zrnom čiji je prečnik manji od prečnika usta cevi samo toliko da zrno može slobodno da klizi kroz cev. To zrno je izdubljeno na dnu, tj. na kraju koji leži na barutu. Barutni gasovi, koji se prilikom opaljenja — zbog eksplozije — iznenadno razvijaju, ulaze u taj izdubljeni deo i svojim pritiskom na njegove srazmerno tanke zidove šire olovo tako da se priljubljuje uz zidove cevi i ulazi u žlebove. Zbog toga zrno mora da klizi po tim uvijenim žlebovima i da zadržava dobijeno rotaciono kretanje, koje je karakteristično za svako zrno izolučene puške. To je princip, bitna stvar u svim raznolikim izolučanim puškama koje gađaju zrnima koja se šire, a to im je i zajednička osobina. Međutim, u pogledu detalja, razni pronalazači izvršili su veoma mnogo različitih izmena.

Sam Minié prihvatio je čep, tj. malo okruglo parče gvozdene lima u obliku čašice koje se umeće u otvor izdubljenog dela zrna. On je bio namenjen da se pod pritiskom barutnih gasova dublje utisne u taj izdubljeni deo i da na taj način pomogne i bolje obezbedi proširenje zrna. Međutim, uskoro se pokazalo da taj čep u obliku čašice ima velike nedostatke: on se pri izletanju iz cevi veoma često odvajao od zrna i zbog svog nepravilnog leta ponekad ranjavao sopstvene trupe koje su se nalazile malo napred i po strani. On je, takođe, ponekad prevrtao prilikom umetanja u zrno, tako da je izazivao njegovo nepravilno proširenje, a time i odstupanje putanje zrna od linije gađanja. Kad se pokazalo da se proširenje zrna može postići bez ikakvih čepova, vršeni su opiti da bi se utvrdio najbolji oblik zrna koje se širi i bez čepa. Izgleda da je pruski kapetan Neindorff prvi predložio takvo zrno (1852. godine). Udubljenje toga zrna ima cilindričan oblik koji se prema osnovi širi u vidu levka. To zrno je dalo vrlo dobre rezultate i u pogledu dometa i u pogledu tačnosti gađanja, ali se uskoro ustanovilo da je čep, pored proširenja, služio i za jednu drugu svrhu, naime on je štitio tanke zidove izdubljenog zrna od gnječenja za vreme transporta i prilikom nepažljivog rukovanja, dok su se Neindorffova zrna deformisala za vreme prevoza i zbog toga davala veoma rđave rezultate. Zbog toga je u većini nemačkih vojski zadržan šupalj gvozdene čep, koji je imao dugačak, zaoštren oblik, u vidu glave šećera, tako da je potpuno odgovarao svojoj nameni — nikad se nije prevrtao i gotovo se nikad nije odvajao od olovnog zrna. Enfieldsko zrno, kao što je već poznato, ima čvrst čep od drveta.

Međutim, u nekim državama nastavljeni su opiti sa zrnima bez čepova, koja su usvojena, na primer, u Belgiji, Francuskoj, Švajcarskoj i Bavarskoj. Glavni cilj tih opita bio je da se pronade takav oblik izdubljenog dela zrna koji bi sprečio gnječenje i u isto vreme dozvoljavao njegovo proširenje. Tako je izdubljeni deo dobijao oblik zvona (Timmerhans u Belgiji), trostrane prizme (Nessler u Francuskoj), sa presekom u vidu krsta (Plönies u Darmštatu), itd. Ali, izgleda da je gotovo nemoguće da se bilo kakvom modifikacijom zrna koje se širi, ali koje nema čepa, istovremeno postigne jedno i drugo, tj. čvrstina zrna i njegova sposobnost za širenje. Čini se da u tom pogledu zasad najbolje odgovara novo bavarsko zrno (majora Podewila), sa ravnim cilindričnim udubljenjem i veoma čvrstim zidovima, ali bavarska puška ima isto tako malu cev.

U zemljama gde su stare muskete sa glatkom cevi bile izolučene za Miniéova zrna, veliki kalibar stare muskete, naravno, morao je i dalje ostati. Ali tamo gde se vojska snabdevala sasvim novim puškama, njihov je kalibar znatno smanjen iz razloga koje smo naveli u prethodnom odeljku.

Engleska enfildska puška ima kalibar 14,68 milimetara, a južno-nemačka puška (koja je uvedena u Virtembergu, Bavarskoj, Badenu, i Hesens-Darmštatu) — 13,9 milimetara. Jedino su Francuzi u gardijskim streljačkim jedinicama zadržali kalibar svojih neizolučenih musketa (17,80 milimetara).

Enfildska puška je veoma pogodan obrazac sistema pušaka sa zrnima koja se šire. Njen je kalibar dosta mali, tako da dopušta gađanje zrnom čija je dužina dva puta veća od njegovog prečnika, a da ono nije teže od starog okruglog zrna za musketu. Ona je vrlo dobro izrađena i bolja je od skoro svih pušaka koje postoje u naoružanju kontinentalnih vojski. Njeno zrno ima veoma dobru proporciju; istina, bilo je prigovora da drveni čep može nabreknuti i time povećati prečnik zrna, ili se sasušiti i zbog toga ispasti, ali mi smatramo da su ti prigovori neosnovani. Ako bi nabubriavanje čepa pričinjavalo neku nezgodu, to bi se opazilo mnogo ranije, a, u slučaju njegovog sasušavanja, sam oblik metka sprečava mu da ispadne. Rezultati koji su postignuti s enfildskom puškom približno su isti kao i oni koji su dobijeni sa najboljim kontinentalnim puškama sa zrnima koja se šire.

Enfilskoj pušci, kao pušci sa zrnima koja se šire, prigovara se: da njen kalibar može biti još manji i da se može dobiti duže zrno i jača cev i onda ako bi njena težina ostala ista; da se pet žlebova pokazalo bolje nego tri žleba; da su usta dugačke cevi enfildske puške, u najmanju ruku, toliko nežna da se teško mogu iskoristiti kao drška za bajonet; da zrno trpi isuviše veliko trenje u cevi zato što nema prstenastih žlebova i da zbog toga postoji opasnost da se čvrsti vrh otkine, a prstenasti izdubljeni deo čvrsto zaglavi u žlebovima.

Promena kalibra je veoma ozbiljna stvar, a bez toga se veoma teško može postići veća čvrstina usta cevi. To je, kako nam se čini,

najozbiljniji prigovor. Svi drugi prigovori nisu važni, jer se broj žlebova i oblik zrna bez teškoće mogu promeni u svako doba, a enfieldska puška, čak i u onom obliku u kome postoji, pokazala se kao veoma korisno ratno oružje.

Dosad smo upoređivali enfieldsku pušku samo sa onim puškama koje upotrebljavaju zrna koja se šire. Njeno upoređenje sa puškama koje su konstruisane na drugim principima moramo ostaviti za idući put, kad budemo razmatrali i druge razne konstrukcije koje se sada nalaze u upotrebi.

V

Godine 1852. engleski puškarski majstor Wilkinson i austrijski artiljerijski oficir, kapetan Lorenz, u isto vreme, ali nezavisno jedan od drugoga, pronašli su drugi način povećavanja prečnika duguljastog zrna, koje, ležeći slobodno u cevi, pod pritiskom barutnih gasova zatvara cev i okreće se po žlebovima. Taj način se sastojao u tome što su barutni gasovi *zbijali* zrno po dužini umesto da ga proširuju.

Uzmite meku ili elastičnu loptu, stavite je na sto i jakim udarcem ruke prisilite da odleti. Prvo dejstvo tog udarca, pre nego što je primora da odleti, promeniće njen oblik. Težina lopte, ma koliko bila mala, pružiće toliki otpor koji će biti dovoljan da se spljošti s one strane sa koje je udarena; pošto se lopta zbila u jednom pravcu, moraće se proširiti u drugom, kao što bi promenila oblik kad biste je sasvim spljoštali. Kao što udarac deluje na elastičnu loptu, tako će i eksplozija barutnih gasova *zbiti* Lorenzovo i Wilkinsonovo *zrno* po dužini. Težina, odnosno vis inertia¹ zrna, jeste ono sredstvo koje — pružajući otpor snazi barutnih gasova — *zbiya* zrno po dužini i time ga proširuje po bočnoj strani, tako da postaje kraće i deblje kad izlazi no što je bilo kad je stavljeno u cev.

Da bi pružilo dovoljan otpor pritisku barutnih gasova i da bi se na taj način zbrilo u dovoljnoj meri i ušlo u žlebove, duguljasto zrno od čvrstog olova mora da bude veoma teško; drugim rečima, ono treba da bude znatno duže u poređenju sa svojom debljinom. Ali, čak i kod puške malog kalibra, takvo zrno bilo bi isuviše teško za vreme rata, jer bi se vojnici preopteretili municijom ako bi nosili uobičajeni broj metaka. Da bi se to izbeglo, na cilindričnom delu zrna urezana su dva duboka prstenasta žlebića.

Uzmite enfieldsko zrno, izbacite čep, zatim napunite udubljenje istopljenim olovom i, kad se ohladi, na cilindričnom delu zrna urežite ta dva žlebića jedan blizu drugog i blizu pljosnatog dela, ostavljajući preostala tri dela zrna nanizana kao što su i bila na zajedničkoj

¹ sila inercije

osi od čvrstog olova. Tada će se zrno sastojati od dva veoma pljosnata zasečena konusa, upravljena napred, i od teškog čvrstog vrha, s tim što su svi delovi čvrsto spojeni među sobom. To zrno će predstavljati zrno koje se zbija pod pritiskom. Teški prednji deo, ili vrh zrna, pružaće otpor barutnim gasovima; sila barutnih gasova uteraće prednji deo zadnjeg konusa u dno konusa koji se nalazi pred njim, a glava ovog prednjeg konusa nabiće se u zadnji deo vrha zrna; na taj će se način skraćeno i po dužini zbijeno zrno toliko raširiti da će se čvrsto priljubiti uz zidove cevi i okretati se duž žlebova.

Iz ovog jasno proizilazi da je čvrsti vrh glavni deo zrna koje se zbija. Ukoliko je zrno duže i teže, utoliko će pružiti veći otpor i utoliko će biti sigurnije sabijajuće dejstvo eksplozije. Dok je kalibar puške mali ili, bolje rečeno, manji od enfilskog, biće moguće da se zrna koja se zbijaju prave od metala koji nije teži od metala koji je upotrebljen za zrna koja se šire. Ali pošto se uporedo sa kalibrom povećava i površina dna zrna ili, drugim rečima, površina koja je izložena neposrednom dejstvu barutnih gasova, to su za velike kalibre uvek potrebna teška zrna koja se zbijaju da bi se mogla korisno upotrebiti; u protivnom slučaju, snaga barutnih gasova, pošto savlada otpor zrna, izbacila bi ga iz cevi još pre no što bi imalo vremena da se zbije u dovoljnoj meri. Zbog toga se neizolučene muskete velikog kalibra mogu prepraviti u puške sa zrnima koja se šire, ali nikako i u puške sa zrnima koja se zbijaju.

Mali kalibri i blagi žlebovi daju odlične rezultate kod pušaka kod kojih je primenjen sistem zrna koja se zbijaju. Za položenu putanju veoma je povoljno što se težište zrna nalazi u njegovom prednjem delu. Zrno koje se zbija mnogo je bolje od zrna koje se širi, kako u pogledu lakšeg i bržeg punjenja, tako i u pogledu znatno manjeg trzanja oružja. Zrno je čvrsto, te može da izdrži transportovanje i dosta grubo rukovanje; njegov oblik omogućava da se zbije pre no što se izbacii iz cevi. Jedini mu je nedostatak u tome što zahteva veoma mali zazor, ne veći od 0,01 palca, i veliku pravilnost kako u pogledu kalibra cevi, tako i u pogledu zrna, jer je očevidno da sabijajuće dejstvo ne povećava obim zrna ni približno toliko koliko dejstvo širenja. Prema tome, ako je zazor veliki ili ako su cevi starije, pitanje je da li će se zrno dovoljno zbiti da bi zahvatilo žlebove. Međutim, taj mali zazor ne predstavlja veliku prepreku, jer mnoge puške sa zrnima koja se šire nemaju veliki zazor (na primer, zazor enfildske puške iznosi samo 0,01 palca), a sada nema teškoća ni za izradu cevi i zrna veoma tačnih i pravilnih dimenzija.

Austrijska vojska je za celu pešadiju usvojila zrno koje se zbija. Njegov kalibar je mali: 13,9 milimetara ili 0,546 palca (za 0,031 manje od kalibra enfilskog zrna); cev ima četiri veoma blaga žleba (iako paran broj žlebova kod pušaka sa zrnima koja se šire nije nikako odgo-varao, ipak je ustanovljeno da je za pušku sa zrnima koja se zbijaju bolji paran nego neparan broj žlebova) sa jednim obrtom na prib-

lišno šest palaca (skoro isto kao kod enfildske puške). Zrno je teško oko 36,5 gr, tj. 480 grena¹ (50 grena, tj. 4 gr manje nego enfildsko), a punjenje iznosi $\frac{1}{6}$ njegove težine (enfildsko — oko $\frac{1}{8}$ težine zrna). Ova puška je ispitana u italijanskom ratu 1859. godine i veliki broj francuskih vojnika, a naročito oficiri koji su potpali pod njenu vatru, svedoče o njenim odličnim osobinama. Ona ima znatno položeniju putanju od enfildske puške zbog srazmerno jačeg punjenja i manjeg kalibra koji podnosi duže zrno, a, možda, i zbog uticaja dva prstenasta žlebića.

Saksonska, Hanover i jedna ili dve male nemačke države takođe su za svoju laku pešadiju usvojile puške koje gađaju zrnima koja se zbijaju, a koja su konstruisana po Lorenzovom sistemu.

Osim izolucene puške za strelce, koju smo već pomenuli, u Švajcarskoj je uvedena i izolucena puška istog kalibra (10,51 mm, ili 0,413 palca, tj. za 0,164 palca manje od enfildske puške) sa zrnima koja se zbijaju. Ta puška se upotrebljava za lake čete pešadijskih bataljona. Zrno je Lorenzovog modela, a rezultati koje ta puška daje u pogledu putanje, dometa i tačnosti gađanja dolaze na drugo mesto, tj. samo posle pomenute puške za švajcarske strelce, kod koje se zrno nabija u cev na stari način i koje ima najpoloženiju putanju od svih nama poznatih pušaka. Tom puškom, pri gađanju na 500 jardi sa švajcarskim zrnim koje se zbija, postiže se brisani prostor od 130 jardi.*

Zasad je sistem zrna koje se zbija nesumnjivo dao bolje rezultate od sistema zrna koje se širi, jer je dosad svakako postigao najpoloženiju putanju. Međutim, isto je tako nesumnjivo da to nije plod samog sistema, već i rezultat drugih uzroka, među kojima je mali kalibar najglavniji. Ako imaju isti mali kalibar, onda zrno koje se širi može dati isto tako položenu putanju kao i njegov takmac koji je dosad imao više uspeha. To će uskoro biti očigledno. Puške u četiri države jugozapadne Nemačke (Bavarskoj i ostalim) imaju isti kalibar kao i austrijske, tako da u slučaju potrebe mogu upotrebljavati austrijsku municiju, i vice versa². Ali, pošto su uvele isti prečnik šupljine cevi, svaka od tih država usvojila je zrna koja se šire. Tablice gađanja za jednu i drugu vrstu zrna najbolje pokazuju vrednost jednog i drugog zrna. Ako zrno koje se širi bude pokazalo, kao što očekujemo, isto tako dobre rezultate kao njegov takmac, onda će ono zaslužiti da

* Pod brisanim prostorom podrazumeva se onaj deo putanje zrna koji se ne izdiže više od čovečjeg rasta, recimo 6 stopa. Tako bi, na primer, zrno koje je nanišanjeno u dno mete visine 6 stopa i na daljini od 500 jardi pogodilo svaki predmet visine 6 stopa koji se nalazi na pravcu linije gađanja ma gde između 370 i 500 jardi od strelca koji gađa. Drugim rečima, pri nišanu od 500 jardi može se pogrešiti za 130 jardi u oceni odstojanja do cilja, a da se cilj ipak pogodi, samo ako je pravilno uzeta linija gađanja.

¹ 1 gren ima 0,06477 grama — ² obratno

mu damo prednost: prvo, zato što se sigurnije užljebljuje, drugo, zato što se za istu cev može napraviti da bude lakše od zrna koje se zbija, i, treće, zato što na njega manje utiče proširenje cevi, koje se pojavljuje kod svih puščanih cevi koje su izvesno vreme bile u upotrebi.

VI

Sve puške koje smo dosad opisivali punile su se spreda. Međutim, u ranije doba postojao je čitav niz vrsta vatrenog oružja koje se punilo ostrag. Punjenje topova ostrag prethodilo je punjenju spreda, a u velikom broju arsenala postoje puške i pištolji, stari po 200 - 300 godina, sa pokretnim zadnjim delom u koji se moglo staviti punjenje, a da se ne uvodi u cev pomoću nabijača. Velika teškoća sastojala se u tome kako da se nađe takav način međusobnog spajanja pokretnog zadnjeg dela i cevi, tj. način koji bi omogućio da se cev i zadnji deo lako rastavljaju i opet sastavljaju i da samo spajanje bude dovoljno čvrsto da izdrži pritisak barutnih gasova. Nimalo nije čudnovato što se, zbog nesavršene tehnike onog vremena, nisu mogla zadovoljiti oba zahteva: ili su delovi za pričvršćivanje zadnjeg dela sa cevi bili nedovoljno čvrsti i trajni, ili je sam proces njihovog rastavljanja i sastavljanja bio veoma spor. Zbog toga se ne treba čuditi što su takva oruđa bila izbačena iz upotrebe, jer je punjenje oruđa spreda bilo mnogo brže, te je nabijač zbog toga i dalje igrao najveću ulogu.

Ali, kad su u novije vreme vojna lica i puškarski majstori odlučili da konstruišu takvo vatreno oružje, koje bi u sebi povezivalo brzinu i lakoću punjenja stare muskete sa dometom zrna i preciznošću izolučene puške, prirodno je što je i punjenje ostrag ponovo privuklo pažnju. Kad bi se našao podesan sistem pričvršćivanja zadnjeg dela, sve bi teškoće bile savladane. Zrno, nešto malo većeg prečnika od kalibra cevi, moglo bi se staviti u zadnji deo zajedno sa punjenjem, odakle bi ga barutni gasovi, posle eksplozije, snažno utiskivali kroz kanal, tako da bi viškom olova ispunjavalo žlebove, užljebljivalo se i isključivalo svaku mogućnost zazora. Jedina teškoća je bila: kako učvrstiti zadnji deo. Ali ako je nešto bilo nemoguće u XVI i XVII veku, to se sada ne može smatrati nedostižnim.

Ako se pretpostavi da je otklonjena pomenuta teškoća, onda je očigledno da punjenje ostrag ima velika preimućstva. Vreme koje je potrebno za punjenje znatno se skraćuje. Nabijač se više ne mora izvlačiti, okretati i opet uvlačiti, jer se zadnji deo otvara jednim jedinim pokretom, drugim se stavlja metak u ležište, a trećim se zadnji deo opet zatvara. Na taj način, brza paljba strelaca ili nekoliko uzastopnih brzih plotuna, koji su tako važni u mnogim odlučujućim trenucima, mogu se postići mnogo bolje nego s oružjem koje se puni spreda.

Kod svih pušaka koje se pune spreda punjenje se vrši mnogo teže

kad vojnik za vreme gađanja u rasutom stroju kleči ili leži zaklonjen iza nekog predmeta na zemljištu. Ako se nalazi iza nekog zaklona, onda ne može da drži svoju pušku u vertikalnom položaju, tako da će se zbog toga veliki deo baruta, prilikom sipanja u cev, pilepiti uz njene zidove; ako bi je držao uspravljenu, onda bi se sam izložio. Međutim, ostragušu¹ on može da puni iz svakog položaja, pa čak i da ne skida pogled sa neprijatelja, jer je može puniti i ne gledajući u nju. On je može puniti i za vreme nastupanja u linijskom borbenom poretku i za vreme kretanja opaljivati metak za metkom, tako da uvek može prići neprijatelju sa napunjenom puškom. Zrno može biti najprostije konstrukcije i izvanredno čvrsto, tako da se ne može dogoditi da ispadne iz žlebova kao zrno koje se zbija i zrno koje se širi, ili da se pojave neke druge nezgode. Čišćenje puške je neobično olakšano. Ležište metka ili mesto gde se stavlja barut i zrno, tj. onaj deo koji se uvek najviše prlja, sada je sasvim otvoreno, a cev, odnosno kanal cevi, koji je otvoren s obe strane, može se lako pregledati i odlično čistiti. Delovi oko ležišta metka, koji neizbežno moraju biti veoma teški, jer inače ne bi izdržali pritisak barutnih gasova, prenose težište puške bliže ka ramenu, a time se olakšava pravilnije nišanje.

Videli smo da se jedina teškoća sastoji u pogodnom zatvaranju zadnjeg dela. Ne može biti sumnje da je i ta teškoća sada potpuno savladana. Za poslednjih dvadeset godina izrađen je veoma veliki broj ostraguša, od kojih bar neke ispunjavaju sve nade koje se u njih polažu kako u pogledu efikasnosti i čvrstine naprave za punjenje ostrag, tako i u pogledu lakoće i brzine kojom se zadnji deo može rastaviti i opet sastaviti. Pa ipak kao ratno oružje danas se upotrebljavaju samo tri razna sistema.

Prvi sistem oružja predstavlja puška koju pešadija sada upotrebljava u Švedskoj i Norveškoj. Izgleda da je naprava za punjenje ostrag dosta pogodna i jaka. Punjenje se pali perkusionom kapislom, a oroz i upaljač nalaze se na *donjoj* strani ležišta metka. O praktičnosti upotrebe ove puške nismo mogli dobiti nikakve pojedinosti.

Revolver je drugi sistem oružja. On je, kao i puška, veoma stari nemački pronalazak. Pre nekoliko vekova pištolji su izrađivani sa nekoliko cevi i jednom napravom koja je posle svakog paljenja okretala i dovodila novu cev u pogodan položaj za dejstvo oroza radi ponovnog paljenja. U Americi je ovu ideju ponovo iskoristio pukovnik Colt. On je odvojio ležište metaka od cevi tako da je za sva ležišta, koja su se okretala, postojala samo jedna cev. Na taj način, on je izradio oružje koje se puni ostrag. Kako je veliki broj naših čitalaca rukovao nekim od ovih Coltovih pištolja, to nema potrebe da ih opisujem, a, osim toga, bez crteža ne bi ni bilo moguće dati potreban opis tog složenog mehanizma. To se oružje opaljuje pomoću perkusione kapisle, a okruglo zrno, koje je nešto šire od kanala cevi, pod pritiskom

¹ pušku koja se puni ostrag

se utiskuje u žlebove. Kad se saznalo za Coltov pronalazak došlo je do još mnogo pronalazaka ručnog oružja sa napravom koja se okreće, ali su ga samo Deane i Adams stvarno uprostili i usavršili kao ratno oružje. Pa ipak, ceo taj sistem je vanredno komplikovan i može se upotrebiti u vojne svrhe samo kod pištolja. Ali, kad se bude usavršio, taj pištolj će postati neophodan za celu konjicu i mornare kad vrše abordaž¹, dok bi u artiljeriji bio znatno korisniji od bilo kojeg karabina. Njegovo dejstvo u borbi prsa u prsa zaista je strašno. Njime je snabdevena ne samo američka konjica, već su ga uvele u naoružanje i britanska, američka, francuska, ruska i druge ratne mornarice.

Opaljivanje švedske puške, kao i revolvera, vrši se spolja običnom udarnom kapislom. Treća vrsta pušaka ostraguša, pruska puška iglenjača o kojoj se toliko mnogo govori, sasvim će potisnuti puške prva dva sistema; njeno punjenje se pali iznutra.

Iglenjaču je pronašao gospodin Dreyse, građansko lice iz Zemcerda u Pruskoj. Pošto je najpre pronašao način paljenja pomoću igle koja naglo prodire u eksplozivnu masu metka, Dreyse je 1835. godine usavršio svoj pronalazak i konstruisao ostragušu snabdevenu napravom za paljenje pomoću igle. Pruska vlada je odmah otkupila taj patent i uspela da ga sačuva za sebe do 1848. godine, kad je taj pronalazak postao opšte poznat. U međuvremenu ona je odlučila da u slučaju rata svu svoju pešadiju naoruža tim oružjem i počela je da proizvodi iglenjače. Sada je njom naoružana sva linijska pešadija i veći deo landvera, dok laka konjica u ovom momentu dobija karabine iglenjače koji se pune ostrag.

O mehanizmu za punjenje ostrag možemo samo kazati da izgleda prostiji, zgodniji i jači od svih koji su dosad bili predlagani. Ispitivanjem u toku poslednjih nekoliko godina nađena mu je jedina mana u tome što se brzo istroši i što ne može da izdrži onoliko paljenja koliko izdrži nepokretni deo puške koja se puni sprema. Ali taj nedostatak, koji izgleda neizbežan kod svih mehanizama za punjenje ostrag, kao i potreba da se neki delovi zadnjeg dela češće menjaju nego kod starih pušaka, ni u kom slučaju ne mogu da umanje velike prednosti ovog oružja.

Metak, koji se sastoji od zrna, baruta i eksplozivne mase *zatvara se* u svoje ležište koje je nešto šire od izolučene cevi. Zadnji deo *zatvara se* prostim pokretom ruke, a u isto vreme zapinje se i puška. Međutim, ovde se oroz ne nalazi sa spoljne strane. U šupljem gvozdenom cilindru, iza punjenja, leži jaka zaoštrena čelična igla koja se stavlja u dejstvo pomoću jedne spiralne opruge. Zapinjanje oružja sastoji se samo u povlačenju udarne opruge unazad, njenom stezanju i čvrstom držanju u tom položaju; povlačenjem obarače oslobađa se stisnuta opruga i naglo rasteže tako da odjednom potera udarnu

¹ Abordaž je napad posluge jednog broda na neprijateljski brod. Napad se obično vrši tek onda kada posluga priveže svoj brod za neprijateljski.

iglu unapred do metka. Kad udarna igla proдре u metak, ona trenutno pali eksplozivni sastav, a ovaj zapaljuje celo punjenje. Na taj način, punjenje i gađanje ovom puškom sastoji se samo od pet pokreta: otvaranja zadnjeg dela, nameštanja metka u njega, zatvaranja zadnjeg dela, nišanja i opaljenja. Zbog toga se ne treba čuditi što se takvom puškom za jedan minut može ispaliti pet dobro nanišanih metaka.

Zrna koja su se prvobitno upotrebljavala za gađanje igljenjačama nisu imala pogodan oblik, tako da je njihova putanja zbog toga bila veoma visoka. Pre izvesnog vremena ta mana je uspešno otklonjena. Sada je zrno mnogo duže i ima oblik žira izvađenog iz svoje čašice. Ono ima znatno manji prečnik od prečnika cevi: njegov zadnji deo uvučen je u jednu vrstu čašice od mekog metala tako da mu obezbeđuje potrebnu debljinu. Ta čašica, koja je čvrsto navučena na zrno, dok je u cevi kreće se po žlebovima, tako da zrnu daje rotaciono kretanje, a u isto vreme znatno smanjuje trenje u kanalu cevi i, štaviše, potpuno otklanja zazor. Time je gađanje toliko poboljšano da isti nišan, koji je ranije služio za gađanje na 600 koraka (500 jardi), sada služi za gađanje na 900 koraka (750 jardi); to nesumnjivo znači da je postignuto ogromno sniženje putanje.

Ništa nije netačnije od tvrđenja da je igljenjača veoma složene konstrukcije. Ne samo što naprava za punjenje ostrag i zatvarač s iglom imaju manji broj delova, nego su i znatno jači od delova običnog zatvarača sa udarnom napravom, a koji sad, naravno, niko i ne misli da komplikuje imajući u vidu rat i grubo rukovanje. Osim toga, dok je za rasklapanje običnog zatvarača s udarnom napravom potrebno dosta vremena i raznog alata, dotle se zatvarač s udarnom iglom može rasklopiti i sklopiti za neverovatno kratko vreme i bez ikakva alata, samo pomoću deset prstiju vojnika. Samo se jedan jedini deo može lako slomiti, a to je sama igla. Međutim, svaki vojnik nosi rezervnu iglu koju može odmah, čak i za vreme gađanja, da stavi u zatvarač i ne rasklapajući ga. Takođe nam je poznato da je gospodin Dreyse, usavršavanjem zatvarača koji automatski vraća iglu na njeno ranije mesto odmah posle opaljenja punjenja, uspeo da lomljenje igle svede na najmanju meru.

Sadašnja pruska igljenjača ima skoro istu putanju kao i enfieldska puška, ali joj je kalibar nešto veći do enfieldskog. Smanjivanjem njenog kalibra na veličinu kalibra austrijske puške ili još bolje, na kalibar puške švajcarskih strelaca, ona bi se u pogledu dometa, preciznosti gađanja i položenosti putanje svakako izjednačila sa svakom od njih, dok bi zadržala druga svoja ogromna preimućstva. Naprava za punjenje ostrag mogla bi se napraviti tako da bude čak i mnogo čvršća no što je sada, a time bi se i težište puške prenelo još bliže ramenu vojnika koji nišani.

Uvođenje u vojsku oružja sposobnog za tako brzo gađanje svakako će izazvati mnoga razmišljanja o tome kakve će promene ono izazvati u taktici, a naročito kod naroda koji je toliko sklon teoriji

kao što je severnonemački narod. Vodile su se beskrajne diskusije o tobožnjoj revoluciji u taktici koju će izazvati igljenjača. Veći deo vojnog javnog mnjenja u Pruskoj na kraju je došao do zaključka da se ne može izvršiti juriš na neki bataljon koji svojim igljenjačama brzo opaljuje plotun za plotunom i da je, prema tome, juriš bajonetom još manje moguć. Da je ta glupa misao pobedila, igljenjača bi Prusima donela mnogo teških poraza. Srećom, italijanski rat je dokazao svima koji umeju da vide da vatra savremenih izolučenih pušaka ne predstavlja tako strašnu opasnost za bataljon koji hrabro juriša, a pruski princ Friedrich Karl iskoristio je taj slučaj da podseti svoje kolege da pasivna odbrana, čak i onda kada se raspolože dobrim naoružanjem, uvek vodi u siguran poraz. Mišljenje vojnih krugova se promenilo. Ljudi opet počinju da uviđaju da bitku mora dobiti čovek, a ne puška; a ako nova puška i unese neku stvarnu promenu u taktiku, onda će to biti vraćanje na još veću primenu razvijenih linija (gde to dopušta zemljište), pa čak i na onaj juriš u linijskom poretku koji je, pošto je doneo pobedu u većini bitaka Friedricha Velikog, postao gotovo nepoznat pruskoj pešadiji.

VII

Pošto smo dali pregled raznih sistema po kojima su bile konstruisane razne puške koje se nalaze u upotrebi u savremenim evropskim vojskama, ne možemo završiti razmatranje našeg predmeta, a da ne kažemo nekoliko reči i o pušci koja, zbog svoje neverovatne preciznosti i velikog dometa, i pored toga što nigde nije uvedena u naoružanje, ipak uživa potpuno zasluženu popularnost. Naravno, mislimo na Whitworth-ovu pušku.

Ako se ne varamo, gospodin Whitworth polaže pravo da je u konstrukciju svog vatrenog oružja uveo dva originalna načela: šestougaooni oblik šupljine cevi i mehaničko priljublivanje zrna uz njene zidove. Umesto okruglog, šupljina cevi ima skroz šestougaooni presek i veoma strm nagib uvijanja žlebova, što se vidi na površini šestougaoonih zrna. Samo zrno, koje je napravljeno od tvrdog materijala, priljubljuje se što je moguće tešnje uz zidove cevi, te ne treba očekivati da će se promeniti njegov oblik usled pritiska barutnih gasova, jer šest strana zrna sa najvećom tačnošću klize po zavojima žlebova. Da bi se otklonio zazor i cev učinila glatkom, između baruta i zrna umeće se parče ili koturić zamašćene materije, koja se postepeno topi od toplote barutne eksplozije, idući iza zrna u pravcu usta cevi.

I pored nesumnjivo odličnih rezultata koje je Whitworth postigao svojom puškom, ipak mislimo da je njegov princip slabiji i od principa širenja i od principa zbijanja zrna, ili od principa punjenja puške ostrag zrnom većeg prečnika od prečnika kanala cevi. To znači da mi mislimo da će i puška sa zrnom koje se širi, ili ona sa zrnom

koje se zbija, ili puška koja je konstruisana po sistemu pruske iglenjače, nesumnjivo biti bolja od Whitworth-ove izolucene puške, samo ako njihova izrada bude isto tako dobra, a njihov kalibar isto tako mali i ako budu jednaki svi ostali uslovi.

Ma koliko se Whitworth-ovo zrno mehanički tačno priljubljuje uz zidove cevi, ono ipak neće biti tako tesno priljubljeno kao zrno koje pod dejstvom barutnih gasova menja oblik kako za vreme opaljenja tako i posle toga. Njegova puška sa tvrdim zrnom ima baš ono što kod pušaka treba sasvim izbeći, naime zazor, a zbog toga i proticanje barutnih gasova, jer taj zazor ni istopljena mast ne može potpuno da otkloni, naročito kod one puške čija je cev od duge upotrebe postala makar i neznatno šira. Za svako mehaničko priljublivanje, u takvim slučajevima, postoji veoma određena granica, tj. priljublivanje mora biti toliko slobodno da zrno može lako i brzo da silazi niz kanal cevi, čak i posle opaljenja nekoliko desetina metaka. Zbog toga se šestougaona zrna ne priljubljuju dovoljno, i mada tačno ne znamo koliko iznosi veličina njihovog zazora, ipak, zbog same činjenice da zrno, zavijeno u hartiju i bez ikakvog podmazivanja, lako prolazi kroz cev, moramo pretpostaviti da zazor nije mnogo manji (ako je uopšte manji) nego kod enfieldskog zrna, gde iznosi jedan stoti deo palca. Pri konstrukciji te puške, Whitworth se, očigledno, rukovodio dvema glavnim idejama: prvom — da otkloni svaku mogućnost ispunjavanja žlebova olovom, i drugom — da sve slučajnosti koje mogu ometati kretanje cilindričnog zrna po žlebovima — pošto one stvarno sprečavaju kako širenje tako i zbijanje zrna — sasvim otkloni prethodnim podešavanjem oblika kanala cevi sa oblikom zrna tako da odgovaraju jedno drugom. Kod svih pušaka sa mekanim olovnim zrnima može se desiti da se žlebovi napune česticama olova koje se otkidaju od zrna; nezgode koje ometaju pravilno kretanje zrna po žlebovima mogu nastupiti i kod pušaka sa zrnima koja se zbijaju i kod onih sa zrnima koja se šire, ali nikad kod pušaka pruskog sistema koje se pune ostrag. Ali nijedna od tih nezgoda nije tako velika da se ne bi mogla savladati i da bi se, radi njihovog izbegavanja, moralo žrtvovati osnovno načelo u izradi puške, tj. da zrno mora ići po žlebovima bez ikakvog zazora.

Kad tako govorimo, oslanjamo se na veliki autoritet, naime, na samog Whitworth-a. Obavešteni smo da je Whitworth odustao od svog načela mehaničkog utiskivanja zrna u žlebove, ukoliko se to ticalo njegove puške, a sigurno je da u sadašnje vreme većina ljudi ne gađa iz njegove puške tvrdim i kompaktnim šestougaonim, već mekanim olovnim cilindričnim zrnom. To zrno je izdubljeno na dnu slično enfieldskom zrnju, ali nema čepa; ono je veoma dugačko, jedno zrno od 480 grena (36,5 gr) tri puta je duže od svoga prečnika, a drugo od 530 grena (42,5 gr) duže je tri i po puta od svoga prečnika, i *utiskuje se u žlebove pod pritiskom barutnih gasova*. Vidimo, dakle, da je Whitworth-ov princip *mehaničkog priljublivanja zrna*

sasvim napušten u korist principa *sirenja*, i da se Whitworth-ova puška pretvorila u jednu podređenu vrstu Miniéove puške, isto onako kao što se to nekada desilo sa enfildskom puškom. Ostaje još šestougaona cev; koliko će ona biti podesna za pušku sa zrnom koje se širi?

Šestougaona cev, naravno, ima šest žlebova, a videli smo da je ustanovljeno da paran broj žlebova ne odgovara zrnima koja se šire tako dobro kao neparan broj, pošto nije poželjno da dva žleba budu dijametralno suprotna jedan drugome. Zatim, kod većine pušaka sa zrnima koja se šire žlebovi su veoma plitki — kod enfildske, na primer, oni se jedva zapažaju. U šestougaoniku razlika između prečnika unutrašnjeg kruga (koji uglavnom predstavlja šuplinu cevi) i prečnika spoljašnjeg kruga (povučenog kroz šest uglova) iznosi oko dve trinaestine ili nešto manje od jedne šestine prečnika unutrašnjeg kruga; ili, drugim rečima, olovo mora da se proširi za oko jednu šestinu svoga prečnika pre no što uspe da uđe kako treba u uglove žleba šestougaone cevi. Iz toga bi trebalo izvući zaključak da šestougaona cev, iako je veoma oštromno zamišljena za sistem mehaničkog priljublivanja zrna, izgleda, nekako najslabije odgovara sistemu zrna koje se širi.

Pa ipak, ona donekle zadovoljava, kao što to pokazuju rezultati ispitivanja skoro svake puške. Kako je onda moguće da je Whitworth napustio najvažniju tačku svog principa i da sada primenjuje onaj princip zbog koga njegova puška nije bila primljena?

Pre svega, tu postoji odlična izrada. Dobro je poznato da gospodin Whitworth nema takmaca u pogledu preciznosti većine sitnih, pa čak i mikrometarskih delova. Njegovi inženjerijski instrumenti, kao i njegove puške, predstavljaju savršene modele po konstrukciji svojih delova. Pogledajte mušicu na cevi njegove puške i uporedite je sa puškama drugih sistema! Tu se i ne može upoređivati, a to je ogromno preimućstvo za puške koje gadaju na odstojanju od 1000 jardi.

Drugo i najglavnije: kalibar Whitworth-ove puške u najužem delu cevi (koji smo nazvali unutrašnji krug) iznosi 0,451 palca. Enfildska puška ima kalibar 0,577, a puška švajcarskih strelaca, koju smo nekoliko puta spomenuli kao pušku koja daje najpoloženiju putanju, 0,413 palaca. Sad pogledajte razliku u oblicima zrna. Whitworth-ovo zrno koje se širi i koje ima 530 grena (42,5 gr) duže je za oko tri osmine palca od enfildskog zrna iste težine; dok je prvo oko tri i po puta duže od svog prečnika, dotle je drugo jedva dva puta duže od sopstvenog prečnika. Očigledno je da će se zrno iste težine i sa istim punjenjem lakše probijati kroz vazduh tj. da će imati položenu putanju ako je duže i tanje, nego ako je kraće a deblje. Dalje, punjenje za enfildsku pušku teži 68 grena (5,5 gr) baruta, a za Whitworth-ovu se upotrebljavaju punjenja od 60, 70 i 80 grena (4,8 gr, 5,6 gr i 6,4 gr), ali od dobrih strelaca, koji su se služili tom puškom, saznali smo da je potrebno 80 grena (6,4 gr) da bi se zrno dovoljno

raširilo i dalo dobar rezultat na većoj daljini. Dakle, kod Whitworth-a imamo punjenje koje je za jednu šestinu jače nego kod enfieldske puške, a to bi punjenje bolje djelovalo (čak i kad bi bilo iste težine), jer eksplodira u manjem prostoru i djeluje na znatno manju površinu zrna.

Prema tome, ovde imamo drugi primer ogromnog preimućstva malog kalibra koji daje duguljasto, tanko i šiljato zrno. Svaki čitalac koji je pažljivo pratio naše ispitivanje raznih sistema pušaka morao je odavno doći do zaključka da oblik zrna ima veći značaj nego sistem po kome su zrno ili puška konstruisani. A da bismo dobili vojničko zrno najboljeg oblika, koje se može lako nositi, potrebno je da imamo *mali kalibar cevi*. Tu pouku ponovo nam daje Whitworth-ova puška.

Iz ovoga možemo takođe zaključiti da kod malog kalibra dugačak i težak vrh zrna pruža dovoljan otpor da bi svome izdubljenom delu, i bez pomoći čepa, omogućio da se raširi koliko treba. Na svom donjem delu Whitworth-ovo zrno ima samo malo udubljenje bez čepa. Ono se mora raširiti bar tri puta više nego druga zrna koja se šire; pa ipak, sa 80 grena (6,4 gr) baruta (koje puška izdržava bez velikog trzanja) ono se utiskuje u zlebove na sasvim zadovoljavajući način.

Veoma mnogo sumnjamo da će se Whitworth-ova puška ikada uvesti kao ratno naoružanje; naprotiv, verujemo da će se šestougaona cev uskoro sasvim izbaciti iz upotrebe. Kad bi dobrovoljci, koji su se u praksi uverili u prednost Whitworth-ove nad sadašnjom enfieldskom puškom, predložili da se naoružaju Whitworth-ovom, oni bi sigurno otišli u krajnost. Smatramo da bi bilo sasvim nepravedno upoređivati te dve vrste oružja. Whitworth-ova puška je luksuzno oružje, čija izrada staje bar dva puta više od izrade enfieldske puške. U svom sadašnjem obliku ona je isuviše nežno oružje da bi se mogla dati u ruke svakom vojniku. Ali, na primer, ako mesto njene fine mušice stavite drugu koja je podešena za grublju upotrebu, onda će se znatno smanjiti njena tačnost gađanja na većim daljinama.

Da bi se i vojska i dobrovoljci naoružali Whitworth-ovim puškama, morala bi se učiniti jedna od ove dve stvari: ili kalibar propisanog ručnog oružja mora ostati onakav kakav je sada, pri čemu bi Whitworth-ova puška s enfieldskim sadašnjim kalibrom dala mnogo gore rezultate nego sadašnja Whitworth-ova puška, ili se kalibar mora smanjiti, recimo, na sadašnji kalibar Whitworth-ove puške, pri čemu bi enfieldska puška sa tako smanjenim kalibrom, za čiju bi se izradu utrošilo isto toliko koliko i za Whitworth-ovu, vrlo verovatno dala isto tako dobre, ako ne i bolje rezultate.

VIII

Na kraju ćemo ukratko ponoviti različite sisteme pušaka koje se sad nalaze u upotrebi, kao i principe koje možemo smatrati kao ustaljene u pogledu toga oružja.

Različiti sistemi pušaka su ovi:

1) Sistem nasilnog punjenja zrnom obavijenim u flaster koje jedva pristaje u cev, i koje se nabija udarcima šipke, odnosno nabijača. To je najstariji način pravljenja zrna za utiskivanje u žlebove, koji je sada skoro svuda napušten u ratnom naoružanju. Najglavniji i veoma značajan izuzetak predstavlja nova švajcarska streljačka puška koja ima veoma mali kalibar i dugo šiljato zrno i koja daje najpoloženiju putanju od svih pušaka koje se sada nalaze u upotrebi. Ona nije predviđena za naoružanje celokupne mase pešadije, već samo za odabrane jedinice i zahteva pažljivo punjenje da bi se postigli što povoljniji rezultati, čime se i razlikuje od svih poznatih pušaka.

2) Sistem zrna koje slobodno ulazi u cev i koje se splošti na nekoj prepreci na zadnjem kraju cevi da bi se uteralo u žlebove (ili ivica ležišta koja se sužava — Delvigne, ili stožer koji je ušrafljen u sredini ležišta — Thouvenin). Ovaj sistem, koji je neko vreme svuda bio primljen, sada je više ili manje potisnut od drugih sistema. U isto vreme napominjemo da on zahteva prilično veliki kalibar puške, jer bi u protivnom slučaju ležište bilo suviše usko.

3) Sistem širenja duguljastog zrna koje je podešeno da slobodno ulazi u cev i koje je izdubljeno sa zadnje strane, tako da gasovi koji se stvaraju prilikom eksplozije ulaze u to udubljenje i pošto ga naduvaju, tako reći, u dovoljnoj meri priljubljuju zrno uz zidove cevi i primoravaju ga da se kreće po žlebovima. Sada se ovaj sistem svuda primenjuje, a ima uslova da se i dalje usavršava, kao što su to nedavno pokazali odlični rezultati koje je Whitworth postigao sa svojom puškom otkad je primenio princip širenja.

4) Sistem zbijanja zrna kojim se postiže isti rezultat kad se zrna izrade sa dubokim prstenastim žlebićima koji dopuštaju sili barutnih gasova da zbije zrna po dužini usled otpora njihovog teškog prednjeg dela i da time izazove i povećanje njihovog prečnika. Iako je ovaj način očevidno nepouzdaniji od sistema širenja, on je ipak dao odlične rezultate kod malih kalibara, kao što je to već dokazano u Švajcarskoj i Austriji. Pa ipak, zrno koje se zbija, a koje je ispaljeno iz gore pomenute švajcarske streljačke puške, ne daje tako dobre rezultate kao flasterom obavijeno zrno koje jedva pristaje u cev i koje je ispaljeno iz te iste puške.

5) Sistem punjenja ostrag, koji po samom načinu punjenja ima preimućstvo nad svim ostalim sistemima i koji u isto vreme pruža najveću sigurnost da će se zrno zaista užljebljivati u cev, jer se ležište metka i samo zrno mogu praviti nešto većih razmera od ostalog dela cevi, tako da ono ne može ići ka ustima cevi ako se ne utisne u žle-

bove. Zaista, po svemu izgleda da će ovaj sistem postepeno potisnuti sve ostale sisteme.

Whitworth-ov sistem mehaničkog utiskivanja zrna ne uzimamo u obzir, pošto je već napušten, bar ukoliko se tiče lakog oružja. Na taj način, imaćemo posla samo sa navedenim sistemima. Ako različite sisteme treba poređati prema njihovoj pravoj vrednosti, mi bismo rekli da je od svih najbolji sistem iglenjače koja se puni ostrag, zatim sistem zrna koje se širi i, na kraju, sistem zrna koje se zbija. Može se smatrati da su već napuštena prva dva sistema, jer, čak i onda kad bi se pri istom kalibru, kao u Švajcarskoj, nasilnim punjenjem (tj. nabijanjem zrna) dobili bolji rezultati nego zrnom koje se zbija, mi ipak ne bismo bili skloni da bez prethodnog ispitivanja poverujemo da su ti rezultati postignuti zaslugom samog sistema. Osim toga, priznato je da je zrno švajcarske streljačke puške, koje je uvijeno u flaster, nepodesno za uvođenje u naoružanje čitave pešadije.

Već smo videli da je sistem konstruisanja i puške i zrna, otkad je uvedeno duguljasto zrno, imao samo drugostepeni značaj u pogledu dometa, položenosti putanje i preciznosti puške. Dok su zrna bila okrugla, sistem užlebljivanja bio je mnogo važniji, jer su tada sva zrna nailazila na otpor vazduha skoro pod jednakim uslovima, a uticaji veće kosine ili dubine žlebova, većeg broja žlebova, itd. bili su onda srazmerno mnogo važniji nego sad. Ali sa pojavom duguljastog zrna javlja se nov element. Zrno se može napraviti duže ili kraće u dosta širokim granicama, tako da se sada postavlja pitanje — koji je najpodesniji oblik zrna? Prema teorijskim osnovnim pojmovima jasno je da će ista masa olova, koja se izbacije s istom početnom brzinom, bolje sačuvati tu brzinu ako je njen oblik dug i tanak, nego ako je kratak i debeo, naravno, pod pretpostavkom da stalno zadržava rotaciono kretanje koje je dobila prilikom užlebljivanja u cevi i koje je čuva od preturanja. Otpor vazduha je sila koja usporava let zrna i postepeno smanjuje njegovu početnu brzinu koju je dobilo snagom barutnih gasova i na taj način povećava uticaj zemljine teže ili, da se tako izrazimo, još više zadržava zrno. Početna brzina zavisi od punjenja i, u izvesnoj meri, od konstrukcije oružja. A pošto možemo smatrati da je konstrukcija oružja unapred određena i pošto je sila zemljine teže takode utvrđena i poznata veličina, onda ostaje da se menja samo oblik zrna da bi se zrno osposobilo za let kroz vazduh sa što manjim otporom, a, kao što smo već rekli, dugačko i tanko zrno mnogo je podesnije za smanjenje otpora vazduha, nego kratko i debelo zrno iste težine.

Sada je i maksimalna težina zrna za vojne potrebe određena veličina. Vojnik mora biti u stanju da nosi najmanje 60 metaka pored svoga oružja i opreme. Na taj način, da bi se kod date težine (recimo 530 grena), napravilo olovno zrno najboljeg oblika, potrebno je da mu se poveća dužina i smanji debljina; drugim rečima, mora se napraviti puška sa manjom šupljinom cevi. To se do izvesne mere može

dopustiti kod svih sistema bez izuzetka. Pogledajte enfieldsko zrno od 530 grena i Whitworth-ovo zrno iste težine: dovoljan je samo jedan pogled pa da se shvati zašto Whitworth-ovo zrno ima mnogo položeniju putanju (tj. bolje zadržava svoju početnu brzinu), tako da će zbog toga lako pogoditi metu na hiljadu jardi, dok se sa enfieldskim zrnom ne može računati na pogodak na toj istoj daljini. Međutim, i jedno i drugo su zrna koja se šire, ali obično konstruisano Whitworth-ovo zrno sigurno nije najbolje podešeno za širenje. Ili, pogledajte švajcarsku streljačku pušku još manjeg kalibra od kalibra Whitworth-ove puške, pa ćete videti da ona daje još bolje rezultate i još položeniju putanju, bez obzira na to da li se zrno zavijeno u flaster nabija u nju pomoću šipke ili se ubacuje sasvim slobodno i zbija snagom eksplozije. Ili, uzmite prusku iglenjaču. Sa njom se sada može gadati na 900 jardi, i to istim nišanom kojim se ranije gadalo na 600, blagodareći smanjenju kalibra i povećanju dužine zrna i njegovim vođenjem u širokoj cevi pomoću čepa ili prstenastog ojačanja, tako da zbog toga možemo biti prilično sigurni u pogledu utvrđene čirjenice da je efikasnost pušaka, bez obzira na sistem njihove konstrukcije, obrnuto proporcionalna njihovim kalibrima, tj. ukoliko je kalibar cevi manji, utoliko je i puška bolja, i obrnuto.

S ovim primedbama završavamo temu koja je, možda, mnogim našim čitaocima izgledala prilično neinteresantna. Ali ona je još uvek veoma važna. Svaki svestan vojnik treba da zna po kojim je načelima konstruisano njegovo oružje i šta se može očekivati od njegovog dejstva. Može se pretpostaviti da je podoficirima većine kontinentalnih vojski poznato ono što smo ovde pokušali da izložimo, a svakako je potrebno da i ogromna većina dobrovoljaca, tj. »inteligencija zemlje« isto tako dobro poznaje svoje vatreno oružje.

Naslov originala:

The History of the Rifle

Napisano od kraja oktobra 1860.
do sredine januara 1861.

Prvi put objavljeno u listu
»The Volunteer Journal, for
Lancashire and Cheshire«
kao serija članaka u brojevima
9, 11, 14, 15, 17, 18, 19 i 20
od 3. i 17. novembra, 8, 15. i
29. decembra 1860. i 5, 12. i 19.
januara 1861.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Napregnutost novčanog tržišta

Nastupio je davno predskazivani događaj, odliv zlata u polugama i s tim u vezi porast diskontne stope. Juče je Engleska banka podigla diskontnu stopu sa 4 na 4,5%. U odgovarajućem mesecu 1859. godine bančina stopa nije prelazila 3%, uprkos tadašnjim ogromnim isporukama srebra na Istok, koje su dostizale 13 234 305 funti sterlinga. Očigledni cilj banke sastojao se u tome da spreči odliv zlata iz svojih podruma, čija je vrednost 26. septembra iznosila 16 255 951 funta sterlinga a sada je smanjena na 13 897 085 funti sterlinga, ne računajući 43 000 funti sterlinga koje su juče izuzete iz banke. Odliv, koji je počeo 26. septembra, neprestano se povećavao dok ove nedelje nije skoro dostigao vrednost od 300 000 funti sterlinga. Znatna uvoz žita morao je, razume se, ranije ili kasnije dovesti do odliva dragocenih metala, ali pošto menicama za isplatu žita još nije prispeo rok, sadašnji odliv se ne može ovim objasniti, a sem toga on pada baš u trenutku kad je diskontna stopa viša u Londonu nego u Parizu, Amsterdamu, Briselu i Hamburgu, dok u isto vreme izvoz zlata kao berzanska operacija ne daje nikakve profite. Kuda, onda, odlazi zlato? U podrumu Francuske banke. Sadašnja diskontna stopa Francuske banke iznosi samo 3%, mada je taj koncern izgubio oko 4 000 000 funti sterlinga od kraja avgusta, dok su njegove diskontne operacije za avgust i septembar porasle za oko 3 000 000 funti sterlinga. Svaka obična banka, pod takvim okolnostima, podigla bi diskontnu stopu, ali Louis Bonaparta, plašeći se da će prouzrokovati *vidljiv* poremećaj na novčanom tržištu, naređuje Banci da kupuje zlato sa gubitkom, i prisiliće je da nastavi ovu svakako netrgovačku operaciju. S druge strane, Engleska banka dokazuje da nije kadra da spreči sadašnji odliv podizanjem interesne stope. Juče, na primer, nijedna zlatna poluga nije iznesena iz emisionog odeljenja banke, ali je znatna količina sove-

rena¹ povučena iz bankarskog odeljenja. Jedna je od nužnih posledica mnogo hvaljenih bankarskih zakona ser Roberta Peela od 1844. i 1845. godine⁽⁶⁴⁾ to što je trgovačka javnost stalno zavedena u pogledu stvarnog iznosa dragocenih metala koji se izvoze, pošto bankarsko odeljenje ne objavljuje nikakve izveštaje o soverenima povučenim iz njegovih kovčega. Podizanje zvanične diskontne stope Engleske banke svakako će, naročito ako se nastavi, naterati Francusku banku da obavezno krene u istom pravcu, i tako sprečiti Louis-a Bonapartu da i dalje izdaje naređenja direktorima Banke da kupuju zlato sa gubitkom da bi se prikrio vidljivi poremećaj novčanog tržišta. Ipak, engleski odliv zlatnih poluga neće biti zaustavljen ovom mogućnošću, pošto će u određeno vreme nastupiti rok menicama za isplatu žita a plaćanje se mora vršiti u gotovom.

Naslov originala:
A Money Stringency

Napisano 10. novembra 1860.

Prvi put objavljeno u listu
New-York Daily Tribune,
br. 6111 od 24. novembra 1860.

Prevod s engleskog

¹ engleski zlatni novac (1 funta sterlinga i 20 šilinga)

Friedrich Engels

Dobrovoljačka inženjerija

Dobrovoljačka vojska već podavno ima dosta jaku pešadiju i artiljeriju; ona ima i svoju malu dopunu u konjici, a sada se i poslednjoj, inženjerijskoj grani postepeno posvećuje pažnja. O problemu dobrovoljačke inženjerije sada se naširoko diskutuje, a on i zaslužuje pažnju koja mu se posvećuje. Jedinice kraljevske inženjerije su isuviše slabe da bi mogle savladivati sve mnogobrojne dužnosti koje im se nameću u domovini i kolonijama. Šta će biti u slučaju rata i predstojeće invazije? Tada bi za mnogobrojna utvrđenja, čija je izgradnja u toku, a koja opasuju brodogradilišta ogromnim utvrđenim logorima, bio potreban znatan broj inženjerijskih oficira i ljudstva za njihove posade. Isto tako bi i za operativnu vojsku, koja će prilikom dobrovoljaca postati dva do tri puta veća od svog sadašnjeg brojnog stanja, bila potrebna izvesna dopuna inženjeraca da bi stekla punu slobodu akcije pred neprijateljem. Ako se jedinice kraljevske inženjerije znatno ne povećaju, ona neće moći potpuno izvršavati svoje zadatke ili će ih morati izvršavati prethodno obučeni dobrovoljci.

Uostalom, broj inženjeraca koji se ima pridati operativnoj vojsci nije mnogo veliki. Tri ili četiri čete na korpus od 2 divizije (16 do 24 bataljona pešadije sa odgovarajućim delom konjice i artiljerije) bilo bi sasvim dovoljno. Ako pretpostavimo da će operativna vojska imati jačinu od 40 000 pripadnika linijskih trupa, 20 000 milicije i 100 000 dobrovoljaca — ukupno 160 000 ljudi ili 200 bataljona — što znači 8 do 10 korpusa, onda izlazi da bi bilo potrebno oko 30 četa inženjerije. Ako pretpostavimo da kraljevska inženjerija daje 10 četa, onda bi preostalo da dobrovoljački pokret da još 20 četa. Otprilike još isto toliki broj inženjeraca bio bi potreban za pojačanje kraljevske inženjerije za odbranu utvrđenih brodogradilišta, tako da bi, kako izgleda, oko 40 dobrovoljačkih inženjerijskih četa bilo dovoljno za dopunu sadašnje jačine dobrovoljačke pešadije i artiljerije. Ako

bi se broj dobrovoljaca povećao do te mere da se, po odbitku posada u garnizonima, u operativnom delu vojske pojave sa više od 100 000 ljudi, onda bi bio dovoljan po jedan dopunski inženjerac na svakih 100 boraca, odnosno 200 inženjeraca (ili 3 čete) na svaki korpus od 20 000 ljudi.

Prema tome, 40 četa ili oko 3000 ljudi, zasada bi bila najveća inženjerijska snaga koju bi bilo celishodno stvoriti. A biće potrebni znatni naponi da se stvore inženjeri ne samo po imenu, nego i po suštini. Već sada nalazimo da se kod artiljerijskih dobrovoljaca posvećuje mnogo vremena četnoj i bataljonskoj strojevoj obuci sa karabinima u ruci, iako im sve to služi samo za paradu bez ikakve koristi u stvarnoj borbi, kako u poljskoj tako i u tvrđavskoj artiljeriji. Bojimo se da će biti isti slučaj i sa inženjercima. Pre svega, trebalo bi da imaju na umu da za njih predstavlja izgubljeno vreme svaki čas koji provedu u četnoj strojevoj obuci, izuzev onoga što je potrebno za sticanje vojničkog držanja, tačnog i bezuslovnog izvršavanja naređenja i sposobnosti za pravilno kretanje na maršu. Oni imaju da uče sasvim drukčije stvari, od kojih, a ne od paradnog marša, zavisi njihova sposobnost. Vojnici, kao i oficiri, imaće da se upoznaju sa elementima poljske i stalne fortifikacije; moraće da vežbaju kako se kopaju rovovi i izgrađuju amplasmani za baterije i kako se izgrađuju i opravljaju putevi. Ako bude sredstava, moraće da grade vojne mostove, pa čak i da miniraju (buše mine). Postoji bojazan da se neke od ovih grana mogu učiti samo teorijski, jer su i tvrđave i pontoni retki u Engleskoj, a od svakog dobrovoljca ne može se očekivati da ide u Portsmaut ili Čatam da studira fortifikaciju ili da učestvuje u podizanju pontonskog mosta. Ali ima drugih poslova koje svaka četa može da upražnjava. Kada bi se ovde u Mančesteru obrazovala jedna inženjerijska četa, mogli bismo joj pokazati mnoge puteve koji se nalaze u isto onako lošem stanju kao i najgori putevi kojima prolaze kolone u ratu, a nadležni bi, verovatno, bili srećni da joj dozvole da se tu do mile volje vežba u gradnji puteva. Za nju ne bi bilo teško naći teren na kome bi mogla da gradi nekoliko poljskih objekata, zatim da kopa rovove i izgrađuje amplasmane za baterije, i to utoliko pre što bi takav teren i artiljerijskim i pešadijskim dobrovoljcima dozvoljavao da na njemu izvode praktične vežbe iz svoje struke, koje inače ne bi uopšte mogli vršiti. Oni bi mogli naći čak i mesta na kojima bi im se dozvolilo da s vremena na vreme postavljaju male mostove na nogarima (*chevalets*) preko neke od obližnjih reka sa dubokim koritom, koje pružaju odlične mogućnosti za takvu vrstu mostova na mestima gde su im korita sa čvrstim dnom. Njihova osnovna praktična delatnost treba da se sastoji u obavljanju takvih i mnogih drugih poslova slične vrste. Najpre treba brzo preći četnu strojevu obuku i na nju se ponovo vratiti tek onda kada jedinice budu prilično poodmakle u svojim stvarnim zadacima iz inženjerije, a zatim bi se u toku druge zime mogle korisno upotrebiti noći za izvođenje strojeve obuke. Ali, ako inže-

njerci u samom početku, na štetu svoje specifične obuke, pristupe takmičenju sa strelcima, u stilu paradnog marša i u prestrojenjima bataljona i ako oficiri budu poklanjali veću pažnju dužnosti pešadijskog oficira nego stručnoj obuci — onda dobrovoljački inženjeri mogu biti uvereni da će u ratu biti upotrebljavani daleko češće kao pešaci nego kao inženjeri.

U pronalaženju sposobnih oficira neće biti velikih teškoća ako se oni budu odabirali iz onog sloja ljudi koji su sposobni za to mesto, tj. iz redova civilnih inženjera. Nekoliko meseci teorijske obuke i povremena poseta Čatama, Portsmauta ili Olderšota ubrzo će im omogućiti da se upoznaju sa većinom grana vojne inženjerije, a vojna obuka njihovih četa takođe će im pripomoći. Oni će sami učiti obučavajući druge. Njihova vlastita profesija primorava ih da ovladaju svim načelima vojne inženjerije, a pošto *moraju* biti vrlo inteligentni i dobro upućeni ljudi, za njih primena ovih principa na vojne objekte neće predstavljati neku znatnu teškoću.

U listu »The Army and Navy Gazette«⁽⁶⁵⁾ čitali smo prikaz neke ogromne vojno-inženjerijske organizacije, koja treba da obuhvati sve železničke pruge u zemlji i koja obećava ogromne rezultate u slučaju invazije. Glavne karakteristike ovoga plana bile su objavljene u listu »The Volunter Journal« od prošle nedelje. Ovaj plan je predstavljen javnosti u sasvim nejasnom obliku. Dosada još ne vidimo ta ogromna preimućstva koja mu se pripisuju i skloni smo da verujemo da se tu mešaju dve različite stvari. Nema sumnje da je od najveće važnosti proučavanje strategijskog značaja svake pojedine železničke pruge u Kraljevini kao i celokupne železničke mreže. To je toliko važno da bismo smatrali teškim zločinom ako to nije izvršeno već odavno i ako se ni sada u arhivama Horse Guards⁽⁶⁶⁾ i svakog oblasnog komandanta ne bi nalazili opširni elaborati sa rezultatima tih studija. Ali to spada u nadležnost štaba, a ne inženjerije. Što se tiče formiranja jednog tela vojne inženjerije od inženjera, ložaća, polagača koloseka i železničkih radnika svake železničke pruge, ni od toga ne vidimo velike koristi. Ovi ljudi, tako reći, već imaju vojnu organizaciju i nalaze se pod strožijom disciplinom od ma koje dobrovoljačke jedinice u zemlji. Za ono što se od njih očekuje da rade u svojstvu dobrovoljačkih inženjeraca oni su potpuno sposobni u svom sadašnjem svojstvu. A pošto bi njihovo prisustvo na sadašnjim mestima bilo daleko neophodnije za vreme rata nego što je danas, to ne bi bilo nikakve koristi od njihovog obučavanja u specijalnim granama vojne inženjerije.

Ove primedbe odnose se na onaj plan koji je bio objavljen. Naravno, ukoliko se docnije ispostavi da sadrži i druge karakteristike, zadržavamo pravo da i o tome damo svoje mišljenje.

Dozvolite mi da ukažem na još neke mogućnosti da se iskoristi veliki broj inženjera u Engleskoj. Većina armija ima, pored oficira povezanih sa saperima i minerima, izvestan broj inženjerijskih oficira koji ne pripadaju nijednoj četi i obavljaju specijalne dužnosti. Zašto

se civilnim inženjerima Engleske ne bi pružila mogućnost da se pripreme za tu službu? Koledž za civilne inženjere mogao bi postati sredstvo za ostvarenje tog cilja. Bilo bi dovoljno nekoliko tečaja o vojnoj inženjeriji i kratak praktičan kurs sa inženjerskom četom. Ispit, strogo ograničen na vojne predmete, koji bi u ovom slučaju bio apsolutno neophodan, mogao bi poslužiti kao kriterijum za prijem u samostalnu grupu dobrovoljačkih inženjerskih oficira. Naravno, vlada bi morala imati mogućnosti da odbije nepodesne kandidate. Takvi oficiri bi bili vrlo korisni, jer u ovom slučaju sve zavisi od inteligencije oficira; a u slučaju potrebe oni bi postizali bolje rezultate sa nekoliko dobrovoljačkih strelaca ili artiljeraca, koji bi pod njihovom komandom obavljali neke inženjerske zadatke, nego regularni inženjerski oficiri sa jednim ili dva odeljenja linijske pešadije, koja bi im bila dodeljena sa istim zadatkom.

Naslov originala:

Volunteer Engineers

Napisano krajem novembra 1860.

Prvi put objavljeno u listu

„The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire”, br. 12

od 24. novembra 1860. a poslednji pasus u „Essays Addressed to Volunteers” u Londonu 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Razvoj revolucije u Austriji

Revolucija u Austriji napreduje trčecim korakom. Tek od pre dva meseca u svojoj *diplomi* od 20. oktobra^[57], Franz Joseph je priznao da se njegova carevina nalazi u stanju revolucije i pokušao da nađe tome leka podmićujući Mađarsku obećanjem da će se uspostaviti njen drevni ustav u ovom ili onom skraćenom obliku. Ova diploma, iako ustupak revolucionarnom pokretu, bila je po svojoj zamisli jedan od onih majstorskih poteza podmukle politike koji igraju tako značajnu ulogu u austrijskoj diplomatiji. Mađarsku je trebalo kupiti na izgled vrlo velikim ustupcima i udesiti da oni izgledaju još veći u poređenju sa oskudnim ovlašćenjima dodeljenim nemačkim i slovenskim pokrajinama kao i sa paradijom carskog parlamenta čije je stvaranje ta diploma predlagala. Ali u pojedinostima ovog dokumenta davolska prevara bila je dovoljno vidljiva da promišljeni majstorski potez pretvori u nečuvenu besmislicu i da dá dokaza revolucionarnom pokretu o bespomoćnosti i slabosti vlade. Ne samo što se pravo glasanja o budžetu i vojnom kontingentu oduzimalo od mađarske skupštine i prenosilo na centralni parlament a delimično čak i na samog cara — kao da je vlada, upravo primorana da proguta sve političke uvrede koje je izazivala tokom poslednjih deset godina, još bila dovoljno jaka da uskrati ta prava samim svojim pobednicima — nego je oskudan i neodređen karakter prava datih drugim delovima carevine i centralnom predstavničkom telu odmah — kao kontrast — dokazivao neiskrenost čitave zamisli. I kad su bili objavljeni pokrajinski ustavi za Štajersku, Korušku, Salzburg i Tirol — ustavi koji su lavovski deo predstavnštva davali plemstvu i sveštenstvu, i zadržavali stare staleške razlike, — kad je stara vlada ostala na vlasti, više nije moglo biti sumnje šta se nameravalo. Mađarsku je trebalo umiriti a zatim pretvoriti u oruđe koje će pomoći apsolutističkoj Austriji da se izvuče iz teškog položaja. Mađarska je iz iskustva dosta dobro znala kakva će joj biti sudbina, kad apsolutistička Austrija opet bude ojačala. Sama činjenica neograni-

čenog i bezuslovnog zavođenja mađarskog jezika kao jedinog zvaničnog jezika u Mađarskoj nije imala za cilj ništa drugo nego da izazove pobunu Slovena, Rumuna i Nemaca u Mađarskoj protiv mađarske rase. Stari mađarski konzervativci (vulgo¹ aristokrati), koji su ovu pogodbu zaključili sa carem, izgubili su time svaki oslonac kod kuće; oni su pokušali da za to prodaju dva najbitnija prava skupštine. U stvari, carska diploma nije obmanula nikoga. Dok je u nemačkim pokrajinama javnost primorala stara opštinska veća (koja je car imenovao posle revolucije) da ustupe mesto novim ljudima, sada izabranim narodnim glasanjem, Mađari su odmah počeli da vraćaju stare županijske činovnike i županijske sabore⁽⁶⁷⁾, koji su pre 1849. godine sačinjavali celokupnu mesnu vlast u zemlji. I u jednom i u drugom slučaju, dobar je znak što je opoziciona stranka smesta obezbedila mesnu i komunalnu vlast umesto da samo galami o prolaznoj smeni vlade a zanemari obezbeđenje važnih pozicija koje su joj ostale u skromnijim sferama delatnosti. U Mađarskoj je sistem nekadašnje mesne uprave, reorganizovan 1848. godine, odmah predao svu civilnu vlast u ruke naroda, i nije ostavio bečkoj vladi nikakvu drugu alternativu nego da popusti ili da bez odlaganja pribegne vojnoj sili. Razume se, pokret se zbog toga ovde najbrže razvijao. Po čitavoj zemlji se postavljao zahtev da se u celini uspostavi ustav sa izmenama od 1848. godine i svi zakoni o kojima je te godine postignut sporazum između skupština i kralja. Sem toga, traženo je neposredno ukidanje monopola na duvan (nezakonito uvedenog posle 1848. godine), i svih drugih zakona nametnutih bez pristanka skupštine. Prikupljanje poreza otvoreno je proglašeno nezakonitim dok ih ne izgleda skupština; nije bila naplaćena ni jedna trećina dužnih poreza; mladi ljudi pozvani da služe u armiji podsticani su da se odupru regrutovanju lii da se skrivaju; carski orlovi su rušeni, i, što je najgore, u ovom prelaznom stanju vlada nije imala sredstava da se suprotstavi ovom vrenju. Gde god su županijski sabori sazvani, oni su se jednodušno izjašnjavali u ovom smislu; a kongres mađarskih velikaša, koji se sastao u Granu pod predsedništvom nadbiskupa Mađarske sa ciljem da predloži vladi osnovna načela za izbor zemaljske skupštine, gotovo bez većanja i jednoglasno je izjavio da ostaje na snazi demokratski izborni zakon od 1848. godine.

Ovo je prevazilazilo ono što su očekivali stari konzervativci kad su sklapali kompromis sa carem. Bili su potpuno débordés². Pretila je opasnost da će ih revolucionarni talasi potopiti. Sama vlada je uvidala da se nešto mora učiniti. Ali šta je mogao uraditi bečki kabinet?

Pokušaj podmićivanja Mađarske bio je pred potpunim slomom. Šta, ako vlada sada pokuša da podmiti Nemce? Oni nikad nisu uživali takva prava kao Mađari, možda će se zadovoljiti manjim. Austrijska monarhija, da bi se održala, mora iskorišćavati razne nacionalnosti

¹ drugim rečima (lat.) — ² ošamućeni (fran.)

koje su pod njenom vlašću, redom jednu protiv druge. Sloveni bi se mogli uzeti u obzir samo u krajnjem slučaju; oni su suviše povezani sa Rusijom panslavističkom agitacijom; znači, moraju se iskoristiti Nemci. Grof Goluhovski, omraženi poljski aristokrata (renegat koji je izdao stvar Poljske i prešao u službu Austrije) prinesen je na žrtvu, i vitez von Schmerling je imenovan za ministra unutrašnjih dela. On je bio ministar kratkotrajne nemačke carevine 1848. godine, a zatim austrijski ministar; napustio je ovo mesto kada je konačno bio ukinut ustav od 1849. godine. Važio je za konstitucionalistu. Ali, opet je bilo toliko oklevanja i neodlučnosti pre nego što je definitivno pozvan u vladu, da se ponovo izgubio svaki efekt. Ljudi su se pitali šta vredi Schmerling, ako su svi drugi ministri zadržani? Sve nade su splasle čak pre nego što je on konačno postavljen; i umesto da bude iskreni ustupak, njegovo naimenovanje je izgledalo samo kao još jedan dokaz slabosti. Ali dok se u nemačkim pokrajinama opozicija zadovoljavala time da osigura sebi mesnu vlast i primala svaki vladin korak sa neskrivenim nepoverenjem i nezadovoljstvom, u Mađarskoj se pokret dalje razvijao. Pre nego što je Schmerling naimenovan, stari konzervativni Mađari, na čelu sa Széczenom i Vayem, pozvani na vlast, priznali su da im je nemoguće da održe položaje; i carska vlada je morala da se ponizi da pozove dva mađarska ministra iz 1848. godine, koji su sve do jeseni te godine bili kolege streljanog Batthyányija, kao i Kossutha i Szemerea, da pozove gospodu Deáka i Eötvösa da uđu u vladu čoveka koji je uz pomoć Rusije pokorio Mađarsku. Oni još nisu naimenovani; sistem neodlučnosti i kolebanja, cenkanja i pogađanja oko sitnica još radi punom parom, ali ako prihvate, sigurno će na kraju i biti naimenovani.

Tako je Franz Joseph prinuđen da daje jedan ustupak za drugim, i ako dođe dotle da se u januaru sastanu obe skupštine, jedna u Pešti za Mađarsku i njoj pripojene oblasti, a druga u Beču za preostale pokrajine carevine, od njega će biti iznuđeni novi ustupci. Ali umesto da umiri njegove podanike, svaki novi ustupak će ih još više ozlojediti neskrivenom neiskrenošću sa kojom se daje. I ako se tome dodaju uspomene iz prošlosti — manevri mađarske emigracije na plati kod Louis-a Napoléona, a i okolnost da je liberalna Austrija nemoguća, jer austrijska inostrana politika mora uvek da bude reakcionarna, zbog čega mora odmah da stvara sukobe između krune i parlamenta, pri čemu Louis Napoléon špekuliše s ovim faktom — prilično je verovatno da će 1861. godina biti svedok raspadanja austrijske carevine na njene sastavne delove.

Naslov originala:

Austria: Progress of the Revolution

Napisano 24. decembra 1860. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu *New-York Daily Tribune*, br. 6152 od 12. januara 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Pokret u Nemačkoj

Izgleda da 1861. godina još nije donela dovoljno potresa. U toku je naša secesionistička revolucija u Americi; došlo je do pobune u Kini^[68]; Rusija napreduje u istočnoj i srednjoj Aziji; zatim, istočno pitanje sa svojim prirodnim posledicama, francuskom okupacijom Sirije i Sueckog kanala; svedoci smo raspada Austrije, Mađarska je gotovo na pragu ustanka; Gaeta je opsednuta a Garibaldi je obećao da će osloboditi Veneciju 1. marta; i naposljetku, ali ne na poslednjem mestu po važnosti, čini se pokušaj da se maršal Mac-Mahon vrati na presto svojih predaka u Irskoj^[69]. Ali sve ovo nije dovoljno. Sada nam se, uz to, obećava i četvrti šlezvig-holštajnski rat.

Danski kralj je 1851. godine dobrovoljno preuzeo izvesne obaveze prema Pruskoj i Austriji u vezi sa Šlezvigom^[70]. On je obećao da ovo vojvodstvo neće biti prisajedinjeno Danskoj; da će njegov predstavnički dom ostati odvojen od danskog; i da će i nemačka i danska nacionalnost uživati u Šlezvigu podjednaku zaštitu. Sem ovoga, Holštajnu su bila izričito zajemčena prava njegovog predstavničkog doma. Pod tim uslovima, federalne trupe koje su okupirale Holštajn povučene su.

Danska vlada je na sve moguće načine izbegavala ispunjenje svojih obećanja. U Šlezvigu, južna polovina je isključivo nemačka; u severnoj polovini svi gradovi su nemački, dok seljaci govore iskvarenim danskim dijalektom a književni jezik je od pamtiveka skoro svuda bio nemački. Uz pristanak stanovništva tamo se vekovima vršio proces germanizacije u tolikoj meri da, sa izuzetkom najsevernijih graničnih oblasti, čak i onaj deo seljaštva koji govori danskim dijalektom (ipak toliko udaljenim od književnog danskog jezika da je lako razumljiv i nemačkim stanovnicima na jugu) razume književni visokonemački jezik bolje od književnog danskog. Posle 1851. godine vlada je podelila zemlju na dansku, nemačku i mešovitu oblast. U nemačkoj oblasti za jedini zvanični jezik vlade, sudova, crkvene predikaonice i škole proglašen je nemački, a u danskoj oblasti danski jezik. U mešovitim

oblastima oba jezika imaju podjednaka prava. Ovo izgleda sasvim pravično, ali, u stvari, osnivanjem danske oblasti književni danski jezik je nametnut stanovništvu, čija ga velika većina nije čak ni razumevala i koja je samo želela da se uprava, pravosuđe, nastava, krštavanje i venčavanje obavljaju na nemačkom jeziku. Međutim, vlada je sada preduzela pravi krstaški pohod za iskorenjivanje svih tragova germanizma iz ove oblasti, zabranjujući čak i privatnu obuku u porodicama na ma kom drugom jeziku sem danskom; istovremeno je nastojala, indirektnijim sredstvima, da u mešovitoj oblasti obezbedi preimućstvo danskog jezika. Opozicija izazvana ovim merama bila je veoma žestoka, i učinjen je pokušaj da se ona uguši nizom sitnih nasilja. U gradiću Ekerferde, na primer, jednom prilikom izrečeno je novčanih kazni u vrednosti od oko 4000 dolara zbog krivičnog dela nezakonitog upućivanja molbi predstavničkom telu; i sve kažnjene stranke su kao *osudenci*, lišene prava glasa. Ipak su stanovništvo i predstavničko telo ostali uporni i još su uporni u svojoj opoziciji.

U Holštajnu je danska vlada uvidela da joj je nemoguće da natera predstavničko telo da izglasa ma kakve poreze dok mu ne pruži ustupke političkog ili nacionalnog karaktera. Ona, pak, nije htela da pristane na ustupke niti je htela da izgubi prihode od vojvodstva. Zbog toga je vlada, da bi stvorila nekakav zakonski osnov za oporezivanje stanovništva, sazvala Savet kraljevine, skupštinu bez ikakvog predstavničkog karaktera, ali za koju se smatra da predstavlja samu Dansku, Šlezvig-Holštajn i Lauenburg. Mada su Holštajnci odbili da prisustvuju, ovo telo je izglasalo poreze za celu monarhiju, i na bazi ovog glasanja vlada je odredila poreze koji će se plaćati u Holštajnu. Tako je Holštajn, koji je trebalo da bude nezavisno i odvojeno vojvodstvo, lišen svake političke nezavisnosti i potčinjen skupštini poglavito danskog sastava.

Ovo su razlozi zbog kojih nemačka štampa u toku poslednjih pet-šest godina poziva nemačke vlade da primene prinudne mere protiv Danske. Razlozi su, svakako, sami po sebi opravdani. Ali nemačka štampa — ona štampa kojoj je bilo dozvoljeno da izlazi za vreme reakcionarnog perioda posle 1849. godine — samo se služila Šlezvig-Holštajnom kao sredstvom za sticanje popularnosti. Bilo je zaista veoma lako ispoljiti krajnje negodovanje protiv Danaca, kad su to dopuštale nemačke vlade — one vlade koje su kod kuće pokušavale da prevaziđu Dansku u sitnim nasiljima. Rat protiv Danske postao je krilatica kad je izbio krimski rat. Zahtev za rat protiv Danske razlegao se opet kad je Louis Napoléon upao u austrijsku Italiju. Sada će, dakle, imati određene ruke. »Nova era« u Pruskoj^[71], koja je do sada bila suzdržana prema pozivima liberalne štampe, u ovom slučaju se slaže sa njom. Novi pruski kralj izjavljuje svetu da mora ukloniti ovu staru nezgodu; oronuli skup u Frankfurtu stavlja u pogon svu svoju nespretnu mašineriju radi spasavanja nemačke nacionalnosti, a liberalna štampa — likuje? Nikako, liberalna štampa sada odjednom stavljena na probu, odriče se svojih reči i viče: »Pozor!«, otkriva da Nemačka nema flotu

s kojom će se boriti protiv brodova jedne pomorske sile, i naročito u Pruskoj pokazuje sve simptome kukavičluka. Ono što je pre nekoliko meseci predstavljalo neodložnu rodoljubivu dužnost, sada je najednom prikazano kao austrijska intriga i Pruska se upozorava da se u nju ne uplete.

Nema nikakve sumnje, razume se, da nemačke vlade u svom iznenadnom oduševljenju za pitanje Šlezvig-Holštajna nisu nimalo iskrene. Kako piše danski »Dagbladet«^[72]:

«Svi mi znamo da je jedan od starih trikova nemačkih vlada da pokreću pitanje Šlezvig-Holštajna čim osete potrebu za malo popularnosti, i da prikrivaju sopstvene mnogostruke grehe izazivajući fanatizam protiv Danske.»

Ovo je bezuslovno bio slučaj u Saksonskoj, a u izvesnoj meri to je sada slučaj u Pruskoj. Ali u Pruskoj iznenadno pokretanje ovog pitanja takođe, očigledno, znači savez sa Austrijom. Pruska vlada posmatra Austriju kako se raspada iznutra, dok joj spolja pretili rat sa Italijom. Svakako da nije u interesu pruske vlade da vidi Austriju uništenu. U isto vreme italijanski rat, u kome Louis Napoléon neće dugo ostati nepristrasan gledalac, teško da će se završiti ovog puta a da ne okrzne teritoriju Nemačkog saveza i u tom slučaju Pruska je dužna da se umeša. Zatim će rat sa Francuskom na Rajni svakako biti povezan sa danskim ratom na Ajderu; i pošto pruska vlada ne može dopustiti da Austrija bude potučena, zašto da čeka da Austrija opet pretrpi poraz? Zašto da se ne umeša u sukob Šlezvig-Holštajna i time zainteresuje za rat celu severnu Nemačku koja se ne bi borila za odbranu Venecije? Ako je rasuđivanje pruske vlade ovakvo, ono je dosta logično, ali ono je bilo isto tako logično 1859. godine, pre nego što je Austrija oslabljena bitkama kod Mađente i Solferina^[71] i unutrašnjim potresima. Zašto Pruska nije onda postupala na odgovarajući način?

Nije uopšte izvesno da će ovaj veliki rat izbiti idućeg proleća. Ali ako izbije, mada nijedna strana ne zaslužuje nikakve simpatije, on mora imati za rezultat revoluciju, bez obzira na to ko će biti potučen u početku. Ako Louis Napoléon pretrpi poraz, njegov presto će sigurno pasti; a ako pruski kralj i austrijski car budu pobedeni, oni će morati da se povuku pred nemačkom revolucijom.

Naslov originala:
German Movements

Napisano krajem januara 1861.

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 6178 od 12. februara 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Jačina francuske vojske^[73]Od pisca *Istorije puške*

Prema »Almanach de Gotha«^[74], koji o ovom pitanju predstavlja autoritet kakav se retko gde može naći, ratno brojno stanje francuske vojske, 1860/61. godine utvrđeno je ovako:

1. <i>Pešadija</i> : <i>Garda</i> — 12 bataljona grenadira, 16 bataljona voltizera, 2 bataljona zuava i 1 lovački bataljon; ukupno 31 bataljon. <i>Linijska</i> — 103 puka po 4 bataljona, svega 412 bataljona; 3 puka <i>zuava</i> , 2 puka <i>stranačke legije</i> i 3 puka <i>turkosa</i> (ili alžirskih urodeničkih strelaca), svaki po 3 bataljona — svega 24 bataljona; 20 bataljona <i>lovaca</i> ; 3 bataljona <i>zefira</i> ili lakih afričkih (disciplinskih) bataljona i 1 bataljon <i>pompieri</i> (vatrogasaca) iz Pariza. Ukupno 491 bataljon; ili u vreme rata	515 037	ljudi
2. <i>Konjica</i> : 6 pukova ili 37 <i>gardijskih</i> eskadrona; 58 pukova ili 358 <i>linijskih</i> eskadrona, tj. ukupno 395 eskadrona	100 221	„
3. <i>Artiljerija</i> : 22 puka — 227 baterija (od kojih 146 baterija sa po 6 topova — 876 topova poljske artiljerije)	66 007	„
4. <i>Inženjerija</i>	15 443	„
5. <i>Komora</i> : sanitetske trupe i služba snabdevanja	24 561	„
6. <i>Žandarmerija</i>	24 172	„
7. Štabovi, invalidi, vojne škole, itd.	17 324	„
	<hr/>	
	Ukupno	762 765 „

Ovo je ratno brojno stanje vojske, a njeno mirnodopsko stanje je sledeće:

Pešadija	255 248	„
Konjica	61 023	„
Artiljerija	39 023	„
Inženjerija	7 467	„
Komora, itd.	11 489	„
Žandarmerija, invalidi, itd.	41 496	„
	<hr/>	
	Ukupno	415 746 ljudi

U januaru 1859. godine, neposredno pre izbijanja italijanskog rata, »Le Constitutionnel« je objavio zvanično *brojno stanje* francuske vojske, prema kome je ono u ratu iznosilo 568 000, a u miru 433 000 ljudi. Postavlja se pitanje, kako je bilo moguće da se ratno brojno stanje u toku ove godine poveća za 200 000 ljudi, kad je mirnodopsko brojno stanje bilo stvarno smanjeno?

S druge strane, godišnji kontingent sposobnih mladića koji mogu stupiti u vojsku iznosi oko 160 000. Za vreme Louis-a Philippe-a, od toga broja stvarno je stupalo u vojsku između 40 000 i 60 000 mladića, a bilo je utvrđeno da je to dovoljno za održavanje mirnodopske vojske i pored pretrpljenih gubitaka u Alžiru. Docnije je stupalo u vojsku 80 000, pa čak i 100 000 i više; znači da je carstvo koje žudi za mirom^[75] trošilo dvaput više topovske hrane nego što je trebalo ustavnoj monarhiji ili republici. Vojni rok iznosi 7 godina; ali čak i pod pretpostavkom da je u poslednje vreme stupalo u vojsku po 100 000 ljudi godišnje (što prelazi prosek), to bi za 7 godina dalo samo 700 000 ljudi, a kad se od toga broja odbiju nastali gubici u ratovima i iz drugih razloga, onda bi ostalo jedva 600 000 ljudi. Otkud se onda pojavljuju ostalih 163 000?

Odgovor na ova dva pitanja nalazi se u nedavnim odlukama francuskog cara. Pukovi, koji su pre italijanskog rata imali po 3 bataljona sa po 8 četa, sada su prešli na formaciju od 4 bataljona sa po 6 četa. Na taj način prostim rasporedom 24 pukovske čete dobila su se četiri umesto tri bataljona. Određeno je i maksimalno brojno stanje bataljona. Ako njegovo brojno stanje prelazi 1000 ljudi, onda bataljon postaje prevelik da bi njime mogao komandovati svojim glasom jedan čovek i postaje suviše glomazan za brzo manevrisanje. Međutim, brojno stanje čete mnogo je promenljivije: da li će u njoj biti 100 ili 250 ljudi stvar je slobodne volje, a ne nužde. Obrazovanjem četvrtog bataljona, na napred izloženi način, puk je sa istim brojem oficira i podoficira umesto 3000 mogao da primi 4000 čim bi mu ovi ljudi stajali na raspolaganju. Za vreme rata pukovi su izlazili na bojište sa po 3 borbena bataljona, dok je četvrti bio dopunski. Tako je nađen način da se u četvrtim bataljonima 100 linijskih pukova smesti 100 000 ljudi više nego što je stari *kadar* mogao upotrebiti. Posle rata četvrti bataljoni su bili ukinuti, ali su pre kratkog vremena opet uspostavljeni. Formiranjem još 3 pešadijska puka (101, 102. i 103) stvoreno je mesto za još 17 000 ljudi. Ovim novim formacijama može se objasniti povećanje od 112 000, a 51 000 ljudi, broj koji treba još objasniti, može da bude onaj broj koji je u januaru 1859. godine, usled ranijih gubitaka, nedostajao do punog ratnog sastava vojske. To bi značilo da sada u samoj francuskoj pešadiji postoje dovoljni *okviri* za organizaciju gore navedenog ogromnog broja ljudi, a da se pri tome ne pribegava novim formacijama. Ali gde će se naći ljudstvo koje će popuniti ove *okvire*?

Verovatno je da je od redovnog regrutovanja u toku poslednjih

sedam godina po spiskovima ostalo od 550 000 do 600 000 ljudi. Raspoloživi godišnji kontingent iznosi oko 160 000 ljudi. U najgorem slučaju jednogodišnji poziv regruta podbacio bi svega za 50 000, ali bi se u slučaju nužde moglo upotrebiti još bar 300 000 mladića koji su za vreme regrutovanja u toku poslednjih šest godina izvlačenjem kocke bili potpuno oslobođeni vojne službe. Međutim, pošto su ovakvi ljudi, usled duge navike, počeli da smatraju da su zauvek oslobođeni obaveze služenja u vojsci, jer je izvestan broj njih oženjen, a drugi su rastrkani po celoj zemlji, tako da bi ih bilo teško pronaći, to bi takva mera bila i nepopularna i teško izvodljiva.

Kako, dakle, Louis Napoléon popunjava ovaj manjak? Uvođenjem modificiranog pruskog sistema rezervi. Od 160 000 ljudi koji stoje na raspolaganju svake godine, jedan deo — recimo polovina — upotrebljava se za popunjavanje praznina u stajaćoj vojsci. Ostali se upisuju u rezervu i pozivaju prve godine na dvomesečnu, a druge i treće na jednomesečnu vežbu. Oni se mogu pozvati na odsluženje sedmogodišnjeg roka isto onako kao i regruti linijskih trupa. Međutim, ima razloga da se veruje da bi se godišnji kontingent od 160 000 sposobnih vojnika sa izvesnim natezanjem mogao povećati na 200 000, ako vojni lekari — koji su za vreme rata često bili suviše blagi — ne bi bili prestrogi prilikom pregleda ljudstva. Ali za sada ćemo preći preko toga pitanja. Sedam godišnjih kontingenata od po 160 000 ljudi dalo bi vojsku od 1 112 000 ljudi, a kad se odbiju gubici i ovaj broj zaokruži, ostao bi *pun milion vojnika*. Na taj način vidimo da će trupe Louis-a Napoléona, blagodareći novom sistemu rezervi koji je nedavno zaveden, kroz nekoliko godina premašiti organizovane formacije koje su sposobne da ih prime. Međutim, predviđena je i takva mogućnost. Ubuduće *sva* četiri bataljona jednog puka biće borbeni bataljoni, a sada se formira peti bataljon pod imenom nastavnog bataljona i pod izgovorom da treba obučiti ljudstvo koje je stavljeno u rezervu. Pošto se ovom novom organizacijom dobija daljih 103 000 ljudi, to se broj ljudstva koje se može korisno upotrebiti u postojećim jedinicama ili kadru povećava na 863 000.

Nezadovoljna ovim rešenjem, francuska vlada namerava da formira još jedan gardijski i 17 linijskih pešadijskih pukova. Ovih 18 pukova predstavljaju 90 novih bataljona ili 90 000 ljudi.

Prema tome, a na osnovu onoga što se već sada zna, uvereni smo da će, pre svršetka ove godine, francuska vojska biti tako organizovana da će u svoje bataljone, eskadrone i baterije moći lako da primi do 953 000 ljudi. A što se tiče mogućnosti nalaženja ljudstva za popunjavanje ovih jedinica, videli smo da se još ove godine može naći do 700 000 ljudi, a da se ne uzimaju ljudi koji su oslobođeni ranijih godina. Ali ako jednom bude priznata opšta vojna obaveza i za linijske jedinice i za rezervu, onda će se lako moći primeniti isti princip i na ljude koji su bili oslobođeni za vreme poslednjih šest godina (Napoléon je to

činio nekoliko puta u svoje vreme); a tada ne može biti sumnje da će se ubrzo okupiti svih 953 000 ljudi.

Evo, dakle, čoveka koji je nenamerno izazvao stvaranje dobrovoljačkog pokreta u Engleskoj, na koji odgovara mirno i bez buke organizovanjem jedne vojske od milion ljudi i istovremeno sprema u skladište 20 oklopnih fregata, koje će, možda, da posluže kao pratnja jednog dela te armije prilikom prelaska preko Lamanša.

Naslov originala:

French Armaments

Napisano krajem januara 1861.

Prvi put objavljeno u listu
„The Volunteer Journal, for
Lancashire and Cheshire”,
br. 22 od 2. februara 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Maršal Bugeaud o moralnom faktoru u borbi

Sledeći redovi su prevod iz uputstava koja je tadašnji pukovnik Bugeaud, iz 56. francuskog puka, napisao za svoje oficire^[76]. To je, bez ikakvog izuzetka, najbolje što je maršal ikad napisao. U tim uputstvima su, sa energijom i odlučnošću neprevaziđenim u vojnoj literaturi ma koje zemlje i sa jasnoćom kakvu može dati samo dugo iskustvo u ratovanju, formulisani principi pešadijske borbe kojih se čak i sada Francuzi pridržavaju. Ovi principi su im do danas donosili pobjedu nad armijama koje su se zbog navika stečenih za vreme dugotrajnog mira, izgleda, više uzdale u naučnu taktiku nego u podsticanje svih moralnih snaga vojnika. Ovi principi i nisu novi, niti su uopšte isključivo francuski; ali oni su ovde uspešno grupisani i izloženi jezgrovitim, lepim jezikom. Oni ni na koji način ne zamenjuju taktiku već čine veoma neophodnu dopunu ove nauke; i, sem toga, oni su većinom toliko očigledni i zahtevaju tako malo vojnog znanja da bi se razumeli, da će ih potpuno shvatiti najveći broj dobrovoljaca.

Gospodo! — Veština uključivanja glavnine trupa u borbu ima snažan uticaj na ishod bitke; time se pravilan raspored kruniše uspehom a pri pogrešnom rasporedu sprečavaju se njegove najgore posledice. Između trupa visoko razvijenih moralnih svojstava, kojima se energično rukovodi i koje su prožete pravim načelima borbe, i trupa formiranih i obučeni poput većine evropskih trupa postoji ista razlika kao između odraslih i dece. To je istina u koju me je ubedilo dvadeset bitki. Nadam se da ćete je i vi uočiti kao i ja i da ćete mi pomoći svim raspoloživim sredstvima da podignem duh i spremu 56. puka na takvu visinu da nam nikakva carska ili kraljevska garda na svetu ne bi mogla pružati otpor ni pet minuta na tlu podjednako povoljnom za obe strane.

Gospodo, većina vas je bila svedok pešadijskih akcija koje su predstavljale samo bojažljivo puškaranje — sa velikih rastojanja — trupa koje su stajale paralelno jedne prema drugima.

Obe strane su, izgleda, očekivale pobjedu od slučaja ili od straha koji bi njihovi meci mogli uliti protivniku. Milioni zrna su ispaljivani bez ikakvog drugog rezultata sem poginulih i ranjenih i na jednoj i na drugoj strani, sve dok ne-

kakva okolnost, većinom nezavisna od angažovanih trupa, ne bi odlučila o povlačenju jedne strane fronta. Ljudi koji su iscrpli municiju i gledali desetkovanje svojih redova nisu baš mnogo raspoloženi za nove napore, i lako ih nateruju na bekstvo sveže trupe koje djeluju shodno boljim principima.

To nije način borbe valjano obučene pešadije. Sada ćemo pokušati da odredimo te principe koji nam moraju dati ogromno preimućstvo nad svim pešadijama Evrope.

Ovi principi, gospodo, nisu samo plod razmišljanja knjiških moljaca; iskustvo me je nagnalo da ih usvojim još od izbijanja poluostrvskog rata¹ 1808. godine, i oni su mi uvek osiguravali uspeh protiv Španaca, Engleza* i Austrijanaca. Nadam se da ćete ih usvojiti, jer su u skladu sa onim što ste i sami morali zapaziti u bitkama u kojima ste učestvovali; učinićete sve moguće da ih usadite u glavu svojih potčinjenih; a kad ovi principi prodru u dušu celog puka, od dobošara do pukovnika, 56. puk se može smatrati nepobedivim; njemu mogu naneti poraz samo ujedinjeni naponi nekoliko rodova oružja koji istovremeno djeluju protiv njega, ali nikad sama pešadija, makar ga ta pešadija brojno nadjačavala.

Borba ima svoju moralnu i fizičku stranu. Prva mi se čini bitnijom; ali počnimo razmatranjem druge.

Otvaranje vatre sa velikog rastojanja karakteristično je za rđavu pešadiju; dobra pešadija čuva municiju. Upravo zato što ova vatra čini njenu najveću snagu, pešadija ne treba da razbacuje municiju, i mora se obučiti da nišani sa maksimalnom tačnošću. Ako trenutak za vatru još nije nastupio, držite se van dometa protivnika ili krijte svoje trupe. Kad taj čas nastupi, krenite u susret neprijatelju energično i hladnokrvno, što će vam dozvoliti da izvršite svaki zadatak. Ako se vaš protivnik, uprkos svim očekivanjima, drži čvrsto i ako vas pusti da mu pridete vrlo blizu ne otvarajući vatru, onda vi ispalite prvi plotun, i dobro se pobrinite da vaši vojnici uvek napune pušku sa po dva metka za svaki plotun. Više puta sam dugovao uspeh primeni rafala sa po dva metka. U jeku borbe moglo bi mi se desiti da zaboravim da izdam takvu zapovest, ali vi ćete na to misliti; ovome pridajem veliki značaj. Zahvaljujući hladnokrvnoj odlučnosti i rafalima sa po dva metka, retko ćete morati da ispalite drugi plotun, bilo da napadate neki položaj ili da odbijate trupe koje vas napadaju.

Ko god zna nešto o ratu, saglasioće se da ne može biti drukčije. Ako se sa napunjenim puškama sasvim približite neprijatelju, kad je on već iscrpeo municiju, kako bi mogao da vam pruži otpor? Njegova moralna hrabrost je potkopana strahom od plotuna sa bliskog rastojanja, koji mora biti strahovit, i on će odstupiti. Tada ispalite svoj plotun, upadnite u redove protivnika i *pokupite zarobljenike*, što je bolje od ubijanja; *dok ubijate bajonetom jednog čoveka, mogli biste zarobiti šestoricu.* Ove borbe staju pobjednika samo malo; vi gubite nekoliko ljudi

* Maršal Bugeaud je komandovao, kao major ili potpukovnik, jednim bataljonom u armiji maršala Suchet-a u Kataloniji. Dobro je poznato da je ovaj deo francuskih snaga u Španiji imao najviše uspeha i da je zadržao svoje pozicije duže od svih drugih.

¹ Španski rat Engleza protiv Napoléona I (1808 - 1814).

pri nastupanju, ali čim se nadete u gužvi i pometete neprijatelja, ne gubite nijednog čoveka. Ova taktika, gospodo, jamčiće vam pobjedu, i kad bi je usvojila cela armija, ona bi pobjeđivala, ma kako rđav bio opšti raspored. Ovaj raspored ne spada u našu oblast; no kad nam se ukaže na tačku na kojoj treba da naneseo udarac, mi moramo naneti udarac tako da smrvimo sve što je pred nama. Takva je bila taktika Duquaya Trouina, i ovaj način borbe više nego sve njegove ostale obdarenosti doprineo je da on stekne sjajan ugled. On je prišao blizu protivnikovom brodu a svi njegovi topovi su bili napunjeni dok je posada ležala na palubi; čim je došao u dodir sa protivnikom, njegova posada je poskakala i zasula neprijateljske palube nadmoćnom vatrom, što je olakšalo penjanje na brod.

Pored gore pomenutih, moramo upotrebljavati i druga sredstva, jer treba da imamo što je moguće više preimućstava na našoj strani. Jako pomoćno sredstvo biće znalačka upotreba strelaca; njihove akcije moraju uvek prethoditi akciji vojnika u zbijenim redovima, bilo u napadu ili u odbrani. Kad napadate, strelci će pronaći takve neravnine zemljišta koje se sa daljine ne mogu uočiti golim okom; oni će zasuti neprijateljske redove bujicom metaka i time ih poremetiti i sprečiti da precizno nišane u stroj koji nastupa ne pucajući. Njih treba što je moguće više usmeravati ka onim tačkama gde *neće* doći do odsudnog boja. Ako, međutim, okolnosti budu od njih zahtevale da dejstvuju ispred prve linije, oni će se u krajnjem slučaju povući prema njenim krilima da bi sprečili njenu akciju, a zatim će pokušati da se domognu neprijateljskih bokova da bi demoralisali neprijatelja i zarobili vojnike, ili će se provući kroz razmake između bataljona ili će poleći po zemlji da bi propustili prvu liniju da prede preko njih.

Strelci ne treba uzalud da troše municiju kao ni operativne trupe. Ne radi se samo o obostranom ispaljivanju metaka: ovi meci treba da doprinesu uspehu. U tom cilju, trenutak pre napada operativnih snaga, strelcima će se pokazati položaji koje će morati da zauzmu pre otvaranja vatre; a čim oni otvore vatru, operativne trupe će krenuti u napad. Vi ćete shvatiti da bi strelci ostavljeni sami sebi za ma koji vremenski razmak u neposrednoj blizini neprijateljskih snaga bili odbačeni, i predviđeni zadatak se ne bi izvršio; morali biste da im šaljete pojačanje da odbiju protivničke strelce koji su ih potisli, a to bi već bila ozbiljna nezgoda. Stoga je od najvećeg značaja uključiti strelce u borbu samo à propos¹; a najpogodniji trenutak će gotovo uvek biti trenutak napada. U slučaju da nas neprijatelj uznemiri svojim strelcima pre tog trenutka, odbacićemo ih iznenadnim i kratkim ali žestokim napadima. Sigurno ćete ih naterati da odstupe ako ih, umesto da im suprotstavite paralelnu liniju strelaca, kako se obično čini, zaobidete s boka i opkolite; ili ako im probijete liniju četom koja će jurišati na njih kao zbijena formacija. Ovo je posledica moralnog dejstva, koje pokušavam sebi da objasnim na sledeći način:

Strelci ne mogu imati onu moralnu snagu, ono osećanje povezanosti koje proističe iz dodira ramena o rame i jedinstva komandovanja. Svaki strelac, u izvesnoj meri, komanduje sam sebi i uzda se samo u sopstvene snage. On vidi brojnu formaciju vojnika kako juriša na njega; on je suviše slab da pruži otpor; on odstupe.

¹ u pravi čas

Njegovi susedi, desno i levo, čine isto; a za njima opet slede njihovi susedi, koji beže iz nesvesnog podražavanja ili zato što se plaše da će biti odsečeni; oni se prikupljaju dalje u pozadini da bi obnovili vatru.

Naša četa koja napada neće odgovoriti na ovu vatru; ona će se ili opet povući ili zakloniti iza neke uzvišice. *Ništa gluplje i štetnije od ovih neprekidnih čarki strelaca, koje ne vode apsolutno ničemu; vi iscrpljujete ljude i trošite municiju ne poboljšavajući položaj, i često vam, u odsudnom času, nedostaju sredstva koja ste tako nemilice trošili.* Podvlačim ovo zato što je rasipanje municije najveća greška naše pešadije, kao i svih drugih pešadija. Mnogo puta, posle polučasovne vatre i pre nego što je išta odlučeno, svuda se čuje povika da patrona nestaju; vojnici napuštaju redove da ih donesu i to je često uzrok poraza. Šezdeset metaka po vojniku treba da bude dovoljno za najveću bitku. Godine 1815. stajao je u Alpima 14. linijski puk, tada pod komandom pukovnika Bugeaud-a, osam časova izložen vatri a sačuvao je jednu trećinu patrona. Neprijatelj je neprekidno pucao svih osam časova, ali je 14. puk odgovarao samo pojedinačnim plotunima, i to tek onda kad su se Austrijanci, prelazeći u napad, nalazili blizu njegovih položaja. *Odmah posle plotuna puk je neizostavno prelazio u juriš na bajonet,* i to je rešavalo ishod protivničkog napada bez daljih čarki i povremene pucnjave. Obe strane su se vraćale na svoje prvobitne položaje koji su se nalazili vrlo blizu jedni drugih; Austrijanci su i dalje pucali, a 14. puk se uzdržavao dok nije bio ponovo napadnut.

Ovaj primer ima takođe za cilj da vam pomogne da ocenite pravilne principe borbe pri odbrani nekog položaja, naime, sami da napadate uvek u poslednjem odsudnom času; ali u odbrani, isto tako kao i u napadu, postoji još jedno veoma efikasno sredstvo za odlučivanje pobeđe, a to je da se mogući ishod protivničkog napada paralelnim rasporedom snaga, što na neki način izjednačava preimućstva te se njen ishod može rešiti u našu korist samo zahvaljujući moralnoj nadmoćnosti i našoj jačoj vatri sa po dva metka u plotunu. Mi ćemo, stoga, pokušati u odsudnom trenutku da obuhvatimo neprijateljska krila. Ovo je dosta lako kad smo u defanzivi na ispresecanom zemljištu. Čim se neprijateljski napad potpuno razvije, mi upućujemo jedan deo svojih rezervi u koloni prema krilima položaja, i u odsudnom času ove trupe se pojavljuju, nastupaju i razvijaju se za napad protiv neprijatelja s boka; mi šaljemo strelce u neprijateljsku pozadinu, i čim se svaki bataljon ili odred razvijaju, oni smesta napadaju, da ne bi dali neprijatelju vremena da osujeći napad. Napadnut istodobno frontalno i s boka, on mora brzo podleći.

Isto sredstvo se može primeniti pri ofanzivi. Dve male kolone bi krenule iza oba krila razvijene linije, i, pošto budu stigle dosta blizu neprijatelju, one će se razviti takođe u liniju da bi proširile front i obrazovale neku vrstu poluluka vršeci obuhvat neprijateljske linije ili, ako nemate dovoljno snaga za tu svrhu, krilni bataljoni napadnutog poretka mogu se u toku marša prestrojiti u otvorene kolone, doći do neprijateljskih krila, ponovo obrazovati liniju i napasti, dok bi razmake među njima zatvorili strelci. Ovaj manevar mi izgleda veoma pogodan za tu svrhu i vrlo izvodljiv, ako komandant bataljona ume dobro da proceni rastojanje, kako ga ne bi počeo ni suviše rano ni suviše dockan. Razume se, ako vam mrak ili ispresecano zemljište dozvole da, neprimetno, stignete do neprijateljskih krila, ovo treba iskoristiti na prvom mestu.

Prilikom povlačenja štedite naročito municiju. Kad se branite vatrom, vi

gubite oslonac — nimalo se ne približavate mestu opredeljenja. Ima čak slučajeva *kad ćete morati da trčite* da biste se našli van dometa protivnika. Ovo je često jedini način da izbegnete uništenje. Koliko je jedinica nastradalo zbog sporog i postepenog povlačenja, koje je pogrešno nazvano metodičnim? Jedini razuman metod jeste učiniti sve da se postigne cilj: pri povlačenju ovaj cilj se sastoji u tome da se brzo izade van protivničkog dometa, jer okolnosti više ne dozvoljavaju nastavljajne borbe; ali vaš cilj ne sme nikad biti da se iz pogrešno shvaćenog osećanja časti upletete u borbu koja može doneti samo poraz, i iz koje često nećete moći ponovo da se izvučete. U ovom slučaju bekstvo je jedini metodičan postupak. Za ovo postoji primer iz života jednog od naših najvećih savremenih vojskovođa.

Za vreme povlačenja maršala Masséne iz Portugalijske, maršal Ney je dobio naredjenje da zaštitnicom zadrži napredovanje Engleza da bi dao vremena komori da prođe kroz défilé¹. On je vršio ovaj zadatak sa sebi svojstvenom energijom; ali pošto je engleska armija dobijala pojačanje za pojačanjem, položaj se više nije mogao održati. Da bi ga napustio, on bi morao da siđe u usku dolinu i da se ponovo popne padinom drugog brežuljka iza doline; za to vreme njegove trupe bi se nalazile pod vatrom neprijatelja, koji bi, naravno, odmah zauzeo napušteni položaj. Maršal je smatrao da bi ga lagano povlačenje izložilo teškim gubicima; stoga je naredio zastavnicima bataljona, štabnim ordonansima i dr. da na brežuljku u pozadini obeleže novu liniju koju će trasirati štabni oficiri. Čim je ovo urađeno, on je poslao svoje bataljone trčecim korakom kroz dolinu da zauzmu tu liniju, koja se na taj način ponovo formirala kao nekom čarolijom. Bez ove izvanredne mere predostrožnosti izgubili bismo mnogo ljudstva, i verovatno bi se stvar završila našim slomom. U isto vreme, očigledno je da ovaj manevar nije primenljiv kad postoji bojazan od konjice; u takvom slučaju, moraćete odstupiti što je moguće brže, održavajući celo vreme pristojan red u svojim redovima.

Više puta sam slušao da tobožnji taktičari tvrde da povlačenje treba da se izvrši sporim tempom; ovaj princip mi se uvek činio pogrešnim. Bez sumnje, ima slučajeva kad će deo armije morati da zaustavi neprijatelja da bi ostalim trupama dao vremena da se povuku; no onda nećete smeti da se krećete lagano, moraćete da se tučete i vrlo često da idete napred i da napadate da biste ponovo podigli moral svojih trupa a potkopali moral neprijatelja. Ali kad taj deo armije izvrši zadatak, kad je cilj postignut, kad sve veća koncentracija neprijateljskih snaga onemogućući tom delu armije da nastavi borbu, onda će on morati da se povuče brzinom koju okolnosti budu dozvolile.

Stoga ćemo učiti da se povlačimo brzo i metodično, mada bez poretka, i da smesta uspostavimo svoje redove; da se postrojimo u liniju trčecim korakom na jednom od neprijateljskih krila, u obrnutom ili običnom stroju; i uvek da nišanimmo sa maksimalnom tačnošću.

Moralna snaga mi se uvek činila nadmoćnijom od fizičke. Pripremate ovu moralnu snagu podižući duh vojnika, ulivajući mu ljubav prema slavi, osećanje pukovske časti, a naročito razvijajući rodoljublje, čija klica leži u grudima svakog čoveka. Sa ovako obučanim vojnicima, možete lako izvesti velike podvige, ako bu-

¹ klanac

dete umeli da steknete njihovo poverenje. Da biste ovo postigli moraćete da ispunjavate sve svoje obaveze prema njima, da se s njima sprijateljite, da često razgovarate s njima o ratu i načinu ratovanja, i da im dokazujete da ste kadri da njima uspešno rukovodite. Pod paljbom moraćete da im pružite svetao primer hrabrosti i hladnokrvnosti.

Treba da poklanjate posebnu pažnju svakoj okolnosti koja može poslužiti podizanju moralne hrabrosti vaših vojnika a slabljenju morala vaših protivnika. Upravo u tom cilju *56. puk neće nikad sebi dozvoliti da bude napadnut; on će uvek u odsudnom času preuzeti inicijativu za borbu i izvršiti napad.* U odbrani on će se postaviti iza linije na kojoj namerava da vodi borbu, da bi krenuo na nju u presudnom trenutku. U takvom slučaju vidi se snaga moralnog uticaja: sva fizička preimućstva su na strani jedinice raspoređene na položaju jakom i po prirodi i po vičnosti ljudstva; pa ipak, ovako raspoređena jedinica gotovo neminovno će biti potisnuta ako se ograniči na borbu na mestu. Kako sa moralnog tako i sa fizičkog gledišta može se reći da se *dobra odbrana mora uvek voditi ofanzivno.* Ofanzivne akcije na krilima i u pozadini protivnika deluju gotovo uvek uspešno; čak i ako ih vrši samo šaka ljudi, one posebno utiču na *moral* neprijatelja. Nema boljeg manevra za ovakve akcije od obrazovanja zbijenih kolona u pozadini krila napadne linije, pošto se ove kolone razvijaju i obuhvataju neprijatelja čim dodu u njegovu blizinu. I kako su ovi manevri veoma efikasni, moraćete upozoriti svoje vojnike da budu predostrožni, ukazujući im da i sami mogu biti napadnuti na ovaj način i učeći ih kako da se sačuvaju od toga. Moraćete takođe da im kažete da se u pozadini mogu čuti krici uzbune, kao na primer «Opkoljeni smo», «Odsečeni smo», itd; obavestite ih da predobrojni oficiri a pored njih vodovi odabranih vojnika u pozadini imaju stroga naređenja da ubiju bajonetom ili streljaju sve ljude koje je poslao neprijatelj ili naše sopstvene rdave vojnike koji bi dizali uzbunu; da će neprijateljske odrede koji bi se usudili da ugroze naša krila i pozadinu brzo uništiti naše rezerve, i da vaši vojnici u tom trenutku ne misle ništa drugo nego kako će poraziti neprijatelja koji se nalazi upravo pred njima.

Podižući *moral* svojih vojnika, vi ćete dalje obezbediti da se vaši redovi ne prorede zbog ljudi koji se tobože brinu o ranjenicima. Kad se bitka završi, ako smo u blizini, ukazaćemo ovima svu potrebnu negu; ali naš osnovni zadatak i naša prva dužnost jesu da izvojujemo pobeđu. Ranjenici pobedničke armije nisu nikad napušteni; ranjenici potučene armije prinudeni su da podnose bezbrojne nevolje. Prema tome, staranje o ranjenicima za vreme bitke predstavlja lažno milosrđe i obično je samo izgovor za kukavičluk. Ovdje će oficiri opet morati da daju primer odanosti, odbijajući, ako su ranjeni, svaku pažnju vojnika koji treba da se bore.

Za vreme bitke kod Austerlica moglo se videti kako mnogi naši ranjeni redovi šalju natrag u bataljone svoje drugove koji su se nudili da ih nose na previjališta.

Jedno od najboljih sredstava da se održi moralna hrabrost vojnika jeste sjajno držanje oficira u svakoj fazi bitke. Bude li puk zaustavljen artiljerijskom vatrom, oni treba ponosno da se šetaju gore-dole ispred svojih vojnika i da im održavaju raspoloženje veselim razgovorom ili rečima bodrenja. Ako je vreme da se juriša na neprijatelja, vojnike treba za to pripremiti, ponavljati im gore izložena načela primene paljbe, i preporučivati im da se u borbi prsa u prsa drže što više jedan uz drugog i da se brzo skupe na prvi signal.

Postoji dobar način da se vojnici spreče da odveć rano otvore vatru: oficiri prosto treba da jašu na konju ispred linije. »Vojnici«, mogao bi reći pukovnik, »vi nećete pucati u svoje oficire! Ja ću ostati ispred vas dok ne dođe vreme za otvaranje vatre.« Trupe tako predvođene uvek će biti hrabre i retko će biti pobeđene, jer će retko naći neprijatelja koji ima njihovu moralnu čvrstinu i koji se pridržava njihovih načela borbe.

Ako se pojavi konjica, vojnike treba podsetiti na snagu naše kare koja ih čini nepovredivim. Što se tiče mene, izjavljujem vam da iskreno želim da nas u prvom okršaju u kome učestvujemo napadne konjica, toliko sam siguran da će to doneti slavu 56. puku.

Za moralnu hrabrost vojnika nema većeg iskušenja od povlačenja. Često se kaže da su Francuzi malo podesni za ovu vrstu borbe, a to je ravno tvrdnji da su Francuzi rdavi vojnici. Ovo je besmislica. Bezbrojne činjenice su dokazale u toku poslednjih četrdeset godina da Francuzi pod dobrom komandom mogu izvesti sjajna povlačenja. Često je optuživan nacionalni karakter, dok je krivicu trebalo pripisati generalima koji su izdavali pogrešna naređenja ili bili nesposobni da podignu moralnu snagu trupa.

Jedna stara poslovica glasi: »Načini od sebe ovcu i ostrici će te.« Za vreme odstupanja morate od sebe načiniti lavove; kad nanesete tri-četiri jaka udara neprijatelju koji vam ide za petama, vas će poštovati. S malo ratničkog iskustva lako je postići iverne uspehe u zaštitnici koji toliko doprinose oživljavanju moralne hrabrosti armije u povlačenju a goniocce ispunjavaju najvećim strahom. Pri odstupanju imate uvek mogućnost da birate mesto borbe; tamo koncentrišete i grupišete svoje snage tako kako biste lako zaobišli čelo neprijateljske kolone koja će se mnogo otegnuti u toku gonjenja. Zadatak koji će svako izvršiti mora biti unapred tačno određen, a napad se mora izvesti brzo i silovito. Ne sme se pokazati nikakva neodlučnost ili oklevanje; čelo neprijateljske kolone mora biti smrvljeno, a onda se povlačite brzo da biste izbegli borbu sa pojačanjima koja će neprestano stizati.

Gospodo, rekao sam dovoljno da bi se mogla oceniti moć moralne snage. Moralna snaga izrasta iz poverenja kojim oficir ume da nadahne svoje potčinjene; njenom razvoju doprinose takt, inteligencija i hrabrost. Vi ćete se starati da u vreme mira vaši vojnici steknu dobru mišljenje o onome za šta ćete biti sposobni u uslovima rata. Ovo ćete postići ako se ne ograničite na inspekcije i smotre, ili na još dosadnije vežbe — stvari koje su nesumnjivo vrlo korisne ali bez ikakvog uticaja na *moral* vojnika. Vi morate diskutovati sa svojim vojnicima o našim prošlim ratovima, pričati im o podvizima naše hrabre armije, izazivajući kod njih želju da ih prevaziđu, i, jednom reči, učiniti sve da im ulijete ljubav prema slavi.

Naslov originala:

Marshal Bugeaud on the Moral Element in Fighting

Pisano početkom februara 1861.

Prvi put objavljeno u listu

»The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire«,
br. 23, 24 i 26 od 9. februara i 2. marta 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Predgovor
 [Uz posebno izdanje zbornika
članci za dobrovoljce]^[77]

Sledeći članci su prvobitno napisani za list »The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire« i sada se ponovo objavljuju, u današnjem obliku, na želju vlasnikâ tog lista, koji, izgleda, smatraju da su vredni šireg rasturanja među dobrovoljcima nego što je to moguće preko časopisa više-manje lokalnog karaktera. Da li je ovo mišljenje ispravno ostavlja se sudu javnosti.

Gotovo da ne treba ni napominjati da činjenice sadržane u člancima kao što su oni o puški, o francuskoj lakoj pešadiji itd. nisu ni novi ni originalni; naprotiv, takvi članci su neminovno, u velikoj meri, kompilacije iz drugih izvora, koje, međutim, neće biti nužno nabrajati; jedini deo ovih napisa koji bi se mogao smatrati originalnim čine zaključci do kojih autor dolazi i mišljenja koja on izražava.

Mančester, 9. marta, 1861.

Naslov originala: *Preface*

Napisano 9. marta 1861.

Prvi put objavljeno u zbirci članaka
 »Essays Addressed to Volunteers«,
 London i Mančester 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Dobrovoljački generali

Od pisca *Eseja namenjenih dobrovoljcima*

Dobrovoljačkom pokretu nedostajala je jedna stvar, a to je pravič-
na i inteligentna ali otvorena i smela kritika od strane kompetentnih
autoriteta van dobrovoljačkih redova. Dobrovoljci su bili miljenici
javnosti i štampe u tolikoj meri da je takva kritika postala apsolutno
nemoguća. Niko se na nju ne bi osvrtao, svako bi je proglasio nepravič-
nom, nemilosrdnom i preuranjenom. Skoro redovno se čitke prela-
zilo preko dobrovoljačkih neuspeha, dok je svaka jedinica do nebesa
uzdizana za svaki poduhvat koji je izvršen sa osrednjim uspehom.
Pristojni ljudi, koji su bili koliko-toliko nepristrasni, bili su izloženi
mnogim neprijatnostima; imali su sreće ako ih nisu smatrali uobraže-
nim snobovima kad god su morali da iznesu svoje mišljenje o ovom
ili onom pitanju u vezi sa dobrovoljcima, ukoliko nisu bili spremni
da iznesu najbljutavije i bezuslovne pohvale. Koliko su često dobro-
voljcima nanošene uvrede glupim laskanjem da su, tobože, već spo-
sobni da se ogledaju sa svakom trupom na svetu! Koliko je puta rečeno
da nijedna linijska divizija ne bi mogla postići veće uspehe od onih
koje su oni postizali u Hajd-parku, Edinburgu, Njutonu i Nosliju!

Odbacujući, dakle, takvo apsurdno laskanje, koje je smešno u
svim prilikama, mi smo spremni da priznamo da je dobrovoljcima
trebalo dati priliku da se pokažu pre nego što se izrekne pravilan sud
o njihovoj sposobnosti i spremi. Ali to je vreme već odavno prošlo.
Ako dobrovoljački pokret, i posle skoro dve godine svog postojanja,
ne može još da podnese kritiku, onda je on neće moći nikada podneti.
Velike smotre koje su održane prošlog leta, po našem mišljenju, obele-
žavaju period u kome su dobrovoljci prerasli iz detinjstva u punolet-
stvo. Ovim smotrama dobrovoljci su, u stvari, sami izazvali kritiku.
Pa ipak, tu kritiku, sa jednim ili dva izuzetka, nisu javno izneli oni
čija je to dužnost bila.

Sada su jasno izašle na videlo posledice odsustva otvorene
i smeje kritike, tako i preteranog laskanja. Jedva će se naći makar i
jedna dobrovoljačka jedinica koja postoji bar 18 meseci, a koja nije

ubede da je baš onakva kakva se samo zamisliti može. Pošto završe najprostije bataljonske vežbe, zatim redovnu borbenu obuku u streljačkom stroju na ravnom zemljištu i nekoliko školskih gađanja puškom, vojnici su skloni da misle da su se u svemu tome osposobili kao linijske trupe. A kakvo mišljenje imaju oficiri o sebi najbolje pokazuje trka za kapetanskim, majorskim i potpukovničkim činovima, koje ima skoro u svim jedinicama. Svako smatra da je potpuno sposoban za svaki čin koji bi mogao dobiti. Pošto u većini slučajeva ljudi nisu dolazili na te položaje po zaslugi, to se ne smemo čuditi što se u najveće slučajeva može naići na sve drugo osim na pravoga čoveka na pravom mestu. Oficiri i vojnici su čvrsto poverovali u ono što su blagonaklona štampa i javnost nazivali savršenstvom njihovih uspeha, tako da su počeli da smatraju kako je vojni poziv neobično laka stvar. Pravo je čudo što ih to njihovo naduvano savršenstvo nije dovelo na pomisao da je stajaća vojska, koja se sastoji od oficira i vojnika dobro izveštanih dugotrajnom obukom, potpuno izlišna u zemlji u kojoj se savršeni borci mogu daleko lakše fabrikovati na dobrovoljačkoj osnovi.

Prvi i jasan dokaz o šteti koju su naneli pokretu njegovi prijatelji u štampi pružio je manevar koji je prošlog leta izveden u Londonu. Izvesni preduzimljivi dobrovoljački pukovnici smatrali su da je došlo vreme da svome ljudstvu pruže priliku da vidi kako izgleda prava borba. Naravno, stručnjaci iz redova regularne vojske vrteli su glavom, ali to nije ništa pomoglo. Ovi pripadnici regularne vojske bili su neprijateljski raspoloženi prema dobrovoljačkom pokretu; zavideli su im. Uspeh smotre u Hajd-parku skoro ih je doveo do ludila; bojali su se da će dobrovoljački manevar ispasti bolje nego što su ikada bile vežbe linijskih trupa, itd. Zar vojnici nisu prošli kroz pojedinačnu, četnu i bataljonsku strojevu, kao i streljačku borbenu obuku? A zar oficiri, iako su doskora bili samo civili, nisu sada sposobni kapetani, majori i pukovnici? Zašto oni ne bi mogli komandovati brigadom i divizijom isto tako dobro kao i bataljonom? Zašto se ne bi malo poigrali generala kad su pokazali takav uspeh u nižim činovima?

I tako je došlo do manevra koji je, prema svima prikazima, bio prava obmana. Cela stvar je izvedena sa najvećim zanemarivanjem svih terenskih prilika, sa krajnjom bezobzirnošću prema dejstvu vatre i sa savršeno lakrdijaškim preterivanjem svih nemogućnosti koje su svojstvene svakom manevru. Iz njega vojnici nisu izvukli nikakvu pouku i otišli su svojim kućama sa shvatanjem o borbi koje je potpuno suprotno stvarnosti, sa praznim stomakom i umornih nogu. Pri tom, ove dve poslednje stvari, možda, predstavljaju jedinu korist za borca početnika.

Takve detinjarije mogle bi se i oprostiti u periodu stvaranja dobrovoljačkog pokreta. Ali šta da kažemo za ponavljanje sličnih pokušaja u današnje vreme? Naši neumorni londonski samozvani dobrovoljački generali opet su na poslu. Njihove lovorike od prošlog leta ne daju im mira. Sam manevar običnih razmera više ne zadovoljava njihove

ambicije. Ovoga puta treba da se izvede odlučna bitka. Jedna armija u jačini od 20 000 dobrovoljaca biće prebačena iz Londona na južnu obalu, odbiće invaziju i vratiće se u London iste večeri, kako bi idućeg jutra mogla da bude na redovnoj dužnosti. Kako »The Times« pravilno primećuje, sve to treba da se izvede bez ikakve organizacije, bez štaba, snabdevačkog dela, kopnenih transportnih sredstava, pukovske komore, bez ičega, čak i bez rančeva i svih onih ratnih potreba koje u rančevima nosi vojnik linijskih trupa! Međutim, to je samo jedna strana pitanja; to pokazuje samo jednu upadljivu karakteristiku neverovatnog samopouzdanja koje imaju naši dobrovoljački generali. Kako će se doći do prostog taktičkog znanja, do umešnosti u rukovođenju trupama — to »The Times« ne pita. Pa ipak, i to je isto tako važno pitanje. Dosada su se dobrovoljci vežbali samo na ravnom zemljištu. Međutim, bojišta su obično sve drugo samo ne ravan teren. A baš iskorišćavanje talasastog i ispresecanog zemljišta čini osnovu primenjene taktike u čitavoj veštini upotrebe trupa u borbi. Kako će sada naši dobrovoljački generali, pukovnici i kapetani da upoznaju tu veštinu koja se mora izučavati teorijski i praktično. Gde su je učili? Tom osnovnom predmetu primenjene taktike posvećivano je tako malo pažnje da nam nije poznata nijedna jedina jedinica koja je vršila praktičnu borbenu obuku u streljačkom stroju na ispresecanom zemljištu. Šta se, dakle, može dobiti od pokušaja izvođenja takvih manevara osim igre koja će možda pružiti zadovoljstvo gledaocima laicima; a od nje sigurno neće biti nikakve koristi za vojnike koji su primorani da ih izvode niti ona može imati drugu posledicu do težnje da dobrovoljački sistem učini smešnim u očima vojnih stručnjaka koji prisustvuju takvom prizoru?

Na naše zaprepašćenje čujemo da se čak i u našem Mančesteru, koji je poznat po svojoj praktičnosti, čine pokušaji fabrikovanja dobrovoljačkih generala. Bez sumnje, mi nismo tako napredni kao naši prijatelji Londonci — mi nećemo održavati manevar već vežbu na terenu u kojoj će učestvovati svi mančesterski dobrovoljci — nešto, u stilu njutonske smotre. Vežba će se izvesti na nekom relativno ravnom zemljištu. Naša je želja da se shvati da nikako nismo protiv toga; naprotiv, smatramo da bi pet-šest takvih vežbi svake godine mnogo koristilo mančesterskim dobrovoljcima. Još bismo dodali i to da smatramo čak i poželjnim da se te vežbe izvode na nešto ispresecanijem zemljištu kako bi se omogućilo da se manevri (protiv zamišljenog neprijatelja) vrše u više varijanti i da se oficiri i vojnici postepeno privikavaju na manevrisanje po ispresecanom zemljištu. Takvi manevri pružili bi odličnu priliku adutantima da docnije za vreme obuke oficira održe po nekoliko praktičnih predavanja o načinu iskorišćavanja ispresecanog zemljišta za vreme borbe. Tako, dakle, ne samo da odobravamo ovaj plan, nego čak i želimo da se proširuje i stalno primenjuje. Međutim, saznali smo iz jednog članka koji je prošle subote objavljen u jednom ovdašnjem listu da će sami dobrovoljci ovoga puta rešavati sve zadatke.

Drugim rečima, oni će imati dobrovoljačkog glavnog komandanta, dobrovoljačke komandante brigada i dobrovoljački štab. Tu, dakle, postoji pokušaj da se i u Mančester uveze londonski način fabrikovanja dobrovoljačkih generala — a mi smo odlučno protiv toga. Odajući dužno poštovanje dobrovoljačkom komandnom osoblju pukova u Mančesteru, mi izjavljujemo da oni moraju naučiti još mnogo čtošta — u tome ne činimo nikakve izuzetke — da bi se potpuno osposobili da komanduju bataljonima. Težeći da se makar i jedan dan nađu na višem komandnom položaju, pre nego što su se potpuno osposobili za one dužnosti koje već zauzimaju, oni čine nešto što nanosi najveću štetu dobrovoljačkom pokretu. Oni se time igraju vojske i srozavaju sam dobrovoljački pokret. Na čelu svojih bataljona oni bi bili na svojim mestima, mogli bi se starati o svojim vojnicima, a sami bi mogli ponešto naučiti. Kao loši generali oni ne mogu biti ni od kakve stvarne koristi ni sebi ni svojim vojnicima. Svaka čast adutantima mančesterskih pukova koji imaju najviše zasluga što su od ovih pukova svorili ono što oni danas predstavljaju. Pa ipak, mesto im je u njihovim pukovima koji još ne mogu da budu bez njih. S druge strane, oni ne bi bili ni od kakve koristi tim pukovima ako bi za jedan dan izigravali adutanta, generala i glavnog štabnog oficira brigade — što ni njima lično, svakako, ne bi pružalo nikakvo naročito zadovoljstvo.

Kada u Mančesteru imamo glavni štab severnog dela armijske oblasti sa mnogobrojnim i sposobnim štabovima, kada tu u garnizonu imamo po jedan pešadijski i konjički puk, onda, svakako, nema potrebe da se pribegava takvim neobičnim lakrdijama. Smatramo da bi, u pogledu vojničkog potčinjavanja, bilo pogodnije, a i od većeg interesa za same dobrovoljce, da se ne okupljaju pod oružje u tako velikom broju, ako u isto vreme ne bi ponudili komandu komandantu oblasti i prepustili mu da po svome nahodenju odredi štab i oficire za komandovanje divizionom i brigadom. Nema sumnje da bi dobrovoljci naišli na isti prijateljski doček kao što su ga imali u ranijim prilikama. Tada bi na čelu divizije i brigada stajali ljudi koji razumeju svoj posao i koji mogu ukazati na greške kada se pojave; isto tako, dobrovoljci bi na taj način očuvali svoju neokrnjenu organizaciju. Time bi se, svakako, sprečila mogućnost da pukovnici zauzimaju položaje generala, majori položaje pukovnika i kapetani položaje majora, ali to bi istovremeno imalo i tu veliku prednost što bi se onemogućilo fabrikovanje loših generala u Mančesteru, u čemu London ovih dana stiće nezavidnu slavu.

Naslov originala:
Volunteer Generals

Napisano u prvoj polovini marta 1861.

Prvi put objavljeno u listu
"The Volunteer Journal, for
Lancashire and Cheshire",
br. 28 od 16. marta 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Brajton i Vimblon¹

Vežbe dobrovoljačkih snaga Londona i okoline na uskršnji ponedjeljak potpuno su potvrdile naša predskazivanja izneta u članku *Dobrovoljački generali*. Pokušaj lorda Ranelagh-a da za jedan dan okupi pod svoju komandu sve dobrovoljce svoje oblasti odmah je doveo do rascjepa u raznim jedinicama. Protivkandidat za položaj glavnog komandanta pojavio se u licu lorda Buryja, koji je manevru u Brajtonu suprotstavio vežbu u Vimblonu. U raznim jedinicama došlo je do velike nesloge, tako da su zbog toga jedni otišli u Brajton pod komandu lorda Ranelagh-a, a drugi u Vimblon pod komandu lorda Buryja; neki u isto mesto ali samostalno, neki u Ričmond, a neki u Vansted. Zbog same ove podvojenosti ne bi bilo štete. Sve su jedinice nezavisne jedna od druge i imaju pravo da svoj odmor iskoriste na svoj način. Ali velika šteta mora nastupiti, a već je i nastupila, zbog ogorčenih rasprava, ličnih zađevica i mržnje, koje su prethodile ovom razdoru i koje će se, svakako, nastaviti još neko vreme. Komandujući oficiri opredeljivali su se za jednu ili drugu stranu, a to su činili i njihovi vojnici, ali ne uvek za stranu svojih starešina, tako da je većina londonskih dobrovoljaca bila razbijena na dve velike partije — Ranelagh-ovu i Buryjevu frakciju. U Brajtonu se pojavio veliki broj vojnika iz jedinica kojima je bilo naređeno da idu u Vimblon u uniformama, ali bez oružja, da protestuju protiv odluke i naređenja svojih neposrednih starešina, dok je lord Ranelagh, koristeći se izrazom izvanredne simpatije, od njih čak obrazovao privremeni bataljon i sa prefinjenim vojničkim taktom, kakav se još nije pojavio ni u jednoj vojsci, dozvolio im da prodefiluju sa njegovim vlastitim trupama. Tako bar javlja »The Daily Telegraph«⁽⁷⁸⁾.

¹ Od pisca *Eseja namenjenih dobrovoljcima* čiji će se budući članci u ovom listu razlikovati po inicijalima koji se nalaze na kraju ovog članka.

Mi, dakle, postavljamo pitanje kakvo pravo imaju i lord Ranelagh i lord Bury da se kandiduju za dobrovoljačke generale i da time stvaraju rasep među jedinicama koje su dosada složno radile? Oba ova oficira služila su u regularnim trupama; ako su imali ambicije da postanu generali, za njih je, kao i za druge, i tamo bilo uobičajenih mogućnosti da dođu do toga čina, a s obzirom na njihov društveni položaj, njihovi izgledi na uspeh u tome bili su deset puta bolji nego kod većine njihovih ostalih drugova. Kada su stupali u dobrovoljce, oni su vrlo dobro znali da je potpukovnički čin najveći čin koji se tu može postići i da bi dobrovoljci, ukoliko bi bili pozvani pod oružje, bili uvršćeni u brigadu zajedno sa linijskim jedinicama i milicijom pod komandu komandanata linijskih brigada, i da, najzad, sama priroda britanske vojne organizacije onemogućuje naimenovanje generala iz ma koje druge grane vojske osim linijskih trupa. Težeći za položajem privremenih dobrovoljačkih generala, oni nastoje da dođu na mesta na koja ni oni, ni ma koji drugi dobrovoljački oficiri, neće biti pozvani, a koja zbog nemanja iskustva u rukovanju velikim masama trupa nisu ni sposobni da zauzmu. Ali ako oni, u želji da se igraju generala makar jedan dan, remete slogu između raznih dobrovoljačkih jedinica svoje oblasti i rizikuju da nanesu ozbiljne štete dobrovoljačkom pokretu, onda zaslužuju još oštrij i nedvosmisleniju osudu.

Prilikom svih dosadašnjih masovnih skupova dobrovoljaca bio je običaj da se glavna komanda i pravo postavljanja brigadnih i divizijskih komandanata ponudi komandantu vojne oblasti. U svom ranijem članku¹ izjavili smo da se potpuno slažemo sa ovom praksom zbog toga što je ona u skladu sa vojničkim redom i principom subordinacije, i što se na taj način obezbeđuju sposobni komandanti. Međutim, sada uviđamo da se time postiže još i više. Da je komandovanje na uskršnjoj vežbi bilo povereno pravim starešinama, ne bi došlo do rasepa, a sve svađe i zađevice bile bi izbegnute. Međutim, izgleda da su londonski komandanti nadahnuli svoje vojnike nekim veoma smešnim strahom od Horse Guards^[66]. »Zaboga, klonite se Horse Guards!« vikali su oni. Mi na severu nismo bili tako isključivi. Mi smo uvek bili i ostali u odličnim odnosima sa našim prirodnim pretpostavljenima i od toga smo videli samo koristi. Nadamo se da će se ovaj stari sistem moći produžiti i poštediti nas onih smešnih svađa koje danas razdiru londonske snage.

U kojoj su meri Londonci surevnjivi prema Horse Guards najbolje nam pokazuje larva koju je uzvitlalo prisustvo generala Scarletta u Brajtonu, gde ga je delegirala Horse Guards radi podnošenja izveštaja o toku vežbe. Stručnjaci ovog generala su najozbiljnije vrteli glavom. Poslati ovamo tog generala predstavljalo je pokušaj Horse Guards da »zabije klin« u njihove redove. Predskazivale su se naj-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 150 - 153.

strašnije posledice ako bi se prešlo preko ovog slučaja kao preko obične stvari. Govorilo se da dobrovoljci treba da protestuju; stvarno, izneseno je i mišljenje da general Scarlett nema pravo na pozdrav, jer to pravo pripada samo oblasnom guverneru. Na kraju je stvar rešena na taj način što su obojica zajednički primili pozdrav. Međutim, sama činjenica da se moglo diskutovati o takvim pitanjima pokazuje kako neki dobrovoljci pogrešno shvataju svoj položaj.

Tako vidimo da ova uskršnja vežba nije donela nikakve koristi londonskim dobrovoljcima ni u pogledu discipline unutar jedinica, niti u pogledu subordinacije, pa čak ni u pogledu poštovanja viših starešina.

Osvrćući se na razne ratne vežbe, moramo konstatovati da se u tome možemo osloniti samo na izveštaje londonske štampe koji su sasvim nepotpuni i nejasni kada se radi o vojnim pitanjima. Ako, prema tome, bude grešaka u iznošenju činjenica, to se zbog toga ne može nama pripisivati u greh.

Posle defilea, pet brigada lorda Ranelagh-a poselo je položaje istočno od Brajtona frontom prema gradu. Brigade su bile brojno veoma slabe, svaka je imala po tri bataljona od po 400 vojnika prosečno. Sa ovim snagama trebalo je posesti greben brežuljaka, koji je za tako mali broj bio isuviše širok. Dakle, ako u ovom slučaju 7000 ljudi prihvata borbu, onda se pretpostavlja da neprijatelj nema veliku brojnu nadmoćnost, jer bi se te snage u protivnom povukle ka svojim rezervama. Prema tome, komandant bi rasporedio svoje trupe u prvu i drugu borbenu liniju i rezervu, kao što je to uobičajeno, štiteći bokove što bolje može i oslanjajući se na svoju rezervu i glavninu (pretpostavljajući da se ona nalazi u njegovoj pozadini) radi odbijanja eventualnih neprijateljskih obuhvatnih manevara. Ali, kako izgleda u skoro svim izveštajima, lord Ranelagh je sve svoje snage od 7000 ljudi rasporedio u jednu jedinu liniju. On je bio izradio plan vežbe za tri puta veće snage, ali kako je došlo svega 7000 umesto 20 000, on je sa ovim malim snagama poseo ceo položaj koji je bio predviđen za veće snage na koje je ranije računao. Ako se to stvarno tako odigralo, onda bi time zauvek bilo rešeno pitanje aspiracija lorda Ranelagh-a na generalski čin kod dobrovoljaca ili van njih. Mi nimalo nismo voljni da verujemo da je on počinio takvu glupost, ali smo ipak primorani da u to poverujemo, jer još nigde nismo naišli da su bili demantovani izveštaji štampe u tome smislu, a oni su bili skoro jednoglasni. Štaviše, prema obaveštenjima koja smo dobili, *postojala je jedna mala rezerva od nekoliko četa*, ali su i dve trećine te rezerve bile odmah uvedene u prvu liniju, tako da na bojištu gotovo nije bilo ni traga od neke druge linije ili rezerve.

Ovu prvu liniju, sa njenom *zamišljenom* drugom linijom i *zamišljenom* rezervom, napao je zamišljeni neprijatelj koga su dočekali strelci. Kada su strelci bili potisnuti, neprijatelj je bio dočekan plovnoskom paljbom desnih krila četa. Nikako ne razumemo zašto se

dobrovoljci na manevrima uče plotunskoj paljbi. Verujemo da će se sa nama složiti svaki iskusan vojnik da je plotunska paljba, koja je nekada pri nastupanju linija paradnim korakom nešto značila, sada potpuno zastarela, da više nikada ne može biti od koristi na bojištu pred neprijateljem i da tu nema potrebne veze između vatre strelaca i plotuna.

Zamišljeni neprijatelj potisnuo je prvu odbrambenu liniju, ali nam je potpuno neshvatljivo kako je bilo *zamišljeno* dejstvo druge linije i rezerve (koje su se, i pored svega, morale zamisliti kao podrška prve linije). Bataljoni su morali misliti ne samo da su potisnuti, nego i da su smenjeni. Zatim je posednuta druga linija na nizu brežuljaka u pozadini, a potom izgubljena, ali je na trećoj zemljišnoj liniji došlo do obrta, i kad je stiglo zamišljeno pojačanje, neprijatelj je bio potučen, ali nije ozbiljno gonjen.

Prema listu »The Times« pokreti koji su izvršeni na toj vežbi bili su najprostije prirode. Sledeći tekst je rezime koji je dopisnik lista »The Telegraph« dobio od jednog oficira kao izveštaj o vežbi njegovog bataljona:

«Prestrojivši se u dvojne redove, vrste su obrazovale pred br. 1 kolonu sa jednom četvrtinom odstojanja; kolona je izvršila zahodenje na levo i razvila se opet prema br. 1, pomerila se u linijskom poretku, pokrivena br. 1, zastala, zatim je odjeknuo signal za zbor i došao je red na strelce. Vatra s desnog krila četa, linija se povukla i prešla u dvojnim redovima sa krajnjeg desnog krila četa u pozadinu; front se prestrojio u kolonu, obrazovao kolonu s jednom četvrtinom odstojanja iza br. 1, ova je u maršu u vodovima zaobišla centar, iz pozadine se razvila u rastojanje za zahodenje, izvršila zahodenje na levo u linijskom poretku i ispalila salvu; u četnim kolonama pokrenula se s desna duž pozadine, postrojila se ispred br. 1, obrazovala kolonu ispred br. 1 s jednom četvrtinom odstojanja, razvila se prema br. 2. Zatim je br. 1 krenuo na liniju fronta, a ostali deo izvršio zahodenje na desno, obrazovao je kolonu sa jednom četvrtinom odstojanja iza br. 1, po četiri na levo i tako je napustio brežuljak.»

O načinu na koji su ovi pokreti izvršeni poznato nam je samo toliko da su se, kao što je to obično slučaj sa dobrovoljcima, odstojanja i rastojanja vrlo često gubila, a čete su se razdvajale jedna od druge prilikom postrojanja linije.

U Vimbltonu lord Grosvenor je rano izjutra izvodio vežbe sa svojim bataljonom i odmarširao kada su stigle dve brigade (manje od 4000 ljudi) lorda Buryja. Ove brigade izvršile su vrlo proste, ali veoma pogodne vežbe za upoznavanje ljudstva sa zbivanjima i takvim prestrojenjima kakva se događaju u pravom ratu. Pošto je sve to tako dobro prikazano u govoru pukovnika McMurdoa, to možemo samo da dodamo da i ovde nailazimo na plotunsku paljbu, koja je korišćena da bi se popunila praznina između odstupanja strelaca i otvaranja plotunske paljbe — stvar za koju smo potpuno ubeđeni da je pogrešna u svakom pogledu. Vojvoda od Wellingtona radije je

dopuštao da njegovi vojnici u takvim momentima leže potrbuške nego da stoje i budu meta artiljerijskoj vatri i da neprijatelju odgovaraju slabom, neefikasnom i za njih same demoralisućom plotunskom paljbom. Za ostalo potpuno usvajamo odličan govor pukovnika McMurdoa kojim i zaključujemo ovo izlaganje, jer se nadamo da će svi dobrovoljci dobro uočiti i zapamtiti ono što je rekao o četnoj obuci. Iako osnovna obuka dobrovoljaca nužno mora biti slabija od obuke vojnika regularne vojske, ona je ipak od najveće važnosti za stvaranje solidnih bataljona. A posvećivanje najveće pažnje samoj četnoj obuci može donekle ublažiti ovaj neizbežni nedostatak.

Pukovnik McMurdo je rekao:

«Dobrovoljci, iako pametnim ljudima nije potrebno potanko objašnjavati pokrete koje ste danas vršili, ipak smatram za potrebno da vam skrenem pažnju na dva položaja koja ste zauzimali u toku manevara na zemljištu. Prvi položaj koji ste zauzeli bio je po prirodi veoma jak — tako jak da dve trećine neprijateljskih snaga ne bi mogle uspešno da dejstvuju. Neprijateljska konjica ne bi mogla uspešno dejstvovati, niti bi neprijateljska artiljerija mogla da bude opasna, sem ako bi gađala ubacnom vatrom. Pretpostavljalo se da će neprijatelj, uočivši da je taj položaj isuviše jak, pokušati da obilaskom našeg boka jednom od onih dugih dolina u pravcu Vimblodona zauzme plato na kome sada stojimo. Stoga je bilo potrebno da promenom vašeg fronta na levo napustite jak položaj koji ste pre držali. Neprijatelj je imao pred sobom dva cilja. Želeo je da dođe na ravan teren da bi time svojoj artiljeriji, konjici, kao i svojoj pešadiji, obezbedio uspešno dejstvo. On je takođe htio da obuhvatom vašeg levog boka izide na vimblodonski put kojim bi mogao marširati na London kroz vaše redove. Želja mi je da vam ukažem na razliku između dva položaja koja ste držali. Jedna je stvar bila kada ste se nalazili na neravnom grebenu onog brežuljka gde ste bili van domašaja konjice i artiljerije. Tu ste zaustavili neprijatelja, a tu ga može zaustaviti bilo koji broj hrabrih vojnika. Međutim, ovde se nalazite, kako bi se reklo, na nekoj vrsti bilijarskog stola, gde možete biti izloženi dejstvima, možda, najboljih trupa Evrope. Primetio sam da su neki bataljoni prilikom obrazovanja linijskog poretka bili donekle kolebljivi. Ne zameram im, jer su dosada imali isuviše malo praktičnih vežbi. Ali, bili su kolebljivi; a ako ste kolebljivi danas prilikom zauzimanja linijskog poretka, šta bi bilo da preko ove ravnice briše neprijateljska artiljerija, da umirete od žeđi, da oko vas padaju mnogi vaši drugovi i da najednom čujete, u prašini i dimu, kako se pod vama sama zemlja tresu od žestokog juriša neprijateljske konjice. Zamislite kako bi mlade trupe bile sklone kolebljivosti u takvim uslovima. Čime se sve to savlađuje? Disciplinom i jedino disciplinom. Pod izrazom disciplina ja ne mislim na ispravljanje rdavog ponašanja — nego mislim na ono, navikom stečeno jedinstvo, na ono jedinstvo duha i tela koje se usredsređuje na izvestan cilj; na onu vezu duha i tela koja stavlja celinu u akciju i čini da četa, bataljon ili brigada funkcioniše kao mašina. Dakle, to se može postići samo četnom obukom; samo posvećivanjem najveće pažnje jedinačnoj obuci, jer ja smatram da je četa osnovna jedinica vojske, i kada su pojedinci dobro obučeni, izvežbani i postojani, onda je četa postojana, pa će i cela vojska biti postojana. Sve ono što ste naučili o gadanju, sav vaš polet i sav vaš patriotizam

biće uzaludni u odlučnom času bitke ako ne raspoložete solidnim znanjem iz četne obuke. Uspeh obezbeđuje samo četna obuka i ništa drugo do četna obuka, pa vas stoga molim da ne mislite da je odlično gađanje sve, jer će sve biti uzalud ako nemate savršenu čvrstinu formacije pod neprijateljskom vatrom. Gospodo, vi ste imali težak dan na vlažnom terenu pa vas neću više zadržavati, nego ću vas pustiti da se vratite svojim domovima koje ste u stanju tako dobro da branite.»

Naslov originala:

Brighton and Wimbledon

Napisano oko 4. aprila 1861.

Prvi put objavljeno u listu

«The Volunteer Journal,
for Lancashire and Cheshire»,
br. 31 od 6. aprila 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Četna obuka

U našem pretposljednem broju skrenuli smo posebnu pažnju dobrovoljcima na primedbe pukovnika McMurdoa o četnoj obuci.¹ Sad se ponovo vraćamo na to pitanje, jer smatramo da je nastupilo vreme kad svaki strelac u zemlji mora u punoj meri da oceni značaj četne obuke.

Ovih dana imali smo priliku da posmatramo bataljonsku obuku jedne dobrovoljačke jedinice koja, uopšte uzevši, stoji znatno iznad prosečnog nivoa trupa ovoga okruga kako u pogledu broja ljudi koji se obučavaju, tako i u pogledu uspešnog izvođenja obuke i brižljivog ispunjavanja dužnosti od strane oficira, pa prema tome, i u pogledu opšte borbene sposobnosti. Ali za veliko čudo, naišli smo na sasvim neznatan napredak u poredenju s onim što smo u toj istoj jedinici videli pre nekih šest meseci. Dok su bataljonska prestrojanja vršena nešto bolje nego krajem prošlog perioda, dotle su vežbe puškom i vodna prestrojanja vršeni veoma nebrižljivo. Čak i kod vežbe puškom »o desno rame«, činilo se da niko nije svestan da to treba da radi složno sa još 400 ljudi koji se nalaze desno, levo i iza njega. Prilikom uzimanja »na gotovs« i nišanje, činilo se da se svaka puška ponosi time što uzima svoj poseban položaj u odnosu na susedne puške, a potpuna ravnodušnost prema »jedan-dva!« ili »jedan-dva-tri!«, kojima se propraća izvršenje svake komande, bila je, izgleda, obična pojava.

U jednom uglu kasarnskog kruga, u kome se ovo dešavalo, slučajno smo videli i vod linijskog puka, koji je pod komandom podoficira bio postrojen radi obuke. Po svoj prilici to je bila grupa jednog regrutnog bataljona, koja je zaostala u nastavi i kojoj je bilo naredeno da izvodi vanrednu — dopunsku obuku. Ali kakva razlika! Ljudi su stajali kao kipovi, nijedan deo tela nije se pokretao dok ne padne komanda, a i tada su se pokretali samo oni delovi koji su morali da izvrše komandu — ostali delovi tela ostajali su sasvim nepokretni. Kad bi komanda stigla do njihovog uha, sve puške su se pokretale istovremeno, svaki pokret koji je predstavljao izvestan deo komandovane radnje bio je potpuno određen i svi su ga vršili istovremeno.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 158/159.

Ceo vod se zaista kretao kao jedan čovek. Ne bi bilo rđavo kad bi se ona gospoda koja toliko vole da se hvale kako dobrovoljci mogu sve izvršiti isto tako dobro kao i linijske trupe, malo bolje upoznala s linijskim trupama; tada bi brzo uvideli da između najboljih dobrovoljaca i najslabije obučenog linijskog puka zasada još postoji ogromna razlika.

Ali moglo bi se postaviti pitanje: od kakve bi koristi bila dobrovoljcima tako savršena strojeva obuka? Kad oni nisu za to namenjeni, onda se od njih to ne može očekivati, pa se neće ni zahtevati. Bez sumnje, sve je to sasvim pravilno. I sam pokušaj da se dobrovoljci nateraju na takmičenje sa linijskim trupama u savlađivanju strojeve obuke uništio bi taj pokret. Ali se dobrovoljci ipak moraju obučavati, i to sve dotle dok obična radnja koju istovremeno vrše ne postane potpuno mehanička i, što se samo po sebi razume, potpuno njihova, dotle dok se ne postigne da se svi njihovi pokreti i radnje izvođe potpuno pravilno, istovremeno i s izvesnim stepenom vojničkog držanja. Linijske trupe ostaće u svemu tome uzor na koji dobrovoljci treba da se ugledaju, a četna strojeva obuka mora postati sredstvo pomoću koga se jedino može postići potreban uspeh.

Uzmimo vežbe puškom i vodnu obuku. Ne radi se samo o spoljnom efektu kad na datu komandu sve puške u bataljonu treba pokrenuti istovremeno i na propisan način. Moramo pretpostaviti da su sve dobrovoljačke jedinice sada toliko napredovale da vojnici mogu izvesti ovu radnju, a da ne guraju jedan drugog i da se ne sudaraju puškama. Ali čak i nezavisno od toga, i sam nebrizljiv način izvođenja raznih pokreta, nesumnjivo, ima veliki moralni uticaj na bataljon koji se obučava. Zašto bi svaki od tih vojnika morao naročito da pazi na komandu, ako vidi kako se greši desno i levo od njega i ako se puške pomiču gore i dole još dugo pošto je on već izveo komandovanu radnju? Kakvo poverenje pred neprijateljem može da ima vojnik na levom krilu u svoje drugove koji se nalaze desno od njega ako ne bude znao da će i oni na datu komandu jednovremeno s njim puniti puške, uzimati ih »na gotovs« i nišani, i zajedno s njim biti spremni da ponovo otvore vatru ili da krenu na juriš? Štaviše, svaki iskusen vojnik reći će vam da navika na takve istovremene radnje — sigurnost oficirske komande, koju prate dva-tri jasno odvojena zvuka koji pokazuju da svaki vojnik radi istovremeno isto što i njegovi drugovi — ima veoma veliki moralni uticaj na bataljon. Na taj način vojnici stvarno dolaze do saznanja da oni zaista sačinjavaju jedno telo, da se potpuno nalaze u rukama komandira koji njihovu snagu može upotrebiti u najkraćem roku i sa najvećim uspehom.

S druge strane, uzmimo pokrete velikih ili malih trupnih jedinica. Bataljon se nikada neće sigurno kretati dokle god svaki vojnik ne bude obučen tako dobro da na datu komandu, skoro mehanički, može izvršiti svaki pokret koji se od njega može zahtevati. Vojnik koji se mora prisećati ili razmišljati da bi shvatio šta treba da radi na datu

komandu biće za bataljon više od štete nego od koristi. To će se desiti vojniku koji je zbog navike ili nekih drugih uzroka sklon da očekuje da će posle nekog pokreta obavezno doći neki drugi; on će često dobiti neku komandu sasvim različitu od one koju je očekivao, i tad će vrlo verovatno pogrešiti. A ti nedostaci mogu se savladati samo sistematskom četnom obukom. Tu oficir koji komanduje samo za četvrt časa može provesti svoju malu jedinicu kroz toliko različitih pokreta i prestrojavanja i u tolikoj meri menjati red prelaza od jednog prestrojavanja na drugo, da će se vojnici, ne znajući nikad šta će dalje doći, brzo priviknuti da budu pažljivi i da sasvim mehanički izvršavaju komande. Pošto su svi pokreti u bataljonu neizbežno mnogo sporiji, to su oni uopšte poučniji za oficire nego za vojnike; međutim, opšte je priznata činjenica da će vojnici koji su dobro izvežbani u četnoj obuci, i koji se nalaze pod komandom dobrih oficira, za vrlo kratko vreme odlično savladati i bataljonsku obuku. A ukoliko vešt i okretan nastavnik bude više vršio četna prestrojavanja u svima pravcima i iz raznih strojeva, utoliko će docnije biti sigurniji u sastavu bataljona. Nema potrebe da ukazujemo od kolike je važnosti puna čvrstina u bataljonu: plotun se donekle može opaliti i nepravilno, a ipak da se postigne neki rezultat; ali bataljon, u kome bi došlo do pometnje prilikom postrojavanja u karu, pri razvijanju, zahodanju u koloni itd., može biti beznadežno izgubljen svakoga časa ako se nađe pred aktivnim i veštim neprijateljem.

Zatim je važno i pitanje odstojanja. Neosporna je činjenica da nijedan dobrovoljac — oficir ili vojnik — nije naviknut da ceni odstojanje od oka. U kretanju sa punim odstojanjem ili s jednom četvrtinom odstojanja kolone, pri razvijanju, svaka bataljonska obuka pokazuje kako oficiri teško održavaju pravilno odstojanje. Prilikom ponovnog postrojavanja kolone iz kare vojnici srednjih odeljenja skoro uvek gube svoje odstojanje. Oni ga ili suviše uvećavaju ili suviše smanjuju, tako da se zbog toga dobija veoma nepravilno zahodanje unazad. Samo se u bataljonu oficiri mogu naučiti da održavaju odstojanje, mada će se i za vreme kretanja čete po vodovima i odeljenjima težiti njihovom usavršavanju u tome. Ali, da bi naučili kako treba postrojivati kolonu iz kare (manevar koji je od najveće važnosti pred neprijateljem), vojnici se moraju vežbati u svojim četama.

Potrebno je razmotriti i pitanje vojničkog držanja. Ne mislimo samo na uspravno i gordo, a ipak slobodno držanje svakog pojedinog vojnika pod oružjem, nego i na onaj brzi i istovremeni rad prilikom četnih i bataljonskih prestrojavanja, koji je neophodan kako svakoj vojnoj jedinici u pokretu, tako i bataljonu koji izvodi vežbe puškom u mestu. Dobrovoljci su, izgleda, potpuno zadovoljni ako im pođe za rukom da nekako stanu na određeno mesto približno za ono vreme koje je propisano, računajući u to, obično, i nekoliko sekundi za predah. Nema sumnje da je to glavna stvar i da bi time bio svako potpuno zadovoljan u prvoj godini postojanja dobrovoljačkih jedinica. Ali

za svaki pokret postoji određen i pravilima propisan način izvršenja, pri čemu se pretpostavlja da je to onaj način kojim se postavljeni cilj može postići za najkraće vreme i sa najvećom mogućom pogodnošću za sve učesnike, a prema tome, i u najpotpunijem redu. Otuda proizilazi da je svako odstupanje od propisanog načina neizbežno povezano s izvesnim narušavanjem reda i nedostatkom pravilnosti, što kod posmatrača stvara ne samo utisak nemarnosti, već za sobom povlači i izvestan gubitak vremena i navodi vojnike da misle da su pojedine odredbe pravila čista besmislica. Dajte bilo kome vojniku da posmatra dobrovoljačku jedinicu kad se kreće udvojenim redovima iz sredine i fronta, kad se postrojava po četama ili kad vrši neko drugo prestrojavanje, pa će odmah videti kakve smo loše navike na nemarnost stekli. Ali takve greške, koje se mogu trpeti u starom linijskom puku, koji ima dobar temelj solidne obuke i koji se može prinuditi da ponova prođe istu obuku da bi se oslobodio te uobičajene ležernosti, znatno su opasnije u dobrovoljačkoj jedinici, kojoj sigurno nedostaje taj solidarni temelj detaljno izvedene obuke. Njihove navike da budu nemarni, koje se mogu trpeti u početku kad vojnici moraju brzo da prođu kroz celu osnovnu obuku, rašće i množeće se ako se ne zaustave redovnom, neumornom i tačnom četnom obukom. One se neće moći sasvim otkloniti, ali se, u svakom slučaju, mogu i moraju toliko sprečiti da se dalje ne šire. Što se tiče pojedinačnog držanja vojnika, ono će se, po našem mišljenju, postepeno poboljšavati, iako veoma mnogo sumnjamo da će ikad iščeznuti ono neobično talasanje fronta koje je svojstveno dobrovoljcima kad koračaju po taktu u mestu i koje se primećuje prilikom svake dobrovoljačke obuke. Imamo u vidu izvesnu naviku kretanja gornjeg dela tela za vreme koraka u mestu po taktu, koja je, kako izgleda, svojstvena svim dobrovoljcima koje smo pri tome posmatrali. Desna noga diže se tek onda kad se podigne desno rame i spusti levo, a zajedno sa levom nogom diže se i levo rame, tako da se ceo front talasa tamo-amo kao zrelo klasje na jakom vetru, što sasvim malo liči na odred izdržljivih vojnika koji su spremni da se sukobe sa neprijateljem.

Mislimo da smo dovoljno rekli da privučemo pažnju na ovo pitanje. Svaki dobrovoljac kome dobrovoljački pokret leži na srcu složiće se s nama u pogledu neophodnosti redovne i tačne četne obuke. A pošto se, dozvolite da to ponovimo, nije obračala dovoljna pažnja dobrovoljačkim snagama za vreme njihove prvobitne obuke, to je potrebno pokloniti mnogo pažnje i uložiti veliki trud da bi se taj nedostatak bar donekle otklonio.

Naslov originala: *Company Drill*

Napisano sredinom aprila 1861.

Prvi put objavljeno u listu "The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", br. 33 od 20. aprila 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Izolučene puške i gađanje iz njih — Lankasterska i enfildska izolučena puška

Nedavno streljačko takmičenje između poručnika Wallingera i podoficira kraljevske inženjerije, o kome je bilo reči u našim brojevima od 6. i 13. aprila, skrenulo je pažnju javnosti na odlike lankasterske izolučene puške naročito kao oružja koje bi se uvelo u naoružanje vojske. U streljačkim takmičenjima u Čatamu podoficiri su gađali običnim vojnim karabinom kraljevske inženjerije tipa »lankaster« sa ovalnom unutrašnjosti cevi od 0,577 palca (oko 14,5 mm), čija je cena oko 4 funte. Upoređivanje takvog oružja sa Whitworth-ovom izolućenom puškom fine izrade, koja staje oko 25 funti, očigledno bi bilo nepravično. Bilo bi pravičnije uporediti lankastersku i običnu enfildsku pušku, jer nema velike razlike u ceni ova dva tipa oružja, a cena lankasterske puške verovatno bi se mogla svesti na nivo cene enfildske ako bi se u velikim količinama proizvodila u državnim fabrikama. Postavlja se, dakle, pitanje da li je ona bolji tip puške? Jedan pisac u listu »The London Review«⁽⁷⁹⁾ razmatrajući stvar sa stanovišta opštih principa i sudeći po stvarnom iskustvu, odgovara potvrdno. Stoga skrećemo pažnju na sledeći stav u njegovom članku o ovom predmetu:

»Zakon koji važi za tačno gađanje izolućenom puškom je vrlo prost. Jedino treba uspostaviti pravilan odnos između dužine i kalibra zrna i zrnu dati dovoljno rotaciono kretanje oko njegove duže ose pa da se time postigne sigurna tačnost gađanja, bez obzira na preciznost metoda kojim se zrnu daje rotaciono kretanje ili vrši njegovo užljebljivanje. Drugim rečima, unutrašnjost puščane cevi može imati bilo koji broj ili oblik žlebova, ili da ih uopšte i nema, pod uslovom da se očuva ovaj odnos i da zrno dobije pravilno rotaciono kretanje. Tada će tačnost pogadanja u svim slučajevima biti jednaka.

Međutim, pri odlučivanju koje je oružje najpodesnije za vojnika, mora se na prvom mestu imati u vidu da ono ne sme preći određenu težinu i veličinu i da se može lako puniti i čistiti. Iz toga proizlazi da je za lako punjenje potrebno

da površina trenja u momentu punjenja bude što manja i da se pri davanju oblika žlebovima izbegavaju svi uglovi, koliko god je to moguće. Nije nam poznat nijedan drugi oblik koji tako savršeno ispunjava ovaj uslov kao spiralno-ovalan oblik žleba, pošto prilikom punjenja postoje samo dve površine koje se taru, a nijedan drugi oblik ne pruža takve mogućnosti za čišćenje sa i onako neizbežno oskudnim sredstvima kojima vojnik raspolaže u borbi. Izgleda da ovo mišljenje potvrđuju i rezultati indijskog rata, kao i probe na Malti, u Gibraltaru i drugim mestima u inostranstvu. Govori se da je enfildska puška u Indiji potpuno »zatajila« u mnogim kritičnim momentima borbe. Novine, privatna pisma i zvanični izveštaji bili su prepuni žalbi, dok je, s druge strane, pod istim okolnostima i sa istom municijem, puška sa ovalnom unutrašnjosti cevi, kojom je bila naoružana kraljevska inženjerija, uvek ispunjavala svoj zadatak na zadovoljstvo i oficira i vojnika.

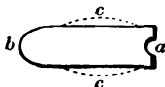
Kada se enfildska puška napravi sa smanjenim kalibrom i kada se upotrebi duguljasto zrno, onda će njeno dejstvo biti isto tako dobro kao i dejstvo Whitworth-ove puške. Pa ipak, na sadašnju enfildsku pušku koja se nalazi u naoružanju mora se gledati kao na pokušaj da se zadovolje nemogući uslovi. Oficirima koji su imali zadatak da konstruišu ovo oružje nije bilo dozvoljeno da smanje kalibar ispod određene granice. Tako je došlo do usvajanja standardnog kalibra od 0,577 palca (oko 14,5 mm). Kao posledica toga suviše velikog prečnika unutrašnjosti cevi pojavila se neizbežna teškoća u obezbeđenju potpunog i pouzdanog hermetičkog zatvaranja zazora između unutrašnjosti cevi i zrna prilikom njegovog potiskivanja iz cevi usled eksplozije baruta. Ispitajmo stvarne posledice nesavršenih svojstava koje pokazuje enfildska puška. Težina zrna je utvrđena na 530 grena¹, barutno punjenje 70 grena, a kalibar, kao što je ranije rečeno, na 0,577 palca. Dejstvo 70 grena baruta na veliki presek zrna ne daje i ne može dati dovoljan pritisak da se u svim slučajevima obezbedi dovoljno utiskivanje zrna u žlebove. Pažljiv opit pokazuje da se ni 10% zrna ne utiskuje podjednako i potpuno na svim stranama. Nekad je jasno utisnut jedan žleb, nekad dva, a samo kod jedne desetine od ukupnog broja ispaljenih metaka zrna se potpuno šire, te otuda i dolazi do netačnosti u gađanju vojnom puškom kalibra 0,577 palca.

Najbolji uslovi za tačno gađanje iz pušaka sa žlebovima *bilo kog oblika* mogu se ovako predstaviti: kalibar 0,5 palca, dužina zrna 1,12 palca, 1 korak žleba na dužini od 18 palaca, barutno punjenje 90 - 100 grena (br. 6), težina zrna ista, tj. 530 grena. Potpuno i sigurno priljubljanje zrna uz unutrašnjost cevi postiže se zbog toga što u ovim uslovima na presek zrna deluje jača sila barutnih gasova, a do toga dolazi na sledeći način: smanjenjem kalibra cevi povećava se dužina zrna, tako da nije potreban drveni čep za njegovo potiskivanje, kao što je to slučaj kod zrna vojne puške. Prema tome zrno je homogene čvrstine i tri puta veće dužine od svoga prečnika. Prilikom eksplozije snaga barutnih gasova najpre deluje na zadnji deo zrna (*a*) i pre no što gotovo trenutno prenese svoju pokretačku snagu na zrno, ona mora da savlada *silu inercije* mase metalnog zrna, koje deluje na njegovoj celoj dužini (od *a* do *b*), kao i otpor vazduha u cevi.

Na prvi pogled jasno se vidi da će se ovaj otpor ispoljiti na srednjem delu zrna ili na delu najvećeg otpora (*c*) i da će se zrno, sledstveno tome, potpuno pri-

¹ 1 gren = 0,06477 grama

rodnim širenjem na tome mestu neznatno skratiti, otprilike za jednu desetinu palca, dok će se prečnik centralnog dela povećati u dovoljnoj meri da se hermetički podudara sa oblikom unutrašnjosti cevi, pa ma kakav bio taj oblik.

Kad se ispune ovi savršeniji uslovi, onda nijedanput u pet stotina slučajeva neće dolaziti do nepravilnog širenja zrna, a zrno će redovno dobijati oblik unutrašnjosti cevi i tako će se postizati najbolji rezultati u gađanju.

Ovo važi za sve puške svih modela.

Šta ovi povoljni uslovi doprinose pušci i zašto proizvode veću tačnost gađanja? Pošto smo pokazali kako se postiže savršeno priljublivanje zrna uz unutrašnjost cevi, pokušaćemo da ispitamo i posledice toga. Jedan od glavnih uspeha u konstrukciji izolučene puške sastoji se u tome što je postignuta «položena putanja» tj. takav luk koji opisuje zrno u letu, a koji se sasvim približava pravoj liniji. A kao nužni uslov za to, apsolutno je potrebna velika brzina leta zrna, da bi se uticaj zemljine teže što više smanjio. Prvi zadatak postiže se smanjivanjem kalibra, a korišćenjem većeg barutnog punjenja na malom preseku zrna dobija se najveća brzina i najveća tačnost pogodanja.

O metodu uvijanja žlebova u cevi može se iz prethodnog izlaganja zaključiti da nije važno kakvo je uvijanje žlebova ako se zrno pri napuštanju cevi pravilno «obruč» bez obzira da li je to obrtanje postignuto šestouganim oblikom unutrašnjosti cevi kao kod Whitworth-a ili ovalnim oblikom kao kod lankasterske, ili, najzad, sa tri žleba kao kod enfilidske puške. Isto tako nije potreban ni veći broj žlebova, jer ako je jedan žleb dovoljan da zahvati zrno i primora ga da se obrće, onda je nužni uslov ispunjen. No, ipak, u načinu izolučavanja javljaju se uzgredni nedostaci koji se mogu lako objasniti. Ako su žlebovi uglasti, onda nastaje gubitak energije koja se pri širenju zrna troši na popunjavanje tih uglova, pored toga što tu postoji i mogućnost oticanja gasova koji gone zrno. Štaviše, svaki ugao predstavlja slabo mesto cevi, tako da se njihovi nedostaci ispoljavaju u srazmeri sa brojem žlebova i njihovom dubinom. Prema tome, spiralno-ovalni oblik žlebova lankasterske puške teorijski je najbolji pošto omogućava da se zrno i pri najmanjem širenju najlakše prilagodava cevi.

Da lankasterska puška mora imati velika preimućstva proizilazi i iz činjenice što su je četiri različita odbora preporučila pre no što je bila usvojena enfilidska puška sa kojom se ona takmičila. Ona je bila podneta na odobrenje glavnom komandantu koji ju je uputio na konačnu odluku u Hythe. Prvi izveštaj oficira iz škole gađanja bio je veoma povoljan, a na osnovu drugog doneta je odluka u korist enfilidske puške. Razlog za pravdanje ovakvog rešenja bio je u tome što se zrno «gulilo». Međutim, posle toga dogodilo se sledeće: prvih deset hiljada metaka Pritchettove municije sa kojima su vršene prve probe, imalo je tačno ustaljeni kalibar. Sa tim mecima gađanje je dalo sjajne rezultate. Prilikom drugog opita nije upotrebljena ista muni-

cija, prva je bila proizvedena 1853, a druga 1854. godine; oficiri koji su vršili opite u Hythe-u nisu uopšte znali za tu razliku u municiji, jer nisu bili izveštjeni da kod metaka proizvedenih u drugoj pomenutoj godini postoji razlika u kalibru koji je bio manji za 0,007 palca od metaka iz 1853. godine.

Ova činjenica primećena je tek posle godinu i po dana od kada je bila doneta konačna odluka u prilog enfildske puške, kada je pukovnik (tada kapetan) Fitznoy Somerset ispitivao karabin sa ovalnim žlebom, kojim je bila naoružana kraljevska inženjerija. Pošto je kalibar umanjenog Pritchettovog zrna bio manji od normalnog, to je lako shvatiti da će to zrno u mnogo slučajeva, a naročito kada se radi o olovu veoma velike tvrdoće, izletati iz cevi, a da pri tome ne dobije potrebno rotaciono kretanje, i da se neće dovoljno proširiti da potpuno ispuni unutrašnjost cevi bilo lankasterske ili neke druge puške.

Smatramo da će se naći malo ljudi koji neće sumnjati da je Whitworth-ova puška isuviše skupa za naoružanje vojske i da iziskuje znatno nežnije rukovanje no što se to može očekivati u ratu. Zbog toga bi trebalo pristupiti ispitivanju tipa lankasterske i enfildske puške ili drugih modela, koji mogu da izdrže grubo rukovanje za vreme rata. Međutim, da bi se do toga došlo, neće biti potrebno takmičenje u gadanju, već gadanje koje će se vršiti sa nepomičnog postolja, sa jednakim količinama baruta i zrnima iste težine i istog livenja, tako da se na taj način stvore potpuno jednaki uslovi i odluka prepusti preimućtvima samoga oružja.

Prethodno izlaganje odnosi se na dva različita pitanja: 1) Koji je najbolji odnos između kalibra i dužine duguljastog zrna za gadanje iz *bilo koga tipa* puške? i 2) Koje su prednosti lankasterske puške, odnosno puške sa ovalnim žlebovima?

Što se tiče pitanja pod 1) mi niukoliko ne delimo mišljenje autora da su razmere njegovog najboljeg zrna bolje od svih drugih. Izolovane puške sa kojima su dosada postignuti najbolji uspesi, tj. švajcarska i Whitworth-ova puška, imaju kalibar manji od 0,5 palca i veću proporcionalnu dužinu zrna. Međutim, ovde ne možemo ulaziti u raspravljanje pitanja koje ima tako opšti karakter.

Što se tiče pitanja pod 2), mi nismo mogli da uočimo da autorovi pozitivni dokazi daju *bilo kakva* preimućstva lankasterskoj nad enfildskom puškom. Što su karabini u inženjeriji »zatajivali«⁶ ređe nego enfildske puške u pešadiji, lako se objašnjava činjenicom da je pešadija u svakoj vojsci sto puta brojnija od inženjerije i da inženjerija ne upotrebi svoje karabine jedanput dok pešadija upotrebi svoje puške sto puta, jer inženjerija ima druge zadatke, a ne da dela kao pešadija.

Da dugo i teško zrno koje se širi i koje sa zadnje strane ima dovoljno udubljenje pri upotrebi punog punjenja može primiti svaki oblik žleba dokazano je u Whitworth-ovom primeru. Iako je u ovom slučaju potrebno veoma veliko širenje, ipak zrno prima šestougao ni oblik na svome zadnjem delu. Zbog toga, nema sumnje da takvo zrno neće moći ispuniti i ovalni žleb, ako razlika između dva kalibra nije suviše velika. Ali, neshvatljivo nam je zašto bi zbog toga inže-

njerijski karabin bio bolji od enfieldske puške. Idealno zrno našeg autora nema nikakve veze sa ovim karabinom — ono mu ne bi ni odgovaralo i, ako naš autor smatra da je čak i pored smanjenog kalibra potrebno povećavati barutno punjenje od 90 na 100 grena baruta da bi njegovo zrno potpuno ispunilo ovalni žleb, onda mi mislimo da to mnogo liči na prećutno priznanje činjenice da sadašnje punjenje od 70 grena ne obezbeđuje uvek potpuno širenje zrna u ovalnom žlebu inženjerijskog karabina. Naš autor ne kaže nam šta se dešava sa povećanim trzanjem usled povećanog barutnog punjenja, a ipak nam je poznato da punjenje od 80 do 90 grena kod Whitworth-ove puške proizvodi prilično neprijatno trzanje koje se pri izvođenju brze paljbe veoma brzo odražava na tačnost nišanja.

Neobično dobri rezultati, koji su postignuti sa inženjerijskim karabinom na streljačkim takmičenjima u Čatamu, kao i izvesna vanredno uspela gađanja, koja su neka građanska lica vršila sa lankasterskom izolućenom puškom, a koja su često isticana u štampi, opravdavaju želju da se ponovo ispitaju sposobnosti puške sa ovalnim žlebom i njene podobnosti za naoružanje vojske. Sa svoje strane, ipak, verujemo da će se pokazati da i ona ima svoje nedostatke i da je princip izljebljivanja sasvim sekundarnog značaja kod pušaka u vojnom naoružanju. Zašto se umesto okolišavanja i isticanja sitnica kod enfieldske puške ne bi odmah prešlo na suštinu stvari i slobodno iznelo da je njen najveći i najvažniji nedostatak *veliki kalibar*? Izmenite kalibar, pa ćete videti da će sva ostala poboljšanja biti samo sitnice.

Naslov originala:

*Rifles and Rifle Shooting —
The Lancaster and Enfield Rifles*

Napisano krajem aprila 1861.

Prvi put objavljeno u listu
"The Volunteer Journal,
for Lancashire and Cheshire",
br. 35 od 4. maja 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Olderšot i dobrovoljci

U svom govoru na banketu, koji je priredila Londonska streljačka brigada, vojvoda od Cambridge-a izjavio je da bi mu bilo veoma drago da vidi dobrovoljce u Olderšotu. Činilo mu se da postoji samo teškoća u tome kako ih dovesti u Olderšot. Dopustite nam da damo nekoliko predloga o tome kako se ova teškoća može prebroditi.

Nesumnjivo je da ne može biti ni reči o tome da se čitave dobrovoljačke jedinice upućuju u Olderšot ili u ma koji drugi logor. Elementi iz kojih se one sastoje unapred isključuju svaku takvu mogućnost. Ne bi se mogla naći nijedna četa, a još manje bataljon, čiji bi veći deo pripadnika u jedno isto vreme za tu svrhu mogao žrtvovati bar dve nedelje dana.

Ali, ako se dobrovoljci ne mogu dovesti u Olderšot u potpunim jedinicama, zar oni ne bi mogli da dolaze pojedinačno, a da ipak nauče mnogo štošta? Mi mislimo da bi mogli ako bi se stvari tako uredile da se dobrovoljcima pruže sve mogućnosti da sami iskoriste svaku zgodnu priliku.

Verujemo da se velika većina dobrovoljaca sastoji od ljudi koji se s vremena na vreme mogu osloboditi svojih redovnih dužnosti za dve nedelje u godini. Veliki broj njih koristi svoj odmor koji traje toliko dana, pa čak i duže. Među njima se svakako nalazi znatan broj onih koji se ne bi protivili, nego naprotiv želeli da jedanput godišnje provedu svoje vreme i utroše svoj novac u Olderšotu, pod uslovom da tu budu primljeni. Prema tome, ne bi bilo nikakve teškoće da se u Olderšotu od maja do kraja septembra nalazi određen broj dobrovoljaca koji bi se smenjivali, ali kojih bi u svako doba bilo otprilike toliko koliko broji jedan bataljon. Ako se, dakle, u logoru može obezbediti ovaj promenljivi broj dobrovoljaca, postavlja se pitanje kako bi se to moglo najbolje iskoristiti?

Predlažemo da se pripreme barake ili šatori za oko 600 dobrovoljaca i da se za komandanta ovog dobrovoljačkog logora postavi

jedan aktivni kapetan, ili, još bolje, jedan aktivni major, sa adutantom i jednim starijim podoficijerom. Logor bi trebalo otvoriti, recimo, u maju čim se prijavi dovoljan broj dobrovoljaca. Ako bi logor bio pun, onda bi dalje prijave trebalo primati zavisno od toga da li ima slobodnog mesta, s tim da svi ovi dobrovoljci obrazuju jedan bataljon. Da bi dobili izgled uniformisane celine, trebalo bi da preko odela nose bluze propisnog kroja i boje. Pošto će se svakako pojaviti višak oficira, neće preostati ništa drugo nego da oficiri privremeno vrše dužnosti podoficira pa čak i običnih vojnika. Daleko od toga da ovo smatramo smetnjom; naprotiv, mi u tome vidimo korist. Nijedan dobrovoljački oficir nije savladao tako temeljno svoju strojevu obuku da bi njegovo privremeno vraćanje u red običnog vojnika bilo beskorisno. Dovoljno je da se sete da i svaki aktivni oficir iz godine u godinu mora izvesno vreme da nosi pušku. Privremeni raspored na oficirske položaje u bataljonu može se lako regulisati: najpre bi ta mesta mogli da zauzmu stariji kapetani, a za njima bi se redom smenjivali ostali. Možda bi se majoru-komandantu moglo ostaviti veće diskreciono pravo za postavljanje oficira na ove položaje, kako bi se među njima izazvalo življe takmičenje. Međutim, ovde se radi o detaljima čije regulisanje ne bi predstavljalo skoro nikakve teškoće ako bi se ova ideja ozbiljno prihvatila.

Takav bataljon, sa svojim promenljivim brojem dobrovoljaca, ne bi nikada mogao postići naročito velike uspehe u obuci, a majoru-komandantu i njegovim pomoćnicima nikako ne bi bilo lako. Međutim, time bi se postigao jedan cilj, naime, u dobrovoljačkoj armiji uopšte, a među oficirima i podoficirima posebno, stvorilo bi se jezgro ljudi koji su stvarno bili vojnici makar i dve nedelje dana. Iako može izgledati da je ovaj rok preterano kratak, ipak smatramo da bi se svaki pojedinac pri odlasku osećao mnogo drukčije nego pri dolasku u Olderšot. Postoji ogromna razlika između one obuke koja se vrši jedanput-dvaput sedmično, i to posle čitavog dana provedenog na redovnom poslu i drugim stvarima, i obuke koja bi trajala makar samo dve nedelje, a koja se vrši u logoru, ujutru, popodne i noću. Za te dve nedelje dobrovoljac, koji će imati da se brine jedino o svom uzdizanju u vojničkim znanjima, utvrdiće svoju obuku mnogo bolje nego što se može postići u današnjim uslovima dobrovoljačke obuke, bez obzira na njeno trajanje. Pored toga, upoznaće i vojnički život mnogo bolje nego što je to moguće u njegovoj sopstvenoj jedinici, ukoliko se ne bi stvorili logori koji bi služili naročito za taj cilj. Prilikom odlaska iz Olderšota svaki će dobrovoljac shvatiti da je za vreme te dve nedelje naučio bar onoliko koliko je naučio za vreme cele svoje dotadašnje dobrovoljačke službe. Posle izvesnog vremena neće biti skoro nijedne dobrovoljačke čete iz koje bar jedan ili više njenih članova nije bilo u Olderšotu; a svakome mora biti jasno da će takav priliv bolje obučених elemenata u znatnoj meri poboljšati čvrstinu i vojničko držanje raznih dobrovoljačkih jedinica.

Pretpostavili smo da obuka svakog pojedinca traje dve nedelje prosto zato što gotovo svako može naći mogućnost da žrtvuje toliko vremena. Ali ništa ne stoji na putu da se svima dobrovoljcima, ako mogu, dopusti da ostanu u logoru i po čitav mesec dana.

Prirodna je stvar da bi se dobrovoljci morali izdržavati o svome trošku za vreme dok se nalaze u logoru. Trebalo bi da vlada obezbedi šatore i logorske potrebe i da se eventualno postara za izdavanje sledovanja koje bi samo ljudstvo plaćalo. Na taj način, dobrovoljci bi jevtino prošli, a to tako reći ni državu ne bi koštalo ništa, dok bi se čitav život odvijao kao u pravom vojnom logoru.

Ni najmanje ne sumnjamo da bi se dobrovoljci svesrdno odazvali ako bi se pristupilo ovom eksperimentu. Bataljon bi trebalo stalno održavati u punom brojnom stanju, a možda bi se uskoro ukazala potreba za obrazovanjem sličnih bataljona u drugim logorima ili u samom Olderšotu. Ako bi se pojavio znatan višak oficira, onda bi se mogao obrazovati poseban »oficirski bataljon« u jednom od logora sa nešto dužim rokom službe, a verujemo da bi takav bataljon uspešno odgovorio svom zadatku bar za prvu godinu.

Međutim, postoji još jedan način na koji dobrovoljački oficiri mogu iskoristiti logore i linijske trupe uopšte. Naime, mogli bi se dobrovoljački oficiri privremeno pridati jedinicama regularne vojske. To bi se moglo ostvariti, a da se oficiri ne udaljuju mnogo od svojih kuća. Za to vreme (recimo mesec dana) dobrovoljački oficiri imali bi da vrše sve dužnosti kao da se nalaze u aktivnoj službi u dotičnom puku. Nema sumnje da bi se mogao naći neki način da se bar po jedan dobrovoljački oficir povremeno pridaje nekom aktivnom bataljonu, a da se ni najmanje ne poremete navike i položaj aktivnih oficira, koji su i inače uvek pokazivali najveće razumevanje za dobrovoljce. Ako se ovaj predlog usvoji, smatramo da bi bilo celishodno da se ne uzimaju u obzir oni dobrovoljački oficiri koji su bili pridati linijskim trupama, pa su na bilo koji način pokazali da im to nije koristilo, jer oni ne idu tamo da uče osnovne pojmove nego da utvrde i prodube znanja koja su već stekli i da nauče one stvari, koje ne mogu naučiti u svojim dobrovoljačkim jedinicama.

Oba naša predloga — da se u logorima obrazuju bataljoni sa ljudstvom koje se menja, i da se kvalifikovanim dobrovoljačkim oficirima dozvoli da provedu po mesec dana u linijskim trupama — uglavnom imaju cilj da se oficiri usavrše u vojnim veštinama. Opet ponavljamo da oficiri predstavljaju slabo mesto naše dobrovoljačke armije i još jedanput dodajemo da bi sada svakome moralo biti jasno da dosadašnji sistem dobrovoljačke obuke, uopšte uzevši, *ne može stvoriti sposobne oficire*, i da se, prema tome, mora naći nov način njihovog obrazovanja, ako se želi da naša vojna sila napreduje, a ne da nazaduje.

Nabacali smo ove predloge samo zato da skrenemo pažnju na ovo pitanje. Nismo želeli da pred javnost iznosimo neke utvrđene

planove, koji su razrađeni do detalja, tj. sa predviđanjem svih eventualnosti, i koji bi se odmah mogli sprovesti u delo. To bi bio zadatak drugih, ukoliko bi se stvar ozbiljno shvatila. Međutim, hoćemo da kažemo da je ceo dobrovoljački pokret bio jedan eksperiment, i da će taj pokret na kraju krajeva morati da dođe do mrtve tačke ako nismo spremni da i dalje vršimo eksperimente da bismo otkrili pravi put za usavršavanje nove armije, nastale kao posledica tog eksperimenta.

Naslov originala:

Aldershot and the Volunteers

Napisano početkom maja 1861.

Prvi put objavljeno u listu

«The Volunteer Journal,

for Lancashire and Cheshire»,

br. 36 od 11. maja 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Ministarstvo rata i dobrovoljci

Verujemo da u čitavoj Velikoj Britaniji nije bilo dobrovoljaca koji su sa većom gotovošću izvršavali sva naređenja i propise ministarstva rata, zauzimali pravilan stav prema regularnim trupama i radili za pokret u tolikoj saglasnosti sa vlastima, kao u Lankaširu, a između ostalih gradova i Mančesteru. Kada je naređeno da se pripremi slagalište oružja, to je izvršeno iako je neizbežno predstavljalo ozbiljnu nezgodu u jednom velikom gradu. Bez obzira na to kakva su naređenja stizala, ona su smesta i bez gundanja izvršavana. Kada su se naši dobrovoljci sakupljali u velikim masama, oni su, predosećajući želje vojvode od Cambridge-a, redovno molili vojne vlasti nadležne oblasti da preuzmu komandu i izvrše organizaciju brigade. Usled želje za usavršavanjem, naši lankaširski dobrovoljci su blagonaklono kritikovali svako mešanje države. Pošto su bili svesni da jednoobraznost i pravilnost predstavljaju neophodne uslove za uspeh, oni su na svaki raspis ministarstva rata gledali kao na jedan korak dalje u obezbeđenju ovih uslova. Već od svog prvog broja »The Volunteer Journal« neprestano preporučuje da se dobrovoljci dobrovoljno i svesrdno pokoravaju naređenjima ministarstva rata i ističe velike koristi od savršene saradnje dobrovoljaca i vojnih vlasti, kako mesnih tako i centralnih. Dok su u drugim mestima, naročito u Londonu, prodirali u javnost tajanstveni glasovi o otrovnom uticaju Horse Guards⁽⁶⁶⁾, o pokušajima vlasti da izazovu razdor u dobrovoljačkim redovima itd., mi se ni za trenutak nikada nismo povodili za takvim obzirima. Mi smo odavali priznanje glavnom komandantu, ministru rata i svim njihovim potčinjenima za njihovu iskrenost kad god su tvrdili da su spremni da pruže svaku pomoć dobrovoljačkom pokretu.

Međutim, ne možemo zatvoriti oči pred činjenicom da se nedavno jedanput ili dvaput zbilo nešto iz čega bi se moglo zaključiti da je zaista došlo do primene u stavu organa vlasti prema dobrovoljačkom pokretu, naročito od vremena kada je lord De Grey and Ripon napustio položaj podsekretara u ministarstvu rata. Pre nekoliko nedelja,

ako se ne varamo, na duhovski ponedjeljak, lord Ranelagh izvršio je u Ridžents parku smotru onih londonskih dobrovoljaca koji su se odazvali njegovom pozivu. Kao što je poznato, mi smo u više prilika strogo osudili lorda Ranelagh-a zbog toga što je pokušavao da izigrava generala¹. On se mogao obratiti generalnom inspektorom dobrovoljaca, pukovniku McMurdo-u, da izvrši smotru svog ljudstva ili da za to preporuči drugog oficira sa odgovarajućim kvalifikacijama. Međutim, on je sa svojim ljudstvom došao u park, bez obzira na to da li je bio u pravu ili ne. Parada je bila javno objavljena i toliko poznata da se okupila velika masa gledalaca. U toj gomili bilo ih je koji su se ponašali na najbesramniji način; neki su nagrtali na dobrovoljce, kvarili njihove redove, onemogućavali im prestrojavanje i bacali kamenje, dok su drugi, navodno, pokušali da oštrim predmetima ozlede oficirske konje. Kada je to počelo, nadležni oficiri su pozvali policiju, ali, prema obaveštenjima koja smo primili, od 6000 policajaca, koji sačinjavaju armiju ser Richarda Maynea, *nije dan se nije nalazio na licu mesta!* Zbog toga je smotra lorda Ranelagh-a, usled izgreda publike, doživela potpun neuspeh. Međutim, i da je stvar bila prepuštena svome normalnom toku, potpuno je moguće da bi se svršila isto onako neuspešno kao što su se redovno završavali raniji pokušaji lorda Ranelagh-a. Ali, zbog događaja koji su se odigrali, lord Ranelagh je postao mučenik i stekao velike simpatije kod dobrovoljaca.

Ne može biti nikakve sumnje da nije sasvim slučajno došlo do potpune odsutnosti policije sa ove javno objavljene smotre. U štampi je bilo glasova da je policija dobila naređenje da ne dolazi, a, sem toga, poznato nam je da kod londonskih dobrovoljaca postoji opšte uverenje da je u ovu stvar bila umešana Horse Guards^[66] i da kod nje postoji težnja da se dobrovoljački pokret potkopava na svaki mogući način. Povodom toga u Londonu vlada jako uzbuđenje i moramo priznati da takvo stanje, koje, ukoliko nam je poznato, još niko nije pokušao da objasni ili opovrgne, predstavlja veoma zgodan teren za stvaranje takvih raspoloženja.

Ove nedelje treba da zabeležimo još jednu stvar, za koju, kako izgleda, vlada nikako ne namerava da u interesu potpomaganja dobrovoljačkog pokreta preduzme sve što može, kao što je to ranije obećavala. Nedavno je objavljeno da jedan od naših mančesterskih pukova namerava da provede kratko vreme u logoru. Uvereni smo da ova namera nije objavljena pre nego što se utvrdilo da se može sprovesti u delo. Obično se govorilo da su šatori, itd. usmeno traženi od nadležnih vlasti, da je ovo usmeno traženje bilo usvojeno i da su bili utvrđeni čak i uslovi pod kojima je usvojeno. Prema našem uverenju, ovaj sporazum je bio postignut pre dve-tri nedelje. Na osnovu toga pristupilo se rešavanju svih pitanja, kao što su: obezbeđenje terena

¹ Vidi u ovom tomu, str. 150 - 153, 155.

za logor, kantine, oficirske menze i drugo. A kada je sve bilo uređeno i kada je formalna molba za šatore bila podneta, vlada se odjednom povukla, izjavljujući da šatore uopšte ne može staviti na raspolaganje!

Razume se, time je poremećen ceo plan, a troškovi i trud koje su pukovi uložili bili su potpuno uzaludni. Svima nama je poznato da dobrovoljački pukovi moraju itekako da vode računa o svojim neznatnim ulozima u bankama, ukoliko ih uopšte imaju. Navodi se da vlada, zbog toga što je toliki broj dobrovoljačkih pukova tražio šatore, nema mogućnosti da udovolji svima tim zahtevima i da zato neće moći da izda šatore nijednoj dobrovoljačkoj jedinici. Bilo ovo tačno ili ne, trebalo bi da vlada zna da je pogodba pogodba i da se ona ne može osloboditi preuzetih obaveza zbog događaja koji docnije nastaju. Međutim, glasovi koji sada kruže u Mančesteru, kao i u Londonu, govore da se tu radi o prostom izgovoru i da vlada ne želi da dobrovoljci uopšte idu na logorovanje; da neki visoki krugovi ne bi blagonaklono gledali na to logorovanje čak ni onda kada bi dotična jedinica sama o svom trošku obezbedila šatore i barake.

Takvi događaji svakako nisu pogodni za dalji razvoj onih srdačnih odnosa između vlade i dobrovoljaca koji su od bitnog značaja za dalje uspehe pokreta. Sam pokret je danas isuviše jak da bi ga ma koja vlada mogla ukinuti. Međutim, odsustvo poverenja dobrovoljaca prema vladi i prikriveno suprotstavljanje vlasti dobrovoljcima mogu brzo izazvati zbrku i bar za neko vreme omesti napredak dobrovoljačkog pokreta. Ovo ne bi trebalo dozvoliti. Pošto se u Parlamentu nalazi veliki broj dobrovoljačkih oficira, trebalo bi da oni ustanu protiv toga i da se postaraju da vlada pruži takva objašnjenja koja bi sve stvari odmah postavila na svoje mesto i pokazala dobrovoljcima da umesto prikrivenog neprijateljstva mogu očekivati svesrdnu podršku.

Naslov originala:

The War Office and the Volunteers

Napisano početkom juna 1861.

Prvi put objavljeno u listu

•The Volunteer Journal,
for Lancashire and Cheshire,

br. 40 od 8. juna 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Waldersee o francuskoj vojsci

Nedavno je u Berlinu objavljena knjiga *Die französische Armee auf dem Exercirplatze und im Felde*, koja je pobudila veliko interesovanje i brzo doživela više izdanja. Iako autor sebe naziva prosto »starim oficijom«, nije nikakva tajna da je tu knjigu napisao general grof Waldersee, bivši pruski ministar rata. To je čovek koji u pruskoj armiji uživa veoma veliki ugled i koji se naročito istako time što je revolucionisao stari pedantski sistem na taj način što sad vojnici uče da pucaju, idu u patrolu, stoje na straži i, uopšte, sve ono što radi laka pešadija. Njegova nova metoda, na koju ćemo se vratiti drugom prilikom, uvedena je sada u pruskoj vojsci. Ona zaslužuje pažnju zato što ukida svaku pedanteriju u pitanju forme i okreće se isključivo intelektualnim sposobnostima vojnika, a svaka dužnost se može dobro obaviti samo ako postoji razumna i harmonična saradnja izvesnog broja ljudstva. Prirodno je što se oficir, koji pridaje toliki značaj usavršavanju umnih sposobnosti svakog pojedinog vojnika, uvek mnogo interesovao za francusku armiju zbog toga što se ona najviše odlikovala individualnim sposobnostima svog ljudstva za vojna pitanja. Stoga ne treba da se čudimo što vidimo da je on odabrao tu armiju kao specijalan predmet svog proučavanja i da u njenim redovima ima mnogo prijatelja i poznanika, preko kojih može da dobije dragocena obaveštenja. Posle uspeha Francuza u borbi protiv jedne od najboljih i najhrabrijih evropskih armija u italijanskom ratu 1859, za celu Evropu je postalo značajno pitanje: kojim okolnostima Francuska može da zahvali što je stalno postizala tako neobične pobede. U gore navedenoj knjizi general Waldersee iznosi ono što smatra objašnjenjem ovog pitanja.

Sledeći tekst je uzet iz pregleda opšteg karaktera francuske vojske:⁽⁶⁰⁾

«Ona ima sve dobre osobine ali i sve nedostatke i slabosti francuskog karaktera. Nadahnuta pravim ratničkim duhom, ona je puna borbenosti, želje za delanjem i slavljujivosti, smela i hrabra, što je uvek, pa i tu skoro, dokazala na bojnim po-

lijima Alžira, Krima i Italije. Svuda je bilo slučajeva kad su i oficiri i vojnici — naročito u odabranim trupama — činili čuda od hrabrosti, kao što, uopšte, dela francuskih vojnika u tim ratovima zaslužuju najveće poštovanje.

Veoma živahna tela i duha — što se, međutim, veoma često pretvara u stalni nemir, — francuski vojnik je neumoran i istrajan, kako u borbi tako i pri naporima svake vrste.

Samouveren u najvećoj meri, častoljubiv i tašt, svaki pojedini vojnik ima samo jednu želju: da krene na neprijatelja. On ne zna za teškoće; upravlja se po staroj francuskoj poslovice: «Ako je neka stvar moguća, ona je skoro već svršena, a ako nije moguća, nekako će se već svršiti.» Bez mnogo razmišljanja — neretko čak i vrlo lakomisleno — kreće napred, ubeđen da ne postoje teškoće koje ne može da savlada. Stoga sa elanom i žestinom koji su svojstveni njegovoj naciji stalno srlja u napad u kome i leži njegova najveća snaga. Pri svem tom, francuski vojnik je inteligentan, okretan, naročito vešt u borbi prsa u prsa, i naviknut da dela na sopstvenu odgovornost. On je dosetljiv i ume da se snađe u zamršenim situacijama. Naročito je vešt u tome da se u logoru namesti udobno, da u borbi improvizuje mostove itd., da za tren oka pripremi kuće i sela za odbranu i da ih zatim najupornije brani.

Rat predstavlja glavni elemenat armije. Francuska vlada mudro smatra da je rat normalno stanje trupa i stoga ih uvek i u svim okolnostima tretira isto onako ozbiljno i isto onako strogo kao što to čini i u doba rata. Pukovi se što je moguće češće koncentrišu u logoru i, osim toga, moraju stalno da menjaju garnizone tako da među njima nikako ne mogu da se uvreže mirnodopske navike. U tom smislu je i obuka ljudstva namenjena isključivo ratnim ciljevima, a ništa se, uopšte, ne čini u paradne svrhe. Nijedan korpus nikad nije ocenjivan po tome kakav mu je paradni marš, i stoga stranom oficiru izgleda neobično kad vidi francuske bataljone kako — čak i pred carem — marširaju držeći se nemarno, u iskrivljenim redovima, vojnici koji idu slobodnim korakom i s puškom na desnom ramenu.

Ali ta slika ima i lice i naličje. Sve te mnoge dobre vojničke osobine, koje francuskog vojnika neobuzdano gone napred, pokazuju sjajne rezultate *samo dotle dok je francuskom vojniku dopušteno da nastupa*. Sentiment individual¹, koji leži u osnovi svake njegove sposobnosti za napad, ima i svoje krupne nedostatke. Vojnik, koji se uglavnom bavi sobom, ide sa masom sve dok ova uspešno napreduje; ali ako je ta masa silom, a možda i neočekivano, prinuđena da se povlači, njena povezanost, veza svakog pojedinca sa svojim drugom se brzo kida, i to utoliko pre što u takvom slučaju nebrizljiva taktička obuka trupa — o kojoj ćemo kasnije detaljnije govoriti — onemogućava svaku postojanost i dovodi do nereda i potpunog rasula.

Uz to dolazi i činjenica da su Francuzi po svojoj prirodi zavidljivi i, iako kao nacija lakomisleni, u ozbiljnim momentima skloni nepoverenju prema drugima. Francuski vojnik u boju sledi svoje oficire rado i pun poverenja, ali samo dotle dok ti oficiri idu ispred njega i bukvalno ga vode napred. To očekuju vojnici i, napredujući u boju, to glasno izražavaju uzvikom: «Epolette, napred!» Tako viši oficiri i generali u boju moraju stalno da idu na čelu svojih trupa — što je, sigurno, pravo mesto za generala — i ta činjenica objašnjava znatan gubitak oficira koji su Francuzi uvek imali. Ali kad je povlačenje neizbežno, vrlo brzo iščekava pove-

¹ osećaj individualnosti

renje u oficire i, u krajnjem slučaju, ustupa mesto otvorenoj neposlušnosti. Iz ovih razloga za Francuze je najopasnije uvek bilo i biće povlačenje na koje ih nagoni jak udarac.»

General Waldersee bi imao još mnogo štošta da doda o lakoci s kojom pod nepovoljnim uslovima iščezava poverenje francuskih vojnika u njihove oficire. Poverenje ljudstva u neposredne pretpostavljene, čak i posle više uzastopnih neuspeha, predstavlja najbolje merilo za disciplinu. Posmatrani s tog stanovišta, Francuzi nisu ništa bolji od potpuno nedisciplinovanih regruta. Oni veruju da nikad ne mogu biti poraženi, osim ako nije u pitanju »izdaja«, i kad god su izgubili bitku i morali da se povuku više od nekoliko stotina jardi, kad god ih je neprijatelj iznenađivao nekim neočekivanim pokretom, uvek su uzvikivali: »Izdati smo!« Ovo je u toj meri sastavni deo njihovog nacionalnog karaktera da je Napoléon u svojim memoarima (koji su napisani na Svetoj Jeleni, dugo vremena posle samih događaja)^[81] mogao da, u vidu nagoveštaja, većini svojih generala prebaci da su se držali izdajnički, a francuski istoričari — i vojni i drugi — mogli su da te nagoveštaje naduvaju do najčudnijih priča. Isto ono što nacija misli o generalima, misli i vojnik o svojim pukovskim i četnim oficirima. Nekoliko jakih udaraca, i svršeno je s disciplinom. Eto zašto su, u poređenju sa svim drugim armijama, povlačenja Francuza bila najzlosrećnija.

II

General Waldersee daje sledeći prikaz načina regrutovanja vojnika i oficira:

»Francuski vojnici regrutuju se među mladićima vučenjem kocke, ali svaki ima pravo da se zameni drugim licem, ako plati sumu čiju visinu određuje vlada. Ta suma ulazi u jedan fond kojim vlada raspolaže i iz koga se zamenicama isplaćuju manji iznosi kao neka vrsta nagrade prilikom stupanja u vojsku, a ostatak po isteku roka službe, s tim što im se kamate isplaćuju u toku same službe. Medutim iznos novca koji pripada zameniku može se delimično ili u potpunosti oduzeti u slučaju izvršenog zločina ili rdavog vladanja. Na taj način, vlada potpuno rukovodi izborom zamenika i obično prima što više onih lica koja su već odslužila po jedan rok od 7 godina, i koja su se pokazala pouzdana i imala dobro vladanje. Tako se za vojsku obezbeđuje veliki broj starih vojnika od kojih se odabira najveći deo podoficirskog kadra. Obveznički rok iznosi 7 godina, ali najveći broj obveznika ostaje pod zastavom stvarno svega 4 - 5 godina, a ostatak vremena provodi na odsustvu.

Izboru podoficira posvećuje se velika pažnja i oficiri ih odabiraju veoma brižljivo. Oni se u većini odlikuju, ne samo jakim karakterom i savršenim poznavanjem svih detalja službe, nego i inteligencijom, samostalnošću i finim vojničkim držanjem i izvesnim dostojanstvom, naročito u odnosima sa običnim vojnicima,

kod kojih znaju vrlo dobro da očuvaju veliki autoritet koji im propisi daju. Pošto svaki podoficir može steći i oficirski čin, oni uspevaju da obične vojnike drže na pristojnom odstojanju, ulažući, s druge strane, sve napore da se istaknu i da daju primer svojim potčinjenima.

Većina sadašnjih podoficira sastoji se od zamenika. Za vreme prvog roka u čin kaplara i podnarednika unapređuje se samo mali broj, u kome se nalaze naročito oni mladići koji su dobro školovani i kojima je zbog velikog broja kandidata bilo onemogućeno da stupe u vojne škole pa su dobrovoljno stupili u vojsku. da bi na taj način pokušali da steknu oficirski čin. Takvi mladići veoma brzo napreduju do podoficirskih činova, a da bi se mogli unaprediti u čin potporučnika moraju prethodno položiti praktičan ispit koji je propisan za narednika; na taj način, oni vrlo često dobijaju oficirski čin pošto prethodno odsluže dve do četiri godine.

Većina oficira iz vojničkih redova dobija oficirski čin tek posle devet do dvanaest, a često i petnaest do dvadeset godina. Među 170 takvih oficira uzetih odreda, 16 je bilo unapređeno u čin oficira posle 2 do 4 godine, 62 — posle 5 do 8, 62 — posle 9 do 12 i 30 posle 13 do 20 godina službe u trupi. Prvih 16 potiče iz pomenute grupe školovanih mladića, 62 podoficira koji su stekli oficirski čin posle 5 do 8 godina bili su unapređeni za zasluge u ratu. Na taj način, u mirno doba unapređenje iz redova vojnika ide veoma sporo čak i u Francuskoj.

Kao što je već istaknuto, oficiri se dobijaju delom iz trupe, a delom iz vojnih škola (uglavnom za vreme mira), u kojima mladići ostaju po 2 godine, posle čega polažu stroge ispite i odmah se unapređuju u oficirski čin. Ove dve kategorije oficira drže se na velikom odstojanju jedna od druge, pri čemu pitomci vojnih škola i oficiri koji su proizvedeni od školovanih ljudi iz trupe sa visine i bez postovanja gledaju na stare potporučnike i poručnike, koji su stekli svoje epolette dugogodišnjom službom. Čak ni oficiri istog bataljona ne obrazuju ono kompaktno oficirsko telo koje postoji skoro u svim ostalim vojskama. Pa ipak, ovi ljudi, koji su unapređeni od relativno neškolovanijeg dela običnih vojnika iz trupe (i koji sada posle teških gubitaka na Krimu i u Italiji, čine većinu nižih oficira) veoma su korisni na svoj način. Iako su veoma često prave neznalice, a katkad neotesani i po karakteru i ponašanju samo nešto malo iznad nivoa podoficira, oni su u svom delokrugu rada veoma sposobni, savršeni na svojim dužnostima, u komandi savesni, strogi i tačni; oni znaju izvanredno dobro kako treba da postupaju sa vojnicima i da se brinu o njima i kako da im svojim primerom daju podstreka i u kasarni i u vatri na bojištu. Pored toga, većina od njih sada raspolaže velikim iskustvom iz logorskog života, maršovanja i vođenja borbe.

Uopšte, francuski oficir je inteligentan i borben; on zna šta hoće i — naročito u vatri na bojištu — zna kako treba da radi po sopstvenoj inicijativi i kako da podstakne vojnike primerom lične hrabrosti. Ako tome dodamo da većina od njih raspolaže znatnim borbenim i ratnim iskustvom, onda moramo priznati da poseduju takve osobine koje ih visoko uzdižu u njihovoj profesiji.

Unapređenje se vrši po godinama službe i po izboru, tako da u miru na dva unapređenja po godinama službe dolazi jedno po izboru, a u ratu obratno. Medutim, izbor se obično ograničava na školovanu kategoriju oficira, dok se masa oficira iz trupe unapređuje jedino po godinama službe, tako da takvi oficiri stižu

kapetanski čin u prilično odmaklim godinama. To je otprilike najviši čin do kojeg oni uopšte dolaze i oni su obično sasvim zadovoljni što mogu primati kapetansku penziju kad se penzionišu.

Tako u francuskoj vojsci možete videti priličan broj potporučnika i poručnika od 30 do 40 godina, a isto tako dosta kapetana od oko 50 godina, dok se među višim oficirima i generalima nalazi veliki broj relativno mladih ljudi. Bez sumnje, to je veliko preimućstvo; a kako je unapređivanje, zbog dugih ratova u Africi, na Krimu i u Italiji vršeno znatno brže, to je još više mladih oficira došlo na visoke komandne položaje.

Sledeći interesantan pregled oficira poginulih i ranjenih, ili onih koji su zauzimali više komandne položaje u Italiji pokazuje odnos unapređenja oficira u više činove iz pomenute dve kategorije: iz vojnih škola unapređeno je 34 generala, 25 pukovnika-komandanata pukova, 28 drugih viših oficira, 24 kapetana, 33 poručnika i potporučnika, a iz trupe 3 generala, nijedan pukovnik-komandant puka, 8 viših oficira, 66 kapetana i 95 poručnika i potporučnika.

Generali se dobijaju u manjoj meri iz generalštabne i naučne struke ili odabranih struka nego iz opštih redova viših oficira. Zbog toga im u većini nedostaje vojna naučna sprema; samo nekoliko od njih ima *les vues larges*¹. Pošto slabo poznaju strategiju, oni prilično neumešno rukovode velikim jedinicama, tako da zbog toga osećaju veliku potrebu za naređenjima odozgo ili za stručnom pomoći. Zato i na bojištu, kao i na vežbalištu, veoma često dobijaju potpuno razrađen program svih pokreta koji se imaju izvesti radi stupanja u akciju. S druge strane, oni se odlikuju zdravim razumom i snalažljivošću; oni poznaju praktičnu stranu svoje službe, revnosni su, ambiciozni i odani svome pozivu. Navika da samostalno rade daje im potrebnu energiju u borbi. Oni ne znaju ni za kakve teškoće, dejstvuju odmah čim se pojavi opasnost, ne čekajući i ne tražeći naređenja; ne boje se odgovornosti i, hrabri kao svaki Francuz, oni uvek lično predvode svoje trupe.

Oni imaju veliko ratno iskustvo, pošto je većina njih učestvovala u ratovima u Alžiru, na Krimu i u Italiji. Među generalima koji su se borili u italijanskom ratu 1859. godine nalazilo se 28 učesnika iz rata u Africi, od kojih se 18 borilo i na Krimu. Samo je general Partouneau prvi put učestvovao u ratu u Italiji.

Blagodareći ovom neprekidnom ratovanju, francuska vojska dobila je mladi generalski kor nego bilo koja druga armija. Da bi se ovo stanje moglo održati i u mirno doba, general-potpukovnici se penzionišu u 65. godini sa polovinom plate, a general-majori u 60. godini.

Ukratko, za francuske generale mora se reći da su relativno mladi i fizički sposobni oficiri, okretni, inteligentni, energični, u ratu iskusni i za njega dobro osposobljeni, iako je dosada bio mali broj njih koji su se istakli neobičnom pameću i dobrim rukovođenjem velikih jedinica, mada ni krimski ni italijanski rat nisu dali nijednog većeg vojničkog genija.

¹ široke poglede

III

Prelazeći na praktičnu obuku Francuza, autor kaže:

«Sirov i neokretan prilikom stupanja u svoj puk, regrut često pre nego što prođu dve nedelje, pa čak i pre no što je mogao da primi svoju potpunu opremu, ponosito i sa autoritetom starog vojnika stoji na straži i vrlo se brzo potpuno formira u toku brižljivog izvođenja *pojedinačne obuke* kroz koju mora da prođe. Iako četna i bataljonska obuka imaju mnoge nedostatke, ipak se svaki vojnik pojedinačno i brižljivo obučava u gimnastičkim vežbama i u borbi bajonetom, u mačevanju kratkim mačem i dugotrajnom kretanju trčećim korakom. . . Na egzerciristu pešadija obično nema čvrstine, već je nemarna i stoga prilično spora; međutim na maršu je vanredno brza i naviknuta na dugotrajno maršovanje koje se velikim delom izvodi trčećim korakom; taj korak se često sa uspehom primenjuje u borbi. To su radnje po kojima se ceni vrednost jedne trupe u Francuskoj; ona se nikada ne ceni po strojevoj obuci, a još manje na osnovu jednostavnog defilovanja. Činjenica je da Francuzi ne mogu defilovati u dobrom redu zbog toga što imaju nedostataka u sitnim strojevim radnjama, koje su, uostalom, potrebne svakoj dobroj trupi.»

Govoreći o strojevoj obuci, autor iznosi ovu anegdodu o Napoléonu I:

«Napoléon je dobro poznavao slabosti ovog labavog sistema strojeve obuke i preduzeo je sve što je mogao da ih otkloni. Pod njegovom gvozdenom palicom — mada on lično nije bio naročito dobar nastavnik strojeve obuke — strojeva obuka je izvođena sa najvećom preciznošću koju može da postigne jedan Francuz. Jednoga dana 1809. godine u Šenbrunu, palo mu je na pamet da sam vežba jedan bataljon svoje garde i da ga faire la théorie¹, kako Francuzi kažu. Izvadio je sablju i počeo da izdaje komande; ali, kad je izdao komande za nekoliko pokreta, njegovi vojnici su napravili takav nered da je on, uvlačeći sablju u korice, uzviknuo: „Neka davo nosi vašu teoriju! Dovedite u red ovu svinjariju!“ (Que le diable emporte votre f. . . théorie! Redressez cette cochonnerie!).»

O »turkosima«, urođeničkim trupama iz Alžira, nalazimo sledeću neobičnu tvrdnju:

«Prema izveštajima koje su dostavili francuski oficiri, turkosi su više od svega mrzeli sukobe sa austrijskim strelcima. Kad god bi naišli na njih, ne samo da nisu hteli da nastupaju, nego bi odjednom legli na tlo, slično pustinijskim kamilama, tako da ni pretnje, ni batine nisu pomagale da se dignu i pođu u napad.»

O strojevoj obuci jednog pešadijskog puka kaže:

«Regrutska obuka izvodi se veoma pedantno, ali i veoma površno; držanju pojedinaca posvećuje se malo pažnje, tako da se (u četnoj i bataljonskoj obuci) pravila primenjuju izrazito nemarno. Vodi se malo računa i o tome da vojnici

¹ teorijski poučava

zauzimaju pravilan stav mirno, da ravnanje bude dobro i da odstojanja i rastojanja u linijskom stroju budu pravilna, pa čak i o tome da vojnici idu ukorak. Izgleda da je dovoljno da vojnici kako-tako stignu zajedno, samo da budu *na licu mesta*. Kod vojske koja je naviknuta na takav labav režim strojeve obuke, svakako neće u velikoj meri dolaziti do izražaja slabosti koje iz toga proističu, sve dok traje nastupanje. Pa ipak, takav režim mora imati veoma rdav uticaj na disciplinu i red za vreme dejstva, a prilikom povlačenja pod neprijateljskom vatrom on može prouzrokovati najozbiljnije posledice. To i jeste razlog zbog koga se pokušaj urednog povlačenja Francuza tako često pokazivao opasnim i zbog čega će se povlačenje koje im nametne solidna i dobro izvežbana vojska, za njih uvek pokazati poraznim.*

Pošto je prikazao strojevu obuku, general Waldersee u izvodu iznosi borbena načela maršala Bugeaud-a (načela koja smo u većem delu objavili u prevodu u ranijim brojevima lista »The Volunteer Journal« pod naslovom *O moralnom faktoru u borbi*). On se potpuno slaže sa ovim principima, pokušavajući istovremeno da dokaže — i to ne bez uspeha — da se u najvećem delu tu radi o starim praktičnim pravilima, a koja se već nalaze u uputstvima Friedricha Velikog. Mi ćemo preći preko ovog, kao i preko poduže kritike strategije italijanskog rata 1859. godine (u kojoj se otkriva ništa manje od 18 izrazitih grešaka generala Gyulajja), da bismo prešli na njegove primedbe o francuskom načinu borbe u ovom ratu.

«Najbitniji principi toga načina su sledeći:

1) dejstvovati ofanzivno kad god je ikako moguće;

2) ne obzirati se na dugotrajnu vatru, nego u trčećem koraku prelaziti na juriš bajonetom čim je to moguće.

Ko jednom upozna ove principe, mora doći do opšteg zaključka da su Francuzi uvek i svuda, bez ikakvog obzira na taktičke principe jurišali na Austrijance, i da su ih uvek začas i bez teškoća savladivali ili potiskivali.

Međutim, istorija ovog rata ni približno to ne potvrđuje. Naprotiv, ona pokazuje:

1) Da su Francuzi sigurno u većini slučajeva, ali ne i uvek, žestoko napadali svoje protivnike jurišajući trčećim korakom, ali da su ih retko kada savladivali u prvom naletu. Ne samo da u tome uopšte nisu uspevali, nego su u većini slučajeva bili tučeni i trpeli velike gubitke u nekoliko uzastopnih napada, tako da su pod borbom odstupali skoro isto onoliko puta koliko su puta izvršili napad.

2) Da su često vršili juriš ne otvarajući vatru, ali, kad su jedanput bili odbijeni, morali su da vode borbu vatrom koja je trajala neko vreme, iako je bila prekidana učestalim jurišima bajonetom. Kod Madente i Solferina takve borbe pod vatrom trajale su po nekoliko časova.*

Zatim, na osnovu izveštaja francuskih i austrijskih oficira, autor daje prikaz taktičkih formacija kojima su se Francuzi služili u italijanskom ratu, čijim izvodom ćemo zaključiti ovaj članak.

IV

Pošto je opisao opšti karakter i principe borbe francuske vojske, naš autor prelazi na prikaz taktičkih formacija koje su Francuzi upotreabili u ratu u Italiji 1859. godine.

»Divizija francuske vojske sastoji se od dve brigade. Prvu sačinjava jedan bataljon lovaca i dva linijska puka (od po 3 bataljona), a druga se sastoji samo od dva linijska puka (ili 6 bataljona). Svaki bataljon ima 6 četa.

U borbenom poretku, prva brigada obrazuje prvu liniju, pri čemu bataljoni — zaštićeni streljačkim strojem — obrazuju kolone na poluodstojanju, sa rastojanjima, tj. međuprostorima između njih, koji su jednaki punoj širini bataljonskog razvijenog fronta. Druga brigada ostaje u drugoj liniji na 250 jardi pozadi, pri čemu se bataljoni isto tako nalaze u kolonama na poluodstojanju, ali sa međuprostorima koji iznose samo polovinu širine njihovog razvijenog fronta. Bataljoni se obično nalaze iza jednog od *krila* prve linije.

Formacija kolone, koja je uopšte primenjivana u italijanskom ratu, bila je ono što Francuzi nazivaju kolonom odeljenja — a kod njih dve čete sačinjavaju odeljenje — naime, šest četa postrojava se tako da se dve čete nalaze na čelu, dve na pola odstojanja iza njih i, naposljetku, dve na pola odstojanja iza drugog para četa. Ova se kolona može obrazovati ili po dvema centralnim četama, ili po dvema četama sa bilo koga krila. Kod garde, koja se sastoji od odabranog ljudstva kolona se uvek obrazuje po dvema centralnim četama, čime je (isto kao kod engleske dvojne kolone prema dva centralna pododeljenja) vreme kako za obrazovanje kolona tako i za razvoj skraćeno na polovinu, ali se kod linijskih jedinica obično obrazovala po dvema desnokrilnim četama. Razlog za ovo bio je u tome što se na ovaj način »grenadirska« četa (br. 1) postrojavala na čelu kolone, dok je laka ili »voltižerska« četa (br. 6) dolazila na začelje. Na taj način, ove dve čete, koje su se sastojale od odabranog ljudstva, obrazovale su tako reći jedan okvir u kome su bile zaokružene četiri nepouzdanije »centralne čete«. Pored toga, kada bi palo naređenje da se dve čete sa začelja razviju u streljački stroj, onda je jedna od njih uvek bila laka četa, dok je grenadirska ostajala na okupu na frontu u linijskom poretku, izuzev slučaja kada se ceo bataljon imao da razvije.

Za armiju, koja ne vodi glavnu borbu u linijskom poretku, već kombinacijom streljačkih strojeva i kolona, ova formacija pruža velika preimućstva. Jedna trećina snaga (dve čelne čete) uvek je u stanju da iskoristi svoje vatreno oružje, dok je u isto vreme razvijanje jednostavno i veoma brzo. Veliko odstojanje između sastavnih delova kolone (pola četnog odstojanja ili oko 40 jardi) znatno doprinosi smanjenju gubitaka koje artiljerija nanosi zbijenim kolonama. Kad se ima na umu da se po pravilu u strelice razvijaju dve čete tako da se cela kolona sastoji od dve čete napred i dve iza njih na odstojanju od 40 jardi, videće se da se ova formacija što je moguće više približava linijskom poretku; pri tome dve zadnje čete dejstvuju više kao rezerva ili druga linija iza dve čelne čete, nego kao ono fizičko pojačanje koje pozadina kod kontinentalnih napadnih kolona obično pruža frontu. Štaviše, iako je u italijanskom ratu s vremena na vreme dolazilo do razvijanja u linijski poredak, teren u Lombardiji je takav da je borba u liniji sasvim nemo-

guća. Na ovim malim poljima ispresecanim ogradama, jarcima i kamenim zidovima, a pored žita pokrivenim i dudovima, koji su međusobno povezani vinovom lozom — na teritoriji gde su puteljci, koji se provlače između visokih zidova, tako uski da se na njima mogu mimoći jedva dvojica kola, — na takvoj teritoriji sve normalne formacije često se više ne mogu upotrebiti čim trupe dođu u bliski dodir sa neprijateljem. U takvim uslovima jedino treba imati dovoljan broj strelaca na frontu i vršiti udar kompaktnim masama na najvažnije tačke. A za takve ciljeve nema bolje formacije od one koju su izabrali Francuzi. Jedna trećina bataljona bori se u streljačkom stroju, koji nema dela za podršku, pošto su kolone koje se nalaze u pozadini na odstojanju od 100 jardi dovoljne za tu svrhu. Glavnina nastupa brzo i kada se dovoljno približi neprijatelju, tada se čarkaši (strelci) sklanjaju sa fronta bataljona i krstare na njegovim krilima; prva linija otvara plotunsku paljbu i vrši juriš, a druga joj sledi na odstojanju od 40 jardi kao rezerva, održavajući poredak koliko to dozvoljavaju terenski uslovi. Moramo priznati da ovaj način, kako izgleda, vrlo dobro odgovara za sve napadne ciljeve na takvom zemljištu i da omogućava što je moguće više držanje trupa na okupu i pod komandom njihovih oficira.

Kad god je zemljište bilo dovoljno otvoreno, tako da dozvoljava uredno kretanje, napad je vršen na sledeći način: čarkaši su stupali u borbu pre no što bi se izdalo naređenje za nastupanje kolona; delovi za podršku, ukoliko ih je bilo, postrojavali su se na krilima streljačkog stroja (čarkaša) i sami su se razvijali u produženju fronta jednog ili drugog krila, kako bi natkrilili neprijatelja i tukli ga unakrsnom vatrom prilikom njegovog nastupanja. Kada bi kolona stigla u visinu čarkaša, čarkaši bi se prikupljali u međuprostore bataljona, nastupajući u visini čela kolone. Na 20 jardi do neprijatelja čelo kolone otvaralo bi plotunsku paljbu i vršilo juriš. Kada je zemljište bilo veoma jako pokriveno, tada se razvijalo čak po tri, pa i po četiri čete jednog bataljona, a bilo je slučajeva (kod Mađente turkosi) gde su se čitavi bataljoni razvijali u streljački stroj.

Protiv austrijskih napada bajonetom katkad je primenjivan postupak koji je sličan onome koji propisuju britanska pravila za ulične borbe (bataljonska obuka, član 62). Čelne čete kolone opalile bi plotun, pa bi se natraške povukle u pozadinu, gde bi se ponovo preformirale. Sledeće čete izvršile bi to isto i kad bi zadnje čete opalile svoj plotun i napustile front, onda bi čitav bataljon izvršio juriš na neprijatelja.

U odlučnim momentima, vojnicima su izdavana naređenja da odlože svoje rančeve, s tim da uza sebe zadrže nešto hleba i celokupnu municiju koja se u rančima nalazila. Hleb i municiju stavljali su pored sebe kako im je bilo najzgodnije. Otuda potiče priča po kojoj su »zuavi obično nosili svoje metke u džepovima svojih čakšira«.

Kod Mađente, zuavi i prvi bataljon grenadirske garde privremeno su se bili razvili i vršili paljbu po redovima i vrstama; kod Solferina deo gardijskih voltizera (12 bataljona) pre stupanja u borbu takođe se razvio u jednu jedinu liniju, ali kad su se bataljoni stvarno angažovali izgleda da su se opet nalazili u uobičajenoj koloni. Pošto je jedno i drugo razvijanje bilo izvršeno pod neposrednom komandom Louis-a Napoléona i u njegovom prisustvu, skoro ne može biti sumnje da je on izdao takvo naređenje na osnovu sećanja na manevre engleskih linijskih

trupa. Ali, izgleda da su u oba slučaja, čim je došlo do stvarnih ratnih tegoba, preovladale sklonosti francuskih oficira ka vlastitom nacionalnom načinu vođenja borbe i u skladu sa prirodom terena.

U napadu na selo bačeno je nekoliko kolona ispred kojih su se nalazili gusti rojevi čarkaša; slabija kolona koja je bila određena da izvrši frontalni napad na neprijateljski položaj zadržana je kao poslednja, dok su jače kolone potisle trupe na bokovima sela. Trupe koje su zauzele mesto odmah su ga posele i utvrdile, dok su rezerve gonile neprijatelja. Pri odbrani sela Francuzi su se više oslanjali na rezerve u pozadini i na boku nego na jaku posadu u samim kućama.»

Sa ovim izvodom o taktičkim formacijama francuske vojske u Italiji 1859. godine opraštamo se sa delom grofa Walderseea. Iako je engleska teritorija u daleko manjoj meri nepodesna za borbu nego lombardijska, ipak njene mnogobrojne ograde, rovovi, gajevi i šikare, zajedno sa njenim talasastim terenom i dubokim pošumljenim dolinama, čine Englesku daleko grubljim bojištem nego što su velike neprekidne ravnice severne Francuske, Belgije i Nemačke. Ako bi ikad francuska vojska pokušala da izvrši desant na englesko tlo, skoro da nema sumnje da bi njene formacije bile veoma slične onima koje je primenjivala u Italiji. To je razlog zbog koga verujemo da ove formacije nisu bez interesa za engleske dobrovoljce.

Naslov originala:

Waldersee on the French Army

Napisano u junu 1861.

Prvi put objavljeno u listu

»The Volunteer Journal,

for Lancashire and Cheshires,

br. 42, 44, 46 i 62 od 22. juna,

6. i 20. jula i 8. novembra 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Vojnička kritika smotre trupa u Njutonu

(Od pisca *Nemački prikaz smotre trupa u Njutonu, 1860. godine*)

Prošlogodišnja smotra trupa u Njutonu predstavljala je veliki uspeh, koji je bio utoliko veći što je bila skupčana sa svakovrsnim teškoćama. To je bio prvi pokušaj da se *na jednom mestu* okupe svi dobrovoljci iz Lankašira. Organizacija prevoza železnicom bila je sve drugo samo ne onakva kakva je trebalo da bude, teren je bio u groznom stanju, vreme je bilo veoma rđavo; ali, uprkos svemu tome, sve je prošlo neobično dobro, a naši dobrovoljci su se vraćali kućama mokri, gladni i žedni, ali ponosni, jer su bili svesni da su sve iznenadili svojim hladnokrvnim, postojanim i vojničkim držanjem dok su vršili svoju dužnost.

Može li se to reći i za ovogodišnju smotru trupa? Na žalost, ne može. Prevoz železnicom bio je odlično organizovan, teren je bio u odličnom stanju, vreme je bilo divno, a dobrovoljci su imali za sobom još jednu jednogodišnju obuku. Pa ipak, ubeđeni smo da ih je većina otišla kući nezadovoljnija onim što je učinila i postigla toga dana nego prošle godine. Čijom krivicom?

Kada su trupe stigle, zastavice za obeležavanje položaja raznih brigada nalazile su se na svojim mestima, a bataljonska pomoćna sredstva, uopšte uzevši, bila su odmah raspoređena. Ali, znatan broj bataljona, naročito onih koji su stizali prvi, kretao se tamo-amo, zastavljao se, opet se kretao i ponovo se dugo zadržavao pre no što je bio doveden na svoje određeno mesto. To je imalo za posledicu da jedinice koje su se nalazile na terenu od pola sata do jedan čas pre početka smotre, nisu imale vremena da sastave puške u kupe i da daju bar nekoliko minuta voljno, da bi ljudstvo moglo malo da se osveži. Ovo svakako nije bila krivica komandanata bataljona.

Posle izvršenog pozdrava otpočela su prestrojavanja. Ali, tu skoro nije ni bilo nikakvog prestrojavanja. Prva brigada se razvila i po četama izvršila niz gađanja sa po jednim metkom od centra prema krilu i jedan plotun po bataljonima i tri plotuna po vodovima. Uto

se razvila druga brigada i zamenila prvu kada je ova završila paljbu. Ovo je izvedeno na taj način što su se i jedna i druga linija postrojile u dvojne redove po dubini, pa su redovi druge brigade prošli između redova prve. Sama pravila predviđaju da ovaj pokret odgovara samo *za paradu* i da se nikada ne sme primenjivati u borbi (str. 113). Zatim je druga brigada izvršila isti niz gađanja, dok se treća brigada razvila u drugu liniju, a prva u koloni odstupila na začelje. Primetili smo da je prvaj brigadi trebalo prilično vremena da to izvrši i da se sklonila tek onda kada je druga brigada skoro završila gađanje. Zatim je nastupila treća, a posle nje i četvrta brigada, otvarajući vatru po redu stizanja. Na kraju su sve jedinice obrazovale masu kolona i izvršile defilovanje.

Jasno je, dakle, da je umesto prestrojavanja bilo svega dve tačke u kojima su prisutni dobrovoljci mogli da pokažu svoju veštinu, i to: gađanje i defilovanje. Dakle, protestujemo što je manevarski metak uzet kao merilo za ocenu jedne organizacije kao što su okupljeni dobrovoljci u Njotonu. Bilo je pukova koji su ispalili ogroman broj manevarskih metaka i koji su, prema tome, već odavno postigli veliki uspeh u plotunima sa bojevim mecima. Bilo je drugih koji su isto tako, ako ne i bolje, bili obučeni u četnim i bataljonskim vežbama i u školskom gađanju, ali koji možda nikada pre toga nisu ispalili nijedan manevarski metak. A bio je i veliki broj malih provincijskih jedinica, koje su naročito za ovu priliku obrazovale bataljone i koje nikada nisu imale prilike da opale bataljonski plotun, iz prostog razloga što nisu bile stigle da završe čak ni bataljonsku obuku. Plotunska paljba, ako se ceni samo po zvuku, a ne i po dejstvu, predstavlja jedan od najlakših zadataka vojnika, a inače solidan bataljon će je naučiti u vrlo kratkom vremenu. Iako je velika većina prisutnih bataljona slabo izvršila plotunsku paljbu, ipak moramo izjaviti da smo tim zadovoljni više nego inače, ukoliko to pokazuje da nisu traćili vreme u vežbanju jedne veštine koju mogu naučiti u toku nedelje dana i koja je veoma pogodna da se lako pretvori u igračku i reklamu.

Jedina dobra strana celog programa bila je u tome što je sva prisutna pešadija imala šta da radi. Inače je program bio zaista veoma siromašan. Čarkanja uopšte nije bilo, prestrojavanja nešto malo, a merilo za ocenu izveštanosti bilo je i nepouzđano, a bez sumnje i nepravično za većinu prisutnih jedinica. A što se tiče gizdavog juriša konjice, kojim su prestrojavanja završena, mislimo da je bolje da o njemu ne govorimo. Publika ga je shvatila kao pravu lakrdiju.

Kod defilea opet smo primetili većitu slabost dobrovoljaca — krajnju nemarnost prema odstojanju. Samo jedan jedini puk defilovao je sa odstojanjima koja su donekle bila pravilna, ali to *nije* bio puk koji se istakao svojom plotunskom paljbom. Dakle, mi smatramo da je držanje odstojanja u današnjem sistemu obuke dobrovoljaca teže i važnije od tačne plotunske paljbe. U celini, u poređenju sa prošlogodišnjim, defile je pokazao manji napredak nego što bi se sa pravom

moglo očekivati. Međutim, moramo priznati da su manje provincijske jedinice u ovom pogledu učinile najveći napredak. Ovo zaslužuje javno priznanje utoliko više što se ove male jedinice moraju boriti sa velikim teškoćama, što su u većini lišene pomoći adutanata, i što je njihov strojevi podoficir najveći vojni autoritet po kome se ravnaju.

Među lankaširskim dobrovoljcima, na žalost, primetili smo mnogo crvenih kaputa, pa čak i medvedu šubaru. Izgleda da se u tome ispoljava čežnja za paradiranjem, što ne može doneti nikakvu korist pokretu. Međutim, to je predmet koji bi nas odveo daleko od Njutona, pa ćemo se na njega osvrnuti nekom drugom prilikom.

Naslov originala:

A Military Criticism of the Newton Review

Napisano početkom avgusta 1861.

Prvi put objavljeno u listu

„The Volunteer Journal,
for Lancashire and Cheshire“,
br. 49 od 10. avgusta 1861.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Američko pitanje u Engleskoj

Pismo gospođe Beecher-Stowe lordu Shaftesburyju⁽⁸²⁾, bez obzira na njegove suštinske zasluge, donelo je veliku korist prisilivši antisevernjačke organe londonske štampe da se izjasne i iznesu pred javnost tobožnje razloge za svoj neprijateljski ton prema Severu i za svoje loše skrivene simpatije prema Jugu, što izgleda prilično čudno kod ljudi koji se pretvaraju da se do krajnosti gnušaju ropstva. Prvi i glavni povod njihovog nezadovoljstva jeste to što sadašnji američki rat nije »rat za ukidanje ropstva«, i zato se od velikodušnih Britanaca, koji obično vode brigu o svojim ratovima i interesuju se za ratove drugih naroda samo sa stanovišta »širokih humanitarnih načela« ne može očekivati da osećaju simpatije prema svojim rođacima sa Severa.

«Pre svega», piše »The Economist«, »tvrdjenje da je spor između Severa i Juga spor između crnačke slobode, s jedne, i crnačkog ropstva, s druge strane, bestidno je koliko i neistinito.« »Sever«, kaže »The Saturday Review«,⁽⁸³⁾ »ne proklamuje ukidanje ropstva i nikad se nije pozivao na to da se bori protiv ropstva. Sever nije istakao kao oriflamme¹ sveti simbol pravde u odnosu na crnce; njegov cri de guerre² nije bezuslovno ukidanje ropstva.« »Ako smo se prevarili«, kaže »The Examiner«,⁽⁸⁴⁾ »u pogledu stvarnog značaja ovog uzvišenog pokreta, ko je ako ne sami federalisti odgovoran za ovu obmanu?«

Mora se priznati da je prvi sud tačan. Rat nije započet u cilju uništenja ropstva, i same vlasti SAD uložile su najveće napore da pobiju to gledište. Ali, onda se treba setiti da rat nije započeo Sever nego Jug; prvi se samo branio. Ako je istina da je Sever, posle dugih kolebanja, i ispoljivši trpeljivost nepoznatu u analima evropske istorije, najzad isukao mač, ne da uništi ropstvo nego da spase Uniju, Jug je sa svoje strane započeo rat proglašivši »ovu osobenu instituciju« za jedini i glavni cilj pobune. On je priznao da se bori za slobodu poro-

¹ zastavu — ² ratni poklič

bljavanja drugih ljudi, slobodu kojoj, uprkos protestima Severa, po njegovom tvrđenju preti opasnost od pobeđe Republikanske stranke⁽⁸⁵⁾ i izbora gospodina Lincolna za predsednika. Kongres Konfederacije se hvalio da je njegov novopečeni ustav⁽⁸⁶⁾, za razliku od ustava raznih Washingtona, Jeffersona i Adamsa, priznao prvi put da je ropstvo dobro samo po sebi, bedem civilizacije, i božanska institucija. Dok je Sever izjavljivao da se bori samo za Uniju, Jug se ponosio time što je digao bunu za prevlast ropstva. Ako Englesku, protivnicu ropstva i idealistički nastrojenu, nije privukla izjava Severa, kako se dogodilo da ona nije osetila žestoku odvratnost prema ciničnim priznanjima Juga?

»The Saturday Review« nastoji da se izvuče iz ove ružne dileme ne verujući u izjavu samih secesionista. List je još pronicljiviji i otkriva »da ropstvo ima vrlo malo veze sa secesijom«; da su, naprotiv, izjave Jeffersona Davisa i kompanije čiste »prazne fraze«, u kojima »nema više smisla nego u praznim frazama o obesvećenim oltarima i oskrnavljenim ognjištima, koje se uvek susreću u sličnim proklamacijama«.

Zalihu argumenata koje navode antisevernjački listovi veoma je oskudna, i u svima njima susreću se gotovo iste rečenice, koje se, poput formula matematičkog niza, ponavljaju u izvesnim razmacima sa vrlo slabom veštinom variranja ili kombinovanja.

»Tek su juče«, uzvikuje »The Economist«, »kad je secesionistički pokret prvi put dobio ozbiljan obrt, na prvo saopštenje o izboru gospodina Lincolna, severnjaci ponudili Jugu, ako ostane u Uniji, sva moguća jemstva za održavanje i neprikosnovenost ove mrske institucije i najsvečanije se odrekli svake namere da se u nju mešaju, pri čemu su njihovi vodi predlagali kompromise za kompromisom, zasnovane na ustupku da ropstvo neće biti taknuto.«

»Otkuda to«, pita »The Examiner«, »da je Sever bio spreman na kompromise putem najširih ustupaka Jugu u pogledu ropstva? Kako se dogodilo da je u Kongresu predložena određena geografska linija iza koje bi ropstvo bilo priznato kao bitna institucija? Južne države se nisu ovim zadovoljile.«

»The Economist« i »The Examiner« su morali postaviti pitanje ne samo zašto su Crittendenova⁽⁸⁷⁾ i druge kompromisne mere *predložene* u Kongresu nego i zašto one nisu *usvojene*? Oni se pretvaraju da misle da je ove kompromisne predloge Sever primio a Jug odbacio, dok ih je, u stvari, osujetila severnjačka stranka koja je sprovela Lincolnov izbor. Ovi predlozi nisu nikad sazreli u rezolucije nego su uvek ostali u embrionalnom stanju *pia desideria*¹, a Jug, razume se, nije uopšte imao prilike ni da ih odbaci ni da pristane na njih. Približavamo se suštini pitanja sledećim zapažanjem lista »The Examiner«:

»Gospoda Stowe kaže: „Robovlasnička stranka, uviđajući da se više ne može

¹ pustih želja

poslužiti Unijom za svoje ciljeve, odlučila je da je uništi.' Ove reči sadrže priznanje da se sve dotle robovlasnička stranka služila Unijom za svoje ciljeve, i bilo bi dobro da je gospoda Stowe mogla jasno da pokaže kad je Sever počeo da istupa protiv ropstva.»

Moglo bi se pretpostaviti da su »The Examiner« i ostali mudraci javnog mnjenja u Engleskoj dovoljno upoznati sa savremenom istorijom, da im nije potrebna informacija gospođe Stowe o tako neobično važnim pitanjima. Sve veća zloupotreba Unije od strane robovlasničke sile, koja je delala u savezu sa Demokratskom strankom Severa^[88], predstavlja, tako reći, opšti obrazac istorije SAD od početka ovog veka. Uzastopne kompromisne mere označavaju uzastopne stupnjeve uzurpacije na osnovu kojih je Unija postala i sve više se pretvarala u robovlasničkog roba. Svaki od ovih kompromisa znači novo uzurpiranje od strane Juga, nov ustupak od strane Severa. U isto vreme nijedna od uzastopnih pobeda Juga nije bila izvojevana bez žestoke borbe sa protivničkom snagom na Severu, koja je istupala pod raznim stranačkim imenima sa različitim parolama i pod raznim zastavama. Ako je pozitivni i krajnji ishod svakog pojedinog okršaja ispadao u korist Juga, pažljivi posmatrač istorijskih zbivanja mogao je jedino da vidi da svaki novi napredak robovlasništva znači korak dalje ka njegovom konačnom porazu. Čak su i u vreme Misurskog kompromisa protivničke snage bile tako uravnotežene da se Jefferson, kao što vidimo iz njegovih memoara, plašio da Uniji preti opasnost cepanja zbog tog kobnog antagonizma.^[89] Uzurpacije robovlasničke sile dostigle su vrhunac kad je, na osnovu zakona Kanzas-Nebraska^[90], prvi put u istoriji SAD, kako je priznao sam gospodin Douglas, uništena svaka zakonska smetnja za širenje ropstva na području SAD; kad je, posle toga, jedan severnjački kandidat kupio predsedničku nominaciju obećavajući Uniji da će osvojiti ili kupiti na Kubi novu oblast gde će gospodariti robovlasnici; kad su docnije odlukom po predmetu Dreda Scotta^[91] federalne vlasti proglasile širenje ropstva zakonom američkog ustava i, najzad, kad je afrička trgovina robovima bila faktički obnovljena u mnogo većem obimu nego za vreme njenog legalnog postojanja. Ali, istodobno sa ovom kulminacijom uzurpacija od strane Juga, izvršenih u dosluhu sa Demokratskom strankom Severa, bilo je nesumnjivih znakova da su protivnički elementi na Severu toliko ojačali da se uskoro mora promeniti ravnoteža snaga. Kanzaski rat^[92], obrazovanje Republikanske stranke i veliki broj glasova u korist gospodina Fremonta na predsedničkim izborima 1856. godine predstavljali su opipljive dokaze da je Sever prikupio dovoljno energije da ispravi greške koje su pod robovlasničkim pritiskom počinjene u istoriji SAD u toku pola veka, i da natera zemlju da se vrati istinskim principima svog razvoja. Pored ovih političkih pojava, postojala je još jedna upadljiva statistička i ekonomska činjenica koja je ukazivala da se zloupotreba Federalne Unije u korist interesa robovlasnika približila tački

sa koje će morati da odstupi prinudno ili *de bonne grace*¹. Ta činjenica je bila razvoj severozapadnih krajeva, ogroman napredak koji je njegovo stanovništvo postiglo od 1850. do 1860. godine, i novi i životvorni uticaj koji je on morao vršiti na sudbinu SAD.

Da li je sve ovo bilo tajno poglavlje istorije? Je li »priznanje«² gospode Beecher-Stowe bilo nužno da se listu »The Examiner«³ i drugim političkim lučonošama londonske štampe otkrije brižljivo skrivana istina da je »sve do tog vremena robovlasnička stranka iskorišćavala Uniju za svoje ciljeve?«⁴ Je li krivica američkog Severa što je engleske novinare iznenadio žestoki sukob protivničkih snaga čije je trvenje značilo pokretačku silu istorije Unije tokom pola veka? Je li krivica Amerikanaca što je engleska štampa pogrešno uzela ono što je, u stvari, zreli ishod dugogodišnje borbe, kao nastranu ćudljivost koja se ispilila za jedan dan? Sama činjenica da je londonska štampa jedva primetila obrazovanje i razvoj Republikanske stranke u Americi pruža izrazit dokaz koliko su šuplje njene tirade protiv ropstva. Uzmite, na primer, dva antipoda londonske štampe, londonski »The Times«⁵ i »Reynolds's Weekly Newspaper«⁶(193), jedan — veliki organ uvaženih klasa a drugi — jedini preostali organ radničke klase. Prvi je, kratko vreme pre nego što se završila karijera gospodina Buchanana, objavio opširnu apoloģiju njegove vlade i najcrnju klevetu protiv republikanskog pokreta. Reynolds je pak za vreme boravka gospodina Buchanana u Londonu bio jedan od njegovih miljenika, i od tog doba nikad nije propustio priliku da veliča Buchanana a omalovažava njegove protivnike. Kako se dogodilo da je Republikanska stranka, čiji se program zasnivao na otvorenom antagonizmu prema uzurpacijama robovlasnika i zloupotrebi Unije u interesu robovlasništva, izvojevala pobjedu na Severu? Kako se dalje moglo dogoditi da je velika većina članova Demokratske stranke na Severu, odbacujući stare veze sa liderima robovlasnika, ne hajući za svoje poluvekovne tradicije, žrtvujući velike trgovačke dobiti i još veće političke predrasude, pohitala da podrži sadašnju republikansku vladu i ponudila joj nešteditimice ljude i novac?

Umesto da odgovori na ova pitanja »The Economist«⁷ ukazuje:

»Možemo li zaboraviti da se abolicionisti isto tako surovo proganjaju i zlostavljaju na Severu i Zapadu kao i na Jugu? Može li se poricati da su razdražljivost i mlakost, da ne kažemo neiskrenost, vašingtonske vlade godinama predstavljali glavnu prepreku koja je ometala naše napore na efikasnom gušenju trgovine robljem na afričkoj obali; dok je najveći deo brzih jedrilica koje su, u stvari, sude-lovale u toj trgovini sagrađen kapitalom sa Severa, pripadao trgovcima sa Severa i imao posadu sastavljenu od mornara sa Severa?«⁸

Ovo je, zaista, remek-delo logike. Engleska, protivnica ropstva, ne može da simpatizuje Sever, koji uništava razorni uticaj robovlasnika, zato što ne može da zaboravi da je Sever, dok je bio potčinjen tom uti-

¹ dobrovoljno

caju, podržavao trgovinu robovima, gonio abolicioniste, i dopuštao da njegove demokratske ustanove budu zaražene predrasudama goniča robova. Engleska ne može da simpatizuje Lincolnovu vladu, jer je morala da osudi Buchananovu vladu. Ona obavezno mora da se podsmeva sadašnjem kretanju Severa ka obnovi, da podstiče severnjačke pristalice trgovine robovima, koja je žigosana u republikanskom programu, i da koketira sa robovlasnicima Juga, koji su stvorili sopstveno carstvo, jer ne može da zaboravi da jučerašnji Sever nije današnji Sever. Potreba da se opravda svoj stav izvrđavanjima pozajmljenim iz odbrana na sudu Old Bailey^[94] dokazuje više nego išta drugo da se deo engleske štampe, protivnički raspoložen prema Severu, rukovodi skrivenim pobudama, suviše niskim i podlim da bi se otvoreno priznale.

Pošto se jedan od omiljenih manevara engleske štampe sastoji u tome da sadašnjoj republikanskoj vladi prebacuje postupke njenih robovlasnički nastrojanih prethodnika, ona se upinje da ubedi engleski narod da »The N. Y. Herald«^[95] treba smatrati jedinim autentičnim tumačem javnog mnjenja Severa. Pošto je londonski »The Times« dao mig da treba ići u ovom pravcu, *servum pecus*¹ drugih antisevernjačkih organa, velikih i malih, uporno je nastavilo da duva u istu tikvu. Ovako piše »The Economist«:

»U jeku raspre bilo je dosta njujorških listova i njujorških političara koji su savetovali zaraćenim stranama, sada kad su izvele velike armije na bojno polje, da ih upotrebe na jednu protiv druge nego protiv Velike Britanije — da sporazumno reše unutrašnje sporove, uključujući i pitanje ropstva, i da upadnu na britansku teritoriju bez upozorenja i sa nadmoćnim snagama.«

»The Economist« zna sasvim dobro da su napori lista »The N. Y. Herald« da se SAD upletu u rat sa Engleskom, koje je revnosno podržavao londonski »The Times«, imali za cilj samo da obezbede uspeh secesije i osujete pokret za preporod Severa.

Ipak je engleska štampa neprijateljski raspoložena prema Severu učinila jedan ustupak. Nadmeni »The Saturday« piše:

»Ono što je prilikom Lincolnovog izbora bilo sporno i što je ubrzalo potres nije ništa drugo *do ograničenje institucije ropstva na države gde ta institucija već postoji.*«

A »The Economist« primećuje:

»Zaista je istina da je cilj Republikanske stranke, koja je izabrala g. Lincolna, bio da spreči proširenje ropstva na nenastanjena područja. . . Možda bi potpun i bezuslovni uspeh Severa omogućio da se ropstvo ograniči na petnaest država koje su ga već usvojile, i tako doveo do njegovog konačnog ukidanja — iako je ovo pre verovatno nego sigurno.«

¹ ropsko stado

Godine 1859. povodom ekspedicije Johna Browna u Harper's Ferry^[96] taj isti »The Economist« je objavio niz članaka, u kojima je opširno dokazivao da je na osnovu izvesnog *ekonomskog zakona* američko ropstvo osuđeno na postepeno iščezavanje od trenutka kad bude lišeno mogućnosti širenja. Taj »ekonomski zakon« odlično su shvatili robovlasnici.

»Kroz 15 godina«, kaže Toombs, »bez znatnog povećanja robovlasničke teritorije, ili će se robovima morati dozvoliti da beže od belaca, ili će belci morati da beže od robova.«

Ograničenje ropstva na njegovo ustavom određeno područje, koje su proklamovali republikanci, predstavljalo je jasan povod da se pretnja secesijom prvi put izgovori u predstavničkom domu 19. decembra 1859. godine. Pošto je g. Singleton (Misisipi) upitao g. Curtisa (Ajova) »da li Republikanska stranka neće nikad dopustiti da Jug dobije još jednu stopu teritorije za robovlasništvo, dok se Jug nalazi u sastavu Unije«, i pošto je g. Curtis odgovorio potvrdno, g. Singleton je rekao *da će ovo dovesti do raspada Unije*. Njegov savet državi Misisipi je glasio: što pre Misisipi izađe iz Unije, to bolje — »neka se gospoda sete da je Jefferson Davis predvodio naše trupe u Meksiku, da je on još živ i da će možda stati na čelo armije Juga«. Nezavisno od *ekonomskog zakona*, na osnovu koga je širenje ropstva životni uslov za njegovo održanje u granicama teritorije određene ustavom, vođi Juga su odlično znali da im je ropstvo neophodno za očuvanje *političke* vladavine nad SAD. *John Calhoun*, braneci svoje predloge u Senatu, jasno je izjavio 19. februara 1847. godine da je »Senat jedina ravnoteža snaga koja je Jugu ostala u vladi«, i da je stvaranje novih robovlasničkih država postalo nužno »za očuvanje ravnoteže snaga u Senatu«. Sem toga, oligarhija od 300 000 robovlasnika mogla je čak i kod svoje kuće zadržati vlast samo time što je svojim belim plebejcima bacala mamac u vidu budućih osvajanja u granicama i van granica SAD. Ako je pak, po rečima proroka engleske štampe, Sever doneo čvrstu odluku da ograniči ropstvo na njegova sadašnja područja, i da ga na taj način uništi ustavnim putem, zar ovo nije dovoljno da privuče simpatije Engleske, protivnice ropstva?

Ali, engleski puritanci kao da zaista nisu zadovoljni ničim drugim sem otvorenim abolicionističkim ratom.

»Pošto ovo« kaže »The Economist« nije rat za oslobodenje crnačke rase, šta nas drugo može stvarno navesti da osećamo tople simpatije za stvar federalista?«

»Postojalo je vreme«, piše »The Examiner«, »kad su naše simpatije bile na strani Severa, pošto smo mislili da on uistinu pruža ozbiljan otpor uzurpacijama robovlasničkih država« i da usvaja »oslobodenje kao meru pravičnosti za crnu rasu.«

Međutim, u onim istim brojevima u kojima nam ovi listovi kazuju da ne mogu simpatisati Sever jer njegov rat nije abolicionistički, oba-

veštenu smo da »očajnički put za proglašenje oslobođenja crnaca i pozivanje robova na opšti ustanak« predstavlja nešto »što i samo kao pomisao uliva odvratnost i užas«, i da bi »kompromis« bio »neuporedivo poželjniji od uspeha kupljenog takvom cenom i umrljan takvim zločinom«.

Tako je engleska žudnja za abolicionističkim ratom čisto licemerno fraziranje. Đavolska namera izbija iz sledećih rečenica:

»Najzad«, piše »The Economist« »daje li Morriellova tarifa⁽⁹⁷⁾ pravo na našu zahvalnost naše simpatije, odnosno je li izvesnost da će u slučaju pobede Severa ta tarifa biti proširena na celu republiku razlog da mi tako bučno pokazujemo želju da on pobeđi?«

»Severoamerikanci«, piše »The Examiner«, »ozbiljno se brinu samo o sebičnoj protekcionističkoj tarifi. . . Južnim državama je dosadilo da im protekcionistička tarifa Severa krade plodove rada njihovih robova.«

»The Examiner« i »The Economist« komentarišu jedan drugoga. Ovaj drugi list je dovoljno pošten da prizna da je na kraju krajeva za njega i njegove pristalice pitanje simpatija naprosto pitanje tarife, dok prvi svodi rat između Severa i Juga na rat zbog tarife, rat između protekcionizma i slobodne trgovine. »The Examiner« možda ne zna da su se čak i južnokarolinski nulifikatori 1832. godine, kako svedoči general Jackson, služili protekcionizmom samo kao izgovorom za secesiju; ali čak i »The Examiner« treba da zna da je sadašnja pobuna izbila ne čekajući usvajanje Morriellove tarife. U stvari, južnjacima nije moglo dosaditi da im protekcionistička tarifa Severa krade plodove rada njihovih robova, s obzirom da je od 1846. do 1861. godine bila na snazi tarifa slobodne trgovine.

»The Spectator«⁽⁹⁸⁾ u svom poslednjem broju karakteriše tajne misli nekih antisevernjačkih organa na sledeći, iznenađujući način:

»Šta, onda, antisevernjački organi stvarno tvrde da je za njih poželjno, pravdajući se poštovanjem neumoljive logike činjenica. Oni dokazuju da je razjedinjenje poželjno samo zato što je to, kako smo upravo kazali, jedini mogući korak ka okončanju ove »neosnovane i bratoubilačke borbe«; a zatim i iz drugih razloga koje su oni otkrili kao odlična obrazloženja moralnih zahteva zemlje pošto je ishod događaja već jasan; ovi razlozi se iznose, razume se, kao naknadno dosećanje, i kao skromna odbrana providenja i »opravdanje puteva gospodnjih u odnosu na čoveka«, sada kad je neminovna neophodnost očigledna. Pronalazi se da će vrlo mnogo koristiti Državama ako se raspadnu na suparničke grupe. One će jedna drugoj uzajamno osujećivati častoljubive težnje; one će jedna drugoj neutralizovati moć, i ako bi Engleska ikad došla u sukob sa jednom ili više njih, veća surevnjivost bi navela protivničke grupe da nam priteknu u pomoć. Podvlači se da će to stvoriti veoma zdravo stanje stvari, jer će nas osloboditi brige i ohrabriti političko »takmičenje«, to najbolje jemstvo poštenja i čistote, među samim državama.

Takva je argumentacija — kako se vrlo ozbiljno predočava — velikog mnoštva pristalica Juga koje se sada pojavljuju među nama. Prevedeno na engle-

ski — a nas obuzima tuga što je engleska argumentacija o ovom problemu takve prirode da zahteva prevod — to znači da mi žalimo sadašnji razmah ovog ‚bratoubilačkog‘ rata, pošto on docnije može zgusnuti u strahovit okršaj niz hroničnih sitnih ratova i strasti i surevnjivosti među grupama suparničkih država. Prava istina, a ovo veoma ne-englesko osećanje jasno karakteriše tu istinu mada je zao-grče prikladnim frazama, sastoji se u tome da suparničke grupe američkih država ne bi mogle živeti u miru i slozi. Zlobno neprijateljstvo, koje proističe upravo iz onih uzroka što su stvorili sadašnji sukob, postalo bi hronično. Tvrdi se da razne grupe država imaju različite carinske interese. Ovi različiti carinski interesi postali bi izvori stalnih sitnih ratova kad bi se države jednom razdvojile, a ropstvo, koren čitave ove borbe, bilo bi vrelo nebrojenih neprijateljstava, nesuglasica i ratova. Trajna ravnoteža ne bi se više nikada mogla uspostaviti među suparničkim državama. Pa ipak se tvrdi da je ova perspektiva duge neprekidne borbe sudbinsko rešenje krupnog pitanja koje je sada sporno; — jedini istinski uzrok zbog koga se na nju povoljno gleda jeste što sadašnji sukob velikih razmera može dovesti do obnovljenog i jačeg političkog jedinstva, dok će alternativa beskrajnog niza manjih borbi imati za posledicu slab i podeljen kontinent, koji ne može plašiti Englesku.

Ne poričemo da su sami Amerikanci posejali seme ovog niskog i gnusnog stava svojim neprijateljskim i izazivačkim držanjem koje su tako često ispoljavali prema Engleskoj, ali otvoreno kažemo da su i naša osećanja niska i za preziranje. Uvidamo da u odlaganju rešenja nema nade za dubok i trajan mir Amerike, da ono znači opadanje američke nacije i njeno pretvaranje u zavađene klanove i plemena, a ipak užasnuo dižemo ruke pred sadašnjim ‚bratoubilačkim‘ ratom, jer on daje nadu da će doći do konačnog rešenja. Ubeđujemo Amerikance da blagonaklono gledaju na neodređenu budućnost malih raspri, isto tako bratoubilačkih i verovatno kadrnih da izazovu neuporedivo veću demoralizaciju, jer bi nas oni spasili trna američke konkurencije.*

Naslov originala:

The American Question in England

Napisano 18. septembra 1861.

Prvi put objavljeno u listu

„New-York Daily Tribune“,
br. 6403 od 11. oktobra 1861.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Britanska trgovina pamukom

Neprekidni porast cena sirovom pamuku počinje, najzad, ozbiljno da se odražava na rad predionica pamuka, pošto je njihova potrošnja pamuka sada za 25% manja od normalne. Ovo je rezultat svakodnevnog smanjenja proizvodnje, jer mnoge fabrike rade samo četiri ili tri dana nedeljno a deo mašina stoji kako u preduzećima gde je uvedena skraćena radna nedelja tako i u preduzećima koja rade celo radno vreme, dok su neke fabrike privremeno sasvim zatvorene. U nekim mestima, kao na primer u Blekburnu, smanjenje radne nedelje je praćeno sniženjem plate. Međutim, pokret za smanjenje radnog vremena nalazi se tek u početnoj fazi, i možemo proreći sa apsolutnom sigurnošću da će kroz nekoliko nedelja ova industrija preći na tri radna dana nedeljno i da će se istovremeno zaustaviti veliki broj mašina u većini preduzeća. U celini uzev, engleski fabrikanti i trgovci priznavali su veoma sporo i veoma nerado nepovoljno stanje u svom snabdevanju pamukom.

«Čitava poslednja američka žetva», govorili su oni, «već odavno je otpravljena u Evropu. Nova berba pamuka tek je počela. Nijedna bala pamuka ne bi nam mogla stići preko onoga što nam je već stiglo, čak i da rat i blokada nisu nikad ni postojali. Sezona isporuke pamuka ne počinje pre kraja novembra, a do većeg izvoza obično dolazi krajem decembra. Do tada nema velikog značaja da li pamuk ostaje na plantažama ili se šalje u luke čim se upakuje. Ako blokada prestane bilo kad *pre kraja ove godine*, verovatno ćemo do marta ili aprila biti snabdeveni pamukom kao da blokada nikad nije ni bila objavljena.»

U najskrivenijim dubinama trgovačkih duša gajena je nada da će čitava američka kriza, pa prema tome i blokada, prestati do kraja godine, ili da će lord Palmerston silom probiti blokadu. Ova druga misao je potpuno napuštena od kako je, pored svih ostalih okolnosti, Mančester shvatio da će se dva krupna interesa — novčani kapital, koji je uložio ogromna sredstva u industrijska preduzeća Severne Amerike, i trgovina žitom koja se oslanja na Severnu Ameriku kao na svoj glavni izvor snabdevanja — udružiti da spreče svaku neizazvanu agresiju

britanske vlade. Nade da će se blokada ukinuti blagovremeno zbog potreba Liverpula ili Mančestera⁽⁹⁹⁾, ili da će se američki rat završiti kompromisom sa secesionistima, odstupile su pred pojavom dotle nepoznatom na engleskom tržištu pamuka, naime, pred američkim operacijama s pamukom u Liverpulu, delimično na bazi špekulacije, delimično u cilju obratnog odašiljanja u Ameriku. Usled toga je na liverpulskom tržištu pamuka poslednje dve nedelje vladalo grozničavo uzbuđenje, pošto su špekulantska ulaganja liverpulskih trgovaca u pamuk poduprta špekulantskim ulaganjima mančesterskih i drugih fabrikanaata, koji teže da se opskrbe zaliha sirovina za zimu. Razmere ovih transakcija dovoljno se vide iz činjenice što je znatan deo slobodnih skladišnih prostorija u Mančesteru već popunjen takvim zalihama i što je u toku nedelje počev od 15. septembra i završno sa 22. septembrom cena »Middling Americans¹ porasla za $\frac{3}{8}$ penija po funti a boljih vrsta za $\frac{5}{8}$ penija.

Od izbijanja američkog rata cene pamuka su neprekidno rasle, ali razorni nesklad između cena sirovina i cena pređa i tkanina ispoljio se tek poslednjih nedelja avgusta. Do tada se svaki ozbiljan pad cena pamučnih proizvoda, koji se mogao naslućivati zbog znatnog smanjenja američke potrošnje, izravnavao akumulacijom zaliha u prvoj ruci i špekulantskim pošiljkama u Kinu i Indiju. Ova azijska tržišta bila su ubrzo prepuna.

»Zalihe se nagomilavaju«, piše »Calcutta Price Currents⁽¹⁰⁰⁾ od 7. avgusta 1861. godine, »posle našeg poslednjeg izveštaja stiglo je ne manje od 24 000 000 jardi jednoboynih pamučnih tkanina. Vesti iz Engleske govore o nastavljanju isporuka koje prevazilaze naše potrebe i, dok god stvari stoje ovako, ne može se očekivati poboljšanje... Tržište Bombaja takođe je prezasićeno.«

Neke druge okolnosti doprinele su sužavanju indijskog tržišta. Nedavnoj gladi u severozapadnim pokrajinama usledilo je haranje kolere, dok su širom Donjeg Bengala preobilne kiše, poplavivši ceo kraj, nanele ozbiljnu štetu pirinčanoj žetvi. U pismima iz Kalkute, koja su stigla u Englesku prošle nedelje, javlja se o prodajama koje donose čistu zaradu od $9\frac{1}{4}$ pensa po funti pređe N° 40, koja se ne može kupiti u Mančesteru za manje od $11\frac{3}{8}$ pensa, dok prodaja platna za košulje od 40 inča u poredenju sa sadašnjim cenama u Mančesteru donosi gubitke od $7\frac{1}{2}$, 9 i 12 pensa po komadu. Na kineskom tržištu cene su takođe snižene zbog akumulacije uvezene robe. Pod ovim okolnostima, pošto se potražnja britanskih pamučnih proizvoda smanjuje, njihove cene, razume se, ne mogu ići u korak sa progresivnim porastom cena sirovina; naprotiv, pređenje, tkanje i štampanje pamučne tkanine moraju u mnogim slučajevima prestati da pokrivaju troškove proizvodnje. Uzmimo kao primer sledeći slučaj koji navodi jedan od najvećih mančesterskih fabrikanaata u pogledu grube pređe:

¹ srednje vrste američkog pamuka

	Cena po funti	Razlika u ceni pamuka i prede	Troškovi pređenja po funti
<i>17. septembra 1860.</i>			
Cena pamuka	6¼ pensa	4 pensa	3 pensa
Pređa (osnova) N° 16 prodata za	10¼ pensa	—	—
Zarada 1 peni na funtu			
<i>17. septembra 1861.</i>			
Cena pamuka	9 pensa	2 pensa	3½ pensa
Pređa (osnova) N° 16 prodata za	11 pensa	—	—
Gubitak 1½ peni na funtu			

Potrošnja indijskog pamuka brzo raste, i ako cene budu i dalje skakale, isporuke iz Indije stizaće u sve većem obimu; ali ipak je nemoguće za nekoliko meseci promeniti sve uslove proizvodnje i okrcnuti tok trgovine. Engleska sada, u stvari, plaća za svoje dugogodišnje rđavo upravljanje prostranim indijskim carstvom. Dve glavne prepreke koje ona sada mora da savlada, pokušavajući da zameni američki pamuk indijskim, jesu oskudica saobraćajnih i transportnih sredstava po celoj Indiji i bedno stanje indijskog seljaka, koje ga onesposobljava da iskoristi povoljne uslove. Za obe ove teškoće Englezi imaju sami sebi da zahvale. Engleska moderna industrija uopšte počivala je na dva podjednako neprirodna oslonca. Prvi je bio *krompir* kao jedino sredstvo za ishranu Irske i velikog dela engleske radničke klase. Ovaj oslonac je uništen bolešću krompira i irskom katastrofom koja je njom izazvana^[101]. Tada se morala naći šira baza za reprodukciju i izdržavanje miliona radnih ljudi. Drugi oslonac engleske industrije bio je pamuk koji su gajili robovi SAD. Sadašnja američka kriza primorava Engleze da prošire polje snabdevanja i da oslobode pamuk oligarhija koje umnožavaju i uništavaju robove. Sve dok je engleska industrija pamučnih proizvoda zavisila od pamuka koji gaje robovi, moglo se istinski tvrditi da se ona oslanja na dvostruko ropstvo, posredno ropstvo belog čoveka u Engleskoj i neposredno ropstvo crnaca s druge strane Atlantskog okeana.

Naslov originala:

The British Cotton Trade

Napisano 21. septembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»,
br. 6405 od 14. oktobra 1861.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Londonski »The Times« i lord Palmerston

»Engleski narod učestvuje u upravljanju zemljom čitajući list »The Times«. Ovaj sud, koji je izrekao jedan istaknuti engleski autor¹ povodom takozvanog britanskog samoupravljanja, tačan je samo ukoliko se tiče spoljne politike Kraljevstva. Što se tiče mera unutrašnje reforme, one se nikad nisu sprovodile uz podršku lista »The Times«; naprotiv, »The Times« nije nikad prestajao da ih napada i da im se suprotstavlja dok nije postao svestan svoje krajnje nesposobnosti da iole spreči njihov razvoj. Uzmite, na primer, emancipaciju katolika, zakon o reformi, ukidanje zakona o žitu, dažbinu na novine i porez na hartiju^[102]. Svaki put kad su pobedu neosporno odnosili reformatori, »The Times« bi se naglo preokrenuo, dezertirao iz reakcionarnog tabora i uspevao da se u presudnom trenutku nađe na strani pobednika. U svim ovim slučajevima »The Times« nije davao pravac javnom mnenju nego mu se potčinjavao, nezgrapno, preko volje, i posle dugih ali izjalovljenih pokušaja da obrne nazad uzburkane talase narodnog progressa. Prema tome, stvarni uticaj ovog lista na javnost ograničen je na oblast spoljne politike. Ni u jednom delu Evrope narodne mase, a naročito buržoazija, ne ispoljavaju dublje nepoznavanje spoljne politike svoje zemlje nego u Engleskoj, nepoznavanje koje potiče sa dva važna izvora. S jedne strane, od slavne revolucije 1688. godine^[103] aristokratija je stalno imala monopol na rukovođenje spoljnom politikom u Engleskoj. S druge strane, progresivna podela rada oslabila je u izvesnoj meri opšti intelekt pripadnika buržoazije ograničivši svu njihovu energiju i umne sposobnosti na usku sferu trgovačkih, industrijskih i stručnih interesa. Tako se dogodilo da je aristokratija *delala* za buržoaziju a štampa *mislila* za nju u pitanjima spoljne ili međunarodne politike; i obe strane, aristokratija i štampa, vrlo brzo su otkrile da im je u zajedničkom interesu da se udruže. Dovoljno je otvoriti »Cobbett's Political Register«,^[104] pa se uveriti da su od početka ovog veka veliki londonski listovi stalno igrali ulogu zastupnika rukovodilaca engleske spoljne politike, koji su visokog roda. Doduše,

¹ R. Lowe

trebalo je proći kroz nekoliko razdoblja pre nego što je stvoreno sadašnje stanje. Aristokratija, koja je monopolisala rukovođenje spoljnom politikom, najpre se suzila u oligarhiju, predstavljenu tajnim konklavom nazvanim kabinetom, a zatim je kabinet istisnuo jedan jedini čovek, lord Palmerston, koji je u toku poslednjih trideset godina uzurpirao apsolutnu vlast u upravljanju nacionalnim snagama Britanske imperije i u određivanju pravca njene spoljne politike. Istodobno sa ovom uzurpacijom, po zakonu koncentracije koji u oblasti novinarstva deluje još brže nego u oblasti pređenja pamuka, londonski »The Times« je stekao položaj nacionalnog lista Engleske, tako reći predstavnika engleskog javnog mnjenja pred stranim nacijama. Kao što je monopol rukovođenja spoljnom politikom nacije prešao sa aristokratije na oligarhijski konklav, a sa oligarhijskog konklava na jednog jedinog čoveka, *pomenutog* ministra inostranih poslova Engleske, tj. lorda Palmerstona, tako je monopol da misli i rasuđuje umesto nacije o njenoj sopstvenoj spoljnoj politici i da predstavlja javno mnjenje u odnosima sa inostranstvom prešao sa štampe na jedan jedini njen organ, na »The Times«. Lord Palmerston, koji je prikryveno i sa pobudama nepoznatim širokim masama, parlamentu pa čak i njegovim kolegama, rukovodio spoljnim poslovima Britanske imperije, morao bi biti vrlo glup da nije pokušao da sam zavlada jednim listom koji je uzurpirao pravo da donosi javni sud u ime engleskog naroda o njegovim sopstvenim tajnim koracima. »The Times«, u čijem se rečniku nije nikad nalazila reč vrlina, morao bi se, sa svoje strane, podičiti vrlinom većom od spartanske da nije stupio u savez sa stvarnim, apsolutnim gospodarom nacionalne moći imperije. Zato se posle francuskog coup d'état¹, kad je vladu jedne klike u Engleskoj zamenila vlada koalicije nekoliko klika, i kad Palmerstonovu uzurpaciju usled toga nisu više ugrožavali nikakvi suparnici, »The Times« potpuno pretvorio u njegovog roba. Palmerston se postarao da neke istaknute ljude iz ovog lista prokrijumčari na podređene položaje u vladi, a da druge obrlati primajući ih u svoj društveni krug. Od tog doba celokupna delatnost lista »The Times« na polju spoljne politike Britanske imperije ograničila se na fabrikovanje javnog mnjenja koje odgovara spoljnoj politici lorda Palmerstona. »The Times« mora da pripremi javnost na ono što Palmerston namerava da preduzme i da je nateru da prihvati ono što je on već uradio. Kakve je ropske napore list morao da ulaže da bi obavio ovaj posao najbolje se pokazalo za vreme poslednjeg zasedanja Parlamenta. Ovo zasedanje je ispoljilo sve sem blagonaklonosti prema lordu Palmerstonu. Neki nezavisni članovi Donjeg doma, liberali i konzervativci, pobunili su se protiv njegove uzurpatorske diktature, i, obelodanjujući njegova prošla nedela, nastojali su da probude u naciji svest o opasnosti koju predstavlja činjenica da ista nekontrolisana vlast i dalje ostaje u istim rukama. Počinjući napad

¹ državnog udara

predlogom o izboru specijalnog odbora u vezi sa avganistanskim dokumentima, koje je Palmerston podneo Donjem domu 1839. godine, gospodin Dunlop je dokazao da je Palmerston, u stvari, falsifikovao ove dokumente^[105]. U svom izveštaju o radu Parlamenta »The Times« je izostavio sve one delove govora gospodina Dunlopovog za koje je smatrao da mogu najviše nauditi njegovom gospodaru. Docije je lord Montagu, u predlogu o objavljivanju svih dokumenata koji se odnose na danski ugovor od 1852.^[106] godine, optužio Palmerstona da je bio glavni vinovnik manevara usmerenih na promenu danskog prestolonasleda u interesu jedne strane sile, i da je netačnim obaveštenjima namerno doveo u zabludu Donji dom. Palmerston je međutim uspeo da se prethodno sporazume sa gospodinom Disraelijem da se predlog lorda Montagua osujeti zaključenjem sednice zbog nedostatka kvoruma, čime je, u stvari, ceo postupak obustavljen. Ipak je govor lorda Montagua trajao sat i po pre nego što je prekinut zbog nedostatka kvoruma na sednici. Kako je Palmerston unapred obavestio »The Times« da će se sednica prekinuti zbog odsustva kvoruma, urednik posebno zadužen da kasapi i krivotvori izveštaje o radu Parlamenta dao je sebi slobodan dan, i tako se govor lorda Montagua pojavio neiskasapljen na stupcima lista. Kad je sutradan greška otkrivena, napisan je uvodni članak da bi obavestio Džona Bula da je zaključenje sednice zbog odsustva kvoruma oštrouman propis za učutkivanje gnjavatora, da je lord Montagu pravi gnjavator, i da se poslovi nacije ne bi mogli obavljati ako se od gnjavatora u Parlamentu ne bismo otarasili bez ikakvih ceremonija. Palmerston je bio ponovo pozvan na odgovornost u toku poslednjeg zasedanja, kad je gospodin Hennessy podneo predlog da se Parlamentu pokažu depeše ministarstva spoljnih poslova iz doba poljske revolucije 1831. godine. Opet je »The Times« pribegao, kao i u slučaju predloga gospodina Dunlopa, jednostavnom procesu prećutkivanja. Izveštaj ovog lista o govoru g. Hennessyja pravo je izdanje *in usum delphini*^[107]. Ako se ima u vidu koliko napora treba uložiti da se brzo preleti preko ogromnih izveštaja iz Parlamenta iste noći kad se oni pošalju redakciji lista iz Donjeg doma, i da se ti izveštaji iste noći iskasape, izmene, falsifikuju tako da ne štete političkoj neporočnosti Palmerstona, mora se priznati da »The Times«, ma koliko koristi i prednosti ubirao od svoje pokornosti plemenitom vikontu, nema nimalo prijatan zadatak.

Ako je, dakle, »The Times« u stanju da netačnim informacijama i prećutkivanjem tako dovede u zabludu javno mnjenje u pogledu događaja koji su se zbili samo dan ranije u britanskom Donjem domu, njegova moć u pogledu događaja koji se dešavaju na udaljenom tlu, kao u slučaju američkog rata, mora, razume se, biti bezgranična. Ako je pri pretresanju američkih pitanja list napregao sve svoje snage da Britance i Amerikance ozlojedi jedne protiv drugih, on to nije učinio iz simpatija prema britanskim magnatima pamuka niti iz obzira prema ma kakvim stvarnim ili tobožnjim engleskim interesima. On je

prosto izvršavao naređenja svog gospodara. Iz promjenjenog tona ovog londonskog lista tokom prošle nedelje možemo, prema tome, zaključiti da se lord Palmerston upravo sprema da promeni svoj krajnje neprijateljski stav koji je do sada zauzimao prema SAD. U jednom od današnjih uvodnika «The Times», koji je mesecima uzdizao agresivne snage secesionista i nadugačko raspredao o nesposobnosti SAD da ih savladaju, izražava potpuno uverenje u vojnu nadmoćnost Severa. Da je ovu promenu diktirao gospodar sasvim očigledno pokazuju okolnosti što su i drugi uticajni listovi, za koje je poznato da su povezani sa Palmerstonom, u isto vreme izmenili držanje. Jedan od njih, «The Economist», dosta prozirno nagoveštava špekulantima javnog mnenja da je došao trenutak za «brizljivo preispitivanje» njihovih tobožnjih «osećanja prema SAD». Mesto u članku lista «The Economist» na koje se pozivam, i za koje mislim da je vredno da se navede kao dokaz da su Palmerstonovi novinari primili nove naloge, glasi:

«Mi otvoreno priznajemo da u izvesnom pogledu Severnjaci imaju pravo da se žale, a u izvesnom pogledu smo takode prinudeni da budemo više na oprezu nego što smo, možda, obično bili. Naši vodeći listovi su odveć skloni da citiraju i smatraju otelevljenjem osećanja i predstavnicima stava SAD organe odvajkada poznate po svom rdavom glasu i malom uticaju, za koje se danas gotovo pouzdanano zna da su u duši secesionistički, da plove pod lažnom zastavom i da ispovedaju ekstremna gledišta Severa dok pišu u interesu Juga i verovatno ih on plaća. Malo ko od Engleza može, na primer, časno i pošteno tvrditi da smatra «The New-York Herald» za predstavnika bilo karaktera ili stanovišta severnog dela republike. Ponavljamo: treba da budemo veoma smotreni da se naša pravedna kritika unionista postepeno i neprimetno ne izrodi u odotravanje secesionistima i u njihovu odbranu. Težnja ka *pristrasnosti* je vrlo jaka kod prosečnih ljudi. Medutim, ma kako vatreno zamerali držanju i rečima Severa, ne smemo nikad zaboraviti da je secesija Juga bila nametnuta namerama i da je započela postupcima koji nailaze na naše najozbiljnije i najdublje neodobravanje. Mi, razume se, moramo osuditi zaštitnu carinu Unije kao ugnjetačku i mračnu meru. Razume se, nama je stalo da procvat SAD, koje proizvode tako mnogo sirovina i kojima je potrebna tolika količina fabričkih proizvoda, ne bude prekinut ili ne doživi slom. No, u isto vreme nama je nemoguće izgubiti iz vida neospornu činjenicu da su stvarni cilj i glavna pobuda secesije bili *ne* da brani svoje pravo da drži robove na sopstvenoj teritoriji (što je Sever isto toliko spremno odobravao koliko i Jug zahtevao), nego da proširi ropstvo na prostranu, neograničenu oblast, do sada slobodnu od ovog prokletstva, ali o kojoj su plantažeri maštali kao docnijem plenu. Ovaj cilj smo uvek smatrali nerazumnim, nepravednim i gnusnim. Društveni poredak zaveden u južnim državama institucijom kućnog ropstva izgleda engleskim duhovima sve gnusniji i bedniji ukoliko o njemu stiču više saznanja. I južnjacima treba da bude jasno da nikakva novčana ili trgovačka dobit koju bi naša zemlja mogla eventualno postići od proširenja obrađivanja na još neobdelanu zemlju plantažerskih država i na nove teritorije na koje oni polažu pravo, neće

nikad ni najmanje izmeniti naša gledišta o ovim pitanjima, niti će nas odvratiti od izražavanja ovih gledišta, niti osujetiti ili sprečiti našu akciju kad god akcija postane neminovna ili umesna. Veruje se da se oni (secesionisti) još nose čudnom mišlju da će *osudom* Francuske i Engleske *na glad* — gubicima i oskudicom kao posledicama potpune obustave američkih isporuka — primorati te vlade da se umešaju, stanu na njihovu stranu i nateraju SAD da obustave blokadu. . . Nema ni najmanje izgleda da će bilo jedna ili druga sila osetiti ma i za trenutak da ima pravo da razmotri takav čin odlučnog i nedopustivog neprijateljstva protiv SAD. . . Mi manje zavisimo od Juga nego Jug od nas, što će tamo ubrzo početi da shvataju. Zbog toga ih molimo da veruju da ropstvo, dokle god postoji, mora između nas stvarati veću lii manju moralnu prepreku, i da mi ne pomišljamo čak ni na prećutno odobravanje a kamoli da drsko otvoreno mešanje; Lankašir nije Engleska; a, radi časti i hrabrosti stanovništva naših industrijskih područja, reći ćemo i to da čak i da je tako, *pamuk ne bi bio kralj.*»

Sve što sam u ovom trenutku nameravao da dokažem jeste da Palmerston, a dosledno tome i londonska štampa koja radi po njegovim naređenjima, menjaju svoj neprijateljski stav prema SAD. Uzroke koji su izazvali ovaj revirement¹, kako to Francuzi zovu, pokušaću da objasnim u jednom narednom dopisu. Pre nego što zaključim, ipak bih dodao da je gospodin Forster, član Parlamenta za Bradford, održao prošlog utorka u dvorani bradfordskog Društva mehaničara predavanje »O građanskom ratu u Americi«, u kome je analizirao istinsko poreklo i karakter tog rata, i sa uspehom opovrgao netačno pisanje palmerstonovske štampe.

Naslov originala:

The London Times and Lord Palmerston

Napisano 5. oktobra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 6411 od 21. oktobra 1861.

Prevod s engleskog

¹ preokret

Karl Marx

Londonski »The Times« o orleanskim prinčevima u Americi

Povodom posete pruskog kralja Kompjenju^[108] londonski »The Times« je objavio nekoliko žučnih članaka, veoma uvredljivih za drugu stranu Lamanša. »Le Pays, Journal de l'Empire«^[109] je sa svoje strane okarakterisao autore iz lista »The Times« kao ljude čije su glave otrovane džinom a pera umočena u blato. Ova prigodna razmena pogrđnih izraza ima jedino za cilj da zavede javno mnjenje u pogledu prisnih odnosa koji povezuju Printing House Square^[110] sa Tiljerijama. Izvan francuskih granica čovek decembra¹ nema većeg udvorice od londonskog lista »The Times«, i njegove usluge su utoliko neocenljivije ukoliko taj list s vremena na vreme uzima ton i izgled cenzora Katona prema svom Cezaru. »The Times« je mesecima zasipao Prusku uvredama. Koristeći se žalosnom aferom Macdonalda^[111], list je poručio Pruskoj da bi se Engleska radovala da rajske oblasti, pod varvarskom vlašću Hohenzollerna, pređu u prosvedeći despotizam jednog Bonaparte. Ovo nije ozlojedilo samo prusku dinastiju nego i pruski narod. List je omalovažio ideju o anglo-pruskom savezu u slučaju sukoba Pruske sa Francuskom. On je napregao sve svoje snage da ubedi Prusku da nema čemu da se nada od Engleske, i da bi za nju bilo najbolje da postigne neki sporazum sa Francuskom. Kad se najzad slabi i povodljivi monarh Pruske odlučio na posetu Kompjenju, »The Times« je mogao gordo da uzvikne: »Quorum magna pars fui«²; ali sada je takođe došlo vreme da se iz sećanja Britanaca izbriše činjenica da je »The Times« prokrčio put pruskom monarhu. Otuda prasak teatralnih gromova. Otuda protivgrmljavina lista »Le Pays, Journal de l'Empire«.

»The Times« je sada ponovo zauzeo stav smrtnog protivnika bonapartizma, i, samim tim, stekao moć da pruža pomoć čoveku decembra. Ubrzo mu se pružila prilika. Razume se, Louis Bonaparte je

¹ Napoléon III — ² »U tome velika zasluga pripada meni« (Vergilije, *Enaida*, knjiga druga).

najosetljiviji kad se radi o slavi suparničkih pretendenata na francusku krunu. On se prikazao u smešnoj svetlosti u aferi sa pamfletom vojvode od Aumale-a protiv Plon-Plona⁽¹¹²⁾, i svojim postupcima učinio je više za razvoj stvari orleanista nego sve pristalice orleanske dinastije zajedno. Poslednjih dana francuski narod je opet imao povoda da napravi paralelu između Plon-Plona i orleanskih prinčeva. Kad je Plon-Plon krenuo u Ameriku, po predgradu St. Antoine kružile su karikature koje su ga prikazivale kao debeljka u potrazi za krunom koji u isto vreme tvrdi da je najbezazleniji putnik sa naročitom odvratnošću prema mirisu baruta. Dok se Plon-Plon vraća u Francusku ne noseći druge lovorike sem onih koje je stekao na Krimu ili u Italiji, prinčevi orleanski prelaze Atlantski okean da bi stupili u redove nacionalne armije⁽¹¹³⁾. Otuda veliko komešanje u bonapartističkom taboru. Negodovanje bonapartista nije moglo da nađe oduške u podmitljivoj pariskoj štampi. Time bi se samo odale bojazni pristalica imperije, ponovio skandal sa pamfletom i izazvala mrska poređenja između prinčeva u izgnanstvu koji se bore pod republikanskom zastavom protiv porobljivača miliona trudbenika i drugog princa u izgnanstvu koji se zakleo u svojstvu specijalnog engleskog policajca da će sudelovati u slavi gušenja jednog pokreta engleskih radnika⁽¹¹⁴⁾.

Ko treba da izvuče čoveka decembra iz ove dileme? Ko drugi nego londonski »The Times«? Ako je taj isti londonski »The Times«, koji je 6, 7, 8. i 9. oktobra 1861. izazvao bes lista »Le Pays, Journal de l'Empire« svojim prilično ciničnim primedbama povodom posete Kompjenju — ako je taj isti list istupio sa nemilosrdnim napadom protiv orleanskih prinčeva zbog njihovog stupanja u redove nacionalne armije SAD, zar Louis Bonaparte nije time dokazao svoje pravo u odnosu na orleanske prinčeve? Zar članak lista »The Times« neće biti preveden na francuski, zar ga neće prokomentarisati pariski listovi koje će préfet de police¹ poslati svim publikacijama svih oblasti i koji će kružiti po celoj Francuskoj kao nepristrasna presuda londonskog lista »The Times«, ličnog neprijatelja Louis-a Bonaparte, povodom poslednjih postupaka prinčeva orleanskih? Zato današnji »The Times« istupa sa najpogrdnijim napadom protiv ovih prinčeva.

Razume se, Louis Bonaparte je isuviše poslovan čovek da bi delio zablude zvaničnih tvoraca javnog mnjenja o američkom ratu. On zna da pravi ljudi Engleske, Francuske, Nemačke, Evrope gledaju na stvar SAD kao na svoju sopstvenu stvar, kao na stvar slobode, i da, bez obzira na svu plaćenu sofistiku, oni smatraju da je tlo SAD slobodno tlo miliona bezemljaša Evrope, obećana zemlja, koju sada treba braniti s mačem u ruci od prljavih nasrtaja robovlasnika. Louis Bonaparte zna, sem toga, da mase u Francuskoj povezuju borbu za očuvanje Unije sa borbom svojih predaka za osnivanje američke nezavisnosti i da u njihovim očima svaki Francuz koji je isukao mač za

¹ prefekt policije

nacionalnu vladu ispunjava Lafayette-ov zavet⁽¹¹⁵⁾. Zato Bonaparte zna da ako išta može učiniti da orleanski prinčevi osvoje simpatije francuskog naroda, onda će to biti njihovo stupanje u redove nacionalne armije SAD. On drhti od same pomisli na ovo, i zbog toga londonski »The Times«, njegov cenzor i udvorica, saopštava danas orleanskim prinčevima da »neće steći veću popularnost među francuskom nacijom time što će se poniziti da služe na ovom *gnusnom bojnopolju*«. Louis Napoléon zna da su svi ratovi vođeni u Evropi između neprijateljskih nacija posle njegovog *coup d'état*¹ bili namešteni ratovi, neosnovani, nepromišljeni i vođeni pod lažnim izgovorima. Rat s Rusijom i rat s Italijom, da ne govorimo o gusarskim ekspedicijama protiv Kine, Košinšine⁽¹¹⁶⁾ i tako dalje, nisu nikad pobuđivali simpatije francuskog naroda, koji nagonski oseća da su oba rata vođena jedino u cilju jačanja lanaca iskovanih pomoću *coup d'état*. Prvi veliki rat savremene istorije jeste američki rat.

Narodi Evrope znaju da su robovlasnici Juga započeli taj rat deklaracijom da postojanje robovlasništva nije više spojivo sa postojanjem Unije. Prema tome, narodi Evrope znaju da je borba za postojanje Unije borba protiv postojanja robovlasništva — da u ovom sukobu najviši oblik narodnog samoupravljanja koji je do sada ostvaren bije boj sa najnižim i najsravnijim oblikom čovekovog porobljavanja koji je zabeležen u analima istorije.

Louis-u Bonaparti je, razume se, neobično neprijatno što orleanski prinčevi učestvuju upravo u takvom ratu, koji se toliko razlikuje ogromnošću svojih razmera i veličinom svojih ciljeva od neosnovanih, nepromišljenih i sitnih ratova kroz koje je Evropa prošla od 1849. godine. Zbog toga londonski »The Times« smatra za neophodno da izjavi:

»Ne obzirati se na razliku između nekog rata koji su vodile neprijateljske nacije i ovog najneosnovanijeg i najnepromišljenijeg građanskog rata za koji istorija zna da predstavlja neku vrstu uvrede javnog morala.«

»The Times« je, naravno, obavezan da pojača napad na orleanske prinčeve zato što su se »ponizili da služe na tako gnusnom bojnopolju«. Klanjajući se duboko pred pobednikom kod Sevastopolja i Solferina, »The Times« kaže:

»Nije mudro praviti poređenje između akcija kao što su Springfield i Manassas i podviga kod Sevastopolja i Solferina.«

Sledeća pošta će dokazati da će carski organi iskoristiti članak iz lista »The Times« po unapred smišljenom planu. Prijatelj u nevolji poslovično vredni koliko hiljadu prijatelja u srećna vremena, a tajni saveznik londonskog lista »The Times« upravo se sada nalazi u veoma teškom položaju.

¹ državnog udara

Nestašica pamuka zajedno sa nestašicom žita, trgovinska kriza udružena sa poljoprivrednom nedaćom, a obe praćene smanjenjem carinskih prihoda i finansijskim teškoćama, prisilili su Francusku banku da na silu podigne diskontnu stopu na 6%, da zaključi pogodbe sa Rothschildima i Baringom o zajmu od dva miliona funti sterlinga na londonskom tržištu, da založi u inostranstvu hartije od vrednosti francuske vlade, i pri svem tom da pokaže rezervu od samo 12 000 000 nasuprot dugovima u iznosu od preko 40 000 000. Takvo stanje privrede pruža upravo priliku suparničkim pretendentima da stave na kartu dvostruki ulog. U predgrađu St. Antoine već je došlo do nereda zbog oskudice hleba, i zato je ovaj trenutak najnepogodniji da se orleanskim prinčevima dozvoli sticanje popularnosti. Otuda pomamni napad londonskog lista »The Times«.

Naslov originala:

*The London Times on the
Orleans Princes in America*

Napisano 12. oktobra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,
br. 6426 od 7. novembra 1861.

Prevod s engleskog

Verkaufsstelle:
Die Presse wird in allen Buchhandlungen und in allen Postämtern verkauft.
Jahresabonnement: 12 Thaler.
Halbjahresabonnement: 6 Thaler.
Einzelhefte: 15 Kreuzer.
Die Presse wird in allen Buchhandlungen und in allen Postämtern verkauft.

Die Presse.

Abonnement für Wien:
Die Presse wird in allen Buchhandlungen und in allen Postämtern verkauft.
Jahresabonnement: 12 Thaler.
Halbjahresabonnement: 6 Thaler.
Einzelhefte: 15 Kreuzer.
Die Presse wird in allen Buchhandlungen und in allen Postämtern verkauft.

N° 293.

Wien, Freitag den 25. October 1861.

14. Jahrgang

Karl Marx

Severnoamerički građanski rat^[17]

Već mesecima ponavljaju se u uticajnoj londonskoj štampi, u nedeljnim i dnevnim listovima, iste pesme o američkom građanskom ratu. I dok se protiv slobodnih država Severa upućuju uvrede, brižljivo se odbacuje sumnja da se gaje bilo kakve simpatije prema robovskim državama Juga. U stvari, neprekidno se pišu dve vrste članaka: jedni u kojima se Sever napada i drugi u kojima se napadi na Sever opravdavaju. Qui s'excuse s'accuse.¹

Za ovo zataškavanje navode se uglavnom sledeći argumenti: Rat između Severa i Juga je carinski rat. Taj rat je, dalje, besprincipijelan, ne odnosi se na pitanje ropstva i u suštini se vodi oko toga što Sever želi suverenitet. Najzad, čak i da je Sever u pravu, zar ne bi to bio uzaludan pokušaj da se 8 miliona Anglosaksonaca silom podjarmi? I zar ne bi otepljenje Juga Sever oslobodilo svake veze s ropstvom crnaca i zar mu ne bi, sa njegovih 20 miliona stanovnika i ogromnom teritorijom, obezbedilo razvoj koji se teško može i zamisliti? I ne bi li stoga Sever morao secesiju da pozdravi kao srećnu okolnost, umesto što nastoji da je slomi u krvavom i uzaludnom građanskom ratu?

Želimo da proverimo tačku po tačku ovog pledoajea engleske stampe.

Rat između Severa i Juga je, kako glasi prvo opravdanje, običan carinski rat, rat između sistema zaštitnih carina i sistema slobodne trgovine, a Engleska je, razume se, na strani slobodne trgovine. Treba li robovlasnik u celosti da uživa plodove robovskog rada ili treba deo toga da mu zakine carinik Severa? To je pitanje koje se postavlja u ovom ratu. »The Times« je sebi zadržao pravo na ovo sjajno otkriće. »The Economist«, »The Examiner«, »The Saturday Review« i tutti quanti razvili su temu dalje. Za ovo otkriće je karakteristično

¹ Ko se brani optužuje se.

da je nastalo ne u Čarlstonu već u Londonu. U Americi je, razume se, znao svako da je od 1846. do 1861. postojala slobodnotrgovinska carina i da je poslanik Morrill svoju zaštitnu carinu progurao kroz Kongres tek 1861, pošto je pobuna već izbila. Dakle, do secesije nije došlo zato što je Morrillova carinska tarifa usvojena u Kongresu, već je u najboljem slučaju Kongres usvojio Morrillovu tarifu zato što je došlo do secesije. Kad je Južnu Karolinu spopao 1832. prvi napad secesionističkog ludila, njoj je svakako poslužila zaštitna carina od 1828. kao izgovor, ali zaista samo kao izgovor, kao što je to i obelodanjeno jednom izjavom generala Jacksona. Ovog puta, ipak, stari izgovor nije ponovljen. Na secesionističkom kongresu u Montgomeriju izbeglo se da se makar i dotakne carinsko pitanje, jer proizvodnja šećera u Luizijani, jednoj od najuticajnijih južnih država, u potpunosti počiva na zaštitnoj carini.

Ali, pledira londonska štampa dalje, rat Sjedinjenih Država nije ništa drugo nego rat za nasilno održanje Unije. Jenkiji ne mogu da se odluče da sa svoje zastave izbrišu 15 zvezdica. Oni žele da budu kolosalna figura na svetskoj pozornici. Da, bilo bi sasvim drukčije kada bi se rat vodio radi ukidanja ropstva! Ali, pitanje ropstva, kako, pored ostalog, kategorički tvrdi »The Saturday Review«, nema ničeg zajedničkog sa ovim ratom.

Pre svega, valja se podsetiti da je rat potekao ne sa Severa, već sa Juga. Sever se nalazi u defanzivi. Mesecima je mirno posmatrao kako secesionisti osvajaju utvrđenja, vojne arsenale, brodogradilišta, carinske zgrade, kase, brodove i skladišta oružja Unije, kako vređaju njenu zastavu i zarobljavaju delove njenih trupa. Secesionisti su najzad odlučili da jednim bučnim ratnim činom nateraju vladu Unije da napusti svoje pasivno držanje, pa su *samo iz tog razloga* pristupili bombardovanju tvrđave Sumter kod Čarlstona. Na dan 11. aprila (1861), na jednom sastanku sa majorom Andersonom, komandantom tvrđave Sumter, saznao je general Unije Beauregard da tvrđava ima namirnica samo još za tri dana i da će posle tog roka morati miroljubivo da se preda. U želji da preduhitre ovu miroljubivu predaju secesionisti su rano sledećeg jutra (12. aprila) počeli sa bombardovanjem, koje je ceo prostor za nekoliko časova pretvorilo u ruševine. Tek što je ova vest telegrafski stigla u Montgomeri, sedište secesionističkog Kongresa, već je ministar rata Walker u ime nove konfederacije dao izjavu za javnost: »Niko ne može reći gde će se završiti rat koji je danas počeo.«^[118] Istovremeno je prorekao »da će zastava južne konfederacije još pre prvog maja visiti sa tornja starog Kapitola^[119] u Vašingtonu, a uskoro zatim možda i na Faneuil-Hallu^[120] u Bostonu«. Tek tada je usledila proklamacija kojom je Lincoln pozvao 75 000 ljudi u odbranu Unije. Bombardovanje tvrđave Sumter sprečilo je jedini mogući put ustavnog rešenja, naime, sazivanje jedne opšte konvencije američkog naroda, kao što je to Lincoln u svojoj inauguralnoj adresi predložio. Inače, Lincolnu je preostao još izbor:

ili da pobjegne iz Vašingtona, da evakuise Merilend i Delever i preda Kentaki, Misuri i Virdžiniju, ili da na rat odgovori ratom.

Na pitanje šta je princip američkog gradanskog rata odgovara borbeni parola kojom je Jug narušio mir. Stephens, zamenik predsednika južne konfederacije, izjavio je u secesionističkom Kongresu da se bitna razlika između novoskrojenog ustava u Montgomeryju i Washingtonovog i Jeffersonovog ustava sastoji u tome što je sada ropstvo prvi put priznato kao institucija dobra sama po sebi i kao temelj celokupne državne zgrade, dok su revolucionarni očevi, ljudi koji su bili opterećeni predrasudama osamnaestog veka, na ropstvo gledali kao na zlo koje je uvezeno iz Engleske i koje vremenom treba odstraniti. A jedan drugi matador Juga, gospodin Spratt, uskliknuo je: »Za nas se radi o osnivanju jedne velike robovske države (a great slave republic).« — Dakle, čak i da je Sever samo radi odbrane Unije izvukao mač, nije li upravo Jug izjavio da produženje ropstva nije više spojivo sa produženjem Unije?

Kao što je bombardovanje tvrđave Sumter bilo signal za početak rata, tako je i izborna pobjeda *Republikanske* stranke Severa, izbor Lincolna za predsednika, bio signal za secesiju. Lincoln je bio izabran 6. novembra 1860. Već 8. novembra 1860. stigao je telegram iz Južne Karoline: »Secesija se ovde smatra za svršenu stvar«; 10. novembra razmatralo je zakonodavno telo Džordžije secesionističke planove, a 13. novembra bilo je zakazano vanredno zasjedanje zakonodavnog tela Misisipija kako bi uzelo u razmatranje secesiju. Ali, sam Lincolnov izbor bio je jedino rezultat rascjepa u *demokratskom* taboru. Za vreme izborne kampanje demokratija Severa je dala svoje glasove *Douglasu*, a demokratija Juga svoje glasove *Breckinridge-u*, pa je Republikanska stranka zahvaljujući ovoj podvojenosti demokratskih glasova došla do pobjede. Otkud s jedne strane ova prevaga *Republikanske* stranke na Severu? I otkud s druge strane rascjep *unutar Demokratske* stranke, čiji su delovi, Sever i Jug, više od pola veka zajednički operisali?

Pod predsedništvom Buchanana dostigla je svoj vrhunac prevlast nad Unijom koju je Jug stekao pomoću svog savezništva sa severnjačkom demokratijom. Poslednji kontinentalni Kongres od 1787. i prvi ustavni Kongres od 1789/90. zakonski su zabranili ropstvo na svim teritorijama Republike severozapadno od Ohaja. (Kao što je poznato, teritorijama se nazivaju kolonije unutar samih Sjedinjenih Država koje još nisu dostigle broj stanovnika koji je ustav propisao za obrazovanje samostalnih država⁽¹²¹⁾.) Takozvanim Misurskim kompromisom (1820), kojim je Misuri kao robovska država uključena u redove Sjedinjenih Država, zabranjeno je ropstvo u svim ostalim državama severno od 36° 30' paralele i zapadno do Misurija. Ovim kompromisom bilo je područje ropstva pomereno dalje za više uporednika, dok je s druge strane izgledalo da se budućoj propagandi u korist ropstva isprečila sasvim čvrsta geografska granica. Ova bari-

jera bila je 1854. srušena takozvanim Kansas-Nebraska-zakonom čiji je tvorac bio St. A. Douglas, tadašnji vođa severnjačke demokratije. Ovaj zakon, koji je prošao kroz oba doma Kongresa, ukinuo je Misurski kompromis, izjednačio ropstvo i slobodu, naredio vladi Unije da se prema obema odnosi sa podjednakom ravnodušnošću i prepustio suverenitetu naroda, to jest većini naseljenika, da odluči da li da uvede ili ne uvede ropstvo na određenoj teritoriji. Na taj način je prvi put u istoriji Sjedinjenih Država odstranjena bilo kakva geografska ili zakonska brana proširivanju ropstva na teritorije. Pod ovim novim zakonodavstvom je dotad slobodna teritorija Novog Meksika, koja je pet puta veća od države Njujork, pretvorena u robovsku teritoriju, pa je i područje ropstva prošireno od granice Republike Meksiko sve do 38° severne geografske širine. Godine 1859. dobio je Novi Meksiko robovlasnički kodeks koji se po varvarstvu može da takmiči sa zakonicima Teksasa i Alabame. Pa ipak, kako pokazuju procene o broju stanovnika od 1860, u Novom Meksiku na 100 000 stanovnika nije dolazilo ni pedesetak robova. Jugu je, dakle, bilo dovoljno da preko granice pošalje nekolicinu pustolova sa nešto robova i da zatim uz pomoć centralne vlade u Vašingtonu, njenih činovnika i liferanata u Novom Meksiku sazove prividno narodno predstavništvo koje je teritoriji nametnulo ropstvo, a time i vladavinu robovlasnika.

U međuvremenu se pokazalo da se tako udoban metod ne da primeniti na ostalim teritorijama. Stoga je Jug učinio još korak dalje, pa je iz Kongresa uputio apel Vrhovnom sudu Sjedinjenih Država. Ovaj sud od devet sudija, od kojih petorica pripadaju Jugu, bio je još odranije poslušni instrument robovlasnika. On je 1857, u zloglasnom slučaju Dreda Scotta^[91], presudio da svaki američki građanin ima pravo da sa sobom na svaku teritoriju ponese svaku svojinu priznatu ustavom. Ustav priznaje robove za svojinu i obavezuje vladu Unije da štiti tu svojinu. Samim tim su robovlasnici na osnovu ustava mogli da nateraju robove da rade na teritorijama i tako je priznato svakom pojedinom robovlasniku da i protiv volje većine naseljenika uvodi ropstvo na dotad slobodnim teritorijama. Zakonodavstva teritorija nisu imala pravo da zabrane ropstvo, a Kongresu i vladi Unije nametnuta je obaveza da štite pionire ropskog sistema.

Ako je Misurskim kompromisom od 1820. geografska granica ropstva na teritorijama dalje pomerena i ako je Kansas-Nebraska-zakonom od 1854. izbrisana svaka geografska granica i umesto nje postavljena politička brana u vidu volje većine naseljenika, onda je Vrhovni sud Sjedinjenih Država svojom presudom od 1857. srušio i tu političku branu i sve sadašnje i buduće teritorije Republike pretvorio od rasadnika slobodnih država u rasadnike ropstva.

Istovremeno se pod vladom Buchanana u državama Severa bezobzirno sprovodio pooštreni zakon od 1850. o izručenju robova u bekstvu.^[122] Izgledalo je kao da je sada ustavni posao Severa da

izigrava lovca na robove za račun robovlasnika Juga. S druge strane, u nastojanju da što više oteža slobodnim naseljenicima da koloniziraju teritorije, stranka robovlasnika osuđivala je sve takozvane free-soil-mere, to jest mere kojima je trebalo da se naseljenicima besplatno obezbede određene površine neobrađene zemlje.^[123]

Kao i u unutrašnjoj, tako je i u spoljnoj politici Sjedinjenih Država zvezda vodilja bio interes robovlasnika. Buchanan je u stvari stekao položaj predsednika time što je izdao Ostendski manifest kojim se proklamuje da je osvajanje Kube, bilo kupovinom bilo oružanom silom, veliki zadatak nacionalne politike.^[91] Pod njegovom vladavinom bio je Severni Meksiko razdвоен među zemljišnim špekulantima koji su uznemireno čekali na signal da navale na Čiuaua, Koauila i Sonora.^[124] Isto tako iz Bele kuće u Vašingtonu upravljalo se i neumornim piratskim ekspedicijama protiv država centralne Amerike. Sa ovakvom spoljnom politikom, čiji je očigledni cilj bilo osvajanje novih područja radi širenja ropstva i vladavine robovlasnika, u najtešnjoj vezi bilo je i *ponovno otvaranje tržišta robova* koje je vlada Unije tajno podržavala.^[125] St. A. Douglas sam je 20. avgusta 1859. izjavio u američkom Senatu da je poslednjih godina iz Afrike uvezeno više crnaca nega ikad ranije, čak i više nego u godinama kad je trgovina robovima bila još zakonom dozvoljena. Broj uvezenih robova poslednje godine dostigao je 15 000.

Oružana propaganda ropstva izvan zemlje bila je priznati cilj nacionalne politike, a u stvari je Unija postala rob 300 000 robovlasnika koji su vladali Jugom. Do ovog rezultata doveo je niz kompromisa za koje Jug može da zahvali svojoj alijansi sa severnjačkom demokratijom. Zbog ove alijanse propali su svi pokušaji koji su se ponavljali periodično još od 1817. da se pruži otpor sve većim zahtevima robovlasnika. Najzad je došao preokret.

Naime, tek što je usvojen Kanzas-Nebraska-zakon, koji je izbrišao geografsku granicu ropstva i njegovo uvođenje na nove teritorije podvrgao volji većine naseljenika, već su se naoružani emisari robovlasnika, pogranične rulje iz Misurija i Arkanzasa sa bowie-nožem u jednoj i revolverom u drugoj ruci, stuštili preko Kanzasa, pokušavajući da nečuvanim zverstvima proteraju naseljenike sa teritorija koje su kolonizirali. Ove pljačkaške pohode podržavala je centralna vlada u Vašingtonu. Otuda i žestoka reakcija. Na celom Severu, naročito Severozapadu, stvarala se jedna organizacija radi pružanja pomoći Kanzasu u ljudstvu, oružju i novcu.^[126] Iz ove organizacije nastala je *Republikanska stranka* koja, dakle, za svoje poreklo zahvaljuje borbi za Kanzas. Pošto je propao pokušaj da se Kanzas oružanom silom pretvori u *teritoriju ropstva*, Jug je nastojao da isti rezultat postigne putem političkih intriga. Naročito se Buchananova vlada upinjala iz petnih žila da pomoću nametnutog robovlasničkog ustava satera Kanzas, kao *robovlasničku državu*, u redove Sjedinjenih Država. Zbog toga je vođena nova borba, ovog puta uglavnom u Kongresu

u Vašingtonu. Čak je i sam St. A. Douglas, šef severnjačke demokratije, istupio tada (1857/58) protiv vlade i protiv svojih saveznika sa Juga, budući da bi nametanje jednog robovlasničkog ustava protivurečilo principu suvereniteta naseljenika, sadržanom u Nebraskazakonu od 1854. Douglas, senator iz Ilinoisa, jedne od severozapadnih država, svakako bi izgubio sav svoj uticaj ako bi Jugu priznao pravo da oružjem ili odlukom Kongresa otme teritoriju koju je Sever kolonizovao. Kao što je borba za Kansas udahnula život *Republikanskoj stranci*, ona je isto tako istovremeno izazvala prvi *rascep u samoj Demokratskoj stranci*.

Republikanska stranka donela je svoj prvi program prilikom predsedničkih izbora 1856. Mada njen kandidat John Frémont nije pobedio, ipak je ogromni broj glasova koje je on dobio ukazao na brzi rast stranke, naročito na Severozapadu. Na svojoj drugoj nacionalnoj konvenciji za predsedničke izbore (17. maja 1860) ponovili su republikanci svoj program od 1856, obogaćen jedino nekim dopunama. Glavna njegova sadržina bila je: Ni stopa nove teritorije neće više biti ustupljena ropstvu. Gusarska spoljna politika mora da prestane. Ponovno otvaranje tržišta robova biće žigosano. Krajnje je vreme da se donesu freesoil-zakoni radi podsticanja slobodne kolonizacije.

Odlučujući stav ovog programa bio je da ni stopa novog terena više neće biti ustupljena ropstvu, štaviše, da ono zauvek treba da bude zadržano u granicama onih država gde je već zakonski dopušteno. Time bi ropstvo formalno bilo internirano; ali, neprekidno širenje teritorija i neprekidno širenje ropstva van njegovih starih granica je životni zakon za robovske države Unije.

Kulture južnjačkih izvoznih artikala, zasnovane na robovskom radu, kao što su pamuk, duvan, šećer itd., unosne su samo onda ako se gaje korišćenjem velikih falangi robova, u masovnim razmerama i na velikim površinama jednog prirodno plodnog zemljišta koje iziskuje samo prost rad. Intenzivne kulture, koje zavise manje od plodnosti tla a više od kapitalnih ulaganja, inteligencije i energije rada, protivureče biću ropstva. Otuda su se i države kao Merilend i Virđžinija, koje su ranije upotrebljavale robove za proizvodnju izvoznih artikala, brzo preobrazile u države koje odgajaju robove kako bi ih onda same mogle da izvoze u udaljene južne zemlje. Čak i u Južnoj Karolini, gde robovi sačinjavaju četiri sedmine stanovništva, gajenje pamuka usled iscrpljenosti zemljišta već godinama stagnira. Štaviše, Južna Karolina je silom prilika delimično već pretvorena u državu koja gaji robove, samim tim što godišnje prodaje državama krajnjeg Juga i Jugozapada robove već za oko četiri miliona dolara. Čim dođe do toga, osvajanje novih teritorija postaje neophodno, kako bi jedan deo robovlasnika zaposeo nove plodne površine i kako bi onom drugom, preostalom delu bilo obezbeđeno novo tržište za gajenje robova, dakle, za njihovo prodavanje. Na primer, nema nikakve sumnje

da bi bez povraćaja Luizijane, Misurija i Arkanzasa Sjedinjenim Državama ropstvo u Virdžiniji i Merilendu odavno iščezlo. Jedan od lidera Juga, senator Toombs, na secesionističkom kongresu u Montgomeriju ubedljivo je formulisao ekonomski zakon koji nalaže stalno proširivanje teritorije ropstva:

«Ukoliko ne dode do nekog većeg porasta teritorije ropstva» — rekao je on — «moraće se petnaest godina docnije dozvoliti robovima da beže od belaca ili će belci morati da beže pred robovima.»

Zastupljenost pojedinih država u predstavničkom telu u Kongresu zavisi, kao što je poznato, od broja njihovog stanovništva. Kako stanovništvo u slobodnim državama nesrazmerno brže raste nego u robovskim državama, morao bi broj severnjačkih poslanika uskoro da nadmaši broj južnjačkih. Stvarno sedište političke moći Juga se otud sve više pomera ka američkom Senatu, gde je svaka država, bez obzira na broj stanovništva, zastupljena sa dva senatora. Dakle, radi učvršćenja svog uticaja u Senatu i svoje hegemonije nad Sjedinjenim Državama preko Senata Jug je morao da teži stalnom osnivanju novih robovskih država. Ali, to je bilo moguće jedino osvajanjem tuđih zemalja, kao u slučaju Teksasa, ili pretvaranjem teritorija koje pripadaju Sjedinjenim Državama najpre u robovske teritorije, a zatim u robovske države, kao u slučaju Misurija, Arkanzasa itd. *John Calhoun*, koga robovlasnici slave kao svog državnika par excellence, izjavio je već 19. februara 1847. u Senatu da jedino Senat obezbeđuje Jugu ravnotežu snaga, da je proširivanje robovske teritorije neophodno da bi se time ravnoteža između Juga i Severa održala u Senatu i da su nastojanja Juga za nasilno uspostavljanje robovskih država otud opravdana.

Najzad, broj pravih robovlasnika na Jugu Unije ne prelazi 300 000, dakle, jednu usku oligarhiju, nasuprot kojoj se nalazi četiri miliona takozvanih «siromašnih belaca» (poor whites), čija masa zahvaljujući koncentraciji zemljišnog poseda stalno raste i čiji se položaj može uporediti samo sa rimskim plebejcima iz vremena završnog perioda propasti Rima. Samo uz sticanje ili izgled na sticanje novih teritorija kao i uz gusarske pohode može se postići da se «siromašni belci» po svojim interesima izravnaju sa robovlasnicima, da se njihova nemirna preduzimljivost usmeri bezopasnim pravcem i da se oni primame izgledima da i sami jednom postanu robovlasnici.

Zatvaranje ropstva u granice njegovog starog terena moralo bi, dakle, po ekonomskim zakonima da vodi njegovom postupnom gašenju, zatim političkom uništenju hegemonije koju robovlasničke države sprovede preko Senata, i najzad izlaganju robovlasničke oligarhije unutar njenih sopstvenih država rastućim opasnostima od strane «siromašnih belaca». Prema tome, svojim stavom da se svako dalje proširenje robovskih teritorija zakonski zabrani republikanci su u samom korenu ugrozili prevlast robovlasnika. Otuda je pobeda repu-

blikanaca na izborima morala da dovede do otvorene borbe između Severa i Juga. Pri tom je i sama ta izborna pobjeda, kao što je već napomenuto, bila uslovljena rascjepom u taboru demokrata.

Borba oko Kanzasa je već bila izazvala rascjep između robovlasničke stranke i njenih saveznika, demokrata sa Severa. Ista svada buknula je sada, prilikom predsjedničkih izbora 1860, ponovo u sveopštem vidu. Demokrati Severa sa Douglasom kao svojim kandidatom učinili su uvođenje ropstva na teritorijama zavisnim od volje većine naseljenika. Stranka robovlasnika sa Breckinridgeom kao svojim kandidatom tvrdila je da ustav Sjedinjenih Država zakonski povlači za sobom i ropstvo, kako je to i Vrhovni sud proglasio: da je ropstvo već za sebe i po sebi na svim teritorijama legalno i da mu nije potrebno nikakvo posebno državljanstvo. Dakle, dok su republikanci zabranjivali svaki dalji porast robovskih teritorija, južnjačka stranka prisvajala je sebi pravo na sve teritorije Republike kao na zakonski zajamčena dobra. Ono što je, na primer, pokušala sa Kanzasom, da uz pomoć centralne vlade i protiv volje samih naseljenika nametne jednoj teritoriji ropstvo, sada je postavila kao zakon za sve teritorije. Ovakva koncesija bila je van moći vođa demokrata i mogla bi samo da doprinese dezertiranju njihove armije u tabor republikanaca. S druge strane, stranka robovlasnika nije se mogla zadovoljiti Douglasovim »suverenitetom naseljenika«. Ono što je htela da sprovede, moralo je pod novim predsjednikom da bude sprovedeno u toku četiri naredne godine, a moglo je da bude sprovedeno samo uz pomoć centralne vlade i nije dopuštalo nikakvo dalje odlaganje. Robovlasnici su zapazili da se stvara jedna nova snaga, *Severozapad*, čije se stanovništvo od 1850. do 1860. gotovo udvostručilo, a i prilično izjednačilo sa belim stanovništvom robovlasničkih država — dakle, jedna snaga koja ni po tradiciji, ni po temperamentu, ni po načinu života nije bila sklona da dopusti da, kao stare severoistočne države, bude rastrzana jednim kompromisom za drugim. Unija je imala vrednost za Jug još samo utoliko što mu je izručivala federalnu vlast kao sredstvo za sprovođenje robovlasničke politike. Ukoliko to nije slučaj, onda je bolje bilo prekinuti sada, nego li četiri godine duže posmatrati razvoj Republikanske stranke i uspon Severozapada i započinjati borbu pod nepovoljnijim uslovima. Stranka robovlasnika igrala je, dakle, va banque! Kad su demokrati Severa odbili da i dalje igraju ulogu »siromašnih belaca« Juga, Jug je razbijanjem glasova obezbedio pobjedu Lincolnu i uzeo zatim tu pobjedu kao izgovor da povuče mač iz korica.

Celo ovo kretanje počivalo je i počiva, kao što se vidi, na *pitaju robova*. Ali, ne u tom smislu da li robove unutar postojećih robovlasničkih država treba ili ne treba emancipovati, već da li 20 miliona slobodnih ljudi Severa treba i dalje da budu potčinjeni jednoj oligarhiji od 300 000 robovlasnika; da li ogromne teritorije Republike treba da budu rasadnici slobodnih država ili ropstva; i najzad, da

li izborna parola nacionalne politike Unije treba da bude oružana propaganda za uvođenje ropstva u Meksiku, u Centralnoj i Južnoj Americi.

U jednom drugom članku proverićemo tvrđenje londonske štampe da Sever treba da pozdravi secesiju kao najpovoljnije i jedino moguće rešenje sukoba.

Naslov originala:

Der nordamerikanische Bürgerkrieg

Napisano 20. oktobra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

«Die Presse», br. 293 od 25. oktobra 1861.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Građanski rat u Sjedinjenim Državama

»Pusti ga neka ide, nije dostojan tvog gneva!« Ovaj Leporelov savet napuštenoj Don Žuanovoj dragani engleska državnička mudrost — odnedavno i kroz usta lorda Johna Russella — upućuje uvek iznova Severu Sjedinjenih Država. Ukoliko pusti da Jug ode, Sever će se osloboditi svih veza sa ropstvom i njegovog istorijskog naslednog greha i stvoriti sebi osnovu za novi i viši razvoj.

U stvari, da su Sever u Jug dve samostalne zemlje, kao što su to Engleska i Hanover, onda njihov rascjep ne bi ni bio ništa teži nego što je bio između Engleske i Hanovera.^[127] Ipak, »Jug« nije područje geografski strogo odvojeno od Severa, a nije ni u moralnom pogledu jedinstvena celina. To uopšte nije zemlja, već jedna borbena parola.

Savet o prijateljskom otepljenju pretpostavlja da je ofanziva južne konfederacije, makar i izazvala građanski rat, bar usmerena na defanzivne ciljeve. Veruje se da je stranci robovlasnika stalo samo do toga da područja svoje dosadašnje prevlasti sjedini u samostalnu grupu država i da ih izvuče ispod suvereniteta Unije. Ništa pogrešnije od toga. »Jugu je potrebna cela njegova teritorija. On hoće i mora da je ima.« Sa ovim borbenim pokličem napali su secesionisti Kentaki. A pod »celom teritorijom« podrazumevali su pre svega sve takozvane *pogranične države* (border states), Delever, Merilend, Virdžiniju, Severnu Karolinu, Kentaki, Tenesi, Misuri i Arkanzas. Sem toga zatražili su celu teritoriju južno od linije koja polazi od severozapadne okuke Misurija sve do Tihog okeana. Ono što, dakle, robovlasnici nazivaju »Jugom« obuhvata više od tri četvrtine dosadašnjeg područja Unije. Veći deo ovog područja na koje se polaže pravo nalazi se još u posedu Unije i morao bi se od nje najpre da preotme. Međutim, nijedna od takozvanih pograničnih država, pa ni od onih koje se nalaze u posedu Konfederacije, nikad nije bila *prava robovlasnička država*. Pre bi se moglo reći da one predstavljaju područje Sjedinjenih Država gde sistem ropstva i sistem slobodnog rada uporedo egzistiraju i bore se za prevlast, da je to bojno polje između Juga i Severa,

između ropstva i slobode. Prema tome, rat južne konfederacije nije nikakav odbrambeni rat, već je to porobljivački rat — za proširenje i ovekovečenje ropstva.

Planinski lanac koji počinje u Alabami i dopire na severu sve do reke Hadson — u izvesnom smislu kičma Sjedinjenih Država — seče takozvani Jug u tri dela. Planinsko područje, koje sačinjavaju Ali-genske planine sa dva paralelna lanca, Kamberlend na zapadu i Plave planine na istoku, u vidu klinova odvaja niziju zapadne obale Atlant-skog okeana od nizije južnih dolina Misisipija. Obe nizije, razdvojene planinskim područjem, sa svojim prostranim šikarama i široko ras-prostranjenim nasadima pamuka, predstavljaju pravu postojbinu rop-stva. Dugački klin planinskog područja, koje se sa svojom slobod-njačkom atmosferom, klimom punom života i prirodnim bogatstvima u uglju, soli, krečnjaku, gvozdenoj rudi, zlatu, ukratko, u svim siro-vinama potrebnim za svestrani industrijski razvoj, već sada je najvećim delom slobodna zemlja. Zbog fizičkih svojstava zemljište može ovde da se obrađuje sa uspehom samo na parcelama slobodnih seljaka. Robovski sistem vegetira samo sporadično i nikad nije pustio korene. Naseljenici ovih visoravni sačinjavaju u najvećem delu takozvanih pograničnih država jezgro slobodnog stanovništva koje se već u inter-esu samoodržanja izjašnjava za severnjačku stranku.

Posmatrajmo pojedinačno spornu oblast.

Delever, koji od svih pograničnih država leži najviše na severo-zapadu, nalazi se faktički i moralno u posedu Unije. Svi pokušaji secesionista da ovde stvore bar jednu stranačku frakciju sebi u pri-log propali su od početka rata usled jedinstvenog stava stanovništva. Elementi ropstva u ovoj državi našli su se već odavno u odumiranju. Samo od 1850. do 1860. smanjio se broj robova za polovinu, tako da je *Delever* od ukupnog broja stanovništva od 112 218 spao na svega 1798 robova. Uprkos tome polaže južna konfederacija pravo na *Dele-ver*, koji bi zaista za Sever postao u vojnom pogledu neodbranljiv čim bi se Jug domogao *Merilenda*.

U samom *Merilendu* razvija se navedeni konflikt između viso-ravni i nizije. Od ukupnog broja stanovnika od 687 034 otpada 87 188 na robove. Poslednji opšti izbori za Kongres u Vašingtonu ponovo su ubedljivo dokazali da je daleko brojnija većina naroda za Uniju. Armija od 30 000 pripadnika trupa Unije, koja je trenutno zaposela *Merilend*, treba ne samo da služi kao rezerva armiji na Potomaku, već naročito da drži u šahu pobunjene robovlasnike u unutrašnjosti zemlje. Ovde se, naime, ispoljava isti fenomen kao i u ostalim pogra-ničnim državama gde je velika masa naroda opredeljena za Sever, a jedna brojčano beznačajna stranka robovlasnika za Jug. Svoj broj-čani manjak nadoknađuje stranka robovlasnika sredstvima sile koja su joj obezbeđena dugogodišnjim držanjem svih državnih funkcija, naslednim bavljenjem političkim intrigama i koncentracijom velikih poseda u malom broju ruku.

Virdžinija predstavlja sada veliki logor gde su jedna prema drugoj zauzele front glavnina secesionističke armije i glavnina trupa Unije. Na severozapadnim visoravnima Virdžinije penje se broj robova na 15 000, dok se većina dvadesetostruko većeg broja stanovništva sastoji od nezavisnih seljaka. Nasuprot tome, u istočnoj niziji Virdžinije broj robova dostiže gotovo pola miliona; glavni izvor prihoda predstavlja ovde gajenje robova i prodavanje crnaca južnim državama. Čim su glavešine zavere u niziji pomoću intriga progurale kroz državno zakonodavstvo u Ričmondu službeno naređenje o secesiji i u najvećoj žurbi otvorile vrata Virdžinije južnjačkoj armiji, Severozapadna Virdžinija se ogradila od secesije, obrazovala novu državu i sada pod zastavom Unije sa oružjem u ruci brani svoje područje od južnjačkih uljeza.

Tenesi, sa 1 109 847 stanovnika, od kojih 275 784 roba, nalazi se u rukama južnjačke konfederacije koja je celu zemlju podvrgla sistemu prekih sudova i proskripcija koje podsećaju na vremena rimskih trijumvirata. Kada su robovlasnici u zimu 1861. predložili opštenarodnu konvenciju, koja bi se opredelila za ili protiv secesije, odbila je većina naroda bilo kakvu konvenciju kako bi time onemogućila izgovor za pokret secesionizma. Docnije, kad su Tenesi već bile pregazile trupe južne konfederacije i podvrgle ga režimu zastrašivanja, još uvek se prilikom izbora više od jedne trećine glasača izjasnilo za Uniju. Pravi centar otpora robovlasničkoj stranci predstavlja ovde, kao i u većini pograničnih država, planinsko područje, *Istočni Tenesi*. U Grinvilu se 17. juna 1861. sastala opštenarodna konvencija Istočnog Tenesija koja se izjasnila za Uniju, koja je kao svog deputata za Senat u Vašingtonu uputila Andrew-a Johnsona, nekadašnjeg guvernera države i jednog od najvatrenijih unionista i koja je objavila jednu »declaration of grievances«, zapravo, jednu žalbu u kojoj su raskrinkana sva sredstva prevare, intrige i zastrašivanja kojima je Tenesi nateran da »izglasa« svoj izlazak iz Unije. Od tog vremena secesionisti drže Istočni Tenesi u šahu oružanom snagom.

Slične prilike kao u Zapadnoj Virdžiniji i Istočnom Tenesiju vladaju i na severu Alabame, severozapadu Džordžije i na severu Se-verne Karoline.

Dalje prema zapadu, u pograničnoj državi *Misuri*, koja broji 1 173 317 stanovnika 114 965 robova — a ovi poslednji su uglavnom nagomilani na severozapadnom području države — narodna konvencija od avgusta 1861. izjasnila se za Uniju. Jackson, guverner države i oruđe u rukama robovlasničke stranke, ustao je protiv zakonodavnog tela Misurija i, pošto je bio oteran u izgnanstvo, stavio se na čelo oružanih bandi koje su iz Teksasa, Arkanzasa i Tenesija polazile u napade na Misuri kako bi ga bacile na kolena pred Konfederacijom i mačem presekle njegove veze sa Unijom. Pored Virdžinije, Misuri je trenutno glavna pozornica građanskog rata.

Novi Meksiko nije država već samo teritorija, u koju je za vreme

Buchananovog predsjedništva uvezeno 25 robova kako bi se za njima iz Vašingtona odmah uputio i robovlasnički ustav, i ona ne čezne baš za južnjacima, što oni i sami priznaju. Ali, zato Jug čezne na Novim Meksikom, pa je zato iz Teksasa i ubacio preko granice jednu naoružanu bandu pustolova. Novi Meksiko je zamolio vladu Unije da ga zaštiti od ovih oslobodilaca.

Primitiće se da stalno ukazujemo na brojčani odnos između robova i slobodnih ljudi u pojedinim državama. Ovaj odnos je u stvari i presudan. To je onaj termometar kojim treba meriti temperaturu robovskog sistema. Duša celog secesionističkog pokreta je *fužna Karolina*. Ovde dolazi 402 541 rob na 301 271 slobodnog čoveka. Njoj sledi *Misisipi* koji je dao južnoj konfederaciji diktatora Jeffersona Davisa. U ovoj državi dolazi 436 696 robova na 354 699 slobodnih. Na trećem mestu je *Alabama* sa 435 132 roba na 529 164 slobodnih.

Poslednja od spornih pograničnih država koja treba još da navedemo je *Kentaki*. Njegova najnovija istorija je naročito karakteristična za politiku južne konfederacije. U Kentakiju na 1 135 713 stanovnika dolazi 225 490 robova. U toku triju uzastopnih opštih izbora — u zimu 1861. za Kongres pograničnih država, zatim u junu 1861. za Kongres u Vašingtonu i, najzad, u avgustu 1861. za zakonodavno telo države Kentaki — stalno je rasla većina koja se izjašnjavala za Uniju. Nasuprot tome, guverner Kentakija Magoffin i svi ostali velikodostojnici države fanatične su pristalice robovlasničke stranke, a isti je slučaj i sa Breckinridge-om, senatorom Kentakija u Vašingtonu, potpredsednikom Sjedinjenih Država pod Buchananom i predsedničkim kandidatom robovlasničke stranke na izborima 1860. Iako isuviše slab da pridobije Kentaki za secesiju, uticaj robovlasničke stranke bio je dovoljno moćan da izmami izjavu o neutralnosti prilikom izbivanja rata. Konfederacija je priznavala neutralnost dok je to služilo njenim ciljevima, dok je bila zauzeta slamanjem otpora u Istočnom Tenesiju. Ali, čim je ostvarila taj cilj, odmah je udarila kundakom po vratima Kentakija uz poklič: *„Jugu je potrebna celokupna njegova teritorija. On hoće i mora da je ima!“*

Sa jugozapada i jugoistoka prodrli su istovremeno njeni piratski korpusi u »neutralnu« državu. Kentaki se probudio iz sna neutralnosti, njegovo zakonodavno telo otvoreno se izjasnilo za Uniju, okružilo izdajničkog guvernera jednim komitetom za javnu bezbednost, pozvalo narod na oružje, proteralo Breckinridge-a u izgnanstvo i naredilo secesionistima da se odmah povuku sa zauzetog područja. To je bio signal za rat. Jedna armija južne konfederacije krenula je na Luisvil, dok su dobrovoljci iz Ilinioisa, Indijane i Ohaja hitali u pomoć da spasu Kentaki od oružanih misionara robovlasničke stranke.

Pokušaji konfederacije da sebi priključi, na primer, Misuri i Kentaki protiv volje ovih država pokazuju koliko su šuplji izgovori da se ona borila za prava pojedinih država i protiv njihovog sužavanja

od strane Unije. Pojedinim državama koje ubraja među »južne« ona u svakom slučaju priznaje pravo da se otepe od Unije, ali ni u kom slučaju i pravo da ostanu u Uniji.

Bez protivurečnih elemenata nisu čak ni prave robovlasničke države, ma koliko im spoljašnji rat, vojna diktatura unutra i ropstvo na sve strane trenutno davali izgled harmonije. Upadljivi primer je *Teksas* sa 180 388 robova na 601 039 stanovnika. Zakon od 1845, na osnovu kojeg je *Teksas* kao robovlasnička država pristupio redovima Sjedinjenih Država, omogućavao je da se od njegove teritorije stvori ne jedna već pet država. Time bi Jug, umesto dva, dobio deset novih glasova u američkom Senatu, a povećavanje broja njegovih glasova u Senatu bio je glavni cilj njegove tadašnje politike. Robovlasnici su ipak došli do zaključka da bi od 1845. do 1860. bilo neprihvatljivo da se *Teksas*, gde nemačko stanovništvo igra značajnu ulogu, podeli makar i u svega dve države, a da se time u drugoj državi ne prizna prevlast stranci slobodnog rada nad strankom ropstva. Evo najboljeg dokaza koliko je u samom *Teksasu* snažan otpor robovlasničkoj oligarhiji.

Džordžija je najveća i najnaseljenija među robovlasničkim državama. Na ukupnu masu stanovnika od 1 057 327 dolazi 462 230 robova, dakle, gotovo polovina stanovništva. Uprkos tome, robovlasničkoj stranci dosad nije pošlo za rukom da putem opštenarodnog referenduma u *Džordžiji* sankcioniše ustav koji je u *Montgomeriju* bio nametnut Jug.

U državnoj konvenciji *Luizijane*, koja se sastala 21. marta 1861. u *Nju Orleansu*, izjavio je *Roselius*, politički veteran države:

«*Montgomerijski* ustav nije nikakav ustav, to je zavera. Umesto narodne vlade on inauguriše *mrsku i neograničenu oligarhiju*. Narodu nije bilo dopušteno da tom prilikom učestvuje. *Montgomerijski* ustav je iskopao grob političkoj slobodi, a sad smo pozvani da prisustvujemo njenom pogrebu.»

Naime, oligarhija od 300 000 robovlasnika nije iskoristila kongres u *Montgomeriju* samo zato da bi proklamovala otepljenje Juga od Severa. Ona ga je istovremeno iskoristila za izokretanje unutrašnjih ustava robovlasničkih država, za potpuno podjarmljivanje dela belog stanovništva koje je pod zaštitom i demokratskim ustavom Unije očuvalo sebi još nešto samostalnosti. Već od 1856. do 1860. politički predstavnici, pravnici, moralisti i teolozi robovlasničke stranke nastojali su da dokažu, ne toliko da je ropstvo crnaca opravdano, koliko da je boja kože sporedna stvar i da je radnička klasa svuda stvorena za robovanje.

Vidi se, dakle, da je rat južne konfederacije u pravom smislu reći porobljivački rat za proširenje i ovekovečavanje ropstva. Veći deo pograničnih država i teritorija još se nalazi u posedu Unije za koju su se one opredelile najpre glasačkim listićima, a zatim i oružjem. Ali, konfederacija ih ubraja u »*Jug*« i pokušava da ih preotme

Severu. U pograničnim državama koje je privremeno zaposela drži pomoću prekih sudova na uzdi relativno slobodno brdsko područje. Unutar pravih robovlasničkih država potiskuje dosadašnju demokratiju neograničenom oligarhijom 300 000 robovlasnika.

Odustajanjem od svojih porobljivačkih planova južna konfederacija odrekla bi se svoje sposobnosti za život i ciljeva secesije. Do secesije je i došlo samo zato što više nije izgledalo ostvarljivo da se unutar Unije pogranične države i teritorije pretvaraju u robovlasničke države. S druge strane, miroljubivim ustupanjem spornih područja južnoj konfederaciji Sever bi prepustio robovlasničkoj republici više od tri četvrtine ukupnog područja Sjedinjenih Država. Sever bi izgubio ceo Meksički zaliv, Atlantski okean sa izuzetkom uskog pojasa od Penobskotskog do Deleverskog zaliva, a bio bi odsečen i od Tihog okeana. Misuri, Kansas, Novi Meksiko i Arkanzas sledili bi Kaliforniju^[128]. Velike zemljoradničke države u kotlini između Stenovitih planina i Aligena, u dolinama Misisipija, Misurija i Ohaja, nesposobne da istrgnu deltu Misisipija iz ruku snažne, neprijateljske robovlasničke republike Juga, bile bi zbog svojih ekonomskih interesa prinuđene da se odvoje od Severa i da pristupe južnoj konfederaciji. Ove severozapadne države bi onda i same povukle za sobom u isti kovitlac secesije sve ostale severnjačke države dalje prema istoku, sa izuzetkom možda Nove Engleske.^[129]

Došlo bi, u stvari, ne do raspustanja Unije, već do njene *reorganizacije*, i to *reorganizacije na temelju ropstva*, a pod priznatom kontrolom robovlasničke oligarhije. Plan jedne ovakve reorganizacije više puta su javno proklamovali glavni govornici Juga na kongresu u Montgomeriju, ukazujući na paragraf novog ustava koji ostavlja otvorena vrata za priključenje svake države stare Unije novoj konfederaciji. Robovski sistem okružio bi celu Uniju. U severnim državama, gde je crnačko ropstvo praktično neizvodljivo, radnička klasa belaca sve više bi se srozavala na nivo helota.^[130] Ovo bi u potpunosti odgovaralo glasno objavljenom načelu da su samo pojedine rase sposobne za slobodu, i kao što je svojevrсни rad na Jugu sudbina crnaca, on bi to na Severu bio za Nemce i Irce ili za njihovo najbliže potomstvo.

Sadašnja borba između Juga i Severa nije, dakle, ništa drugo nego borba dva društvena sistema, sistema ropstva i sistema slobodnog rada. Kako ovi sistemi ne mogu više opstojati zajedno u miru na severnoameričkom kontinentu, izbila je borba. Ona se može završiti samo pobedom bilo jednog bilo drugog sistema.

Iako su pogranične države, sporna područja u kojima su se dosad dva sistema borila za prevlast, pravi trn u oku Juga, ipak s druge strane ne treba smetnuti s uma da su one u dosadašnjem toku rata predstavljale glavnu slabost Severa. Deo robovlasnika u ovim pokrajinama je po naređenju zaverenika sa Juga ispoljavao lažnu lojalnost prema Severu; drugi deo je i stvarno, na osnovu realnih interesa i tradicionalnih shvatanja, našao za shodno da pođe sa Unijom. Ali, oba dela

su podjednako sputavala Sever. Zabrinutost za dobro raspoloženje »lojalnih« robovlasnika pograničnih država, bojazan da se ne gurnu secesiji u naručje, ukratko, blagonaklona obazrivost prema interesima, predrasudama i osetljivosti ovih sumnjivih saveznika nanela je vladi Unije od početka rata neizlečive rane, navodila ju je na polovične mere, prinudila je da licemerno prenebregne princip ratovanja i da poštedi najranjivije mesto protivnika, koren zla — *samo ropstvo*.

Ako je Lincoln još nedavno malodušno opozvao Frémontovu Misursku proklamaciju o oslobođenju crnaca koji su pripadali pobunjenicima^[131], to se dogodilo samo iz obzira prema glasnim protestima »lojalnih« robovlasnika Kentakija. Međutim, došlo je do prekreta. Sa Kentakijem je na bojno polje između Juga i Severa gurnuta i poslednja pogranična država. A prenošenjem stvarnog rata za pogranične države u njih same pitanje njihovog dobijanja ili gubitka ispalo je iz sfere diplomatskih i parlamentarnih pregovora. Deo robovlasnika će odbaciti masku lojalnosti, dok će se drugi deo zadovoljiti izgledima na dobijanje novčane odštete, kakvu je i Velika Britanija dala zapadnoindijskim plantažerima.^[132] Sami događaji iznuđuju objavu odlučujuće parole — o *emancipaciji robova*.

Neke od najnovijih izjava pokazuju da se i najokoreliji demokraci i diplomati Severa osećaju privučeni ovom tačkom. General Cass, ministar rata pod Buchananom i jedan od najvatrenijih saveznika Juga, izjavljuje u jednom otvorenom cirkularnom pismu da je oslobođenje robova *conditio sine qua non*¹ da se spase Unija. Dr Brownson, lider katoličke stranke Severa, koji je po sopstvenom priznanju bio od 1836. do 1860. najenergičniji protivnik pokreta emancipacije, objavljuje u oktobarskom broju svoje »*Revue*«^[133] članak u *prilog* ukidanja ropstva.

»Ako smo se borili protiv abolicije«, kaže on pored ostalog, »sve dok smo smatrali da ona ugrožava Uniju, onda treba sada utoliko odlučnije da istupimo protiv održavanja ropstva, otkako smo se uverili da je produžavanje ropstva nespojivo sa održanjem Unije ili naše nacije kao slobodne republike.«

Najzad, i »*World*«^[134], njujorški organ diplomata kabineta iz Vašingtona, zaključuje jedan od svojih poslednjih gromoglasnih članaka protiv abolicionista sledećim rečima:

»Onog dana kad padne odluka o propasti bilo ropstva bilo Unije biće izrečena smrtna presuda ropstvu. Ako Sever ne može da pobjedi *bez* emancipacije, on će pobediti *sa* emancipacijom.«

Naslov originala:

Der Bürgerkrieg in den Vereinigten Staaten

Napisano krajem oktobra 1861.

Prvi put objavljeno u listu »*Die Presse*«, br. 306 od 7. novembra 1861.

Prevod s nemačkog

¹ neizostavni uslov

Karl Marx

Krizu u Engleskoj

Engleska se nalazi danas, kao i pre petnaest godina, pred jednom katastrofom koja pretila da u samom korenu uzdrma ceo njen ekonomski sistem. Kao što je poznato, *krompir* je predstavljao za Irsku, a i za ne baš beznačajni deo engleskog radničkog stanovništva, isključivu namirnicu u godinama 1845. i 1846, kada je bolest krompira pretvorila ovaj irski koren života u trulež. Rezultati ove velike katastrofe su poznati. Irsko stanovništvo je opalo za dva miliona, od čega je deo umro od gladi, dok su ostali pobjegli preko Atlantskog okeana. Istovremeno je ova strahovita nesreća doprinela pobjedi engleske stranke slobodne trgovine; engleska zemljoposjednička aristokratija bila je prinuđena da se odrekne jednog od svojih najunosnijih monopola, a ukidanje Zakona o žitu obezbedilo je jednu širu i zdraviju osnovu za reprodukciju i održanje miliona radnika.

Ono što je *krompir* predstavljao za irsku poljoprivredu, to je predstavljao *pamuk* za vodeću industrijsku granu Velike Britanije. Od njegove prerade zavisi opstanak mase stanovništva, koja je veća od ukupnog broja stanovnika Škotske ili od dve trećine sadašnjeg broja stanovnika Irske. Naime, prema popisu od 1861. iznosilo je stanovništvo Škotske 3 061 117 ljudi, a Irske još svega 5 764 543, dok više od četiri miliona živi u Engleskoj i Škotskoj direktno ili indirektno od pamučne industrije. Doduše, biljka pamuka nije obolela. Isto tako, ni njegova proizvodnja nije monopol pojedinih predela zemlje. Naprotiv, nijedna biljka koja lifieruje sirovinu za odevanje ne uspeva na tako širokim prostranstvima ni u Americi, Aziji i Africi. Monopol na pamuk robovlasničkih država Američke Unije ni u kom slučaju nije prirodni, već istorijski monopol. On je rastao i razvijao se istovremeno sa monopolom engleske pamučne industrije na svetskom tržištu. Godine 1793, neposredno posle velikih pronalazaka u oblasti mehanike u Engleskoj, pronašao je neki kveker iz Konektikata, Ely Whitney, »cottongin«, mašinu za grebanje pamuka, koja izdvaja vlakna od semena. Pre tog pronalaska se i najnapornijim radnim danom jednog crnca jedva uspevalo da se jedna funta pamučnih vlakana odvoji od pamučnog semena. Posle pronalaska »cotton-

gina« bila je u stanju i stara crnkinja da sasvim komotno dnevno isporučiti 50 funti pamučnog vlakna, a postupnim poboljšanjima učinak mašine je docnije i udvostručen. Time su okovi proizvodnje pamuka u Sjedinjenim Državama raskinuti. Ona je ubrzo, uporedo sa engleskom pamučnom industrijom, izrasla u komercijalnu velesilu. Tokom razvoja je izgledalo da bi monopol američkog pamuka, kao preteća avet, mogao tu i tamo da zastraši Englesku. Takav jedan trenutak nastupio je, na primer, u vreme kad je emancipacija crnaca u engleskim kolonijama otkupljena sa 20 000 000 funti sterlinga. Smatralo se da je tugaljiva stvar da industrija u Lankaširu i Jorkširu počiva na suverenitetu robovlasničke kamdžije u Džordžiji i Alabami, dok engleski narod nameće sebi tako veliku žrtvu da bi ukinuo ropstvo u sopstvenim kolonijama. Sama filantropija ne stvara istoriju, a ponajmanje istoriju trgovine. Slične nedoumice javljale su se uvek čim bi loša letina pogodila pamuk u Sjedinjenim Državama i čim bi robovlasnici uza sve to još i iskoristili ovakav prirodni događaj da raznim kombinacijama veštački podignu cenu pamuka. Engleski prelci i tkачi pretili bi tada »kralju pamuku« pobunom. Na videlo su dolazili raznorazni projekti o nabavci pamuka iz azijskih i afričkih izvora. Tako je, na primer, bilo 1850. U međuvremenu bi već naredna dobra žetva u Sjedinjenim Državama pobeđonosno stišala ovakve zahteve za emancipacijom. A, američki monopol pamuka dostigao je poslednjih godina dotad još neslućene razmere, zahvaljujući delimično slobodno-trgovinskom zakonodavstvu kojim je ukinuta dotadašnja diferencijalna carina na pamuk koji je proizvođen robovskim radom, a delimično i istovremenim džinovskim koracima engleske pamučne industrije kao i u američkom gajenju pamuka u toku poslednje decenije. Već 1857. godine iznosila je potrošnja pamuka u Engleskoj blizu milijardu i po funti.

I evo, odjednom je američki građanski rat pogodio ovaj temeljni stub engleske industrije. Dok Unija blokira luke južnjačkih država kako bi sprečavanjem izvoza njihove ovogodišnje letine pamuka izazvala presušivanje glavnog izvora prihoda secesionista, konfederacija čini ovu blokadu prinudnom svojom odlukom da se ni bala pamuka ne sme nekontrolisano izvesti, već da, štaviše, treba Englesku naterati da sama dođe i preveze za sebe pamuk iz južnjačkih luka. Treba Englesku naterati da silom probije blokadu, da zatim objavi rat Uniji i da tako svoj mač baci na tas robovlasničkih država.

Od početka američkog građanskog rata cena pamuka u Engleskoj stalno je rasla, ali za dugo vremena u manjoj meri nego što se očekivalo. Po svemu je izgledalo da engleski trgovački krugovi sa velikom ravnodušnošću gledaju na američku krizu. Uzrok ovog hladnokrvnog stava bio je očevidan. Celokupna poslednja američka žetva nalazila se već duže vremena u Evropi. Nova žetva se nikad ne ukrcava pre kraja novembra, a ovo ukrcavanje retko dostiže neke veće razmere pre kraja decembra. Dotad je moglo da bude prilično svejedno hoće li bale pa-

muka ostati na plantažama, ili će odmah posle pakovanja biti otpremljene u luke Juga. Ukoliko bi blokada u bilo koje vreme pre kraja godine prestala, Engleska bi mogla sa sigurnošću računati da će u martu ili aprilu dobiti uobičajene isporuke pamuka, kao da blokade nikad nije ni bilo. Ali, engleski trgovački krugovi, većim delom obmanjivani od engleske štampe, uljuljkivali su se u snove da će se otprilike šestomesečni ratni prizor okončati sa priznanjem Konfederacije od strane Sjedinjenih Država. Ipak, krajem avgusta pojavili su se Severnoamerikanci na liverpulskom tržištu da tamo kupe pamuk, nešto radi špekulisanja u Evropi, a nešto i radi njegovog ponovnog ukrcavanja za Severnu Ameriku. Ovaj nečuveni događaj otvorio je oči Englezima. Oni su počinjali da shvataju ozbiljnost situacije. Otada se liverpulsko tržište pamuka nalazi u grozničavom uzbuđenju; cene pamuka ubrzo su porasle za 100 procenata iznad prosečnog nivoa, a špekulacije pamukom dobile su isti onakav neobuzdan karakter kakav su 1845. imale špekulacije sa železnicom. Predionice i tkačnice u Lankaširu i ostalim središtima britanske pamučne industrije ograničile su radno vreme na tri dana u nedelji, s tim što su ponegde i u potpunosti zaustavljene mašine, nepoželjne reperkusije na ostale industrijske grane takođe nisu izostale i cela Engleska u ovom trenutku drhti, suočena sa najvećom ekonomskom katastrofom, koja joj je ikad dosad pretila.

Razumljivo je da raste potrošnja *indijskog* pamuka i da će rastuće cene još više ubrzati dovoz iz prastare postojbine pamuka. Međutim, nemoguće je u roku od tako reći nekoliko meseci iz temelja izmeniti uslove proizvodnje i tokove trgovine. Engleska ispašta sada svoju dugotrajnu lošu vladavinu u Indiji. Njeni sadašnji grčeviti pokušaji da američki pamuk zameni indijskim nailaze na dve velike prepreke: nedostatak sredstava veze i saobraćaja u Indiji i beznadežni položaj indijskog seljaka koji mu ne dopušta da iskoristi trenutno povoljne okolnosti. Ali, i bez obzira na to, pa i bez obzira na proces oplemenjavanja kroz koji indijski pamuk još treba da prođe pre nego što bude mogao da zauzme mesto američkog, čak i pod najpovoljnijim okolnostima bile bi potrebne *godine*, dok bi Indija mogla da proizvede traženi kvantum pamuka za izvoz. A za *četiri meseca*, to je statistički potvrđeno, zaliha pamuka u Liverpulu biće progutana. A i ona će potrajati toliko samo ako britanski prelci pamuka i tkači u još većoj meri nego dosad sprovedu ograničenje radnog vremena na tri dana u nedelji i potpuno zaustavljanje jednog dela mašina. Jedna ovakva procedura izlaže već sada fabričke distrikte najvećim socijalnim patnjama. A ako se američka blokada produži i posle januara! Šta onda?

Naslov originala:
Die Krise in England

Napisano oko 1. novembra 1861.

Prvi put objavljeno u listu „Die Presse“,
br. 305 od 6. novembra 1861.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Britanska trgovina

Devetomesečni izveštaji engleskog Ministarstva trgovine zaključno sa 30. septembrom 1861. godine pokazuju veliko smanjenje izvoza a još veći porast uvoza. Poređenje izvoznih lista za poslednje tri godine daje sledeći opšti rezultat:

Vrednost izvoza za devet meseci do 30. septembra

1859.	98 037 311 f. st.
1860.	101 724 346 „
1861.	93 795 332 „

Prema tome, ako se upoređi sa odgovarajućim periodom u 1860. godini, *ovogodišnji izvoz* se smanjio za 7 929 014 funti sterlinga; pri tom se nesravnjivo veći deo ukupnog smanjenja, naime, 5 671 730 funti sterlinga objašnjava iznenadnim sužavanjem razmera američke trgovine. Razmere u kojima je opšti gubitak izazvan ovim uzrokom pogodio razne grane britanske industrije mogu se videti iz sledeće tabele:

Vrednost izvoza u SAD za devet meseci do 30. septembra

	1859.	1860.	1861.
	f. st.	f. st.	f. st.
Pivo	78 060	78 843	25 642
Ugalj i antracit	144 556	156 665	200 244
Pamučne tkanine	2 753 782	2 776 472	1 130 973
Zemljano posuđe i porculan	448 661	518 778	191 606
Galanterija i pomodna roba	1 204 085	1 083 438	542 312
Platnena roba	1 486 276	1 337 778	493 654

Vrednost izvoza u SAD za devet meseci do 30. septembra

	1859.	1860.	1861.
	f. st.	f. st.	f. st.
Gvoždarska i nožarska roba	865 066	776 772	446 095
Metali — Gvožđe — Sirovo gvožđe	205 947	165 052	79 086
Poluge, zavrtnji i šipke	642 822	546 493	148 587
Šine svih vrsta	744 505	665 619	168 657
Liveño gvožđe	16 489	17 056	9 239
Kovano gvožđe svih vrsta	357 162	378 842	125 752
Čelik neobrađen.....	372 465	457 490	216 246
Bakar, ploče i ekseri.....	99 422	44 971	10 005
Olovo, sirovo	53 451	66 015	1 451
Lim u tablama	935 692	833 644	274 488
Uljano seme	122 570	72 915	1 680
So	63 876	84 818	59 809
Svilene tkanine, marame i trake	197 605	102 393	88 360
Ostale izradevine od svile	129 557	93 227	22 984
Soda	439 584	399 153	142 311
Alkoholna pića (britanska)	53 173	56 423	12 430
Vunene tkanine — štofovi svih vrsta	586 701	535 130	250 023
Razne tkanine, flaneli, čebad itd.	1 732 224	1 612 284	652 399
Kamgarn tkanine	1 052 053	840 507	377 597
Ukupno	14 785 784	13 700 778	5 671 630

Pored smanjenja usled opadanja trgovine sa Amerikom, zapaža se takođe da se ukupan izvoz smanjio za 2 257 284 funte sterlinga. Veći deo ovog gubitka nastao je u mesecu septembru, kad su visoka cena pamuku i odgovarajući porast cena pamučnim proizvodima i pređi počeli da vrše snažan uticaj na tržišta britanske Severne Amerike¹, Istočne Indije i Australije. Za vreme čitavog devetomesečnog perioda zaključno sa 30. septembrom 1861. godine Turska i Nemačka su, odmah posle SAD, najviše ograničile potrošnju britanske robe. Izvoz u Francusku nije porastao u bilo kakvom primetnom obimu; jedini upadljiv primer povećanja odnosi se na jedan poljoprivredni proizvod, naime, na vunu od ovaca i jaganjaca. U toku prvih devet meseci 1860. godine Engleska je izvozila u Francusku 4 735 150 funti vune u vrednosti od 345 047 funti sterlinga. U toku odgovarajućeg perioda ove godine taj izvoz se popeo na 8 716 083 funte u vrednosti od 642 468 funti sterlinga. Jedina druga značajnija pojava u izveštajima o izvozu tiče se Italije. Britanski izvoz u novu kraljevinu očigledno raste, činjenica, koja se u znatnoj meri objašnjava engleskim simpatijama prema slobodi Italije. Tako se, na primer, izvoz britan-

¹ Kanade

skih pamučnih tkanina u Sardiniju, Toskanu, Napulj i Siciliju povećao sa 756 892 funte sterlinga u 1860. godini na 1 204 287 funti sterlinga u 1861. godini; izvoz pamučne pređe sa 348 158 u 1860. godini na 538 373 funte sterlinga u 1861. godini; izvoz gvožđa sa 120 867 funti sterlinga u 1860. godini na 160 912 funti sterlinga u 1861. godini.

Uvozne tabele obuhvataju samo prvih *osam meseci* tekuće godine. Njihov opšti rezultat pokazuju sledeće brojke:

Realna vrednost uvoza

1859.	88 993 762 f. st.
1860.	106 894 278 „ „
1861.	114 588 107 „ „

Porast uvoza pripisuje se znatnom povećanju kupovine strane pšenice, čija se vrednost sa 6 796 131 funtu sterlinga u prvih osam meseci 1860. godine popela na 13 431 487 funti sterlinga u odgovarajućem periodu 1861. godine. Što se tiče sirovog pamuka, uvezena količina samo je neznatno opala u odgovarajućem periodu, dok je cena ovog artikla mnogo porasla, što će se videti iz dole navedenih brojki:

Količina uvezenog pamuka (za vreme prvih osam meseci)

	Centi	Vrednost
1859.	8 023 082	24 039 197 f. st.
1860.	10 616 347	28 940 676 „ „
1861.	9 616 087	30 809 279 „ „

U sadašnjem trenutku ne postoji u Engleskoj nikakva opšta politika. Sve i svako je obuzet pitanjem industrije i američkom krizom. U jednom ranijem članku skrenuo sam vam pažnju na grozničavo stanje na liverpulskom tržištu pamuka¹. U stvari, ono je za poslednje dve nedelje ispoljilo sve simptome železničke manije iz 1845. godine. Hirurzi, zubni lekari, lekari, advokati, kuvari, radnici, činovnici i lordovi, glumci i sveštenici, vojnici i mornari, novinari i učiteljice iz pansionata, muškarc i žene, svi su špekulisali sa pamukom. Mnoge partije pamuka, koje su kupovane, prodavane i preprodavane, sastojale su se samo iz jedne, dve, tri ili četiri bale. Znatnije količine su ostajale u istim skladištima, mada su dvadeset puta menjale vlasnike. Onaj ko je kupio pamuk u 10 sati nudio ga je na prodaju u 11 sati i ostvarivao zaradu od $\frac{1}{2}$ penija po funti. Mnoge partije su na ovaj način više puta prelazile iz ruke u ruku u toku 12 časova. Međutim,

¹ Vidi u ovom tomu, str. 197 - 199.

ove nedelje je nastupila neka vrsta reakcije, zahvaljujući jednoj jedinjoj okolnosti da je šiling okrugla brojka sastavljena od 12 pensa, i većina je bila odlučila da proda svoj pamuk čim cena funti dostigne jedan šiling; zbog toga je iznenada došlo do velikog povećanja ponude pamuka, i otuda smanjenje njegove cene. Ovo, ipak, može da bude samo prolazno.

Kad se britanski duh jednom navikne na misao da funta pamuka može koštati 15 pensa, privremena prepreka za špekulaciju će se srušiti, i špekulantska manija će ponovo izbiti sa udvojenom žestinom. Postoji u ovakvom razvoju jedna stvar povoljna po SAD. To je neprijateljski stav prema pristalicama proboja blokade. Već su objavljeni protesti jednog dela špekulanata, u kojima se, ne bez osnova, kaže da bi svaki ratoboran korak britanske vlade bio akt neposredne nepravde prema onim trgovcima koji su, uzdajući se u vernost britanske vlade priznatom i otvoreno proklamovanom načelu nemešanja, pravili svoje kalkulacije, špekulisali u zemlji, slali porudžbine u inostranstvo i kupovali pamuk, određujući cenu koju će on dostići pod uticajem prirodnih, verovatnih i predvidljivih događaja.

Današnji »The Economist« objavljuje veoma besmislen članak u kome, na osnovu statističkih podataka o stanovništvu i površini SAD, dolazi do zaključka da bi tu bilo dosta prostora za osnivanje bar sedam ogromnih imperija, i da, prema tome, »san o univerzalnom gospodstvu« treba prognati iz duša unionista. Jedini razuman zaključak, koji bi »The Economist« mogao izvući iz svojih statističkih navoda, jeste da Severnjaci, čak i kad bi želeli, ne bi mogli odustati od svojih zahteva a da ne žrtvuju ropstvu prostrane države i teritorije »u kojima se ropstvo još zadržalo ali ne može ostati kao stalna institucija«; ali ovaj jedini razuman zaključak list vešto izbegava da dodirne.

Pored sopstvenih trgovinskih teškoća, Englesku istovremeno zabrinjava kritično stanje francuskih finansija. Manevri Francuske banke da zaustavi odliv plemenitih metala u Englesku posredstvom uslužnih menica, dobijenih od Rothschilda i drugih velikih firmi, doveli su samo, kako je trebalo očekivati, do privremenog ublaženja nezgoda Francuske. Ona se sada redom obraća za pomoć bankama u Berlinu, Hamburgu i Petrogradu; ali svi ovi pokušaji, umesto da pruže olakšanje, samo su otkrili beznadežnost. Škripac u kome se, u stvari, nalazi francuska vlada jasno se očituje iz dve mere kojima je ona pribegla u toku dve nedelje. Interes na državne obveznice morao se podići na 7,5% da bi se one održale, dok je Victoru Emmanuelu naređeno da delimično odloži dospele otplate novog italijanskog zajma, u koji su francuski kapitalisti uložili vrlo krupnu svotu. On je, razume se, pristao na zahtev svog pokrovitelja.

U Tiljerijama postoje sada dva suprotna uticaja koji predlažu dva suprotna sredstva za privremeno izlečenje ove finansijske bolesti. Pravi bonapartisti, Persigny i Crédit mobilier⁽¹³⁵⁾, kuju plan da potčine Francusku banku neposrednoj i potpunoj kontroli vlade, da je

pretvore u običan privesak Ministarstva finansija i da tako stečenu vlast iskoriste za neograničenu emisiju nekonvertibilnog državnog papirnog novca. Druga strana, koju predstavljaju Fould i ostali otpadnici pređašnjih režima, predlaže novi zajam, čiji se iznos različito procenjuje, najskromnije na 16 000 000 funti sterlinga a najsmelije na 30 000 000 funti sterlinga.

Naslov originala: *British Commerce*

Napisano 2. novembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 6440 od 23. novembra 1861.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Glose o narodnoj privredi

Opšte politike sada nema u Engleskoj. Interesovanje zemlje iscrpljuje se u francuskoj finansijskoj, trgovinskoj i poljoprivrednoj krizi, u britanskoj industrijskoj krizi, u oskudici pamuka i u američkom pitanju.

U ovdašnjim kompetentnim krugovima nije se ni za trenutak posumnjalo da upotreba uslužnih menica Francuske banke prema pojedinim velikim kućama s obe strane Kanala predstavlja palijativnu meru najgore vrste. Sve što se time postiglo i moglo postići bilo je *trenutno* smanjenje odliva zlata u Englesku. Uzastopni pokušaji Francuske banke da mobiliše metalne rezerve u Petrogradu, Hamburgu i Berlinu škode njenom kreditu a ne popunjavaju njenu kasu. Podizanje kamatne stope na blagajničke bonove radi održavanja njihovog kursa i potreba da se od Vittoria Emanuela izdejstvuju olakšice za novi italijanski zajam — i jedno i drugo ovde se tumači kao sumnjiv simptom francuske finansijske bolesti. Uz to se zna da se u ovom trenutku u Tiljerijama dva projekta bore za prvenstvo. Punokrvni bonapartisti, na čelu sa Persignyjem i Péreire-om (iz Crédit mobilier⁽¹³⁵⁾) žele u potpunosti da potčine Francusku banku vladi, da je svedu na običan biro Ministarstva finansija i da tako preobraženi institut upotrebe kao fabriku asignata.

Poznato je da je ovo u osnovi bio prvobitni princip organizacije Crédit mobilier-a. Manje avanturistička stranka, koju zastupaju Fould i ostali renegati iz vremena Louis-a Philippes-a, predlaže jedan *novi narodni zajam* koji bi, po jednima, dostigao 400, a po drugima, 700 miliona franaka. U svom današnjem uvodniku list «The Times» svakako odražava mišljenje Sitiya kad ističe da je ekonomska kriza Francusku sasvim paralisala i lišila je njenog uticaja u Evropi. Ali, varaju se i list «The Times» i Siti. Pođe li za rukom decembarskom režimu da preživi zimu bez većih unutrašnjih potresa, odjeknuće onda u proleće njegove ratne fanfare. Unutrašnje nevolje neće time biti izlečene, ali će biti zaglušene.

U jednom od ranijih pisama ukazao sam na to da podvale sa pamukom u Liverpulu podsećaju sasvim na najluđa vremena železničke manije iz 1845.¹ Zubari, hirurzi, advokati, kuvarice, udovice, radnici, pisci i lordovi, komedijaši i sveštenici, vojnici i krojači, novinari i kućevlasnici, muško i žensko, sve je to špekulisalo pamukom. Kupovane, prodavane i preprodavane su sasvim male količine od jedne do četiri bale. Značajnije količine ostajale su mesecima da leže u istom skladištu, mađa su i dvadeset puta menjale vlasnika. Ako bi neko u 10 časova kupio pamuk, prodao bi ga već u 11 časova uz poskupljenje od $\frac{1}{2}$ pensi po funti. Tako je isti pamuk često i šest puta u toku deset časova prošao kroz različite ruke. Ove nedelje ipak je došlo do neke vrste zastoja, i to ne iz nekog racionalnog razloga, već samo zato što je funta pamuka (osrednji orleanski pamuk) dostigla visinu od 1 šilinga, a to je 12 pensa, dakle okrugla suma. I tako se svako rešio da krene u napad čim taj maksimum bude dostignut. Otud iznenadni porast ponude i odgovarajuće reakcije. Ali, čim se Englez uveri u mogućnost da cena funte pamuka može da se popne i *iznad* jednog šilinga, vrzino kolo još luđe će se nastaviti.

Poslednji zvanični mesečni izveštaji Board of Trade-a² o kritičnom izvozu i uvozu nimalo nije razvedrio tmurno raspoloženje. *Tabela izvoza* obuhvata devetomesečni period od januara do septembra 1861. Ona pokazuje gubitak od oko 8 miliona funti sterlinga u odnosu na isti period 1860. godine. Od toga 5 671 730 funti sterlinga otpada na izvoz u Sjedinjene Države, a ostatak se raspoređuje na britansku Severnu Ameriku³, Istočnu Indiju, Australiju, Tursku i Nemačku. Porast je samo prema Italiji. Tako je, na primer, izvoz britanskih pamučnih tkanina u Sardiniju, Toskanu, Napulj i Siciliju porastao od 756 892 funti sterlinga u 1860. godini na 1 204 287 funti u 1861; izvoz britanske pamučne pređe od 348 158 na 538 373 funti sterlinga; izvoz gvožđa od 120 867 na 160 912 funti sterlinga itd. Ove brojke nisu bez uticaja na britanske simpatije za slobodu Italije.

Dok je izvozna trgovina Velike Britanije opala za gotovo 8 miliona funti sterlinga, njena *uvozna trgovina* je još u većoj proporciji *porasla*, a ta okolnost nimalo ne olakšava uravnoteženje bilansa. Naime, porast uvoza potiče od povećanja uvoza pšenice. Dok je u prvih *osam* meseci 1860. vrednost uvezene pšenice iznosila samo 6 796 131 funtu sterlinga, ona je u istom periodu ove godine porasla na 13 431 487 funti.

Najčudniji fenomen koji otkriva *tabela uvoza* je nagli porast *uvoza iz Francuske* koji već sada dostiže visinu od blizu 18 miliona funti sterlinga (godišnje), dok engleski izvoz u Francusku nije mnogo značajniji nego što je možda izvoz u Holandiju. Kontinentalni političari su potpuno prevideli ovaj sasvim novi fenomen moderne istorije trgovine. On pokazuje da je ekonomska zavisnost Francuske od Engleske

¹ Vidi u ovom tomu, str. 227. — ² Ministarstva trgovine i saobraćaja —

³ Kanadu

šest puta veća nego što je ekonomska zavisnost Engleske od Francuske, razume se, ukoliko se brojke engleskog izvoza i uvoza ne samo posmatraju, već se i upoređuju sa francuskim izvozom i uvozom. A onda se ispostavlja da je Engleska sada postala glavno izvozno tržište za Francusku, dok je Francuska ostala sasvim sekundarno izvozno tržište za Englesku. Otuda i bojazan od konflikta sa »perfidnim Albionom«, uprkos svom šovinizmu i vaterloovskim tiradama.

Najzad, iz poslednjih tabela engleskog izvoza i uvoza proizilazi još jedna važna činjenica. Dok je engleski izvoz u *Sjedinjene Države* za prvih *devet* meseci ove godine opao za više od 25 procenata u odnosu na isti period 1860. godine, sama njujorška luka je za prvih *osam* meseci ove godine povećala svoj izvoz u Englesku za 6 miliona funti sterlinga. Izvoz američkog zlata u Englesku je u toku ovog perioda gotovo prestao, dok sada, upravo obrnuto, zlato već nedeljama otiče iz Engleske za Njujork. U stvari, to sada Engleska i Francuska svojim mršavim žetvama pokrivaju severnoamerički platni deficit, dok su Morrillova tarifa^[97] i ekonomika koja se ne može odvojiti od građanskog rata istovremeno decimirali potrošnju engleskih i francuskih fabrikata u Severnoj Americi. I neka se sad uporede ove statističke činjenice sa naricanjem lista »The Times« nad finansijskim slomom Severne Amerike!

Naslov originala:

Völkswirtschaftliche Glossen

Napisano 3. novembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu »Die Presse«,
br. 308 od 9. novembra 1861.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Intervencija u Meksiku

Na svoj poznati šareno-kaleidoskopski, afektirano-humoristički način list »The Times« objavljuje danas uvodnik o prodoru francuskih trupa u Dapental i o protestu Švajcarske protiv ove povrede granica.^[136] Proročište iz Printing House Square^[110] priseća se kako su u vreme žestokih borbi između engleskih fabrikanaata i zemljoposjednika mala deca, zaposlena u fabrikama, bila nagovarana da ubacuju eksere u najfinije delove mašinerije i da tako ometaju kretanje moćnih automata. Mašinerija je Evropa, malo dete je Švajcarska, a ekser koji *ona* ubacuje u jednolični rad automata je prodor *Louis-a Bonaparte* u njeno područje, upravo, to je njena povika zbog tog prodora. I tako se ekser pretvara iznenada u krik zbog uboda ekserom, a slikovito upoređenje u šegačenje sa čitaocem koji očekuje stvarno upoređenje. »The Times« se dalje zabavlja sopstvenim otkrićem da se Dapental sastoji od jednog jedinog sela po imenu Kresonier. A članak se završava nečim što potpuno protivreči početku. Zašto, kaže se, toliko buče oko ove beskrajno male švajcarske ništarije, kada će već sledećeg proleća Evropa sa svih strana biti u plamenu? Ne treba zaboraviti da je Evropa kratko vreme pre toga bila jedan ispravni automat. Ceo članak je čista besmislica, ipak ima svoj smisao. To je najava da je Palmerston svojim saveznicima s one strane Kanala dao *carte blanche*¹ u pitanjima Švajcarske. Objašnjenje ove najave nalazi se u suvoparnoj belešci lista »Le Moniteur« da su Engleska, Francuska i Španija zaključile 31. oktobra sporazum o zajedničkoj *intervenciji u Meksiku*.^[137] I isto onoliko koliko je kanton Vat udaljen od Verakruza, toliko su bliski jedno drugome članak lista »The Times« o Dapentalu i beleška lista »Le Moniteur« o Meksiku.

Verovatno je da je Louis Bonaparte intervenciju u Meksiku svrtao među mnoge mogućnosti koje drži neprekidno spremne za razo-

¹ neograničeno punomoćje

nodu francuskom narodu. A sigurno je da Španija, kojoj su njeni jef-tini uspesi u Maroku i San Domingu^[138] udarili u glavu, sneva o resta-uraciji u Meksiku. Nema, međutim, nikakve sumnje da projekt Fran-cuske još nije sazreo i da se obe, i Francuska i Španija, opiru jednom krstaškom pohodu na Meksiko pod *engleskom* vrhovnom komandom.

Na dan 24. septembra saopštio je Palmerstonov privatni moni-teur »The Morning Post«^[139], detalje ugovora o zajedničkoj inter-veciji u Meksiku koji su sklopile Engleska, Francuska i Španija. Dan docnije demantovao je list »La Patrie«^[140] postojanje jednog ovakvog ugovora. A 27. septembra demantovao je list »The Times« list »La Patrie«, ne pominjući je. Posle članka u listu »The Times« lord Russell *saopštio* je francuskoj vladi englesku odluku o intervenciji, na šta je gospodin Thouvenel odgovorio da je car Francuza došao do istog zaključka. Sad je došao red na Španiju. U jednom poluzva-ničnom organu španska vlada je objasnila da i ona namerava da inter-veniše u Meksiku, ali ni u kom slučaju na strani Engleske. Deman-tiji su pljuštali na sve strane. List »The Times« je kategorički najavio da je »predsednik američke Unije dao punu saglasnost u pogledu nameravane ekspedicija«. Tek što je ova vest stigla na drugu stranu Atlantskog okeana, već su je kao laž žigosali svi američki vladini organi uz napomenu da će predsednik Lincoln ići sa Meksikom, a ne protiv njega. Iz svega je proizlazilo da je plan za intervenciju u njegovom sadašnjem vidu potekao iz kabineta u St. Džemsu^[141].

Objašnjenja o ciljevima sporazuma nisu bila ništa manje zagonetna i protivurečna. Jedan od Palmerstonovih organa, »The Morning Post«, objavio je da Meksiko nije nikakva organizovana država sa vladom već obično razbojničko gnezdo. Sa njim treba i postupati kao sa takvim. Zadatak ekspedicije je samo jedno — zadovoljenje poverilaca meksičke države u Engleskoj, Francuskoj i Španiji. U tu svrhu bi udružene vojne snage zaposele glavne luke Meksika, počele ubirati uvozne i izvozne carine i zadržale ovu »materijalnu garanciju« dok sva potra-živanja ne budu podmirena.

Drugi Palmerstonov organ, »The Times«, objasnio je, naprotiv, da se Engleska na osnovu dugog iskustva »prekalila u odnosu na pljač-kanje od strane bankrota Meksika«. Nije reč o privatnim interesima poverilaca, već o tome da se »oni nadaju da će već samo prisustvo jedne združene eskadre u zalivu Meksika i zaposedanje pojedinih luka biti dovoljno da obodri meksičku vladu da učini *nove* napore za odr-žanje unutrašnjeg mira i da nezadovoljnike prinudi na opoziciju koja će u većoj meri biti ustavna nego što je Brigandage-ova«.

Po ovome bi, dakle, ekspedicija naišla na podršku zvanične vlade Meksika. Ali, istovremeno »The Times« nagoveštava da »glavni grad Meksika ima dovoljno zdravu klimu za slučaj da bude neophodan tako dalek prodor«.

Najoriginalnije sredstvo za učvršćenje jedne vlade sastoji se, neosporno, u nasilnom sekvestiranju njenih prihoda i teritorija. Samim

posjedanjem luka i ubiranjem carina u njima jedino bi se dalo povoda meksičkoj vladi da uspostavi carinsku liniju koja bi bila povučena više prema unutrašnjosti zemlje. Uvozne carine na inostranu i izvozne carine na američku robu time bi se udvostručile, u stvari, intervencijom bi se zadovoljili zahtevi evropskih poverilaca udaranjem nameta na evropsko-meksičku trgovinu. Platežnu sposobnost može meksička vlada da obezbedi jedino unutrašnjom konsolidacijom, a ona se unutar zemlje može konsolidovati samo dok se respektuje njena nezavisnost prema inostranstvu.

Ako su navodni ciljevi ekspedicije tako protivrečni, onda je još veća protivrečnost između navodnih sredstava i navodnih ciljeva. Engleski vladini organi sami priznaju da bi se jedno ili drugo još moglo ostvariti jednostranom intervencijom Francuske ili Engleske ili Španije, ali da se ništa neće ostvariti *zajedničkom* intervencijom ovih država.

Napominje se da Liberalna stranka pod Juárezom, zvaničnim predsednikom republike, drži vlast na gotovo svim tačkama u Meksiku; a da je Katolička stranka pod generalom Marquezom doživela jedan poraz za drugim, da su pljačkaške rulje koje je ona organizovala potisnute sa Sijeras Kueretara, i upućene na saradnju sa indijanskim poglavicom Mejia-om. Poslednja nada Katoličke stranke bila je *španska* intervencija.

«Jedina tačka», kaže «The Times», oko koje bi eventualno moglo doći do razdora između nas i naših saveznika odnosi se na *vladu Republike*. Engleska želi da je ostavi u rukama Liberalne stranke, dok su Francuska i Španija osumnjicene da drže stranu nedavno srušenoj crkvenoj vlasti. Bilo bi čudno kada bi se Francuska i u novom i u starom svetu istovremeno predstavila kao zaštitnik sveštenika i bandita. Upravo isto onako kao što su u Italiji pristalice Ferdinanda II u Rimu bile obučavane da onemoguće poredak u Napulju, tako i razbojnici u Meksiku, koje crkvena stranka otvoreno proglašava svojim prijateljima, obilaze glavne puteve, pa i ulice glavnog grada.*

I upravo zato učvršćuje Engleska liberalnu vladu; započinjući zajedno sa Francuskom i Španijom krstaški pohod protiv nje, pokušava da uguši anarhiju time što dovodi nove savezničke trupe iz Evrope crkvenoj stranci koja je na umoru!

Meksičke obale, okružene stalno, sem za vreme zimskih meseci mogu da se drže samo ako se osvoji sama zemlja. Ali, treći engleski vladin organ, «The Economist», izjavljuje da je osvajanje Meksika nemoguće.

«Ako bi se pokušalo», kaže ovaj list, «da se pomoću engleske armije nametne jedan engleski princ, izazvao bi se najžešći bes Sjedinjenih Država. Ljubomora Francuske onemogućila bi jedno takvo osvajanje, a i sam predlog bio bi odbačen u engleskom Parlamentu gotovo jednoglasno u istom trenutku kad bi mu i bio podnet. Sa svoje strane, Engleska ne može poveriti Francuskoj vladi Meksika. A o Španiji nema ni govora.*

Cela ekspedicija je, dakle, mistifikacija čiji ključ list »La Patrie« vidi u sledećem:

«Sporazum priznaje neophodnost da se u Meksiku stvori jaka vlada koja će moći da održi red i poredak.»

Radi se prosto o tome da se načelo o pozvanosti Svete alijanse da se meša u unutrašnje poslove evropskih zemalja primeni na američke države uspostavljanjem jedne nove Svete alijanse. Prvi plan ove vrste pripremio je Chateaubriand za Bourbone Španije i Francuske za vreme restauracije.⁽¹⁴²⁾ To je propalo zahvaljujući *Canningu* i *Monroe-u*, predsedniku Sjedinjenih Država koji je anatemisao svako mešanje Evrope u unutrašnje stvari američkih država. Od tog vremena američka Unija stalno proklamuje Monroe-vu doktrinu⁽¹⁴³⁾ kao međunarodni zakon. Ipak, sadašnji građanski rat je stvorio zgodnu priliku za evropske monarhije da obezbede jedan presedan za intervencije na kome bi se dalje moglo da gradi. To je stvarni cilj englesko-francusko-španske intervencije. Njen neposredni rezultat može i treba da bude jedino *ponovno uspostavljanje* anarhije u Meksiku gde ona upravo izumire.

Bez obzira na sve opšte međunarodnopravne stavove, za Evropu je od velikog značaja to što je Engleska koncesijama na području kontinentalne politike otkupila sebi pravo da se u meksičkoj ekspediciji nađe u pratnji Louis-a Bonaparte.

Naslov originala:

Die Intervention in Mexiko

Napisano 7. novembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu »Die Presse«,
br. 311 od 12. novembra 1861.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Intervencija u Meksiku

Intervencija u Meksiku koju smeraju Engleska, Francuska i Španija jeste, po mom mišljenju, jedan od najčudovišnijih poduhvata koji su ikad zabeleženi u analima međunarodne istorije. To je lukavstvo pravog palmerstonovskog kova koje besmislenošću cilja i maloumnošću primenjenih sredstava zapanjuje neposvećene i izgleda sasvim nespojivo sa poznatom prepredenošću starog smutljivca.

Meksička ekspedicija spada, verovatno, među mnogobrojne zamisli koje je Louis Bonaparte prinuđen da drži stalno u pripravnosti da bi zaokupljao pažnju francuskog naroda. Sigurno je da Španija, čiju su ionako ne mnogo pametnu glavu sasvim zavrteli njeni nedavni jeftini uspesi u Maroku i San Domingu, sanja o restauraciji u Meksiku. Ali, nema sumnje da francuski plan ni izdaleka nije sazreo, i da su se i Francuska i Španija na sve moguće načine suprotstavljale zajedničkoj ekspediciji u Meksiku pod engleskim rukovodstvom.

Na dan 24. septembra Palmerstonov privatni moniteur¹, »The London Morning Post«, prvi je u svim pojedinostima objavio plan o zajedničkoj intervenciji i to, kako je list rekao, prema odredbama upravo zaključenog ugovora između Engleske, Francuske i Španije. Tek što je ovo saopštenje prešlo Lamanš, francuska vlada ga je na stupcima pariskog lista »La Patrie« proglasila za suštu laž. Dvadeset sedmog septembra londonski »The Times«, Palmerstonov nacionalni organ, prvi je prekinuo ćutanje o ovom planu pobijajući u svom uvodniku pisanje lista »La Patrie«, ali ne navodeći ga. »The Times« je čak javio da je lord Russell saopštio francuskoj vladi odluku Engleske da interveniše u Meksiku, i da je gospodin de Thouvenel odgovorio da je i francuski car doneo sličnu odluku. Sada je došao red na Španiju. Jedan madridski poluzvanični list, iako je potvrdio nameru Španije da se umeša u poslove Meksika, u isto vreme je odbio pomisao na zajedničku intervenciju sa Engleskom. Demantiji se time nisu iscrpli. »The Times« je kategorički tvrdio da je »ekspedicija dobila punu sag-

¹ zvanično glasilo

lasnost američkog predsednika«. Pominjući ovaj članak lista »The Times«, svi američki listovi od tada stalno poriču njegovo tvrđenje.

Prema tome, sigurno je, a »The Times« je čak izričito priznao, da je zajednička intervencija u svom sadašnjem obliku engleska — tj. palmerstonovska — zamisao. Španija je pod pritiskom Francuske bila primorana da pristane, a Francuska je pridobijena ustupcima koji su joj dati na polju evropske politike. U ovom pogledu je značajna podudarnost što »The Times« od 6. novembra, u onom istom broju u kome izveštava da je u Parizu zaključen sporazum o zajedničkoj intervenciji u Meksiku, istovremeno objavljuje uvodnik u kome sa omalovažavanjem i krajnje uvredljivo piše o protestu Švajcarske protiv nedavnog upada jedne francuske vojne jedinice na njenu teritoriju, naime, u Dapental. Za svoje saučesništvo u meksičkoj ekspediciji Louis Bonaparte je zauzvrat dobio *carte blanche*¹ za svoje planove o zauzimanju švajcarske teritorije i, možda, drugih delova evropskog kontinenta. Pregovori o ovim pitanjima između Engleske i Francuske trajali su tokom čitavog septembra i oktobra.

U Engleskoj niko ne želi intervenciju u Meksiku sem njegovih poverilaca, koji, međutim, nisu nikad mogli da se pohvale makar i najmanjim uticajem na javno mnjenje nacije. Otuda teškoća da se javnosti saopšti Palmerstonov plan. Najbolje sredstvo posle ovoga bilo je da se engleski slon dovede u zabunu protivrečnim izjavama, koje potiču iz iste kuhinje i sastavljene su od istih sastojaka ali se razlikuju po dozama koje se daju ovoj životinji.

»The Morning Post« u broju od 24. septembra je objavio da neće biti »nikakvog teritorijalnog rata u Meksiku«, da jedinu spornu tačku čine novčana potraživanja od meksičke državne blagajne; da je »nemoguće ophoditi se sa Meksikom kao sa organizovanom i čvrstom vladom« i da će, zbog toga, »glavne meksičke luke biti privremeno okupirane a njihovi carinski prihodi sekvestrirani«.

»The Times« od 27. septembra je, naprotiv, izjavio da »smo se dugim iskustvom očeličili protiv nečasnosti, nepriznavanja dugova, ozakonjenog i nepopravljivog pljačkanja naših sunarodnika neizvršenjem obaveza jedne bankrotirane zajednice«, i da, prema tome, »privatno pljačkanje engleskih vlasnika hartija od vrednosti« nije, kako smatra »The Morning Post«, osnov intervencije. Primećujući *en passant*² da »grad Meksiko ima dosta zdravu klimu, ukoliko se pokaže neophodno prodrati tako daleko«, »The Times«, ipak, izražava nadu da će »samo prisustvo ujedinjene eskadre u Meksičkom zalivu i zaposedanje nekih luka podstaći meksičku vladu na nove napore za očuvanje mira, i ubediti nezadovoljnike da se moraju ograničiti na izvestan ustavniji oblik opozicije nego što je razbojništvo«. Dok je, dakle, po mišljenju lista »The Morning Post«, ekspediciju trebalo preduzeti zato što »u Meksiku ne postoji nikakva vlada«, dotle je, pre-

¹ određene ruke — ² uzgred

ma pisanju lista »The Times«, cilj ekspedicije ohrabrenje i podrška *postojećoj* meksičkoj vladi. Bezuslovno! Najčudniji način koji je ikad primenjen za učvršćenje neke vlade sastoji se u zauzimanju njene teritorije i uzapčanju njenih prihoda.

Pošto su »The Times« i »The Morning Post« dali mig, Džon Bul je onda prebačen na nadležnost drugostepenih vladinih mudraca, koji su ga četiri nedelje sistematski obrađivali u istom protivrečnom duhu, sve dok se, najzad, javno mnjenje nije dovoljno priviklo na misao o zajedničkoj intervenciji u Meksiku, mada je namerno držano u neznanju o cilju i svrsi te intervencije. Konačno, pregovori sa Francuskom bili su završeni; »Le Moniteur« je objavio da je između tri države koje preduzimaju intervenciju zaključen sporazum 31. oktobra;^[137] a »Journal des Débats«^[144], čiji je jedan suvlasnik naimenovan za komandanta jednog od brodova francuske eskadre, obavestio je svet da se ne predviđa nikakvo stalno teritorijalno osvajanje; da će biti zauzeti Verakruz i druge tačke na obali, da je postignuta saglasnost da se krene na prestonicu u slučaju da uspostavljene vlasti u Meksiku ne pristanu da zadovolje zahteve intervencionista; i da, sem toga, u Republiku treba dovesti jaku vladu.

»The Times«, koji kao da je još od svog prvog saopštenja 27. septembra zaboravio i samo postojanje Meksika, morao je sada opet da istupi. Svi oni kojima nisu poznate veze ovog lista sa Palmerstonom, kao ni prvobitno prikazivanje njegovog plana na stranicama lista, biće verovatno navedeni da smatraju današnji uvodnik lista »The Times« najoštrijom i najnemilosrdnijom satirou čitave ove avanture. On počinje tvrđenjem da je »ova ekspedicija *veoma značajna* (kasnije kaže da je *neobična*). Tri države se udružuju da prinude četvrtu na lepo ponašanje, *ne toliko putem rata koliko autoritativnim mešanjem u cilju zavodenja reda*«.

Autoritativno mešanje u cilju zavodenja reda! Ovo je doslovno jezik Svete alijanse, a zvuči zaista veoma *značajno* u ustima Engleske, koja se diči načelom nemešanja! A zašto su »metod rata i objave rata, i sve druge odredbe međunarodnog prava« zamenjeni »autoritativnim mešanjem u cilju zavodenja reda«? Zato, piše »The Times«, što »ne postoji nikakva vlada u Meksiku«. A koja je priznata svrha ekspedicije? »Da podnese zahteve uspostavljenim vlastima u Meksiku.«

Jedine osnove za žalbu intervencionističkih država, jedini razlozi koji bi njihovom neprijateljskom postupku mogli dati najmanju senku opravdanja lako se mogu rezimirati. To su novčana potraživanja poverilaca i niz ličnih nasilja izvršenih, kako se tvrdi, nad državljanima Engleske, Francuske i Španije. Ovo su takođe bili razlozi za intervenciju koje je prvobitno izneo »The Morning Post« i koje je pre izvesnog vremena zvanično potvrdio lord John Russell u razgovoru sa predstavnicima poverilaca Meksika u Engleskoj. Današnji »The Times« izjavljuje:

«Engleska, Francuska i Španija su se složile da preduzmu intervenciju da bi prinudile Meksiko na izvršenje određenih obaveza i da bi pružile zaštitu državljanima dotičnih krana.»

Međutim, dalje u članku »The Times« menja pravac i uzvikuje:

«Mi ćemo, bez sumnje, uspeti da dobijemo bar priznanje naših novčanih potraživanja; u stvari, jedna jedina britanska fregata mogla bi u svakom trenutku postići takvo zadovoljenje. Smemo se takode uzdati u to da će najsravnija nasilja biti iskupljena neposrednijim i stvarnijim ispaštanjem; ali, jasno je da samo za ostvarenje ovoga, nismo morali pribegavati takvim krajnostima koje se sada predlažu.»

»The Times«, dakle, sa toliko reči priznaje da su razlozi za ekspediciju koje je prvobitno izneo, samo prazni izgovori; da za dobijanje obeštećenja nije bilo nužno ništa slično sadašnjim merama; i da, faktički, »priznanje novčanih potraživanja i zaštita evropskih državljana« nema uopšte nikakve veze sa sadašnjom zajedničkom intervencijom u Meksiku. Šta je, onda, njen istinski cilj i svrha?

Pre nego što se pozabavimo daljim razjašnjenjima lista »The Times«, istaći ćemo, *en passant*, još neke »kuriozitete«, koje on brižljivo izbegava da dotakne. Na prvom mestu, pravi je »kuriozitet« videti Španiju — upravo Španiju — kako se pretvara u krstaša koji vojuje za svetost inostranih dugova! »Courrier du dimanche«^[145] od prošle nedelje već poziva francusku vladu da iskoristi priliku i primora Španiju »da ispuni svoje davnašnje obaveze prema francuskim poveriocima, koje većito odlaže«.

Drugi još veći »kuriozitet« jeste što je taj isti Palmerston — koji se, prema nedavnoj izjavi lorda Johna Russella, sprema da upadne u Meksiko da bi naterao njegovu vladu da isplati engleske poverioce, — dobrovoljno a protiv volje meksičke vlade *žrtvovao* ugovorna prava Engleske i hipoteku kojom je Meksiko jamčio svojim engleskim poveriocima.

Prema ugovoru zaključenom sa Engleskom 1826. godine, Meksiko se obavezao da neće dopustiti zavođenje ropstva ni na jednoj od teritorija koje su sačinjavale njegovu tadašnju carevinu. Po drugom članu istog ugovora, Meksiko je dao Engleskoj, kao jemstvo za zajmove dobijene od britanskih kapitalista, hipoteku na 45 000 000 jutara državne zemlje u Teksasu. Upravo se Palmerston, deset ili dvanaest godina docnije, umešao kao posrednik na strani Teksasa protiv Meksika. U ugovoru koji je tada zaključio sa Teksasom on je žrtvovao ne samo stvar borbe protiv ropstva nego i hipoteku na državnu zemlju, lišavajući tako engleske poverioce njihovog jemstva. Meksička vlada je protestovala u to vreme, ali je državni sekretar John C. Calhoun docnije dozvolio sebi šalu da obavesti sentdžemsku vladu da će se njena želja da »bude svedok ukidanja ropstva u Teksasu« najbolje ostvariti prisajedinjenjem Teksasa Sjedinjenim Američkim Državama. Engleski poverioci su, u stvari, izgubili svako pravo da postavljaju zahtev Mek-

siku, jer je Palmerston dobrovoljno žrtvovao hipoteku koja im je bila obezbeđena ugovorom od 1826. godine.

Ali, pošto londonski »The Times« priznaje da sadašnja intervencija nema nikakve veze ni sa novčanim potraživanjima ni sa ličnim nasiljima, kakav je onda, na kraju krajeva, njen stvarni ili tobožnji cilj?

»*Autoritativno mešanje u cilju zavodenja reda.*« Kako Engleska, Francuska i Španija planiraju novu Svetu alijansu i kako su već obrazovale oružani areopag za uspostavljanje reda u celom svetu, »Meksiko«, kaže »The Times«, »*mora biti spasen od anarhije* i postavljen na put samoupravljanja i mira.« Intervencionisti »moraju tamo uvesti jaku i čvrstu vladu« i tu vladu treba sastaviti od članova »neke meksičke stranke«.

Zar iko uobražava da Palmerston i njegovo glasilo »The Times« stvarno smatraju intervenciju sredstvom za ostvarenje obznanjenog cilja, naime, za ugušenje anarhije i uvođenje jake i čvrste vlade u Meksiku? Daleko od toga da ispoveda ovakvo varljivo verovanje, »The Times« izričito piše u svom prvom uvodniku od 27. septembra:

»Jedina tačka oko koje može doći do razmimoilaženja između nas i naših saveznika tiče se vlade Republike. Engleska će biti zadovoljna da ona *ostane* u rukama liberalne stranke koja je sada na vlasti, dok se za Francusku i Španiju podozreva da su za klerikalnu vladavinu koja je nedavno zbačena. . . Bilo bi zaista čudno ako bi se Francuska, kako u starom tako i novom svetu, pretvorila u pokrovitelja sveštenika i bandita.«

U svom današnjem uvodniku »The Times« i dalje rasuđuje u istom duhu i sažima svoja dvoumljenja u sledećoj rečenici:

»Teško je pretpostaviti da će se sve države učesnice intervencije složiti da pruže bezuslovnu prednost jednoj od dve stranke između kojih je Meksiko podeljen, i *podjednako je teško zamisliti* da bi se našao izvodljiv kompromis između tako odlučnih neprijatelja.«

Palmerston i »The Times« su, znači, potpuno svesni da »postoji vlada u Meksiku«; da je »liberalna stranka«, koju očigledno podržava Engleska, »sada na vlasti«; da je »klerikalna vladavina zbačena«; da je španska intervencija bila poslednja očajnička nada sveštenika i bandita; i, najzad, da meksička anarhija nestaje. Oni, dakle, znaju da će zajednička intervencija, bez ikakvog drugog objavljenog cilja sem spasavanja Meksika od anarhije, proizvesti upravo suprotno dejstvo, oslabiti ustavnu vladu, ojačati stranku sveštenstva uz pomoć francuskih i španskih bajoneta, raspaliti ponovo plamen građanskog rata, i, umesto da uguši, *uspostavi* anarhiju u punoj snazi.

Zaključak koji sam »The Times« izvlači iz ovih postavki stvarno je »značajan« i »neobičan«. Iako nas, kaže list, ova razmatranja mogu navesti

«da gledamo sa izvrsnim nespokojsvom na rezultate ekspedicije, ona ne govori protiv celishodnosti same ekspedicije.»

Prema tome, list ne govori protiv celishodnosti same ekspedicije, jer ekspedicija govori protiv svoje jedine proklamovane svrhe. On ne govori protiv toga sredstva, jer ono osujećuje svoj otvoreno priznati cilj.

Najveći «kuriozitet» na koji ukazuje »The Times« ja sam, međutim, do sada zadržavao za sebe.

«Ako», piše list, predsednik *Lincoln* prihvati poziv, predviden sporazumom, da učestvuje u predstojećim operacijama, stvar će dobiti još neobičniji karakter.»

Bio bi, zaista, najveći «kuriozitet», kad bi se SAD, koje žive u prijateljstvu sa Meksikom, udružile sa evropskim trgovcima poretkom i, učestvujući u njihovim akcijama, sankcionisale mešanje evropskog oružanog areopaga u unutrašnje poslove američkih država. Prvi plan takvog presađivanja Svete alijanse na drugu stranu Atlantskog okeana sačinio je, u doba restauracije, *Chateaubriand* za francuske i španske Bourbone. Ovaj pokušaj su osujetili engleski ministar gospodin *Canning* i američki predsednik gospodin *Monroe*. Sadašnji potresi u SAD učinili su se Palmerstonu pogodnim trenutkom da se ponovo lati starog projekta u izmenjenom obliku. Pošto SAD sada ne smeju dopustiti da se ikakva spoljna komplikacija uplete u njihov rat za Uniju, sve što im preostaje da učine jeste da protestuju. Oni koji im u Evropi žele najbolje nadaju se da će one protestovati, i time pred licem celog sveta odlučno odbiti svako saučesništvo u jednom od najbezočnijih planova.

Ova Palmerstonova vojna ekspedicija, koja se vrši u koaliciji sa dve druge evropske sile, počela je za vreme prekida zasedanja Parlamenta, bez sankcije i protiv volje britanskog Parlamenta. Prvi Palmerstonov rat, preduzet mimo Parlamenta bio je avganistanski rat⁽¹⁴⁶⁾, ulepšan i opravdan podnošenjem *lažnih dokumenata*. Još jedan takav rat bio je njegov persijski rat od 1857. do 1858. godine⁽¹⁴⁷⁾. On ga je u to vreme branio izgovorom da se «načelo prethodne sankcije Donjeg doma ne primenjuje na azijske ratove». Izgleda da se ono ne primenjuje ni na američke ratove. Gubitkom kontrole nad spoljnim ratovima, Parlament će izgubiti svaku kontrolu nad nacionalnim finansijama, i parlamentarna vlada će se pretvoriti u pravu farsu.

Naslov originala:

The Intervention in Mexico

Napisano 8. novembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune», br. 6440

od 23. novembra 1861.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Gospodin Fould^[148]

Za stručnjake na području visoke političke komedije francuski »Le Moniteur« od 14. novembra predstavlja izvor najčistijeg užitka. Kao u staroj klasičnoj drami^[149] sudbina svemoćno razapinja nevidljivu mrežu oko junaka — sudbina u vidu deficita od milijardu franka. Kao u staroj drami, dijalog se odvija samo između dve ličnosti, Edipa-Bonaparte i Tirezijasa-Foulda. Komedija se, ipak, preokreće na komično otud što Tirezijas govori samo ono što mu je Edip ranije došapnuo.

U stvarnu majstoriju bonapartističke komedije već spada to da svoje stare, izandale personae dramatis¹ uvek iznova kao sasvim nove junake izvodi na scenu. Billault je stupio na mesto Persignyja, a onda Persigny na mesto Billault-a! Isto je u decembrističkoj štampi! Grandguillot, Cassagnac, Limayrac se prebacuju tamo-amo između listova »Le Constitutionnel«, »Le Pays« i »La Patrie«. Gospodin Véron, »bourgeois de Paris«^[150], zamenjen je kao direktor lista »Le Constitutionnel« Cesena-om, Cesena Cuchevalom, Cucheval Cassagnacom, Cassagnac Renée-om, Renné Grandguillot-om, i posle šest godina dolazi Véron ponovo na svoje staro mesto — kao sasvim nov junak.

I pod ustavnim sistemom postao je Thiers nov čim se Guizot otrcao, a Molé nov čim se Thiers otrcao, i onda se ponovio ceo krug. Pri tom su ovi ljudi predstavljali različite stranke i stremljenja. Dok su se istiskivali da bi sledili jedan za drugim i dok su sledili jedan za drugim da bi jedan drugog istiskivali, to njihovo šetanje pokazivalo je samo oscilacije u prevazi stranaka koje su uopšte sačinjavale pays legal² pod Louis-Philippe-om. Billault ili Persigny, Walewski ili Thouvenel, Laroquette ili Fould, Grandguillot ili Limayrac? To je ono što bi Englezi nazvali »a distinction without a difference« (razlikovanje bez razlike). Svi oni zastupaju isto — coup d' état. Ne zastu-

¹ delatne ličnosti — ² Krug ličnosti koje su pretendovale na pravo izbora

paju oni različite interese i stranke unutar naroda. Oni zastupaju samo različito lice imperatora. Oni su samo različite maske iza koje se krije ista glava.

»The Times«, čija je slaba tačka da pravi uporedjenja, upoređuje Louis-a Bonapartu sa Louis-om XVI a Fould-a sa Turgot-om. Fould i Turgot! To je otprilike kao kad bi se upoređivao gospodin Vaillant-a sa Carnot-om zato što su obojica sedeli u ministarstvu rata. Turgot je bio šef nove ekonomske škole osamnaestog stoleća, fiziokratske škole^[151]. On je bio jedan od intelektualnih junaka koji su srušili stari režim, dok je Louis XVI bio inkarnacija tog starog režima. A ko je Fould? Fould, član dinastičke opozicije^[152] pod Louis-Philippe-om, bio je uprkos najnametljivijem preporučivanju uvek principijelno potisnut u stranu, čim bi se dinastička opozicija našla u situaciji da naimenuje ministra finansija. Fould važi kao »financier dangereux«¹, naziv koji se zasniva na njegovim različitim promašenim finansijskim operacijama. Bilo je dovoljno da on brani neki predlog, pa da ga domovi odbace. Došla je provizorna vlada. Tek što je bila proklamovana, Fould se već gurao oko Ledru-Rollin-a, nudeći se za ministra finansija i — predlažući *državni bankrot*. Ponuda je propala, pa je prezreni ljubavnik iz osвете napisao pamflet: »Pas d' assignats!«^[153] Najzad u Louis-u Bonaparti Fould je spoznao čoveka koji je dovoljno hrabar da gospodinu Fouldu izruči državnu blagajnu.

Fould je bio usko povezan sa manevrima kojima je 10. decembra 1848. osiguran izbor »nećaka« za predsednika. Fould je bio vrlo aktivan prijatelj i pripremio je finansijski državni udar. Drugi decembar 1851. bio je pobjeda ne samo Louis-a Bonaparte već i Foulda. Fould je postao svemoćan. Postao je ministar. Fould je čak smeo i svoja menus plaisirs² da podigne na nivo državnih poslova. On je, pored diktature nad finansijama, prigrabio sebi i diktaturu nad pozorištem. Kao i ostali slavni ljudi iz haute finance³, Fould je pasiju za dolarom delio sa pasijom za junakinjama kulisa. Fould je postao sultan kulisa. Pored Péreire-a, Fould je pronalazač imperijalističkih finansija. On je direktni vinovnik devet desetina sadašnjeg deficita. Najzad, 1860. povukao se veliki Fould u privatni život, da bi se 1861. kao »a new man« (»nov čovek«) ponovo pojavio u komediji imperijalističkih finansija. Fould se ponovo pojavljuje kao Turgot, Fould kao markiz Poza! Applaudite, amici!⁴

Naslov originala:

Monsieur Fould

Napisano 16. novembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu »Die Presse«,
br. 318 od 19. novembra 1861.

Prevod s nemačkog

¹ »opasan finansijer« — ² mala zadovoljstva (povezana sa uzgrednim izdacima)
— ³ finansijske aristokratije — ⁴ Aplauz, prijatelji!

Karl Marx

Finansijska situacija u Francuskoj

»The Times«, koji je imperijalistički coup d' état¹ najpre umereno hvalio a zatim u hiperbolama uzdizao, napravio je danas nagao zaokret od panegirike do kritike. Način na koji je izveden ovaj manevar karakteriše levijatanstvo engleske štampe:

»Prepuštamo drugima da čestitaju Cezaru za njegovo priznanje da je smrtno i grešno biće i da on, koji nesporno vlada samo snagom mača, ne pretenduje da vlada na osnovu božanskog prava. Nas više interesuju finansijski rezultati u toku jedne decenije. Ovi rezultati su sami po sebi neuporedivo važniji od fraza kojima su saopšteni. . . Egzekutiva je radila šta je htela; ministri su bili jedino caru odgovorni; stanje finansija potpuno je bilo sakriveno pred javnošću i skupštinskim domovima. Forma izglasavanja godišnjih budžeta bila je ne brana već maska, ne zaštita već prevara. Šta je, dakle, postigao francuski narod time što je svoje slobode i svoju imovinu stavio na raspolaganje jednom jedinom čoveku? . . . Gospodin Fould sam priznaje da su od 1851. do 1858. otvoreni vanredni krediti u iznosu od 2 800 000 000 franaka i da deficit ove godine dostiže ne manje od milijardu franaka.

Ne znamo kako su ovi iznosi prikupljeni. U svakom slučaju ne putem poreza. Priznato je da su utrošena četiri miliona koje je isplatila francuska banka za obnavljanje svojih privilegija; 5 1/2 miliona uzajmljeno je od dotacionog fonda armije i kreditni papiri svih vrsta bačeni su u promet. *Što se tiče trenutnog stanja stvari*, naš dopisnik iz Pariza nas uverava da u državnoj blagajni nema na raspolaganju dovoljno novca za isplatu polugodišnjih dividendi koje dospevaju sledećeg meseca. To je nezdravo, sramno stanje francuskih finansija posle decenije briljantnog i uspešnog imperijalizma, i tek sada, u trenutku njihove nesposobnosti za izvršavanje tekućih obaveza, uvlači francuska vlada donekle naciju u svoje poverljive stvari i pokazuje joj delić stvarnosti koja se skrivala iza pompezne fantazmagorije tako često isticanog finansijskog prosperiteta. Štaviše, u ovom trenutku je »Revue des deux Mondes« podvrgnuta sudskom gonjenju zbog nekih svojih objašnjenja o stanju finansija u Francuskoj, kojima se može zameriti samo to da su previše ružičasta.»

¹ majstorski potez

»The Times« se pita koji su uzroci ovog sloma. U toku imperijalističke decenije izvoz iz Francuske se više nego udvostručio. Sa industrijom razvila se poljoprivređa, a sa obema i železnički sistem. Kreditni sistem, pre 1848. tek u povoju, razbuktao se na sve strane. Sva ova razvojna kretanja nastala su ne po naredjenju imperatora već iz preobražaja na svetskom tržištu posle otkrića zlata u Kaliforniji i Australiji. Otkud onda katastrofa?

»The Times« navodi izvanredne izdatke za armiju i mornaricu, prirodni rezultat nastojanja Louis-a Bonaparte da izigrava Napoleóna u Evropi. List navodi ratove i najzad ogromne troškove za javne radove čiji je cilj da zaposle preduzetnike i proletarijat i održe ih u dobrom raspoloženju.

»Ali«, kaže se dalje, »sve ovo nije dovoljno da objasni strahoviti deficit, najveći u analima istorije. . . Agresivnom naoružanju armije i mornarice, državnim zgradama i uzgrednim ratovima pridružio se i *besramni i opšti sistem pljačke*. Zlatna kiša potekla je na *imperiju* i njene pristalice. Ogromni imeci, iznenadno i zagonetno stečeni, izazivali su skandale i čuđenje, sve dok, s obzirom na učestalost, čak na univerzalnost fenomena, skandali nisu prestali, a začuđenost oslabila. Moderna Francuska odgonetnula nam je ona mesta u Juvenalovim satirama gde se iznenadno stečena bogatstva smatraju kao zločin protiv naroda. Blještavi stanovi, briljantne kočije i besomučno rasipništvo ljudi koji su pre coup d'état bili notorno na rubu gladi proćuli su se u celom svetu. Dvor je uredio svoj budžet po gotovo neverovatnim merilima rasipništva. Nove palate nastajale su kao dodirom čarobnog štapića, a sjaj ancien regime¹ bio je nadmašen. Ekstravagancija nije znala za granice, sem u državnoj blagajni i državnim kreditima. Jedno ne postoji više, drugo je rastureno. *To je sve što je za deset godina imperijalizam učinio za Francusku.*«

Za Evropu je, bez sumnje, najvažnije pitanje da li se imperijalistički finansijski sistem *može da pretvori* u ustavni finansijski sistem, kao što se to nagoveštava u razmeni pisama između Louis-a Bonaparte i Foulda. Nije reč ovde o trenutnim namerama ličnosti. Reč je o ekonomskim *uslovima života* za restaurisano carstvo. Prevarantski finansijski sistem mogao bi se pretvoriti u prozaični finansijski sistem samo uklanjanjem korupcije kao opšteg vladinog sredstva; smanjivanjem armije i mornarice na mirnodopsko stanje i *odricanjem od napoleonskog karaktera* sadašnjeg režima; i najzad, potpunim napuštanjem dosadašnjeg plana da se deo srednje klase i gradskog proletarijata velikim državnim izgradnjama i ostalim javnim radovima vezuje uz postojeću vladu. Ne bi li ispunjavanje svih ovih uslova značilo: »Et propter vitam, vivendi perdere causas!«⁽¹⁵⁴⁾ Veruje li se stvarno da se pod napoleonskom firmom može ponovo da uspostavi skromni sistem Louis-a Philippe-a? To je kao kad bi se isticanjem drapeau blanc⁽¹⁵⁵⁾ mogla da stvori Julska monarhija.

Zbog toga smo od samog početka označili coup d'éclat od 14.

¹ feudalno-apsolutistički sistem u Francuskoj pre revolucije od 1789.

novembra kao komediju¹ i ni za trenutak nismo posumnjali da ova komedija ima samo dva cilja: lečenje trenutnih neprilika i nastojanje da se prezimi. Čim bi se oba cilja ostvarila, već bi u proleće odjeknule ratne fanfare i bio bi učinjen pokušaj da ovog puta rat plati sopstvene troškove. Ne treba zaboraviti da je dosad — a to je bila posledica dosadašnjeg samo *glumljenog* napoleonizma — decembrištička Francuska svu svoju slavu sama plaćala iz francuske državne kase.

Posle kraćih oscilacija engleska štampa je došla do istog rezultata u odnosu na *ozbiljnost* pregovora od 14. novembra i *moćnosti* da se oni ispune.

Tako »The Times« kaže u citiranom uvodniku:

«Car odustaje od sakupljanja vanrednih kredita. To je svojevrsni primer vrline samoodricanja, koji obično prethodi novom francuskom zajmu ali ga retko preživi.» A u svom berzanskom članku list kaže: «Pitanje je da li će svetačko finansijsko ponašanje, iznenada uvedeno usled finansijske krize, dugo nadživeti parokizam, pošto se državna kasa ponovo napuni i pošto se obezbede novi zajmovi?..»

Kaže se da će javno mnjenje prinuditi cara da protiv svoje volje sprovede Fouldov program. Ne bi li bilo ispravnije reći da je svako spreman da se preda ovoj samoobmani, dok armijski i mornarički liferanti i špekulanti sigurno računaju s tim da će u proleće, pošto se prebrodi trenutna opasnost, »Le Moniteur« naći dovoljno razloga — bilo »u promenjenoj situaciji u Evropi«, bilo u neophodnosti da se ma šta ispravi ili da je ma gde čast Francuske ugrožena, bilo u katoličkoj veri, bilo u slobodi i civilizaciji ljudskog roda — za povratak na stari finansijski sistem, kojeg se trajno uopšte nije moguće odreći u zemlji pod vojnom diktaturom i bez opšte priznatog nepovredivog ustavnog prava?»

U sličnom smislu izjašnjava se »The Economist«. Svoja razmatranja zaključuje rečima:

«Uprkos dekretima *politički rizik* će stalno ostati glavno stanovište čoveka koji se nimalo ne zavarava da i najmanji promašaj može iskoreniti njegovu dinastiju.»

Louis Bonaparte je dosad bio opasnost za Evropu samo zato što je sam u Francuskoj stalno bio u opasnosti. Veruje li se da će njegovo ugrožavanje Evrope popustiti u istoj meri u kojoj raste njegova ugroženost u Francuskoj? Jedino, ukoliko unutrašnja opasnost bude porasla toliko da dovede do eksplozije.

Naslov originala:

Die Finanzlage Frankreichs

Napisano 18. novembra 1861.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 322 od 23. novembra 1861.

Prevod s nemačkog

¹ Vidi u ovom tomu str. 246.

Karl Marx

Frémont-ovo smenjivanje

Frémont-ovo smenjivanje sa položaja vrhovnog komandanta Misurija predstavlja ključnu tačku u razvojnoj istoriji američkog građanskog rata. Frémont mora da ispašta dva velika greha. On je bio prvi kandidat Republikanske stranke za položaj predsednika (1856) i prvi general Severa koji je (30. avgusta 1861) ugrozio robovlasnike oslobađanjem robova^[131]. Dakle, on ostaje rival kandidatima budućnosti za mesto predsednika i prepreka za pristalice kompromisa u sadašnjosti.

U toku poslednje dve decenije ustanovila se u Sjedinjenim Državama svojevrсна praksa da se za predsednika ne bira nijedan od onih koji zauzimaju neko odlučujuće mesto u sopstvenoj stranci. Imena ovih ljudi su doduše korišćena u izbornim demonstracijama, ali čim bi nastupio presudan moment, oni su odbacivani i zamenjivani nepoznatim mediokritetima od čisto lokalnog uticaja. Na taj način postajali su predsednici Polk, Pierce, Buchanan itd. To je bio slučaj i sa A. Lincolnom. General Andrew Jackson bio je, u stvari, poslednji predsednik Sjedinjenih Država koji je zahvaljujući svom ličnom značaju stekao ovu funkciju, dok svi njegovi naslednici to duguju, naprotiv, beznačajnosti svoje ličnosti.

U 1860. izbornoj godini najistaknutija imena Republikanske stranke bili su Frémont i Seward. Poznat po svojim avanturama za vreme meksičkog rata^[156], po svojim smelim istraživanjima Kalifornije i po svojoj kandidaturi od 1856, Frémont je bio isuviše upadljiva figura da bi uopšte mogao doći u obzir, čim se radilo ne samo o demonstraciji već i o neposrednom uspehu republikanaca. Stoga on nije istupio kao kandidat. Stvar stoji sasvim drugačije sa Sewardom, republikanskim senatorom u Kongresu u Vašingtonu, guvernerom države Njujork i nezamenljivim prvim govornikom Republikanske stranke od njenog postanka. Trebalo je da prođe niz bolnih poraza da bi se gospodin Seward naterao da odustane od svoje kandidature i da se posveti oratorskom patronatu nad tada više-manje nepoznatim A. Lincolnom. Ipak, čim je video da su propali njegovi pokušaji da se kandiduje, on se oktroisao kao republikanski Richelieu čoveku koga je smatrao republikanskim Louis-om XIII. On je doprineo da Lincoln postane predsednik, pod uslovom da ga Lincoln po-

stavi za državnog sekretara, rang koji se u neku ruku može uporediti sa engleskim predsednikom vlade. U stvari, tek što je Lincoln izabran, već je Seward obezbedio sebi državni sekretarijat. Odmah je došlo do neobične promene u držanju Demostena Republikanske stranke koji se proslavio propovedanjem »irrepressible conflict« (neizbežnog konflikta) između sistema slobodnog rada i sistema ropstva.^[157] Iako izabran još 6. novembra 1860, Lincoln je stupio na predsedničku dužnost tek 4. marta 1861. U međuvremenu, u toku zimskog zasedanja Kongresa, Seward se nametnuo kao fokus u svim pokušajima postizanja kompromisa; organi Juga na severu, kao na primer »New-York Herald«, za koje je Seward dotad bio bête noire¹, odjednom su počeli da ga uzdižu kao državnika pomirenja, a zaista i nije bila njegova krivica što nije došlo do mira po svaku cenu. Seward je očigledno smatrao da je državni sekretarijat samo polazna stepenica i bio je zaokupljen manje »neizbežnim konfliktom« sadašnjice a više predsedničkom stolicom budućnosti. On je iznova dokazao da su virtuozni na jeziku kao državnici opasni zbog svoje ograničenosti. Treba samo pročitati njegove službene depeše! Kakva odvratna mešavina velefrazerstva i duhovnog siromaštva, gestikulirane snage i stvarne slabosti!

Za Sewarda je, dakle, Frémont bio opasan rival koga je trebalo uništiti; poduhvat je izgledao utoliko lakši što se Lincoln, po svojoj advokatskoj tradiciji, bez ikakve originalnosti, bojažljivo držao slova ustava i zazirao pred svakim korakom koji bi »lojalne« robovlasnike pograničnih država mogao da zbuni. Drukčije je bio sazdan Frémont-ov karakter. On je očigledno patetičan čovek, malo naduven i hvalisav i pomalo sklon melodrami. Vlada je najpre pokušala da ga nizom sitničavih šikaniranja natera na dobrovoljnu ostavku. Kad to nije uspelo, vlada mu je oduzela komandu u trenutku kada se armija koju je on sam organizovao upravo sučelila sa neprijateljem na jugozapadu Misurija i kad je predstojala odlučujuća bitka.

Frémont je idol država Severozapada koje ga veličaju kao »pathfinder« (izvidnika)^[158], a njegovo smenjivanje smatraju ličnom uvredom. Ukoliko doživi još nekoliko nezgoda, poput onih kod Bul Rana i Bols Blafa^[159], vlada Unije će u ličnosti Johna Frémonta sama dati vođu opoziciji koja će se onda protiv nje okupiti i slomiti dosadašnji diplomatski sistem vođenja rata. Docnije ćemo se vratiti na optužnicu koju je Ministarstvo rata iz Vašingtona objavilo protiv smenjenog generala.

Naslov originala: *Die Absetzung Frémonts*

Napisano oko 19. novembra 1861.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 325 od 26. novembra 1861.

Prevod s nemačkog

¹ crna ovca

Friedrich Engels

Dobrovoljački oficiri

»Poručnik A. B. lišen čina, potporučnik C. D. brisan iz spiska oficira, kapetan E. F. otpušten iz službe Sjedinjenih Država« — to je nekoliko primera najnovijih vojnih vesti koje naveliko primamo iz Amerike.

Već 8 meseci drže Sjedinjene Države veoma veliku dobrovoljačku armiju na bojnopolju; one nisu štedele ni truda ni materijalnih sredstava da je osposobe. Štaviše, ta je armija imala preimućstvo što je skoro čitavo ovo vreme bila na domaku predstraža jednog neprijatelja koji nikada nije imao smelosti da je napadne velikim snagama ili da je goni posle poraza. Trebalo bi da ovi povoljni uslovi u velikoj meri umanje one nedostatke sa kojima je bilo skopčano organizovanje dobrovoljaca Sjedinjenih Država, naime slabu pomoć koju im je pružala neznatna snaga linijske vojske koja čini njihovo jezgro, i nedostatak iskusnih ađutanata i nastavnika za izvođenje obuke. Jer, ne smemo zaboraviti da je u Americi bilo dovoljno sposobnih i spremnih ljudi koji su mogli ukazati pomoć pri organizovanju dobrovoljaca — delom nemački oficiri i vojnici koji su završili redovno školovanje i učestvovali u bojevima 1848/49. godine, a delom engleski vojnici koji su se iselili u toku poslednjih 10 godina.

Ako, dakle, pod ovim okolnostima postoji potreba za temeljnim čišćenjem oficira, onda mora postojati neka urođena slabost ne toliko u samom dobrovoljačkom sistemu koliko u načinu na koji sami dobrovoljci postavljaju dobrovoljačke oficire, birajući ih bez izuzetka iz sopstvenih redova. Tek posle osmomesječnog učešća u ratu licem u lice prema neprijatelju, vlada Sjedinjenih Država usudila se da pozove dobrovoljačke oficire da se u izvesnoj meri okvalifikuju za dužnosti na koje su se bili obavezali primanjem čina. A sad pogledajte koliko zbog toga ima dobrovoljnih ili prisilnih ostavki, kakva gomila otpuštenih, manje ili više obeščašćenih. Nema sumnje da bi Potomacka armija⁽¹⁶⁰⁾ Sjedinjenih Država, bez obzira na jačinu i ličnu hrabrost njenog ljudstva, već odavno bila razbijena da se suprotsta-

vila protivniku koji bi raspolagao odgovarajućim procentom profesionalnih vojnika što bi mu obezbedilo čvrstinu i kompaktnost.

Ove činjenice mogu dobro da posluže kao pouka engleskim dobrovoljcima. Možda će se neki od naših čitalaca setiti da smo od samog početka izlaženja lista »The Volunteer Journal«¹ tvrdili¹ da oficiri predstavljaju slabu stranu dobrovoljačkog sistema i uporno tražili da se uvedu ispiti na kojima bi oficiri posle izvesnog vremena mogli dokazati da se bar donekle nalaze na putu osposobljavanja za vršenje onih dužnosti na koje su se obavezali. Većina gospode koja se primila komande i obuke ljudstva u predmetima o kojima u to vreme nije znala ništa više nego samô to ljudstvo — većina te gospode prezrela je te ideje. To je bilo u ono vreme kada je na isti način bila prezrena svaka pomoć vlade i svako njeno mešanje. Ali, posle toga, pritisak na džepove te gospode postao je dovoljno jak da ih primora da zatraže novčanu pomoć od vlade, a to, u isto vreme, znači i njeno mešanje kad se uzme u obzir njena priroda. Štaviše, dvogodišnje iskustvo je prilično jasno pokazalo slabosti sadašnjeg načina regrutovanja oficirskog dobrovoljačkog kadra, a sad nam jedan komandant iz Londona javlja, i to očigledno na osnovu pouzdanih izvora, da će u skoroj budućnosti dobrovoljački oficiri biti pozvani pred jednu ispitnu komisiju da dokažu svoje sposobnosti za komandovanje.

Mi svesrdno želimo da do toga dođe. Činjenica je da i među engleskim dobrovoljačkim oficirima treba izvršiti izvesno čišćenje. Pogledajte linijski puk na strojevoj obuci i uporedite ga sa dobrovoljačkim bataljonom. Ono na šta dobrovoljci potroše sat i po vremena, linijske trupe izvrše za manje od pola sata. Posmatrali smo formiranje kara u nekim od najboljih dobrovoljačkih pukova u zemlji i moramo priznati da bi, zaista, bila bedna ona konjica koja ih ne bi isekla pre no što bi bili spremni da otvore bočnu vatru. To nije bila krivica vojnika. Oni su pokazali da svoje dužnosti poznaju u onoj meri u kojoj se to od njih može očekivati i da ih katkad obavljaju isto onako mehanički kao što se to vidi kod linijskog puka. Ali vojnici su morali da čekaju na četne oficire koji su oklevali sa izdavanjem komandi i predomišljali se o vremenu kada je treba dati. Tako se neko oklevanje, a katkad i zabuna, uvuklo u formacije kojima su, iznad svega, potrebna tačnost komande i tačnost izvršenja, što se postiže jedino dugom praksom. Ako se, dakle, to događa posle dvogodišnje prakse, zar to u isto vreme nije dokaz da postoji veliki broj dobrovoljačkih oficira na odgovornim položajima za koje nisu sposobni?

Isto tako, komandanti bataljona su nedavno dobili veliku pohvalu od visokih nadležnih starešina. Rečeno je da odgovaraju svome položaju, a da to nije uvek slučaj sa četnim oficirima. Nikako nismo skloni da sporimo poslednju tvrdnju, kao što se to, uostalom, vidi iz prethodnog izlaganja, ali moramo reći da bi izneto mišljenje vero-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 58/59.

vatno bilo nešto drukčije da je pomenuti viši starešina posmatrao potpukovnike i majore na prostoju bataljonskoj strojevoj obuci, a ne na velikoj smotri trupa. Nijedan viši oficir, na položaju komandanta bataljona, ne bi se usudio da na jednoj velikoj smotri radi na svoju ruku ako ne poznaje svoj posao. On pored sebe ima svoga adutanta kao suflera koji zna šta treba raditi i koji mu prema tome i šapće tako da pouzdano vrši svoju dužnost, dok jadni kapetan bez šaptača mora da se ušeptrlja pri rešavanju svojih zadataka. Ali, posmatrajte istog višeg oficira na bataljonskoj strojevoj obuci, gde nema budnog oka generala koje ga posmatra, gde on suvereno vlada, gde adutant često mora da zauzme mesto koje mu je određeno »kraljičinim propisima« i da svoje savete zadrži za sebe dok se od njega ne zatraže ili dok ne nastane potpuna zbrka. Tu se viši dobrovoljački oficir vidi u pravom svetlu. On je tu da svoje vojnike obuci u bataljonskoj strojevoj obuci, ali pošto ni sam potpuno ne vlada tim znanjem, on koristi njihovo prisustvo da bi sam učio, prema staroj izreci »docendo discimus«.¹ Ali ako nastavnik nije dobro potkovan u veštini koju predaje, onda mora dolaziti do grešaka i zbrke, do kojih, na žalost, često i dolazi. Ništa neće doprineti boljem poznavanju strojeve obuke dobrovoljačkog bataljona ili poverenju bataljona u svoga komandanta, ako vojnici saznaju da bataljonska strojeva obuka ne predstavlja ništa drugo do priliku da je njihov komandujući viši oficir sam nauči, pri čemu se vojnici bez ikakvog cilja bacaju s mesta na mesto, s tim da oni svojim boljim znanjem ispravljaju greške svoga pretpostavljenog oficira.

Nije nam namera da tvrdimo da se viši dobrovoljački oficiri na komandnim položajima nisu trudili da nauče svoje dužnosti, ali svakako želimo da kažemo da je mnogo teže »fabrikovati« više oficire kad se ima u vidu da se ni četni oficiri ne mogu »fabrikovati« iz redova građana onako lako kako se regrutuju obični vojnici. Na osnovu iskustva sa bataljonskom strojevom obukom moramo doći do zaključka da za komandovanje bataljonima dolaze u obzir isključivo profesionalni oficiri. A ako se uzme u obzir da strojeva obuka predstavlja samo jedan deo zadataka višeg oficira, i da komandantu bataljona mogu biti dodeljeni samostalni zadaci koje mora da izvršava po sopstvenoj inicijativi i na svoju odgovornost i koji zahtevaju poznavanje više taktike, onda moramo priznati da bi nam bilo veoma žao kad bi životi šest stotina ili hiljadu ljudi bili povereni ovakvim građanima od kakvih se danas sastoji velika većina komandanata bataljona.

Možemo biti uvereni u to da engleski dobrovoljci, ako se ikada sukobe sa neprijateljem, nikada neće imati onako povoljne uslove koji danas dozvoljavaju američkoj vladi da iz redova svojih dobrovoljačkih oficira čisti najnesposobnije pojedince. Ukoliko engleski dobrovoljci budu pozvani da se bore, oni se neće boriti protiv dobro-

¹ »poučavajući druge učimo i sami«

voljačke armije onakve kakva je njihova, nego sa najdisciplinovanijom i najborbenijom armijom Evrope. Tada bi prvi sukobi bili odlučujući, a možemo biti potpuno uvereni da bi neprijatelj odmah iskoristio svako eventualno oklevanje ili zbrku, do kojih bi moglo doći usled pogrešnog komandovanja pukovnika ili nesigurnosti kapetana. Kad se jednom budemo našli pred neprijateljem, tada neće imati vremena za čišćenje, pa se nadamo da će ono biti izvršeno dok još ima vremena.

Naslov originala:

Volunteer Officers

Napisano sredinom novembra 1861.

Prvi put objavljeno u listu

»The Volunteer Journal, for

Lancashire and Cheshires,

br. 64 od 22. novembra 1861.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Slučaj »Trenta«

Konflikt engleskog poštanskog broda »Trent« sa severnoameričkim ratnim brodom »San Jacinto« u uskom prolazu kanala Old Bahama je senzacija dnevnih događaja. Popodne 27. novembra vest o događaju stigla je poštanskim brodom »La Plata« u Sautempton odakle je električnim telegrafom odmah prenetu u sve krajeve Velike Britanije. Još iste večeri londonska berza pretvorila se u pozornicu na kojoj su se ponovile burne scene iz vremena objave italijanskog rata. Kursevi državnih papira pali su za $\frac{3}{4}$ do 1 procenta. Svakojake glasine kružile su Londonom. Kao: da je američki poslanik *Adams* dobio pasoš, da su svi američki brodovi na Temzi pod embargom itd. Istovremeno je održan jedan protestni miting trgovaca u liverpulskej berzi kako bi se od engleske vlade izdejstvovala mere odmazde zbog povrede časti britanske zastave. Svaki normalni Englez pošao je u krevet sa uverenjem da će zaspati u mirnodopskom vremenu, ali da će se probuditi u ratnom stanju.

Uprkos svemu gotovo je kategorički sigurno da konflikt između »Trenta« i »San Jacinta« ne sadrži *nikakvu opasnost da će izbiti rat*. Poluzvanična štampa, kao »The Times« i »The Morning Post«, stišava i gasi rasplamtele strasti jurističkim hladnim dedukcijama. Listovi kao »The Daily Telegraph«, koji i na najtišu mot d'ordre¹ urlaju u zaštitu britanskog lava, predstavljaju parvi uzor umerenosti. Galami samo torijevska opoziciona štampa »The Morning Herald« i »The Standard«⁽¹⁶¹⁾. Ove činjenice navode svakog stručnjaka na zaključak da je vlada već donela odluku da od »untoward event« (nemilog događaja) ne pravi nikakav casus belli.²

Izlazi da je događaj, iako ne i detalji njegovog izvođenja, bio anticipiran. Na dan 12. oktobra probili su se kroz blokadu Čarlstona

¹ lozinku — ² povod rata

brodom »Theodora« gospoda Slidell, poslanik Konfederacije u Francuskoj i Mason, poslanik Konfederacije u Engleskoj, kao i njihovi sekretari Eustis i Mac-Farland, i otplovili prema Havani kako bi tamo potražili mogućnost da se pod engleskom zastavom prevezu za Evropu. Njihov dolazak očekivao se u Engleskoj svakog dana. Severnoamerički brodovi krenuli su iz Liverpula da pohvataju ovu gospodu zajedno sa njihovim depešama s ove strane Atlantskog okeana. Englesko ministarstvo je već zatražilo mišljenje od svojih zvaničnih pravnih savetnika da li su Severoamerikanci ovlašćeni za jedan takav korak. Smatra se da je odgovor ovih pravnih savetnika bio potvrdan.

Pravno pitanje vrći se u uskom krugu. Severna Amerika je od osnivanja Sjedinjenih Država usvojila *englesko* pomorsko pravo u svoj njegovoj strogosti. Osnovno načelo ovog prava je da zaraćene strane mogu podvrći *pretresu sve neutralne trgovačke brodove*.

»Ovo pravo«, rekao je lord Stowell u jednoj presudi koja je postala čuvena, pruža jedino obezbeđenje da se neće vršiti kontrabanda pomoću neutralnih brodova.«

Najveći američki autoritet *Kent* izjašnjava se u istom duhu:

»Pravo samoodržanja daje ovo pravo zaraćenoj naciji. Doktrina *engleskog* admiralskog suda o pravu pregleda i pretresa je u punom opsegu priznata od sudova naše zemlje.«

Nije, kako se često izvitopereno prikazuje, opozicija protiv prava na pretres izazvala englesko-američki rat od 1812. do 1814.^[162] Amerika je upravo zato objavila rat što se Engleska usudila da *protivpravno* pretresa čak i američke *ratne brodove* pod izgovorom da pohvata odbegle engleske mornare.

»*San Jacinto*« je, dakle, imao pravo da pretresa »Trent« i da konfiskuje sve što bi se njime eventualno pokušalo da krijumčari. »The Times«, »The Morning Post« i drugi priznaju sami da *depeše* u posedu Masona, Slidella i kompanije spadaju u kategoriju kontrabande. Ostaje pitanje da li su gospoda Mason, Slidell i kompanija sami predstavljali kontrabandu i da li su stoga mogli da i sami budu konfiskovani! Ovo je tugaljivo pitanje i među samim doktorima prava mišljenja se razmimoilaze. *Pratt*, najistaknutiji engleski autoritet za »kontrabandu« u odeljku *Kvazikontrabanda — depeše, putnici* navodi izričito »dostavljanje informacija i naređenje jedne zaraćene vlade svojim inostranim agentima ili prevoz vojnih lica«^[163]. Gospoda Mason i Slidell nisu oficiri, a još manje poslanici, budući da ni Engleska ni Francuska ne priznaju njihovu vladu. A šta su oni onda? Još *Jefferson* je u svojim memoarima ukazao na opravdavanja veoma širokog pojma *kontrabande* koji je Engleska uvela u život u englesko-francuskim ratovima^[164] i primetio da kontrabanda po prirodi stvari isključuje svaku zaključnu definiciju i neminovno daje širok prostor samovolji. U svakom slučaju vidi se da se *pravno pitanje* sa gledišta engleskog pravnog područja srozava na običnu kontraverzu Duns

Scotusa^[165] čija eksplozivna moć ne prevazilazi domet razmene diplomatskih nota.

O *političkoj* strani severnoameričke procedure sasvim ispravno rasuđuje »The Times« rečima:

»Čak i gospodin Seward mora da uvidi da su glasovi južnjačkih komesara, koji odjekuju iz zarobljeništva, hiljadu puta rečitiji u Londonu i Parizu nego kad bi se čuli u St. Džemsu i Tiljerijama.»

I zar Konfederaciju ne zastupaju već u Londonu gospoda Yancey i Mann?

Ovu poslednju operaciju gospodina Sewarda smatramo kao karakterističnu netaktičnost samouverene nemoći koja glumi moć. Ako avantura na moru ubrza uklanjanje Sewarda iz vašingtonskog kabineta, onda Sjedinjene Države neće imati nikakvog razloga da je kao »untoward event«¹ upišu u anale svog građanskog rata.

Naslov originala:

Der »Trent« Fall

Napisano 28. novembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 331

od 2. decembra 1861.

Prevod s nemačkog

¹ neprijatan događaj

Karl Marx

Englesko-američki spor

Pravni savetnici Krune^[166] trebalo je juče da iznesu svoja mišljenja o pomorskoj avanturi u kanalu Bahama. Njihova sudska akta sastojala su se od pismenih izveštaja engleskih oficira koji su ostali na palubi »Trenta« i usmene izjave komandora Williamsa koji se na palubi »Trenta« zatekao kao agent admiraliteta, ali je 27. novembra u Sautemptonu pristao brodom »La Plata« odakle je odmah pozvan telegrafski za London. Pravni savetnici Krune su priznali pravo broda »San Jacinto« da presretne i pretrese »Trent«. Kako proklamacija kraljice Victorije o neutralnosti prilikom izbijanja američkog građanskog rata izričito ubraja *depeše* u artikle kontrabande,^[167] oko ovog stava nije moglo biti nikakve sumnje. Ostalo je, dakle, pitanje da li su i sama gospoda Mason, Slidell i kompanija kontrabanda i da li, stoga, mogu da se konfiskuju. Izgleda da su i pravni savetnici Krune tog mišljenja, jer su dopustili da otpadne celo *materijalno* pravno pitanje. Njihova ekspertiza, prema izveštaju lista »The Times«, okrivljuje zapovednika »San Jacinta« samo za jednu *proceduralnu grešku*. Umesto gospode Masona, Slidella i kompanije, trebalo je sam »Trent« vezati kao plen, dovesti do najbliže američke luke i tamo podvrgnuti odluci jednog severnoameričkog suda za pomorski ratni plen.^[168] To je, neosporno, procedura koja odgovara engleskom, a otud i severnoameričkom pomorskom pravu.

Takođe je neosporno da su Englezi za vreme antijakobinskog rata često narušavali ovo pravilo i primenjivali isti način kao i »San Jacinto«. Bilo kako bilo, ceo konflikt je ovom presudom krunskih pravnih savetnika reduciran na *tehničku omašku* i samim tim lišen neposrednog dometa. Dve okolnosti olakšale su vladi Unije da prihvati ovakvo tumačenje, dakle, da pruži formalnu satisfakciju. S jedne strane kapetan Wilkes, zapovednik »San Jacinta«, nije mogao dobiti nikakvih direktnih instrukcija iz Vašingtona. Na povratku iz Afrike za Njujork pristao je 2. novembra u Havani koju je napustio već 4. novembra, a sa »Trentom« se na pučini sukobio 8. novembra. Samo

dvodnevni boravak kapetana Wilkesa u Havani nije mu pružio mogućnost da sa svojom vladom razmeni saopštenja. Konzul Unije bio je jedini predstavnik američkih vlasti sa kojim je mogao da pregovara. S druge strane, opet, izgubio je glavu, što se dokazuje time da je propustio da isporuči depeše.

Značaj događaja je u njegovom moralnom dejstvu na engleski narod i u političkom kapitalu koji bi iz njega mogli da izvuku trgovci pamukom — prijatelji secesije. Kao karakteristika za ove poslednje može da posluži njihov liverpulski protestni miting koji sam već ranije pomenuo. Miting se održao 27. novembra u 3 sata popodne u prostorijama liverpulske berze za aukcije pamuka, svega jedan čas po prispeću alarmantnog telegrama iz Sautemptonu.

Posle uzaludnih pokušaja gospodina Cunard-a, posrednika Cunard-ovih brodova na liniji između Liverpula i Njujorka, kao i ostalih velikodostojnika trgovine da nature svoje predsedništvo, zauzeo je mesto predsedavajućeg neki mladi trgovac po imenu *Spence*, poznat po jednom pristrasnom pamfletu, pisanom u zaštitu robovlasničke republike^[169]. Protivno pravilima engleskih mitinga, podneo je sam kao predsedavajući predlog da se

«pozove vlada da zaštiti čast britanske zastave hitnim zadovoljenjem za pretrpljenu nepravdu».

Urnebesni aplauz, pljesak i vivat pa opet vivat! Glavni argument zagovornika robovlasničke republike sastojao se u tome da je američka zastava dosad štitila brodove sa robovima od pretresa na koji je polagala pravo Engleska. I onda se ovaj filantrop upustio u besne napade na trgovinu robljem! On je priznao da je Engleska izazvala rat sa Sjedinjenim Državama 1812-1814. zato što je nastojala da u potrazi za odbeglim engleskim mornarima pretresa ratne brodove Unije.

«Ali», nastavio je sa zadivljujućom dijalektikom, «kolika je razlika između prava na pretres da bi se pohvatali dezerteri engleske mornarice, i prava na pretres da bi se veoma uvaženi ljudi, kao što su gospoda Mason i Slidell, nasilno istrgli ispod zaštite engleske zastave!»

Ali glavni adut izigrao je tek na završetku svoje dijatribe:

«Nedavno sam se zatekao na evropskom kontinentu», zaurlao je. «Primedbe koje se tamo prave na račun našeg držanja prema Sjedinjenim Državama naterale su me da crvenim od stida. Šta tvrdi svaki inteligentan čovek na Kontinentu? Tvrdi da smo spremni da ropski pretrpimo svaku nepravdu, svaku povredu naše časti od strane Sjedinjenih Država. Šta sam mogao na to da odgovorim? Samo da crvenim. Ali, krčag ide na vodu dok se ne razbije. Naše strpljenje dugo je potrajalo, onoliko koliko je bilo moguće da se kontroliše. Sad smo najzad došli do činjenica (!), ovo je vrlo gadna i upadljiva činjenica (!), i dužnost je svakog Engleza da obavesti vladu o snažnom i jednodušnom osećanju ove velike zemlje izazvanom nepravdom koja je naneta njenoj zastavi!»

Ova besmislena bujica reči bila je propraćena pravom kanonom odobravanja. Protivnički glasovi bili su učtkani urlanjem, zvižducima i udaranjem nogu. Na primedbu gospodina Campbella da je ceo miting »suprotan pravilima«, neumoljivi Spence je odgovorio: »Tako je; ali i činjenica koju treba da raspravimo sama je protivna pravilima.« Na predlog nekog gospodina Turnera da se miting nastavi sledećeg dana kako bi »grad Liverpool mogao da učestvuje u razgovorima, a ne da jedna klika maklera pamuka uzurpira njegovo ime« odjeknulo je sa svih strana: »Šćepajte ga za vrat, izbacite ga!« Nimalo zbunjen, gospodin Turner ponovio je svoj predlog, koji, međutim, protivno svim pravilima engleskih mitinga, nije bio iznet na glasanje. Spence je pobedio. Ali, u stvari, ništa nije toliko ohladilo raspoloženja u Londonu koliko vest o pobedi gospodina Spence-a.

Naslov originala:

Der englisch-amerikanische Streit

Napisano 29. novembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 332

od 3. decembra 1861.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Najnovije vesti i njihovo dejstvo u Londonu

Još od objave rata protiv Rusije nisam nikad zapazio toliko uzbuđenje u svim slojevima engleskog društva kakvo je izazvala vest o slučaju »Trenta«, koju je u Sautempton donela »La Plata« 27. ovog meseca. Oko 2 časa po podne novost o ovom »neprijatnom događaju« objavljena je posredstvom električnog telegrafa u informacionim odeljenjima svih britanskih berzi. Sve trgovačke hartije od vrednosti su pale, dok je cena šalitri skočila. Kurs državnih obveznica smanjio se za $\frac{3}{4}$ procenta, a kod Lloyda je na brodove iz Njujorka zavedeno osiguranje od ratnih rizika u iznosu od 5 gvineja. Kasno uveče po Londonu su uveliko kružili glasovi da su američkom poslaniku smesta bile upućene putne isprave, da su izdata naređenja o neposrednoj zapleni svih američkih brodova u lukama Ujedinjenog Kraljevstva, itd. Liverpulski trgovci pamukom — prijatelji secesionista — iskoristili su priliku da za deset minuta sazovu protestni zbor u berzanskoj dvorani za prodaju pamuka pod predsedništvom g. Spence-a, autora nekakvog beznačajnog pamfleta u odbranu južne Konfederacije. Komodor Williams, oficir za vezu Admiraliteta na brodu »Trent«, koji je stigao na »La Plati«, odmah je pozvan u London.

Sutradan, 28. novembra, londonska štampa je uglavnom pokazala umeren ton, koji je čudnovato odudarao od silnog uzbuđenja u političkim i trgovačkim krugovima prethodne večeri. Palmerstonovi listovi »The Times«, »The Morning Post«, »The Daily Telegraph«, »The Morning Advertiser«, i »The Sun«⁽¹⁷⁰⁾ dobili su naloge da primiruju a ne da razdražuju. »The Daily News«, svojim zamerka zbog držanja »San Jacinta«, očigledno je ciljao ne toliko da pogodi federalnu vladu koliko da skine sa sebe sumnju o »predrasudama protiv Jenkija«, dok je »The Morning Star«⁽¹⁷¹⁾, organ Johna Brighta, ne donoseći nikakav sud o taktičnosti i mudrosti tog »čina«, branio njegovu zakonitost. Bilo je samo dva izuzetka od opštih tendencija londonske štampe. Torijevska piskarala iz listova »The Morning Herald« i »The

Standard«, koji, u stvari, čine jedan list pod različitim imenima, dali su oduška svom divljačnom zadovoljstvu što su najzad uhvatili »republikance« u klopku i našli spreman *casus belli*¹. Podržao ih je samo još jedan list, »The Morning Chronicle«⁽¹⁷²⁾, koji je godinama pokušavao da produži svoj prevrtljivi život, prodajući se naizmenično trovaču Palmeru i Tiljerijama. Uzbuđenje na berzi znatno se stišalo usled miroljubivog tona vodećih londonskih listova. Istog dana, 28. novembra, komodor Williams javio se Admiralitetu i podneo izveštaj o okolnostima događaja u starom Bahamskom moreuzu. Njegov izveštaj, zajedno sa pismenim iskazima oficira sa »Trenta« dostavljen je odmah pravnim savetnicima Krune, čije je mišljenje kasno uveče upućeno na razmatranje lordu Palmerstonu, grofu Russellu i drugim članovima vlade.

Dvadeset devetog novembra mogla se primetiti izvesna mala promena u tonu vladine štampe. Saznalo se da su pravni savetnici Krune iz formalnih razloga proglasili postupke fregate »San Jacinto« protivzakonitim, i da je docnije u toku dana vlada, sazvana na opštu sednicu, donela odluku da sledećim parobrodom pošalje lordu Lyonsu uputstva da se prilagodi mišljenju engleskih pravnika. Otuda se uzbuđenje u glavnim poslovnim centrima, kao što su Berza, Lloyd, Jerusalimski ured, Baltičko društvo itd., vratilo sa udvojenom snagom i još je poraslo posle vesti da su prethodnog dana obustavljene isporuke šalitre za Ameriku i da je na dan 29. u carinarnici primljeno opšte naređenje kojim se zabranjuje izvoz ovog artikla u sve zemlje sem pod nekim strogo ograničenim uslovima. Engleske državne obveznice su dalje pale za $\frac{3}{4}$, procenta a jedno vreme je sve berze obuzela prava panika, pošto je bilo nemoguće ugovoriti ma kakav posao s hartijama od vrednosti, dok je u svim granama došlo do znatnog sniženja cena. U toku popodneva na berzi se raspoloženje donekle popravilo zahvaljujući raznim glasovima, ali uglavnom vesti da je gospodin Adams izrazio mišljenje da će vašingtonska vlada dezavuisati postupak »San Jacinta«.

Tridesetog novembra (danas) svi londonski listovi, sa jednim izuzetkom lista »The Morning Star«, postavili su alternativu: naknada štete od strane vašingtonske vlade ili — rat.

Pošto sam ukratko izložio tok događaja od dolaska »La Plate« do današnjeg dana, sada ću preći na mišljenja štampe. Pitanje hapšenja izaslanika Juga na jednom engleskom poštanskom parobrodu trebalo je, razume se, razmotriti sa dva stanovišta — pravnog i političkog.

Što se tiče zakonske strane slučaja, prva teškoća koju su izneli torijevska štampa i »The Morning Chronicle« sastojala se u tome što SAD nisu nikad priznale južne secesioniste kao zaraćenu stranu i, prema

¹ povod za rat

tome, ni same ne mogu zahtevati da se u odnosu na njih primene prava zaraćene strane.

Ovaj sofizam je odmah pobila sama vladina štampa.

«Mi smo», pisao je «The Times», «već priznali države Konfederacije kao zaraćenu stranu, i mi ćemo, kad dođe vreme, priznati njihovu vladu. Time smo sebi nametnuli sve obaveze i neugodnosti neutralne države između dve zaraćene strane.»

Otuda, bez obzira da li SAD priznaju Konfederaciju kao zaraćenu stranu ili ne, one imaju pravo da nastoje da se Engleska potčini svim obavezama i neugodnostima jedne neutralne države u pomorskom ratu.

Zbog toga cela londonska štampa, sa pomenutim izuzecima, priznaje «San Jacintu» pravo da vrši pregled i pretres na «Trentu» u cilju provere da li se na njemu nalaze roba ili lica koji pripadaju kategoriji «ratne kontrabande». Pozivanje lista «The Times» na to da je englesko precedentno pravo «stvoren u prilikama veoma različitim od sadašnjih»; da «parobrodi nisu onda postojali dok su poštanski brodovi za prenošenje pisama, od neposrednog interesa za sve nacije sveta, bili nepoznati»; da «smo se mi (Englezi) borili za opstanak i u tim danima činili sve što ne dozvoljavamo drugima da čine» — nisu imala ozbiljan karakter. Palmerstonov privatni Moniteur, «The Morning Post» izjavio je istog dana da su poštanski parobrodi prosto trgovački brodovi, koji nisu izuzeti iz prava pretresa ratnih i transportnih brodova. Pravo pretresa faktički su priznali «San Jacintu» kako londonska štampa tako i pravni savetnici Krune. Prigovor da je «Trent» plovio ne iz luke jedne u luku druge zaraćene strane već iz jedne neutralne luke u drugu otpao je zahvaljujući zaključku lorda Stowella da je pravo pretresa ustanovljeno da bi se proverilo mesto opredeljenja broda.

Dalje, iskrslalo je pitanje da li ispaljivanjem rafala preko pramca «Trenta», a zatim granate koja je eksplodirala sasvim uz njega, «San Jacinto» nije narušio običaje i pravila pristojnosti koji se moraju poštovati prilikom korišćenja prava pregleda i pretresa. Londonska štampa se uopšte uzev složila da nijedno takvo drugostepeno pitanje ne može uticati na odluku koja se očekuje od britanske vlade, pošto su pojednosti događaja do sada poznate samo iz iskaza jedne od zainteresovanih strana.

Kad je tako priznato pravo pretresa koje je ostvario «San Jacinto», šta je onda tražio taj brod? Ratnu kontrabandu koju je, kako se pretpostavljalo, prevozio «Trent». Šta je ratna kontrabanda? Jesu li depeše jedne vlade koja vodi rat ratna kontrabanda? Jesu li lica koja nose sobom te depeše ratna kontrabanda? I u slučaju da se na oba ova pitanja odgovori potvrdno, ostaju li te depeše i njihovi nosioci ratna kontrabanda, ako su nađeni na trgovačkom brodu koji ide iz jedne neutralne luke u drugu? Londonska štampa priznaje da su odluke

najviših pravničkih autoriteta sa obe strane Atlantika tako protivrečne i da se sa istim vidom pravednosti može tvrditi i pozitivno i negativno, da je, svakako, slučaj *prima facie*¹ rešen u korist »San Jacinta«.

U skladu sa ovim pretežnim mišljenjem engleske štampe, pravni savetnici engleske Krune su potpuno ostavili po strani materijalno pitanje i zadržali se samo na formalnom pitanju. Oni tvrde da međunarodno pravo nije povređeno u *suštini* nego samo *formalno*. Oni su došli do zaključka da je »San Jacinto« pogrešio što je na svoju odgovornost uhapsio izaslanike Juga umesto da odvede »Trent« u neku luku Unije i preda slučaj nekom federalnom sudu za pomorski ratni plen, pošto nijedna naoružana krstarica nema pravo da uzme na sebe sudske funkcije na moru. Prema tome, jedino za šta engleski pravnici okrivljuju »San Jacinto« jeste povreda *procedure* i, po mom mišljenju, njihov zaključak je ispravan. Mogli bi se lako pronaći primeri koji pokazuju da je Engleska slično narušavala formalnosti pomorskog prava; ali, ne sme se dopustiti da povrede prava zamene samo pravo.

Sada se može pretesti pitanje da li je za zahtev engleske vlade — to jest za oslobodenje izaslanika Juga — dovoljno obrazloženje povreda za koju sami Englezi priznaju da je pre *formalna* nego *suštinska*? Jedan advokat iz Temple² primećuje u vezi sa ovim u današnjem broju lista »The Times«:

»Dok mi u ovoj stvari nismo tako jasno u povoljnom položaju da bismo odluku američkog suda o krivici broda osporili kao očigledno protivnu međunarodnom pravu, dotle nepravilan stav američkog kapetana koji je dopustio »Trentu« da nastavi plovidbu za Sautempton očigledno odgovara interesima britanskih vlasnika i britanskih putnika. Možemo li u takvom slučaju naći povod za međunarodni sukob u proceduralnoj grešci koja je, u stvari, išla u našu korist?«

Međutim, ako američka vlada, kako mi izgleda, mora da prizna da je kapetan Wilkes pogazio pomorsko pravo, bilo formalno ili materijalno, njen ugled i njeni interesi treba isto tako da je spreče da se ne drži sitničarski prema uslovima zadovoljenja koje se mora dati oštećenoj strani. Ona treba da ima na umu da će ići na ruku secesionistima ako uplete SAD u rat sa Engleskom, da bi takav rat došao kao poručen za Louis-a Bonapartu u njegovim sadašnjim teškoćama i da bi radi toga zvanični krugovi Francuske podržavali taj rat na sve moguće načine; i, najzad, da bi sadašnje snage pod britanskom komandom u severnoameričkim i zapadnoindijskim bazama zajedno sa snagama meksikanske ekspedicije obezbedile engleskoj vladi nadmoćnost na moru.

Što se tiče političke strane hapšenja u Bahamskom moreuzu, ne samo engleska nego i celokupna evropska štampa jednodušno izražavaju zaprepašćenje zbog čudnog ponašanja američke vlade,

¹ na prvi pogled — ² sedište advokatskih udruženja u Londonu

koja izaziva tako ozbiljnu međunarodnu opasnost da bi se dokopala gospode Masona, Slidella i komp., dok se gospoda Yancey i Mann šepure po Londonu. »The Times« je svakako u pravu kad piše:

»Čak i sam gospodin Seward mora znati da su glasovi ovih izaslanika Juga, koji se razležu iz tamnice, hiljadu puta ubedljiviji u Londonu i Parizu nego što bi bili da su se čuli u Sent Džemsu i Tiljerijama.«

Narod SAD, koji je velikodušno pristao na ograničenje svojih sloboda radi spasa svoje zemlje, sigurno će ispoljiti istu spremnost da privuče sebi javno mnjenje u Engleskoj stvarnim priznanjem i brižljivim ispravljanjem međunarodne greške, čije bi pravdanje moglo dovesti do ostvarenja najsmelijih nada pobunjenika.

Naslov originala:

The News and Its Effect in London

Napisano 30. novembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,
br. 6462 od 19. decembra 1861.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Pouke iz građanskog rata u Americi

Kad smo pre nekoliko nedelja skrenuli pažnju na proces čišćenja koji je postao neophodan u američkoj dobrovoljačkoj vojsci, nismo imali mogućnosti da u potpunosti izvučemo dragocene pouke koje ovaj rat neprekidno pruža dobrovoljcima s ove strane Atlantskog okeana. Zato dozvoljavamo sebi da se ponovo vratimo na tu temu.

Način na koji se sada vodi rat u Americi zaista je bez prese-dana. Dva skoro podjednaka neprijateljska tabora, jačine milion vojnika, već oko šest meseci stoje jedan prema drugom od Misurija do Zaliva Česapik i ne preduzimaju nikakve odlučne akcije. U Misuriju te dve vojske naizmenično nastupaju i odstupaju, bore se i ponovo nastupaju i povlače se bez ikakvog vidnog rezultata. Čak i sad, posle sedam meseci nastupanja i povlačenja, koja su sigurno strahovito opustošila zemlju, izgleda da su stvari dalje nego ikad od bilo kakvog rešenja. Izgleda de će u Kentakiju, posle dugog perioda prividne neutralnosti⁽¹⁷³⁾, a u stvari perioda pripremanja, nastati slično stanje stvari; u Zapadnoj Virdžiniji se odigravaju neprekidno manje borbe bez vidnog rezultata, a na Potomaku, gde su koncentrisane najjače snage obeju strana, skoro na vidiku jedna prema drugoj, nijedna od njih ne teži da napada, dokazujući time da bi, pri datom stanju stvari, čak i pobeđa bila potpuno bez koristi. I dokle god neke druge okolnosti, koje nemaju veze s ovim stanjem stvari, ne izazovu ozbiljniju promenu, taj бесплодни систем ratovanja može potrajati još mesecima.

A šta mi da mislimo o tome?

Amerikanci imaju skoro isključivo dobrovoljce i na jednoj i na drugoj strani. Malo jezgro bivše regularne vojske Sjedinjenih Država ili se raspalo ili je isuviše slabo da bi moglo da deluje na ogromnu masu neobučениh regruta koji su se prikupili na ratnom poprištu. Čak nema ni dovoljno podoficira-nastavnika da bi se od svih tih ljudi stvorili vojnici. Prema tome, obuka se mora izvoditi veoma sporo i ne može se, zaista, reći koliko ona može da traje, dok se odličan ljudski materijal, koji je prikupljen na obema obalama reke Potomaka,

ne osposobi da krene u velikim masama i da ujedinjenim snagama primi ili odbije bitku.

Ali, čak i kad bi vojnici mogli da se obuče za srazmerno kratko vreme, nema dovoljno oficira da njima rukovode. Da ne govorimo o četnim oficirima koji se u slučaju potrebe ne mogu uzimati iz redova civilnog stanovništva — nedostaju i oficiri za komandante bataljona, čak i kad bi svi poručnici i potporučnici regularne vojske bili postavljeni na te dužnosti. Zato se ne može izbeći veliki broj civilnih pukovnika, a niko ko poznaje naše sopstvene dobrovoljce neće smatrati da su McClellan i Beauregard suviše plašljivi kad odbijaju da otpočnu ofanzivne operacije ili složene strategijske manevre koje bi pod njihovom komandom izvodili civili koji su za šest meseci postali pukovnici.

Pretpostavimo, ipak, da je ta teškoća uglavnom savladana, da su civilni pukovnici, zajedno sa svojom uniformom stekli znanje, iskustvo i sigurnost koji su potrebni pri vršenju njihove dužnosti, bar ukoliko se tiče pešadije. Ali kako će biti sa konjicom? Obučavanje konjičkog puka zahteva više vremena i iskusnije oficire-nastavnike nego obučavanje pešadijskog puka. Ako pretpostavimo da će svi ljudi doći u svoje jedinice sa dovoljnim poznavanjem veštine jahanja, tj. da se mogu držati na svojim konjima i upravljati njima, i da znaju kako se oni timare i hrane, i onda bi se jedva moglo skratiti potrebno vreme za obuku. Vojničko jahanje, moć vladanja konjem kojom ga primoravate da vrši sve pokrete koji su potrebni pri prestrojavanju konjice, sasvim je drukčija stvar od jahanja koje obično praktikuju civili. Napoleonova konjica, koju je ser William Napier (*History of the Peninsular War*)^[174] smatrao skoro boljom od tadašnje engleske konjice, kao što je poznato, sastojala se od najslabijih jahača koji su ikada zakoračili na sedlo, a mnogi od naših najboljih priznatih jahača, stupajući u dobrovoljačke konjičke jedinice, smatrali su da moraju još mnogo da nauče. Zato ne treba da se čudimo što Amerikanci nemaju dosta konjice i što se ono malo što imaju sastoji od nečeg sličnog kozacima ili indijanskim neregularnim jedinicama — rendžerima, koji nisu sposobni za napad u grupi.

U pogledu artiljerije stvar mora da bude još gora, a isto je i s inženjerijskim trupama. Oba ova roda vojske predstavljaju čisto tehničke vidove oružja i zahtevaju dugu i pažljivu obuku kako oficirskog, tako i podoficirskog kadra, pa, naravno, i veće znanje vojnika nego kod pešadije. Osim toga, artiljerija predstavlja složeniji rod vojske čak i od konjice; za nju su potrebni topovi, zatim konji koji su obučeni za tu vrstu vožnje i dve vrste obučanih vojnika — poslužioc i vozari. Pored toga, potreban je veliki broj kola za artiljerijsku municiju i velike fabrike za njenu izradu, zatim livnice, radionice, itd., sve to snabdeveno komplikovanim mašinama. Federalisti,^[175] navodno, imaju svega 600 topova na frontu, ali možemo lako zamisliti kako će ih posluživati, kad znamo da je sasvim nemoguće da se za šest

meseci iz ničega stvori 100 kompletnih, dobro opremljenih, i dobro izvežbanih baterija.

Ali, pretpostavimo i to da su sve te teškoće savladane i da se borbeni delovi obeju američkih neprijateljskih grupacija nalaze u povoljnim uslovima za svoje dejstvo. Da li bi one u tom slučaju mogle krenuti? Sigurno ne. Vojska se mora hraniti, a jedna velika vojska na takvoj, srazmerno slabo naseljenoj teritoriji, kao što su Virdžinija, Kentaki i Misuri, mora se hraniti poglavito iz magazina. Njeno snabdevanje municijom mora se dopunjavati; da bi se naoružanje održavalo u potpunom redu, za njom treba da idu puškari, sedlari, stolari i druge zanatlije. A u Americi se potpuno jasno ispoljava nedostatak svih tih potreba; one se moraju organizovati gotovo od ničega, a nemamo nikakvih podataka iz kojih bi se videlo da su intendantura i transport obe vojske čak i sada izišli iz svog prvobitnog stadijuma.

Amerika, kako Sever tako i Jug, federalna i konfederalna, da tako kažemo, nisu imale vojne organizacije. Prema svom brojnog stanju, linijska vojska je bila potpuno nedovoljna za borbu protiv ozbiljnog neprijatelja, a milicija gotovo nije ni postojala. Raniji ratovi Unije nikad nisu stajali na probu vojnu snagu zemlje. Između 1812. i 1814. godine Engleska nije mogla da odvoji mnogo trupa, a Meksiko se branio većinom pomoću najobičnije rulje. Činjenica je da Amerika, zahvaljujući svome geografskom položaju, nije imala neprijatelje koji bi je ma s koje strane mogli napasti, u najgorem slučaju, sa više od 30 ili 40 hiljada vojnika regularne vojske, a tolikim snagama njena ogromna teritorija ubrzo bi se pokazala kao strašnja prepreka nego ma koja vojska koju bi Amerika mogla da im suprotstavi; međutim, njena je vojska bila dovoljna da posluži kao jezgro za 100 000 dobrovoljaca i da ih obuči za odgovarajuće vreme. Ali, kad je za građanski rat bilo potrebno više od jednog miliona boraca, ceo sistem se srušio i sve se moralo početi ispočetka. Rezultati se vide. Dve ogromne, glomazne mase ljudi, strahujući jedna od druge i bojeći se pobeđe skoro isto toliko koliko i poraza, stoje jedna prema drugoj, pokušavajući da pomoću ogromnih izdataka stvore nešto što bi bilo nalik na organizaciju regularne vojske. Ma koliko bilo ogromno, rasipanje novca je neizbežno zbog potpunog odsustva onog organizacijskog temelja na kome bi se mogla izgraditi nova organizacija. Zar je moglo biti drukčije kad neznanje i nedostatak iskustva caruju u svakoj ustanovi? S druge strane, korist od tih izdataka u pogledu efikasnosti i organizacije sasvim je mala; ali zar bi i u tom pogledu moglo biti drukčije?

Britanski dobrovoljci mogu zahvaliti svojoj sudbini što su od samog početka našli mnogobrojnu, dobro disciplinovanu i iskusnu vojsku koja ih je uzela pod svoje okrilje. Uzimajući u obzir i predrasude koje su svojstvene svim profesijama, ta ih je vojska dobro primila i dobro se ponašala prema njima. Treba se nadati da ni dobrovoljci ni javnost nikada neće pomisliti da će nova vojska ikada istisnuti staru u bilo

kojoj meri. Ako ima takvih ljudi, onda će im samo letimičan pogled na stanje obe američke dobrovoljačke vojske biti dovoljan da uvide svoje sopstveno neznanje i glupost. Nikakva novoformirana vojska od građanskih lica ne može se uspešno upotrebiti ako nije obučena i potpomognuta ogromnim intelektualnim i materijalnim izvorima koji stoje na raspolaganju srazmerno jakoj regularnoj vojsci, a poglavito onom organizovanošću koja sačinjava osnovnu snagu regularne vojske.

Zamislite da Engleskoj preči invazija i uporedite ono što bi se tada desilo s onim što se moralo desiti u Americi. U Engleskoj bi Ministarstvo rata pomoću malog broja činovnika, koji se mogu lako naći među obučanim vojnim licima, pristupilo izvršenju celog onog naknadnog posla koji bi bio potreban za vojsku od 300 000 dobrovoljaca. Dovoljno bi bilo da se uzmu rezervni oficiri i, recimo, tri ili četiri bataljona dobrovoljaca, svaki pod njihovim specijalnim nadzorom, a s malo truda mogao bi se svakom bataljonu dodeliti po jedan aktivan oficir kao adutant i jedan kao komandant. Naravno, konjica se ne bi mogla improvizovati, ali odlučna reorganizacija dobrovoljačke artiljerije — s oficirima i vozačima iz kraljevske artiljerije — pomogla bi da se popune mnoge poljske baterije. Civilni inženjeri u zemlji samo čekaju zgodnu priliku da se upoznaju sa vojnom stranom svoje profesije, što bi ih odmah pretvorilo u prvoklasne inženjerijske oficire. Pošto su intendantura i transportna služba organizovane, one bi ubrzo mogle da zadovolje potrebe 400 000 ljudi isto onako lako kao i potrebe 100 000. Ništa ne bi bilo dezorganizovano, niti poremećeno; dobrovoljci bi svuda nailazili na pomoć i podršku, tako da nigde ne bi morali da lutaju; i — izuzimajući neke od onih grešaka koje Engleska ne može izbeći kad prvi put stupi u rat — ne vidimo razloga zašto sve to ne bi sasvim glatko funkcionisalo posle šest nedelja.

Sada pogledajte Ameriku i recite koliko je regularna vojska značajna za stvaranje dobrovoljačke vojske.

Naslov originala:

Lessons of the American War

Napisano krajem novembra 1861.

Prvi put objavljeno u listu

„The Volunteer Journal, for

Lancashire and Cheshire,

br. 66 od 6. decembra 1861.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Glavni učesnici u drami »Trent«

U ovom trenutku je od interesa upoznati se nešto bliže sa glavnim figurama drame »Trent«. S jedne strane je aktivni junak, zapovednik »San Jacinta« kapetan *Wilkes*, a na drugoj pasivni junaci *J. M. Mason* i *John Slidell*. Kapetan Charles Wilkes je direktni potomak brata čuvenog engleskog demagoga Wilkesa koji je jednog trenutka zapretio da uzdrma presto George-a III. Borba sa severnoameričkim kolonijama spasla je tada dinastiju Hanover od izbijanja jedne engleske revolucije čiji su se simptomi nazirali u povikama jednog Wilkesa i pismima jednog Juniusa^[176]. Kapetan Wilkes, rođen 1798. u Njujorku i već 43 godine u službi američke mornarice, komandovao je flotilom koja je 1838 - 1842. u ime vlade Unije istraživala sever i jug Tihog okeana. On je u pet svezaka objavio izveštaj o toj ekspediciji^[177]. Takođe je autor jedne publikacije o »Zapadnoj Americi« koja sadrži nekoliko dragocenih obaveštenja o Kaliforniji i o području Oregona.^[178] Sada je sigurno da je Wilkes svoj potez izveo samostalno i bez uputstva Vašingtona.

Dvojica pohvatanih komesara južne konfederacije — gospoda *Mason* i *Slidell* — u svakom pogledu predstavljaju suprotnost jedan drugome. *Mason*, rođen 1798, potiče iz jedne od onih starih aristokratskih porodica Virdžinije koje su pobile iz Engleske posle poraza rojalista u bici kod Vustera^[179]. Deda našeg junaka spada u krug ljudi koje Amerikanci, uz Washingtona, Jeffersona itd., nazivaju »the revolutionary fathers« (očevima revolucije). Nasuprot svom kolegi Masonu, John Slidell niti je aristokratskog porekla niti je robovlasnik po rođenju. Njegov zavičajni grad je Njujork gde su prebivali njegov deda i otac kao časni tallowchandlers (svečari). Posle nekoliko godina studija prava stupio je *Mason* na političku pozornicu. Od 1862. više puta je bio u ulozi člana predstavničkog doma Virdžinije, za vreme jednog zasedanja 1837. pojavio se i u predstavničkom telu američkog Kongresa, ali njegov značaj datira tek od 1847. Te godine izabrala ga je Virdžinija u američki Senat, gde je svoje mesto zadržao sve do

proleća 1861. *Slidell*, koji ima sada 68 godina, morao je rano da napusti Njujork zbog nekog brakolomstva i duela, ukratko zbog skandala. Uputio se u Nju Orleans gde je živeo najpre od kocke, a zatim od advokature. Tek kao član zakonodavnog tela Luizijane prokrcio je brzo sebi put do predstavničkog doma, a najzad i do Senata američkog Kongresa. Kao dirigent izbornih prevara za vreme predsedničkih izbora od 1844, a docnije kao učesnik podvala sa državnim zemljištima, on je donekle šokirao čak i onu vrstu morala kakva je u Luizijani uobičajena.

Mason je nasledio uticaj, *Slidell* ga je stekao. Objica su se našli i usavršili u američkom Senatu, bastionu robovlasničke oligarhije. Prema američkom Ustavu, u Senatu se bira posebni odbor za spoljne poslove koji igra otprilike istu ulogu kao Tajni savet (privy council)^[180] ranije u Engleskoj, pre nego što je takozvani kabinet, ova teoretski nepoznata veličina u engleskom Ustavu, uzurpirao funkcije Tajnog saveta. Mason je dugo vremena bio predsednik, a *Slidell* istaknuti član tog odbora.

Čvrsto uveren da je svaki Virdžinac polubog a svaki Jenki plebejski mangup, Mason nije nikad ni pokušavao da prikrije svoj prezir prema svojim severnoameričkim kolegama. Naduven, uobražen, uvredljiv, on je umeo uvek da nabora čelo u mračne bore poput Zeusa i, u stvari, dopremio je u Senat manire odomaćene na plantaži. Fanatični govornik u slavu ropstva, besramni klevetnik Severa i posebno severnjačke radničke klase, galamdžija protiv Engleske, Mason je zamarao Senat razvučenom nametljivošću sluzave reke svojih govora čiju je potpunu prazninu uzalud pokušavao da prikrije šupljom pompeznošću. Kao neku vrstu demonstracije oblačio se poslednjih godina u sivo platno virdžinske domaće radinosti; ali, a to i karakteriše ovog čoveka, sivi kaput bio je ukrašen drečavom dugmadi koja su sva poticala iz Konektikata, jedne od država Nove Engleske.

I dok je Mason na prednjem delu scene igravao Jupitera tonans¹ robovlasničke oligarhije, *Slidell* je radio iza kulisa. Sa retkim talentom za intrigu, neumornom istrajnošću i beskrupuloznom bezobzirnošću, ali uvek oprezan, pritajen, naviknut da nikad ne korača čvrsto već da se uvek povija po vetru, *Slidell* je bio duša južnjačkog zavereničkog konklava. O glasu koji je uživao ovaj čovek može se suditi po tome što je neposredno pre izbivanja rata sa Meksikom 1845, kada je on tamo upućen za poslanika, ova zemlja odbila da pregovara sa ovakvim subjektom^[181]. Zahvaljujući *Slidellovim* intrigama Polk je postao predsednik. On je bio jedan od najopasnijih savetodavaca predsednika Pierce-a i zli duh Buchananove administracije. Obojica, i Mason i *Slidell*, bili su glavni zagovornici zakona o odbeglim robovima^[122]; obojica su prouzrokovali krvoproliće u Kanzasu i obojica su bili tajni sprovednici mera kojima je Buchananova administracija izručila Jugu sva sredstva za odvajanje, dok je Sever ostavila bez odbrane.

¹ gromovnika

Još 1855. Mason je jednom prilikom u Južnoj Karolini javno proglasio da je »Jugu otvoren samo jedan put — neposredno, apsolutno i trajno odcepljenje«. Marta 1861. izjavio je u Senatu da »on ne duguje vladi Unije nikakvu allegiance (podaničku vernost)«, ali je zadržao svoje mesto u Senatu i nastavio da prima senatorsku platu dogod je bila bezbedna njegova ličnost — špijun u najvišem veću nacije i pritvorni saučesnik u tamanjenju državne blagajne.

Masonova prababa bila je kćerka slavnog ser Williama Temple-a. On je, prema tome, daleki rođak Palmerstona. Mason i Slidell predstavljali su u očima naroda Severa ne samo političke protivnike već *lične neprijatelje*. Otud opšte likovanje povodom njihovog zarobljavanja koje je prvih dana učinilo da se zaboravi čak i na opasnost koja preti iz Engleske.

Naslov originala:

Die Hauptakteure im »Trent« — Drama

Napisano 4. decembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu »Die Presses«,
br. 337 od 8. decembra 1861.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Spor oko afere »Trent«

Palmerstonska štampa — drugom prilikom ću dokazati da Palmerston *bezuslovno* kontroliše ⁹/₁₀ engleske štampe u pitanjima spoljne politike isto onako kao što i Louis Bonaparte kontroliše ⁹/₁₀ francuske štampe¹ — oseća da radi pod »blagonaklonim preprekama«⁽¹⁸²⁾. S jedne strane priznaje da su pravnici Krune reducirali optužnicu protiv Sjedinjenih Država na *običnu proceduralnu grešku*, na *tehničku omašku*. S druge strane se razmeće da je samo na osnovu obične advokatske šikane Sjedinjenim Državama postavljen *zapovednički ultimatum* da se brani kao da je reč o velikoj povredi prava, a ne o formalnoj grešci u primeni jednog priznatog prava. Stoga palmerstonska štampa sada ponovo pledira za *materijalno* pravno pitanje. Veliki značaj stvari nalaže da se ukratko upustimo u *materijalnu* stranu pravnog pitanja.

Zasad samo da primetimo da se nijedan engleski list ne usuđuje da »San Jacintu« prebaci to što je pregledao i pretražio »Trent«. Dakle, ova tačka nije sporna.

Pre svega, podsećamo ponovo na ono značajno mesto iz proklamacije kraljice Victorije o neutralnosti od 13. maja 1861. To mesto glasi:

»Victorija R. Kako se nalazimo u miru sa Sjedinjenim Državama. . . upozoravamo sve naše drage podanike. . . da se uzdrže od postupaka protivnih proklamaciji. . . u vidu probijanja zakonski priznate blokade ili *transportovanja oficira*. . . *depeša*. . . ili bilo koje druge ratne kontrabande. Sva lica koja izvrše ovakvu povredu prava potpadaju pod razne kazne koje predviđa englesko zavičajno i međunarodno pravo. . . Ovakva lica neće ni u kom slučaju uživati našu *zaštitu* od posledica svog ponašanja, već će, naprotiv, morati da računaju sa našim nezadovoljstvom.«

¹ Vidi u ovom tomu, str. 294 - 296.

Proklamacija kraljice Victorije proglašava najpre *depeše* za kontribandu i podvrgava brod koji takvu kontribandu prevozi »kazni međunarodnog prava«. Koje su te kazne?

Wheaton, američki autor o pitanjima međunarodnog prava, čiji se autoritet podjednako priznaje sa obe strane Atlantskog okeana, kaže u svojim *Elements of International Law* (Osnovama međunarodnog prava)^[183], str. 565 sledeće:

«Prevoz depeša neprijatelja izlaže *neutralni* brod, koji ih prevozi, *zaplemi* i *konfiskaciji*. Posledice ovakve usluge daleko pevazilaze efekte transporta obične kontribande. . . kao što kaže ser *W. Scott*, *engleski* sudija, prevoz ratnog materijala je neizbežno ograničene prirode, dok se prevozom depeša čini delo kojim se može osujetiti ceo ratni plan protivnika. . . Konfiskacija nepodobnog artikla, što je uobičajena kazna za kontribandu, bila bi smešna kad bi se primenila na depeše. Za depeše ne plaća se nikakva prevoznina. Dakle, njihova konfiskacija ne pogada brodovlasnika, znači, ne kažnjava brod koji ih prevozi. Zbog toga mora da bude *konfiskovan* brod koji ih prevozi.»

Walker kaže u svom *Introduction of American Law* (Uvodu u američko pravo):^[184]

«Pod pretnjom konfiskacije broda i njegovog tereta ne smeju se *neutralni* upuštati u prevoz *neprijateljskih depeša*.»

Kent, koji važi kao glavni autoritet engleskog pravosuđa, kaže u svojim *Commentaries* (Komentarima):^[185]

«Pronade li se prilikom pretresa jednog broda da prevozi *neprijateljske depeše*, on se kažnjava zarobljavanjem i konfiskacijom na osnovu presude suda za pomorski ratni plen.»

Dr Robert Phillimore, »Advocate of Her Majesty in her office of Admiralty« (Advokat kraljice Viktorije u njenom admiralitetskom sudu) kaže u svom najnovijem delu iz međunarodnog prava^[186], str. 370:

«Zvanična saopštenja jednog činovnika (*official*) o stvarima jedne zaraćene vlade su *depeše* koje njihovim nosiocima (*carriers*) daju neprijateljsko obeležje. Štetne posledice jedne ovakve usluge su neprocenjive i daleko prevazilaze značaj transporta obične kontribande; jasno je da otpremanjem ovakvih depeša mogu da budu podržani ili osujećeni najvažniji planovi jedne zaraćene armije. . . Kazna je konfiskacija ne samo broda koji prevozi depešu već i njegovog tereta.»

Dve tačke su, dakle, sigurne. Proklamacija kraljice Victorije od 13. maja 1861. podvrgava kazni međunarodnog prava *engleske* brodove kojima se otpremaju depeše Konfederacije. Po međunarodnom pravu, prema engleskim i američkim tumačima, izriče se *kazna* zarobljavanja i konfiskacije ovakvih brodova.

Palmerstonovi organi su, stoga, *lagali* po nalogu sa višeg mesta — a mi smo bili dovoljno naivni da poverujemo u te laži — da je ka-

petan »San Jacinta« propustio da traži *depeše* na »Trentu«, dakle, da ih nije ni našao; i da zbog tog propusta brodu »Trent« ne može niko ništa. Američki listovi od 17. do 20. novembra, koji nisu još mogli da znaju za engleske laži, izjavljuju, nasuprot tome, *jednoglasno* da su depeše *poхватane* i da se upravo nalaze u štampi kako bi bile podnete Kongresu u Vašingtonu. Ovo u potpunosti menja stanje stvari. »San Jacinto« je na osnovu ovih depeša imao pravo da zarobi »Trent« i svaki američki sud za pomorski ratni plen bio je dužan da konfiskuje i njega i njegov teret. A sa »Trentom« podležu neizbežno i njegovi putnici američkom pravosuđu.

Gospoda Mason, Slidell i kompanija potpali su pod američko pravosuđe čim je »Trent« pristao kod Monroa. Dakle, ako se kapetan »San Jacinta« zadovoljio time da zarobi depeše i njihove nosioce, umesto da sam tegli »Trent« do neke američke luke, on ni u kom pogledu nije pogoršao položaj Masona, Slidella i kompanije, dok je, s druge strane, njegova *proceduralna omaška* išla na ruku »Trentu«, njegovom teretu i putnicima. I bilo bi u stvari nečuveno, ako bi Engleska objavila rat Sjedinjenim Državama zato što je kapetan Wilkes napravio jednu *proceduralnu omašku* koja je oštetila Sjedinjene Države a koristila Engleskoj.

Pitanje da li su Mason, Slidell i kompanija i sami kontrabanda postavilo se i moglo se postaviti samo zato što je palmerstonska štampa proširila *laž* da kapetan Wilkes nije ni tražio ni zaplenio depeše. Naime, u tom slučaju predstavljali su Mason, Slidell i kompanija, u stvari, jedine objekte na brodu »Trent« koji bi eventualno mogli da potpadnu pod kategoriju kontrabande. Pri tome se ne uzima jedan momenat u obzir. Proklamacijom kraljice Victorije označavaju se kao kontrabanda »officers« jedne zaraćene strane. Da li su »officers« samo vojni oficiri? Da li su Mason, Slidell i kompanija »officers« Konfederacije? »Officers«, kaže *Samuel Johnson* u svom engleskom rečniku^[187], su »men employed by the public«, a na nemačkom to znači: *javni službenici*. Takvo isto objašnjenje daje *Walker*. (Vidi njegov rečnik, izdanje od 1861)^[188].

Dakle prema upotrebi u engleskom jeziku, Mason, Slidell i kompanija, ovi emisari, id est činovnici Konfederacije spadaju pod kategoriju »officers« koje kraljičina proklamacija proglašava kao *kontrabandu*. Kapetan »Trenta« je znao da su oni to, pa je i pristupio konfiskovanju broda i njegovih putnika. Ako se prema Phillimore-u i svim ostalim autoritetima jedan brod može konfiskovati kao carrier (prenosilac) neprijateljske depeše zato što je povredio neutralnost, onda se to utoliko pre može učiniti i sa *ličnošću* koja nosi depešu. Prema Wheatonu, može se zarobiti čak i protivnički poslanik dok se nalazi in transitu¹. Osnov sveg međunarodnog prava je uopšte da svakog člana zaraćene strane protivnička strana može da smatra i tretira kao »zaraćenog«.

¹ na propovanju

»Dogod neko«, kaže Vattel, »nastavlja da bude građanin sopstvene zemlje on je neprijatelj svih sa kojima se njegov narod nalazi u ratu.«⁽¹⁸⁹⁾

Vidi se, dakle, da su pravници engleske Krune reducirali spornu tačku na običnu *proceduralnu omašku*, ne na error in re¹ već error in forma², jer u stvari i nema *nikakve materijalne povrede prava*. Palmerstonovi organi ponovo brbljaju o materijalnom pravnom pitanju, budući da obična proceduralna omaška, a pritom još i u *interesu* »Trenta«, ne pruža nikakav održivi izgovor za jedan zvučan ultimatum.

U međuvremenu su se u tom smislu izjasnili značajni glasovi, i to sa dveju dijametralno suprotnih strana, s jedne strane gospoda *Bright* i *Cobden*, a s druge *David Urquhart*. To su principijelni i lični neprijatelji; oni prvi krotki kosmopoliti, a ovaj drugi »*poslednji Englez*«⁽¹⁹⁰⁾; jedni uvek spremni da sve međunarodno pravo žrtvuju međunarodnoj trgovini, a drugi se ni za trenutak ne koleba: »*fiat justitia, pereat mundus*«³, s tim što pod »pravdom« podrazumeva »englesku« pravdu. Glasovi *Brighta* i *Cobdena* su važni, jer oni predstavljaju moćnu frakciju interesa srednje klase i u vladi su zastupljeni preko Gladstone-a, Milner Gibsona, a manje ili više i preko ser Cornewalla Lewisa. Glas *Urquharta* je važan zato što je međunarodno pravo stvar njegovog životnog izučavanja i što ga svako priznaje kao *nepodmitljivog* tumača tog međunarodnog prava.

Uobičajeni novinski izvori će preneti *Brightov* govor za Sjedinjene Države i *Cobdenovo* pismo koje je sastavljeno u istom duhu. Zato se na njima neću zadržavati.

Urquhartov organ »*The Free Press*«⁽¹⁹¹⁾ ističe u poslednjem broju od 4. decembra:

»Mi treba da bombardujemo Njujork!, Ovi ljudi poklici mogli su se čuti pre osam dana na svim ulicama Londona, one večeri kad je stigla vest o sasvim značajnom ratnom događaju. A to je bio akt koji Engleska preduzima u svakom ratu kao nešto samo po sebi razumljivo, to jest zarobljavanje ličnosti i svojine neprijatelja na palubi jednog neutralnog broda.«

»*The Free Press*« dalje dodaje da je Palmerston 1856. na Kongresu u Parizu bez punomoćja Krune i parlamenta žrtvovao englesko pomorsko pravo u *interesu Rusije*, a onda nastavlja:

»Tada, da bi opravdali tu žrtvu, Palmerstonovi organi su izjavljivali: *Održanjem na snazi prava na pregled i pretres* mi bismo se prilikom prvog rata u Evropi neminovno upleli u rat sa Sjedinjenim Državama. I sada nas preko tih istih organa on tera da bombardujemo Njujork, zato što Sjedinjene Države postupaju po tom pravu koje nam je zajedničko.«

¹ grešku u stvari — ² grešku u formi — ³ »Neka bude pravde, makar propao svet.«

U vezi sa izjavama »organa javnog mnjenja«, »The Free Press« primećuje:

»Magareća dreka iz roga barona Minhauzena nije bila ništa u poređenju sa bukom u britanskoj štampi povodom zarobljavanja Masona i Slidella.»

List zatim povezuje u »strofi« i »antistrofi« protivurečnosti kojima engleska štampa pokušava da dokaže da su Sjedinjene Države »povredile pravo«.

Naslov originala:

Streit um die Affäre »Trent«

Napisano 7. decembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu »Die Presse«,
br. 340 od 11. decembra 1861.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Porast simpatija u Engleskoj

Prijatelji Sjedinjenih Država sa ove strane Atlantika, ispunjeni brigom, nadaju se da će federalna vlada preduzeti pomirljive korake. Oni to ne čine zato što se slažu sa pomamnim graktanjem britanske štampe povodom ratnog incidenta, koji se, prema mišljenju samih predstavnika engleskog kraljevskog pravosuđa, svodi na čisto proceduralnu grešku, i može se sažeti ukratko: da postoji kršenje međunarodnog prava zato što je kapetan Wilkes, umesto da povede »Trent«, njegov tovar, njegove putnike i izaslanike, odveo samo izaslanike. Zabrinutost onih koji su blagonakloni prema velikoj republici potiče iz bojazni da se ona, u krajnjoj liniji, neće pokazati doraslom da izađe na kraj sa Engleskom, iako ima u pozadini građanski rat; najzad, oni ponajmanje očekuju da će se SAD ma i za trenutak, i to u mračnom času iskušenja, odreći ponosnog položaja koji zauzimaju u savetu nacija. Pobude kojima se rukovode sasvim su različite prirode.

Na prvom mestu, najbliži zadatak SAD jeste da uguše pobunu i uspostave Uniju. Najveća želja robovlasnika i njihovih vernih saradnika bila je uvek da uvuku SAD u rat sa Engleskom. Prvi korak Engleske čim izbiju neprijateljstva sastojao bi se u tome da prizna južnu Konfederaciju a drugi da okonča blokadu. Na drugom mestu, nijedan general, ako nije prinuđen, neće prihvatiti bitku u trenutku i pod uslovima koje izabere neprijatelj.

»Rat sa Amerikom«, piše »The Economist«, list koji uživa veliko poverenje Palmerstonovo, »mora uvek biti jedan od najžalosnijih događaja u istoriji Engleske; ali, ako je neizbežan, u sadašnjem periodu on će nam naneti najmanje štete, a ovo je jedini trenutak u našoj zajedničkoj istoriji kad bi nam doneo uzgrednu i delimičnu kompenzaciju.«

Upravo ovi razlozi koji objašnjavaju težnju Engleske da se uhvati za iole pogodan izgovor za rat u ovom »jedinom trenutku« treba da obuzdaju SAD da ne pruže takav povod u ovom »jedinom trenutku«.

Ne ide se u rat sa ciljem da se neprijatelju nanese »najmanja šteta«, pa čak da mu se ratom da »uzgredna i delimična kompenzacija«. Pogodnost trenutka bila bi u potpunosti na jednoj strani, na strani vašeg neprijatelja. Da li je potrebno veliko naprezanje uma da bi se dokazalo da je vreme kad u jednoj državi besni unutrašnji rat najnepovoljnije za stupanje u spoljašnji rat? U svakom drugom trenutku trgovačke klase Velike Britanije gledale bi na rat protiv SAD sa krajnjim užasavanjem. Sada, naprotiv, veliki i uticajni deo trgovačkih krugova već mesecima podstiče vladu da nasilno probije blokadu i na taj način obezbedi sirovinom glavnu granu britanske industrije. Strah od smanjenja engleskog izvoza u SAD izgubio je žaoku pošto je smanjenje izvoza, u stvari, već nastupilo. »One su« (severne države), kaže »The Economist«, »rdžavi kupci, umesto da budu dobri.« Obiman kredit koji je engleska trgovina obično davala SAD, uglavnom primanjem menica vučenih u Kini i Indiji, već je sveden na jedva jednu petinu svog iznosa od 1857. godine. Naposljetku, ali po važnosti ne na poslednjem mestu, decembristička Francuska, bankrot, paralisana u zemlji, pritisnuta spoljnim teškoćama, hvata se za nešto što je zaista palo s neba, i da bi kupila englesku podršku u Evropi, napregnuće sve svoje snage da podrži »perfidnog Albiona« na drugoj strani Atlantika. Čitajte samo francuske listove. Vrhunac negodovanja koji su oni dostigli u svojoj nežnoj brizi za »čast Engleske«, njihove vatrene tirade o tome da se Engleska mora osvetiti za uvredu naneseu britanskoj zastavi, njihove gnusne optužbe protiv svega američkog bili bi doista užasni da nisu u isto vreme smešni i odvratni. Najzad, ako SAD popuste u ovom slučaju, one neće ni za dlaku okrnjiti svoje dostojanstvo. Engleska sada negoduje zbog čisto *proceduralne greške, tehničke omaške*, koju je i sama sistematski činila u svim svojim pomorskim ratovima, a protiv koje SAD nisu nikad prestajale da protestuju i u kojoj je predsednik Madison u poruci povodom objave rata 1812. godine opširno govorio kao o jednoj od najgorih povreda međunarodnog prava^[192]. Ako bi se u odbranu SAD moglo reći da vraćaju Engleskoj ravnomerom, da li će biti okrivljene jer su se velikodušno ogradile od onoga što je jedan jedini američki kapetan uradio sam na svoju odgovornost a što su one uvek osuđivale kao sistematsku uzurpaciju od strane britanske mornarice! U suštini, od takvog postupka bi dobila samo Amerika. S jedne strane, Engleska bi priznala pravo Sjedinjenim Državama da uhvate i izvedu pred američki sud za pomorski ratni plen svaki engleski brod u službi Konfederacije. S druge strane, ona bi, jednom zauvek pred očima celog sveta, praktično odustala od pretenzije, koje nije htela da se odrekne ni pri zaključenju ganskog mirovnog ugovora 1814. godine ni prilikom pregovora između lorda Ashburtona i državnog sekretara Webstera 1842. godine^[193]. Pitanje se onda svodi na ovo: Volite li više da »neprijatan događaj« okrenete u svoju korist, ili da ga, zaslepljeni trenutnim strastima, okrenete u korist svojih neprijatelja kako unutrašnjih tako i spoljnih?

Od kako sam vam pre nedelju dana poslao poslednji dopis¹, britanske obveznice državnog duga ponovo su pale, i ovo smanjenje u poređenju sa prošlim petkom iznosi do 2%; sadašnja cena im je na dan 9. januara 89 ³/₄ do 89 ⁷/₈ za gotov novac a 90 do 90 ¹/₈ po novom računu. Ovaj kurs odgovara kursu britanskih državnih obveznica u toku prve dve godine englesko-ruskog rata². Ovaj pad je u potpunosti izazvan ratobornim komentarima američkih listova koji su stigli ovamo poslednjom poštom; ogorčenim tonom londonske štampe, čija je dvodnevna umerenost bila samo pritvorstvo kome se pribeglo po naređenju Palmerstona; slanjem trupa u Kanadu; proglasom kojim se zabranjuje izvoz oružja i materijala za proizvodnju baruta; i, najzad, svakodnevnim hvalisavim izjavama o ogromnim ratnim priprema u dokovima i pomorskim arsenalima.

U jedno možete biti sigurni: Palmerston želi legalan povod za rat sa SAD, ali u ministarskom savetu nailazi na najodlučniji otpor gospode Gladstone-a i Milnera Gibsona, a u manjoj meri i ser Cornwalla Lewisa. »Plemenitog vikonta« podržava Russell, ponizno oruđe u njegovim rukama, i čitava vigovska klika. Ako bi vašingtonski kabinet pružio željeni povod, sadašnja vlada bi pala i zamenila bi je torijevska vlada. Između Palmerstona i Disraelija već je postignut sporazum o preliminarnim koracima za takvu promenu dekora. Otuda pomamni ratni poklič listova »The Morning Herald« i »The Standard«, tih gladnih vukova koji zavijaju u nadi da će dobiti dugo očekivane mrvice državne milostinje.

Palmerstonove namere postaju vidljive ako se dozovu u sećanje neke činjenice. Upravo se on zalagao za izdavanje proklamacije o priznanju secesionista kao zaraćene strane 14. maja ujutru, pošto je telegrafski izvešten iz Liverpula da će gospodin Adams stići u London 13. maja uveče. Posle žestoke borbe sa kolegama, on je uputio 3000 vojnika u Kanadu, smešno malu armiju ako je namenjena da zaštiti granicu od 1500 milja, ali lukav manevar ako je trebalo podstaći pobunu i razdražiti Uniju. On je, pre mnogo nedelja, nagovorio Bonapartu da predloži zajedničko oružano mešanje u »istrebljivačku borbu«, podržao taj plan u ministarskom savetu i pretrpeo neuspeh samo zbog otpora svojih kolega. On i Bonaparta su tada pribegli meksikanskoj intervenciji kao *pis aller*³. Ta operacija je poslužila dvema svrhama: izazivanju opravdanog negodovanja kod Amerikanaca, i istovremenom pružanju izgovora za slanje eskadre, spremne, kako se izrazio »The Morning Post«, »da izvrši svaki zadatak u vodama severnog Atlantika na koji nas može prinuditi neprijateljsko držanje vašingtonske vlade«. U vreme kad je ova ekspedicija krenula, »The Morning Post« je, zajedno sa listom »The Times« i sitnijom boranijom Palmerstonove ropske štampe, pisao da je to divan i još uz to čovekoljubiv korak, jer će robo-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 263 - 267. — ² krimskog rata — ³ krajnjem sredstvu

vlasničku Konfederaciju staviti između dve vatre — antirobovskog Severa i antirobovskih snaga Engleske i Francuske. A šta kaže u današnjem broju povodom govora Jeffersona Davisa taj isti »The Morning Post«, ova neobična mešavina Dženkinsa i Rodomonta, laskanja i hvalisanja? Čujmo to Palmerstonovo proročište:

»Moramo očekivati da će ova intervencija biti bez dejstva u toku znatnog vremenskog razdoblja; i dok je vlada Severa suviše daleko da dozvoli sebi držanje kojim bi bitno zadirala u ovo pitanje, Južna konfederacija, opet, pruža se velikim delom duž granica Meksika, tako da njeno prijateljsko raspoloženje prema tvorcima pobune ima značajne posledice. Vlada Severa se neprestano ruga našoj neutralnosti, dok su južnjaci državnički i trezveno uočavali u njoj sve što bismo mogli učiniti za jednu ili drugu stranu; i kako s obzirom na naše pothvate u Meksiku tako i s obzirom na naše odnose sa vladom u Vašingtonu, *prijateljska uzdržanost* Južne konfederacije predstavlja važan moment u našu korist.«

Primitio bih da »Le Nord« od 3. decembra — ruski list, te prema tome list posvećen u Palmerstonove planove — daje na znanje da je meksikanska ekspedicija od samog početka preduzeta ne radi svog javno proklamovanog cilja nego zbog rata protiv SAD.

Pismo generala Scotta^[194] proizvelo je tako blagotvoran utisak na javno mnjenje, pa čak i na londonsku berzu, da su zaverenici iz Dauning-strita i Tiljerija našli za shodno da puste na scenu list »La Patrie«, koji, nagoveštavajući da je informisan iz zvaničnih izvora, tvrdi da je hapšenje izaslanika Juga na »Trentu« neposredno odobrio vašingtonski kabinet.

Napisano 7. decembra 1861. g. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 6467 od 25. decembra 1861. g.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Problem ropstva u krizi

U Sjedinjenim Državama je očigledno nastupio trenutak krize u vezi sa pitanjem koje leži u osnovi celog građanskog rata — *pitanjem ropstva*. General Frémont je smenjen zato što je proglasio slobodu za robove *pobunjenika*¹. Ubrzo posle toga objavila je vlada iz Vašingtona jednu instrukciju generalu Shermanu, komandantu ekspedicije u Južnu Karolinu, u kojoj se ide i dalje od Frémont-a time što se naređuje da se prihvate kao najamni radnici, a pod određenim okolnostima i da se naoružaju, odbegli robovi čak i *lojalnih* robovlasnika, a da se »lojalni« vlasnici uteše izgledima na kasniju odštetu. Major Cochrane ide dalje od Frémont-a i zahteva kao ratnu meru opšte naoružavanje robova. Ministar rata Cameron javno odobrava Cochranova »mišljenja«. Na to ministar unutrašnjih poslova u ime vlade dezavuiše ministra rata. Ministar rata ponavlja povišenim tonom svoje »mišljenje« na jednom javnom mitingu i izjavljuje da će ga potvrditi u svom izveštaju Kongresu. General Halleck, Frémont-ov naslednik u Misuriju, kao i general Dix u Istočnoj Virdžiniji teraju odbegle robove iz vojnog logora i zabranjuju im da se ubuduće pojavljuju u dometu pozicija koje je zauzela njegova armija. General Wool prihvata istovremeno crnu »kontrabandu«⁽¹⁹⁵⁾ raširenih ruku u tvrđavi Monroe; stare vođe *Demokratske* stranke, senator Dickinson i Croswell (ranije član takozvanog demokratskog namesništva⁽¹⁹⁶⁾) izražavaju u otvorenom cirkularnom pismu svoju saglasnost sa Cochrane-om i Cameronom, a major *Jennison* u Kansasu nadmašuje sve svoje vojne prethodnike u jednom govoru svojim trupama u kome pored ostalog kaže:

»Nikakvog taktiziranja sa pobunjenicima i sa onima koji ih simpatišu. . . Ja sam rekao generalu Frémont-u da se ne bih latio mača kada bih verovao da će ropstvo preživeti ovu borbu. Robovi pobunjenika će uvek naći zaštitu u ovom logoru i branićemo ih do poslednjeg čoveka i poslednjeg kuršuma. Ne želim nikoga

¹ Vidi u ovom tomu, str. 251 - 252.

u mojim trupama ko nije abolicionista (*I want no men who are not Abolitionists*), za njih ovde nema mesta i nadam se da takvih nema među nama, jer svi znamo da je ropstvo osnova, središte i vrh ovog paklenog rata. . . Ukoliko vlada ne odobri moje postupke, mogu da joj vratim svoj patent, ali u tom slučaju radiću na svoju ruku (on my own hook), makar nas u početku bila samo šestorica.»

U pograničnim robovlasničkim državama, to jest u Misuriju, u manjoj meri u Kentakiju itd. pitanje ropstva praktično se već rešava. Nastupilo je, naime, ogromno raščičavanje elemenata ropstva. Tako je iz Misurija iščezlo oko 50 000 robova, od čega je jedan deo pobjegao, dok su ostale sami robovlasnici deportovali ka južnijim državama.

Jedan izuzetno važan i karakterističan događaj nije, začudo, spomenut ni u jednom jedinom engleskom listu. Naime, 18. novembra okupili su se na ostrvu Hateras delegati iz 45 grofovija Severne Karoline koji su naimenovali provizornu vladu, opozvali akte o secesiji i proklamovali povratak Severne Karoline u okrilje Unije. Delovi Severne Karoline, zastupljeni na ovoj konvenciji, bili su sazvani radi izbora predstavnika za Kongres u Vašingtonu.

Naslov originala:

Krise in der Sklavenfrage

Napisano 10. decembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu »Die Presses«,
br. 343 od 14. decembra 1861.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Vesti iz Amerike

Vest o sudbini broda »Harvey Birch« i zadržavanju krstarice »Nashville«⁽¹⁹⁷⁾ u luci Sautempton stigla je u Njujork 29. novembra, ali izgleda da nije izazvala onakav senzacionalan spektakl sa kakvim se u nekim ovdašnjim krugovima isto toliko računalo koliko se toga pribojavala i druga strana, protivna ratu. Jedna senzacija se ovog puta sudarila s drugom. Njujork se, naime, upravo bio uskomešao okršajima za gradonačelničke izbore od 3. decembra. Predstavnik lista »The Times« u Vašingtonu, gospodin Russell, koji upropašćuje svoj keltski talenat izveštačenom engleštinom, sleže ramenima, afektirajući začuđenost zbog ove predizborne buke. Naravno, gospodin Russell laska zabludi londonskog koknija da su gradonačelnički izbori u Njujorku isto staromodno šegačenje kao što su izbori lordmera u Londonu. Kao što je poznato, londonski lordmer nema nikakvog posla sa najvećim delom Londona. On je nominalni regent Sitija, biće iz bajke koje nastoji da dokaže svoju realnost proizvodnjom dobrih čorbi od kornjače na svečanim gozabama i loših sudova o slučajevima prekoračenja nadležnosti od strane policije. Londonski lordmer je državna ličnost još samo u fantaziji pisaca pariskih vodvilja i Faitsdivers-a.¹ Naprotiv, gradonačelnik Njujorka je realna sila. U početku secesionističkog pokreta dosadašnji gradonačelnik, čuveni *Fernando Wood*, zamalo što nije proklamovao Njujork kao nezavisnu gradsku republiku⁽¹⁹⁸⁾, razume se, uz saglasnost Jeffersona Davisa. Njegov plan propao je zbog nedostatka energije Republikanske stranke Empire-City-a.²

Na dan 27. novembra je Karl Sumner iz Masačusetsa, član američkog Senata, gde ga je u vreme kanzaske afere neki južnjački senator povredio udarcima štapa⁽¹⁹⁹⁾, održao na jednom masovnom mitingu u Cooperovom institutu u Njujorku ^[200] briljantno predavanje o poreklu i tajnim koncima robovlasničke pobune. Po završetku njegovog govora skup je prihvatio sledeće zaključke:

¹ svaštarskih pisaca — ² Njujorka

«Doktrina koju je postavio general Frémont o emancipovanju robova koji pripadaju pobunjenicima kao i docnije izjave generala Burnside-a, senatora Wilsona, Georga Bancrofta (čuvenog historičara), majora Cochrane-a i Simona Camerona, u kojima se navode eventualno ukidanje ropstva kao uzroka pobune, ukazuju na moralnu, političku i vojnu neminovnost. Po oceni ovog mišljenja, sada duh javnosti Severa podržava, bez daljeg, svaki praktični plan koji bi bio predložen u cilju iskorenjivanja ovog nacionalnog zla i smatra da je ovakav rezultat jedini mogući izlaz iz ove borbe između civilizacije i varvarstva.»

U vezi sa Sumnerovim govorom »New-York Tribune« primećuje pored ostalog:

«Aluzija gospodina Sumnera na predstojeće debate o pitanju ropstva u Kongresu budi nadu da će to telo najzad shvatiti gde je stvarno slabost Juga a gde snaga Severa i da će samim tim da se lati odlučujućeg sredstva kojim se jedino može brzo i definitivno da savlada pobuna.»

U jednom privatnom pismu iz *Meksika* kaže se između ostalog:

«Engleski poslanik izigrava bliskog prijatelja administracije predsednika Juárez. . . Ličnosti koje su dobro upoznate sa španskim intrigama uveravaju da je general Marquez iz Španije primio nalog da ponovo okupi rasturene snage Crkvene stranke, i to kako španske tako i meksikanske elemente. Ova stranka treba onda da iskoristi priliku koja će joj se uskoro pružiti da od njenog katoličkog veličanstva¹ izmoli jednog kralja za meksički presto. Za ovo mesto treba upravo da bude odabran jedan kraljičin ujak. Kako je taj čovek već star, morao bi po prirodnom toku stvari uskoro da siđe s pozornice a, kako treba da se spreči da se bilo kakvom klauzulom naimenuje njegov naslednik, Meksiko bi ponovo pripao Španiji — pa bi tako u Meksiku pobedila ista politika kao i na Haitima.»

Naslov originala:

Amerikanisches

Napisano 13. decembra 1861.

Prvi put objavljeno u listu »Die Presse«,
br. 346 od 17. decembra 1861.

Prevod s nemačkog

¹ španske kraljice Isabelle II

Karl Marx

Klevetnički proces

Stari Egipćani su, kao što je poznato, do visokog stepena razvili *podelu rada*, ukoliko se ona rasprostire na celinu društva a ne na pojedinačnu radionicu. Gotovo za svaki pojedinačni deo tela postojao je kod njih posebni lekar čija je terapija zakonski bila ograničena na to posebno područje. Krađa je predstavljala posebnu delatnost na čijem je čelu bila jedna zvanično priznata ličnost. Ali, kako skućena izgleda staroegipatska podela rada prema moderno-engleskoj? Ništa manje od svojevrstnosti pojedinih delatnosti u Londonu iznenaduju nas lestvice na kojima se one obavljaju.

Jedna od ovih neobičnih industrijskih grana je *špijunaža*. Ona se od samog početka račva u dve velike grane, na *građansku* i *političku* špijunažu. Ovu poslednju ostavljamo potpuno po strani. A građanska špijunaža deli se opet na dva velika pododeljka — *zvaničnu* i *privatnu* špijunažu.

Zvaničnom špijunažom bave se s jedne strane detectives (istraživači), koji su plaćeni bilo od države bilo od gradskih vlasti, a s druge strane common informers (obični informatori) koji špijuniraju na svoju ruku, a policija ih plaća po jobwork (rad po komadu).

Delatnost privatne špijunaže deli se u mnogo podvrsta koje se, ipak, sve zajedno mogu svrstati u dve velike grupe. Jedna grupa obuhvata *nekomercijalne* privatne stvari, a druga *komercijalne*. Za prvu grupu, gde veliku ulogu igra špijunaža bračnog neverstva, institut *gospodina Fielda* stekao je evropski ugled. A delatnost *komercijalne* špijunaže upoznaće se iz sledećeg događaja.

Prošlog utorka našla se pred Court of Exchequer ^[201] tužba za klevetu u kojoj se kao optuženi pojavljuje ovdašnji nedeljni list »Lloyd's Weekly News«^[202], a kao tužilac Stubbs i Comp. Naime, Stubbs i Comp. izdaju neki nedeljni list pod naslovom: »Stubbs Gazette«, organ »Stubbsovog društva za zaštitu trgovine«. List se privatno šalje pretplatnicima koji godišnje uplate 3 gineje, a ne prodaje se kao ostale

novine po primerku u *boutiquen stationers*¹, na ulici, na železnici itd. To je, u stvari, proskripciona lista loših poverilaca, bilo kom staležu oni pripadali. *Stubbs*ovo »Društvo za zaštitu« špijunira platežnu sposobnost privatnih ličnosti, a »*Stubbs' Gazette*« registruje je crno na belom. Broj pretplatnika dostiže 20 000.

»*Lloydov nedeljni list*« objavio je sada članak u kome se, pored ostalog, kaže: »Dužnost je svakog časnog čoveka da stane na put ovom sramnom sistemu *špijunaže*.« *Stubbs* je zatražio kaznu suda za ovu klevetu.

Pošto je advokat optužnice, pravni savetnik *Shee* izlio bujicu svoje irske govornosti, tužilac *Stubbs* je morao da izdrži *cross examination* (u stvari, unakrsnu vatru kojoj se podvrgavaju svedoci za vreme saslušanja) pravnog savetnika *Ballantine*-a, advokata »*Lloydovog nedeljnog lista*«. Došlo je do ovakvog humorističkog dijaloga.

Ballantine: Tražite li informacije od svojih pretplatnika?

Stubbs: Tražim od pretplatnika da mi jave imena ličnosti koje oni smatraju varalicama. Mi zatim ispitujemo ove slučajeve. Lično ih ne ispitujem. Imam agente u Londonu i ostalim velikim gradovima. U Londonu imam 9 ili 10 agenata koji primaju godišnju platu.

Ballantine: Koliko dobijaju ova gospoda da bi se dokopali informacija?

Stubbs: Od 150 do 200 funti sterlinga.

Ballantine: I jedno novo odelo? Dobro, šta se događa kad neki od ovih dobro plaćenih džentlmena uhvati nekog prevaranta? — Mi mu objavljujemo ime.

Ballantine: Ako je to neki preispoljni prevarant? — Da. — Ali, ako je samo upola prevarant? — Unosimo ga u naš registar. — Sve dok to ne postane potpuno, a onda ga objavljujete? — Da. — Objavljujete li i autografije prevaranata? — Da. — I u korist trgovine izlažete se još većim troškovima. Objavljujete li i fotografije prevaranata? — Da. — I ne držite nikakav tajni policijski biro? I niste u vezi sa gospodinom *Fieldom*? — Raduje me što mogu reći, ne! — U čemu je onda razlika? — Odbijam odgovor na to. — Šta podrazumevate pod Vašim »legalnim agentima«? — To se odnosi na uterivanje dugova. Pod tim podrazumevam *sollicitors* (nešto između pravobranioca i sekretara suda) koji se bave poslom pretplatnika prema uslovima koji su navedeni u prospektu. — Tako, dakle, Vi ste takođe uterivač dugova? — Uterujem dugove preko 700 *sollicitors*-a. — Gospode bože, Vi držite 700 *sollicitors*-a, a svet ipak još postoji! Izdržavate li Vi *sollicitors*-e, ili oni izdržavaju Vas? — Oni se izdržavaju sami. — Imate li još sudskih sporova? — Da, nekih pola tuceta. — Da li ste ih raspravili? — Da. — Da li je makar i jedna presuda doneta u Vašu korist? — Jedna. — Šta znači rubrika u Vašem listu »Zahtevajte adrese«, iza koje sledi čitav spisak imena?

¹ papirnicama

— To su iščezli dužnici čije mesto boravka nismo mogli da utvrdimo ni mi ni naši pretplatnici. — Kako je Vaš posao uređen? — Naš centralni biro je u Londonu, a podružnice su mu u Birminghamu Glazgovu, Edinburgu i Dablinu. Od oca sam nasledio posao. On ga je započeo u Mančesteru.

Advokat Ballantine je onda nemilosrdno napao u svom pleoajeu Stubbsa čije je »smešno i samodopadljivo držanje za vreme davanja iskaza u svakom slučaju pružalo dokaz da je on manje od bube dubretarske svestan prljavštine elementa u kome se kreće«. Engleska trgovina mora da se duboko srozala čim joj treba ovakav zaštitnik. A evo, ovaj nedostojni sistem špijunaže pruža Stubbsu strahovito oružje za novčane ucene itd.

Lord Chief Baron¹, koji je tu sedeo kao sudija, prevagnuo je sa svojim rezimeom na tasu odbrane. On je zaključio rečima: »Porotnici mnogo duguju slobodi štampe; ali, nisu porotnici nezavisni zato što je štampa slobodna, već je štampa slobodna zato što su porotnici nezavisni. Oni treba da odmere da li optuženi članak prevazilazi granice časne kritike? Stubbs je javna ličnost i time potpada kritici. Ukoliko smatrate da je „Lloydov nedeljni list“ prekoračio granicu časne kritike, onda je na vama da tužiocu priznate odgovarajuću odštetu.«

Porotnici su se povukli u većnicu. Posle četvoročasovne debate ponovo su se pojavili u sudnici, sa odlukom: Tužilac Stubbs je u pravu; nadoknada štete za njegovu povređenu čast je — *jedan farthing*. Farthing je najsitniji engleski novčić koji odgovara francuskom santimu ili nemačkom pfenigu. Stubbs je napustio Guildhall, ispraćen gromoglasnim smehom mnogobrojnog auditorijuma i okružen izvesnim brojem obožavalaca od čijih se nametljivih ovacija njegova smerna uzvišenost mogla da spasi samo naglim bekstvom.

Naslov originala:

Ein Verleumdungsprozeß

Napisano 19. decembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu »Die Presse«,
br. 353 od 24. decembra 1861.

Prevod s nemačkog

¹ predsednik suda državne blagajne

Karl Marx

Vašingtonski kabinet i zapadne sile

Jedno od najčudnovatijih iznenađenja englesko-francusko-turško-ruskog rata, i inače bogatog iznenađenjima, bila je neosporno Deklaracija o pomorskom pravu^[203], usvojena u Parizu u proleće 1856. Kad je počeo rat protiv Rusije, Engleska je suspendovala svoje najstrašnije oružje protiv Rusije — konfiskaciju robe na neutralnim brodovima koji pripadaju neprijatelju — i gusarenje. Po završetku rata Engleska je polomila ovo oružje, žrtvujući njegove komade na oltaru mira. Rusija, navodno pobeđena strana, dobila je tako ustupak koji je inače još od Katarine II uzalud pokušavala da iznudi nizom »oružanih neutralnosti«^[204] ratovima i diplomatskim intrigama. Nasuprot tome, Engleska se, kao navodni pobedilac, odrekla snažnog sredstva napada i odbrane koje se zasnivalo na njenoj pomorskoj moći i koje je ona u vremenu od jednog i po stoleća uspevala da očuva protiv jednog sveta pod oružjem.

Humanistički razlozi koji su služili kao paravan Deklaraciji od 1856. nestaju i pri najpovršnijem proveravanju. Gusarstvo nije ništa veće *varvarstvo* nego što su akcije dobrovoljačkih korpusa ili gerile u Kopnenom ratu. Gusarski brodovi su gerilci na moru. Do konfiskacije privatnih dobara jedne zaraćene nacije dolazi u kopnenom ratu. Zar, na primer, ratne rekvizicije pogađaju samo neprijateljsku vladinu kasu, a ne i imovinu privatnih lica? Zbog prirode kopnenog rata zaštićena je neprijateljska imovina koja se nalazi na neutralnom tlu, dakle, pod suverenitetom jedne neutralne sile. Zbog prirode pomorskog rata brišu se ove međe, pošto more, kao zajednička saobraćajnica nacija, ne može potpasti pod suverenitet nijedne neutralne sile.

U stvari, Deklaracija od 1856. zaodeva filantropskim frazama jednu veliku nehumanost. Ona principijelno preobražava rat iz narodnog u vladin rat. Svojnini pripisuje nepovredivost koju ličnosti odriče. Emancipuje trgovinu od ratnih užasa i čini ravnodušnim trgovinske i poslovne staleže prema užasima rata. Uostalom, samo se po sebi

razume da su izgovori o humanizmu u Deklaraciji od 1856. bili upućeni samo na adresu evropske galerije, isto onako kao što je to bio slučaj sa religioznim izgovorima Svete alijanse.

Poznata je činjenica da je lord *Clarendon*, koji je svojim perom na kongresu u Parizu precrtao englesko pomorsko pravo, postupio bez znanja i bez naloga Krune, kao što je docnije i priznao u Gornjem domu. Njegovo jedino punomoćje sastojalo se u *privatnom pismu* Palmerstona. Dosad se Palmerston nije usuđivao da od engleskog Parlamenta zatraži ratifikaciju pariske deklaracije i njenog potpisivanja od strane Clarendona. Ostavljajući po strani debate oko sadržine deklaracije, valjalo se bojati debata o ustavnom pitanju da li sme jedan engleski ministar da uzurpira pravo da nezavisno od Krune i parlamenta sruši temelj engleske pomorske moći jednim potezom pera. Palmerston može da zahvali uticaju Mančesterske škole^[205] što ovaj ministarski coup d'état nije doveo do burnih interpelacija već je prećutno prihvaćen kao fait accompli.¹ Shodno interesima koje zastupa, a otud i filantropiji, civilizaciji i napretku, ova škola je pronašla jednu novinu koja će dopustiti engleskoj trgovini da, pomoću neutralnih brodova, nesmetano nastavi da se odvija sa neprijateljem, dok se mornari i vojnici budu u duelu borili za čast nacije. Mančestarci su bili van sebe od oduševljenja što je ministar jednim neustavnim postupkom obavezao Englesku na međunarodnu koncesiju, što bi ustavnim parlamentarnim putem bilo potpuno neverovatno postići. Otud u ovom trenutku i toliko negodovanja mančestarskog tabora u Engleskoj zbog svega što je razotkriveno u Plavoj knjizi koju je Seward podneo Kongresu u Vašingtonu!

Sjedinjene Države bile su, kao što je poznato, jedina velika sila koja je odbila da pristupi Pariskoj deklaraciji od 1856. Ukoliko bi se odrekle gusarenja, morale bi stvoriti veliku državnu mornaricu. Svako slabljenje njihovih vojnih efektivna na moru ugrožavalo bi ih istovremeno möröm jedne stajaće kopnene armije po evropskim merilima. Pri svemu tome izrazio je predsednik Buchanan spremnost da prihvati parisku deklaraciju pod uslovom da se, sa izuzetkom ratne kontrabande, svoj imovini koja se nalazi na brodovima, neprijateljskoj ili neutralnoj, obezbedi podjednako nepovredivost. Njegov predlog je bio odbačen. Iz Sewardove Plave knjige sada proizilazi da je Lincoln odmah pošto je preuzeo vladu ponudio Engleskoj i Francuskoj da Sjedinjene Države pristupe pariskoj deklaraciji ukoliko se njome ukida gusarenje, i to pod uslovom da se zabrana gusarenja mora da proširi i na delove Sjedinjenih Država u kojima vlada pobuna, to jest na Južnu konfederaciju. Praktični odgovor koji je primio bilo je priznanje prava zaraćene strane Južnoj konfederaciji^[167].

«Humanost, napredak i civilizacija» došaptavali su kabinetima u St. Džemsu i Tiljerijama da bi zabrana gusarenja izvanredno sma-

¹ gotova činjenica

njila šanse secesije a time i raspad Sjedinjenih Država. Stoga je Južna konfederacija u najvećoj žurbi priznata kao zaraćena strana da bi se kabinetu u Vašingtonu odmah zatim odgovorilo da Engleska i Francuska, prirodno, ne mogu prihvatiti predlog jedne zaraćene strane koji bi kao obavezan zakon važio za drugu zaraćenu stranu. Ova »plemenita iskrenost« nadahnjivala je sve diplomatske pregovore Engleske i Francuske sa vladom Unije od izbivanja građanskog rata; a da »San Jacinto« i nije zadržao »Trent« na Bahamskom prolazu, onda bi ma koji drugi incident bio dovoljan da pruži izgovor za konflikt na koji je lord Palmerston smerao.

Naslov originala:

*Das Kabinett von
Washington und die Westmächte*

Napisano oko 20. decembra 1861.

Prvi put objavljeno u listu »Die Presse«,
br. 354 od 25. decembra 1861.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Mišljenje listova i mišljenje naroda

Kontinentalni političari, koji uobražavaju da im londonska štampa služi kao barometar raspoloženja engleskog naroda, izvlače u ovom trenutku neminovno varljive zaključke. Na prvu vest o slučaju »Trent« zapenušao je engleski nacionalni ponos i poziv na rat sa Sjedinjenim Državama odjekivao je gotovo iz svih društvenih slojeva. Nasuprot tome, londonska štampa afektirala je umerenošću i čak je list »The Times« sumnjao da li uopšte postoji casus belli¹. Otkud ovaj fenomen? Palmerston je bio nesiguran da li su pravni savetnici Krune u stanju da iščeprkaju bilo kakvo legalno opravdanje za rat. Nedelju i po dana pre nego što je »La Plata« stigla u Sautempton obratili su se, naime, agenti Južne konfederacije iz Liverpula engleskom kabinetu, optužili američku krstaricu da namerava da isplovi iz *engleskih* luka i da na otvorenom moru pohvata gospodu Masona, Slidella itd. i zahtevali intervenciju engleske vlade. U skladu sa stručnim mišljenjem pravnih savetnika Krune ova je odbila zahtev. Otud prvobitno miroljubivi i umereni ton londonske štampe, kao kontrast ratničkoj nestrpljivosti naroda. Ipak, čim su pravni savetnici Krune — Attorney General i Attorney Sollicitor, obojica i sami članovi kabineta — iščakali jedan *tehnički* izgovor za kavgu sa Sjedinjenim Državama, okrenuo se odnos između naroda i štampe u obrnutom smislu. Ratna groznica rasla je u štampi u istoj srazmeri u kojoj je u narodu opadala. U ovom trenutku je rat sa Amerikom u svim slojevima naroda, sa izuzetkom prijatelja pamuka i sitnog seoskog plemstva, isto toliko nepopularan koliko je ratnohuškačka povika u štampi preterana.

Uostalom, pogledajmo samo londonsku štampu! Na čelu je »The Times« čiji je vodeći novinar *Bob Lowe* nekada bio demagog u Australiji, koju je i podbadao da se otcepi od Engleske. On je podređeni član kabineta, neka vrsta ministra prosvete i obična Palmerstonova kreatura. »Punch«^[206] je dvorska budala lista »The Times« koji njegove sesquipedalia verba² preobražava u uprošćene šale i karikature bez duha. Jednog od vodećih novinara lista »Punch« Palmerston

¹ povod za rat — ² visokoparne reči

je zbrinuo u Board of Health (Komisiji za pitanje zdravlja) sa 1000 funti sterlinga godišnje.

»The Morning Post« je delimično Palmerstonova privatna svojina. Drugi deo ove svojevrzne institucije prodat je francuskom poslanstvu. Ostatak pripada »haute volée«¹ i isporučuje detaljna obaveštenja za dvorske ulizice i damske krojače. »The Morning Post« je otud u engleskom narodu postao poznat kao *Dženkins* (nepomična figura lakeja) štampe.

»The Morning Advertiser« je zajednička svojina »licensed victuallers«, to jest krčmara koji sem piva mogu da prodaju i rakiju. On je, dalje, organ engleskih *pietista* i sporting characters, to jest ljudi koji prave posao od konjskih trka, opklada, boksa i slično. Novinar ovog lista gospodin *Grant*, ranije upotrebljavan kao novinski stenograf, literarno sasvim neobrazovan čovek, imao je čast da se priključi Palmerstonovim privatnim *Soiréeima*. Neko vreme već zanet je sa »truly English minister« (pravim engleskim ministrom),^[207] kojeg je prilikom izbijanja ruskog rata denuncirao da je »ruski agent«. Valja još dodati da su pobožni patroni ovog čokanjskog lista pod komandnim štabom grofa Shaftesburyja i da je Shaftesbury Palmerstonov zet. Shaftesbury je papa za low church men,^[208] koji na profani duh valjanog lista »The Advertiser« nakalemljuju Svetog duha.

»The Morning Chronicle«! Quantum mutatus ab illo!² Dok je gotovo pola veka bio veliki organ Vigovske stranke i dosta uspešni rival lista »The Times«, njegova zvezda je izbledela od vigovskog rata.^[209] Prošao je kroz metamorfoze svih vrsta, pretvorio se u penny paper^[210], pokušavao je da živi od senzacija, kao na primer zauzimanjem za trovača *Palmera*. Docnije se prodao francuskom poslanstvu kome je, međutim, uskoro postalo žao da se razbacuje novcem. Bacio se zatim na antibonapartizam, ali sa nimalo boljim uspehom. Najzad je našao dugo očekivane kupce u gospodi Yancey-u i Mannu, agentima Južne konfederacije u Londonu.

»The Daily Telegraph« je privatna svojina nekakvog Levyja. Njegov list je čak sama engleska štampa žigosala kao *Palmerstonov* mob paper (Palmerstonov barabski organ). Pored ove funkcije bavi se i chronique scandaleuse.³ Karakteristično je za ovaj »Telegraph« da se, kad je stigla vest o brodu »Trent«, izjasnio po naređenju odozgo da je *rat nemoguć*. U tom nametnutom dostojanstvu i umerenosti izgledao je sam sebi tako neobičan da je od tog vremena objavio pola tuceta članaka o svojoj umerenosti i dostojanstvu koje je ispoljio svaki put dosad. Ali, čim je stiglo naređenje da se menja kurs, nastojao je taj »Telegraph« da nadoknadi svu štetu koja mu je prinudom bila pričinjena i da sve svoje drugare nadviče ratnohuškačkom galamom.

¹ visokom sloju — ² Kakva razlika prema onom ranijem! — ³ skandaloznom hronikom

»The Globe«^[211] je ministarski večernji list koji prima zvaničnu subvenciju od svih vigovskih vlada.

Torijevski listovi »The Morning Herald« i »The Evening Standard«, oba iz istog dućana, opredeljuju se dvostrukim motivom, s jedne strane, nasledenom mržnjom prema »pobunjenim engleskim kolonijama« i, s druge strane, hroničnom osekom u svojim kesama. Oni znaju da bi rat s Amerikom morao da razbije sadašnju koalicionu vladu i da prokrči put jednom torijevskom kabinetu. A sa torijevskim kabinetom vratile bi se i zvanične subvencije listovima »Herald« i »Standard«. Otuda ni gladni vuci ne bi mogli glasnije da zavijaju oko plena nego što to čine ovi torijevski listovi oko jednog rata s Amerikom i zlatne kiše koja bi usledila!

Od londonske dnevne štampe ostaju vredni pomena još »The Daily News« i »The Morning Star«, koji se suprotstavljaju ratno-huškačkim fanfarama. »The Daily News« je u svom kretanju sputan odnosom prema lordu Johnu Russellu, dok listu »The Morning Star« (organu Brighta i Cobdena) škodi njegov karakter »miroljubivog lista po svaku cenu«.

Londonski nedeljni listovi su u većini običan odjek dnevne štampe, dakle, pretežno su ratnički raspoloženi. »Observer«^[212] je vladin najamnik. »The Saturday Review« žudi za *ésprit*¹ i veruje da ga nalazi u tome što afektira uzvišenim cinizmom prema »humanitarnim« predrasudama. Da bi pokazali »ésprit«, kreveljili su se propali advokati, popovi i uče, koji pišu u ovom listu, još od izbijanja američkog građanskog rata svojim odobravanjem robovlasnicima. Oni su docnije, razume se, zajedno sa listom »The Times« duvali u ratne fanfare. Oni upravo prave planove za vojni pohod protiv Sjedinjenih Država, koji su strahovito neznački.

Izuzeci koje više ili manje valja respektovati su »The Spectator«, »The Examiner« i naročito »MacMillan's Magazine«^[213].

Kao što se vidi: sve u svemu, londonska štampa — sa izuzetkom organa onih osoba čiji interesi leže u pamuku, provincijski listovi predstavljaju pohvalni kontrast — reprezentuje Palmerstona i samo Palmerstona. A Palmerston hoće rat, dok engleski narod to neće. Uskoro će događaji pokazati ko će u ovom duelu pobediti, Palmerston ili narod. U svakom slučaju, on je započeo opasniju igru nego Louis Bonaparte početkom 1859^[214].

Naslov originala: *Die Meinung der Journale und die Meinung des Volkes*

Napisano 25. decembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu »Die Presses«, br. 359 od 31. decembra 1861.

Prevod s nemačkog

¹ duhom

Karl Marx

Francuska podvala sa vestima — Ekonomske posledice rata

Verovanje u čuda izgleda da se povuklo iz jedne sfere samo zato da bi se naselilo u drugoj. Ako se ono protera iz prirode, onda nastaje u politici. U najmanju ruku to je mišljenje pariskih listova i njihovih saveznika u telegrafiji i dopisničkim biroima. Tako jučerašnji pariski večernji listovi izjavljuju: da je lord Lyons izjavio gospodinu Sewardu da će sačekati do 20. decembra uveče i da će zatim otputovati za London, a sve to u slučaju da kabinet iz Vašingtona odbije da izruči zarobljenike. Pariski listovi znali su, dakle, još *juče* za korake koje je preduzeo lord Lyons *po* prijemu depeše koja mu je upućena »Evropom«. Ipak, do *danas* još nije stigla u Evropu vest o tome da je »Evropa« stigla u Njujork. »La Patrie« i komp. su *pre* nego što su obavješteni o dolasku »Evrope« u Ameriku publikovali u Evropi vesti o događajima koji su smesta usledili po dolasku »Evrope« u Sjedinjene Države. »La Patrie« i komp. očigledno smatraju da brzina nije nikakva vradžbina. U svom berzanskom članku jedan od ovdašnjih listova primećuje da ovi pariski izumi, kao i huškački članci pojedinih engleskih listova, služe ne samo političkim špekulacijama određenih vladodržaca, već i *berzanskim špekulacijama* određenih privatnih ličnosti.

»The Economist«, dosad jedan od najglasnijih bukača ratoborne stranke, objavljuje u poslednjem broju *pismo jednog liverpulskeg trgovca* i uvodnik u kome se engleska publika upozorava da nikako ne potcenjuje opasnosti jednog rata sa Sjedinjenim Državama. Engleska je uvezla tokom 1861. godine žita u vrednosti od 15 380 901 funti sterlinga, od čega je blizu 6 miliona funti otpalo na Sjedinjene Države. Engleskoj bi više škodila nemogućnost da kupuje američko žito nego Sjedinjenim Državama nemogućnost da ga prodaju. Sjedinjene države imale bi prednost *ranije informacije*. Ukoliko se odluče za rat, telegrami će odmah iz Vašingtona poleteti za San Francisko i američki brodovi u Tihom okeanu i u kineskim vodama počće ratne opera-

cije mnogo nedelja pre nego što će Engleska moći da uputi vest o ratu za Indiju.

Od izbijanja građanskog rata američko-kineska kao i američko-australijska trgovina opala je u ogromnoj meri. A i u koliko se još odvija, tovar se kupuje uglavnom engleskim kreditnim pismima, dakle engleskim kapitalom. Nasuprot tome, engleska trgovina sa Indijom, Kinom i Australijom, i inače veoma značajna, još više je porasla posle prekida trgovine sa Sjedinjenim Državama. Američki gusarski brodovi imali bi, dakle, široko područje za gusarenje, a engleski relativno beznačajno. Engleski kapital uložen u Sjedinjenim Državama veći je od ukupnog kapitala koji je uložen u engleskoj pamučnoj industriji. Američki kapital u Engleskoj ravan je nuli. Engleska mornarica nadmašuje američku, ali ni izdaleka u srazmeri kao za vreme rata od 1812-1814.

Ako su se još tada američki gusarski brodovi pokazali daleko premoćniji nad engleskim, kako bi bilo tek sada? Efektivna blokada severnoameričkih luka, naročito zimi, ne dolazi uopšte u obzir. Na unutrašnjim vodenim putevima između Kanade i Sjedinjenih Država — a imati ovde premoć je odlučujuće za kopneni rat u Kanadi — Sjedinjene Države bi prilikom izbijanja rata bezuslovno posedovale isključivu prevlast.

Ukratko, liverpulski trgovac dolazi do zaključka:

»Niko se u Engleskoj ne usuđuje da preporuči rat samo zbog pamuka. Bilo bi za nas jeftinije da država hrani u toku tri godine sve distrikte pamučne industrije, nego da za njih samo godinu dana vodi rat sa Sjedinjenim Državama.«

Ceterum censeo^[215] da slučaj »Trent« neće dovesti do rata.

Naslov originala:

*Französischer Nachrichtenhumbug-
Ökonomische Kriegskonsequenzen*

Napisano 31. decembra 1861. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse« br. 4 od 4. januara 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Miting prijateljstva prema Americi

Antiratni pokret u *engleskom narodu* dobija iz dana u dan u energiji i opsegu. Na javnim *mitinzima* u najrazličitijim delovima zemlje traži se *arbitražno* rešenje spora između Engleske i Amerike. *Memorandum* u tom smislu obasipaju šefa kabineta, a nezavisna *provincijska štampa* je gotovo jednodušna u opoziciji prema ratnohušakačkim pokličima londonske štampe.

U nastavku sledi iscrpni izveštaj o mitingu koji je u protekli ponedeljak održan u Brajtonu i koji donosimo zato što je potekao iz redova radničke klase i što su obojica glavnih govornika, gospoda *Conningham* i *White*, uticajni članovi parlamenta i sede na *vladinoj* strani doma.

Gospodin *Wood* (radnik) podneo je prvi predlog u kome se kaže da je

«spor između Engleske i Amerike proizašao iz pogrešnog tumačenja međunarodnog prava a ne iz namernog vređanja britanske zastave; da je, stoga, ovaj miting mišljenja da se celo sporno pitanje prepusti arbitražnoj odluci jedne neutralne sile; da se rat sa Amerikom pod ovakvim okolnostima ne može opravdati, štaviše, on služi za ga engleski narod osudi.»

Objasnujući svoj predlog gospodin *Wood* je pored ostalog rekao:

«Kaže se da je ova nova uvreda samo poslednji beočug u nizu uvreda koje je Amerika nanela Engleskoj. Šta bi to, pod pretpostavkom da je i tačno, dokazalo u odnosu na ratnohušakačku galamu u sadašnjem trenutku? Dokazalo bi jedino da smo mi, dogod je Amerika bila jaka, mirno primali njene uvrede; ali da sada, u trenutku opasnosti koje joj prete, koristimo naš povoljan položaj da se osvetimo za uvrede. Ne bi li nas u očima civilizovanog sveta ovakav postupak žigosao kao kukavice?»

Gospodin *Conningham*:

«. . . U ovom trenutku vodi se u okrilju Unije izrazita *politika emancipacije* (odobranje) i ja izražavam ozbiljnu nadu da neće biti dopuštena nikakva *inter-*

vencija od strane engleske vlade. (Odobranje). . . Hoćete li vi, slobodni Englezi, dozvoliti da budete upleteni u jedan antirepublikanski rat? Jer to je namera lista «The Times» i stranke koja stoji iza njega. . . Apelujem na radnike Engleske, koji imaju najviše interesa za održanje mira, da podignu svoj glas a po potrebi i svoje ruke u cilju sprečavanja jednog tako velikog zločina (Burno odobranje). . . «The Times» je upotrebio sva sredstva da podbode ratnički duh zemlje i da jetkim podsmehom i pogrđama izazove neprijateljsko raspoloženje među Amerikancima. . . Ne pripadam takozvanoj stranci mira. «The Times» povlađuje politici Rusije i svim silama se trudio (1853) da navede našu zemlju da mirno gleda na vojne poduhvate ruskog varvarstva na Istoku. Bio sam među onima koji su podigli svoj glas protiv takve pogrešne politike. Prilikom podnošenja *predloga zakona o zaveri*, kojim je trebalo olakšati izručavanje političkih izbeglica, listu «The Times» nije bio prevelik nikakav napor da progura ovaj predlog u Donjem domu. Bio sam jedan od 99 članova Doma koji su se suprotstavili ovakvom zadiranju u slobode engleskog naroda i koji su oborili ministra. (Odobranje). Ovaj ministar nalazi se sada na čelu kabineta. Ja mu proričem da će, pokuša li da bez pravih i dovoljnih razloga uplete našu zemlju u rat sa Amerikom, njegov plan sramno propasti. Obećavam mu novi sramni poraz, veći poraz nego što ga je doživeo prilikom podnošenja predloga zakona o zaveri. (Burno odobranje). . . Nije mi poznata zvanična poslanica koja je upućena u Vašington; ali, prevladuje mišljenje da su krunski pravni savetnici preporučili vladi da se postavi na sasvim usku pravnu platformu, da južnjački komesari nisu smeli da budu zarobljeni bez broda koji ih je prevezio. A na osnovu toga treba da se traži izručenje Slidella i Masona kao *conditio sine qua non*¹.

Prepostavimo da narod s druge strane Atlantskog okeana ne dopusti svojoj vladi ovo izručenje. Hoćete li krenuti u rat zbog ove dvojice poslanika goniča robova? . . . U ovoj zemlji egzistira jedna antirepublikanska ratnička stranka. Setite se poslednjeg ruskog rata. Objavljivanjem tajnih depeša u Petrogradu postalo je nesumnjivo jasno da je članke objavljene 1855. u listu «The Times» napisala izvrsna osoba koja je imala pristup do tajnih ruskih državnih papira i dokumenata. Gospodin Layard pročitao je tada najuverljivija mesta u Donjem domu, a «The Times», sav unezveren, odmah je promenio ton i već sledećeg jutra odjeknule su njegove ratne fanfare. . . «The Times» je više puta napadao cara Napoléona i podržavao našu vladu u njenim zahtevima da joj se odobre neograničeni krediti za kopnena utvrđenja i ploveće baterije. Pošto je to učinio i podigao alarm protiv Francuske, «The Times» hoće sada da francuskom caru suprotstavi našu razgoličenu obalu time što upliće našu zemlju u prekoookeanski rat. . . Ima mesta bojazni da sadašnje veliko naoružanje ni u kom slučaju nije usmereno na aferu «Trente» već na eventualnost priznanja vlade robovlasničkih država. Učini li to, Engleska će zauvek ostati osramočena.*

Gospodin *White*:

«Radničkoj klasi dugujemo napomenu da je ona pokretač ovog mitinga i da će sve troškove oko njegovog održavanja snositi njen komitet. . . Sadašnja vlada nikad nije imala takta da ispravno i iskreno postupa sa narodom. . . Nikad nisam

¹ neophodan uslov

ni za trenutak verovao da postoji i najudaljenija mogućnost da iz slučaja »Trent« izraste rat. Nekolicini članova vlade rekao sam u lice da nijedan jedini član vlade ne veruje u mogućnost rata zbog slučaja »Trent«. Otkud onda ove silne pripreme? Verujem da su se Engleska i Francuska sporazumele da sledećeg proleća priznaju nezavisnost južnih država. Dotad bi Velika Britanija imala nadmoćnu flotu u američkim vodama. Kanada bi u potpunosti bila spremna za odbranu. I ukoliko bi onda severne države bile sklone da priznanje južnih država proglase kao *casus belli*¹, onda će Velika Britanija biti spremna...»

Govornik je zatim ukazao na opasnosti rata sa Sjedinjenim Državama, podsetio na simpatije koje je izražavala Amerika prilikom smrti generala Havelocka, pomoć koju su američki mornari ukazivali engleskim brodovima prilikom nesrećne bitke na reci Pejho itd.^[216] Završio je primedbom da će se građanski rat završiti ukidanjem ropstva i da, stoga, Engleska bezuslovno treba da bude na strani Severa.

Pošto je prvobitni predlog jednoglasno usvojen, na mitingu je iznet, razmotren i prihvaćen memorandum Palmerstonu.

Naslov originala:

Amerikafreundliches Meeting

Napisano 1. januara 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 5 od 5. januara 1862.

Prevod s nemačkog

¹ povod za rat

Karl Marx

Javno mnjenje u Engleskoj

Vest o miroljubivom rešenju konflikta u vezi sa »Trentom«^[217] pozdravila je sa ushićenjem velika većina engleskog naroda, što nepo- bitno dokazuje nepopularnost očekivanog rata i strah od njegovih posledica. Sjedinjene Države ne treba nikad da zaborave da ih bar *rad- nička klasa* Engleske, od početka do kraja ove neprilike, nije napustila. Zahvaljujući njoj, uprkos svakodnevnom opakom podstrekavanju od strane podmitljive i lakomislene štampe, u toku celog ovog perioda kad je mir visio o koncu nije u Ujedinjenom Kraljevstvu mogao da se održi nijedan jedini masovni miting u korist rata. Na jedinom mitingu u korist rata koji se sakupio po dolasku »La Plate« u dvorani za prodaju pamuka liverpulske berze bili su špekulanti pamukom u potpunosti prepušteni sami sebi. Čak je i u Mančesteru raspoloženje radničke klase shvaćeno tako dobro da je jedan usamljeni pokušaj da se sazove miting u korist rata napušten gotovo čim se na to pomislilo.

Ma gde se održavali masovni mitinzi u Engleskoj, Škotskoj ili Irskoj, oni su izražavali proteste protiv pomamnih ratnih pokliča štampe, protiv kobnih zamisli vlade, i izjašnjavali se za miroljubivo rešenje spornog pitanja. U ovom pogledu karakteristična su dva pos- lednja mitinga održana, jedan u Padingtonu, London, drugi u mestu Njukasl epen-Tojne. Prvi miting je aplaudirao tvrdnju g. Washing- tona Wilkesa da Engleska nema pravo da prigovara hapšenju iza- slanika Juga; dok je miting u Njukaslu gotovo jednodušno doneo rezoluciju — prvo, da su Amerikanci krivi samo zbog *zakonom uter- denog* ostvarenja prava pretresa i hapšenja; drugo, da kapetan »Trenta« treba da bude kažnjen zbog povrede engleske neutralnosti koju je proklamovala kraljica.

U redovnim prilikama stav britanskih radnika bi se mogao pri- pisati prirodnim simpatijama koje narodne mase širom sveta treba da osećaju prema jedinoj narodnoj vladi u svetu. Međutim, pod sa- dašnjim okolnostima, kad veliki deo britanske radničke klase nepo- sredno i žestoko pati zbog posledica blokade Juga; kad je drugi njen

deo posredno pogođen smanjenjem američke trgovine usled, kako im se priča, sebične »protekcioniističke politike« republikanaca; kad se jedini preostali demokratski nedeljni list »Reynolds's Paper« prodao gospodi Yanceyju i Mannu, i iz nedelje u nedelju troši svoje zalihe psovki na pozive radnicima da prinude vladu da u njihovom interesu ratuje sa Unijom — pod takvim okolnostima najobičnija pravičnost zahteva da se oda priznanje čvrstom stavu britanske radničke klase, naročito ako se on uporedi sa licemernim hvalisavim, kukavičkim i glupim držanjem zvaničnog i dobrostojećeg Džona Bula.

Kako se ovaj stav naroda razlikuje od stava koji je on zauzima u vreme komplikacija sa Rusima¹! Tada su »The Times«, »The Post« i ostala lakejska londonska štampa cvileli za mirom a u celoj zemlji su im odgovarali veličanstveni mitinzi u korist rata. Oni sada vapiju za ratom a u odgovor se održavaju mitinzi u korist mira, na kojima se osuđuju vladine slobodoubilačke zamisli i simpatije prema ropstvu. Krevljenja proroka javnog mnjenja na vest o miroljubivom rešenju slučaja sa »Trentom« zaista su smešna.

Na prvom mestu, oni moraju sebi da čestitaju na dostojanstvu, zdravom razumu, dobroj volji i uzdržanosti koje su svakodnevno ispoljavali čitav mesec dana. Oni su *bili* umereni prva dva dana po dolasku »La Plate«, kad je Palmerston strepeo da li će se iščeprkati makar kakav zakonski povod za svađu. Ali tek što su krunski pravni savetnici našli zakonski izgovor, a ovi listovi su digli buku kakva se nije čula još od antijakobinskog rata. Depeše engleske vlade upućene su iz Kvinstauna početkom decembra. Nikakav zvaničan odgovor iz Vašingtona nije se mogao očekivati pre početka januara. Svi novi incidenti, koji su se u međuvremenu desili govorili su u prilog Amerikancima. Ton preookeanske štampe, mada je našvilksa afera^[197] mogla pobuditi njene strasti, bio je miran. Sve utvrđene činjenice su se udružile da dokažu da je kapetan Wilkes radio na svoju ruku. Vašingtonska vlada nalazila se u tugaljivoj situaciji. Ako bi se oduprla engleskim zahtevima, komplikovala bi građanski rat spoljnim ratom. Ako bi učinila ustupak, mogla bi naškoditi svojoj popularnosti u zemlji i ostaviti utisak da popušta pred pritiskom iz inostranstva. I vlada u tako teškom položaju vodila je istodobno rat koji joj je morao privući najtoplije simpatije svakog čoveka, ukoliko nije očiti razbojnik.

Obična razboritost i osnovna pristojnost morale su stoga diktirati londonskoj štampi, bar u vremenu koje je delilo engleski zahtev od američkog odgovora, da se brižljivo uzdržava od svake reči sračunate da raspali strasti, izazove zlu volju, komplikuje ionako teško stanje. Ali ne! Ova »neopisano podla i gmizavačka štampa«, kako je naziva William Cobbett - a on je bio autoritet na tom polju — otvoreno se hvalila da je u toku gotovo pola veka, kad joj je jaka moć SAD ulivala strah, ponizno podnosila mnogobrojna omalovažavanja

¹ krimskog rata 1853 - 1856.

i uvrede robovlasničkih vlada; sada pak ova štampa sa divljačkim likovanjem kukavice hita da se osveti republikanskoj vladi, razdiranoj građanskim ratom. Anali ljudske istorije ne znaju za tako bezočnu nečasnost kao što je ova.

Jedan od lakejskih listova, Palmerstonov privatni moniteur¹, »The Morning Post«, smatra da su ga američki listovi optužili za jedan sramni postupak. Džon Bul nije nikad bio obavješten — jer oligarsi koji gospodare nad njim brižljivo skrivaju od njega svaku vest — da je g. Seward, ne čekajući Russellovu depešu, porekao svako učešće vašingtonske vlade u postupku kapetana Wilkesa. Depeša g. Sewarda stigla je u London 19. decembra. Na dan 20. decembra vest o ovoj »tajni« raširila se na berzi. Na dan 21. lakejski »The Morning Post« istupio je sa ozbiljnim saopštenjem da »naznačena depeša nema uopšte nikakve veze sa uvredom nanesenom našem poštanskom parobrodu.«

U listovima »The Daily News«, »The Morning Star« i drugim londonskim novinama naći ćete prilično oštre napade na lakejsku štampu, ali iz njih nećete saznati ništa o tome šta se govori u inostranstvu. A tamo se priča da su »The Morning Post« i »The Times«, kao i listovi »La Patrie« i »Le Pays«, zavaravali javnost ne samo da je politički zavedu nego i da je finansijski opelješe na berzi u interesu svojih gospodara.

Bestidni »The Times«, potpuno svestan da za vreme čitave krize nije kompromitovao nikoga do sebe i da je pružio još jedan dokaz koliko su mu šuplja tvrđenja da vrši uticaj na stvarni engleski narod, izveo je danas trik koji ovdje, u Londonu, deluje samo na mišiće za smeh dok na drugoj strani Atlantskog okeana može biti pogrešno protumačen. »Prost narod« Londona, »gomila«, kako ga nazivaju lakejski listovi, nedvosmisleno je dao na znanje — pa čak i nagovestio u novinama — da bi smatrao neobično umesnom šalom kad bi Masona (uzgred budi rečeno, Palmerstonovog daljnjeg rodaka, pošto je njegov praded bi oženjen ćerkom ser W. Temple-a), Slidella i kompaniju počastio istim demonstracijama kojima je dočekan Haynau prilikom svoje posete Barclayjevoj pivari. »The Times« se užasava pri samoj pomisli na ovaj nečuven incident, i kako pokušava da ga spreči? On upozorava engleski narod da ne obaspe Masona, Slidella i kompaniju nikakvim javnim ovacijama! »The Times« zna da će njegov današnji članak biti predmet podsmeha u svim londonskim pivnicama. Ali to ga se ne tiče! Možda će ljudi s druge strane Atlantika pomisliti da ih je velikodušnost lista »The Times« spasla sramote javnih ovacija Masonu, Slidellu i kompaniji, dok, u stvari, »The Times« samo namerava da ovu gospodu spase javne uvrede!

Dokle god se nije rešio slučaj »Trenta«, »The Times«, »The Post«, »The Herald«, »The Economist«, »The Saturday Review«, u stvari cela otmena, podmitljiva londonska štampa, upinjala se iz petnih

¹ zvanični organ

žila da ubedi Džona Bula da će se vašingtonska vlada pokazati nesposobnom da očuva mir, čak i kad bi htela, jer joj to neće dopustiti jenkijevska gomila i jer je federalna vlada — vlada gomile. Činjenice su ih sada uterale u laž. Da li se sada kaju zbog pakosnih kleveta protiv američkog naroda? Da li bar priznaju greške koje lakeji moraju načiniti kad se upuštaju u donošenje sudova o podvizima jednog slobodnog naroda? Ni najmanje. Oni sada jednodušno izjavljuju da je američka vlada time što nije preduhitrila engleske zahteve i nije predala izdajnike iz južnih država odmah posle njihovog hapšenja isпустиła sjajnu priliku i lišila svoj sadašnji ustupak svakog značaja. Zaista, pravi lakeji! Gospodin Seward je dezavuisao Wilkesov postupak pre nego što su stigli engleski zahtevi i odmah izjavio da je voljan da krene pomirljivim pravcem; a šta ste vi činili u sličnim prilikama? Kad je pod izgovorom nasilnog preuzimanja engleskih mornara sa američkih brodova — izgovor koji uopšte nema veza sa pravilima pomorskog ratovanja i predstavlja neposrednu i čudovišnu povredu svake međunarodne prava — »Leopard« ispalio bočni plotun na »Chesapeake«, ubio šestoricu a ranio dvadeset jednog mornara i odveo sobom tobožnje Engleze koji su se nalazili na brodu, šta je uradila engleska vlada? Ovo nasilje je izvršeno 20. juna 1807. godine. Stvarno zadovoljenje, oslobođenje mornara itd., ponuđeno je tek 8. novembra 1812. godine, pet godina kasnije. Doduše, britanska vlada je odmah osudila ovaj postupak admirala Berkeleyja, kao što je gospodin Seward dezavuisao kapetana Wilkesa; ali, da bi kaznila admirala, ona ga je premestila sa nižeg na viši položaj. Objavljujući svoje mere u Savetu, Engleska je jasno priznala da se njima krše prava neutralnih država uopšte a prava SAD posebno; da je bila prinuđena da ih donese kao represalije protiv Napoléona, i da će ih sa radošću opozvati čim Napoléon opozove svoje mere koje zadiru u prava neutralnih. Napoléon ih je opozvao, bar što se tiče SAD, u proleće 1810. godine. Engleska je i dalje kršila pomorska prava Amerike, što je i sama javno izjavila. Njen otpor je trajao od 1806. godine do 23. juna 1812. godine — pošto su 18. juna 1812. godine SAD objavile rat Engleskoj. Engleska je prema tome izbegavala, u ovom slučaju šest godina, ne da dâ zadovoljenje za povredu koju je otvoreno priznala nego da njeno vršenje obustavi. I ovi ljudi pričaju o sjajnoj prilici koju je propustila američka vlada! Bila u pravu ili ne, britanska vlada je postupila kukavički kad je ultimatumom, zahtevom za izručenje zatvorenika potkrepila optužbu zasnovanu na tobožnjem tehničkom propustu i čisto proceduralnoj grešci. Američka vlada bi mogla imati razloge da se saglasi sa ovim zahtevom; ona ih uopšte nije mogla imati da zahtev preduhitri.

Pri sadašnjem rešenju sukoba u vezi sa »Trentom«, pitanje koje leži u osnovi celog spora i koje će verovatno ponovo iskrsnuti — prava zaraćene strane jedne pomorske sile prema neutralnim državama — još nije rešeno. S vašim dopuštenjem pokušaću da razmotrim

čitavo ovo pitanje u jednom od sledećih dopisa. Za sada dozvolite mi da dodam da su, po mom mišljenju, gospoda Mason i Slidell učinili veliku uslugu federalnoj vladi. U Engleskoj je postojala uticajna stranka pristalica rata koja je nešto iz trgovačkih, nešto iz političkih razloga svesrdno težila sukobu sa SAD. Afera sa »Trentom« stavila je ovu stranku na probu. Ona tu probu nije izdržala. Ratna strast se istrošila na drugostepenom pitanju, ventil se otvorio, gromoglasna jarost oligarhije izazvala je podozrenja engleske demokratije, široki britanski krugovi zainteresovani za veze sa SAD pružili su otpor, radnička klasa je shvatila istinski karakter građanskog rata i, naposljetku, ali po važnosti ne na poslednjem mestu, opasan period kad je Palmerston vladao samostalno bez kontrole Parlamenta brzo se bliži kraju. Bilo je to jedino vreme kada su se pristalice robovlasnika mogle usuditi da uvuku Englesku u rat. Sada o tome nema ni govora.

Naslov originala:

English Public Opinion

Napisano 11. januara 1862. g. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,
br. 6499 od 1. februara 1862.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Povodom priče o zadržanoj Sewardovoj depeši

Preminuli slučaj »Trent« je ponovo oživljen, ali ovog puta kao casus belli¹ ne između Engleske i Sjedinjenih Država već između engleskog naroda i engleske vlade. O novom casus belli biće raspravljano u Parlamentu koji se sastaje sledećeg meseca. Čitaoci, bez sumnje, već znaju za polemiku listova »The Daily News« i »The Star« protiv lista »The Morning Post« zbog utaje i poricanja Sewardove mirovne depeše od 30. novembra, koju je 19. decembra američki poslanik gospodin Adams pročitao lordu Johnu Russellu. Neka mi bude dopušteno da se još jednom vratim na ovaj slučaj. Posle uveravanja lista »The Morning Post« da se Sewardova depeša ni izdaleka ne odnosi na slučaj »Trent« pale su berzanske vrednosti i milionski imeci prešli su iz ruke u ruku, izgubljeni na jednoj i dobijeni na drugoj strani. Stoga je u poslovnim i industrijskim krugovima izazvala strahovito negodovanje poluzvanična laž u listu »The Morning Post« koja se ničim nije mogla pravdati i koja je razotkrivena objavljivanjem Sewardove depeše.

Po podne 8. januara stigla je u London vest o mirnom rešenju spora. Iste večeri uputio je »The Evening Star« (večernje izdanje lista »The Morning Star«) interpelaciju vladi o prikriivanju Sewardove depeše od 30. novembra. Sledećeg jutra, 9. januara, odgovorio je »The Morning Post« sledeće:

»Postavlja se pitanje zašto se ništa nije ranije čulo o Sewardovoj depeši koju je gospodin Adams primio tokom decembra? Objašnjenje ove stvari je vrlo jednostavno. Depeša koju je primio gospodin Adams *nije bila dostavljena našoj vladi* (not communicated).«

Iste večeri »The Star« je u potpunosti demantovao »The Post« i proglasio njegovu »ispravku« bednim izgovorom. U stvari, gospo-

¹ povod za rat

din Adams nije lordu Palmerstonu i lordu Russellu »dostavio« depešu nego »pročitao«.

Sledećeg jutra u subotu 11. januara u arenu je stupio »The Daily News« i dokazao na osnovu članka lista »The Morning Post« od 21. decembra da su ovaj list i vlada u ono vreme bili u potpunosti upoznati sa Sewardovom depešom i da su je namerno falsifikovali. Onda se vlada pripremila za povlaćanje. Uveče 11. januara saopštio je poluzvanični »The Globe« da je gospodin Adams zaista 19. decembra dostavio vladi Sewardovu depešu koja, ipak, »ne sadrži nikakvu ponudu od strane vašingtonske vlade«, već samo »neposredno izvinjenje za povredu engleske zastave«. Ovo stidljivo priznanje svesnog obmanjivanja engleskog naroda u toku tri nedelje samo je razbukvalo vatru, umesto da je ugasi. Izliv gneva prostrujao je kroz sve organe industrijskih distrikta Velike Britanije, a juče je, najzad, odjeknuo i u torijevskim novinama. Celo pitanje, kako se ističe, postavili su na dnevni red ne političari već trgovački svet. Današnji »The Morning Star« kaže o tome:

»Lord John Russell je, bez sumnje, sukrivac za prikrivanje istine; on je takođe dopustio da laž lista »The Morning Post« neopovrgnuto cirkuliše, ali on je bio nesposoban da izdiktira neiskazano štetan i sasvim neistiniti članak lista »The Morning Post« od 21. decembra. Za tako nešto sposoban je samo *jedan* čovek; ministar koji je isfabrikovao avganistanski rat bio je jedini sposoban da prikrije Sewardovu mirovnu poslanicu. Zbog lude blagosti Donjeg doma oprošten mu je jedan greh; neće li se Parlament i narod udružiti da ga za drugi kazne?»

Naslov originala: *Zur Geschichte der unterdrückten Seward'schen Depesche*

Napisano 14. januara 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 17 od 18. januara 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Statistička razmatranja o železnici

Engleske železnice su dostigle starost odraslog čoveka, 30 godina. Izuzimajući nacionalni dug, nijedna druga grana nacionalnog bogatstva nije se razvila u tako džinovskim razmerama. Prema jednoj nedavno objavljenoj Plavoj knjizi, kapital uložen u železnice dostigao je do 1860. 348 130 127 funti sterlinga, od čega je 190 791 067 funti bilo prikupljeno putem običnih akcija, 67 873 840 putem privilegovanih akcija, 7 576 878 putem obveznica i 81 888 546 putem tekućih zajmova. Ukupni kapital dostiže približno polovinu nacionalnog duga i petostruko nadmašuje godišnji prihod svih nekretina u Velikoj Britaniji. Ovaj parvenijski oblik bogatstva, najkolosalniji proizvod moderne industrije, neobični ekonomski hermafrodit koji je nogama ukorenjen u zemlji a glavom živi u berzi, stvorio je aristokratskom zemljoposedu moćnog rivala i srednjoj klasi armiju novih rezervnih trupa.

Godine 1860. zahvatale su železničke šine 22 000 engleskih milja, računajući i dvostruke koloseke i sporedne linije. U proseku je, dakle, u toku trideset godina bilo položeno 733 milje godišnje. Ipak, ova prosečna brojka odražava stvarni životni proces u ovoj industrijskoj grani kudikamo netačnije nego u svim ostalim. Pojedine godine železnomanije, kao 1844. i 1845.¹ zauzele su na juriš glavnu teritoriju. Ostale godine popunjuju je postupno, povezuju, račvaju i proširuju magistrale srazmerno sporo. U njima pada železnička proizvodnja ispod prosečnog nivoa.

Postavljanju šina prethode ogromni radovi. Već 1854, prema podatku Roberta Stephensona, prostirali su se železnički tuneli duž 70 milja, postojalo je 25 000 železničkih mostova i mnogobrojni vijadukti od kojih se jedan u blizini Londona pružao u dužini od 11 milja. Zemljani radovi, oko 70 000 kubnih jardi po jednoj milji, ispunili bi prostor od 550 miliona kubnih jardi. Nagomilan u vidu piramide, taj materijal bi u prečniku iznosio pola milje (engleske); njegova visina milju i po — čitavo brdo kraj kojeg bi se crkva Sv. Pavla svela

¹ Vidi u ovom tomu, str. 227.

na Liliputanca. A od vremena procena Roberta Stephensona obim železnica povećan je još za trećinu.

»Većni put«, kako su Englezi krstili železnicu, nije nikako besmrtnan. On podleže stalnoj razmeni materije. Gvožđe, koje se stalno troši trenjem, oksidacijom i potrebama nove fabrikacije, traži uvek svežu popunu. Izračunato je da jedna parna lokomotiva svojom jurnjavom na 60 milja istruže oko 2,2 funte, svaki prazni vagon 4 $\frac{1}{2}$ unce, svaka tona tereta uncu i po, a da železnička pruga London-Severozapad traje oko 20 godina. Ukupni godišnji gubitak gvožđa ceni se na pola funte po svakom jardu; 24 000 tona gvožđa potrebno je godišnje za nadoknadu celokupnog sistema u njegovom sadašnjem opsegu, a 240 000 tona za godišnji obrt. Ali, šina sačinjava kostur i njena reprodukcija je mnogo sporija nego što je to slučaj sa drvenom građom kojom se podupire šina. Drveni aparat mreže traži godišnje isporuku od 300 000 stabala kojima, da bi izrasli, treba prostor od 6000 akara zemljišta.

Kad se završi železnica, za njenu eksploataciju potrebne su i lokomotive, ugalj, voda, vagoni i najzad radničko osoblje. Broj lokomotiva iznosio je 1860. godine 5801 ili više od jedne lokomotive na svake dve milje. Kao većina mašina u početnom stadijumu razvoja, i lokomotive su bile prvobitno neugledne, bojažljive u kretanju, donekle još zbunjene zbog uspomena na staromodnu spravu koju su zamenile i srazmerno jeftine. Prva engleska lokomotiva, na četiri točka i svega 6 tona težine, bila je postupno zamenjena parnim mašinama po ceni od 3000 funti sterlinga koje vuku po 30 putničkih vagona, svaki od 5 $\frac{1}{2}$ tona težine sa 30 milja na sat ili 500 tona robe sa 20 milja na sat. Slično svojim prethodnicima, konjima, i pojedine lokomotive stekle su svoje ime, a sa imenom i različit stepen slave.

»Liverpool«, koji pripada Severozapadnoj železnici, daje 1140 konjskih snaga, kad je u punom pogonu. Jedno ovakvo čudovište proguta za svoju dnevnu potrošnju tonu uglja i 1000 do 1500 galona vode. Organizam ovog gvozdenog konja je izuzetno delikatan. On je sastavljen od 5416 delova koji su spojeni brižljivo kao u nekom časovniku. Jedan voz koji postiže 50 milja (engleskih) na sat ostvaruje šestinu brzine topovske granate. Na osnovu prosečne cene lokomotive od 2200 funti sterlinga izdatak za 5801 lokomotivu dostiže iznos od preko 12 700 000 funti sterlinga. U svakoj minuti jedne godine 4 do 5 tona uglja pretvaraju 20 do 25 tona vode u paru. Stephenson primećuje da bi voda ovako pretvorena u paru bila dovoljna kao izvor dnevnog snabdevanja za celokupno stanovništvo Liverpula. A masa potrošenog goriva dostiže gotovo visinu ukupnog britanskog izvoza uglja od pre četiri godine, ili više od polovine ukupne potrošnje Londona.

Iza 5801 lokomotive vuku se kao uže 15 076 putničkih vagona i 180 574 vagona za robni saobraćaj koji predstavljaju ukupni kapital od 20 miliona funti sterlinga. Jedan jedini voz, koji bi bio sastav-

ljen od svih lokomotiva i vagona, zapremio bi celu liniju od Brajtona do Aberdina, više od 600 milja.

Preko 7000 vozova juri svaki dan, preko sedam vozova svake minute u toku dvadeset i četiri časa. U prošloj godini prevalili su putnici i roba preko 100 miliona milja, preko četiri hiljade puta više od obima zemljine kugle. Svake sekunde u godini više od tri milje železničke pruge bilo je zaposednuto vozovima. Železnicom je putovalo dvanaest miliona komada goveda, ovaca i svinja i 90 miliona tona robe i rude bilo je isporučeno. Samo količina rude bila je dvostruko veća od sve ostale robe.

Ukupni bruto-prihod iznosio je 28 miliona funti sterlinga. Troškovi proizvodnje, ne računajući trošenje pruga, dostigli su u kompaniji Midlenda 41 procenat prihoda, za železnice Jorkšira i Lankšira 42 procenta, za liniju Vestmidlenda 46 procentata i za liniju Grejt-Norterna 55 do 56 procentata. Prosečni izdaci za sve linije iznosili su 13 187 368 funti sterlinga ili 47 procentata prihoda.

Londonska i Severozapadna železnica zauzima po dimenzijama prvo mesto. Prvobitno ograničena na londonsku i birmingamsku magistralu, zatim na Grend Džankten i Mančestersku i Liverpulsku železnicu, sada se ona sa svojim ograncima pruža od Londona do Karlajla i od Piterboroa do Lidsa na istoku i do Holihedna na zapadu. Njena direkcija vlada nad preko hiljadu milja pruge i stoji na čelu industrijske armije od oko 20 000 ljudi. Izgradnja ove železnice stajala je preko 36 miliona funti sterlinga. Svakog časa u toku dana i noći ona zbraja bruto-prihod od 500 funti sterlinga i isplaćuje troškove proizvodnje od 1000 funti nedeljno. Neto-dohodak ove železnice, kao i većine drugih, opada u srazmeri sa porastom njenog obima i sa njenim proširenjem na manje nastanjene i manje industrijalizovane distrikte. Njene akcije, izdate po 100 funti sterlinga, postupno su opadale od 240 funti na 92 do 93, a dividende od 10 procentata na $3\frac{3}{4}$. Uporedo sa kolosalnim proširenjem poslovanja ove kao i ostalih železnica, smanjivala se i kontrola akcionara, direkcija je uzurpirala sve veću moć i upuštala se u loše gazdovanje.

Naslov originala:

*Statistische Betrachtungen
über das Eisenbahnwesen*

Napisano sredinom januara 1862.

P prvi put objavljeno u listu

Die Presse, br. 22 od 23. januara 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Državni udar lorda Johna Russella

Pozicija lorda Johna Russella bila je za vreme poslednje krize sasvim neprijatna, čak i za čoveka čiji celokupni parlamentarni život dokazuje da se retko povodio za tim da stvarnu moć žrtvuje pozicijama zvanične vlasti. Niko nije zaboravio da je lord John Russell ustupio položaj premijera Palmerstonu, ali se izgleda niko nije setio da je on Ministarstvo inostranih poslova dobio od Palmerstona. Ceo svet je smatrao da je sam po sebi razumljiv aksiom da Palmerston vodi u svoje ime vladu, a u ime Russella spoljnu politiku. Pošto je stigla prva miroljubiva vest iz Njujorka, nadmetale su se vigovske i torijevske fanfare ko će više slaviti državničku mudrost Palmerstona, dok njegovom pomoćniku, ministru inostranih poslova lordu Johnu Russellu, nije upućena ni jedna jedina reč pohvale. U potpunosti je bio ignorisan. Ali, tek što je izbio skandal zbog *zataškane* američke depeše od 30. novembra, već je vaskrslo Russellovo ime.

I napad i odbrana su tada otkrili da se *odgovorni* ministar inostranih poslova zove John Russell! Ali, u tome je i Russella izdalo strpljenje. Ne čekajući otvaranje Parlamenta i protivno svim pravilima vladinog istupanja, objavio je odmah u zvaničnoj »Gazette«^[218] od 12. januara svoju sopstvenu prepisku sa lordom Lyons-om. Ova prepiska dokazuje da je gospodin Adams pročitao Sewardovu depešu od 30. novembra lordu Johnu Russellu 19. decembra, da je Russell ovu depešu izričito priznao kao *izvinjenje* za postupak kapetana Wilkesa i da je gospodin Adams, na osnovu Russellove najave, smatrao sigurnim miroljubivi izlaz iz sukoba. Šta se posle ovog *zvaničnog* razotkrivanja može reći o listu »The Morning Post« od 21. decembra koji je poricao da je prispela bilo kakva Sewardova depeša koja bi se odnosila na slučaj »Trent«, šta o »The Morning Post« od 9. januara koji je optuživao gospodina Adamsa za prikrivanje te depeše, i šta o celoj ratnohušakačkoj galami Palmerstonove štampe od 19. decembra 1861. do 8. januara 1862? I više od toga! Depeša lorda Johna Russella lordu Lyonsu od 19. decembra 1861. dokazuje da engleska vlada

nije postavila nikakav *ratni ultimatum*; da lord Lyons *nije* primio nalog da napusti Vašington sedam dana po predaji »ovog ultimatum«; da je Russell naredio poslaniku da izbegne i najmanji vid pretnje; i najzad da je engleska vlada zaključila da tek *pošto primi* američki odgovor donese *definitivnu odluku*. Cela politika o kojoj je trubila Palmerstonova štampa i koja je na Kontinentu naišla na tako mnogo servilnih odjeka bila je, dakle, obična himera. Ona se, u stvari, nikad nije sprovodila. Ona — kao što danas objašnjava jedan londonski list — dokazuje jedino to da je Palmerston »pokušao da osuJETI proklamovanu i obaveznu politiku *odgovornih* savetodavaca Krune«.

Jedna činjenica najubedljivije govori o tome kako je *coup de main*¹ pogodio Palmerstonovu štampu kao grom iz vedra neba. Jučerašnji »The Times« je *prečutao* Russellovu prepisku i ne spominje je ni jednom rečju. Tek danas prenosi na svoje stupce ono što je objavljeno u listu »The London Gazette«, uz propratni uvodnik u kome se bojažljivo izbegava suština spornog pitanja, *sporno pitanje između engleskog kabineta i engleskog naroda*, s tim što se ono samo ovlaš pominje zlovoljnom frazom da se »lord John Russell prenapregnuo da iz Sewardove depeše od 30. novembra izvuče neko *izvinyenje*«. Nasuprot tome, *bes* Jupitera Tonans-a² iz Printing-House-Square⁽¹¹⁰⁾, izliva se u drugom uvodniku, gde se gospodin Gilpin, član ministarstva, predsednik Board of Trade³ i pristalica Mančesterske škole, proglašava nedostojnim svog sedišta u vladi. Gilpin, bivši knjižar, demagog i apostol pomirljivosti, kojeg niko ne smatra herojem, prošlog utorka na jednom javnom mitingu u Northamptonu, čiji je on predstavnik u Parlamentu, na prestupnički način je podbadao engleski narod da javnim demonstracijama spreči preuranjeno priznanje Južne konfederacije koju je bezobzirno žigosao kao nedonošće ropstva. Kao da se, uzvikuje »The Times« ogorčeno, Palmerston i Russell — »The Times« se sada ponovo priseća da lord John Russell postoji — nisu celog svog života borili protiv ropstva! Svakako je to bila indiskrecija, *sračunata* indiskrecija gospodina Gilpina, da poziva engleski narod u borbu protiv simpatizerskih čefova koje u korist robovlasnika ispoljava ministarstvo kome on sam pripada. Ali gospodin Gilpin, kao što je rečeno, nije nikakav heroj. Cela njegova karijera pokazuje da je on veoma malo sklon da bude mučenik. Njegova indiskrecija dogodila se *istog onog dana* kada je lord John Russell izveo svoj *coup de main*. Iz toga možemo zaključiti da vlada nije nikakva »happy family«⁴ i da su njegovi pojedini članovi već zaokupljeni mislima o »razvodu«.

Ništa manje neobičan od ove englesko-vladine završne scene u drami »Trent« nije ni njen *ruski epilog*. Rusija, koja je za vreme cele

¹ šamar — ² boga gromovnika — ³ ministarstva trgovine i saobraćaja —

⁴ »srećna porodica«

galame ćutala skrštenih ruku u pozadini, uskoćila je sada na binu, potapšala gospodina Sewarda po ramenu — i izjavila da je najzad nastupio trenutak za definitivno regulisanje pomorskih prava neutralaca. Rusija se, kao što je poznato, smatra pozvanom da na dnevni red svetske istorije u pravo vreme i na pravom mestu postavlja neodložna pitanja civilizacije. Rusija postaje nepovrediva za pomorske sile čim se ove, zajedno sa pravima zaraćene strane prema neutralnima, odreknu i svoje moći nad izvoznom trgovinom Rusije. Pariska konvencija od 16. aprila 1856, koja delimično predstavlja *doslovn*u kopiju *ruskog* ugovora o »naoružanoj« neutralnosti protiv Engleske od 1780. godine, nije još stupila *na snagu* u Engleskoj. Kakva igra sudbine ako se *englesko-američki* spor završi time da engleski Parlament i engleska Kruna sankcionišu jedan ustupak koji su dva engleska ministra na svoju ruku učinila Rusiji na završetku *englesko-ruskog* rata.

Naslov originala:

Ein Staatsstreich Lord John Russells

Napisano 17. januara 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 20

od 21. januara 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Jedan londonski radnički miting

Radnička klasa, taj preovlađujući deo jednog društva u kojem ko zna od kad nema više *seljačkog staleža*, kao što je poznato, nije zastupljena u Parlamentu. Pa ipak, ona nije bez političkog uticaja. Nijedna značajna novina i nijedna presudna mera nisu ovde sprovedeni bez *pressure from without* (pritiska spolja), bilo da je ovakav *pressure* bio potreban opoziciji protiv vlade ili vladi protiv opozicije. Pod *pressure from without* podrazumeva Englez velike, vanparlamentarne narodne demonstracije, koje, razumljivo, bez živog učešća radničke klase ne mogu da se postave na scenu. *Pitt* je umeo da upotrebi mase u svom antijakobinskom ratu protiv *vigovaca*. Katolička emancipacija, zakon o reformi, ukidanje zakona o žitu, zakon o desetočasovnom radnom danu, rat protiv Rusije, odbacivanje *Palmerstonovog* zakonskog predloga o zaverama^[219], sve je to bilo plod burnih vanparlamentarnih demonstracija u kojima je radnička klasa, čas veštački podsticana, čas spontano pokrenuta, ovde kao persona *dramatis*¹, tamo kao statista, igrala glavnu ili — već prema okolnostima — i spektakularnu ulogu. Utoliko je upadljivije držanje engleske radničke klase prema američkom građanskom ratu.

Beda radništva u severnim manufakturnim distriktima, izazvana obustavom rada u fabrikama i skraćanjem radnog vremena, što je *posledica* blokade robovlasničkih država, nepojmljiva je i u svakodnevnom je porastu. Ostali delovi radničke klase ne trpe u istoj meri, ali su i oni osetno pogođeni povratnim dejstvom krize u pamučnoj industriji na ostale industrijske grane, zatim sužavanjem izvoza njihovih proizvoda za Sever Amerike na osnovu *Morillove* tarife^[97], kao i prestankom ovog izvoza na Jug zbog blokade. Englesko mešanje u Americi postalo je otud u ovom trenutku pitanje nasušnog hleba za radničku klasu. Sem toga, njihovi »*natural superiors*« (prirodni pretpostavljeni) ne zaziru ni od kakvih sredstava da raspale njihov bes protiv Sjedi-

¹ delotvorna ličnost

njenih Država. Jedini veliki i vrlo popularan radnički organ koji još postoji, »Reynolds's Newspaper«, naročito je kupljen da bi od pre šest meseci u bučnim dijabatribama svake nedelje ponavljao Centerum censeo^[215] engleske intervencije. Radnička klasa je stoga sasvim svesna da vlada vrebama samo na povike odozdo u prilog intervenciji, na pressure from without, pa da okonča sa američkom blokadom i engleskom bedom. U tim okolnostima začuđuje sa koliko upornosti čuti radnička klasa ili, opet, prekida svoje ćutanje samo zato da bi podigla svoj glas protiv intervencije, a u prilog Sjedinjenih Država. To je novi sjajni dokaz neuništive razboritosti engleskih narodnih masa, one razboritosti koja predstavlja tajnu veličine Engleske i koja je, da upotrebimo hiperbolični Mazzinijev jezik, učinila da obični engleski vojnik izgleda kao neki polubog za vreme krimskog rata ili indijske pobune.

Kao karakteristika »politike« radničke klase neka posluži sledeći izveštaj sa jednog velikog *radničkog mitinga* koji je juče održan u Marylebone-u, najnastanjenijem distriktu Londona:

Predsedavajući gospodin *Steadman* otvorio je miting sa napomenom da se radi o odluci o *prijemu, gospode Masona i Slidella* od strane engleskog naroda.

»Treba oceniti da li su ovi džentlmeni ovamo doputovali zato da oslobode robove njihovih lanaca ili da tim lancima prikuju novu karku.«

Gospodin *Yates*:

»Radnička klasa ne sme ćutati ovom prilikom. Dva džentlmena koja su preko Atlantskog okeana dojedrila u našu zemlju agenti su robovlasničkih i tiranskih država. Oni se nalaze u otvorenoj pobuni protiv ustava svoje zemlje i dolaze ovamo da bi našu vladu naveli da prizna nezavisnost robovlasničkih država. Dužnost je radničke klase da sada izreče svoje mišljenje, ukoliko ne želi da engleska vlada poveruje da mi ravnodušno posmatramo njenu spoljnu politiku. Mi moramo da pokažemo da novac koji je ovaj narod izdao za emancipovanje robova ne sme da bude beskorisno proćerdan. Da je naša vlada pošteno postupila, ona bi i srcem i dušom pomogla Severne države u ugušivanju ove strahovite pobune.«

Posle iscrpne odbrane Severnih država i napomene da su »žestoke tirade gospodina Lovejoy-a protiv Engleske bile izazvane pogrđama u engleskoj štampi,« govornik je podneo sledeći predlog:

»Ovaj miting zaključuje da su agenti pobunjenika Mason i Slidell, sada na putu iz Amerike u Englesku, sasvim nedostojni moralnih simpatija radničke klase ove zemlje, budući da su oni i robovlasnici i priznati agenti tiranske frakcije koja u ovom trenutku ustaje protiv američke republike i koja je zakleti neprijatelj socijalnih i političkih prava radničke klase svih zemalja.«

Gospodin *Whynne* podržao je predlog. Uostalom, samo je po sebi razumljivo da treba sprečiti bilo kakve lične ispade protiv Masona i Slidella za vreme njihovog boravka u Londonu.

Gospodin *Nichols*, stanovnik »*krajnjeg Severa Sjedinjenih Država*«, kako je sam sebe prijavio, a u stvari upućen na miting kao *advocatus diaboli*¹ od strane gospode *Yancey-a* i *Manna*, protestovao je protiv predloga.

«Ovde sam zato što ovde vlada sloboda govora. Kod nas kod kuće vlada već tri meseca nikom ne dozvoljava da otvori usta. Sloboda je satrta ne samo na Jugu već i na Severu. Na Severu ima mnogo protivnika rata, ali se oni ne usuduju da govore. Ništa manje nego dve stotine listova je učutkano ili ih je svetina uništila. Južne države imaju isto toliko prava da se odvoje od Severa kao što su to imale i Sjedinjene Države da se otepe od Engleske.»

Uprkos rečitosti gospodina *Nicholsa* prvi predlog usvojen je jednoglasno. On se tada ponovo podigao: «Ako gospodi *Masonu* i *Slidellu* prebacujete da su robovlasnici, isto važi i za *Washingtona*, *Jeffersona* itd.»

Gospodin *Beales* pobio je *Nicholsa* iscrpnim govorom i zatim podneo drugi predlog:

«S obzirom na neprikrivena nastojanja lista »*The Times*« i ostalih prevarantskih listova da lažno prikazuju englesko javno mnjenje o svim američkim pitanjima, da nas na osnovu proizvoljnih izgovora uvuku u rat sa milionima naših krvnih srodnika, da sadašnje opasnosti za republiku zloupotrebljavaju radi klevetanja demokratskih institucija — ovaj miting smatra da je izuzetna dužnost radnika da, pošto nisu zastupljeni u Senatu nacije, izraze svoje simpatije za Sjedinjene Države u njihovoj gigantskoj borbi za očuvanje Unije; da optuže sramno nepoštenje i advokatisanje u prilog robovlasnika koje ispoljavaju »*The Times*« i srodni aristokratski listovi; da daju najemfatičniji izraz podrške najstrožijoj politici neintervencije u unutrašnje stvari Sjedinjenih Država i poravnanju svih eventualnih sporova uz pomoć obostrano naimenovanih komesara ili arbitara; da raskrinkaju ratno-huškačku politiku organa berzanskih varalica i da obznane najtoplije simpatije naporima abolicionista da konačno reše pitanje ropstva.»

Ovaj predlog bio je jednoglasno usvojen, a isto tako i predlog da se »posredovanjem gospodina *Adamsa* uputi američkoj vladi kopija prihvaćenih zaključaka kao izraz osećanja i mišljenja radničke klase Engleske».

Naslov originala:

Ein Londoner Arbeitermeeting

Napisano 28. januara 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»*Die Presse*«, br. 32 od 2. februara 1862.

Prevod s nemačkog

¹ đavolov advokat

Karl Marx

Raspoloženje protiv intervencije

Trgovačka veličina *Liverpula* vodi svoje poreklo od *trgovine robovima*. Jedini doprinosi kojima je Liverpool obogatio poetsku literaturu Engleske su ode trgovini robovima. Pre pedeset godina bilo je za *Wilberforce-a* opasno po život da stupi na tlo Liverpoola. Dok je u prošlom veku trgovina robovima predstavljala materijalnu osnovu snage Liverpoola, u ovom je to bila trgovina proizvodom ropstva — pamukom. Otuda nije nimalo čudno što je Liverpool centar engleskih pristalica secesije. U stvari, to je *jedini* grad unutar Ujedinjenog Kraljevstva u kome je za vreme poslednje krize bilo moguće prirediti jedan kvazi javni miting u prilog rata sa Sjedinjenim Državama. A šta kaže sada Liverpool? Da čujemo jedan od njegovih velikih dnevnika, »Daily Post«^[220].

U uvodniku pod naslovom »The cute Yankee« (Lukavi Jenki) kaže se pored ostalog:

»Jenki su, zahvaljujući svojoj uobičajenoj umešnosti, pretvorili jedan prividni gubitak u stvarni dobitak i iskoristili Englesku sebi u prilog. . . Velika Britanija je stvarno razvila svoju moć ali u koju svrhu? Od osnivanja Sjedinjenih Država Jenki su stalno sebi uzimali privilegiju na neutralnu zastavu s tim da ona štiti putnike koji pod njom jedre od svakog mešanja i napada zaraćenih strana. Mi smo ovu privilegiju najoštrije osporavali za vreme antijakobinskog rata, zatim englesko-američkog rata od 1812. do 1814. i najzad još 1842. godine za vreme pregovora između lorda Ashburtona i državnog sekretara Daniela Webstera. A sada je kraj sa našom opozicijom. *Jenkijeuski princip je pobedio*. Gospodin Seward protokoliše činjenicu, izjavljuje da smo mi načelno odstupili i da su Sjedinjene Države na osnovu slučaja »Trent« stekle od nas koncesiju za čije ostvarenje su dosad uzalud iscrpljivale sva sredstva diplomatije i rata.»

Još važnije je priznanje lista »Daily Post« o zaokretu javnog mnenja čak i u Liverpoolu.

»Konfederalisti«, kaže list, »nisu svakako ništa učinili da sebe liše simpatija koje su dosad uživali. Baš naprotiv! Oni su se borili i podneli ogromne žrtve. Ako oni i ne steknu svoju nezavisnost, svako mora priznati da je zaslužuju. Ali i pored svega, struja javnog mnenja okreće se protiv njihovih zahteva. Još pre četiri nedelje bili su oni silni momci (fine fellows). Sada ih proglašavaju jednom vrlo žalosnom

bandom (a very sorry set)... U stvari, nastupila je reakcija. Antirobovska sekta, ma koliko bila saterana u mišiju rupu za vreme poslednje uzbune, sada na sve strane grmi protiv trgovine ljudima i pobunjenih robovlasnika!... Nisu li čak i zidine našeg grada prekrivene velikim plakatima, prepunim optužbi i otrovnih žaoka protiv gospode Masona i Slidella, pokretača prokletog zakona o odbeglim robovima?... Konfederalisti su izgubili aferom »Trent«. Trebalo je da ona bude njihov dobitak, a pretvorila se u njihovu propast. Oni su lišeni simpatije ove zemlje i sa ovim neobičnim stanjem stvari treba što pre da se pomire. S njima se loše postupilo ali tu se ništa ne može (there will be no redress).»

Ovim priznanjem liverpulskeg dnevnika naklonjenog secesionistima lako se objašnjava i promenjeni jezik kojim sada odjednom, uoči otvaranja Parlamenta, govore pojedini važni Palmerstonovi organi. Tako »The Economist« od prošle subote donosi članak pod naslovom: »*Treba li poštovati blokadu?*«

Polazi se najpre od aksioma da je blokada obična *blokada na papiru* pa da je samim tim njena povreda dopuštena međunarodnim pravom. Francuska traži da se ona silom otkloni. Praktična odluka o tom pitanju je, stoga, u rukama Engleske koja za takav jedan korak ima velikih i hitnih motiva. Njoj naročito treba američki pamuk. Uzgred rečeno, ne vidi se baš kako bi »obična blokada na papiru« mogla da spreči prevoz pamuka.

»Ali i pored toga«, uzvikuje »The Economist«, »Engleska mora respektovati blokadu.« Posle niza prividnih razloga kojima se motiviše ovakva ocena dolazi se najzad do suštine stvari.

»U jednom takvom slučaju«, kaže list, »morala bi vlada imati za sobom celu zemlju. Ipak, velika masa engleskog naroda nije još *pripremljena* za takvo mešanje koje bi makar samo nagoveštavalo da podržavamo uspostavljanje robovlasničke republike. Socijalni sistem Konfederacije počiva na ropstvu; federalisti su učinili sve da nas ubede da je ropstvo koren secesije, da su oni neprijatelji ropstva — a ropstvo je za nas nešto krajnje odvratno... U tome je stvarna zabluda narodnih osećanja. Ukidanje a ne uspostavljanje Unije, nezavisnost a ne poraz Juga je jedini sigurni put za emancipovanje robova. Nadamo se da ćemo zgodnom prilikom to objasniti našim čitaocima. *Ali zasad to još nije jasno. Većina Engleza misli drukčije.* Dogod ustraje u toj predrasudi svaka intervencija naše vlade koja bi nas postavila u aktivnu opoziciju prema Severu a u navodnu alijansu sa Jugom ostala bi lišena srdačne podrške britanske nacije.»

Drugim rečima: pokušaj ovakve intervencije srušio bi vladu. A iz ovog postaje i jasno zašto se list »The Times« izjašnjava tako odlučno protiv svake intervencije i za neutralnost Engleske.

Naslov originala:

Interventionsfeindliche Stimmung

Napisano 31. januara 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 34 od 4. februara 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

O krizi pamuka

Pre nekoliko dana održan je godišnji miting *Trgovinske komore iz Mančestera*. Ona reprezentuje Lankašir, najveći industrijski distrikt Ujedinjenog Kraljevstva i glavno sedište britanske pamučne manufakture. Predsednik mitinga gospodin E. Potter i glavni govornici gospoda Bazley i Turner zastupaju Mančester i deo Lankašira u Donjem domu. Iz rasprava na mitingu saznajemo, dakle, *zvanično* kakav će biti stav engleske pamučne industrije prema američkoj krizi u »Senatu nacije«.

Na *prošlogodišnjem* mitingu Trgovinske komore gospodin Ashworth, jedan od najvećih barona pamuka u Engleskoj, veličao je pindarskom ushićenošću neslućeni razvoj pamučne industrije u toku poslednje decenije. Naročito je isticao da čak ni trgovinske krize od 1847. i 1857. nisu izazvale opadanje izvoza engleske pamučne pređe i tkanina. Ovaj fenomen objašnjavao je čudotvornom snagom sistema slobodne trgovine koji je uveden 1846. Još tada je zvučalo čudnovato da bi isti sistem, iako je bio nesposoban da poštedi Englesku kriza od 1847. i 1857, bio u stanju da od uticaja krize zaštiti jednu *posebnu* englesku industrijsku granu, pamučnu industriju. Ali, šta čujemo danas? Svi govornici, uključujući i gospodina Ashwortha, priznaju da je od 1858. nastupilo nečuveno prezasićenje azijskih tržišta i da je usled masovne i sve veće *hiperprodukcije* moralo da dođe do sadašnjeg zastoja, i to čak bez američkog građanskog rata, Morrillove tarife^[97] i blokade. Razume se, ostavljamo po strani pitanje da li bi bez ovih otežavajućih okolnosti opadanje izvoza poslednjih godina dostiglo iznos od 6 miliona funti sterlinga, ali to ne izgleda neverovatno kad čujemo da su glavna tržišta Azije i Australije za 12 meseci snabdevena engleskim pamučnim fabrikatima.

Dakle, dosadašnja kriza engleske pamučne industrije je, prema priznanju Trgovinske komore iz Mančestera, koja je u ovim stvarima

merodavna, rezultat ne američke blokade već engleske hiperprodukcije. A šta bi bile posledice nastavljanja američkog građanskog rata? Na ovo pitanje dobijamo opet jednoglasni odgovor: beskrajne patnje radničke klase i propast manjih fabrikanaata.

«U Londonu», primetio je gospodin Cheetham, «kaže se da imamo dovoljno pamuka da nastavimo sa radom. Ali nije u pitanju samo pamuk. Reč je pre svega o njegovoj ceni. Sadašnje cene progutale bi kapital fabrikanaata.»

Trgovinska komora izjasnila se odlučno *protiv bilo kakve intervencije* u Sjedinjenim Državama iako je većina njenih članova u dovoljnoj meri opsednuta listom «The Times» da raspad Unije smatra kao nešto neizbežno.

«Poslednja stvar», kaže gospodin Potter, «koju bismo mogli da preporučimo bila bi intervencija. Poslednje mesto odakle bi mogao da potekne ovakav predlog jeste Mančester. Ništa nas neće navesti da preporučimo nešto rdavo u moralnom pogledu.»

Gospodin Bazley:

«Američki razdor mora se podvesti pod najstrožiji princip neintervencije. Narod ove velike zemlje treba nesmetano da sredi svoje stvari.»

Gospodin Cheetham:

«Vladajuće mišljenje ovog distrikta najodlučnije se suprotstavlja bilo kakvom mešanju u američku svadu. Neophodno je to jasno izraziti, jer će u slučaju sumnje biti izvršen izvanredan pritisak na vladu s druge strane.»

Šta, dakle, preporučuje Trgovinska komora? Engleska vlada treba da odstrani sve prepreke kojima vlasti još uvek sputavaju gajenje pamuka u Indiji. One treba posebno da ukinu uvoznú carinu od 10 procenata kojom su engleska pamučna pređa i tkanine opterećeni u Indiji. Tek što je odstranjen režim Istočnoindijske kompanije⁽¹⁹⁾ i tek što je Istočna Indija uključena u britansku kraljevinu, a već je Palmerston preko gospodina Wilsona uveo tu uvoznú carinu na engleske fabrikate u Indiji i to u isto vreme kada je Savoju i Nicu prodao za englesko-francuski trgovinski ugovor. I dok je engleskoj industriji francusko tržište u izvesnom obimu otvorilo, istočno-indijsko tržište zatvorilo joj se u još većoj meri.

U vezi s tim gospodin Bazley je primetio da su od uvođenja ove carine velike količine engleskih mašina izvezene za Bombaj i Kalkutu i da su tamo izgrađene fabrike u engleskom stilu. One su se pripremile da prigrabe najbolji indijski pamuk. Ako se uvoznim carinama od 10 procenata doda još 15 procenata za prevoz, onda ovi rivali, koji su veštački stvoreni inicijativom engleske vlade, uživaju zaštitnu carinu od 25 procenata.

Uopšte je na mitingu velikodostojnika engleske industrije bilo izražavano jetko neraspoloženje prema protekcionističkoj tendenciji

koja se sve više proširuje u kolonijama, naročito u Australiji. Gospoda zaboravljaju da su kolonije u toku stoleća i po uzalud protestovale protiv »kolonijalnog sistema« matične zemlje. Tada su kolonije zahtevale slobodnu trgovinu, a Engleska je ustrajala na prohibiciji. Sada Engleska propoveda slobodnu trgovinu, dok kolonije nalaze da protekcionizam u odnosu na Englesku više odgovara njihovim interesima.

Naslov originala:
Zur Baumwollkrise

Napisano početkom februara 1862.

Prvi put objavljeno u listu

«Die Presse», br. 38 od 8. februara 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Engleska posla

Ostrvljanski Džon Bul odlikuje se u predstavi kontinentalaca »originalnošću« ili »individualnošću«. Sve u svemu, ovom predstavom brka se Englez prošlosti sa Englezom sadašnjosti. Oštre klasne razlike, izvanredna podela rada i takozvano »javno mnjenje« kojima upravljaju bramani štampe stvorili su, baš naprotiv, monotoniju karaktera koja bi onemogućila jednom Shakespeare-u, na primer, da prepozna svoje zemljake. Razlike nisu više stvar individua, već njihovih »profesija« i klasa. Van profesije, u svakodnevnom opštenju, jedan »uvaženi« Englez liči na drugog toliko da bi i sam Leibniz jedva mogao da otkrije među njima neku razliku, neku *differentia specifica*¹. Mnogo hvaljena individualnost, proterana iz svih političkih i socijalnih sfera, nalazi svoje poslednje прибежиште u ćudima i izmotavanjima u privatnom životu da bi se tamo još katkad ispoljila *sans-gêne*² i sa nesvesnim humorom. Otuda se prvenstveno u *sudovima* — ovim velikim, javnim arenama gde se razmahnu privatna izmotavanja — Englez još uvek pojavljuje kao biće sui generis³.

Posle ovih prethodnih primedbi, da predemo na zabavnu scenu koja se pre nekoliko dana dogodila u Court of Exchequer⁴. Personae dramatis⁵ su na jednoj strani ser Edwin Landseer, najveći engleski slikar sadašnjice a, na drugoj strani, gospoda Haldane, londonski modni krojači prvog ranga; ser Edwin je optužen, a gospoda Haldane su tužioci. Corpus delicti sastojao se od jednog mantila i jednog fraka po ceni od 12 funti sterlinga koje je slikar odbio da plati. Pravobranilac Ballantine zastupao je Landseera, a gospodin Griffiths Haldane-ove.

Haldane tvrdi da je ser Edwin Landseer poručio oba komada odeće. Poslate su mu da ih isproba, a on se žalio na visinu okovratnika. Ovi su promenjeni. Sada se žali da ne može da ih nosi jer mu je vruće i da se u njima oseća neudobno. Sem toga, čupaju ga za kosu. Prema

¹ specifičnu razliku — ² bez ustezanja — ³ svojevrsno — ⁴ sudu državne blagajne — ⁵ ličnosti na sceni

želji tuženog, izvršene su različite popravke. Najzad su tužioci odbili da bilo šta više menjaju, ukoliko im se za to posebno ne plati. Na to je Landseer po svom služitelju vratio oba komada odeće. A tužilac mu je onda uputio sledeće pismo:

«Ovim dopuštamo sebi sa najvećim poštovanjem da Vam pošaljemo dva komada odeće, pošto su u skladu sa Vašim poslednjim uputstvima ponovo popravljena. Mnogobrojne i bezuspešne popravke o kojima govorite su Vaša sopstvena greška. Na osnovu prve mere koju smo Vam uzeli odeća je stajala odlično; ali ako Vi krivite svoje telo zauzimajući najnerazumnije poze, bilo bi iznad ljudskog umeća izaći Vam u susret. (Smeh). Sa krajnjim nezadovoljstvom izvršili smo popravke koje ste tražili, jer smo ih smatrali izlišnim i suprotnim majstorstvu. Sada, međutim, nalazimo da je nemoguće da Vam dalje popuštamo. O Vašem zahtevu da uzmemo natrag odeću uopšte ne može biti govora. Zato smo Vam sveli priloženi račun i molimo Vas da ga što pre izmirite.»⁽²²¹⁾

Pravobranilac *Ballantine*: Ne tvrdite valjda da su kaputi sada u redu? *Haldane*: Tvrdim.

Ballantine: Zar nisu stajali bolje pre nego što su popravljani?
Haldane: Da. — B.: Kaputi nisu Vaša specijalnost. Vi ste se proslavili kao majstori za šivenje pantalona, zar ne? H.: Pa u redu! Mi smo čuveniji po pantalonama. — B.: Ali ne po kaputima? Zar nije gospodin Alfred Montgomery odvrtao od Vaših kaputa ser Edwina Landseera kad ga je doveo kod Vas? H.: Da, to je tačno. — B.: Zar niste Vi ili Vaš brat rekli ser Edwinu da biste više voleli da mu besplatno sašijete kapute nego da ih uopšte ne šijete? — H.: Ništa slično tome nismo rekli. — B.: Šta podrazumevate pod tim »oslabiti« okovratnik? — H.: Ser Edwin se žalio da ga okovratnik čupa za kosu. Zato smo oslabili okovratnik, tj. sveli smo ga na manju meru. — B.: A koliko zaračunavate za to skraćenje? — H. Dve do tri funte.

Pravobranilac *Ballantine*: Ser Edwin je smatrao za potrebno da podnese tužbu zbog uvredljivog pisma *Haldane*-ovih. Gospodin Montgomery savetovao je ser Edwinu da donji deo svog tela poveri firmi *Haldane*, ali ni za živu glavu i gornji. Iako veliki umetnik, ser Edwin je pravo dete u ovim stvarima, pa je i rizikovao tako smeo poduhvat, a porota sada vidi kakve su bile posledice. Tužilac koga porotnici upravo vide na klupi za svedočenje takođe je veliki umetnik. Ali, da li će ikada jedan veliki umetnik prepravljati svoje delo? Ako oseti da je ono izvrsno, mora na njemu da ustraje ili da zajedno s njim propadne; ali, *Haldane* nije stajao iza izvrsnosti svog dela. On se složio oko prepravki, u onoj meri u kojoj su one odgovarale njegovim sopstvenim principima. A onda traži dve do tri funte za svoj aljkav rad! Imam čast da se ovde obratim jednom tribunalu koji nosi kapute; pitam, ima li na ovom svetu većih muka nego što su kruti okovratnici? Čujem da se vrat ser Edwina kad je isprobavao jedan od ovih kaputa našao u zavrnutom položaju, a Engleska u opasnosti da izgubi jednog od svojih najvećih umetnika. Ser Edwin se slaže da kapute o kojima

je reč obuče ovde pred sudom i gospoda porotnici moći će da se odluče pošto se budu sami uverili. Pozivam sada kao svedoka ser Edwina i on će moći da Vam ispriča istoriju oba kaputa.

Ser Edwin Landseer: . . . Kad sam obukao kapute — stajao je okovratnik ovako. (U tom se ser Edwin okrenuo i izazvao gromoglasni smeh kad je pokazao leđa porotnicima, pri čemu je kod njih izazvao utisak kao da ga je iznenada udarila kap). . . Pristajem da odluku preputim presudi bilo kog krojača; ali i uza sve to svako najbolje sam zna kako mu stoji kaput ili kako ga žulji cipela.

Gospodin Griffiths: Šta je rekao gospodin Montgomery kad Vam je preporučio firmu Haldane? — Rekao mi je: »Ser Edwin, u prosequ niste tako srečno prošli sa svojim pantalonama kao sa kaputima.«

Griffiths: Pristajete li ovde da isprobate kapute? — Zašto ne? (Navlači jedan od kaputa). Evo, vidite! (Smeh).

Baron Martin (sudija): Ovde među porotnicima nalazi se jedan krojač. Hoće li gospodin biti tako dobar da bolje pogleda corpus delicti?

Pomenuti krojač napušta mesto za porotu i prilazi ser Edwinu, moli ga da navuče frak i mantil, posmatra ih znalački i vrti glavom.

Griffiths: Ser Edwin, smatrate li da Vam je frak isuviše tesan? — Da! (Smeh). — Isuviše uzan? pitam. — Pa evo, morao bih ga svući ako bi trebalo u njemu da ručam.

Ballantine: Onda, ser Edwin, ne bi trebalo da budete više u njemu. Oslobodite ga se. — Veoma sam Vam zahvalan. (Svlači kapute).

Posle patetičnog pledoajea oba advokata i lakrdijaškog rezimea sudije koji je posebno ukazao na to da engleski komfor ne sme da se žrtvuje umetničkim idealima firme Haldane, izjasnio se Jury-Vote¹ u korist ser Edwina Landseera.

Naslov originala: *Englisch*

Napisano 3. februara 1862.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 39 od 9. februara 1862.

Prevod s nemačkog

¹ glasanje porote

Karl Marx

Parlamentarna debata o prestonoj besedi

Otvaranje Parlamenta bila je ceremonija bez sjaja. Zbog odsustva kraljice i čitanja prestone besede od strane lorda Chancellora¹ iščezao je svaki teatralni efekt. Prestona beseda je kratka, ali ne i upečatljiva. U njoj je data rekapitulacija *faits accomplis*² spoljne politike i ukazivanje na dokumente predložene Parlamentu na osnovu kojih se može doći do ocene te politike. Jedna jedina fraza izazvala je izvesnu senzaciju, fraza da kraljica »trusts« (nada se, veruje) da »nema nikakvog razloga bojazni da se naruši mir u Evropi«. Ovom frazom se u stvari kaže da evropski mir spada u domen nade i verovanja.

Gospodi, koja su predložila odgovor u oba doma na prestonu besedu, stavila je vlada, u skladu sa parlamentarnom praksom, ovaj posao u zadatak još pre tri nedelje. Njihov odgovor se sasvim poslovno sastoji u isticanju širokog odjeka na koji je naišla prestona beseda i u hvalospevima koje su sami sebi ispevali ministri u ime Parlamenta. Kada je 1811. ser *Francis Burdett* preduhitrio zvanične predlagачe adrese i dočepao se prilike da oštroj kritici podvrgne prestonu besedu, izgledalo je da je ugrožena i sama Magna Charta^[222]. Od tog doba se više nije ponovila takva strahota.

Interes debate o prestonoj besedi ograničava se stoga na »mig« zvaničnog opozicionog kluba i »protivmig« vlade. Ipak, interes je ovog puta bio više akademski nego politički. Radilo se o najboljem posmrtnom govoru za princa Alberta kome za života nimalo lako nije padoo jaram engleske oligarhije. Na osnovu vox populi³ akademske palme pripale su Derbyju i Disraeliju, prvom kao rođenom i drugom kao izučenom govorniku.

»Poslovni« deo debate vrteo se oko *Sjedinjenih Država, Meksika i Maroka*.

¹ Gladstone — ² gotovih činjenica — ³ glasa naroda

U vezi sa *Sjedinjenim Državama* hvalili su *outs* (oni koji su van uprave) politiku *ins*¹ (beati possidentes²). *Derby*, šef konzervativaca u Domu lordova, i *Disraeli*, šef konzervativaca u Donjem domu, nisu sačinjavali vladu već opoziciju jedan drugome.

Derby je najpre dao oduška svom nezadovoljstvu zbog nedostatka jednog »pressure from without³. On se »divi«, rekao je, stoičkom i dostojanstvenom držanju fabričkih radnika. Što se pak tiče gospode fabrikanta, on mora da ih izuzme od svojih pohvala. Njima je vanredno zgodno došlo američko uznemiravanje, budući da im hiperprodukcija i prezasićenost svih tržišta nalaže ograničenje trgovine u svakom slučaju.

Dalje, *Derby* je žestoko napao vladu Unije »koja je sebe i svoj narod izložila najnedostojnijem ponižavanju« i koja nije postupila »džentl-menski« time što nije prihvatila inicijativu da dobrovoljno izruči *Masona*, *Slidella* i kompaniju i što se nije posula pepelom. Njegov sekundant u Donjem domu, gospodin *Disraeli*, shvatio je odmah koliko ispad *Derbyja* škodi priželjkivanjima konzervativaca da uđu u ministarstvo. Stoga je izjavio suprotno:

»Ako posmatram velike teškoće sa kojima se moraju da bore državnici Severne Amerike, onda moram da izrazim mišljenje da su im se oni suprotstavili muški i odvažno.«

S druge strane — sa njemu svojstvenom doslednošću — protestovao je *Derby* zbog »novih teorija« o pomorskom pravu. Rekao je da je Engleska oduvek isticala prava zaraćenih protiv pretenzija neutralnih. Doduše, lord *Clarendon* je 1856. u Parizu učinio jednu »opasnu« koncesiju^[203]. Na sreću, kruna to još nije ratifikovala, tako da se »stanje međunarodnog prava nije promenilo«. Nasuprot tome, gospodin *Disraeli*, očigledno uz saglasnost vlade, izbegao je uopšte da dotakne ovu temu.

Derby odobrava vladinu politiku neintervencije. Još nije nastupilo vreme za priznanje Južne konfederacije, ali on zahteva autentične dokumente da bi mogao da prosudi »do koje je mere blokada efektivna i samim tim zakonski obavezna«. Naprotiv, lord *John Russell* je izjavio da je za blokadu vlada Unije upotrebila dovoljan broj brodova, ali da je ipak nije svuda konsekvantno sprovela. Gospodin *Disraeli* ne može sebi da dopusti nikakav sud o prirodni blokade, ali zahteva vladine papire da bi se to razjasnilo. On upozorava da se ne ide na preuranjeno priznavanje Konfederacije utoliko pre što se Engleska u ovom trenutku kompromituje ugrožavanjem jedne američke države (*Meksika*) čiju je nezavisnost sama najpre priznala.

Posle *Sjedinjenih Država* na red je došao *Meksiko*. Nijedan član Parlamenta nije osudio rat bez objave rata, već mešanje u unutrašnje stvari jedne zemlje pod vidom »politike neintervencije« i koaliciju Engleske sa Francuskom i Španijom da bi se jedna gotovo goloruka

¹ onih koji su u pravu — ² srećnih posednika — ³ Vidi u ovom tomu, str. 315.

zemlja zastrašila. *Outs* su, u stvari, jedino nagovestili da oni sebi za državaju Meksiko kao povod za stranačko manevrisanje. *Derby* zahteva dokumente i o sporazumu između tri sile i o načinu njegovog sprovođenja. On odobrava sporazum jer je — po njegovom mišljenju — jedini ispravan put za svaku ugovornu stranu u tome da se za svoje zahteve bori *nezavisno* od ostalih. Jedino se, na osnovu nekih javnih glasina, pribojava da u najmanju ruku jedna od sila — Španija — sprema operacije koje prelaze granice sporazuma. Kao da *Derby* zaista veruje u toliku drskost španske velesile da postupi *protivno* volji Engleske i Francuske! Lord *John Russell* je odgovorio: tri sile slede isti cilj i brižljivo će izbegavati da ometaju Meksikance da sami uređuju svoje unutrašnje stvari.

Gospodin *Disraeli* uzdržava se u Donjem domu od bilo kakvog suda pre nego što se ispitaju podneti dokumenti. Pri tom nalazi da je »saopštenje vlade *sumnjivo*«. Engleska je prva priznala nezavisnost Meksika. Ovo priznanje podseća na jednu znamenitu politiku — politiku protiv Svete alijanse — i na jednog znamenitog čoveka, *Canninga*. Kakav je to onda čudni povod podstakao Englesku da zada prvi udarac ovoj nezavisnosti? Uz to je u kratkom vremenu promenjen izgovor za intervenciju. Prvobitno se radilo o zadovoljenju zbog nedela protiv engleskih podanika. Sada se zucka o uvođenju novih principa vladavine i o uspostavljanju nove dinastije. Lord *Palmerston* ukazuje na podnete papire, na sporazum kojim se saveznicima zabranjuje »podjarmljivanje« Meksika i naturanje oblika vladavine koji narod ne želi. Ali, istovremeno on priprema sebi i jednu diplomatsku odstupnicu. Izlazi da je on čuo kako se govori da jedna stranka u Meksiku želi pretvaranje republike u monarhiju. On, navodno, ne zna koliko je jaka ta stranka. »Sa svoje strane želi jedino da se u Meksiku *ustpostavi bilo kakva forma vladavine* sa kojom bi strane vlade mogle da pregovaraju«. Želi, dakle, da uspostavi jedu »novu« formu vladavine. Proglašava da *sadašnja vlada ne egzistira*. Pripisuje alijansi Engleske, Francuske i Španije prerogative Svete alijanse da odlučuju o egzistenciji ili neegzistenciji stranih vlada. »To je ono krajnje«, dodao je skromno, »što vlada Velike Britanije nastoji da postigne«. Više ništa!

Poslednje »otvoreno pitanje« spoljne politike odnosilo se na *Maroko*. Engleska vlada sklopila je sporazum sa Marokom da bi ga osposobila za otplatu njegovog duga Španiji, duga koji Španija bez dopuštenja Engleske nikad ne bi mogla da natovari Maroku. Izvesne ličnosti su, izgleda, pozajmile Maroku novac za otplatu njegovih rata Španiji, oduzevši time ovoj izgovor za dalje posedanje Tetuana^[223] i obnavljanje rata. Engleska vlada je na jedan ili drugi način garantovala ovim ličnostima kamate za njihov zajam i sa svoje strane kao garanciju preuzela upravu nad carinarnicama Maroka. *Derby* je našao da je ovakav način obezbeđenja nezavisnosti Maroka »rather strange« (prilično čudnovat), ali nije od ministara iščupao nikakav odgovor. Gospodin *Disraeli* se dalje upustio u tu transakciju, smatrajući da je »donekle

neustavna«, utoliko što su ministri iza leđa Parlamenta opteretili Englesku novim novčanim obavezama. *Palmerston* ga je naprosto uputio na podnete »dokumente«.

Unutrašnji poslovi jedva su bili dotaknuti. Derby je jedino upozorio na »uznemirujuća« sporna pitanja, kao što je parlamentarna reforma, i to iz obzira »prema stanju raspoloženja kraljice«. On je spreman da radničkoj klasi Engleske redovno plaća danak svog divljenja, pod uslovom da ona svoje isključenje iz narodnog predstavništva podnosi sa istim uzdržanim stoicizmom kao i američku blokadu.

Bila bi zabluda ako bi se htelo da se iz idiličnog otvaranja Parlamenta izvuče zaključak o idiličnoj budućnosti. Naprotiv! Raspuštanje Parlamenta ili raspuštanje vlade — tako glasi izborna parola ovogodišnjeg zasedanja. Kasnije će se naći prilika za obrazloženje ove alternative.

Naslov originala:

Die Adreßdebatte im Parlament

Napisano 7. februara 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 42 od 12. februara 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Meksikanska zbrka

Upravo objavljena Plava knjiga o intervenciji u Meksiku^[224] sadrži najteža raskrinkavanja savremene engleske diplomatije sa čitavim njenim licemernim fraziranjem, surovošću prema slabima, ulaganjem jakima i potpunim nepoštovanjem međunarodnog prava. Moram ostaviti za neki drugi dopis zadatak da potrebnom analizom depeša izmenjenih između Downing Street-a i britanskih predstavnika u Meksiku iznesem nepobitan dokaz da je sadašnja zbrka engleska tvorevina, da je Engleska uzela inicijativu za intervenciju i da je to učinila pod tako slabim protivrečnim izgovorima da oni ne mogu čak ni prikriti stvarne iako nepriznate pobude njenih koraka. Ovu podlost sredstava primenjenih u pokretanju meksičke intervencije prevazilazi samo staračka maloumnost sa kojom britanska vlada izigrava iznenađenje i izvrđava sprovođenje bezočnog plana koji je sama skrojila. Upravo ovom stranom rabote hteo bih sada da se pozabavim.

Na dan 13. decembra 1861. godine gospodin Isturiz, španski ambasador u Londonu, predao je Johnu Russellu notu zajedno sa uputstvima koja je vrhovni zapovednik Kube poslao španskim komandantima na čelu meksičke ekspedicije. John Russell je stavio notu na stranu i ćutao. Na dan 23. decembra gospodin Isturiz mu se obraća novom notom, u kojoj pokušava da objasni razloge koji su naveli španski ekspedicioni korpus da napusti Kubu pre dolaska engleskih i francuskih snaga. John Russell ponovo stavlja notu na stranu i dalje uporno ćuti. Gospodin Isturiz, želeći da proveri da ova dugotrajna uzdržljivost u govoru, tako neuobičajena kod tog pričljivog izdanka kuće Bedford, možda ne nagoveštava neko zlo, uporno traži sastanak, za koji mu je data saglasnost i koji se održava 7. januara. John Russell je dotle već više od mesec dana bio potpuno obavesten

o jednostranim operacijama Španije protiv Meksika. Mesec dana je gotovo prošlo otkako ga je gospodin Isturiz zvanično obavestio o tom događaju. Pri svem tom, u svom razgovoru sa španskim ambasadorom John Russell nije proslavio ni reči koje bi odavale ma i najmanje nezadovoljstvo ili čuđenje zbog »preuranjenih koraka generala Serrana«, niti su njegove izjave izazvale kod gospodina Isturiza i najnezatniji utisak da nešto nije u redu i da britanska vlada potpuno ne odobrava španske postupke. Kastiljanski ponos gospodina Isturiza odbacio je, razume se, svaku pomisao da je Španija igračka i slepo oruđe u rukama svojih moćnih saveznika. Međutim, bližio se rok saziva Parlamenta i John Russell je sada sastavio niz depeša specijalno namenjenih ne za međunarodne poslove nego za upotrebu u Parlamentu. Tako je 16. januara napisao depešu u kojoj se prilično srditim tonom raspituje o jednostranoj inicijativi na koju se usudila Španija. Sumnje i dvoumljenja, koji su duže od mesec dana dremali u njegovim grudima i čiji se simptomi nisu ispoljili čak ni 7. januara za vreme susreta sa gospodinom Isturizom, najednom remete spokojni san tog državnika punog poverenja, iskrenog i nepodozrivog. Gospodin Isturiz je zapanjen i u odgovoru od 18. januara on pomalo ironično podseća njegovu ekscelenciju na prilike u kojima je propustio da da oduške svom zakasnelom negodovanju. On, u stvari, vraća njegovoj ekscelenciji ravnomerom, uzimajući u pravadanju inicijative Španije isti izgled *naivnosti* koji je glumio lord John Russell kad je zahtevao objašnjenje. »Vrhovni zapovednik Kube«, kaže gospodin Isturiz, »došao je suviše rano jer se plašio da će stići suviše kasno u Verakruz.« »Uostalom«, i on ovde pecka lorda Johna, »ekspedicija je već odavno bila spremna u svakom pogledu«, mada vrhovni zapovednik do sredine decembra »nije bio upoznat sa pojedinostima ugovora i sa tačkom određenom za susret eskadri.« No ugovor nije bio zaključen pre 20. novembra. Ako je vrhovni komandant svoju ekspediciju već odavno »pripremio u svakom pogledu pre sredine decembra«, znači da naređenja koja su mu prvobitno upućena iz Evrope za početak ekspedicije nisu čekala na ugovor. Drugim rečima, prvobitni sporazum između tri sile i koraci preduzeti za njegovo izvršenje nisu čekali ugovor i u svojim »pojedinostima« razlikovali su se od odredaba ugovora, koje su, od početka, bile zamišljene ne kao uputstva za akciju već kao prikladne formule nužne da se javno mnjenje pomiri sa ovim gnusnim planom. Dvadeset trećeg januara John Russell odgovara gospodinu Isturizu prilično osorno, nagoveštavajući mu da »britanska vlada *nije potpuno* zadovoljna pruženim objašnjenjem«, ali da istovremeno neće sumnjati Španiju za glupu drskost da se usuduje da radi za inat Engleskoj i Francuskoj. Lord John Russell, tako sanjiv, tako neaktivan čitav mesec dana, sasvim se budi i postaje pun života ukoliko se zasedanje Parlamenta više približava. Ne sme se gubiti vreme. Sedamnaestog januara on se sastaje sa grofom Flahault-om, francuskim ambasadorom u Londonu. Flahault mu donosi zloslutnu vest da njegov gospodar smatra za neophodno

»da pošalje dopunske snage u Meksiko« i izražava mišljenje da je Španija svojom preuranjenom inicijativom pokvarila stvar, da

»saveznici sada moraju da krenu u unutrašnjost Meksika i da će se sada ne samo ugovorene snage pokazati nedovoljnim za operaciju, nego da će i sama operacija dobiti takav karakter, te s obzirom na njega Louis Bonaparte ne može dozvoliti da francuske snage zaostaju iza španskih ili da se izlože opasnosti da se obrukaju«.

Argumentacija Flahault-a bila je sve drugo samo ne ubedljiva. Da je Španija prekoračila ugovor, jedna jedina nota u Madrid iz Sent-Džemsa i Tiljerija bila bi dovoljna da je odvrti od smešnih pretenzija i da je naterala da ponovo preuzme skromnu ulogu koju joj je nametala ugovor. Ali ne. Usled toga što je Španija prekršila ugovor — prekršaj čisto formalne prirode i bez značaja, pošto njen prevremeni dolazak u Verakruz nije izmenio ništa u objavljenom cilju i zadatku ekspedicije — usled toga što se Španija osmelila da baci sidro u Verakruzu u odsustvu engleskih i francuskih snaga, Francuskoj nije ostao drugi izlaz nego da krene stopama Španije, da isto tako pogazi ugovor i poveća ne samo svoje ekspedicione snage nego da izmeni čitav karakter operacije. Razume se, savezničkim silama nije bio potreban nikakav ugovor da otkriju istinu i da na samom početku ekspedicije prenebregnu izgovore i ciljeve zbog kojih je ona prividno preduzeta. Otuda, John Russell, iako »žali korak« Francuske, ipak taj korak odobrava izjavljujući grofu Flahault-u da »nema nikakve primedbe u ime vlade njenog veličanstva u pogledu *opravdanosti* francuskog *argumenta*«. U depeši od 20. januara on javlja grofu Cowleyju, engleskom ambasadoru u Parizu, sadržinu svog razgovora sa grofom Flahault-om. Dan ranije, 19. januara, uputio je depešu ser F. Cramptonu, engleskom ambasadoru u Madridu — depešu koja predstavlja neobičnu mešavinu licemernog fraziranja namenjenog britanskom Parlamentu i lukavih nagoveštaja madridskom dvoru o suštinskoj vrednosti slobodoumnihi reči koje on (Russell) tako štedro rasipa. »Postupci maršala Serrana«, kaže on, »sračunati su da izazovu izvesno nespokojstvo«, ne samo usled preuranjenog polaska španske ekspedicije iz Havane nego i »zbog tona proglašenja koje je objavila španska vlada«. Ali, istovremeno, ovaj bon homme¹ sugeriše madridskom dvoru naizgled prihvatljivo opravdanje za njegovo očigledno kršenje ugovora. On je potpuno ubeđen da madridski dvor nema na umu ništa rđavo; no, ipak, komandanti, udaljeni od Evrope, ponekad su »prenagljeni« i zahtevaju »veoma brižljiv nadzor«. Tako, dobričina Russell dobrovoljno nudi usluge da bi prebacio odgovornost sa madridskog dvora na pleća nesmotrenih španskih komandanata »koji su udaljeni« pa čak i van domašaja pridikovanja dobričine Russella. Nije manje neobičan i drugi deo njegove depeše. Savezničke snage ne treba da lišavaju Mek-

¹ dobričina

sikance prava da »izaberu sopstvenu vladu«, čime se daje na znanje da u Meksiku ne postoji »nikakva vlada«; nego, naprotiv, pod pokroviteljstvom savezničkih osvajača Meksikanci moraju izabrati ne samo nove upravljače već čak i »nov oblik vladavine«. Njihovo »konstituisanje nove vlade obradovalo bi« britansku vladu; ali, naravno, vojne snage invazije ne smeju krivotvoriti opšte glasanje, koje nameravaju da preporuču Meksikancima kao put za zavođenje nove vlade. Razume se, komandantima izvesnih oružanih snaga ostaje da presude koji je oblik nove vladavine »prečajan osećanjima Meksika« a koji nije. U svakom slučaju dobričina Russell nedužno pere ruke. On šalje strane dragone u Meksiko da tamo natera narod da »izabere« novu vladu, ali se nada da će dragoni izvesti stvar delikatno i da će veoma brižljivo dokučiti politička osećanja zemlje u koju su upali. Vredi li zadržati se ma i za trenutak na ovoj providnoj farsu? Bez obzira na sadržinu depeša dobričine Russella, čitajte »The Times« i »The Morning Post« od oktobra, šest nedelja pre zaključenja tog vajnog ugovora od 30. novembra, i naći ćete da ti listovi engleske vlade predskazuju one iste neprijatne događaje, koje Russell tobože otkriva tek krajem januara i objašnjava »prenaglijenošću« nekolicine španskih predstavnika udaljenih od Evrope.

Drugi deo farse koju je Russell morao da igra sačinjava izvođenje na scenu ljubimca Engleske i Francuske, austrijskog nadvojvode Maximiliana kao meksikanskog kralja.

Dvadeset četvrtog januara, desetak dana pre nego što je otvoreno zasedanje Parlamenta, lord Cowley piše lordu Russellu da se ne samo pariska prepričavanja bave mnogo nadvojvodom, već i da sami oficiri koji sa pojačanjima odlaze u Meksiko tvrde da je cilj njihove ekspedicije dovođenje nadvojvode Maximiliana na meksički presto. Cowley smatra da je neophodno da traži objašnjenje o ovom osetljivom predmetu od Thouvenela. Thouvenel mu odgovara da su pregovori sa austrijskom vladom pokrenuti ne inicijativom francuske vlade nego meksičkih izaslanika »koji su radi toga otišli u Beč«.

Najzad, vi očekujete da će bezazleni John Russell, koji je još pre pet dana u svojoj depeši Madridu stalno govorio o uslovima ugovora, koji je čak još docnije, u prestonoj besedi od 6. februara, proglasio »ispravljanje« nepravdi pričinjenih evropskim državljanima isključivim uzrokom i ciljem ove intervencije — vi očekujete da će on sada konačno da plane i da se razbesni i zapenuša na samu pomisao što je njegovo dobroćudno poverenje bilo predmet nečuvenog šegačenja. Ništa od svega toga! Dvadeset šestog januara dobričina Russell upozna se posredstvom Cowleyja sa spletkama a sutradan hita da sedne i napiše depešu u kojoj dobrovoljno nudi pokroviteljstvo kandidaturi nadvojvode Maximiliana na meksički presto.

On obaveštava ser C. Wyke-a, svog predstavnika u Meksiku, da će francuski i španski odredi »odmah« krenuti na prestonicu Meksika; da »kažu« da je nadvojvoda Maximilian idol meksičkog naroda

i da, ako je to slučaj, »ništa u ugovoru ne sprečava njegovo stupanje na presto Meksika«.

U ovim diplomatskim otkrićima zapažaju se dve okolnosti: prvo, Španija je nasamarena, i, drugo, Russellu nikad i ne pada na um da ne može voditi rat protiv Meksika bez prethodne objave rata, i da za taj rat može obrazovati koaliciju sa stranim silama samo na osnovu ugovora koji obavezuje sve ugovorne strane. Takvi su ljudi koji nas dva meseca zamaraju svojim licemernim fraziranjem o neprikošćenosti strogih pravila međunarodnog prava i o svom strahopoštovanju prema njima!

Naslov originala:

The Mexican Imbrolio

Napisao 15. februara 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«, br. 6530

od 10. marta 1862.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Američki problemi

Predsednik Lincoln se ne usuduje da napravi ni koraka dalje sve dok konjunktura okolnosti i opšti glas javnog mnjenja ne zabrane dalje oklevanje. Ali čim se »Old Abe« jednom uveri da je takav preokret nastupio, on onda iznenađuje podjednako i prijatelja i neprijatelja iznenadnom, po mogućstvu nečujno izvedenom operacijom. Tako je nedavno na najneupadljiviji način izveo jedan coup koji bi ga možda pre pola godine mogao koštati i predsedničke fotelje, a koji bi još pre samo nekoliko meseci izazvao buru debata. Ovde mislimo na *uklanjanje McClellana* sa mesta commander in chief¹ celokupne armije Unije. Pre toga Lincoln je zamenio ministra rata Camerona jednim energičnim i bezobzirnim pravnikom, gospodinom *Edwinom Stantonom*. Stanton je odmah izdao dnevnu zapovest generalima Buellu, Hallecku, Butleru, Shermanu i ostalim komandantima čitavih departmana ili vodama ekspedicija, gde im se daje na znanje da će ubuduće sva naređenja, javna ili privatna, primati direktno od ministarstva rata i da, s druge strane, moraju sami da šalju izveštaje direktno ministarstvu vojnom. Najzad Lincoln je izdao nekoliko naređenja koja je potpisao atributom koji mu po ustavu pripada — »Commander in chief of the Army and Navy«². Na ovaj »tihi« način lišen je »mladi Napoleon«⁽²²⁵⁾ svoje dosadašnje vrhovne komande nad *celokupnom* armijom i sveden na komandovanje armijom na Potomaku, iako mu je ostala *titula* »commander in chief«. Uspesi u Kentakiju, Tenesiju i na obali Atlantika povoljno su inaugurisali preuzimanje vrhovne komande od strane predsednika Lincolna.

¹ vrhovnog komandanta — ² vrhovni komandant armije i mornarice

Mesto *commandera in chief*, na kome se dosad nalazio *McClellan*, Sjedinjene Države nasledile su od Engleske. Ono otprilike odgovara položaju jednog *Grand Connetable*¹ u starofrancuskoj armiji. Za vreme krinskog rata sama Engleska otkrila je necelishodnost ove staromodne insitucije. Stoga je došlo do kompromisa po kome je deo dosadašnjih atributa tog *commander in chief* prenet na Ministarstvo vojno.

Za ocenu *McClellanove* fabijanske taktike⁽²²⁶⁾ na Potomaku nedostaje još neophodnog materijala. Ali, nema nikakve sumnje da je njegov uticaj delovao kao kočnica na celokupno vođenje rata. O *McClellanu* može se reći ono što kaže *Macaulay* o *Essexu*:

«Vojne greške *Essexa* poticale su najvećim delom iz političkih nedoumica. Bio je pošten, ali ne i zagrejan za stvar Parlamenta i, izuzev jednog velikog poraza, ničeg se drugog nije tako bojao kao jedne velike pobeđe.»⁽²²⁷⁾

McClellana, kao i većinu oficira regularne vojske koji su se obrazovali na *Vest Pointu*⁽²²⁸⁾, manje ili više povezuje *esprit de corps*² sa njihovim starim drugovima u neprijateljskom taboru. Oni su prožeti istom ljubomorom protiv parvenija među «civilnim vojnicima». Po njihovom mišljenju rat treba da se vodi sasvim poslovno imajući stalno u vidu ponovno uspostavljanje Unije na njenoj *staroj bazi*, a stoga i da se drži po strani od svih principijelnih i revolucionarnih tendencija. Lepog li shvatanja jednog rata koji je u suštini principijelan rat! Prvi generali engleskog Parlamenta zapali su u istu grešku.

«Ali», kaže *Cromwell* u svojoj besedi u krnjem Parlamentu od 4. jula 1653, «kako se brzo sve promenilo čim su na čelo došli ljudi koji su ispovedali a principle of godliness and religion!»³

Vašingtonski »Star«⁽²²⁹⁾, specijalni organ *McClellana*, objavljuje u svom poslednjem broju još sledeće:

«Cilj svih vojnih kombinacija generala *McClellana* je ponovo uspostavljanje Unije *upravo onakve* kakva je postojala pre izbijanja ustanka.»

Otuda ništa čudno što je na Potomaku pred očima vrhovnog generala armija bila obučavana za hvatanje robova! Pre kratkog vremena je posebnim naređenjem *McClellan* proterao iz logora porodicu muzikanata, *Kutchinsonove*, zato što su pevali pesme protiv ropstva.

Ostavljajući po strani ovakve »antitendenciozne« demonstracije, *McClellan* je isturio svoj spasonosni štit ispred izdajnika u armiji Unije. Tako je npr., unapredio *Maynard-a* na viši položaj, iako je *Maynard* dejtvoovao kao agent secesionista, kao što se to vidi iz dokumenta koje je objavio istražni komitet predstavničkog doma. Počev od

¹ vrhovnog komandanta — ² staleški duh — ³ princip pobožnosti i religije

generala Pattersona, čija je izdaja odlučila poraz kod Manasasa do generala Stone-a, koji je u direktnom sporazumu sa neprijateljem sproveo u delo poraz kod Bols Blafa, McClellan je umeo svakog ratnog izdajnika da spase odgovornosti pred vojnim sudovima, većinu čak i od uklanjanja iz službe. Istražni komitet Kongresa otkrio je u tom pogledu najneverovatnije činjenice. Lincoln je odlučio da jednim energičnim korakom pokaže da je time što je preuzeo vrhovnu komandu odzvonilo izdajnicima sa epoletama i da je nastupio *preokret* u politici rata. Po njegovom naređenju uhapšen je general Stone u svom krevetu 10. februara u 2 sata ujutro i prebačen za Fort Lafajet. Nekoliko časova docnije pojavilo se naređenje za zatvor, sa potpisom *Stantona*, gde je formulisana optužnica o veleizdaji koju će presuditi ratni sud. Stone je zatvoren i protiv njega je podignuta optužnica bez prethodnog saopštenja generalu McClellanu.

McClellan se očigledno rešio da ne dozvoli nijednom drugom generalu da krene u ofanzivu, dok je on sam uporno ostajao nepokretan i dičio se lovrikama golih obećanja. Generali Halleck i Pope odlučili su se na jedan kombinovani pokret, kako bi generala Price-a, koga je jednom na intervenciju iz Vašingtona već spasio Frémont, prisilili na odlučnu bitku. McClellanov telegram zabranio im je da vode borbu. Generalu Hallecku je sličnim telegramom »opozvano naređenje« da zauzme Fort Kolumbus, i to u vreme kad je ova tvrđava bila napola pod vodom. McClellan je izričito zabranio generalima na Zapadu da međusobno vode korespondenciju. Svaki od njih morao se najpre obratiti Vašingtonu ukoliko bi se pripremala neka kombinovana operacija. Predsednik Lincoln ponovo im je dao neophodnu slobodu akcije.

Koliko je McClellanova opšta ratna politika koristila secesiji najbolje dokazuju panegirici kojima ga »The New-York Herald« stalno obasipa. On je junak po ukusu lista »Herald«. Čuveni *Bennett*, vlasnik i glavni urednik lista »Herald«, ranije je imao vlast nad administracijom Pierce-a i Buchanana preko svojih »specijalnih predstavnika«, alias dopisnika u Vašingtonu. Za vreme Lincolnove administracije pokušao je okolišno opet da stekne istu moć time što je naklonost McClellana stekao njegov »specijalni predstavnik« dr *Ives*, čovek Juga i brat oficira koji je prebegao Konfederaciji. Velike slobode morale su da budu odobrene ovom Ivesu pod McClellanovim patronatom u vreme kada je Cameron bio na čelu Ministarstva vojnog. On je očigledno i od Stantonova očekivao jemstvo istih privilegija i u skladu s tim našao se 8. februara u ratnom birou gde su o ratnim merama većali ministar vojni, njegov glavni sekretar i nekolicina članova Kongresa. Pokazali su mu vrata. On se propeo na zadnje noge i najzad se povukao uz pretnju da će »Herald« otvoriti vatru na sadašnje Ministarstvo vojno, ukoliko mu se oduzme »specijalna privilegija« da se u Ministarstvu vojnom upoznaje naročito sa sednicama kabineta, telegramima, javnim saopštenjima i ratnim vestima. Sledećeg jutra,

9. februara, dr Ives je okupio kod sebe na doručku uz šampanjac ceo generalštab McClellana. Ipak, nesreća brzo dolazi. Jedan podoficir sa šestoro ljudi upao je unutra, dočepao moćnog Ivesa i prebacio ga za Fort Mak Henri, gde on, kako izričito kaže naredba Ministarstva vojnog, »treba da se zadrži pod jakom stražom kao špijun«.

Naslov originala:

Amerikanische Angelegenheiten

Napisano oko 26. februara 1862.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 61 od 3. marta 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Prijatelji secesionista u Donjem domu — Priznanje američke blokade

Parturiunt montes!¹ Engleski prijatelji secesije pretili su od otvaranja Parlamenta jednom »interpelacijom« o američkoj blokadi. Interpelacija je najzad podneta u Donjem domu u vrlo skromnoj formi jednog predloga gde se traži od vlade da »iznese dalje dokumente o stanju blokade« — pa je čak i ovaj predlog odbačen bez formalnosti pojedinačnog glasanja.

Gospodin *Gregory*, podnosilac interpelacije, poslanik za Galvej, već je u toku prošlogodišnjeg zasedanja Parlamenta, odmah po izbijanju građanskog rata, podneo predlog da se prizna Južna konfederacija. Njegovom ovogodišnjem *speechu*² ne može se osporiti izvesna sofistička umešnost. Jedini nedostatak tog govora jeste to što se deli na dva dela od kojih jedan poništava drugi. Jedan deo prikazuje nepovoljno dejstvo blokade na englesku pamučnu industriju i *stoga* zahteva ukidanje blokade. Drugi deo dokazuje, i to na osnovu dokumenata koje je podnela vlada, a među njima i dva navoda gospode Yancey-a i Manna i gospodina Masona, da blokada uopšte ne *egzistira*, sem na papiru, pa da je *stoga* više ne treba priznavati. Gospodin *Gregory* je začinjavao svoj dokazni postupak neprekidnim citiranjem lista »The Times«. »The Times«, kome u sadašnjem trenutku sasvim neprijatno pada uspomena na njegova predskazivanja, zahvalio se gospodinu *Gregoryju* jednim *leaderom*³ u kome ga izvrgava javnom podsmehu.

Interpelaciju gospodina *Gregoryja* podržao je gospodin *Bentinck*, jedan ultratorijevac koji se već dve godine uzalud trudi da u taboru konzervativaca izazove odvajanje od gospodina *Disraelija*.

Bio je to sam po sebi smešan prizor da interese engleske industrije zastupaju *Gregory*, poslanik Galveja, beznačajne luke na zapadu Irske, i *Bentinck*, poslanik Norfolka, izrazito poljoprivrednog distrikta.

Protiv obojice ustao je gospodin *Forster*, poslanik *Bradforda*,

¹ Tresla se gora . . . — ² govoru — ³ uvodnikom

centra engleske industrije. Forsterov govor zaslužuje da se podrobnije razmotri, jer ubedljivo dokazuje bezvrednost priča o karakteru američke blokade koje kruže po Evropi zahvaljujući prijateljima secesije. Najpre, rekao je on, Sjedinjene Države ispunile su sve formalnosti koje se traže po međunarodnom pravu. Ni u jednoj luci nisu uvele stanje blokade bez prethodne proklamacije, bez specijalne objave vremena otkad počinje i bez odluke da će tek po isteku 15 dana stranim neutralnim brodovima biti uskraćen dolazak i odlazak.

Pričanja o zakonskoj »neefikasnosti« blokade počiva, dakle, jedino na, navodno, učestalim slučajevima njenog proboja. Pre otvaranja Parlamenta govorilo se o 600 brodova koji su je probili. Gospodin Gregory svodi sada tu brojku na 400. Njegov dokazni materijal počiva na dvema listama, od kojih su jednu vladi uručili 30. novembra južnjački komesari *Yancey* i *Mann* a drugu dopunsku listu *Mason*. Prema *Yancey*-u i *Mannu*, od proglašenja blokade do 20. avgusta branu je probilo više od 400 brodova, koji su bilo uplovili bilo isplovili. Međutim, sada na osnovu zvaničnih izveštaja carinarnice, ukupni broj brodova koji su uplovili ili isplovili iznosi svega 322. Od toga broja 119 je isplovilo *pre* proglašenja blokade, a 56 *pre* isteka dozvoljenog roka od 15. dana. Ostaje 147 brodova. Od tih 147 brodova 25 je bilo rečnih barki koje su jedrile od Irske do Nju Orleansa gde su u zimovniku; 106 bili su obalski prevoznici, svi, sa izuzetkom 3 broda, »quasi-inland«¹ brodovi, kako se izrazio sam gospodin *Mason*. Od tih 106 jedrilo je 66 između *Mobile*-a i Nju Orleansa. Svako ko poznaje ovu obalu zna koliko je besmisleno nazivati probojem blokade plovidbu jednog broda iza laguna, koji jedva dodiruje otvoreno more i lagano se kreće samo uz obalu. Isto važi za brodove između Savane i Čarlstona, gde se između ostrva uvlače u tesne moreuze. Prema izjavi engleskog konzula *Buncha*, ovi brodovi sa ravnim dnom pojavljuju se na otvorenom moru samo za po nekoliko dana. Po odbitku 106 obalskih prevoznika, ostaje još 16 odlazaka za strane luke, od čega 15 za američke, prvenstveno za Kubu, i 1 za Liverpul. »Brod« koji je pristao u Liverpulu bio je jedan skuner, a takvi su bili i svi ostali »brodovi«, sa izuzetkom jedne brze jedrilice. Mnogo se govorilo, uzviknuo je gospodin Forster, o prividnoj blokadi. Nije li ova lista gospode *Yancey*-a i *Manna* prividna lista? Sličnoj analizi podvrgnuo je i dopunsku listu gospodina *Masona* i pokazao da su svega 3 do 4 krstarice uspele da umaknu, dok je za vreme poslednjeg englesko-američkog rata^[162] ništa manje nego 516 američkih krstarica probilo englesku blokadu i povredilo englesku obalu. »Blokada je, baš obratno, bila vanredno efektivna od kada je proglašena.«

Dalji dokaz predstavljaju izveštaji engleskog konzula, a pre svega južnjačke liste cena. Na dan 11. januara nudila se na cenu pamuka u

¹ »pogodni skoro samo za plovidbu kopnenim vodama«

Nju Orleansu premija od 100 procenata za izvoz u Englesku; profit na uvoz soli iznosio je 1500 procenata, dok je profit na krijumčarenje ratnog materijala bio još daleko veći. Uprkos ovom primamljivom izgledu na dobit bilo je podjednako nemoguće prevesti pamuk za Englesku kao i so za Nju Orleans ili Čarlston. U stvari, gospodin Gregory se nije potužio da je blokada neefikasna već da je isuviše efikasna. On nas poziva da svršimo s njom, a time i sa gušenjem industrije i trgovine. Jedan odgovor glasi:

«Ko poziva ovaj dom da probije blokadu? Poslanici oštećenih distrikta? Da li se čuje ova povika iz Mančestera gde se fabrike moraju zatvarati ili iz Liverpula gde brodovi zbog nedostatka tereta leže na dokovima? Naprotiv. Čuje se iz Galveja i podržava se iz Norfolka.»

Na strani prijatelja secesije potrudio se da bude primećen još i gospodin Lindsay, veliki brodograditelj u Nort Šildsu. Lindsay je svoja brodogradilišta ponudio Uniji i u tom cilju otputovao je u Vašington, gde je doživeo neprijatnost da mu poslovne ponude budu odbijene. Od tog vremena on je svoje simpatije usmerio ka zemlji secesije.

Debata je bila zaključena iscrpnim govorom ser R. Palmera, Solicitor Generala koji je govorio u ime vlade. On je s pravničkom temeljnošću dokazao međunarodnopravnu snagu i efektivnost blokade. Tom prilikom je, u stvari, kao što mu je prebacio lord Cecil, sasekao na komade »nova načela«, proklamovana u Pariskoj konvenciji od 1856. Između ostalog, izrazio je čuđenje što se Gregory i njemu slični usuđuju da se u britanskom Parlamentu pozivaju na autoritet monsieur-a *de Hautefeuille-a*. Ovo je svakako jedan sasvim novopronađeni »autoritet« u bonapartističkom taboru. Stavovi Hautefeuille-a u »Revue contemporaine«^[230] o pomorskim pravima neutralaca dokazuju potpunu ignoranciju ili mauvaise foi¹ po višem naređenju.

Sa potpunim fijaskom prijatelja secesije u Parlamentu u pitanju blokade nestali su svi izgledi na sukob između Engleske i Sjedinjenih Država.

Naslov originala:

*Die Sezessionistenfreunde im
Unterhaus — Anerkennung der
amerikanischen Blockade*

Napisano 8. marta 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

«Die Presses», br. 70 od 12. marta 1862.

Prevod s nemačkog

¹ nepoštenje

Karl Marx/Friedrich Engels

Gradanski rat u Americi

I

Ma sa koga gledišta da posmatramo, američki gradanski rat pruža prizor kome nema ravna u analima istorije ratova. Ogromno prostranstvo sporne teritorije, široko razvučen front operacijskih linija, velika brojna jačina neprijateljskih vojski, koje su stvorene gotovo bez ikakvog oslonca na ranije organizovanu bazu; basnoslovni troškovi za izdržavanje ovih vojski, način na koji se njima komanduje i opšta taktička i strategijska načela po kojima se ovaj rat vodi — sve to predstavlja nešto novo u očima evropskog posmatrača.

Secesionistička zavera, koju je organizovala, podupirala i štitila Buchananova vlada mnogo pre njenog izbijanja, pružila je Jugu preimućstvo pomoću koga je on jedino i mogao da se nada da će ostvariti svoje ciljeve. Ugrožen od strane svoga robovskog stanovništva i jakog unionističkog elementa među samim belcima, sa dve trećine manjim brojem slobodnih ljudi nego na Severu, ali agresivniji zahvaljujući mnoštvu pustolovnih dokoličara na svojoj teritoriji, Jug je mogao računati na uspeh samo u slučaju brze, smele, skoro drske ofanzive. Ako bi jušnjaci uspeali da zauzmu Sent Luis, Sinsinati, Vašington, Baltimor i, možda, Filadelfiju, oni bi mogli računati na paniku, za koje bi vreme diplomatijom i mitom mogli izdejstvovati priznanje nezavisnosti svih robovlasničkih država. Ako bi ovaj prvi napad propao, bar na odlučujućim tačkama, onda bi njihov položaj postajao iz dana u dan gori, dok bi snage Severa rasle. Ovo su pravilno shvatili ljudi koji su zaista u bonapartisičkom duhu organizovali secesionističku zaveru. Oni su otpočeli neprijateljstva na odgovarajući način. Bande njihovih pustolova pohrlile su u Misuri i Tenesi, dok su njihove regularnije trupe istovremeno napale Istočnu Virdžiniju i pripremile coup

de main¹ na Vašington. Neuspeh ovog coup-a značio je, s *vojne tačke gledišta*, za južnjake gubitak rata.

Sever je stupio u rat neodlučno, mlitavo, kao što se moglo i očekivati s obzirom na njegov viši industrijski i trgovinski razvoj. Društvena mašinerija je ovde bila mnogo složenija nego na Jugu, tako da je trebalo mnogo više vremena da se pokrene u ovom neuobičajenom pravcu. Rekrutovanje dobrovoljaca na 3 meseca bilo je velika, iako možda neizbežna greška. Politika Severa sastojala se u tome da u početku ostane u defanzivi na svim odlučujućim tačkama, da organizuje svoje snage i izvežba ih u manjim dejstvima, ne rizikujući da se upusti u odlučujuće bitke, da bi potom — čim se organizacija ojača u dovoljnoj meri i vojska manje-više očisti od izdajničkih elemenata — konačno prešao u energičnu i nezadrživu ofanzivu i, pre svega, povratio Kentaki, Tenesi, Virdžiniju i Severnu Karolinu. Pretvaranje građana u vojnike moralo je iziskivati više vremena na Severu nego na Jugu. Ali kada se to jedanput završi, moglo se računati da su ljudi sa Severa individualno nadmoćniji.

Uglavnom, ne uzimajući u obzir greške koje su nastale više iz političkih nego iz vojnih razloga, Sever je postupio po ovim načelima. Gerilsko vođenje rata u Misuriji i Zapadnoj Virdžiniji, dok je štitilo unionističko stanovništvo, privikavalo je trupe na ratnu službu i vatru, ne izlažući ih odlučnim porazima. Velika sramota koja ih je zadesila na Bul Ranu^[159] došla je u izvesnoj meri kao posledica ranijih grešaka regrutovanja dobrovoljaca na tri meseca. Bilo je besmisleno dozvoliti da neobučeni regruti u prvim redovima napadaju na jak položaj koji se nalazio na teškom terenu i u rukama neprijatelja čije su snage bile nešto malo slabije od njih. Panika koja je obuzela unionističku armiju u odlučnom momentu, i čiji uzroci još nisu objašnjeni, nije mogla iznenaditi nikoga ko je makar malo poznavao istoriju narodnih ratova. Slične stvari su se često dešavale francuskim trupama u vremenu od 1792 - 1795. godine, ali ih to nije sprečilo da dobiju bitke kod Žemapa i Flerisa, Montenota, Kastiljona i Rivolija.^[231] Glupe viceve evropske štampe na račun panike na Bul Ranu može opravdati samo prethodno hvalisanje jednog dela severnoameričke štampe.

Šestomesečno zatišje, koje je došlo iza poraza kod Manasasa, Sever je iskoristio bolje od Juga. Ne samo što je popunjavanje vojske Severa izvršeno u većem obimu od popunjavanja vojske na Jugu, nego su i njeni oficiri bolje instruirani, a disciplina i obuka severnih trupa nije naišla na takve smetnje kao na Jugu. Izdajnici i nesposobni uljezi sve su više i više uklanjani tako da vreme panike na Bul Ranu već pripada prošlosti. Vojske obeju strana ne mogu se, naravno, meriti merilom velikih evropskih vojski, pa čak ni merilom ranije regularne vojske Sjedinjenih Država. Napoléon je u svoje vreme mogao da obuči

¹ prepad

bataljone mladih regruta u dopunskim jedinicama u toku prvog meseca, da ih uputi na marš u toku drugog, i da ih povede protiv neprijatelja u toku trećeg meseca; međutim, svaki takav bataljon je u to vreme dobio dovoljan broj iskusnih oficira i podoficira, a svaka četa izvestan broj starih vojnika, a na dan bitke mladi regruti su sjedinjavani u brigade zajedno sa veteranima i, tako reći, bili okruženi njima. Svi ovi uslovi nedostajali su u Americi. Da nije bilo znatnog vojnog iskustva, koje je uneto u Ameriku kao posledica evropskih revolucionarnih nemira 1848 - 1849, za organizaciju unionističke vojske bilo bi potrebno još znatno duže vreme. — Veoma mali broj poginulih i ranjenih u odnosu na ukupan broj angažovanih trupa (obično jedan na dvadeset) dokazuje da se u većini sukoba, pa čak i u najnovijim sukobima u Kentakiju i Tenesiju, uglavnom primenjivalo vatreno oružje na prilično velikim odstojanjima i da su povremeni juriši na bajonet ili brzo prekidani pred neprijateljskom vatrom ili se neprijatelj davao u bekstvo pre nego što bi došlo do borbe prsa u prsa. Međutim, sa nastupanjem Buella i Hallecka u Kentaki i Tenesi otpočele su nove operacije pod povoljnijim uslovima.

Posle ponovnog osvajanja Misurija i Zapadne Virdžinije, Unija je otpočela operacije nastupanjem u Kentaki. Ovde su secesionisti držali tri jaka položaja — utvrđena logora: Kolumbus na Misisipiju na levom krilu, Bouling Grin u centru, i Mil Springs na reci Kamberlend na desnom krilu. Njihov front se protezao sa zapada na istok u dužini od 300 milja. Tolika širina fronta isključivala je svaku mogućnost da se tri korpusa međusobno pomažu, a federalnim snagama je pružala priliku da ih pojedinačno napadaju nadmoćnijim snagama. Veliki nedostatak u rasporedu secesionista dolazio je otuda što su pokušavali da zadrže ceo okupirani teren. Jedan utvrđen i jak centralni logor, koji bi bio izabran kao poprište za odlučujuću bitku i posadnut glavnim snagama, branio bi Kentaki mnogo uspešnije. On bi morao ili privući glavne snage unionista ili ih dovesti u nezgodan položaj ako bi pokušale da krenu u nastupanje ne vodeći računa o tako jakoj koncentraciji trupa.

Pod datim uslovima unionisti su odlučili da ova tri logora napadnu jedan za drugim, da izvuku neprijatelja iz njih i da ga prisile na borbu na otvorenom polju. Ovaj plan, koji je bio u skladu sa načelima ratne veštine, izveden je energično i brzo. Polovinom januara jedan korpus od oko 15 000 unionista krenuo je na Mil Springs koji je držalo 20 000 secesionista. Unionisti su tako manevarisali da su naveli svoga protivnika da poveruje da se u blizini nalaze slabe snage, a secesionistički komandant Zollicoffer odmah je zgrabio bačenu mu udicu. On je izašao iz svoga utvrđenog logora i napao unioniste, ali se ubrzo uverio da pred sobom ima nadmoćnije snage. Poginuo je, a njegove trupe su pretrpele isto tako potpun poraz kao unionisti na Bul Ranu. Međutim, ovoga puta pobjeda je iskorišćena sasvim drukčije. Potučena

vojska gonjena je u stopu sve dok nije, razbijena, demoralisana i bez svoje poljske artiljerije i komore, stigla u svoj logor u Mil Springsu. Ovaj je logor bio izgrađen na severnoj obali reke Kamberlend, tako da trupe, u slučaju drugog poraza, ne bi imale kuda da odstupe, osim preko reke pomoću nekoliko brodova i čamaca. Uopšte, vidimo da su skoro svi ovi secesionistički logori bili izgrađivani na neprijateljskoj obali reke. Takva pozicija ne samo da odgovara pravilima, nego je i veoma praktična, samo ako se iza nje nalazi most. U takvom slučaju logor služi kao mostobran i pruža mogućnost svojim braniocima da po volji bacaju svoje borbene snage na jednu ili drugu obalu reke i da na taj način potpuno vladaju obema obalama. Naprotiv, ako je logor na neprijateljskoj strani reke, a nema mosta za vezu sa pozadinom, onda je njegovim trupama u slučaju neuspeha odsečena odstupnica, tako da su ili prinuđene na kapitulaciju ili su osuđene da budu masakrirane i podavljene u vodi, slično onome što se dogodilo unionistima kod Bols Blafa, na neprijateljskoj strani Potomaka, gde su dospeli izdajom generala Stone-a⁽¹⁵⁹⁾.

Kada su potučeni secesionisti stigli u svoj logor u Mil Springsu, odmah su shvatili da treba ili odbiti neprijateljski napad na njihova utvrđenja ili da u veoma kratkom roku mora doći do kapitulacije. Posle iskustva koje su stekli toga jutro, oni su izgubili pouzdanje u svoje snage. Kada su unionisti sledećeg dana krenuli u napad na logor, otkrili su da je neprijatelj iskoristio noć da se prebaci preko reke, ostavljajući za sobom logor, prtljag, artiljeriju i skladišta. Na taj način, krajnje desno krilo secesionističkog fronta bilo je potisnuto u Tenesi, a Unija je ponovo osvojila istočni Kentaki, u kome je masa stanovništva neprijateljski raspoložena prema robovlasničkoj partiji.

U to isto vreme — oko sredine januara — otpočele su pripreme za izbacivanje secesionista iz Kolumbusa i Bouling Grina. Bila je pripremljena jedna jaka flotila od brodova sa merzerima i oklopnih topovnjača, koja je, prema glasinama koje su svuda širene, trebalo da prati brojno jaku armiju za vreme njenog marša duž Misisipija od Kejra do Memfisa i Nju Orleansa. Međutim, sve demonstracije na Misisipiju bile su samo proste varke. U odlučnom času topovnjače su dovedene do Ohaja, a odatle na Tenesi, uz koji su plovile sve do fora Henrija. Ovo mesto, zajedno sa forom Donelsonom na reci Kamberlend, obrazovalo je drugu odbrambenu liniju secesionista u Tene-siju. Položaj je bio dobro izabran, jer bi ova reka, u slučaju odstupanja na drugu stranu Kamberlenda, štitila njegov front, a reka Tenesi njegov levi bok, dok bi uski pojas kopna između ove dve reke dovoljno štitila dva gore pomenuta fora. Međutim, unionisti su brзом akcijom probili sam položaj pre no što su levo krilo i centar prve linije bili uopšte i napadnuti.

Prve nedelje februara unionističke topovnjače pojavile su se pred forom Henrijem, koji se predao posle kratkog bombardovanja. Posada je umakla u for Donelson, pošto kopnene snage ekspedicije nisu bile

dovoljno jake da ovo mesto opkole. Posle toga topovnjače su opet krenule niz reku Tenesi, zatim uz Ohajo i uz Kamberlend do fora Donelzona. Jedna jedina topovnjača smelo je otplovila uz reku Tenesi kroz samo srce države Tenesi, obilazeći državu Misisipi i probijajući se sve do Florensa u severnom delu Alabame, gde je niz baruština i plićaka (poznatih pod imenom mussleshoals¹) sprečavao dalju plovidbu. Ta činjenica, da je jedna jedina topovnjača mogla da pređe ovaj dugački put od najmanje 150 milja i da se opet vrati, a da nijedanput ne bude napadnuta, pokazuje da duž reke preovlađuje raspoloženje za Uniju i da će to biti od velike koristi unionističkim trupama ako bi prodrle tako daleko.

Ekspedicija rečne flotile uz Kamberlend sada je kombinovala svoje pokrete sa pokretima kopnenih snaga pod komandom generala Hallecka i Granta. Secesionisti u Bouling Grinu bili su obmanuti pokretima unionista. Zbog toga su oni mirno sedeli u svom logoru, dok je, nedelju dana posle pada fora Henrija, 40 000 unionista sa kopnene strane opkolilo for Donelson, koji je jaka flotila topovnjača ugrožavala sa rečne strane. Slično logoru u Mil Springsu i foru Henriju, i for Donelson je imao iza sebe reku bez mosta za povlačenje. To je bila najjača tvrđava koju su unionisti dotada napadali. Utvrđenja su bila veoma brižljivo izgrađena; osim toga tvrđava je imala dovoljno prostora za smeštaj 20 000 ljudi koji su je zaposedali.

Prvog dana napada topovnjače su učitkale vatru baterija koje su bile upravljene prema reci i tukle unutrašnjost odbrambenih postrojenja, dok su kopnene trupe odbacile neprijateljske predstraže i prinudile glavne snage secesionista da traže spas u neposrednoj blizini topova svojih odbrambenih utvrđenja. Izgleda da su topovnjače, koje su prethodnog dana teško nastradale, drugog dana dejsvovala slabije. Naprotiv, kopnene trupe su imale da vode dugotrajnu, a mestimično žestoku borbu sa kolonama posade koje su pokušavale da se probiju kroz desno neprijateljsko krilo da bi sebi obezbedile odstupnicu ka Nešvilu. Međutim, energičan napad unionističkog desnog krila na levo secesionističko krilo i znatna pojačanja koja je dobilo levo krilo unionista, odlučili su pobeđu u korist napadača. Nekoliko spoljnih utvrđenja zauzeto je na juriš. Posada, koja je saterana u njene unutrašnje odbrambene linije, bez izgleda na odstupanje i očigledno nesposobna da sledećeg jutra pruži otpor novom napadu, predala se bezuslovno sledećeg dana.

II

Sa forom Donelson neprijateljska artiljerija, komora i vojni materijal pali su u ruke unionista; na dan zauzeća fora predalo se 30 000 secesionista, sledećeg dana još 1000 ljudi, a čim su se prednji delovi

¹ školje

pobednika pojavili ispred Klarksvila, grada koji leži uzvodno na reci Kamberlendu, on im je odmah otvorio svoja vrata. Ovde je takođe nađena veća količina hrane koja je u svoje vreme bila pripremljena za secesioniste.

U zauzimanju fora Donelzona zagonetna je samo jedna okolnost — bekstvo generala Floyd sa 5000 ljudi drugog dana bombardovanja. Grupa begunaca je bila isuviše brojno jaka da bi mogla noću da se prokrijumčari parobrodima. Da je napadač preduzeo izvesne mere predostrožnosti, ona ne bi mogla umaći.

Sedam dana posle kapitulacije fora Donelzona federalisti su zauzeli Nešvil. Odstojanje između ova dva mesta iznosi oko 100 engleskih milja, te prelazanje po 15 milja na dan po lošim putevima i u najnepogodnije godišnje doba služi na čast unionističkim trupama. Saznavši o padu fora Donelzona, secesionisti su evakuisali Bouling Grin; posle nedelju dana oni su napustili Kolumbus, odstupivši 45 milja na jug, na jedno od ostrva Misisipija. Na taj način, unionisti su ponovo osvojili čitavu državu Kentaki. Međutim, secesionisti mogu održati Tenesi samo u slučaju ako ponude i dobiju veću bitku. Govori se da su oni u tom cilju stvarno već koncentrisali 65 000 ljudi. Ipak, ništa ne smeta unionistima da im suprotstave još jaču snagu.

Rukovođenje kentakijskom operacijom od Somerseta do Nešvila zaslužuje najveću pohvalu. Ponovno osvajanje toliko prostrane oblasti i kretanje od Ohaja do Kamberlenda izvršeno u toku samo jednog meseca svedoče o energiji, odlučnosti i brzini koje je postigla retko koja regularna vojska u Evropi. Uporedite, na primer, sporo kretanje saveznika od Mađente do Sodferina 1859. godine⁽¹⁷⁾ — bez gonjenja neprijatelja koji se povlači, bez ikakvih pokušaja da se odseku oni koji su zaostali ili da se obidu i okruže čitave jedinice neprijateljske vojske.

Halleck i Grant naročito predstavljaju sjajan primer odlučnog vojnog rukovođenja. Ne obazirući se uopšte ni na Kolumbus ni na Bouling Grin, oni koncentrišu svoje snage prema odlučujućim tačkama — foru Henriju i foru Donelsonu, brzo i energično ih zauzimaju i samim tim dovode u bezizlazan položaj Kolumbus i Bouling Grin. Zatim odmah idu na Klarksvil i Nešvil, ne dajući mogućnosti secesionistima koji se povlače da zauzmu nove položaje u severnom Tenesiju. Za vreme toga energičnog gonjenja secesionistički korpus u Kolumbusu je ostao potpuno odsečen od centra i desnog krila svoje armije. Engleske novine nepravedno kritikuju ovu operaciju. Da se napad na for Donelson završio čak i neuspelom, ipak secesionisti u Bouling Grinu, koje je za sebe vezivao general Buell, ne bi mogli izdvojiti toliki broj ljudi koji bi dozvolio posadi da odbijene unioniste goni na otvorenom polju ili da ugrozi njihovo odstupanje. A što se tiče Kolumbusa, on je toliko udaljen da nikako ne bi mogao ometati Grantovo kretanje. U samoj stvari, od onog vremena otkako su unionisti očistili Misuri od secesionista, Kolumbus je za njih izgubio svaki značaj. Tru-

pe koje su obrazovale njegovu posadu morale su odstupati ka Memfisu ili čak ka Arkanzasu na najbrži mogući način da bi mogle izbeći opasnost neslavne predaje oružja.

Usled čišćenja Misurija i ponovnog osvajanja Kentakija bojište se toliko smanjilo da su razne armije dobile mogućnost da na čitavoj liniji operacija sadejstvuju — u izvesnoj meri i postižu određene rezultate. Drugim rečima, rat tek sada počinje da dobija *strategijski* karakter, a geografski položaj zemlje dobija novi značaj. Zadatak generala Severa sastoji se sada u tome da pronađu Ahilovu petu državâ proizvođača pamuka.

Do samog zauzimanja Nešvila nije moglo biti nikakvog strategijskog jedinstva između Kentakijske armije i armije na reci Potomak. One su bile suviše daleko jedna od druge. One su zauzimale jedan te isti front, ali su njihove operacijske linije bile sasvim različite. Tek posle pobedonosnog nastupanja u Tenesi, pokreti Kentakijske armije dobili su značaj za čitavo ratište.

Američke novine, pod uticajem McClellana, veoma se mnogo zanimaju teorijom »zadovoljujućeg okruženja« (»anakonda«). Prema toj teoriji, trupe raspoređene na ogromnoj liniji treba da okruže pobunjenike, da postepeno stežu svoje prstenove i da konačno udave neprijatelja. To je čista detinjarija. To je obnavljanje tzv. *kordonskog sistema*^[232] pronađenog u Austriji oko 1770. godine, koji je s tako velikom upornošću i uvek tako bezuspešno primenjivan od 1792. do 1797. godine protiv Francuza. Kod Žemapa, Flerisa, a naročito kod Montenota, Milezima, Dega^[233], Kastiljona i Rivolija ovom sistemu bio je učinjen kraj. Francuzi su rasecali »anakonda« napola, udarajući na jednu tačku gde su koncentrisali nadmoćnije snage. Zatim su prstenove »anakonde« sekli redom jedan za drugim.

U gusto naseljenim državama, manje-više prostorno prikupljenim, uvek postoji jedan centar čijim zauzimanjem neprijatelj lomi nacionalni otpor. Najsajniji primer je Pariz. Ali u robovlasničkim državama nema takvog centra. One su retko naseljene, sa malim brojem velikih gradova, koji se svi nalaze na morskoj obali. Dakle, postavlja se pitanje: postoji li kod njih neko državno vojno težište, čijim bi gubitkom bila slomljena kičma njihovog otpora, ili se one ne mogu osvojiti, kao što se Rusija još 1812. godine nije mogla osvojiti, bez zauzimanja svakog posebnog sela i svake stope zemlje — jednom reči, bez zauzimanja čitave periferije?

Bacimo pogled na geografski oblik teritorije secesionista sa njenim dugim obalskim pojasom na Atlantskom okeanu i isto tako dugim pojasom na Meksikanskom zalivu. Dok su konfederalisti držali u svojim rukama Kentaki i Tenesi, cela njihova teritorija obrazovala je veliku kompaktnu celinu. Gubitkom ove dve države, u njihovu teritoriju se zabija ogroman klin, koji razdvaja države na severnom Atlantskom

okeanu od država na Meksikanskom zalivu. Direktna put iz Virdžinije i obe Karoline u Teksas, Luizijanu, Misisipi i delom čak u Alabamu vodi kroz Tenesi, koji se sada nalazi u rukama unionista. *Jedan jedini* put koji, posle potpunog osvajanja Tenesija od strane unionista, vezuje obe grupe robovlasničkih država, prolazi preko Džordžije. To pokazuje da *Džordžija služi kao ključ secesije*. Gubitkom Džordžije, Konfederacija bi se našla podeljena na dva dela, lišena svake međusobne veze. Međutim, ponovno osvajanje Džordžije od strane secesionista skoro se ne može ni zamisliti zato što bi se unionističke borbene snage prikupile na jednom centralnom položaju, dok njihovi protivnici, podeljeni na dva dela, ne bi mogli prikupiti dovoljno snaga za objedinjeni napad.

Da li bi za takvu operaciju bilo potrebno osvajanje Džordžije, uključujući tu i obalski pojas Floride? Apsolutno ne. U zemlji u kojoj saobraćaj, naročito između udaljenih tačaka, u znatno većoj meri zavisi od železničkih pruga nego od drumova, dovoljno je zauzeti železničke komunikacije. Najjužnija železnička pruga i među država na Meksikanskom zalivu i atlantske obale prolazi kroz Mekon i Gordon kod Vilidžvila.

Zauzimanjem obe ove tačke rasekla bi se, prema tome, secesionistička teritorija na dva dela i pružila bi se mogućnost unionistima da tuku jedan deo za drugim. Iz napred izloženoga takode izlazi da nijedna od južnih republika nije sposobna za život ako ne poseduje Tenesi. Bez Tenesija, životni nerv Džordžije nalazio bi se na odstojanju od svega osam ili deset dnevnih marševa od granice; Sever bi stalno držao Jug za grlo, a Jug bi i na najmanji pritisak morao da popusti ili da se ponovo bori na život ili smrt u takvim uslovima u kojima bi mu jedan jedini poraz ugasio svaku nadu na uspeh.

Iz izloženog izlazi:

Potomak *nije* najvažniji položaj na ratištu. Zauzimanje Ričmonda i dalje nastupanje Potomačke armije na jug — otežano mnogobrojnim rekama koje preprečuju put — mogli bi proizvesti ogroman moralni uticaj. Sa čisto vojne tačke gledišta, to ne bi *ništa* odlučilo.

Rešenje ishoda kampanje pripada Kentakijskoj armiji koja se sada nalazi u Tenesiju. S jedne strane, ta je armija najbliža odlučujućim tačkama, a s druge, ona zauzima teritoriju bez koje secesionistička strana nije sposobna za život. Zbog toga bi tu armiju trebalo ojačati na račun svih ostalih, žrtvujući za taj cilj sve sitne operacije. Blizi objekti njenog dejstva bili bi Čatanuga i Dalton u gornjem Tenesiju, ti najvažniji železnički centri čitavog Juga. Posle njihovog zauzimanja, veza između istočnih i zapadnih secesionističkih država ograničila bi se na komunikacije Džordžije. Dalje pitanje koje se postavlja svodi se na presecanje još jedne železničke pruge koja vodi za Atlantiu i Džordžiju i na konačno uništavanje poslednje veze između obe grupe zauzimanjem Mekona i Gordona.^[234]

Naprotiv, ako se primeni plan »anakonda«, rat se može produžiti u beskonačnost, bez obzira na sve uspehe na odvojenim tačkama, čak i na Potomaku, dok bi finansijske teškoće i diplomatske komplikacije dobile širok zamah.

Naslov originala:

Der Amerikanische Bürgerkrieg

Napisano u martu 1862. god.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 84 i 85

od 26. i 27. marta 1862

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Međunarodna afera Mirès

Glavna tema ovdašnjih diplomatskih krugova je prodor Francuske u Meksiko. Smatra se da je čudnovato da je Louis Bonaparte povećavao ekspedicione trupe u trenutku kad je obećavao da će ih smanjiti i da želi da nastupa dok se Engleska povlači. Ovde se tačno zna da podsticaj za meksičku ekspediciju⁽¹³⁷⁾ potiče od kabineta u Sent Džemsu a ne od kabineta u Tiljerijama. Ništa manje zna se da je Louis Bonaparte sklon da sve svoje poduhvate, a posebno prekomorske avanture sprovodi pod pokroviteljstvom Engleske. Kao što je poznato, restaurisano carstvo još nije doraslo veštini koja bi bila dostojna svog originala da francuskim trupama obezbedi konak u glavnim gradovima moderne Evrope. Nasuprot tome, kao nekakav pis aller¹, odvuklo ih je u glavne gradove stare Evrope, Carigrad, Atinu i Rim, a povrh svega još i u Peking.⁽²³⁵⁾ Treba li sada da propadne teatarski efekat jedne šetnje do glavnog grada Acteka i prilika za vojničko-arheološke zbirke á la Montauban⁽²³⁶⁾? Ali, ako se pogleda na sadašnje stanje francuskih finansija i na buduće ozbiljne konflikte sa Sjedinjenim Državama i Engleskom do kojih mogu dovesti postupci Louis-a Bonaparte u Meksiku, onda će bez daljeg morati da se odbaci navedeno tumačenje njegovih koraka koje je toliko omiljeno u raznim engleskim listovima. Verujem da ću nasuprot njima moći da odgonetnem zagonetku.

Za vreme konvencije od 17. jula 1861⁽²³⁷⁾, kada je trebalo regulisati zahteve engleskih poverilaca, ali kada je istovremeno engleski opunomoćenik zahtevao uvid u celokupni registar meksičkih dugova ili grehova, meksički ministar inostranih poslova naveo je da dug prema Francuskoj iznosi 200 000 dolara, dakle, bagatelnu od nekih 40 000 funti sterlinga. Međutim, račun koji *sada* Francuska podnosi ni u kom slučaju se ne zadržava u tim skromnim granicama.

Pod katoličkom administracijom Zuloaga-e i Miramóna sklopljen je ugovor o izdavanju meksičkih državnih obveznica u iznosu od 14 000 000 dolara, uz posredovanje švajcarske bankarske kuće J.B. Jecker i komp. Cela suma koja je realizovana prvom emisijom ovih

¹ poslednji izlaz

obveznica dostigla je svega 5 procenata nominalnog iznosa ili 700 000 dolara. Ukupna suma izdatih obveznica vrlo brzo je dospela u ruke istaknutih Francuza, među njima i carskih rođaka i saupravljača »haute politique«¹. Kuća Jecker i komp. prepustila je navedene obveznice ovoj gospodi daleko ispod prvobitne nominalne cene.

Miramón je sklopio ugovor o ovom dugu u vreme kada je bio u posedu glavnog grada. Docnije, kad je spao na ulogu običnog gerilskog glavara, naredio je svom takozvanom ministru finansija senjoru Peza-y-Peza da još jednom izda državne obveznice u nominalnoj vrednosti od 38 000 000 dolara. Ponovo je to bila kuća Jecker i komp. koja je posredovala u izdavanju, samo se njen predujam ovog puta ograničio na skromnu sumu od svega 500 000 dolara ili na 1 do 2 procenta na dolar. Ponovo su švajcarski bankari umeli da se što pre otarase svoje meksičke imovine i ponovo su obveznice dospele u ruke onih »istaknutih« Francuza, među njima nekih habitués-a carskog dvora, čija će imena živeti isto toliko dugo koliko i afera Mirès⁽²³⁸⁾ u analima evropskih berzi.

Dakle, administracija predsednika Juáreza odbija da prizna ovaj dug od 52 000 000 dolara, od čega dosad ni 4 200 000 dolara nije predujmljeno, i to s jedne strane zato što o tome ništa ne zna, i s druge strane, zato što gospoda Miramón, Zuloaga i Peza-y-Peza nikakvih ustavnih punomoćja nisu imali za sklapanje ugovora o jednom takvom državnom dugu. Navedeni »istaknuti« Francuzi umeli su na odlučujućem mestu da proture suprotno shvatanje. Lorda Palmerstona su blagovremeno obavestili pojedini članovi Parlamenta da će cela afera izazvati izuzetno suprotne interpelacije u Donjem domu. Navodno se, pored ostalog, treba bojati pitanja hoće li britanska kopnena i pomorska sila biti upotrebljena radi podrške kockarskim operacijama izvesnih rouge-et-noir² — političara s one strane kanala. Stoga se Palmerston željno uhvatio za konferenciju u Orizabi⁽²³⁹⁾ da bi se izvukao iz poslova koji prete da se pretvore u prljavštinu međunarodne afere Mirès.

Naslov originala:

Eine internationale Affäre Mirès

Napisano 28. aprila 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 120

od 2. maja 1862.

Prevod s nemačkog

¹ »visoke politike« — ² crveno i crno (boje u ruletu — tj. boje hazardera)

Karl Marx

Engleska štampa i pad Nju Orleansa

Na prve vesti o padu Nju Orleansa^[240], »The Times«, »Herald«, »Standard«, »The Morning Post«, »Daily Telegraph« i ostali engleski »sympathisers«¹ južnjačkih nigger-drivers² dokazivali su strateški, taktički, filološki, egzegetski, politički, moralno i vojnotehnički da je vest jedna od »canards«³ koje tako često puštaju Reuter, Havas, Wolff^[241] i njihovi understrappers⁴. Rečeno je da su prirodna odbrambena sredstva pojačana ne samo novoizgrađenim utvrđenjima već i podmorskim paklenim mašinama svih vrsta i oklopnim topovnjačama. Tu su onda i spartanska svest Njuorleanaca i njihova ubistvena mržnja prema Lincolnovim najamnicima. Najzad, zar nije Engleska upravo pred Nju Orleansom doživela poraz koji je njen drugi rat protiv Sjedinjenih Država (1812 - 1814) doveo do sramnog završetka? Nema, dakle, nikakve sumnje da će se Nju Orleans ovekovečiti kao druga Saragosa ili Moskva^[242] »južnjaštva«. Sem toga, tu je sklonjeno i 15 000 bala pamuka pomoću kojih se tako lako može izvesti jedan neugasivi požar samouništenja, a da se i ne govori o tome da su se 1814. dobro natopljene bale pamuka pokazale otpornije prema požarnoj zaštiti od zemljanih utvrđenja Sevastopolja. Dakle, jasno je kao dan, pad Nju Orleansa bio je jedna od poznatih jenkijevskih priča u vetar.

Kada su posle dva dana brodovi iz Njujorka potvrdili prve vesti, glavnina prorobovlasničke engleske štampe ustrajala je u skepsi. Naročito je »Evening Standard« bio tako čvrst u svojoj neverici, da je u istom broju objavio prvi uvodnik u kome se crno na belom dokazuje neosvojivost grada polumeseca^[243], a isto tako i »najnovije vesti« u kojima se masnim slovima izveštava o padu neosvojivog grada. Zaokret je, međutim, napravio »The Times« koji diskreciju stalno smatra boljim delom hrabrosti. List je još sumnjao, ali se istovremeno pripremio na sve, budući da je Nju Orleans grad »rowdies«⁵ a ne heroja. Ovog puta je »The Times« bio u pravu. Nju Orleans je naselje otpadnika

¹ simpatizeri — ² gulikoža Crnaca — ³ novinarskih patki — ⁴ podagenti —
⁵ pustahija

francuske bohème — u pravom smislu reči, jedna francuska *kolonija zločinaca* — i nikad tokom vremena nije porekao svoje poreklo. Samo što je »The Times« post festum¹ došao do ovog prilično široko rasprostranjenog uverenja.

Najzad je fait accompli² pogodio i najnevernijeg Tomu. Šta da se radi? Engleska prorobovlasnička štampa sada dokazuje da je pad Nju Orleansa prednost za konfederaliste i poraz za federaliste.

Navodno je pad Nju Orleansa omogućio generalu Lovellu da sa svojim trupama pojača Beauregard-ovu armiju kojoj je ovakvo pojačanje bilo utoliko potrebnije što je na njenom frontu skoncentrisano 160 000 Halleckovih ljudi (zaista preterano!) i što je s druge strane general Mitchel presekao Beauregard-ove veze prema istoku, pošto je prekinuo železničku vezu od Memfisa za Čatanugu, tj. za Ričmond, Čarlston i Savannah. Posle tog prekida (koji smo davno *pre* bitke pred Korintom označili kao neophodan strateški potez) Beauregard nije više imao nikakvu železničku vezu iz Korinta sem one sa Mobilom i Nju Orleansom. Posle pada Nju Orleansa njemu je ostala jedina železnička pruga za Mobil i, prirodno, nije više ni mogao da snabdeva svoje trupe; stoga se povukao nazad u Tupelo, pa će tako, po mišljenju engleske prorobovlasničke štampe, njegove mogućnosti snabdevanja, zahvaljujući prodoru Lovellovih trupa biti, naravno, poboljšane!

S druge strane, primećuju ova proročanstva, žuta groznica će federaliste potamaniti u Nju Orleansu i, najzad, ako već sam grad nije Moskva, zar nije njen gradonačelnik Brut? Neka se samo pročita (vidi »New-York«³) njegovo melodramski-hrabro pismo komodoru Farragut-u. »Brave words, Sir, brave words!«⁴ Ali, snažne reči nikome ne lome kosti.

Međutim, organi južnjačkih robovlasnika ne uzimaju pad Nju Orleansa tako optimistički kao njihovi engleski žitelji. To se vidi iz sledećih izvoda.

»Richmond Dispatch«^[244] kaže:

»Šta je bilo sa oklopnim topovnjačama, sa »Misisipijem« i sa »Luizijanom« od kojih smo očekivali spas grada polumesece? Sa gledišta njihovog dejstva protiv neprijatelja ovi brodovi su isto tako mogli da budu i od stakla. Beskorisno je poricati da je pad Nju Orleansa težak udarac. Vlada Konfederacije je time odsečena od Zapadne Luizijane, Teksasa, Misurija i Arkanzasa.«

»Norfolk Day Book«^[245] primećuje:

»Ovo je najozbiljniji poraz od početka rata. Time se zavodi lišavanje i oskudica za sve klase društva, i što je najgore, ugrožava se snabdevanje naše armije.«

¹ posle toga — ² svršeni čin — ³ misli se na »The New-York Herald« — ⁴ »Snažne reči, gospodine, snažne reči!« (Shakespeare, *Henri Četvrti*)

»Atlantic Intelligenzer«^[246] jadikuje:

»Očekivali smo drukčiji rezultat. Približavanje neprijatelja nije bio nikakav prepad; to je bilo odavno predviđeno, a nama se obećavalo da će ga, makar samo i prošao pored Fort Džeksona, strahovita artiljerijska oruđa prisiliti na povlačenje ili sigurno uništiti. U svemu tome smo se prevarili, kao i uvek kada utvrđenja treba da garantuju bezbednost jednog položaja ili grada. Izgleda da su moderni pronalasci uništili odbrambenu sposobnost utvrđenja. Oklopljene topovnjače ih ruše ili nesmetano plove pored njih. Bojimo se da će Memfis deliti sudbinu Nju Orleansa. Ne bi li bila ludost zavaravati nas nadom?«

I najzad »Petersburg Express«^[247]:

»Zauzimanje Nju Orleansa od strane federalista je najznačajniji i najsudbonosniji događaj celog rata.«

Naslov originala:

Die englische

Presse und der Fall von New Orleans

Napisano 16. maja 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 138

od 20. maja 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Ugovor protiv trgovine robljem

Ugovor o suzbijanju trgovine robljem koji je 7. aprila ove godine u Vašingtonu potpisan između Sjedinjenih Država i Engleske objavljen je sada in extenso¹ u američkim novinama. Glavne tačke ovog važnog dokumenta su sledeće: pravo na pretres je obostrano, ali mogu ga ostvarivati samo oni ratni brodovi koji su od jedne od ugovornih sila dobili specijalno ovlašćenje u tu svrhu. Ugovorne sile šalju jedna drugoj s vremena na vreme iscrpnu statistiku o onom delu svoje mornarice koji je predviđen za nadzor nad trgovinom robljem. Pravo na pretres može se primeniti samo protiv trgovačkih brodova unutar voda na rastojanju od 200 milja od afričke obale, južno od 32. stepena severne geografske širine i u granicama od 30 morskih milja od obale Kube. Pretres bilo engleskih brodova od strane američkih krstarica bilo američkih brodova od strane engleskih krstarica ne sme se obaviti na delu mora (dakle, na tri morske milje od obale) koji pripada engleskoj ili američkoj teritoriji; a ni ispred luka ili naselja trećih sila.

Presude o zaplenjenim brodovima donosiće mešoviti sudovi, sastavljeni od podjednakog broja Engleza i Amerikanaca sa sedištem u Siera Leone, u Keptaunu i u Njujorku. U slučaju da brod bude osuđen, posada se izručuje pravosuđu nacije pod čijom je zastavom brod plovio, ukoliko je to moguće bez izvanrednih troškova. Ne samo brodska posada (uključujući kapetana, krmanoša itd.) već i vlasnici broda podležu onda kaznenom postupku svoje zemlje. Odštetu prevoznicima koje su mešoviti sudovi oslobodili treba da za godinu dana nadoknadi ona sila pod čijom je zastavom plovio ratni brod koji je izvršio zaplenu. Kao zakonski osnov za zaplenu brodova uzima se ne samo prisustvo zarobljenih crnaca, već i preuređivanje brodova specijalno za trgovinu robljem, okovi, lanci i ostali uređaji za čuvanje crnaca, a najzad i zalihe namirnica koje nisu ni u kakvoj srazmeri

¹ u celini

sa potrebama brodske posade. Brod na kome se pronađu ovakvi sumnjivi predmeti dužan je da sam pruži dokaze svoje nevinosti i nema pravo na odštetu čak i u slučaju da bude oslobođen krivice.

Zapovednika krstarice koji prekorači svoja ovlašćenja pozvaće na odgovornost njegova vlada. Ukoliko zapovednik krstarice jedne od ugovornih sila posumnja da neki trgovački brod, u pratnji jednog ili više ratnih brodova druge ugovorne sile, prevozi crnce ili je angažovan u afričkoj trgovini robljem ili da je za nju opremljen, onda je on dužan da svoju sumnju saopšti zapovedniku pratnje i da zajedno s njim pretrese sumnjivi brod, s tim da se ovaj sprovede do sedišta jednog od mešovitih sudova, ukoliko po ugovoru spada pod kategoriju sumnjivih brodova. Crnci koji se nađu na palubi osuđenog broda stavljaju se na raspolaganje onoj vladi pod čijom je zastavom izvršena zaplena. Njima se odmah mora dati sloboda, s tim što ostaju slobodni pod garancijom vlade na čijoj se teritoriji nalaze. Ugovor može biti raskinut tek posle deset godina. On ostaje na snazi punu godinu pošto ga je otkazala jedna od ugovornih stranaka.

Ovim englesko-američkim ugovorom — kao rezultatom američkog građanskog rata — zadat je trgovini robljem smrtni udarac. Dejstvo ugovora biće usavršeno zakonskim predlogom koji je nedavno podneo senator Sumner, čime se ukida zakon od 1808. o trgovini robljem na obalama Sjedinjenih Država i prevoz robova od jedne luke Sjedinjenih Država do druge kažnjava se kao zločin.^[248] Ovim predlogom parališe se najvećim delom trgovina između država koje odgajaju robove (border slave states) i država koje konsumiraju robove (stvarnih slave states).

Naslov originala:

Ein Vertrag gegen den Sklavenhandel

Napisano 18. maja 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 140

od 22. maja 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx/Friedrich Engels

Situacija na američkom ratištu

Kako se vidi iz tek primljenih detaljnih izveštaja, zauzimanje Nju Orleansa predstavlja zaista neviđeno blistav podvig flote. Flota unionista se sastojala samo od drvenih brodova: otprilike svega 6 ratnih brodova, naoružanih sa po 14 do 25 topova, sa mnogobrojnom pomoćnom eskadrom topovnjača i brodova sa merzerima. Ta flota je pred sobom imala dva forsa koji su preprečavali prolaz u Misisipi. U zoni dejstva 100 oruđa ovih forova reka je bila pregrađena jakim lancem, iza koga su bila nagomilana torpeda, zapaljivi splavovi i druga oruđa za uništavanje. Da bi se moglo proći između forova, morale su se savladivati ove prve prepreke. Međutim, s one strane forova postojala je druga još strašnija odbrambena linija od oklopnih topovnjača, među kojima su bili »Manasas«, železni ovan (za razbijanje zidova), i »Luizijana«, moćna ploveća baterija. Pošto su u toku prvih šest dana bez ikakvog rezultata gađali oba forsa koji potpuno dominiraju rekom, unionisti su odlučili da se probiju kroz njihovu vatru, da sa tri divizionara forsiraju železnu prepreku, da se popnu uz reku i da stupe u borbu sa »oklopnjačama« (ironsides). Ovaj hrabri pokušaj je uspeo. A čim se flotila pojavila ispred Nju Orleansa, pobjeda je, prirodno, bila odlučena.

Posle toga Beauregard nije imao više šta da brani u Korintu. Njegov tamošnji položaj imao je smisla samo dotle dok je štitiio Misisipi i Luizijanu a naročito Nju Orleans. Sada je njegov strategijski položaj takav da mu, u slučaju gubitka bitke, ne bi ostalo ništa drugo do da rascepa svoju vojsku na sitne gerilske delove, jer on bez većeg grada sa železničkim prugama koje se stiču u njemu i sredstava za snabdevanje u pozadini svoje vojske, više ne može držati mase pod svojom komandom.

McClellan je neosporno dokazao da je vojnički nesposobna ličnost koja je slučajno uzdignuta na visoko i odgovorno mesto, i da on u vojnim operacijama ne teži da potuče neprijatelja nego samo to da izbegne sopstveni poraz te da, na taj način, ne prestane da bude

uzurpirana veličina. On se ponašao kao stari, tzv. »manevrišući komandanti«, koji su pravdali svoj strah pred svakim odlučujućim taktičkim korakom time da oni, tobože, pomoću stratejskog obilaska primoravaju neprijatelja da preda svoje položaje. Konfederalisti mu uvek umaknu zato što on nikada ne udara na njih u odlučujućem trenutku. Tako im je on dopustio da mirno odstupe iz Manasasa u Ričmond, iako je o njihovim pripremama za odstupanje javljeno deset dana ranije čak i u njujorškim novinama (na primer, »Tribune«). On je zatim podelio svoju armiju i izvršio stratejski obuhvat neprijatelja s bokova, utvrđujući se jednim korpusom ispred Jorktauna. Tvrđavski rat se uvek pojavljuje kao povod za odugovlačenje i izbegavanje borbe. Čim je koncentrisao snage, brojno nadmoćnije od konfederalističkih, on im je dozvolio da se povuku od Jorktauna ka Vilijamzburgu i dalje, i ne prinudivši ih na borbu. Nijedan rat se nije vodio na tako bedan način. Ako se borba pri odstupanju od Vilijamzburga nije završila drugim Bul Ranom za unionističke trupe, već dovela do poraza secesionističke zaštitnice, to je McClellan potpuno nedužan za takav rezultat.

Posle marša od približno 12 (engleskih) milja, pod jakom kišom koja je 24 časa lila, i po veoma blatnjavim putevima, 8000 unionističkih vojnika pod komandom generala Heintzelmana (*Nemac* po poreklu, rodom iz Pensilvanije), približilo se Vilijamzburgu i tamo naišlo samo na slabe straže neprijatelja. Međutim, ovaj poslednji, pošto se uverio da je odred koji je prišao malobrojan, počeo je da šalje pojačanja od prikupljenih trupa kod Vilijamzburga i tako je postepeno ojačao svoje snage do 25 000 ljudi. Oko 9 časova izjutra borba je uzela ozbiljan karakter; u pola jedan general Heintzelmann je uočio da su izgledi na strani protivnika. On je počeo da šalje jednog kurira za drugim generalu Kearny, koji se nalazio osam milja u njegovoj pozadini, ali se mogao samo veoma sporo kretati po putu potpuno »pretvorenom u blato«. Heintzelmann je ceo sat ostao bez pojačanja, a 7. i 8. džersijski puk, koji su utrošili sve svoje rezerve baruta, već su počeli bežati u šumu sa obe strane glavnog drumu. Tada je general Heintzelmann naredio pukovniku Menillu da sa pensilvanskim konjičkim eskadronom zauzme obe ivice šume, pripreтивši dezerterima da će biti streljani. To je primoralo vojnike da ponovo stanu.

Pored toga, poredak je bio uspostavljen primerom jednog od masačusetskih pukova, koji je takođe bio utrošio svoj barut, ali koji je, pošto je stavio noževe na pušku, spokojno sačekao neprijatelja. Najzad se izdaleka pojavila prethodnica generala Kearnyja, pod komandom brigadira Berryja (iz države Mejn). Heintzelmannova armija je dočekala spasioce burnim uzvicima »ura«; Heintzelmann je naredio pukovskoj muzici da svira »Yankee Doodle«^[249] i rasporedio pristigli Berryjev odred na front svojih malaksalih trupa na odseku skoro pola milje dugačkom. Posle prethodne vatrene pripreme, Berryjeva brigada je izvršila munjevit juriš na nož i proterala neprijatelja sa bojišta

u njegove rovove, od kojih je najveći, prelazeći nekoliko puta iz ruku u ruke, ostao u rukama unionista. Na taj način bila je uspostavljena ravnoteža. Berryjev dolazak je spasao unioniste. U 4 časa, dolaskom brigada Jamesona i Birneya, pobjeda unionista bila je odlučena. U 9 časova uveče počelo je odstupanje konfederalista iz Viljamzburga, koje se produžilo i sledećeg dana — pravcem ka Ričmondu — uz energično gonjenje Heintzelmannove konjice. Već u 6-7 časova ujutru, drugog dana posle boja, Heintzelmann je trupama generala Jamesona zauzeo Villijamzburg. Zaštitnica neprijatelja u bekstvu napustila je suprotnu ivicu grada svega pola časa pre toga. Bitka koju je Heintzelmann dobio u punom smislu reči bila je pešadijska bitka. U njoj artiljerija skoro nije ni učestvovala. Puščana vatra i juriš na nož odlučili su stvar. Ako bi vašingtonski Kongres hteo da izrazi zahvalnost, onda bi nju, zacementirano, trebalo uputiti generalu Heintzelmannu, koji je spasao Jenkije od drugog Bul Rana, a ne McClellanu, koji je, po svome običaju, izbegao »taktičku odluku« i po treći put dopustio brojno slabijem neprijatelju da umakne.

Armija konfederalista u Virdžiniji nalazi se u povoljnijim uslovima nego Beauregardova armija — prvo, zato što za svoga protivnika nema Hallecka, već McClellana, a zatim i zato što pravac odstupanja presecaju mnoge reke koje sa planina otiču u more. Međutim, da ne bi dopustili toj armiji da se *zbog neaktivnosti* pretvori u bande, njeni generali će ranije ili kasnije biti prinuđeni da prime odlučujuću boj — potpuno isto onako kao što su Rusi bili prinuđeni da se bore pod Smolenskom i Borodinom *protiv* volje generala, koji su pravilno ocenili situaciju. Ma koliko da je bilo loše opšte komandovanje McClellana, ipak stalno odstupanje sa gubitkom artiljerije, municije i druge ratne opreme, kao i s nizom sitnih neuspešnih zaštitničkih čarki, potpuno je demoralisalo konfederalističke snage, što se pokazalo na dan odlučnog boja. I tako, dolazimo do sledećeg zaključka:

Ako Beauregard ili Jefferson Davis pretrpe poraz u odlučujućem boju, njihove armije će se raspasti i pretvoriti u bande. Ako, pak, jedna od njih odnese odlučujuću pobjedu, — što je potpuno neverovatno, — raspad njihovih armija će u najboljem slučaju biti samo odložen. Oni nisu u stanju da čak i iz pobjede izvuku ma i najmanju trajnu korist. Oni se ne mogu pomaći ni 20 engleskih milja napred, a da se dugo ne zadrže na mestu i da se ponovo ne nađu pred prekom potrebom da očekuju nov napad neprijatelja.

Ostaje još da procenimo izgleda partizanskog rata. I tu se mora uočiti ona neobična činjenica da je stanovništvo baš u tom ratu protiv robovlasnika uzimalo veoma slabo učešće, ili, još tačnije, da nije uzimalo nikakvog učešća. Godine 1813. francuske komunikacijske linije su neprekidno sekli i rušili Colomb, Lützwow, Čerņišev i dvadesetak drugih partizanskih i kozačkih komandanata. Godine 1812. u Rusiji stanovništvo je potpuno iščezlo sa pravca kretanja francuskih trupa. Godine 1814. francuski seljaci su se naoružali i ubijali patrolu

i zaostale vojnike saveznika; ovde ne vidimo ništa od toga. Ljudi se pokorno mire s *ishodom krupnih bitaka* i teše se time što su *victrix causa diis placuit, sed victa Catoni*.^[250] Hvalisave reči o ratu na moru nestaju kao dim. Istina, jedva bi se moglo posumnjati da *white trash* (beli ološ, kako sami plantažeri nazivaju »bele siromahe«) oprobava svoje snage u partizanskom ratu i iznenadnim napadima. Međutim, ta proba će veoma brzo pretvoriti imućne plantažere u *unioniste*. Oni će čak pozvati u pomoć trupe Jenkija. Priče o tome da su na Misisipiju spaljene velike količine pamuka, itd. zasnovane su isključivo na svedodžbi dva stanovnika Kentakija, koji su, kaže se, stigli u Luisvil — a koji, zacemento, nisu doputovali uz Misisipi. Paljevine u Nju Orleansu nije bilo teško organizovati. Fanatizam njuorleanških trgovaca objašnjava se time što su oni bili prinuđeni da uzmu masu državnih obveznica konfederalističke vlade za gotov novac. Paljevine Nju Orleansa ponoviće se i u drugim gradovima i, verovatno, još ponešto će biti spaljeno, ali će svi ti teatralni efekti moći samo da do krajnosti zaoštre razdor između plantažera i »belog ološa«, i tada će biti — *finis secessiae!*¹

Naslov originala:

*Die Lage auf dem
amerikanischen Kriegsschauplatze*

Napisano od 23. do 25. maja 1862.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 148
od 30. maja 1862.

Prevod s nemačkog

¹ kraj secesije

Karl Marx

Engleska humanost i Amerika

Humanost je sada u Engleskoj, kao i sloboda u Francuskoj, postala izvozni artikal za *traders in politics*¹. Sećamo se vremena kad je car Nikolaj pustio vojnike da išibaju poljske dame i kada je lord Palmerston našao da je moralno ogorčenje pojedinih parlamentaraca oko ovog događaja »nepolitičko«. Sećamo se da je pre oko jedne decenije došlo do pobune na Jonskim ostrvima²⁵¹) koja je podstakla tamošnjeg engleskog guvernera da ne baš mali broj grčkih žena kazni šibanjem. *Probatum est*², rekli su Palmerston i njegove tadašnje vigovske kolege koje su se nalazile u vladi. Još pre nekoliko godina bilo je zvaničnim dokumentima dokazano da su uterivači poreza u Indiji primenjivali prema ženama *ryots*³ takva prinudna sredstva čija infamija ne dopušta da se dalje opisuju. Palmerston i kolege se doduše nisu usuđivali da pravdaju ove gnusobe, ali kako li bi zagalamili da se neka *strana* vlada usudila da javno proklamuje svoje ogorčenje nad ovakvim engleskim infamijama i da ne baš nejasno nagovesti da će preduzeti mere ukoliko Palmerston i kolege smesta ne deza-vuišu indijske poreske činovnike. Ali, sam censor Katon ne bi mogao brižljivije nadzirati običaje rimskih građana, nego što to čine engleski aristokrati i njihovi ministri kad je reč o »humanosti« zaraćenih Jenkija!

Gospođe iz Nju Orleansa, žute lepotice, neukusno ukaršene dragim kamenjem, nešto nalik na žene starih Meksikanaca, samo što svoje robove ne proždiru in natura, ovog puta su povod — ranije su to bile luke Čarlstona — za britansko-aristokratsko humano izživljavanje. Engleske žene (ali to ipak nisu nikakve leđi, ta nemaju ni robova), koje gladuju u Lankaširu, nisu dosad bile razlog da se čuje nečiji glas u Parlamentu; povici u pomoć irskih žena, koje usled sve veće propasti malih zakupaca u zelenom Erinu⁴ bivaju polugole izbacivane na ulicu i proterane iz kuće i sa imanja, kao da su se Ta-

¹ poslovne ljude u politici — ² osvedočeno je — ³ indijskih seljaka — ⁴ staro keltsko ime za Irsku

tari pojavili, sve je to zasad naišlo samo na jedan jedini eho kod lordova, Commons¹ i Her Majesty's Government² — homilije o apsolutnim pravima zemljišnog poseda^[252]. Ali, leđi iz Nju Orleansa! To je zaista drugi slučaj. Ove leđi bile su isuviše prosvjećene da bi u ratnoj vrevi uzele učešća, nalik na boginje Olimpa, ili da se bace u plamen, kao žene iz Sagunta^[253]. One su pronašle jednu novu i bezopasnu modu heroizma, modu kakvu su samo žene-robotovlasnici mogle da pronađu, i to zaista samo žene-robotovlasnici u jednoj zemlji gde je slobodni deo stanovništva po profesiji prodavac, trgovac pamukom ili šećerom ili duvanom, ne drži robove, kao cives antičkog sveta. Pošto su njihovi muževi pobjegli iz Nju Orleansa ili im se zavukli ispod krinolina, ove leđi sjurile su se na ulice, pljuvale su u lice pobedničkim trupama Unije, plazile su im jezik i uopšte, kao Mefistofeli, činile »nepristojne geste«, sve to propraćeno uvredljivim rečima. Ove Megere verovala su da neće biti »kaznjene« za svoje nevaspitane postupke.

To je bio njihov heroizam. General Butler izdao je proklamaciju u kojoj se kaže da će one biti tretirane kao uličarke ako nastave da se ponašaju kao uličarke. Doduše, Butler je sam advokat svoje tvorevine, ali izgleda da nije dobro proučio engleski Statute law^[254]. Inače, on bi im, analogno zakonima koji su pod Castlereagh-om zavedeni u Irskoj^[255], uopšte zabranio da izlaze na ulicu. Butlerovo upozorenje na adresu »leđi« iz Nju Orleansa je toliko moralno ogorčilo grofa Carnarvona, ser J. Walsh (koji je odigrao tako smešnu i odvratnu ulogu u Irskoj) i gospodina Gregoryja koji je još pre godinu dana zatražio priznanje Konfederacije, da su grof u Gornjem domu, vitez i čovek »without a handle to his name«³ interpelirali vladu u Donjem domu da bi saznali kakve korake ona namerava da preduzme u ime povredene »humanosti«. I Russell i Palmerston ukorili su Butlera, očekujući da će ga vlada u Vašingtonu dezavuisati, dakle, taj tankočutni Palmerston, koji je iza leđa kraljice i bez znanja svojih kolega iz čistog »humanog« divljanja priznao coup d'état od decembra 1851^[256] (kojom su prilikom zuavi čak streljali ili silovali »leđi«) — isti taj tankočutni vikont nazvao je Butlerovo upozorenje »infamijom«. U stvari, ove leđi, i to leđi koje poseduju robove — takve leđi ne smeju nekažnjeno da prosipaju svoj jed i zlobu na unionističke trupe običnih seljaka, zanatlija i ostalog grubog sveta! To je »infamno«.

Nikoga u ovdašnjoj publici ne zavarava ova humanistička farsa. Radi se o tome da se delimično izazove a delimično učvrsti raspoloženje za intervenciju, pre svega sa francuske strane. A vitezovi humanizma su kao po komandi, posle prvih melodramatskih izliva, zbacili dirljivu masku. Njihova deklamacija služila je samo kao prolog za pitanje da li se car Francuza sporazumeo sa engleskom vladom

¹ Donjeg doma — ² vlade Njenog veličanstva — ³ »bez titule ispred svog imena«

o posredovanju i da li je ova, kako su se nadali, povoljno prihvatila takvu ponudu. I Russell i Palmerston izjavili su da im ništa nije poznato o takvoj ponudi. Russell je izjavio da bi u sadašnjem trenutku svako posredovanje bilo izuzetno nepovoljno. Palmerston, oprezniji i uzdržljiviji, zadovoljio se da kaže da engleska vlada u *ovom* trenutku ne pomišlja ni na kakvo posredovanje.

Plan je da Francuska za vreme pauze engleskog Parlamenta odigra svoju posredničku ulogu u Meksiku i da u jesen, kad osigura Meksiko, počne sa intervencijom. Zatišje na američkom bojnopolju je ponovo probudilo iz marazma intervencionističke špekulante iz Sent Džemsa i Tiljerija. Samo ovo zatišje valja inače pripisati strateškoj grešci u severnjačkom ratovanju. Da je Kentakijska armija posle svojih pobeda u Tenesiju brzo izbila na željezničke centre u Džordžiji, umesto što je dopustila da bude namamljena na zaobilazni put južno od Misisipija, onda ne bi bilo mesta glasinama Reutera i komp. o špekulaciji sa »intervencijom« i »posredovanjem«. Bilo kako bilo, ispada da Evropa ništa toliko usrdno ne priželjkuje nego da pomoću jednog coup d'état pokuša da se »uspostavi red u Sjedinjenim Državama« i da se i tamo »spase civilizacija«.

Naslov originala:

Englische Humanität und Amerika

Napisano 14. juna 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 168 od 20. juna 1862.

Prevod s nemačkog

Friedrich Engels

Američki građanski rat i oklopnjače i razarači

Pre otprilike tri i po meseca, 8. marta 1862, završen je pomorskom bitkom između »Merrimac« i fregata »Cumberland« i »Congres« u Hempton-Roudu dugi period ratnih brodova od drveta. Pomorska bitka između »Merrimaca« i »Monitora« u tim vodama 9. marta 1862. otvorila je period ratovanja između oklopnih brodova.^[257]

Od tog vremena Kongres u Vašingtonu je odobrio značajne sume za gradnju raznih oklopnih brodova i usavršavanje velikih gvozdених brodskih baterija gospodina Stevensa (kod Hoboka, u blizini Njujorka). Gospodin Ericsson se, dalje, bavi usvršavanjem šest brodova, koji su građeni prema planu »Monitora«, samo što su zamašnjiji i opremljeni sa dva pokretna tornja, od kojih svaki sa boka brane po dva velika topa. »Galena«, druga oklopnjača, koju nije gradio gospodin Ericsson, već je građena po drukčijim planovima nego »Monitor«, usavršena je i zatim pridružena »Monitoru«, najpre za zaštitu »Merrimaca«, a zatim za raščišćavanje obale Džemz Rivera od pobunjeničkih utvrđenja; sve do sedam ili osam milja rastojanja od Ričmonda ovaj zadatak je obavljen. Treća oklopnjača u Džemz Riveru je »Bengaluche«, koja se prvobitno po svom pronalazaču i vlasniku nazivala »Stevens«.

Četvrta oklopnjača »New Ironsides« gradi se u Filadelfiji i treba za nekoliko nedelja da bude spremna za plovidbu. »Vanderbilt« i još jedan veliki parobrod prepravljani su u razarače; masa drugih drvenih ratnih brodova, kao »Roanoke«, doživljuju svoje drugo rođenje kao oklopnjače. Vlada Unije je, sem toga, izdala nalog da se na Ohaju izgradi još 4 do 5 gvoždem optočenih topovnjača koje su dobro poslužile kod Fort Henryja, Fort Donelsona i Pitsburg Landinga. Najzad je pukovnik *Ellet* sa svojim prijateljima opremio razne razarače time što je preuredio i gvoždem na pramcu prekrrio stare parobrode u Sinsinatiju i ostalim mestima na Ohaju. On ih je naoružao ne samo topovima već i preciznim strelcima kojima obiluje Zapad. Razarače, posadu i sopstvene usluge ponudio je zatim vladi Unije. Vratićemo se kasnije na prve vojničke podvige ovih improvizovanih razarača.

S druge strane, ni konfederalisti nisu ostali skrštenih ruku. Počeli su da grade nove brodove od gvožđa i da preuređuju stare u Nor-

folku. Pre nego što su završili svoj posao, Norfolk je pao u ruke trupa Unije i svi ovi brodovi bili su uništeni. Konfederalisti su, dalje, gradili još tri gvozdena razarača velike snage u Nju Orleansu, a kad je Nju Orleans pao dovršavala se i četvrta oklopnača ogromnog obima i odlično naoružana. Po mišljenju pomorskih oficira Unije, ovaj poslednji brod, da je bio spreman za borbu, izložio bi celokupnu mornaricu Unije najvećoj opasnosti, budući da vlada u Vašingtonu nije pripremila partnera koji bi bio ravan ovom čudovištu. Njegovi troškovi dostigli su dva miliona dolara. Kao što je poznato, pobunjenici su sami uništili brod.

U Memfisu su konfederalisti izgradili ništa manje nego osam razarača od kojih je svaki imao šest do osam topova teškog kalibra. Kod Memfisa je 6. juna došlo i do prve »bitke razarača« na Misisipiju. Iako je flotila Unije koja se spustila niz Misisipi brojala pet oklopnih topovnjača, borbu su uglavnom odlučile dve, i to razarači pukovnika *Ellet-a*, »Queen« i »Monarch«. Od osam neprijateljskih razarača četiri su bila uništena, tri zaplenjena, dok je jedan umakao. Pošto su topovnjače unionističke flotile otvorile žestoku paljbu na pobunjeničke brodove i dok su se time bavile, uplovile su »Queen« i »Monarch« usred neprijateljske eskadre. Vatra iz topovnjača gotovo je sasvim prestala, jer su se razarači pukovnika Ellet-a zapleli u klupko sa neprijateljskim, što je tobdžijama onemogućilo da razlikuju prijatelja od neprijatelja.

Ellet-ovi razarači, kao što je upravo navedeno, nisu imali topova već samo masu preciznih strelaca. Njihove parne mašine i kotlovi bili su zaštićeni samo drvenarijom. Celu opremu ovih razarača predstavljale su snažne parne mašine i oštar pramac od orahovine, okovan gvoždem. Na hiljade ljudi, žena i dece kuljalo je iz Memfisa ka strmim obalama Misisipija da otud, na mnogim tačkama jedva pola engleske milje daleko od ratnog poprišta, sa strepnjom prate »bitku razarača«. Ova je trajala tek nešto više od jednog časa. Dok su pobunjenici izgubili 7 brodova i 100 ljudi, od kojih se oko 40 udavilo, samo je jedan brod Unije ozbiljnije oštećen, jedan čovek ranjen i nijedan ubijen.

Sa izuzetkom jednog gvozdenog razarača, koji je umakao iz pomorske bitke kod Memfisa, konfederalisti imaju sada možda još samo jedan par razarača i oklopnača kod Mobila. Sem ovih i još nešto malobrojnih topovnjača kod Viksburga, koji su istovremeno ugroženi od Farragut-a uzvodno i od Davisa nizvodno, njihova flota može da se oprosti od ovog sveta.

Naslov originala: *Der Amerikanische Bürgerkrieg und die Panzer- und Widlerschiffe*

Napisano krajem juna 1862. god.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 181 od 3. jula 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Kinesko pitanje

Neko vreme pre nego što je spiritistički sto počeo da igra, počela je Kina, ovaj živi fosil, da se revolucionariše^[258]. Nije bilo ničeg po sebi izuzetnog u tom fenomenu, budući da se u istočnjačkim carstvima stalno ispoljava nepokretljivost u socijalnoj bazi i beskrajno menjanje ličnosti i plemena koji se dokopavaju vlasti u političkoj nadgradnji. Kinom vlada inostrana dinastija^[259]. Zašto ne bi posle 300 godina započeo pokret za rušenje ove dinastije? Ovaj pokret je još od ranije bio religiozno obojen; ali to je zajedničko svim istočnjačkim pokretima. Neposredni povodi za nastupanje pokreta su kao na dlanu: evropsko mešanje, »opijumski« ratovi^[260], koji su i uzdrmali postojeću vladu, odliv srebra u inostranstvo, poremećaj ekonomske ravnoteže uvozom stranih roba itd. Izgleda mi paradoksalno da je opijum, umesto da uspavljuje, doveo do buđenja. U ovoj kineskoj revoluciji originalni su, u stvari, samo njeni nosioci. Oni nisu svesni nijednog zadatka, sem da treba smeniti dinastiju. Oni nemaju nikakvih parola. Oni su još veća grozota za narodne mase nego što su stari vladari. Izgleda da nemaju nikakvog drugog opredeljenja sem da nasuprot konzervativnom marazmu istaknu značaj razaranja u groteskno odvratnim oblicima, razaranja bez i najmanje klice stvaranja nečeg novog. Kao karakteristika ovih »bičeva božjih« mogu da posluže sledeći odlomci iz pisma koje je gospodin *Harvey* (engleski konzul u Ningpou) uputio gospodinu *Bruce*-u, engleskom poslaniku u Peking^[261].

Već tri meseca, piše gospodin *Harvey*, nalazi se Ningpo u rukama revolucionarnih *tajpinga*. Ovde kao i svuda gde se rasprostire vladavina ovih razbojnika opustošenost je bila jedini rezultat. Teže li oni još i drugim ciljevima? Moć neobuzdanog i bezgraničnog razvrata izgleda im u stvari, isto tako važna kao i uništavanje tuđih života. Ovakvo gledanje na *tajpinge* nije u skladu sa iluzijama engleskih misionara koji su ispredali priče o »spasu Kine«, o »vaskrsnuću carstva«, o »spasavanju naroda« i o »uvođenju hrišćanstva« uz pomoć *tajpinga*. Posle deset godina bučne prividne aktivnosti oni su sve razorili a ništa nisu stvorili.

U svakom slučaju, kaže gospodin Harvey, tajpinzi se u zvaničnom ophođenju prema strancima, nasuprot mandarinima, odlikuju izvesnom iskrenošću i energičnom grubošću; ali to je sav njihov katalog vrlina.

Kako tajpinzi plaćaju svoje trupe? Ove ne primaju nikakvu platu već žive od pljačke. Ako su osvojeni gradovi bogati, one plivaju u izobilju. Ako su siromašni, vojnik pokazuje primerno strpljenje. Gospodin Harvey je pitao nekog dobro obučenog vojnika kako podnosi svoj zanat. »Zašto da ga ne podnosim?« — odgovorio je ovaj. »Stavljam ruku na sve što mi se dopadne; ako nađem na otpor, onda —«, i načinio je pokret rukom kao da odseca glavu. To je njegov način izražavanja. Jedna ljudska glava za tajpinga ne znači više od glavice kupusa.

Revolucionarna armija računa sa svojim jezgrom regularnih trupa — starim, dugogodišnjim i isprobanim partizanima. Ostalo su mladi regruti ili seljaci koji su u toku četovanja silom mobilisani. Vođe sistematski razmeštaju trupe koje su mobilisane iz jedne osvojene provincije u drugu udaljeniju. Tako se u sadašnjem trenutku u redovima pobunjenika u Ningpou govori na četrdeset različitih dijalekata, dok se sam Ningpo-dijalekt sada po prvi put čuje u udaljenim distriktima. Svi mangupi, skitnice i slični loši karakteri jednog distrikta priključuju se dobrovoljno. Disciplina se svodi samo na poslušnost u službi. Brak kao i pušenje opijuma su među tajpinzima zabranjeni pod pretnjom smrtno kazne. Ženidbi će biti tek »kad se uspostavi carstvo«. U naknadu za to tajpinzi imaju pravo, *carte blanche*¹, da u toku tri dana po zauzimanju jednog grada, čiji stanovnici nisu na vreme pobjegli, po želji oskrnavljuju žene i devojke na sve moguće načine. Po isteku tri dana sva ženska lica se prinudno proteruju iz gradova.

Celokupna taktika tajpinga sastoji se u tome da uteraju strah. Jedino na dejstvu ove opruge počiva njihov uspeh. Sredstva za uterivanje straha su: pre svega ogroman broj u kome se pojavljuju na određenom mestu. Najpre se pošalju emisari da krišom ispituju put, da prošire uznemirujuće glasine i da izazovu poneki požar. Ukoliko ove emisare pohvataju i pogube mandarin, slede im odmah drugi, sve dok ili mandarin zajedno sa gradskim stanovništvom ne pobjegnu, ili dok, kao što je bio slučaj sa Ningpoom, demoralizacija koja nastupa sasvim ne olakša pobjedu pobunjenicima.

Glavno sredstvo zastrašivanja je lakrdijaška nošnja tajpinga. Na Evropljane ona bi učinila smešan utisak. Na Kineze deluje kao talisman. Ova lakrdijaška nošnja daje pobunjenicima u borbi veće prednosti nego što bi im ih dali postavljeni topovi. Tome valja dodati još i njihovu dugu, čupavu, crnu ili crno obojenu kosu, njihov divlji pogled, melanholično dernjanje i afektiranje besa i jarosti, dovoljno

¹ neograničeno

da ulije smrtni strah ugladenim, pitomim i običnim Kinezima, koji imaju gotovo geometrijske razmere.

Za emisarima koji su posejali paniku odmah sledi namerno nahuškano izbeglo seosko stanovništvo, čiji broj, sila i zastrašenost premašuju nastupajuću vojsku. I dok se rasplamsavaju požari unutar grada i dok njegovo ljudstvo možda i kreće na položaje pod utiskom ovih zastrašujućih prizora, izdaleka se tu i tamo pomalja po neki vatromet koji izbezumlje i deluje kao magnet. A u pravom trenutku sjuri se onda sto hiljada tajpinga, naoružanih noževima, mačevima i lovačkim puškama, kao divlji na polumrtvog protivnika i razjure sve živo, ukoliko već ne naiđu na otpor, kao što je to nedavno bio slučaj kod Šangaja.

«Suština tajpinga je», kaže gospodin Harvey, «strahovita masa nothingness» (ništavila).

Tajping očigledno predstavlja đavola in persona, onakvog kakav se javlja u kineskoj fantaziji. Ali, samo u Kini je i bila moguća ova vrsta đavola. To je zastranjivanje jednog fosilnog društvenog života.

Naslov originala: *Chinesisches*

Napisano krajem juna/početkom jula 1862.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 185 od 7. jula 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Skandal

London je ovog trenutka zaokupljen jednim od onih karakterističnih skandala koji su mogući samo u ovoj zemlji, gde staroaristokratska tradicija buja usred najmodernijeg građanskog društva. Corpus delicti je Plava knjiga parlamentarnog komiteta, sastavljena u vidu izveštaja o regulisanju Temze i izgradnji puta duž njene obale usred grada koji bi trebalo da poveže Vestminsterski most sa mostom Blek-Frajers^[262]. Veoma skupoceni projekt ubija više muva jednim udarcem — ulepšavanje Londona, pročišćavanje Temze, stvaranje boljih zdravstvenih uslova, krasno šetalište i, najzad, novu komunikaciju koja oslobađa obalu, Fleet Street i ostale ulice pored Temze, koje su svaki dan sve opasnije zbog zakrčenosti kolima itd., zakrčenosti koja nas bezmalo podseća na Juvenalovu satiru u kojoj Rimljanin piše testament pre nego što izlazi, jer postoje svi izgledi da će biti pregažen ili udaren. Na onom delu obale Temze kome predstoji metamorfoza, na severnom delu istočno od Vestminsterskog mosta i na kraju Whitehall-a, nalaze se gradske rezidencije nekolicine velikih aristokrata sa palatama i vrtovima koji dopiru do Temze. Ova gospoda, razume se, u potpunosti pozdravljaju projekt kojim se na račun države ulepšava neposredna okolina njihovih »mansions«¹ i povećava im se vrednost. Oni se dvoume samo u jednom.

Projektovana gradnja treba da se *prekine* na onim mestima gde bi javni put sprovela duž njihovih imanja a time ih dovela u dodir sa »misera contribuens plebs«². Olimpijska osamljenost »fruges consumere nati«^[263] ne sme da bude narušena ni pogledom ni šumom ni dahom poslovnog vulgarnog sveta. Na čelu ovih plemenitih Sibarita nalazi se *vojvoda od Buccleuch-a* koji, kao najbogatiji i najmoćniji, ide najdalje u svojim »skromnim« zahtevima. I gle, parlamentarni komitet podnosi izveštaj u skladu sa zahtevima vojvode od Buccleuch-a. Nove gradnje treba da se *prekinu* — tamo gde bi *uznemiravale* voj-

¹ poseda — ² »siromašnim stanovništvom koje plaća porez«

vodu od Buccleuch-a. U ovom komitetu Donjeg doma nalaze se *lord Robert Montagu*, jedan od *rodaka* vojvode, i *ser John Shelley*, poslanik za jedno londonsko naselje, za Vestminster. On bi već sada mogao da potraži gvozdeni oklop, kao zaštitu u narednim izborima od već najavljenih Armstrong-bombi, od trulih jabuka i jaja koja se pretvaraju u sumporvodoničnik.

O izveštaju komiteta kaže i sam »The Times« sledeće:

«Ova Plava knjiga je lavirint. Sastoji se od 8 redi izveštaja. Sve ostalo ispunjeno je haosom uglavnom bezvrednih, pristrasnih izjava svedoka i stručnjaka. Sve je to bez pokazatelja, bez analize, bez izvođenja dokaza. I tako lutamo kroz beskrajni tok piljaričkog brbljanja, a ne nailazimo na činjenice koje ćemo ispitati ili na ocene kojima ćemo moći da poverujemo. Taman se ponadamo da smo dospeli do nekog stvarnog stručnog iskaza, komitet već interveniše i usteže se da sasluša bilo koju izjavu koja ne bi odgovarala željama vojvode od Buccleuch-a. Knjiga je zamašna i nezgrapna *suppressio veri*¹. Kompilirana je očigledno u cilju da spreči u Parlamentu bilo kakvu debatu o činjenicama. U tu svrhu su čak i planovi prikriveni i treba da se objave tek post festum — verovatno *posle* debate.»

Povodom ovog skandala Londonci postavljaju dva pitanja. Prvo, ko je taj *vojvoda od Buccleuch-a*, taj silnik, čije se lične mušice suprotstavljaju interesima tri miliona ljudi? Ko je taj gigant koji sam poziva na dvoboj ceo London. Nemoguće je prisetiti se imena tog čoveka *iz neke* parlamentarne bitke. On sedi u Gornjem domu ali u njegovom radu učestvuje koliko i evnuh u zadovoljstvima saraja. Odgovori koje je on dao pred komitetom ukazuju na sasvim nenormalan nedostatak fosfora u moždanoj materiji. Dakle, ko je »that man Buccleuch«!² — kako to kaže londonski kokni³ na svoj neceremonijalan način. Odgovor: potomak onih kopilana koje je »merry monarch« (veseli monarh) Charles II podario svetu svojom vezom sa Lucy Parsons, najbesramnijom i najozloglašnijom od njegovih metresa. To je »that man Buccleuch!« Drugo pitanje koje se postavlja u Londonu glasi: kako je taj vojvoda od Buccleuch-a došao u posed svog »mansion« na Temzi? Londonci se, naime, prisećaju da je zemljište ovog »mansion« krunski posed i da je još pre osam godina njime upravljalo kraljevsko ministarstvo za lands and woods⁴.

Na ovo drugo pitanje nije trebalo dugo čekati odgovor. U ovakvim prilikama štampa ovde nema dlake na jeziku. Kao karakteristiku ne toliko same stvari koliko manira na koji engleska štampa raspravlja o ovako delikatnoj materiji, citiraću *doslovno* »Reynolds' s Newspapers« od prošle subote:

«Privilegija vojvode od Buccleuch-a da spreči unapređenje grada Londona stara je tek sedam ili osam godina. Godine 1854. postao je vojvoda zakupac Mon-

¹ pronevera istine — ² ovaj Buccleuch — ³ londonski žargon — ⁴ poljoprivredu i šumarstvo

tague House-a kod Whitehall-a pomoću jednog manevra koji bi nekog siromašnog čoveka verovatno doterao do optuženičke klupe za zločince u Old Bailey-u¹). Ali, gospodin vojvoda ima godišnji prihod od 300 000 funti sterlinga, a sem toga i zaslugu da je potomak Lucy Parsons, bestidne ljubavnice Veselog monarha. Montague House je bio krunski posed i godine 1854. tačno se znalo da će to mesto biti potrebno za javne radove. Zbog toga je *gospodin Disraeli*, tadašnji kancelar državne blagajne, odbio da potpiše ugovor o zakupu koji mu je bio pripremljen za vojvodu. Pored svega toga, d' une manière ou d' une autre¹, ugovor o zakupu bio je potpisan. To je razljutilo gospodina Disraelija koji je denuncirao svog naslednika *Gladstone*-a u Donjem domu da ovaj žrtvuje javni interes privatnom interesu jednog vojvode. Gospodin Gladstone je na svoj uobičajeni, miropomazno-ironični način odgovorio da nije bilo u redu što je taj ugovor potpisan. Ali da mu ipak izgleda da je moralo da bude razloga za ovakav jedan korak. Usledila je parlamentarna istraga i — kakvog li užasa! — otkrilo se da potpisnik ugovora nije bio niko drugi do — *sam* gospodin *Disraeli*.

Ali, ovde se pojavljuje malo čas nagovešteni manevar plemenitog potomka Lucy Parsons, manevar koji zaudara na razbojničku bandu u Old Bailey-u! Gospodin Disraeli je izjavio da on apsolutno ništa ne zna o *svom* potpisu ispod ugovora. On je ipak priznao da je potpis istinit. Niko ne sumnja u čestitost gospodina Disraelija. Gde je onda rešenje zagonetke? Plemeniti potomak Lucy Parsons poslužio se nekim sredstvom ili prijateljem da ugovor o zakupu za Montague House *prokrijumčari* među ogromnu masu dokumenata koja se rutinski potpisuje. Tako je i ovo gospodin Disraeli potpisao nemajući ni pojma o sadržini dokumenta! A tako je i potomak Lucy Parsons stekao moć da svoje mušice suprotstavlja blagostanju tri miliona Londonaca. Parlamentarni komitet se pretvorio u servilno oruđe njegove arogancije. A da su umesto lukavstvom dobijenog «mansion» jednog Buccleuch-a na putu stajali stanovi 1000 radnika, oni bi odmah i bespoštedno bili zbrisani a njihovi vlasnici izbačeni na ulicu bez i jednog pfeniga odštete.*

Naslov originala:

Ein Skandal

Napisano početkom jula 1862.

Prvi put objavljeno u listu

«Die Presse», br. 189 od 11. jula 1862.

Prevod s nemačkog

¹ na ovaj ili na onaj način

Karl Marx

Sprečena debata o Meksiku i savez sa Francuskom

Jedan od najneobičnijih englesko-parlamentarnih pronalazaka je count out (prebrojavanje). Šta je to count out? Ako je prisutno manje od 40 članova u Donjem domu, onda oni ne predstavljaju kvorum, to jest, skup koji može da donosi odluke. Ukoliko neki nezavisni parlamentarac podnese predlog koji je podjednako naprijatan za *obe* oligarhijske frakcije, i za Ins i za Outs (oni koji su u vladi i koji su u opoziciji), one se saglase da će na dan debati parlamentarci obeju strana malo po malo nestajati, alias, da će se izvući. Čim se klupe isprazne do neophodnog maksimuma, government whip (vladin bič), to jest, parlamentarac kome je postojeća vlada poverila da brine za partijsku disciplinu, odmah daje znak nekom, u tu svrhu prethodno odabranom bratu. Brat parlamentarac se podiže i traži od chairmana (predsedavajućeg) bez ikakvog snebivanja da se izvrši prebrojavanje. To se obavi i utvrdi se — gle — da je prisutno manje od 40 članova. Time je proces okončan. Nepoželjni predlog se *uklanja*, a da se vladina i opoziciona stranka uopšte nisu našle u mučnom i kompromitujućem položaju da moraju glasati protiv njega.

Na jučerašnjem zasedanju »count out« izveden je na interesantan način. Lord R. *Montagu* je za taj dan najavio predlog koji se odnosi na objavljivanje novih diplomatskih dokumenata o *intervenciji u Meksiku*. Svoj govor počeo je sledećim rečima:

«Prošle subote podneta je najnovija Plava knjiga o Meksiku ovom Domu koji, dakle, mora da bude u takvom sastavu da sada može raspravljati o meksičkom problemu. Ja *znam* da su se vladina i opoziciona stranka saglasile da moj predlog skinu s dnevnog reda putem count out. Očekujem da osećanje dužnosti u ovom Domu neće trpeti ovakav manevar u tako važnoj stvari.»

Ali lord R. Montagu je pravio račun bez krčmara. Pošto je završio govor i pošto mu je *Layard* odgovorio u ime vlade, a *Fitzgerald* u ime torijevaca nešto zvanično probrbljao, podigao se *Kinglake* (poslanik liberala). *Uvod* u svoj govor zaključio je sledećim rečima:

«Niz pregovora, razotkrivenih predloženim dokumentima, pruža ubedljiv primer na koji način francuska vlada koristi svoje odnose sa ovom zemljom kao sredstvo za očuvanje carskog prestola.

Za francusku vladu je od odlučujućeg značaja da pažnju francuskog naroda skrene sa unutrašnjih problema time što pokazuje da je zaokupljena velikim poduhvatima u inostranstvu, a za francusku vladu je još važnije da pokaže da ovakve stvari sprovodi u saglasnosti sa jednom velikom uglednom silom.»

Tek što je *kinglake* izgovorio ove reči, već je jedan od «časnih» članova Doma postavio zahtev za «prebrojavanje». I gle! Dom se sveo na svega 33 člana. Predlog lorda *Montagu-a* likvidiran je pomoću onog istog count out-a protiv kojeg je protestovao prilikom otvaranja debate.

Sem *Kinglake*-ovog prekinutog govora, jedino još *Montagu*-ov zaslužuje stvarno interesovanje. Govor lorda R. *Montagu-a* sadrži sledeća važna razmatranja činjeničkog stanja:

«Ser Charles Wyke sklopio je jedan ugovor sa Meksikom. Iz servilnosti prema Louis-u Bonaparte-u lord John Russell nije ratifikovao ovaj ugovor. Ser Ch. Wyke sklopio je navedeni ugovor tek pošto je Francuska svojim vezama sa Almonte-om, šefom reakcionarne stranke, poslala jednim putem koji znači raskid zajedničke konvencije između Engleske, Francuske i Španije. Sam lord John Russell izjavljuje u jednoj zvaničnoj depeši da taj ugovor zadovoljava sve opravdane zahteve Engleske. Ipak, u svojoj prepisci sa Thouvenelom on je obećao, u skladu sa željom Bonaparte da do daljeg *neće* ratifikovati ugovor. On je dozvolio Thouvenelu da ovu odluku saopšti Corps législatif-u. Da, lord Russell se do te mere ponizio da je Thouvenelu čak obećao da će sve veze sa ser Ch. Wyke-om prekinuti do 1. jula 1862. — do roka koji će Thouvenelu dati vremena da odgovori. Thouvenel je odgovorio da Bonaparte ne osporava Engleskoj pravo da izolovano pregovara, ali da se ne slaže sa englesko-američkim ugovorom koji je zaključio ser Ch. Wyke. Na to je Russell naredio Wyke-u da zadrži ratifikaciju ugovora.»

Engleska, rekao je dalje lord *Montagu*, ustupa svoj uticaj zato da bi se naplatila prevarantska potraživanja od meksičke državne blagajne koja su uz pomoć švajcarskog berzanskog varalice *Jeckera* za sebe obezbedili *Morny* a «možda i neke više ličnosti u Francuskoj».

«Ceo meksički posao», nastavio je, «započet je bez znanja Parlamenta. Prvi vanparlamentarni rat vođen je 1857. Tada se Palmerston opravdao time da je rat vođen u Aziji. Isti princip primenjuje se sada na Ameriku. Najzad će se primeniti i na Evropu. Parlamentarni režim postaje gola farsa ako narodno predstavništvo gubitkom kontrole nad ratom izgubi i kontrolu nad državnom kesom.»

Lord *Montagu* zaključio je rečima:

«Optužujem vladu što nas je učinila saveznikom ubice slobode u Francuskoj, što sada ovom nesavesnom pustolovu omogućava da uspostavlja despotizam u jednoj stranoj zemlji. Ona našu sudbinu vezuje za sudbinu čoveka koji izaziva gnušanje ljudi i osvetu neba.»

Naslov originala:

*Eine unterdrückte Debatte über Mexiko
und die Allianz mit Frankreich*

Napisano 16. jula 1862. god. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

«Die Presse», br. 198 od 20. jula 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

O kritici stanja u Americi

Kriza koja je trenutno zahvatila Sjedinjene Države potiče iz dvostrukih razloga: vojnih i političkih.

Da je poslednji pohod vođen po *jednom* stratezijskom planu, kao što je to već ranije dokazivano u ovim novinama¹, glavnina Zapada iskoristila bi svoje uspehe u Kentakiju i Tenesiju da preko severa Alabame proдре u Džordžiju i da tu osvoji železničke centre kod Dekatura, Miledžvila itd. Time bi se prekinula veza između istočne i zapadne armije secesionista i onemogućilo bi im se da se uzajamno pomažu. Umesto toga, krenula je Kentakijska armija niz Misisipi južno u pravcu od Nju Orleansa i njena pobeda nedaleko od Memfisa nije imala ništa drugo za rezultat sem to da se najveći deo Beauregardovih trupa pošalje za Ričmond. Konfederalisti su se ovde sa nadmoćnom vojskom u nadmoćnoj poziciji odjednom suprotstavili McClellanu koji nije iskoristio poraz neprijateljskih trupa kod Jorktauna i Vilijamzburga, a sa druge strane unapred je rascepkao sopstvene borbene snage. McClellanovo komandovanje, koje smo već ranije opisali², bilo je samo po sebi dovoljno da obezbedi propast najvećoj i najdisciplinovanijoj armiji. Najzad, i ministar rata Stanton je počinio jednu neoprostivu grešku. Da bi imponovao inostranstvu obustavio je posle osvajanja Tenesija mobilizaciju. Osudio je, dakle, armiju na neprekidno slabljenje upravo onda kada su joj najviše bila potrebna pojačanja za brzu, odlučujuću ofanzivu. Uprkos strategijskim greškama i uprkos McClellanovom komandovanju, rat se stalnim prilivom regruta dosad približavao, ako ne odlučujućoj, a ono ipak brzom pobedonosnoj odluci. Stantonov korak bio je utoliko manje spasonosan, što je upravo tada Jug pozvao pod zastavu sve ljude od 18 do 35 godina, dakle, što je sve stavio na *jednu* kartu. To su ti ljudi, u međuvremenu obučeni, koji konfederalistima gotovo svuda obezbeđuju prevagu i inicijativu. Oni su zaustavili Hallecka, potisnuli

¹ Vidi u ovom tomu, str. 349/350 i 364. — ² Vidi u ovom tomu, str. 335 - 338 i 358 - 361.

Curtisa iz Arkanzasa, porazili McClellana i pod Stonewalloom Jacksonom dali signal za gerilske odrede koji su sada prodrli sve do Ohaja.

Vojni razlozi krize delimično su povezani sa političkim. Zahvaljujući uticaju Demokratske stranke unapređena je jedna nesposobnost, kao što je McClellan, nekadašnji pristalica Breckinridge-a u *commander in chief*¹ svih borbenih snaga Severa. Zahvaljujući bojažljivim obzirima prema željama, prednostima i interesima zagovornika *pograničnih robovlasničkih država* (border slaves states), otupljena je principijelna oštrica građanskom ratu i on je tako reći lišen duše. »Lojalni« robovlasnici ovih pograničnih država iznudili su da se održe na snazi *fugitive slave laws* (zakoni o odbeglim robovima)^[122] koje je diktirao Jug i da se time silom potisnu simpatije Crnaca za Sever, tako da se nijedan general nije usuđivao da četu Crnaca pošalje u borbu i da se najzad ropstvo od Ahilove pete Juga preobrazi u njegovu neranljivu rožnjaču. Zahvaljujući robovima koji obavljaju sve proizvodne radove, sve sposobno ljudstvo Juga može da se povede u borbu!

U ovom trenutku kad akcije secesionista rastu, vode pograničnih država povećavaju svoje zahteve. U isto vreme, Lincolnov apel^[264] upućen njima, u kome im preti plimom abolicionističke stranke, pokazuje da stvari dobijaju revolucionarni zaokret. Lincoln zna ono što Evropa ne zna, a to je da ni u kom slučaju nisu apatija ili smekšavanje pod pritiskom poraza razlog zbog koga njegov zahtev za 300 000 regruta nailazi na tako hladan odziv. Nova Engleska i Severozapad, koji liferuju glavni materijal za armiju, rešeni su da vladi nametnu jedno revolucionarno vođenje rata i da na zvezdanoj zastavi ispišu »ukidanje ropstva« kao borbenu parolu. Lincoln, oklevajući i bojažljivo odstupa pred ovim *pressure from without*², ali zna da je nesposoban da još dugo pruža otpor. Otud njegov molećevi poziv pograničnim državama da dobrovoljno i pod povoljnim ugovornim uslovima odustanu od institucije ropstva. On zna da je samo zbog produžavanja ropstva u pograničnim državama ropstvo na Jugu dosad ostalo nedirnutu i da je to sprečavalo Sever da primeni svoj veliki radikalni lek. On je u zabludi jedino utoliko što uobražava da će se »lojalni« robovlasnici opredeljavati na osnovu dobronamernih govora i razumnih razloga. Oni će odstupiti samo pred silom.

Dosad smo prisustvovali samo prvom činu građanskog rata — *ustavnom* ratovanju. Predstoji drugi čin — *revolucionarno* ratovanje.

U međuvremenu je Kongres, čije su sednice sad odložene, na svojim prvim zasjedanjima doneo niz važnih mera koje ćemo pokušati ovde sumarno da sažmemo.

Ostavljajući po strani finansijsko zakonodavstvo, on je usvojio *Homestead-Bill*, koji su dugo vremena uzalud tražile narodne mase sa Severa po kome se deo državnog zemljišta daje bez naknade na

¹ vrhovnog komandanta — ² pritiskom spolja

obradu domaćim ili doseljenim kolonistima^[265]. Ukinuo je ropstvo u Kolumbiji i glavnom gradu nacije, uz novčanu odštetu za bivše robovlasnike^[266]. Na svim *teritorijama* Sjedinjenih Država ropstvo je proglašeno »nemogućim za uvek«. Akt kojim se nova država Zapadna Virdžinija uključuje u Uniju propisuje postupno ukidanje ropstva i proglašava svu crnačku decu rođenu posle 4. jula 1863. za slobodne ljude. Uslovi postupnog oslobođenja su u celini pozajmljeni iz zakona koji je u istu svrhu donet u Pensilvaniji pre 70 godina. Po četvrtom aktu treba osloboditi sve robove pobunjenika, čim padnu u ruke republikanske armije. Drugi jedan zakon, koji se sada *po prvi put* sprovodi, predviđa da ovi oslobođeni Crnci mogu vojnički da se organizuju i da se pošalju u borbu protiv Juga. Priznata je nezavisnost crnačkih republika Liberije i Haitija^[267] i najzad sklopljen je ugovor sa Engleskom o ukidanju trgovine robljem.

Kako god da se okrene kocka ratne sreće, već sada se sa sigurnošću može reći da crnačko ropstvo neće dugo nadživeti građanski rat.

Naslov originala:

Zur Kritik der Dinge in Amerika

Napisano 4. avgusta 1862.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 218

od 9. avgusta 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Russellov protest protiv američke grubosti — Skupoća žita — O situaciji u Italiji

Lord John Russell je među Englezima poznat kao »letter writer« (pismopisac). U svom poslednjem pismu gospodinu Stuartu žali se na uvredljivo pisanje severnoameričkih listova o »staroj Engleskoj«. Et tu, Brute!¹ Nemoguće je u četiri oka razgovarati sa jednim časnim Englezom koji ne bi izrazio zapanjenost zbog tog tour de force!² Englesko novinarstvo je, kao što je poznato, bilo nedostižno od 1789 - 1815. u svojim mržnjom nadahnutim izlivima besa protiv francuske nacije. Pa, ipak, je tokom poslednjih godina ova tradicija nadmašena njegovom »malignant brutality« (pakosnom brutalnošću) protiv Sjedinjenih Država! Dovoljno će biti nekoliko primera iz novijeg doba.

»Mi dugujemo«, kaže »The Times«, »svu moralnu podršku našim krvnim srođnicima« (južnjačkim robovlasnicima) »koji se tako hrabro i istrajno bore za svoju slobodu protiv jedne mešane rase razbojnika i podjarmljivača«.

Njujorški »The Evening Post«⁽²⁶⁸⁾ (organ abolicionista) primećuje na to:

»Da li su ovi engleski pisci paskvila, ovi potomci Britanaca, Danaca, Saksonaca, Kelta, Normana i Holandana, zaista tako čiste krvi, da im sve ostalo stanovišтво u poređenju sa njima izgleda kao izmešana rasa?«

Ubrzo po objavljivanju gornjeg pasusa nazvao je »The Times« masnim slovima u garmondu predsednika Lincolna »časnim lakrdijašem«, njegove ministre »bandom lupeža i mangupa«, a armiju Sjedinjenih Država »armijom čiji su oficiri jenkijevski prevaranti a njeni redovi »nemački lopovi«. A lord John Russell, koga nisu zadovoljile lovrike njegovih pisama biskupu od Durhama i ser Jamesu Hud-

¹ I ti, Brute! — ² čina sile

sonu u Torinu^[269], usuduje se da u svom pismu Stuartu govori o »uvredljivom pisanju severnoameričke štampe« protiv Engleske.

Pri tom se ipak vodilo računa da se ne pređu sve granice. Uprkos zlobnoj drskosti i mržnjom nadahnutom spletkarenju, zvanična Engleska će ostati u miru sa »jenkijevskim prevarantima«, dok će svoje duboke simpatije prema velikodušnim trgovcima ljudskom krvlju sa Juga ograničiti na nejasne govorancije i pojedinačne krijumčarske poduhvate, jer skupoća žita nije za šalu, a svaki konflikt sa Jenkima dodao bi tome još i glad za pamukom.

Engleska je odavno prestala da živi od sopstvene proizvodnje žita. U godinama 1857, 1858. i 1859. uvezla je žita i brašna za 66 miliona funti sterlinga, a u godinama 1860, 1861. i 1862. za 118 miliona funti. Što se tiče količine uvezenog žita i brašna, to je 1859. iznosilo 10 278 774 kvartera, 1860. 14 484 976 i 1861. 16 094 914 kvartera. Samo za poslednjih pet godina, dakle, porastao je uvoz žita za 50 procenata.

U stvari, Engleska već sada pokriva polovinu svojih potreba u žitu uvozom iz inostranstva. A svi su izgledi da će iduće godine ovom uvozu morati da se doda bar još 30 procenata, mislimo 30 procenata na troškove proizvodnje, jer će samo veoma bogata žetva u Sjedinjenim Državama sprečiti još veći porast cena žita. Ali, jasno je da će ovogodišnji pad žetve iznositi $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{5}$ ispod proseka, kao što to pokazuju iscrpni izveštaji koje su »Mark Lane Express«^[270] i »The Gardeners' Chronicle and Agricultural Gazette« upravo objavili iz svih poljoprivrednih distrikta. Ako je lord Brougham posle mira od 1815. rekao da Engleska zbog svog državnog duga od jedne milijarde predstavlja za Evropu zalogu svog »good behaviour« (dobrog ponašanja), onda je pad ovogodišnje žetve najbolje obezbeđenje Sjedinjenim Državama da Engleska »will not break the Queen's peace« (neće narušiti kraljevski mir).

Dostavljeno mi je pismo jednog od najbližih Garibaldijevih prijatelja iz Ženeve iz kojeg dajem nekoliko odlomaka.

Tu se pored ostalog kaže:

»Poslednja pisma Garibaldija i raznih oficira iz njegovog tabora prispela su juče (16. avgusta) ovamo. Nose datum od 12. avgusta. Sva su prožeta nepokolebljivom odlukom generala da istraje na svom programu: »Rim ili smrt!« i sadrže odlučna naređenja njegovim prijateljima u tom duhu. S druge strane pošla su juče iz Torina *pozitivna* naređenja za generala Cugia-a da preduzme krajnje mere, tj. da vatrenim i hladnim oružjem krene protiv dobrovoljaca i da zarobi Garibaldija i njegove prijatelje, ukoliko odbije da u roku od dvadeset i četiri časa položi oružje. Ukoliko trupe pokažu poslušnost, predstoji ozbiljna katastrofa. Odluka o preduzimanju ekstremnih mera doneta je na osnovu jednog telegrama iz Pariza koji glasi: »Car se neće srozati na to da pregovara sa italijanskom vladom pre nego što se Garibaldi razoruža.« Da je Rattazzi više voleo svoju otadžbinu nego svoj položaj, on bi se povukao i dozvolio Ricasoliju ili nekom drugom manje

nepopularnom ministru da stupi na njegovo mesto. On bi pomislio na to da istupanje sa Bonapartom protiv Italije umesto sa Italijom protiv bonapartističke stranke znači ugrožavanje monarhije za koju on tvrdi da joj služi. Ako na Siciliji italijanske ruke prolivaju italijansku krv, onda to nije Garibaldijeva krivica, jer njegova izborna deviza glasi: »Živela italijanska armija!« A entuzijazam kojim svuda dočekuju armiju dokazuje kolika je poslušnost prema Garibaldiju. Ali ako armija treba da proliva krv dobrovoljaca, ko sme da računa na miroljubivu strpljivost naroda?»

Naslov originala:

*Russells Protest gegen die amerikanische
Grobheit — Kornsteuerung — Zur Lage
in Italien*

Napisano 20. avgusta 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 233 od 24. avgusta 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Abolicionistički istupi u Americi

Već je ranije u ovom listu rečeno¹ da se predsednik *Lincoln*, pravnički snebivljiv, ustavno-posrednički nastojen, a po poreklu građanin pogranične robovlasničke države Kentaki, jedva izvlači ispod kontrole »lojalnih« robovlasnika, da nastoji da izbegne otvoreni raskid s njima i time sve više izaziva konflikt sa principijelno doslednim strankama Severa koje događaji sve više potiskuju u prednji plan. Kao prolog ovog konflikta može se smatrati govor koji je u Abingtonu u *Masačusetsu* održao *Wendell Phillips* na proslavi povodom godišnjice oslobođenja robova u engleskoj Zapadnoj Indiji.

Wendell Phillips je pored *Garrisona* i *G. Smitha* vođa abolicionista u Novoj Engleskoj. U toku trideset godina on je izlažući se životnoj opasnosti neprekidno proglašavao oslobođenje robova kao borbenu parolu, podjednako bezobzirno prema persiflaži štampe, besnoj dreci plaćenih *rowdies*² i posredničkim istupanjima zabrinutih prijatelja. Čak i njegovi protivnici odaju mu priznanje, kao velikom govorniku Severa, kao čoveku koji u sebi sjedinjuje gvozdeni karakter, snažnu energiju i najčistija ubedenja. Londonski »*The Times*« — a šta bi moglo ubedljivije da okarakteriše ovaj velikodušni list? — podnosi tužbu danas vladi u Vašingtonu zbog ovog govora *Wendela Phillipsa* u Abingtonu. Navodno, kao »zloupotrebu« slobode govora.

»Nemoguće je«, kaže »*The Times*«, »izmisliti nešto nasilnički neumerenije. Nikad za vreme građanskog rata nije izrečeno nešto toliko bezumno odvažno ni u jednoj zemlji, niti iz usta bilo kog čoveka koji je pri zdravoj pameti i koji makar i pet para ceni svoju slobodu. Dok se čita ovaj govor, teško se može izbeći zaključak da je cilj govornika bio da natera vladu da ga progoni.«

A čini se da list »*The Times*«, uprkos a možda i upravo zbog mržnje koju gaji prema vladi Unije, nema ništa protiv da preuzme ulogu javnog tužioca!

¹ Vidi u ovom tomu, str. 337. — ² bukača

Govor Wendella Phillipsa u Abingtonu je pri sadašnjem stanju stvari od većeg značaja od nekog ratnog biltena. Otuda iznosimo njegova najubedljivija mesta.

«Vlada se tuče», kaže se pored ostalog, «za održanje ropstva i zato se tuče zabadava. Lincoln vodi politički rat. I dan-danas on se više boji Kentakija nego celog Severa. On veruje Jugu. Na pitanje zar se ne plaše kiše granata i bombi koje svuda unaokolo cepaju zemlju i drveće, Crnci na južnim bojištima su odgovarali: «Ne, massa¹, mi znamo da to nije nama namenjeno!» Ali tako bi mogli da kažu i pobunjenici za McClellanove bombe. Oni znaju da nisu namenjene za to da njima nanesu zlo. Ne kažem da je McClellan izdajnik, ali kažem da bi kad bi bio izdajnik, upravo onako morao da postupa kako je postupao. Ne bojte se za Ričmond. McClellan ga neće zauzeti. Ako se na ovakav način bez razumnog cilja nastavi sa vođenjem rata, onda je to beskorisno rasipanje krvi i zlata. Bilo bi bolje da je Jug danas nezavisan, nego da se život ma i jednog jedinog čoveka stavi na kocku za rat koji počiva na sadašnjoj politici dostojnoj gnušanja. Za nastavljanje rata na dosadašnji način treba 125 000 ljudi godišnje i milion dolara dnevno. Ali Juga se nećete otarasiti. Isto onako kao što je i Jefferson rekao za ropstvo:

„Južne države su u škripcu a ne mogu ni ostati u njemu niti se izvući iz njega“; tako smo i mi u škripcu sa Jugom, a ne možemo ga ni držati ni pustiti. Priznajte ga sutra i nećete imati mira. S nama je živio 80 godina, u strahu od nas celo vreme i u mržnji prema nama u toku polovine tog vremena, a stalno nas je uznemiravao i klevetao. Uobražen usled prihvatanja njegovih dosadašnjih zahteva, on se ni godinu dana ne bi zadržao unutar jedne imaginarne pogranične linije, — ne, u trenutku dok mi govorimo o uslovima mira, klicaće o pobeđi. Nikad neće biti mira ako se ne iskoreni ropstvo. I dogod držite sadašnju kornjaču na čelu naše vlade, jednom rukom bušićete rupu da biste je drugom zapušavali. Učinite da cela nacija odobri zaključke njujorške Trgovačke komore, pa će onda armija imati nešto zaštita se isplati boriti se. Da Jefferson Davis ima vlast, on ne bi uništio Vašington. On zna da bi bombe koje bi pale u tu Sodomu probudile celu naciju.

Ceo Sever jednoglasno bi zagrmio: «Dole ropstvo, dole sve što je na putu spasu republike!» Jefferson Davis je sasvim zadovoljan svojim uspesima. Oni su veći nego što je predviđao, mnogo veći! Bude li mogao na njima da se održi sve do 4. marta 1863, onda će Engleska, a to je i u redu, priznati Južnu konfederaciju. . . Predsednik nije sproveo akt o konfiskaciji. Svaka mu čast, ali to nikakve veze nema sa njegovom čašću! On nema ni uvida ni obazrivosti. Kad sam bio u Vašingtonu uverio sam se da je Lincoln pre tri meseca napisao proklamaciju o opštoj emancipaciji robova, ali da ga je McClellan od te odluke odvratio galamom i da su ga predstavnici Kentakija galamom prinudili da zadrži McClellana u koga inače nema više nikakvog poverenja. Proći će godine dok Lincoln nauči da spoji svoje pravničke advokatske skupule sa zahtevima građanskog rata. To je strašan uslov za jednu demokratsku vladu i njeno najveće zlo.

U Francuskoj bi 100 ljudi uverenih u pravednu stvar povukli za sobom naciju; ali da bi naša vlada učinila jedan korak, treba prethodno da se pokrene 19

¹ gospodine

miliona. A koliko ih je od tih miliona kojima je godinama propovedano da je ropstvo bogom stvorena institucija! Sa ovakvim predrasudama, paralisanih ruku i srca, pozivajte predsednika da vas spase od Crnci! Ako je ova teorija tačna, onda samo robovlasnički despotizam može da obezbedi trajni mir. . . Poznajem Lincolna. Video sam u Vašingtonu koliko vredi. To je osrednjost prve klase («a first-rate second-rate man»). On pošteno čeka kao kakva metla da ga nacija uzme u ruke i da njime počisti ropstvo. . . Prošlih godina, nedaleko od tribine sa koje sada govorim, grmele su vigovske prangije da uguše moj glas, i kakav je rezultat?

Sinovi ovih vigovaca leže sada u sopstvenim grobovima na močvarnim položajima Čikahominija.^[271] Raspustite, pobogu, već jednom ovu Uniju i izgradite umesto nje drugu na čijim će temeljima biti zapisano: „Politička ravnopravnost za sve građane sveta”. . . Za vreme svog boravka u Čikagu pitao sam pravnike kod kojih je Lincoln bio na praksi kakav je to čovek? Da li on može da kaže „Ne”? Odgovor je bio: „Nedostaje mu kičma. Ako su Amerikanci želeli da biraju čoveka koji je apsolutno nesposoban za vođenje, za inicijativu, onda su morali da izaberu Abrahama Lincolna. Nema čoveka koji je ikad njega čuo da kaže „Ne”! Pitao sam: Da li je McClellan čovek koji može da kaže: Ne! Direktor čikaške železničke centrale, gde je McClellan bio nameštenik, odgovorio je: „On je nesposoban da odlučuje. Postavite mu pitanje i proći će ceo sat dok smisli odgovor. Za sve vreme dok je imao posla sa upravom železničke centrale, nikad nije doneo odluku ni o jednom važnom pitanju?

A to su dva čoveka koji sada pre svih ostalih drže u svojim rukama sudbinu severnjačke republike! Ljudi koji su upoznati sa stanjem u armiji uveravaju da je Ričmond pet puta mogao da bude zauzet, da je badavađžija na čelu Potomačke armije to dozvolio; ali on je više voleo da se ukopava u blatu čikahominskih močvara i da zatim sramno napusti to mesto i njegove blatnjave bedeme. Iz kukavičkog straha od pograničnih robovlasničkih država Lincoln zadržava ovog čoveka na sadašnjem položaju; ali nastupiće dan kad će Lincoln priznati da nikad nije verovao McClellan. . . Nadajmo se da će rat dovoljno dugo potrajati da jednom zaista postanemo ljudi i tada ćemo brzo pobediti. Bog nam je stavio u ruke grom emancipacije da bismo smrskali pobunu. . .»

Naslov originala:

Abolitionistische Kundgebungen in Amerika

Napisano 22. avgusta 1862.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 239 od 30. avgusta 1862.

Prevod s nemačkog

Friedrich Engels

Engleska dobrovoljačka inspekcija

Protekle su dve godine otkako ste mi dozvolili da u Vašem listu objavim izveštaj o dobrovoljačkoj smotri u Njuton u avgusta 1860.¹ Možda će posle tolikog vremena Vaše čitaoce interesovati da opet nešto čuju o stanju i taktičkoj obuci *engleske narodne odbrane*.

Možda ću se idući put upustiti u uzajamno povezano razmatranje o snazi i sadašnjoj organizaciji dobrovoljaca; danas se zadržavam samo na saopštenju da zvanično efektivno stanje dobrovoljačke vojske iznosi 162 800 ljudi, što znači da je snažnija nego ikada ranije, a sada odmah prelazim na to da na jednom primeru prikazem taktičku obuku ove vojske.

Na dan 2. avgusta održao je generalni inspektor svih dobrovoljaca pukovnik McMurdo u Hitn parku, jedan sat od Mančestera, smotru celog kontingenta koji je ovaj grad stavio na raspolaganje. Trupe su se sastojale od prve, druge i treće mančesterske »regimente« (6, 28. i 40. lankaširski bataljoni) kao i »regimenti« iz predgrađa Ardvik i Salford (33. i 56. lankaširski). Od tih takozvanih »regimenti« nastupile su samo tri (prvi i treći bataljon iz Mančestera i onaj iz Ardvika) u snazi jednog bataljona, dok preostale dve čine još jedan bataljon; ovi bataljoni variraju između 18 i 21 odeljenja u svakoj četi, s tim što osam četa obrazuje jedan bataljon i što svaka od njih broji, uključujući oficire, oko 400 ljudi. Osim toga bila je prisutna i dobrovoljačka konjica (32 čoveka) i artiljerija (dve jednofuntne »amizete« pozajmljene od gospodina Whitwortha i oko 150 ljudi u pešadijskog formaciji koji su nastupili kao zaštita topovima), takođe iz Mančestera. Pešadija bi po snazi bataljona mogla da bude brojnija za 100-150 ljudi, ali izgleda da su se komandiri postarali da neizvežbani ljudi ostanu kod kuće.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 54 - 59.

Teren (južni deo parka koji pripada grofu od Wiltona, gde su ranije održavane konjske trke) predstavlja jedan brežuljkasti prevoj koji se spušta od zapada prema istoku; desno i levo oivičen je udolinama koje se spajaju spreda, pred istočnim podnožjem brežuljka, u jednu ravnu livadu od oko 800 koraka po kvadratu. Potok koji protiče pored severnog podnožja, gde se s one strane tlo ponovo uzdiže, ograničava teren prema ovoj strani; u svim drugim pravcima zaokružuje ga šikara pored zidova parka. Nisko grmlje koje služi kao plot ili koje slobodno raste, pojedinačno drveće i po neko močvarno mesto prekidaju tu i tamo inače sasvim otvoreni teren.

Smotre pukovnika McMurdoa, nasuprot velikom broju smotri inače uobičajenih kod dobrovoljaca, održavaju se uvek bez programa koji bi prethodno bio sastavljen i trupama saopšten; ta gospoda nikad ne znaju unapred šta će imati da rade. Ali, zato su i pokreti koje on komanduje uvek takvi kakvi će se stvarno primeniti prema neprijatelju i isključuju bilo kakvu taktičku izveštačenost. McMurdo, zet osvajača Sinda, ser Charlesa Napiera i njegov šef štaba u Indiji, nije nikakav pedant, već vojnik praktičar, i cela njegova delatnost među dobrovoljcima je pokazala da je on pravi čovek za svoje sadašnje mesto.

Brigada je kao i obično dočekala inspektora u jednoj liniji. Posle uvodnih formalnosti naredio je da se obrazuju četvorne kolone (uobičajena kolona Engleza za pokrete masa kada su izvan domašaja neprijateljske vatre), da se razdvoje po sredini i da se front kolone prestroji udesno napred, tako da navedena ravna livada i šikare kod istočnog zida parka budu ispred fronta. Za vreme ovog pokreta, koji je bio izveden brzo i bez poremećaja, razvila se konjica u strelce, proletela je kroz šikaru i otvorila je vatru na zamišljenog neprijatelja, ali se ubrzo i povukla. Onda je napred krenuo desni krilni bataljon (6. lankaširski), sa četiri čete razvijene u strelce, i četiri kao zaštitnice; oba sledeća bataljona (kombinovani 28. i 56. lankaširski i 33. lankaširski) razvili su se, dok je levi krilni bataljon (40. lankaširski) ostao u koloni i, zajedno s konjicom, utvrdio se 200 koraka pozadi, kao rezerva. Oba topa stajala su na jednom obronku na desnom krilu streljačke linije. Sve dok nije izdata zapovest za povlačenje, strelci, zaštitnica i razvijeni stroj ležali su pripijeni na zemlji. U tom položaju odavala je brigada pravi ratnički izgled, koji se ne bi očekivao od običnih dobrovoljačkih manevara; videlo se da je komanda bila u rukama pravog vojnika.

Signal za prebacivanje i otvaranje vatre odjeknuo je za streljački stroj. Borba u rasutom stroju nije bila naročito dobro vođena. Ljudi, naviknuti na šematsko prestrojavanje na otvorenom prostoru svojih poligona za vežbe, bili su previše obuzeti brigom da održe pravac, a da bi mogli misliti na zaklon. Terenski useci i šikare bili su za njih španska sela. Tu je onda bio još i plot od grmlja koji se nije smeo

prekoračiti i koji je sasvim zbunio ljude; neka četa zastala je pred jednim takvim grmom u tesnoj udolini i sa najvećom hladnokrvnošću pucala u njega, dok ga je ostatak stroja odavno zaobišao i stajao ispred. Uz to je streljački stroj postepeno zalazio sasvim prema levom krilu, tako da je šikara, na koju je bačena konjica, bila malo ili gotovo nikako napadnuta, pa se front razvijenog stroja sve više i više otkrivao. Kako je izgledalo da plan i tok manevra baš ničim ne motivišu ovaj pokret, moram pretpostaviti da se zasnivao na omašci. Artiljerija je, otvarajući vatru, nastupala sa desnim krilom strelaca, postavljala se često prilično nepokriveno i, ako me moj dohled nije varao, stajali su točkovi topova često koso na obronku.

Strelci su za trenutak pojačani, a zatim povučeni; razvijeni stroj je u međuvremenu krenuo napred i otvorio zajednički paljbu. Paljba sa desnog krila, naročito iz 28. lankaširskog bataljona, bila je vrlo žestoka i možda previše užurbana; na centru, na desnom krilu 33. lankaširskog bataljona, bila je malaksala i isprekidana dugim pauzama; na levom krilu prilično nesređena. Deo stroja stajao je ovde uz sam terenski pregeb, od gotovo dvostruke visine čoveka, ali to ga nije sprečavalo da u nj veselo puca. U međuvremenu je 40. lankaširski bataljon sa rezervnog položaja izvučen sve do 200 koraka iza linije gde je i razvijen; desno od njega razvio se ponovo sakupljen 6. lankaširski bataljon. Oba su ispraznila leve krilne sekcije četa pozadi, kako bi napravila mesta za prolazak u četnom poretku prethodnice koja se četnim poretkom po udvojenim odeljenjima podizala i vraćala. Priznajem da se nikako ne mogu složiti sa ovim, inače propisnim pokretom; ovog puta manje mi se dopao nego ikada. Propis je da se prethodnica pri povlačenju okreće na levo krug i da u stroju sve do jedne četne dužine fronta prilazi drugoj isto tako razvijenoj prethodnici, zatim da se u četnom poretku deli i da se provuče kroz otvor koji se napravi kao što je maločas opisano. Ako se prva prethodnica povlači samo zbog nedostatka municije, ako je malo uzdrmana i ako nema bojazni od iznenadnog napada, onda bi se ovakav manevr mogao izvesti trčećim korakom; za aktivnog neprijatelja ovo bi sigurno bio trenutak da svoje snage pošalje u napad. A ovde stvar nije izvedena čak ni po propisu. Prva prethodnica se odmah postrojila u čete i morala je u toj formaciji, koja je uz to bila i sasvim jadno izvedena, da reterira punih dve stotine koraka, a da je strelci ne štite.

Šesta i četrdeseta lankaširska regimenta otvorile su sada sa svoje strane plotunsku paljbu, koja je bila osetno ravnomernija i punija nego kod oba ostala bataljona. Pošto su ispućana 4-5 metka po čoveku — artiljerija je dejstvovala neprekidno sa desnog krila svake prve prethodnice — dat je znak za prekid i time je završen prvi čin manevra. Dosad je pukovnik McMurdo tretirao svoju brigadu kao detaširani korpus koji se upustio u samostalnu borbu sa pretpostavljenim neprijateljem; svi položaji i pokreti bili su u vezi sa suprotnim

terenom koji je neprijatelj bio zaposeo. Sada je prikupio četiri bataljona u jedan stroj koji je nastupio kao pretpostavljena prva prethodnica jednog većeg odeljenja. Uski prostor nije dopuštao da se vodi računa o terenu sa suprotne strane, pa se, da bi ljudstvo ostalo okupljeno u masovnom pokretu, nije ni vodilo računa o udaljenoj pucnjavi.

II

Najpre se prva prethodnica prestrojila u front levo napred, pa se zaustavila u produženju ranije pomenute severne doline. Ostali bataljoni nastupili su s leve strane i ceo stroj otvorio je plotunsku paljbu. Stroj se sve više produžavao prema levoj strani time što su se sa desnog krila bataljoni u četnom poretku izdvajali jedan za drugim, maršovali iza fronta prema levom krilu i tamo se ponovo formirali. Pošto se na ovaj način levo krilo pomerilo gotovo sve do šikara oko zapadnog zida parka, front je povučen za četvrtinu kruga desno, sa levim krilom kao stožerom. Sa izuzetkom levog krilnog bataljona, ovaj pokret je kao obično izveden spajanjem bataljona u četvororedne kolone, novim poravnanjem i razvijanjem, i to vrlo brzo i u najvećem redu, iako na strmom obronku. Kada su se bataljoni ponovo razvili, išao sam upravo duž fronta 40. lankaširskog bataljona, video sam svaku četvorku kako prilazi liniji ravnjanja i moram reći da bi naše najbolje izvežbane kontinentalne linijske trupe ovo mogle da izvedu doduše elegantnije i »čvršće«, ali sigurno ne i mirnije i brže. Pukovnik McMurdo izrazio je bataljonu za vreme pokreta više puta glasno svoje puno priznanje. I 6. lankaširski bataljon razvio se brzo i u redu; video sam kako francuski stroj mnogo nepravilnije izvodi ovaj manevar. — Posle nekoliko plotuna nastupila je brigada u ešalonima sa levog krila sa 100 koraka rastojanja među bataljonima, zaustavila se i trčecim koracima fomirala kare. Ovo mestimice i nije bilo naročito izvedeno, pošto je marš kroz grmlje donekle poremetio ljudstvo. Bataljoni su se ponovo razvili, pomerili su se napred u visini levog krilnog bataljona, ispalili su svaki po jednu salvu koja je prolazeći unaokolo bila dovoljna, i sada je cela brigada napredovala u jednoj liniji. Želeo bih da su tako brojni oficiri u Nemačkoj, koji smatraju da se pokret u liniji ne da izvesti sa mladim trupama, videli neke od marševa u stroju ove linije od 640 odeljenja. Teren je bio tako neravan kako se samo može poželeti. Front je proticao preko jednog obronka koji se na tri strane spušta prilično strmo, zemljište je bilo puno rupa i ispupčenja, a uz to i s mnogo usamljenog drveća. Pri svemu tome linija je išla više od 100 koraka u savršenom redu, zadržavajući dobar pravac, zgusnuto i bez teturanja, naročito oba bataljona u centru (6. i 40) i McMurdo je odmah na licu mesta kao i docnije štabnim oficirima izjavio da je potpuno zadovoljan ovim pokretom. Na završetku naredio je da se

svira signal za napad i sad je krenulo sasvim na dobrovoljački način u puni trk nekih sto koraka niz prevoj sve do otvorenog polja, više kao trka nego kao napad. Kada je dat znak za zaustavljanje, stajao je tamo 40. lankaširski bataljon, iako rđavo poravnat, ipak kompaktno i zbijeno, a šesti ne tako sreden. Naprotiv, na krilima, naročito levom, išlo je vrlo neuredno; ljudstvo se grdno izmešalo, mnogi su popadali, a jedan iz prvog odeljka povredio je list na nozi, jer je ovde drugo odeljenje imalo delimično još spuštene bajonete. Time je zaključen manevar, trupe su se formirale za defile, defilovale su i otišle kućama.

Mislim da će ovakav primer čitaocima lista »A [llgemeine] M[ilitar]-Z[eitung]«⁽²⁷²⁾ dati mnogo očigledniju sliku o načinu i stupnju obuke ovih dobrovoljaca nego sva doktrinarna razmatranja. Iako je broj trupa koje su ovde koncentrisane bio mali, ipak je upravo to omogućavalo izvođenje praktičnijih pokreta nego što je to ovde inače slučaj prilikom većih saziva dobrovoljaca; za ove se nikad ne nađe ovde dovoljno prostora. Uz to su prisutni bataljoni predstavljali sasvim dobar prosek engleskih dobrovoljačkih korpusa: dva od njih, kao što se moralo videti, bili su osetno ispred ostala dva i reprezentovali su konsolidovane bataljone većih gradova; ostala dva, koja u svojoj obuci zaostaju već usled više pomešanih elemenata od kojih su sastavljeni, bili su predstavnici korpusa koji se pretežno formiraju na selu i u manjim gradovima. Sve u svemu, može se reći da su dobrovoljci u dovoljnoj meri upućeni u najglavnije pokrete bataljona; oni formiraju kolone i razvijaju se, kreću se u kolonama i u stroju sa zadovoljavajućom, a tu i tamo čak sa velikom sigurnošću. Naprotiv, dobro će se učiniti ako budu pošteđeni izveštačenog maršovanja napred i nazad, kao što ga engleska pravila, poput mnogih drugih, još predviđaju. Raštrkanu borbu, tu većito slabu stranu Engleza, dobrovoljci poznaju samo onoliko koliko im se to na poligonu za vežbe može prikazati, mada je i u tom pogledu osetna razlika između različitih bataljona. Greške koje su se ispoljile kod ove inspekcije nimalo se, kao što se moralo videti, ne razlikuju od grešaka koje se svakodnevno vide prilikom vežbi naših kontinentalnih mirnodopskih armija, mada su ove armije u prednosti jer su pod vodstvom oficira koji su već osedeli na manevarskim poljima. Pri tom uopšte ne treba poricati da oficiri engleskih dobrovoljaca predstavljaju slabu stranu celokupnog korpusa, mada se i tu zapauža značajno poboljšanje. Onaj ko uživa u *paradnom maršu* utvrdiće da su dobrovoljci i u ovoj veštini otišli dalje nego što je očekivao. Najzad, što se tiče njihovih dostignuća na strelištu, oni se bezuslovno mogu meriti sa svakom od stajaćih armija Evrope i u proseku raspolaužu sa više dobrih strelaca po bataljonu nego većina linijskih trupa. Summa summarum, posle tri godine eksperiment se može smatrati kao vanredno uspeo. Engleska je, gotovo sasvim bez troškova za državu, stvorila organizovanu armiju od 163 000 ljudi za odbranu zemlje — jednu armiju koja je već toliko izvežbana, da joj, već prema različitom stup-

nju obuke bataljona, treba još samo da boravi i egzercira tri do šest nedelja u logoru, pa da postane sasvim upotrebljiva ratna trupa. A toliko vremena će Englezi u najgorem slučaju sigurno imati pri svakom pokušaju invazije!

Naslov originala:

Eine englische Freiwilligen-Inspektion

Napisano u avgustu 1862.

Prvi put objavljeno u listu

»Allgemeine Militär Zeitung«, br. 44 i 45

od 1. i 8. novembra 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Miting za Garibaldi

Ovog trenutka priprema se u Londonu jedan miting za Garibaldi; još jedan održan je juče u Gejtshedu, dok je treći zakazan u Birmingemu, a istovremeno je *Njukastl* otvorio prošlog utornika pravu poplavu narodnih manifestacija^[273]. Kratak izveštaj sa mitinga u Njukastlu neka prikaže svojevrсно raspoloženje koje ovde vlada. Raspravu je otvorio gospodin *Newton* (gradski većnik) govorom u kome se, pored ostalog, kaže:

«Dogod Italija ne bude slobodna ne može biti slobode u Evropi. Dogod Francuska drži veliku armiju u centru Evrope, nema nikakvih garantija čak ni za slobode sa kojima se mi sami dičimo. Ne sme se ni trenutka zaboraviti da prave uzroke nesreće koja je pogodila Garibaldija treba tražiti ne toliko u Italiji koliko u Parizu. Francuski vladar je pravi vinovnik ove nedaće. (Snažno odobravanje). To je ona ista sila koja je učitala štampu, tribinu, koja je celu Francusku ugušila, stegla, uškopila. Ne sumnjam da će doći dan obračuna, da će doći osveta za državni udar, da će providenje zahtevati kajanje za grehove i zločine! Potrebno je veliko savlađivanje da bi se mirno govorilo o držanju Francuske prema Italiji. Stalno, još od vremena Charles-a VIII, bila je ona zaokupljena time da Italiju uništava i da Italiju uzima kao izgovor za narušavanje evropskog mira... Negde sam pročitao da se stari Rimljani iz obzira prema Kapitolu nisu usuđivali da pokrenu proces protiv Manlija. Postoji li i jedan pedalj italijanskog tla koji bi mogao podneti proces protiv Garibaldija?..»

Jos. Cowen podneo je predlog da se jednim memorandumom zatraži od lorda *Russella* da engleska vlada urgira kod francuskog cara da evakuise Rim.

«Rim je», rekao je on, «stari, dostojanstveni glavni grad Italije... Otkud da ovo staro sedište civilizacije doživi da ga drže zarobljenog trupe jednog stranog silnika? Kakvo je to veće pravo francuskih trupa na Rim nego što bi bilo na Napulj, Torino ili London? (Snažno odobravanje.) Papa je pobjegao, odbio je da se vrati i u toku tri meseca ostavio je Rim bez vlade. Na to su sami Rimljani izabrali sebi

vladu. Dok su još bili zaokupljeni stvaranjem nove organizacije napali su ih oni isti Francuzi koji su im godinu dana pre toga dali primer.

Nedoslednost je preslab izraz da okarakteriše ovakvo ponašanje. Ono je sramno (burno odobravanje) a istorija će žigosati svakog Francuza koji je uzeo učesća u ovom zločinačkom činu. . . Izuzimajući možda podelu Poljske nikad nije bilo bezočnije povrede svih principa nacionalne nezavisnosti i međunarodnog prava nego što je to bilo ubistvo Rimske republike koje su izvršile bande francuskih pretorijanaca! Rim je pao juna 1849, a Louis Bonaparte ga drži u posedu sve do današnjeg dana, 13 punih godina! . . . Lagali su njegovi ministri kada su pred narodnom skupštinom izjavljivali da je razlog za ekspediciju bila anarhija u Rimu. (Hear, hear!) Lagali su njegovi oficiri kada su trupama u Tuluonu, koje su se protivile uništavanju bratske republike, objašnjavali da je borba usmerena ne protiv Rima već protiv Austrije. Ponovo su lagali, pošto je armija stigla u Civitavekiju, a oni se narodu predstavljali ne kao neprijatelji već kao prijatelji i licemerno vitlali izmešanim francuskim i italijanskim zastavama! Francuski opunomoćenik i njegovi potčinjeni lagali su kada su sebi krčili pristup do trijumvira, uz izgovor da žele pregovore, a, u stvari, su želeli da ispitaju stanje odbrambenih redova. General Oudinot je lagao kada se obavezao da neće grad napasti pre 4. juna, a stvarno ga je napao 2. juna i time iznenadio Rimljane. Čitavo ponašanje Francuza u ovom zločinačkom poslu bila je promišljena i licemerna privitynost. (Bučno odobravanje.)

Počev od Louis-a Bonaparte do njegovog najnižeg agenta, svi su obmanjivali Rim, francuski narod i Evropu. Louis Bonaparte nije nikad želeo slobodnu Italiju. Sve što on hoće je jedna sardinijska kraljevina na severu, druga kraljevina pod Murat-om na jugu i treća u centru za rodaka Plon-Plona. (Odobranje i smeh). Ove tri male monarhije, sve povezane porodičnom vrpcom sa kućom Bonaparte, koje će svu svoju inspiraciju tražiti u Tiljerijama, obezbedile bi Louis-u Bonaparte veliki porast moći u Evropi. Plan nije bio loš i njegovo sprovođenje značilo bi da valja odati svaku čast carevoj spretnosti, ali Garibaldi ga je osujetio. (Burno odobravanje.) Sam Garibaldi je trenutno razoružan. Utoliko pre je dužnost engleskog naroda da učini kraj prodoru francuskog despotizma i da zaključa kapije Rima pred pretorijanskim hordama državnog udara. . . Bonapartizam je izvor svih nevolja u Evropi. Ipak, dani njegove moći su izbrojani. . . Jedna neumoljiva volja, stotine hiljada vojnika, sve preobilje ubitačnih instrumenata rata, jedan senat ispunjen servilnim lovcima na položaje, jedan predstavnički dom od žandarma i prefekata sakupljenih zbrda-zdola, — ali s druge strane stoji ljudska priroda koja treba da sačuva svoja večita prava! (Burno odobravanje.)

Gospodin Cowen je obrazložio i pročitao memorandum upućen lordu Russellu koji je bio jednoglasno usvojen, pošto je uz urnebesno zviždanje, treštanje, galamu i smeh propao pokušaj izvesnog gospodina Rule-a da se zauzme »za našeg uzvišenog saveznika s one strane Kanala«.

¹ Čujmo, čujmo!

Gospodin *Rutherford* (protestantski sveštenik) podneo je zatim drugi predlog koji je glasio:

»Ovaj miting poziva generala Garibaldija da se nastani u Engleskoj i uverava ga u trajno i rastuće divljenje engleskog naroda.»

Obrazlažući svoj predlog gospodin *Rutherford* napominje, pored ostalog:

»Ako je papi Rim previše vruć, onda će azil naći u Engleskoj. Pozdravićemo ga ne samo kao svetovnog kneza, već i kao poglavara jedne ogromne crkve.»

Predlog je usvojen jednoglasno. Predsedavajući je zaključio raspravu oštrim istupanjem protiv »despota u Parizu«.

»Neka se priseti stare Italije sa njenim Brutom i Kasijem; neka se priseti Nemezis koja mu je za vratom; neka se seti kao i Makbet da se iz samog zemljinog tla mogu podići naoružana ruka i krunisana glava i neka ne zaboravi da svim Orsijnijima glava nije odrubljena.»

To su reči gospodina gradskog većnika *Newtona*.

Sadašnji jezik engleskih listova i mitinga podseća na prve dane posle *coup d'état*, kada je bio u tako oštrom kontrastu prema docnijim himnama u čast »spasioca društva«.

Naslov originala:

Ein Meeting für Garibaldi

Napisano 11. septembra 1862.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 256 od 17. septembra 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Beda među radništvom u Engleskoj

Dokumenti jedne polemike koja već dva meseca traje u ovašnjoj štampi biće budućem istoričaru engleskog društva od kudikamo većeg interesa nego svi katalogi velike izložbe^[274], ilustrovani i neilustrovani.

Setimo se da je neposredno pre zaključenja rada Parlamenta, pod pritiskom velikih industrijalaca, u najvećoj žurbi kroz oba doma proguran zakonski predlog kojim se povećava porez za sirotinju u opštinama Lankaširu i Jorkširu. Ova mera, sama po sebi vrlo ograničenog dejstva, pogađa mahom sitne pripadnike srednjeg staleža, dok landlords (krupne zemljoposjednike) i cottonlords (industrijalce pamuka) jedva dotiče. U toku diskusije o ovom zakonu obasuo je Palmerston oštrim rečima cottonlordove čiji radnici gladuju na ulici, dok oni sami gomilaju bogatstva putem špekulantskih kupovina i prodaja pamuka. Njihovoj »masterly inaction« (majstorskoj nedelatnosti) za vreme krize takode je pripisao »špekulantske« razloge. Već pri otvaranju zasedanja lord Derby je izjavio da se oskudica pamuka za fabrikante pojavila kao Deus ex machina^[275] samim tim što bi ogromno nagomilavanje na tržištima moralo da dovede do najstrašnije krize, da američki građanski rat nije iznenada prekinuo dovoz pamuka. Cobden, kao vodeći govornik industrijalaca, odgovorio je trodnevnom diatribom protiv Palmerstonove spoljne politike.

Po zaključenju Parlamenta nastavila se borba u štampi. Svakodnevno su nove podsticaje za nastavak borbe pružali pozivi engleskoj javnosti za pomoć napaćenom radničkom stanovništvu i rastuće dimenzije bede u fabričkim distriktima. »The Morning Star« i ostali organi industrijalaca podsećali su da grof Derby i još ceo čopor aristokrata treba za svoju godišnju zemljišnu rentu od 300 000 i više funti sterlinga od poseda u fabričkim distriktima da zahvali industriji u kojoj nikad nisu učestvovali, a koja je ranije bezvrednom zemljištu podigla kao majidom sadašnju cenu. »The Morning Star« je otišao tako daleko da fiksira dobrotvorne doprinose na koje su se obavezali Derby i ostali krupni landlords. Derbyjev doprinos je, na primer, taksiran sa 30 000 funti sterlinga. U stvari, ubrzo po zaključenju Parlamenta lord Derby

je sazvao miting u Mančesteru za upis dobrotvornih doprinosa. Samog sebe je oporezovao sa 1000 funti sterlinga, a i ostali kupni zemljoposjednici upisali su odgovarajuće iznose. Rezultat nije bio sjajan, ali je zemljoposjednička aristokratija bar nešto učinila. Busala se u grudi sa: »Salvavi animam meam!«¹

Velikodostojnici pamučne industrije u međuvremenu su istraživali pri svom »stoičkom« stavu. Nigde se ne mogu naći, ni kod lokalnih komiteta koji su obrazovani za ublažavanje bede, ni kod londonskog komiteta. »They are neither here nor there, but they are on the Liverpool market«, kaže jedan londonski list. (Nema ih ni tu ni tamo, već jedino na liverpulskom tržištu). Torijejski listovi i »The Times« grmeli su svakodnevno protiv pamučnih despota koji su »posisali milione iz mesa i krvi radnika«, a sada odbijaju da prilože makar i pfenige za održanje »izvora svog bogatstva«. »The Times« je poslao svoje reportere u fabričke distrikte čiji iscrpni opisi ni najmanje nisu prikladni za popularisanje »cottonlord«-ova. Nasuprot tome, organi industrijalaca — »The Morning Post«, »The Economist«, »The Manchester Guardian« itd. — optužuju »The Times« da podbada na klasnu borbu kako bi zataškao krivicu vlade, njeno gazdovanje u Indiji itd. Ništa manje, »The Times« je okrivljen da podržava »komunističke tendencije«. »The Times«, očigledno krajnje obradovan što mu se pružila prilika da ponovo osvoji popularnost, odgovorio je zajedljivim podsmehom: Dok »cottonlord«-ovi s jedne strane vrlo ekonomski postupaju samim tim što su sadašnju oskudicu pamuka špekulantski eksploatisali, oni su, eto, s druge strane prekaljeni komunisti, i to »komunisti najgore vrste«. Ova bogata gospoda su tražila da Engleska izvrne svoje džepove da bi njima, bez ikakvih troškova za njih same, konzervisala najdragoceniji deo njihovog kapitala. Naime, njihov kapital ne sastoji se samo od fabrika, mašinerije i potraživanja kod bankara, već još više od visoko disciplinovanih radničkih armija u Lankaširu i Jorkširu. I dok su gospoda zatvarala svoje fabrike da bi sirovine prodavala uz 500 procenata profita, zahtevala su da engleski narod izdržava njihove otpuštene armije!

Za vreme ovog neobičnog spora između zemljoposjedničke i fabričantske aristokratije — ko od njih najviše isceđuje radničku klasu i ko je od njih najmanje obavezan da nešto učini za otklanjanje radničke bede — sa samim pacijentima se događaju stvari o kojima kontinentalci, zadivljeni sa »great exhibition«² nemaju ni pojma. Događaj koji ću izneti je zvanično konstatovan.

U nekoj maloj cottage³ u Gaholmu, u blizini Padmondena (Vest Riding u Jorkširu), živeo je otac sa dve ćerke; otac star i iscrpljen, dok su devojke zarađivale hleb kao radnice u pamučnoj fabrici gospode Halliwell. Stanovali su u bednoj sobi u prizemlju, nekoliko koračaji od prljavog potoka, a preko njihovog prozora vodile su ste-

¹ »Spasao sam svoju dušu!« — ² »velikom izložbome« — ³ koliba

penice za stanare gornjeg sprata, čime je sprečen prolaz svetlosti u tmurni stan. U najboljim vremenima zarađivale su one tek toliko da »zadrže dušu u telu«; ali poslednjih 15 nedelja presahnuo im je jedini izvor života. Fabrika je bila zatvorena; porodica nije više imala sredstava ni za jedan obrok. Korak po korak vukla ih je beda u propast. Svakog časa bili su bliže grobu. Bedne uštede uskoro su iscrpljene. Došao je red na oskudni nameštaj, na odeću, rublje i ostalo što se moglo prodati ili založiti — da bi se pretvorilo u hleb. Sigurno je da u toku 14 nedelja, kada ni farthing¹ nisu zaradile, nijednom nisu zatražile pomoć parohije.

Da im jad bude veći, stari je već mesec dana bio bolestan i neposoban da se digno iz kreveta. Tragedija između Ugolina i njegovih sinova, samo bez kanibalizma, ponovila se u kolibi u Padmondenu. U krajnjem očajanju, pre nekih osam dana (12.), odlučila se najzad snažnija od dveju devojaka da ode do staratelja sirotišta i da mu ispriča tužnu priču. Ovaj gospodin, po svoj prilici nepoverljiv, odgovorio je da za porodicu ne može ništa da učini do naredne srede. Pet dana je trebalo još da umiru tri jadna paćenika, dok se moćni pandur najzad ne udostoji da pruži pomoć. Porodica je nastavila da čeka — šta je drugo mogla. Kada je zakazana sreda najzad došla, kada je zvanično dobročinstvo trebalo da baci mrvicu hleba gladu izmorenoj porodici, meštane je užasnula vest da je jedna od sestara umrla od gladi. Strašna vest bila je istinita. Ispruženo na bednoj klupi, među simbolima najstrašnijeg siromaštva, ležalo je telo izgladnele devojke, dok je njen ispijeni i bespomoćni otac jecao na svom krevetu, a preživela sestra imala je još toliko snage da ispriča o njihovim patnjama. Iz iskustva znamo kako će se završiti ovaj događaj koji ni u kom slučaju nije izuzetan. Biće sproveden uvidaj. Coroner (službenik koji izdaje umrlicu) na široko će obrazlagati dobročiniteljski duh engleskog zakona o sirotinji, a usavršenost mašinerije za njegovo sprovođenje navešće opet kao dokaz prima facie² da zakon ne može biti odgovoran za žalosni događaj. Staratelj sirotišta će se opravdati, i makar i ne dobio komplimente od suda, u svakom slučaju će za svoje umirenje biti obavešten da na njemu nema ni najmanje ljage. Porota će najzad svečanu komediju krunisati presudom; »Died by the visitation of God.« (Preminula po božjoj volji).

Naslov originala:

Die Arbeiternot in England

Napisano oko 20. septembra 1862. god.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 266

od 27. septembra 1862. god.

Prevod s nemačkog

¹ četvrt penija — ² prividni dokaz

Karl Marx

Miting za Garibaldija — Bezizlazni položaj radnika pamučne industrije

Posle mitinga za Garibaldija u Njukastlu¹ koji sam opisao u jednom ranijem pismu održani su slični mitinzi u Sanderlendu, Dandiju, Birminghamu, Londonu i ostalim mestima. Mitinzi su svuda bili isto obojeni, a njihova poslednja reč uvek je glasila: »Udaljiti Francuze iz Rima.« U ovom trenutku postoji namera da se u svim četvrtima Londona izaberu deputati i da se pošalju en masse lordu Johnu Russellu, kako bi se naterao da preduzme korake protiv daljeg zaposedanja Rima od strane francuskih trupa. »Pressure from without« (pritisak spolja) je ultima ratio² Engleza protiv njegove vlade.

Pri tom tiljerijski kabinet ne gleda ni lagodno ni ravnodušno na demonstracije britanskog naroda, kao što se to vidi iz sledećeg izvoda u listu »Newcastle Journal«^[276]:

»Car Francuza je skrenuo engleskoj vladi pažnju na jezik koji je preovladavao na poslednjem mitingu za Garibaldija u Njukastlu. Bilo je istaknuto da su dva govornika, među njima i predsednik gradskog veća Newton, nagoveštavali zaveru protiv carevog života i na nedvosmislen način zapretili mu smrću zbog njegove politike u Italiji. Vlada otud smatra za potrebno da preduzme korake u ovoj stvari i da izjavi da zakoni Engleske treba da budu primenjeni na najstrožiji način da bi se predupredile i kaznile sve zavere, kao što su bile Orsinijeve, dr Bernardova i slične, utoliko pre što je na mitingu tako neuvijeno nagovešteno ponavljanje Orsinijevog atentata. Ovo upozorenje vlade zasniva se na tome da su nedavno u Mazzinijevim krugovima držani govori i nagoveštene pretnje i mračne spletke, kakve su prethodile i Orsinijevoj zaveri. Najzad možemo javnosti saopštiti da su upravo pokrenuti prvi sudski koraci povodom mitinga u Njukastlu.«

Ovoliko što se tiče lista »Newcastle Journal«. Svako ko iole poznaje engleske prilike i raspoloženje koje ovde vlada, zna da se svako mešanje sadašnjeg kabineta u narodne demonstracije može završiti

¹ Vidi u ovom tomu, str. 391 - 393. — ² poslednje sredstvo

jedino njegovim sopstvenim padom, onako kao u vreme Orsinijevog atentata^[277].

S obzirom na približavanje zime, stanje u fabričkim distriktima postaje svakom dana sve opasnije. »The Morning Star» upozorava da nas da će, ukoliko se ostane pri sadašnjim metodama »zvaničnog dobro-tvorstva», ove zime biti daleko nadmašene burne scene iz 1842/1843^[278]. Najnoviji povod za jedan Kasandrin zov predstavlja izjava jednog radnika iz Manchestera, odštampana u svim engleskim listovima, izjava radnika koji je ranije bio zaposlen za mašinom u klačnici (pamuka) a koji je sada izbačen na ulicu. Da bi se razumela ova izjava koju ču ukratko preneti, treba znati šta je to »labour test» (probni rad). Englesko zakonodavstvo o sirotinji od 1834, koje je pokušavalo da iskoreni pauperizam time što ga je kaznavalo kao zločin obeščaćenja, obavezivalo je sve koji traže posao da, pre nego što im se ispuni želja, dokažu svoju »naklonost prema radu» na taj način što će tucati kamenje ili »oakum picks» (izvlačiti konce iz stare brodske užadi), dakle obavljati beskorisne operacije kojima se u engleskim zatvorima kažnjavaju zločinci osuđeni na prinudni rad. Posle ovog »probnog rada» pacijent prima jedan šiling nedeljno za svakog člana svoje porodice, u stvari, po glavi pola šilinga u novcu i pola šilinga u hlebu.

A sad da se vratimo na »izjavu» engleskog tkaca. Njegovu porodicu sastinjama šest osoba. Ranije je dobro zaradivao. Ali, već 18 nedelja njegov radno vreme svedeno je na pola i na četvrtinu. U tom periodu dostizao je nedeljni prihod porodice jedva 8 šilinga. Poslednje nedelje potpuno je obustavljen rad u fabrici u kojoj je bio zaposlen. Stana-rina koju plaća iznosi 2 šilinga i 3 penija nedeljno. Založio je sve u kući što nije zakavano i zakucano; više nije imao šta da proda, ostao je bez predviđene pare u džepu, glad se ustremila na njegaa i njegovu porodicu. Bio je, dakle, prinuden da zatraži pomoć od vlasti za zbrinjavanje sirotinje. Prošlog ponedeljka rano ujutro prijavio se kod »gardians»¹.

Posle »štre istrage» dali su mu uput za činovnika potpornog ureda njegovog distrikt. Trajalo je čitav sat dok ga činovnik nije udostojio »vog preuzvišenog prisustva. Zatim ga je podvrgnuo ponovnom ispitivanju — i odbio pomoć uz obrazloženje da je »pacijent» prošle nedelje zaradio 3 šilinga, iako je ovaj podneo iscrpan račun o utrošku ovog »imetka». On i njegova porodica trebalo je da nastave sa gladovanjem do iduće srede. Tada se ponovo uputio u biro »gardians». Tu mu je saopšteno da treba najpre da se podvrgne »labornu test»-u, pre nego što dobije pomoć. Zatim je krenuo u »Workhouse» (sirotinjsku tvrđavu), gde je morao sa praznim stomakom sve do pola šest uveče da čupa oakum stečnjen sa još 300 radnika u prostoriji od oko 30 jardi. Ovde, sabijeni na klupama, pod najtežom letnjom spa-

test«-a — oni, iskusni radnici, stubovi engleskog nacionalnog bogatstva — obavljati najniže operacije koje se jednom ljudskom biću mogu natovariti. Isto tako moglo bi se od jednog časovničara zahtevati da iskiva potkovice ili od jednog svirača na orguljama da sam duva u mehove. Po završetku ove operacije primio je tačno 5 šilinga, pola u hlebu, pola u novcu. Ostalo mu je, dakle, pošto je platio stanarinu, jedva 2 pensa (oko 2 srebrna pruska groša) za dnevnu potrošnju 6 osoba. A naredne srede morao bi ponovo da izdrži »božji sud« koji se inače ponavlja svake sedmice. Ipak, »tkać« je sada javno izjavio da više voli da on i njegova porodica umru od gladi nego da opet doživi ovakvu sramotu.

Naslov originala:

*Garibaldi-Metings-Notstand
der Baumwollarbeiter*

Napisano 30. septembra 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 273 od 4. oktobra 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

O događajima u severnoj Americi

Kratki pohod u Merilend^[279] odlučio je sudbinu američkog građanskog rata, koliko god da se još za kraće ili duže vreme ratna sreća bude kolebala među zaraćenim strankama. Ranije je u ovom listu obrazlagano da borba za posjedanje pogranične robovlasničke države predstavlja borbu za prevlast nad Unijom¹, i da je Konfederacija podlegla u ovoj borbi koju je pvela pod najpovoljnijim okolnostima kakvih više nikad neće biti.

Merilend je s razlogom važio kao glava, a Kentaki kao ruka robovlasničke stranke u pograničnim državama. Glavni grad Merilenda, Baltimor, ostao je dosad »lojalan« samo zahvaljujući prekom sudu. Bila je dogma, ne samo Juga već i Severa, da će pojava konfederalista u Merilendu biti signal za narodni ustanak en masse protiv »Lincolnovih satelita«. Ovdje se radilo ne samo o vojničkom uspehu već i o moralnoj demonstraciji koja bi trebalo da naelektriše južnjačke elemente u svim pograničnim državama i da ih nasilno dalje povuče u njihov vrtlog.

Sa Merilendom pao je Vašington, Filadelfija je bila ugrožena, a ni Njujork više nije bio siguran. Istovremeni prodor u Kentaki^[280], najvažniju pograničnu državu u pogledu stanovništva, položaja i ekonomskih sredstava, bio je, izolovano gledajući, obična diverzija. Oslanjajući se na odlučujuće uspehe u Merilendu, on je pritisnuo unionističku stranku u Tenesiju, natkrililo Misuri, osigurao Arkanzas i Teksas, ugrozio Nju Orleans i, pre svega, pomerio rat prema Ohaju, centralnoj državi Severa; vladati njom znači gospodariti Severom; kao što vladati Džordžijom znači gospodariti Jugom. Jedna konfederalna armija odsekla je severnim državama zapad od istoka i istisnula protivnika iz njegovog sopstvenog centra. Posle fijaska glavne armije pobunjenika u Merilendu prodor u Kentaki koji, razvijan sa malo energije, nigde nije naišao na simpatije naroda, sveo se na beznačajni gerilski pohod.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 218—224.

Čak i zauzimanje Luisvila sada bi jedino »džinove Zapada«^[281], čete iz Ajove, Ilinoisa, Indijane i Ohaja sjedinio u »lavinu« sličnu onoj što se za vreme prvog slavnog pohoda na Kentaki sručila na glavu Juga.

Tako je pohod na Merilend dokazao da talasima secesije nedostaje udarna snaga za nalet preko Potomaka sve do Ohaja. Jug je ograničen na defanzivu; a njegov uspeh bio je moguć *samo u ofanzivi*. Lišen pograničnih država, uklješten između Misisipija na zapadu i Atlantskog okeana na istoku, Jug nije ništa drugo osvojio sem — groblja.

Ne treba ni za trenutak zaboraviti da su Južnjaci posedovali pogranične države, da su ih držali pod svojom političkom vlašću, kada su razvili zastavu ustanka. Oni su tražili teritorije. A sa teritorijama izgubili su pogranične države.

Pa ipak, na prodor u Merilend odlučilo se pod najpovoljnijom konjunktrom. Sraman niz nečuvenih poraza na strani Severa; federalna armija demoralisana; »Stonewall« Jackson junak dana; Lincoln i njegova vlada ruglo za decu; Demokratska stranka na Severu ponovo ojačana a predsedništvo »Jeffersona Davisa« već eskontovano; Francuska i Engleska tek što nisu javno proklamovale već priznatu legitimnost robovlasnika! »E pur si muove.«⁴ Razum ipak pobeđuje u istoriji sveta.

Još važnije od pohoda na Merilend je Lincolnova proklamacija. Lincoln je figura »sui generis«² u analima istorije. Nikakve inicijative, nikakvog idealističkog zamaha, nikakav kothurn³, nikakva istorijska draperija. Najznačajnije on uvek čini u najbeznačajnijoj formi. Drugi kad im se radi o stopi zemljišta proklamuje »borbu za ideju«. A Lincoln, kad radi za ideju, proklamuje »stope«. Oklevajući, uz otpor, nevoljno peva glavnu ariju svoje uloge, kao da moli za izvinjenje što ga okolnosti prisiljavaju da »bude lav«. Najžešći dekreti, zauvek znameniti u istoriji koje on baca protiv neprijatelja, izgledaju i trude se da izgledaju svi kao svakodnevni pozivi koje dostavlja advokat advokatu protivne stranke u sporu, pravne smicalice, uskogrudo isklauzurisani acciones juris⁴. Istog karaktera je njegova najnovija proklamacija, najznačajniji akt američke istorije od osnivanja Unije, cepanje starog američkog ustava — njegov manifest o ukidanju ropstva^[282].

Ništa nije lakše nego dokazivati estetsku odurnost, logičku nepotpunost, formalnu burlesknost i političku protivurečnost Lincolnovih postupaka, kao što to čine engleski Pindari ropstva, »The Times«, »The Saturday Review« i tutti quanti⁵. Pa ipak će Lincoln u istoriji Sjedinjenih Država i čovečanstva zauzeti mesto odmah posle Washingtona! Jer, da li je danas, kada se s ove strane Atlantskog okeana beznačajne pojave melodramski naduvaju, zaista toliko bez značaja to što se u novom svetu ono što je značajno pojavljuje u svakodnevnoj odeći?

Lincoln nije proizvod jedne narodne revolucije. Obična igra

¹ »Pa ipak se kreće« — ² svojevrsna — ³ lat. cothurnus: plitka cipela antičkih glumaca tragičara — ⁴ tužbeni predmeti — ⁵ svi ostali

opšteg prava glasa, nesvesna sudbine o kojoj treba da odlučuje, izbacila je na vrh njega — jednog plebejca koji se od kamenoresca uspeo do senatora Ilinoisa, bez intelektualnog sjaja, bez neke veličine karaktera, bez izuzetnog značaja — jedan prosečan čovek dobre volje. Nikad nije novi svet odneo veću pobedu nego time što je dokazao da su pri njegovoj političkoj i socijalnoj organizaciji prosečni ljudi dobre volje dovoljni da učine ono za šta bi u starom svetu bili neophodni heroji!

Hegel je već primetio da je komedija iznad tragedije, humor razuma iznad njegovog patosa^[283]. Ako kod Lincolna nema patosa istorijske akcije, kod njega, kao prosečne figure iz naroda, ima njenog humora. U kom je trenutku izdao proklamaciju da se od 1. januara 1863. u Konfederaciji ukida ropstvo? U istom onom trenutku kada je Konfederacija kao samostalna država donela na kongresu u Ričmondu odluku o »mirovnim pregovorima«. U istom trenutku kada su robovlasnici pograničnih država posle prodora južnjaka u Kentaki verovali da im je podjednako osigurana »the peculiar institution« (»posebna institucija«) koliko i prevlast nad njihovim zemljakom, predsednikom Abrahamom Lincolnom u Vašingtonu.

Naslov originala:

Zu den Ereignissen in Nordamerika

Napisano 7. oktobra 1862.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 281 od 12. oktobra 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Fabrikacija hleba

Garibaldi, američki građanski rat, revolucija u Grčkoj, kriza pamuka, Veillard-ov bankrot^[284] — sve je to trenutno u Londonu potisnuto u pozadinu pred —*pitanjem hleba*, ali pitanjem hleba u pravom smislu reči. Tako ponosni na svoje »zamisli u gvožđu i pari«, Englezi su iznenada otkrili da oni »staff of life« (»hleb nasušni«) fabrikuju na starinski način, kao u vreme normanskih zavojevača. Jedini stvarni napredak sastoji se u krivotvorenju sastojaka koje olakšava moderna hemija. Stara britanska poslovice kaže da svaki čovek, čak i najotmeniji, mora u svom životu da pojede »a peck of dirt« (mericu blata). Ovo je samo izreka u moralnom smislu. Međutim, Džon Bul i ne sanja da on u najgrubljem fizičkom smislu svakodnevno guta pravi *mixtum compositum*¹ od brašna, prašine, paučine, *black beetles*² i ljudskog znoja. Budući dobro upućen u Bibliju, on je svakako znao da zarađuje hleb u znoju lica svog; ali bilo mu je sasvim novo da ljudski znoj i stvarno treba da začini hlebno testo.

Na prvi pogled je sasvim čudljiv redosled prodiranja krupne industrije na razna područja gde se susreće sa već naseljenim ručnim radom, zanatstvom i manufakturom. Na primer, proizvodnja žita je seoski posao, a pečenje hleba gradski. Ne bi li trebalo pretpostaviti da će se industrijska produkcija pre latiti gradskog posla nego seoskog? Pa ipak, tok stvari je bio upravo obrnut. Gde god se osvrnemo, videćemo da su se najneposrednije potrebe izmakle sa više ili manje upornosti uticajima krupne industrije i da očekuju da se zadovolje na prastari, bespomoćno pipav zanatski način. Nije Engleska već Severna Amerika prva — i zasad jedina — probila brešu u ovu tradiciju. Jenki je najpre primenio mašineriju u krojačkom, obučarskom i sličnim poslovima, pa ih je čak iz fabrike preneo u privatnu kuću. Ceo fenomen se ipak jednostavno može objasniti. Industrijska produkcija iziskuje masovnu produkciju, na višem stupnju, za trgovinu a ne za privatnu potrošnju,

¹ papazjaniju — ² bubašvaba

pa onda, po prirodi stvari, sirovine i polufabrikati predstavljaju *prvo*, a gotova potrošna roba *poslednje* područje njenog osvajanja.

Ipak izgleda da je u Engleskoj nastupio čas propadanja pekarskih *majstora* i rađanja *fabrikanata* hleba. Gađenje i gnušanje koja su izazvala otkrića gospodina *Tremenheere-a* o »misterijama hleba«^[285], ne bi sama po sebi bila dovoljna za jednu takvu revoluciju, da se tome nije pridružila okolnost što je kapital, masovno proteran američkom krizom iz njegovih dugo vremena monopolizovanih područja, morao bojažljivo da pronalazi sebi nova mesta gde će se naseliti.

Nadničari iz londonskih pekara zasipali su Parlament pritužbama zbog svog izuzetno bednog položaja. Ministar unutrašnjih poslova naimenovao je gospodina *Tremenheere-a* za izvestioca i donekle čak za istražnog sudiju kad su u pitanju ove pritužbe. Izveštaj gospodina *Tremenheere-a* bio je znak za juriš.

Izveštaj gospodina *Tremenheere-a* sastoji se od dva osnovna odeljka. Prvi opisuje bedu radnika u pekarama; drugi otkriva odvratne tajne samog pripremanja hleba.

Prvi deo prikazuje nadničare u pekarama kao »bele robove civilizacije«. Njihov uobičajeni radni dan počinje uveče u 11 časova i traje do 3 ili 4 časa popodne. Rad se pojačava krajem nedelje. U najvećem delu londonskih pekara on traje neprekidno od četvrtka u 10 časova uveče do subote u noć. Prosečni vek života ovih radnika, koji većinom umiru od iscrpljenosti, iznosi 42 godine.

Što se tiče samog pripremanja hleba, to se obavlja uglavnom u tesnim, podzemnim jazbinama sa slabom ili nikakvom ventilacijom. Nedostatku ventilacije pridružuju se i kužna isparenja zbog loših odvodnih uređaja, pa »hleb u procesu vrenja upija škodljive gasove koji ga sa svih strana obavijaju«. Paučina, žohari, pacovi i miševi »stapaju se sa testom«.

»Sasvim preko volje«, kaže gospodin *Tremenheere*, »prinuden sam na kraju da dodam da se u testo gotovo uvek upija znoj, a često i izlučevine bolesnih radnika koji ga mese.«

Čak ni najotmenije pekare nisu lišene ovih gadosti koje, međutim, prelaze sve što se može zamisliti u pekarskim jazbinama koje isporučuju hleb sirotinji i koje sasvim slobodno mešaju brašno sa peskom i mlevenim kostima.

Gospodin *Tremenheere* predlaže strožije zakone protiv zloupotreba sa hlebom, zatim vladin nadzor nad pekarama, ograničenje radnog vremena za »mlade ljude« (to jest, one koji nisu navršili 18. godinu) od 5 ujutro do 9 uveče itd., ali očekuje ne od Parlamenta već od krupne industrije da popravi strašno stanje koje je rezultat starog načina proizvodnje.

U stvari *Stevenova* mašina za pripremanje testa već je uvedena na pojedinim mestima. Druga slična mašina nalazi se na industrijskoj izložbi. Ove prepuštaju ručnom radu još uvek preveliki deo procesa

pečenja. Nasuprot tome, *dr Dauglish* je revolucionisao ceo sistem pripremanja hleba. Od trenutka kad brašno napušta ambar sve dok hleb ne stigne do peći, nema više nikakvog ručnog rada. Dr Dauglish sasvim izbacuje kvasac, a proces vrenja izaziva primenom ugljene kiseline. Ceo čin pripremanja hleba, uključujući i pečenje, reducira se od osam časova na 30 minuta. Noćni rad savim otpada. Primena ugljene kiseline ne dopušta nikakvu stranu primesu. Velika ušteda postiže se drukčijim načinom vrenja, a naročito usavršavanjem nove mašine američkim pronalaskom kojim se sa zrna skida peščana naslaga, a da se pri tom ne uništi kao dosad oko tri četvrtine opne koja predstavlja — po francuskom hemicaru Mége Mouriès-u — najhranljiviji deo zrna. Dr Dauglish računa da bi se njegovim postupkom uštedelo Engleskoj godišnje za oko 8 miliona funti sterlinga brašna. Dalja ušteda bila bi u potrošnji uglja. Troškovi za ugalj, računajući i za parnu mašinu, bili bi na pećima smanjeni od 1 šilinga na 3 penija. Gas ugljene kiseline, spravljen od najbolje sumporne kiseline, košta oko 9 penija po džaku, dok kvasac sada staje pekare preko jednog šilinga.

Jedna pekara na osnovu poboljšane metode dr Dauglisha bila je već pre izvesnog vremena uređena u londonskom naselju kod Dockheada, Bermondsey, ali je propala zbog nepovoljnog položaja poslovnog lokala. Sada su slična postrojenja u pogonu u Portsmautu, Dablinu, Lidzu, Batu, Koventriju, i to, kako se tvrdi, sa mnogo uspeha. Manufaktura u Ajlingtonu (predgrađu Londona), koja je nedavno izgrađena pod ličnim nadzorom dr Dauglisha, više je namenjena pripremanju radnika nego prodaji. U velikom stilu se priprema uvođenje mašina u opštinskoj pekari Pariza.

Opšte proširenje Dauglishove metode pretvoriće većinu sadašnjih engleskih pekarskih majstora u obične agente malog broja krupnih fabrikanta hleba. Oni će još jedino imati posla sa prodajom na malo, a ne više i sa samom proizvodnjom — što za većinu neće predstavljati nikakvu naročito bolnu metamorfozu, budući da su već i sada praktično obični agenti većih mlinara. Pobeda hleba iz mašina označiće prekretnicu u istoriji krupne industrije time što će na juriš zauzeti pribežište u kome je dosad tvrdoglavo bilo ušančeno srednjovekovno zanatstvo.

Naslov originala:
Die Brotfabrikation

Napisano krajem oktobra 1862. god.

Prvi put objavljeno u listu

„Die Presse“, br. 299 od 30. oktobra 1862. god.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

O situaciji u Severnoj Americi

General Bragg koji komanduje južnjačkom armijom u Kentakiju — ostale snage Juga koje su tamo nastanjene svode se na gerilske bande — izdao je prilikom svog upada u ovu pograničnu državu jednu proklamaciju koja otkriva značaj poslednje šahovske kombinacije Konfederacije. Braggovom proklamacijom, upućenom državama Severozapada, predstavlja se njegov uspeh u Kentakiju kao sam po sebi razumljiv i očigledno je sračunat na eventualnost jednog pobedonosnog prodora u Ohajo, centralnu državu Severa. Pre svega, on najavljuje spremnost Konfederacije da garantuje slobodnu plovidbu Misisipijem i Ohajom. Ova garancija ima smisla samo ako robovlasnici poseduju pogranične države. U Ričmondu se, dakle, pretpostavlja da će istovremeni prodori Lee-a u Merilend i Bragga u Kentaki jednim udarcem obezbediti posed pograničnih država. Bragg prelazi zatim na to da opravda Jug koji se navodno bori samo za svoju nezavisnost, ali da inače želi mir; međutim, stvarna, karakteristična poenta proklamacije je da se severozapadnim državama ponudi separatan mir, da se one pozovu da istupe iz Unije i da se priključe Konfederaciji, uz ukazivanje da su ekonomski interesi Severozapada i Juga isto toliko usaglašeni koliko su između Sverozapada i Severoistoka neprijateljski suprotstavljeni. Kao što se vidi: tek što je mogao i da pomisli na mogućnost da sebi obezbedi posed nad pograničnim državama, Jug se već zvanično izbrbljao da mu je dalekosežni cilj rekonstrukcija Unije uz isključenje država Nove Engleske.

Kao i u Merilendu, propala je invazija u Kentakiju: ona prva u bici kod Entietem Krika, a druga kod Perivila u blizini Luisvila. Kao i tamo, i ovde su konfederalisti bili u ofanzivi napadom na prethodnicu Buellove armije. Za pobjedu federalista treba zahvaliti komandantu prethodnice generalu McCooku, koji se suprotstavljao daleko nadmoćnijim neprijateljskim snagama sve dok Buell nije stigao da na front izvede glavninu svojih trupa. Nema ni najmanje sumnje da će poraz kod Perivila dovesti do napuštanja Kentakija. Najznačajnija gerilska banda, sastavljena od najfanatičnijih partizana robovla-

sničkog sistema u Kentakiju na čelu sa generalom Morganom, uništena je gotovo istovremeno kod Frankforta (između Luisvila i Leksingtona). Najzad, tome se pridružuje i odlučujuća pobeda Rosecrana kod Korinta, posle koje se potučena invaziona armija pod generalom Braggom na najbrži način morala povući.

Na taj način je potpuno propao pohod konfederalista za ponovno osvajanje izgubljenih pograničnih država koji je započet kao veliki potez, vojnički primerno i pod najpovoljnijim uslovima. Ostavljajući po strani neposredne vojne rezultate, ove borbe i na drugi način doprinose otklanjanju glavnih teškoća. Podrška koju robovlasničke države imaju u pograničnim državama počiva razumljivo na robovlasničkom elementu ovih poslednjih, na onom istom elementu koji je vladi Unije nametao diplomatske i ustavne obzire u njenoj borbi protiv ropstva. Ali, ovaj elemenat je samim građanskim ratom uništen na glavnom poprištu građanskog rata, u pograničnim državama. Veliki deo robovlasnika stalno se sa svojom »black chattel« (crnom stokom) iseljava na Jug kako bi svoju imovinu sklonio na sigurno mesto. Iza svakog poraza konfederalista u sve većoj meri se obnavljaju ta iseljenja.

Jedan moj prijatelj, nemački oficir¹ koji se pod zvezdanim barjakom borio naizmenično u Misuriju, Arkanzasu, Kentakiju i Tensiju, piše mi da ova iseljenja u potpunosti podsećaju na exodus iz Irske u 1847. i 1848. godini. Dalje, vitalni deo robovlasnika, s jedne strane omladina i s druge politički i vojni šefovi, sami se izlučuju iz celine svoje klase, i to na taj način što ili osnivaju gerilske bande u sopstvenim državama, pa su kao gerilske bande izloženi uništavanju, ili napuštaju otadžbinu, pa se uključuju u armiju ili administraciju Konfederacije. Rezultat je: s jedne strane ogromno smanjenje robovlasničkog elementa u pograničnim državama gde se stalno mora boriti sa »encroachments« (potiskivanjem) od strane slobodnog rada kao rivala. S druge strane, to je odlaženje delotvornog dela robovlasnika i njihove bele pratnje. Preostaje još samo talog »umerenih« robovlasnika koji će se uskoro željno mašiti novca koji im se nudi iz Vašingtona za oslobođenje njihove »black chattel«, koja ionako gubi vrednost čim joj je zatvoreno južnjačko tržište gde bi se mogla prodati. Tako sam rat donosi rešenje putem faktičkog preobražavanja društvene forme u pograničnim državama.

Za Jug je prošlo najpovoljnije godišnje doba za vođenje rata; za Sever tek počinje time što su unutrašnje reke ponovo plovne i što se ponovo mogu da primene kopneno-pomorske kombinovane operacije sa kojima se tek počelo — sa tako mnogo uspeha. Sever je žustro iskoristio ovo međuvreme. »Oklopnjače« na rekama Zapada, njih 10, brzo se usavršavaju; tome valja dodati još dvostruko više poluoklopnih brodova za plitke vode. Na Istoku je već mnogo oklop-

¹ Joseph Weydemeyer

ljenih brodova napustilo brodogradilišta, dok su drugi još u izgradnji. Svi će biti gotovi do 1. januara 1863. Ericsson, pronalazač i graditelj »Monitora«, rukovodi izgradnjom još devet novih brodova istog modela. Četiri od njih već su »zaplivala«.

Armija kod Potomaka, u Tenesiju i u Virdžiniji, kao i na raznim tačkama Juga, u Norfolku, Nju Bernu, Port Roajalu, Pensakoli i Nju Orleansu dobija svakodnevno nova pojačanja. Prvi poziv od 300 000 ljudi, koji je Lincoln sazvao u julu, u potpunosti je raspoređen i delimično se već nalazi na frontu. Drugi poziv od 300 000 ljudi za devet meseci postupno se prikuplja. Rekrutovanje je u nekim državama zamenjeno dobrovoljnim pristupom, a ni u jednoj ne nailazi na ozbiljne teškoće. Usled neznanja i omrznutosti regrutovanje je bilo proglašavano za nečuveni događaj u istoriji Sjedinjenih Država. Ništa pogrešnije od toga. Za vreme borbi za nezavisnost i drugog rata sa Engleskom (1812 - 1815) trupe su bile u velikoj masi regrutovane, čak u nekim manjim borbama sa Indijancima, pa ipak sve to nije naišlo na neku opoziciju vrednu pomena.

Značajna je činjenica da je ove godine Evropa liferovala u Sjedinjene Države kontingent iseljenika od oko 100 000 duša i da polovinu ovih iseljenika sačinjavaju Irci i Britanci. Na nedavnom kongresu engleskog društva »Association for the advancement of science«¹ u Kembridžu, morao je ekonomista Merivale da podseti svoje zemljake na činjenicu, koju »The Times«, »The Saturday Review«, »The Morning Post«, »The Morning Herald« (a da i ne govorimo o dii *minorum gentium*²) potpuno zaboravljaju, ili čine sve da je Engleska zaboravi, a to je činjenica da je većina tog viška engleskog stanovništva našla u Sjedinjenim Državama svoju drugu domovinu.

Naslov originala:

Zur Lage in Nordamerika

Napisano 4. novembra 1862. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 309 od 10. novembra 1862.

Prevod s nemačkog

¹ »Udruženje za unapređenje nauke« — ² polubogovi; ovde: oni manje važni

Karl Marx

Simptomi raspadanja u južnoj konfederaciji

Engleska štampa je veći južnjak od samog Juga. Dok je u njoj sve severnjačko crno i sve u zemlji »niggera« belo, same robovlasničke države nimalo se ne uljuljkuju »pobedničkom ohološću« o kojoj »The Times« peva slavopojke.

Južnjačka štampa koja je prožeta jednoglasnom kuknjavom zbog poraza kod Korinta optužuje generale Price-a i Van Dorna zbog »nesposobnosti« i »samouverenosti«.^[286] »Mobile Advertiser« navodi slučaj neke čete, 42. iz Alabame, koja je sa 530 ljudi krenula u borbu u petak, u subotu je brojala još 300 ljudi, da bi se u nedelju uveče sastojala od svega 10 ljudi. Ostatak je poginuo, zarobljen, ranjen ili je usput nestao. Virdžinijski listovi govore u istom tonu.

«Jasno je», kaže »Richmond Whig«, »da je neposredni cilj našeg misisipskog pohoda propao.« »Trebalo se bojati«, kaže »Richmond Enquirer«, »da će posledice ove bitke imati najštetniji uticaj na naš pohod prema Zapadu.«

Ova slutnja se obistinila, kao što to pokazuje evakuacija Kentakija od strane Bragga i poraz konfederalista kod Nešvila (Tenesi).^[287]

Iz istog izvora, iz listova Virdžinije, Džordžije i Alabame, izvlačimo interesantna obaveštenja o konfliktu između centralne vlade u Ričmondu i vlada pojedinih robovlasničkih država. Povod za to bili su najnoviji dekreti o regrutovanju kojima je Kongres proširio vojnu obavezu daleko preko granica normalne starosti. U Džordžiji je na osnovu ovog dekreta pozvan u vojsku neki Levingood, a kad se usprotivio bio je uhapšen od strane agenta Konfederacije J. P. Bruce-a. Levingood se žalio vrhovnom sudu u Elbert Kauntiju (Džordžija) koji je naredio da se uhapšeni smesta pusti na slobodu. U opširnom obrazloženju presude kaže se pored ostalog:

«U uvodnom paragrafu Ustava Konfederacije ističe se precizno i izričito da je svaka država suverena i nezavisna. U kom smislu se to može reći za Džordžiju kada svaki pripadnik njene dobrovoljne milicije može nasilno da bude izvučen

ispod kontrole svog vrhovnog komandanta? Ako Kongres može da izda dekret o regrutaciji sa izuzecima, šta ga sprečava da ga izda bez izuzetaka, pa da pozove u vojsku guvernera, zakonodavno telo, sudski personal i da time dokrajči celokupnu upravu države? . . . Iz ovih i drugih razloga naređuje se i presuđuje da je dekret Kongresa o regrutaciji ništavan i da nema nikakve zakonske važnosti. . . »

Tako je država Džordžija zabranila regrutaciju unutar svojih granica, a vlada Konfederacije nije se usudila da zabrani zabranu.

U Virdžiniji ima sličnih trvenja između »posebne države« i »posebnog saveza država«. Razlog spora je u tome što se vlada države protivi da agentima gospodina Jeffersona Davisa prizna pravo da izvlače pripadnike dobrovoljne milicije Virdžinije i da ih uključuju u armiju Konfederacije. Tom prilikom došlo je do oštre prepiske između ministra vojske i generala J. B. Floyd, ozloglašene individue koja je, pod predsedništvom Buchanana a u svojstvu ministra vojske, pripremila secesiju i pritom »secesionisala« znatan deo državne blagajne u svoj privatni kofer. Ovaj šef secesije, na Severu prozvan »Floyd, the thief« (lopov Floyd), istupa sada kao predvodnik borbe za prava Virdžinije protiv Konfederacije. O prepisci između Floyda i ministra vojske »Richmond Examiner« kaže pored ostalog:

»Cela prepiska je dobra ilustracija otpora i neprijateljstva kojima su naša država (Virdžinija) i njena armija izloženi od strane onih koji u Richmondu zloupotrebljavaju vlast Konfederacije. Virdžinija je opterećena beskrajnim nametima. Ali svaka stvar ima svoje granice i država će izgubiti strpljenje ako se nepravde budu ponavljale. . . Virdžinija je liferovala gotovo sve oružje, municiju i ratni materijal kojim su dobijene bitke kod Betela i Manasasa. Iz svojih slagališta oružja i arsenala dala je vlastima Konfederacije 73 000 pušaka i musketa, 233 artiljerijska oruda i jednu izvanrednu fabriku oružja. Njeno ljudstvo sposobno za nošenje oružja iscrpljeno je sve do poslednjeg ološa i stavljeno u službu Konfederacije; ona je morala na svoju ruku da otera neprijatelja sa svojih zapadnih granica, i neće li se onda svako razjariti ako se sada neke kreature u vladi Konfederacije usuduju da se s njom poigravaju?«

I u Teksasu je ponovno odvođenje odraslog muškog stanovništva na Istok izazvalo otpor prema Konfederaciji. Predstavnik Teksasa, gospodin Oldham, protestovao je 30. septembra u Kongresu u Richmondu:

»U Wildgansovu ekspediciju kod Sablija upućene su odabrane trupe od 3500 vojnika iz Teksasa da bi izginuli na pustim poljanama Nju Meksika. Rezultat je bio privlačenje neprijatelja ka našim granicama koje će u zimu i da pređe. Odvezli ste najbolje trupe iz Meksika, istočno od Misisipija, odvukli ste ih u Virdžiniju, upotrebili na najopasnijim tačkama gde su bile i desetkovane. Tri četvrtine svake teksaške čete leži u grobu ili mora da se otpusti zbog bolesti. Nastavi li ova vlada da na sličan način izvlači iz Teksasa ljudstvo sposobno za borbu da bi te čete održala u normalnoj jačini, onda je Teksas ruiniran, neopozivo ruiniran. To je nepravedno i nepolitički. Moji birači treba da brane svoje familije, imovinu i domovinu. U

njihovo ime protestujem protiv toga da se ljudi sa zapada Misisipija transportuju na Istok i da se tako njihova sopstvena zemlja nebranjena izlaže upadima neprijatelja sa severa, istoka, zapada i juga.*

Iz ovih navoda, objavljenih u samim južnjačkim listovima i iz njih prenetih, vide se dve stvari. Silom sprovedene mere konfederalne vlade da popuni redove armije dovele su do toga da je luk zategnut do kraja. Vojni resursi presušuju. I drugo, a to je odlučujuće, učenje o »state rights« (suverenitet posebnih država), kojim su uzurpatori iz Ričmonda ustavno obojili secesiju, počinje sada da okreće svoju oštricu protiv njih samih. Evo koliko je malo gospodinu Jeffersonu Davisu pošlo za rukom ono što je njegov engleski poklonik Gladstone propovedao, a to je da »od Juga napravi naciju«. [288]

Naslov originala:

*Symptome der Auflösung
in der südlichen Konföderation*

Napisano 7. novembra 1862. god.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 313 od 14. novembra 1862. god.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

[Izborni rezultati u severnim državama]

Izbori su, u stvari, poraz za vladu u Vašingtonu.^[289] Stare vođe Demokratske stranke vešto su iskoristile neraspoloženja zbog neu-mešnosti u vođenju finansija i zbog vojnih nespretnosti, i nema nikakve sumnje da država Njujork, zvanično u rukama Seymoura Wooda i Bennetta može postati centar opasnih intriga. S druge strane, ipak ne treba preuveličati praktični značaj ove reakcije. Sadašnji republikanski predstavnički dom zaseda i dalje a njegovi sada izabrani naslednici zauzeće mesta tek u decembru 1863. Izbori, bar što se tiče Kongresa u Vašingtonu, zasad su samo obična demonstracija. Izbori guvernera nisu, sem u Njujorku, održani ni u jednoj drugoj državi. Republikanska stranka nalazi se, dakle, i dalje na čelu pojedinih država. Izborne pobeđe republikanaca u Masačusetsu, Ajovi, Ilinoisu i Mičigenu donekle održavaju ravnotežu prema gubicima u Njujorku, Pensilvaniji, Ohaju i Indijani.

Bliža analiza »demokratskih« pobeđa dovela bi do sasvim drugačijeg rezultata od onoga što trube engleski listovi. *Grad* Njujork, pod uticajem ološa iz Irske izložen snažnom raslojavanju, koji je sve do skora aktivno učestvovao u trgovini robljem i koji je sedište američkog novčanog tržišta i svih poverilaca sa hipotekama na južnjačke plantaže, oduvek je bio izrazito »demokratski«, isto onako kao što je i Liverpul još i danas torijevski. *Seoski distrikti* države Njujork glasali su i ovog puta, kao i uvek od 1856. za republikance, mada ne sa istim žarom kao 1860. Sem toga, veliki deo stanovništva s pravom glasa nalazi se na frontu. Ako se saberu gradski i seoski distrikti, onda demokratska većina u državi Njujork dostiže svega 8000 - 10 000 glasova.

U Pensilvaniji, koja se dugo kolebala između vigovaca^[290] i demokrata a zatim između demokrata i republikanaca, demokratska većina iznosi svega 3500 glasova; u Indijani je još slabija, a u Ohaju, gde dostiže 8000 glasova, svoja mesta u Kongresu ipak su izgubili vođe demokrata i izraziti simpatizeri Juga, kao ozloglašeni Vallan-

digham. Irac vidi u crncu opasnog konkurenta. Vredni seljaci u Indijani i Ohaju mrze crnca skoro koliko i robovlasnika. Za njih je on simbol ropstva i poniženja radničke klase, a demokratska štampa svakodnevno ih zastrašuje da će »nigger« preplaviti njihove teritorije. Uz to, neraspoloženja zbog lošeg vođenja rata u Virdžiniji najglasnija su bila u ovim državama koje su isporučile najznačajnije kontingente dobrovoljaca.

Ali sve to ipak još ne dodiruje glavnu stvar. U vreme izbora Lincolna (1860) ni građanski rat ni pitanje emancipovanja crnaca nisu još bili na dnevnom redu. Republikanska stranka, tada u potpunosti odvojena od stranke abolicionista, nije najavila u svom izborom proglasu ništa sem jednog protesta protiv proširenja ropstva na teritorije, ali je istovremeno proklamovala princip nemešanja sa ovim institucijama u državama gde je ropstvo legalno već postojalo. Sa *emancipacijom robova* kao borbenom parolom Lincoln bi tada bezuslovno propao. Zato je i odlučno odbačena.

Sasvim drukčije je bilo u toku ovih upravo završenih izbora. Republikanci su pokrenuli zajedničku stvar sa abolicionistima. Oni su se strasno izjasnili za neposrednu emancipaciju, bilo radi samih sebe, bilo kao sredstvo za okončanje pobune. Ako se računa i ova okolnost, onda izgleda upravo iznenadujuća većina u Mičigenu, Illinoisu, Masačusetsu, Ajovi i Deleveru i vrlo značajna manjina koja je u državama Njujork, Ohajo i Pensilvanija glasala za njih. Pre rata bi ovakav rezultat bio nemoguć, čak i u Masačusetsu. Potrebno je još samo da vlada i Kongres koji će se sakupiti sledećeg meseca pokažu dovoljno energije da bi zajedno sa abolicionistima, koji su sada indentični sa republikancima, svuda stekli moralnu i brojnu prevagu. Intervencionističke namere^[291] Louis-a Bonaparte daju im podršku »iz inostranstva«. Opasnost leži jedino u zadržavanju takvih generala kao što je McClellan koji su, i ako se ostavi po strani njihova nesposobnost, izraziti proslavery men¹.

Napisano 18. novembra 1862.

Prvi put objavljeno u listu
«Die Presse», br. 321
od 23. novembra 1862.

Prevod s nemačkog

¹ pristalice ropstva

Karl Marx

McClellanovo smenjivanje

McClellanovo smenjivanje! To je Lincolnov odgovor na pobjedu demokrata na izborima.

Demokratski listovi su sa krajnjim samopouzdanjem najavili da će izbor *Seymoura* za guvernera države Njujork neposredno povući za sobom opozivanje *proklamacije* kojom je Lincoln u secesiji od 1. januara 1863. proglasio ukidanje ropstva. Njihova proročanska novinska hartija nije još čestito ni izašla iz štamparskih mašina, a njihovom omiljenom generalu — koji je bio njihov ljubimac zato što se «izuzev velikog poraza najviše plašio jedne odlučujuće pobjede»⁽²⁹²⁾ — oduzeta je komanda i on se povukao u privatni život.

Valja se podsetiti da je McClellan na onu Lincolnovu proklamaciju odgovorio protivproklamacijom, dnevnom zapovešću armiji kojom je, doduše, zabranio bilo kakve demonstracije protiv predsednikovih mera, ali se istovremeno potrudio da procure njegove sudbonosne reči: «Zadatak je građana da preko izborne kutije ispravljaju vladine greške i usmeravaju njene postupke.» McClellan, nalazeći se na čelu glavne armije Sjedinjenih Država, apelovao je, dakle, protiv predsednika na predstojećim izborima. Na tas je stavio težinu svog položaja. Ako se ostavi po strani ovakav pronuncijamento u španjskom stilu, svoje neprijateljstvo prema politici predsednika on i nije mogao upadljivije obelodaniti. Posle izborne pobjede demokrata preotao je Lincolnu jedini izbor, ili da se sam sroza dotle da bude oruđe kompromisne stranke naklonjene robovlasnicima, ili da je smenjivanjem McClellana liši podrške u armiji.

Zato je McClellanovo smenjivanje u *ovom* trenutku politička demonstracija. Ali to je i inače postalo neizbežno. *Halleck*, commander in chief,¹ u jednom izveštaju ministru vojnom optužio je McClellana za direktnu neposlušnost. Ubrzo posle poraza konfederalista u Merilendu, 6. oktobra, Halleck je, naime, izdao zapovest da se pređe

¹ vrhovni komandant

Potomak, naročito zato što je nizak vodostaj Potomaka i njegovih pritoka stvorio tada povoljne uslove za vojne operacije. McClellan uprkos ovoj zapovesti nije krenuo, pravdajući se da je armija usled nedostatka snabdevanja nesposobna za pokret. U navedenom izveštaju Halleck dokazuje da je to bio prazan izgovor, da je pred kome-sarijatom Istočna armija u poređenju sa Zapadnom uživala velike privilegije i da se ono što je u snabdevanju nedostajalo moglo preuzeti isto tako južno kao i severno od Potomaka. Ovom Halleckovom izveštaju priključen je još jedan u kome komitet, sastavljen da sprovede istragu oko predaje Harpers Ferija^[293] konfederalistima, optužuje McClellana da je nepojmljivo sporo koncentrisao trupe Unije koje su se nalazile u blizini tog arsenala oružja — dopustio je da se prevaljuje dnevno svega 6 engleskih milja (oko 1¹/₂ nemačke milje). Oba izveštaja, Halleckov i komitetov, našla su se u rukama predsednika pre izborne pobeđe demokrata.

McClellanovo komandovanje je već toliko puta opisivano na stranicama ovog lista¹ da je dovoljno ako se podsetimo kako je on strateškim okolišenjem nastojao da zameni taktičke odluke i kako je bio neumoran u otkrivanju generalštabno-znalačkih procena koje ga ne bi morale sprečiti ni da koristi pobeđe ni da preduhitri poraze. Kratki pohod na Merilend ovenčao ga je lažnim oreolom. Upravo ovde treba uzeti u obzir da je on opštu zapovest za pokret primio od generala *Hallecka* koji je izradio i prvi plan za pohod na Kentaki i da su pobeđe na bojnopolju postignute isključivo zahvaljujući podvizima nižih komandanata, naročito poginulog generala *Renoa* i *Hookera*, koji se još nije oporavio od svojih rana. Napoléon je nekada pisao svom bratu Josephu da je na bojnopolju opasnost svuda ista, ali da se u njenim čeljustima najpre nađe onaj ko pokuša da je izbegne. Izgleda da je McClellan shvatio ovaj aksiom, ali bez njegove korisne primene kakvu je Napoléon sugerisao svom bratu. U toku cele svoje vojničke karijere McClellan se *nikad* nije našao na bojnopolju, *nikad* pod vatrom, a to je svojevrsna okolnost koju posebno ističe general *Kearny* u jednom pismu koje je njegov brat objavio pošto je Kearny pod Pope-om poginuo u jednoj od bitaka pred Vašingtonom.

McClellan je umeo da iza maske ozbiljne uzdržanosti, lakonske ćutljivosti i dostojanstvene zakopčanosti prikrije svoju osrednjost. Upravo njegove slabosti obezbeđivale su mu puno poverenje Demokratske stranke na Severu i »lojalno priznanje« na strani secesionista. Među višim oficirima sticao je pristalice formiranjem generalštaba takvog obima kakav još nije poznat u analima istorije ratova. Deo starijih, nekadašnjih pripadnika Unijine armije i oficira školovanih u Vest Pointu, našao je u njemu podršku u svom rivalstvu protiv novoponiklih »civilnih generala« i u svojim potajnim simpatijama za »dru-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 335 - 338, 358 - 361 i 382 - 384.

gove« u neprijateljskom taboru. Najzad, vojnik je samo po pričanju znao za njegove vojne sposobnosti, dok mu je inače pripisivao sve zasluge komesarijata, a umeo je da priča i mnoge slavopojke o njegovoj uzdržanoj ljubaznosti. McClellan je posedovao jedan jedini dar neophodan za vrhovnog komandanta, a to je da stvori sebi popularnost u svojoj armiji.

McClellanov naslednik *Burnside* isuviše je nepoznat da bi se o njemu mogao izreći sud. On pripada Republikanskoj stranci. Nasuprot tome je *Hooker*, koji preuzima komandu nad specijalnim armijskim korpusom koji se nalazio pod McClellanom, neosporno jedan od najposobnijih mačeva Unije. «Fighting Joe» («Borbeni Joe»), kako ga nazivaju u trupi, imao je najveći udeo u uspesima u Merilendu. On je *abolicionist*.

Američki listovi koji donose vest o McClellanovom smenjivanju prenose i Lincolnovu izjavu da on ni za dlaku neće odstupiti od svoje proklamacije.

«*Lincoln* se», primećuje s pravom «*The Morning Star*», «prikazao svetu kao spor ali solidan čovek koji se probija izuzetno oprezno, ali nikad ne odstupa. Svaki korak u svojoj administrativnoj karijeri učinio je u dobrom pravcu i energično. Polazeći od odluke da ukine ropstvo na teritorijama, on je najzad dospao do konačnog cilja celokupnog «Pokreta protiv ropstva», do iskorenjivanja ove nemani sa tla Unije, i već mu pripada veličanstvena zasluga što je sa *Unije* skinuo svaku odgovornost za dalje postojanje ropstva.»

Naslov originala:

Die Absetzung McClellans

Napisano 24. novembra 1862.

Prvi put objavljeno u listu

«*Die Presse*», br. 327 od 29. novembra 1862.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Engleska neutralnost — O situaciji u južnim državama

Pregovori između ovdašnjeg kabineta i vlade u Vašingtonu oko krstarice »Alabama«⁽²⁹⁴⁾ još lebde u neizvesnosti, a već su počeli novi povodom ponovnog opremanja konfederalnih ratnih brodova u engleskim lukama. Profesor *Francis W. Newman*, jedan od teorijskih predstavnika engleskog radikalizma, objavljuje danas u listu »The Morning Star« napis u kome se, pred ostalog, kaže:

»Pošto se kod jednog engleskog pravника uverio u ilegalnost »Alabame«, američki konzul u Liverpulu uputio je lordu Johnu Russellu formalnu prijavu. Na to su konsultovani pravnici krune koji su opremanje »Alabame« takođe proglasili ilegalnim; ali sa istragom se otezalo sve dotle dok pirat nije uvatio priliku da umakne. U ovom trenutku cela jedna flota, sastavljena od više ili manje oklopljenih brodova, spremna je da u Liverpulu nasilno probije američku blokadu. Sem toga tu je i celo jato piratskih brodova koji tek što nisu krenuli da slede »Alabamu« u njenoj infamnoj karijeri. Da li će naša vlada i po drugi put da zažmuri i da sledbenicima »Alabame« izručiti izlazni pasoš? Bojim se da hoće. U svom govoru u Njukastlu gospodin Gladstone je rekao da je obavešten da će pobunjenički predsednik, čijeg je panegirika on izigravao, uskoro posedovati jednu flotu. Da li je to bio nagoveštaj o floti, koju su njegovi liverpulski prijatelji izgradili?... Lord Palmerston i Russell su kao torijevci, prožeti mržnjom protiv republikanizma koja krši sve obzire i dvoumljenja, dok gospodin Gladstone, možda premijer budućnosti, otvoreno ispoveda svoje divljenje prema krivokletničkim uzurpatorima koji su se zaverili da ovekoveče ropstvo i da ga propagiraju.«

Od listova koji su danas prispeli iz Amerike valjda je najinteresantniji organ konfederalista »Richmond Examiner«. List donosi opsežan članak o situaciji čije najvažnije pojedinosti prenosim u sledećem izvodu:

«Izvanredno i iznenadno povećanje neprijateljske mornarice preti najtmurnijim izgledima. Ovaj rod oružja dobio je takav opseg da nam u mnogo čemu izgleda opasniji od kopnenih snaga neprijatelja. Jenki raspolazu sada sa preko 200 ratnih brodova više nego prilikom izbijanja rata. Za sledeću zimu izvršene su velike pripreme za pomorske operacije, a pored već spremnih brodova u izgradnji je još oko 50 oklopljenih ratnih brodova. Imamo sve razloge da verujemo da jenkijevska flota, koja će za vreme ove zime napasti naše obale, daleko premašuje naoružanjem i načinom gradnje brodova svoje pretke. Ciljevi predstojećih ekspedicija su od najveće važnosti. Radi se o tome da nam se oduzmu poslednje pomorske luke, da se uspostavi potpuna blokada i, najzad, da se u južnim distriktima otvore tačke za invaziju kako bi se tamo početkom nove godine praktično sproveli akti o emancipaciji. Bilo bi ludo poricati prednosti koje se moraju povećati u korist našeg neprijatelja ako nam oduzme naše poslednje pomorske luke, ili se olako pomiriti sa ovakvom nedaćom u nadi da bismo neprijatelja još uvek mogli da tučemo vodeći rat u unutrašnjosti. . . . Budu li *Carlston*, *Savana* i *Mobil* jednom u ruci neprijatelja, blokada bi mogla da se sprovede sa takvom strogošću o kakvoj i pri svim sadašnjim patnjama ne možemo ni slutiti. Morali bismo napustiti svaku pomisao da sa ove strane Okeana gradimo flotu i morali bismo se podvrci iznova poniženju da naša brodogradilišta izručimo neprijatelju ili da ih sami uništimo. Naš veliki sistem železničke mreže u državama pamuka bio bi manje ili više razoren i prekasno bismo možda stekli iskustvo da bi se kopneni rat, u koji se polažu tako velike nade, morao da nastavi pod okolnostima kada postaje nemoguće održanje, snabdevanje i koncentrisanje velikih armija. . . . Ovi pogibeljni rezultati gubitka naših pomorskih luka ipak blede pred još većom opasnošću, najvećom opasnošću ovog rata — zaposedanjem tačaka u državama pamuka gde neprijatelj može da izvede svoj plan emancipacije. Preduzimaju se, naravno, veliki naponi da se izbegne neuspeh ove omiljene mere abolicionista i da se tako duh osvete, kojeg gospodin Lincoln do 1. januara drži začepljenog u jednoj flaši, ne raspline u bezazlenom šištanju soda-vode. . . . Pokušaj će sada biti učinjen na našoj najmanje branjenoj strani; srce Juga treba da se zatruje. . . . Predskazivanje buduće nesreće neprijatno odjekuje u ušima mase koja slepo veruje u vladu i razmetanje smatra za patriotizam Ne tvrdimo da su *Carlston*, *Savana* i *Mobil* u takvom stanju da se ne daju braniti. Naravno, postoji na Jugu čitava gomila vojnih autoriteta koji tvrde da su ove luke neosvojive, čak u većoj meri nego Gibraltar; ali vojnici i njihovi glasnogovornici već su isuviše često uljuljkivali naš narod u lažnu sigurnost. . . . Na isti način čuli smo da se govori i kad je bio posredi Nju Orleans. Po opisima, njegova utvrđenja prevazilazila su ona koja je Tir suprotstavio Aleksandru.^[295] Ali i pored svega, probudio se narod jednog lepog jutra i video lepršanje neprijateljskih zastava pred svojom lukom. . . . Stanje odbrane u našim lukama je tajna zvaničnih krugova. Ali opomene iz najnovije prošlosti nisu utešne. Pre nekoliko nedelja *Galveston* je gotovo bez borbe pao u ruke neprijatelja. Lokalnim listovima bilo je zabranjeno da pišu o odbrambenim sredstvima grada. Van toga nije se čuo nikakav poziv u pomoć koji bi dopreo do gluvih ušiju vlade. Narod se nije uzrujavao. Od njegovog patriotizma se tražilo da ostane neobavešten, da veruje vodama i da se podvrgne dekretima providenja. Na ovaj način u krilo neprijatelju pala je i jedna druga vrednost. . . . Metoda da se sve vojne stvari ogrću plaštom tajne dala je na Jugu loše plodove. Ona je mogla

da učutka kritiku i da zataška vladine greške. Ali neprijatelja nije zaslepila. Izgleda da je on uvek tačno obavešten o stanju naših utvrđenja, dok naš narod za njihovu slabost doznaje tek kad padnu u ruke Jenkija».

Naslov originala:

*Englische Neutralität —
Zur Lage in den Südstaaten*

Napisano 29. novembra 1862. god.

Prvi put objavljeno u listu

»Die Presse«, br. 332 od 4. decembra 1862. god

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Pismo uredništvu lista »Berliner Reform«

Uredništvu »Berliner Reform«

Anekdota^[296] o mom boravku u Berlinu 1861. godine, koja je ispričana u br. 83 Vašeg lista, pati samo od »jedne boljke« a to je da je izmišljena. Toliko radi činjeničke ispravke.

London, 13. aprila 1863.

Karl Marx

Naslov originala:

Brief an die Redaktion

der »Berliner Reform«

Prvi put objavljeno u listu

»Berliner Reform« br. 89

od 17. aprila 1863.

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Proglas Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu o Poljskoj^[297]

Nemačko udruženje za obrazovanje radnika u Londonu u sporazumu sa jednim agentom poljske nacionalne vlade^[298] poverilo je dole potpisanom komitetu da prikuplja novac za Poljsku među nemačkim radnicima u Engleskoj, Nemačkoj, Švajcarskoj i Sjedinjenim Državama. Ako Poljskoj na ovaj način ne može da se pruži znatna materijalna pomoć, može joj se pružiti velika moralna pomoć.

Poljsko pitanje je nemačko pitanje. Bez nezavisne Poljske, nema nezavisne i jedinstvene Nemačke; nema emancipacije Nemačke od ruske dominacije koja je počela sa prvom podelom Poljske.^[299] Nemačka aristokratija već odavno krišom priznaje cara za vrhovnog oca domovine. Nemačka buržoazija posmatra nemo, nepokretno i ravnodušno pokolj junačkog naroda koji još jedini štiti Nemačku od moskovske lavine. Deo buržoazije shvata opasnost, ali spremno žrtvuje nemački interesu nemačkih državnica čiji je opstanak uslovljen rascep-kanošću Nemačke i održanjem ruske hegemonije. Drugi deo buržoazije gleda na autokratiju na Istoku isto onako kao na vladavinu koja putem državnog udara nastaje na Zapadu, kao neophodni oslo-nac *redu*. Treći deo, najzad, toliko je zaokupljen važnim poslovima oko pravljenja novca, da je potpuno izgubio razumevanje i uvid u velike istorijske događaje. Svojim glasnim demonstracijama u korist Poljske^[300] prinudilo je nemačko građanstvo 1831. i 1832. Bundestag bar na odlučne korake. U korifejima takozvanog *Nacionalnog saveza*^[15] Poljska vidi danas svoje najljuće protivnike, a Rusija svoja najkorisnija oruđa. Neka svako sam prosudi u kojoj je meri ovo liberalno rusofilstvo povezano sa *pruskim vrhovima*.

Glasni protest protiv nemačkog izdajstva Poljske, a istovremeno i protiv izdaje Nemačke i Evrope — to je ono što nemačka radnička klasa u ovom presudnom trenutku dužuje Poljskoj, inostranstvu i svojoj sopstvenoj časti. Ona treba plamenim slovima da ispiše na

svoje zastave *uspostavljanje Poljske*, pošto je buržoaski liberalizam ovu slavnu parolu izbrisao sa svojih zastava. Engleska radnička klasa je požnjela besmrtnu istorijsku slavu time što je oduševljenim masovnim mitinzima osujetila ponovni pokušaj vladajuće klase da interveniše u korist američkih robovlasnika, iako je produžavanje američkog građanskog rata opteretilo milion engleskih radnika najstrašnijim patnjama i odricanjima.

Ako policijske mere onemogućavaju radničkoj klasi u Nemačkoj da u ovakvom obimu demonstrira u korist Poljske, one je ipak ni u kom slučaju ne primoravaju da neučestvovanjem i ćutanjem samu sebe pred očima celog sveta žigoše kao saučesnika u izdaji.

Potpisani komitet moli da se novčane pošiljke upućuju gospodinu *Bolleteru*, vlasniku lokala Udruženja br. 2, Nassau Street, Soho, London. Novcem će se raspolagati pod kontrolom Udruženja i o ovome će javno biti položen račun čim to dozvoli cilj ovog sakupljanja.

*Bolleter, Berger, Eccarius, Krüger,
Leßner, Limburg, Linden, Matzrath,
Tatschky, Troups, Wolff*

Prema letku

Friedrich Engels

Snaga armija u Šlezvigu

Uredniku lista »Manchester Guardian«

Gospodine, — Kruže najbesmislenije vesti o relativnoj snazi armija koje se bore u danskom ratu.^[301] Opšte je mišljenje da je nemačka vojska brojno toliko jača od danske da na jednog Danca dolazi najmanje tri Nemca. Da bih pokazao kako ovo malo odgovara činjenicama, predlažem da podnesem opširan izveštaj o snazi svake armije, bar što se tiče njene pešadije, jer bi u pogledu konjice i artiljerije sada bilo veoma teško dobiti tačne podatke.

Pre izbijanja neprijateljstava Danci su imali sledeće trupe u Šlezvigu:

Prva divizija; komandant general-lajtnant Gerlach:	Bataljoni
1. brigada, 2. i 22. pešadijski puk	4
2. brigada, 3. i 18. pešadijski puk	4
3. brigada, 17. i 19. pešadijski puk	4
Druga divizija; general-major Du Plat:	
4. brigada, 4. i 6. pešadijski puk	4
5. brigada, 7. i 12. pešadijski puk	4
6. brigada, 5. i 10. pešadijski puk	4
Treća divizija; general-major Steinmann:	
7. brigada, 1. i 11. pešadijski puk	4
8. brigada, 9. i 20. pešadijski puk	4
9. brigada, 16. i 21. pešadijski puk	4
	Svega bataljona 36
Ili po 800 ljudi u bataljonu	
(pun sastav iznosi 870 vojnika i oficira) oko	28 800 ljudi
Konjica, 4 ½ puka po 560 ljudi	2 500 „
Artiljerija, otprilike	3 000 „
	Ukupno danskih snaga 34 300 ljudi

Ovde nije uključeno nekoliko bataljona, kako operativnih tako i rezervnih, koji su bili upućeni u Šlezvig prvih dana februara a za koje je nemoguće ustanoviti ma kakve pojedinosti.

Austrijanci su poslali na ratište šesti armijski korpus koji se sastoji od sledećih trupa:

Brigada generala Gondrecourta:	Bataljoni
Pešadijski puk, pruski kralj.....	3
" " baron Martini	3
Bataljon strelaca br. 18	1
Brigada generala Nostitza:	
Pešadijski puk, belgijski kralj	3
" " veliki vojvoda hesenski	3
Bataljon strelaca br. 9	1
Brigada generala Thomasa:	
Pešadijski puk, grof Coronini	3
" " princ Holstein	3
Bataljon strelaca, broj nije naveden	1
Brigada generala Dormusa:	
Dva pešadijska puka i jedan bataljon strelaca, brojevi i imovina nisu navedeni	7
<u>Svega bataljona 28</u>	

Ili po 800 ljudi u bataljonu (što je za sadašnju organizaciju austrijske armije visoka procena)	22 400 ljudi
Konjica, oko	2 000 "
Artiljerija, oko	2 600 "
<u>Svega, oko 27 000 ljudi</u>	

Prusi su poslali sledeći kontingent:

1. Kombinovani armijski korpus princa Friedricha Karla:

Šesta divizija:	Bataljoni
11. brigada, 20. i 60. puk	6
12. brigada, 24. i 64. puk	6
Sem toga, 35. puk lake pešadije	3
Trinaesta divizija:	
25. brigada, 13. i 53. puk	6
26. brigada, 15. i 55. puk	6
7. bataljon strelaca	1
2. Gardijska divizija generala Mülbea:	
1. brigada, 3. i 4. puk pešadijske garde	6
2. brigada, 3. i 4. puk gardijskih grenadira.....	6
Gardijski strelci	1

Ili po 800 ljudi u bataljonu	32 800 ljudi
Konjica	3 000 „
Artiljerija	3 000 „
	<u>38 800 ljudi</u>
Sa Austrijancima	27 000 „
	<u>65 800 ljudi</u>
Celokupna saveznička armija	

Odnosno manje od dva saveznička vojnika na jednog Danca. Ako se uzme u obzir snaga danskih utvrđenja kod mesta Danovirke, Dipel i Fredericia, takva brojna nadmoćnost nije veća nego što se zahteva za osiguranje uspeha. Postoji gotovo isti obim nadmoćnosti koji su 1815. godine imali Wellington i Blücher nad Napoléonom.

Naslov originala:

The Strength of the Armies in Schleswig

Napisano u prvoj polovini februara 1864.

Prvi put objavljeno u listu

»Manchester Guardian« od 16. februara 1864. g.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Engleska vojna snaga protiv Nemačke

Nešto neverovatno se događa: Engleska preti Nemačkoj ratom.^[302] Prema »United Service Gazette«, magazinu u Pimlikou (London) i arsenalu u Vulviču, upravo su izdata naređenja da materijal neophodan za snabdevanje i naoružanje trideset hiljada ljudi drže u stanju pripravnosti i može se računati s tim da će se za nekoliko dana čuti da je kanalska flota krenula za Sund ili Belten.

O trenutno raspoloživoj vojnoj snazi Engleske obaveštava nas »The Army and Navy Gazette«. U broju od 25. juna kaže se:

Pomorska sila kojom raspolazemo i koja može odmah da digno sidro je sledeća:

	Konjskih snaga	Topova	Tonaža	Posada
»Edgar«, drveni brod	600	71	3094	810
»Warrior«, oklopni brod	1250	40	6109	705
»Black Prince«, oklopni brod	1250	41	6109	705
»Prince Consort«, oklopni brod	1000	35	4045	605
»Hector«, oklopni brod	800	28	4089	530
»Defence«, oklopni brod	600	16	3720	457
»Aurora«, drvena fregata	400	35	2558	515
»Gakatea«, drvena fregata	800	26	3227	515
»Wolverene«, drvena korveta	400	21	1703	275
»Research«, oklopni brod	200	4	1253	135
»Enterprise«, oklopni brod	160	4	993	121
»Geyser«, parobrod sa drvenim točkom	280	6	1054	175
»Assurance«, drveni brod	200	4	681	90
»Salamis«, parobrod sa drvenim točkom	250	2	?	65
»Trinculo«, drvena topovnjača	60	2	268	24

Dalje, da bi za plitke vode i tesnace *Istočnog mora* i danske obale imao posebne brodove sa plitkim gazom, admiralitet je izdao naređenje da u pripravnosti budu sledeći brodovi:

	Konjskih snaga	Topova	Tonaža	Posada
•Cordelia», drvena korveta	150	11	579	130
•Fawns», drvena korveta	100	17	751	175
•Racer», drvena korveta.....	150	11	579	130

Uskoro će biti završeni i brodovi koji su u izgradnji:

	Konjskih snaga	Topova	Tonaža	Posada
•Achilles», oklopni brod.....	1250	30	6121	705
•Royal Sovereign», brod sa oklopnim tornjevima	800	5	3963	500
•Caledonia», oklopni brod	1000	35	4125	605
•Ocean», oklopni brod	1000	35	4047	605

Tu su još mnogobrojni brodovi iz rezerve parobroda i oni iz obalne straže među kojima 15 topovnjača po 60 konjskih snaga i po dva teška topa.

Ovi poslednji bi, po mišljenju lista »The Army nad Navy Gazette«, bili toliko neprijatni neprijatelju koliko i obadi konju; ne bi ih se lako mogao otresti. (Kao da Prusi na Istočnom moru nemaju takođe 22 takva obada!)

Toliko govori list »The Army nad Navy Gazette« o floti. Bili smo prošle godine na palubi većeg broja brodova iz flote oklopnjača, a, sem toga, pažljivo smo pratili i njihovu sudbinu i probne vožnje. Ispostavilo se da nijedna od ovih oklopnjača ne može da se održi na pučini po burnom vremenu; »Prince Consort« zamalo nije nastradao zimus u Irskom kanalu za vreme jedne oluje koju bi svaki drveni brod lako izdržao. Ovi brodovi su, dakle, upotrebljivi samo za pojedine, unapred utvrđene poduhvate (pomorske bitke ili napade na kopnena utvrđenja) posle kojih se svaki put moraju vratiti u luku. Za blokade i ostalo ne vrede. Njihov oklop je većinom od 1/2 cola i optočen je valjanim čelikom različitog kvaliteta i spravljenog različitim metodama; u svakom slučaju sa jednom drvenom podlogom od dve stope, čak i kad je reč o brodovima koji su inače sasvim od gvožđa. Nijedan od tih oklopa ne može se suprostaviti čeličnom zrnu Whitwortha od sedamdeset funti koje je spreda ravno odsečeno, a većina ni Whitworthovoj čeličnoj bombi od sedamdeset funti i istog oblika kao i punjeno zrno. Sada se u Pruskoj liju izolučeni topovi koji imaju probojnu moć starih od četrdeset osam funti i koji su približno ravnopravni navedenim Whitworthovim topovima. Spreda

ravno odsečeno cilindrično čelično zrno (*bez konusnog vrha*), ispaljeno iz ovih topova, probiće ovaj oklop, čak i onda kad im je zadnja polovina šuplja i ispunjena eksplozivom. Ovim eksplozivnim zrnima *nije potreban nikakav upaljač* (kao što su pokazali Whitworthovi opiti) kad se ispale na čelični oklop; proboj kroz čelik izaziva tako visoku temperaturu, da se zrna užare i upale barut koji nose u sebi.

Naoružanje oklopnjača sastoji se potpuno od glatkih topova od šezdeset osam funti (kalibar osam coli), kao pobočnih oruđa, i Armstrongovog topa od sto deset funti (kalibar sedam coli), kao uzdužnih oruđa na pramcu i krmi. Neki od tih brodova imaju i topove od četrdeset funti i Armstrongove topove od sedamdeset funti sa boka, ali je pitanje neće li biti zamenjeni onima od šezdeset osam funti. Onaj stari od šezdeset osam funti je dostojan poštovanja, solidan i za svoj kalibar pogodan za rukovanje, vrlo dobro deluje sve do najmanje dve hiljade koraka, i svakako je najbolji top u celoj engleskoj floti. Nasuprot tome, Armstrongovi topovi sa stražnjim punjenjem su nepouzdati zato što se žljebovi cevi vrlo brzo optoče olovom usled slabo učvršćenog olovnog omotača na zrnu, i posebno zato što zatvarač nije dobar. On se sastoji od jednog četvorouglog čeličnog komada, koji se stavlja odozgo i dopire sve do nešto ispod dna cevi, a učvršćuje se zavrtanjem otpozadi. Setimo li se samo da je kod kalibra od sedam coli zrno teško 110 funti, a zatvarač samo 135 funti, shvaćemo da se ovaj posle nekoliko hitaca ne može više dobro da uglati zbog barutne čađi, pa zato i mora da izleti napolje, čim odozdo mogu da mu prodru gasovi od eksplozije. Ovo se redovno i događa i stoga ovi Armstrongovi topovi, i pored svoje preciznosti, ne uživaju dobar glas u floti.

«Royal Sovereign» nosiće u svoja četiri tornja ili kule pet vrlo teških topova čija svojstva još nisu poznata. Njegov oklop nema drvene podloge. Videće se da li ovaj brod nešto vredi i na otvorenom moru.

Manji i uopšte drveni brodovi imaju kao pobočna oruđa uglavnom glatke topove od trideset dve funte od 9 stopa 6 cola i 10 stopa dužine, — vrlo dobri topovi koji dobro podnose punjenje od $\frac{1}{3}$ težine zrna, što nije slučaj sa onima od šezdeset osam funti, i koji stoga pale vrlo sigurno za svoj kalibar. Ali, i na teškim brodovima nađu se na bokovima poneki laki topovi sa bombama od osam cola. Uzdužni topovi su ili od osam cola i glatki, lakše ili teže konstrukcije, ili su Armstrongovi topovi od 40,70 ili 110 funti težine zrna.

Gaz velikih oklopnjača je najmanje 25 stopa, tako da se u tom pogledu mogu ravnati sa linijskim brodovima i sasvim teškim freгатama. Stoga su oni u plitkim i suženim vodama beskorisni, pa i u dubljim plovnim vodama uskih zaliva i rečnih ušća u borbi protiv obalnih baterija i utvrđenja. Tu su opasni ako su topovi branilaca isuviše laki i ako mu zrna nisu od čelika. Moglo bi se posumnjati da

li bi pruski izljebljeni top od dvadeset četiri funte mogao da probije njihov oklop čeličnim zrnom. Ali, izljebljeni top od četrdeset osam funti to će u svakom slučaju postići ako mu je zrno od čelika i spređa ravno odsečeno, zatim ako izdrži punjenje od šestine do četvrtine težine zrna i ako mu je domet od šesto do osam stotina koraka. Izljebljeni topovi, koje od Kruppovog livenog čelika možemo sasvim lako dobiti, ubrzo bi, ako se rasporede na odgovarajućim tačkama, dovoljno onesposobili teške engleske oklopnjače za dejstvo prema našoj obali. Zrno mora jedino da bude čelično i cilindrično, bez ikakvog konusnog ili zaobljenog vrha, tako da čak i pri kosom udarcu zakači oštrom ivicom čelični oklop. Whitworth je sam pri udarnom uglu od preko pedeset gradi probio oklop ovakvim zrnom. Takođe je najbolje da se kod ovako teških topova sasvim odustane od bilo kakvih eksperimenata sa stražnjim punjenjem; iznad određenog kalibra oni su sigurno loši, a nema se vremena za dugotrajne opite.

Toliko o floti; čujmo šta »The Army and Navy Gazette« ima da nam kaže o raspoloživoj kopnenoj armiji:

Konjica. 4, 5, 6. puk gardijskih dragona; 1. i 2 (dragoni); 3, 4, 8 (husarski); 9 (ulanski); 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 (husarski) puk. Svaki po 650 ljudi, uključujući oficire, sve u svemu 10 700 ljudi.

Artiljerija. Deset baterija sa jahačima (po šest topova), 26 poljskih baterija (pokretnih), takođe po šest topova i 25 tvrđavskih baterija. Ukupno 216 poljskih topova i 13 700 ljudi.

Inženjerija. 20 četa i dve železničke čete, ukupno 2700 ljudi.

Pešadija. Prvi bataljoni 2, 3, 5, 6, 8, 10, 11, 13, 14, 24, 26, 29, 31, 32, 37, 41, 45, 49, 53, 58, 59, 60, 61, 64, 69, 73, 74, 75, 83, 84, 85, 86, 87. puka. Drugi bataljoni 1, 12, i 60. puka. Uz to dolaze i prvi bataljoni koji su na putu iz Amerike, i to 21, 39. i 62. puka, ukupno 39 bataljona. Ako se oduzmu čete u rezervi, ostaje u svakom bataljonu oko 780 ljudi spremnih za pokret ili ukupno 30 000 obučениh ljudi. Tome treba dodati i rezerve cele armije, ukupno do 18 000 ljudi kao prvu rezervu, i najzad gardijske trupe (1300 ljudi konjice i 6000 ljudi pešadije).

U svemu: konjica 12 000; artiljerija 13 700; inženjerija 2700; pašadija 54 000 ljudi. Ukupna snaga 82 000 ljudi. Ali, da bi se utvrdila borbena snaga, treba najpre da odbijemo 18 000 ljudi rezerve, zatim daljih 25 procenata za neefektivu i za trupe bez kojih se ne može ostati u samoj zemlji. Tada bi nam ostalo još oko 48 000 ljudi dobro obučениh i naviknutih na ratovanje, spremnih da idu bilo gde i da čine bilo šta, pod uslovom da ih pomoćna i upravna odeljenja podrže kako treba. Oko polovine ovog broja sačinjavala bi naredna rezerva regruta. Ne znamo u kom se broju okupila *mulicija* prilikom nedavno završenih ovogodišnjih vežbi, ali trebalo bi da je brojnija nego 1863, kada je 102 000 ljudi nastupilo prilikom inspekcije. Najzad dobrovoljci dostižu oko 160 000 ljudi.*

Toliko »The Army and Navy Gazette«. Ovoliko statistike je za danas dovoljno, jer ionako nameravamo da vašim čitaocima podne-

semo tačan izveštaj o engleskoj kopnenoj sili. Ali tu vaše nemačke trupe treba da se pripreme: ako se sukobe sa Englezima, imaće posla sa sasvim drukčijim protivnikom nego što su to, doduše valjani, ali neobučeni i nepokretni Danci.

Naslov originala:

Englands Streitmacht Deutschland gegenüber

Napisano 27. juna 1864. god u Mančesteru

Prvi put objavljeno u listu

»Allgemeine Militär-Zeitung«,

br. 27 od 6. jula 1864.

Prevod s nemačkog

FRIEDRICH ENGELS

Iz rukopisne zaostavštine

Friedrich Engels

Kinglake o bici na Almi^[303]

Kinglake-ova knjiga o krimskom ratu^[304] s pravom je u Engleskoj i izvan nje izazvala veliko uzbuđenje. Ona sadrži mnoštvo dragocenog i novog materijala, a i ne može biti drukčije, pošto je autor imao na raspolaganju dokumenta engleske vrhovne komande, bezbroj zabeleški engleskih viših oficira i ne manje memoara ruskih generala koji su ih, zapravo, za njega sastavili.^[305] Uprkos tome knjiga nije, što se vojnog prikazivanja tiče, nikakvo istorijsko delo, već je to roman; roman čiji je glavni junak vrhovni zapovednik lord Raglan, a krajnji cilj do apsurdna doterano idealizovanje engleske armije.

Kinglake-ov prikaz je sasvim podesan da u Nemačkoj izvrši veliki uticaj; dok učešće Francuza u pobedi na Almi^[306] svodi na minimum, prema Rusima postupa sa prividnom nepristrasnošću punom poštovanja, pozivajući se na već poznate izvore svih triju učesničkih nacija i uzdržavajući se posebno od francuskog bukaštva, zbog kojeg nam Thiers i kompanjoni izgledaju koliko odvratni toliko i smešni. Istina, i naši prijatelji, Englezi, umeju da galame, i mada svoje samohvalisanje proturaju nešto spretnije od Francuza, oni preteruju bar isto toliko koliko i Francuzi. Već stoga je od interesa da se sa prikaza pojedinih vojnih događaja u dvema dosad objavljenim sveskama o bici na Almi skine beletristički ogrtač i da se stvarno novi istorijski materijal izdvoji od ulepšavanja, rodomontada i pretpostavki kojima gospodin Kinglake ispunjava svoju sliku.

Tome još valja dodati da bitka na Almi ima sasvim poseban taktički značaj koji je dosad bio nedovoljno ocenjen. U ovoj bici sučele su se po prvi put od Vaterloa ponovo dve različite taktičke formacije, jedna koju su pretežno negovale sve evropske armije, i druga koju su odbacivale sve one, sem jedne — engleske. Na Almi je istupio engleski stroj protiv ruskih kolona i zbrisao ih bez naročitih teškoća. U svakom slučaju to je znak da stari stroj ipak još nije toliko prevaziđen kao što se to tvrdi u kontinentalnim taktičkim udžbenicima, i, u svakom slučaju, vredno je truda da se stvar malo bliže ispita.

I

Podaci o obostranoj vojnoj snazi su kod Kinglake-a krajnje površni. Za Engleze on je imao pri ruci zvanične podatke i na osnovu toga utvrđuje da je broj boraca: 25 404 pešadinaca i artiljeraca, oko 1000 konjanika i 60 topova. To bi moglo da se uzme kao autentično. Za Francuze navodi okruglu brojku od 30 000 sa 68 topova; uz to je bilo još 7000 Turaka. To je okruglo 63 000 saveznika sa 128 topova, što bi se uglavnom moglo uzeti kao tačno. Ali za gospodina Kinglake-a teškoće počinju s Rusima. Doduše, u Aničkovom *Ratu na Krimu* (nemački prevod, Berlin, Mittler 1857, prva sveska) imamo navode koji se očigledno zasnivaju na zvaničnim izvorima, i koji dosad ni u čemu bitnijem nisu osporeni, sa imenima i brojevima pukova, bataljona, eskadrona i baterija, prema kojima su Rusi na Almi imali 42 bataljona, 16 eskadrona, 11 kozačkih satnija i 96 topova u 10 $\frac{1}{2}$ baterija, ukupno 35 000 ljudi. Ali to gospodinu Kinglake-u uopšte nije dovoljno; on daje neke posebne navode, pri čemu se neprekidno poziva na autoritet Aničkova, a iz toga izvlači sasvim drukčije rezultate, ne smatrajući za vredno da iznese dokaze za svoje različite podatke. I inače je za celu knjigu karakteristično da se stalno citiraju svedoci kad se iznose notorne činjenice, a da se to brižljivo izbegava kad je reč o novim i smelim tvrđenjima.

Oba prikaza sasvim malo se razlikuju u pogledu pešadije. Aničkov navodi 40 bataljona na frontu, 1 bataljon strelaca i pola bataljona mornarskih strelaca; Kinglake pretvara ovu poslednju polovinu u dva bataljona i poziva se na Chodasiewicz-a (majora u pešadijskom puku Tarutino) koji ih je navodno video.^[307] Ovo je nevažno, jer Kinglake sam priznaje da ove trupe ni kod Rusa ne uživaju naročiti ugled. Sem toga on dve čete sapera koje se nalaze kod Aničkova pretvara u ceo bataljon i svuda ih ubraja u pešadiju.

Nasuprot tome, kod konjice već jače dolazi do izražaja Kinglake-ovo preterivanje. U toku celog izveštaja o bici svakom prilikom se naglašava da Rusi imaju na frontu »3400 ulana« i na svakom planu figurira jedna ogromna kolona iza ruskog desnog krila sa primedbom da se na tom području nalazi ruska konjica, od 3000 ljudi. Svaki čas nam se skreće pažnja na čudnovatu neaktivnost ovih 3000 ljudi i opasnosti usled njihove blizine za Engleze koji su imali svega nešto preko 1000 konjanika. Kinglake brižljivo izbegava da nas upozori da su trećinu ove konjice sačinjavali Kozaci o kojima svako zna da su nesposobni da se zbijeno bore protiv regularne konjice. S obzirom na veliko nepoznavanje vojnih prilika, koje se ispoljava u celoj knjizi, ovo grubo previdanje može se pripisati pre neznanju nego zloj nameri.

Kad se radi o artiljeriji prestaje kod Kinglake-a svaka kritika. Kako je rečeno, Aničkov navodi u svemu 96 topova — u 10 specijalizovanih lakih i teških poljskih baterija kojima treba dodati još 4

brodska topa sa zapregom. On zna tačno gde se za vreme bitke nalazila svaka od ovih baterija. Kod Kinglake-a figuriraju sve ove baterije (sa pojedinim manjim razlikama u brojevima), ali sem toga još i tri druge; 5. baterija 17. brigade, koja se pojavljuje i kod Aničkova, figurira kod Kinglake-a, naime, *dvaput* u originalnoj postavi, jednom na levom krilu (str. 231), a odmah zatim još jednom u glavnoj rezervi (str. 235)! Ovako i 3. baterija te iste 17. brigade, koja po Aničkovu *uopšte nije bila tamo*, figurira kod Kinglake-a *dvaput*, jednom na levom krilu (str. 231) i drugi put — ali sada kao »poziciona baterija« — u centru! Po dobro poznatoj organizaciji ruske artiljerije u vreme krimskog rata (uporedi Haxthausen, *Studije o Rusiji*), u svakoj artiljerijskoj brigadi bila je samo *jedna* teška baterija od 12 topova, a zatim, kada su baterije svedene na 8 topova, mogla je da postoji samo 1. i 2, *ali nikad i jedna 3.* teška baterija u brigadama. Sve to, međutim, ne tiče se našeg istoričara. Njemu je do toga da prikaže što većim junaštva Engleza na Almi; i zbog toga mu je trebalo što je moguće više ruskih topova. Dakle, svuda gde pronade neku bateriju, navedenu u ruskim izveštajima (koji su odreda, sem Aničkovljevih, neupotrebljivi kad su u pitanju ovakvi detalji), a Aničkov je ne pominje, odmah pretpostavlja da je nju Aničkov zaboravio i mirno je zbraja sa onima koje A(ničkov) navodi. Ukoliko nađe da se ista baterija u različitim izvorima pominje na dva različita mesta bojnog polja, mirno je računa dva puta i u najboljem slučaju pretpostavlja da se jednom mislilo na laku a drugi put na tešku bateriju.

Ali, i pri svim tim remek-delima, Kinglake dobij. ipak samo zbir od 13 1/2 baterija, svaka po 8 topova — ukupno 108 oruđa. No, kako mu je promaklo da su po Aničkovu 3 baterije 16. brigade organizovane još na stari način sa po 12 topova (vidi se kako površno taj čovek radi), to još uvek predstavlja u poređenju sa A(ničkovom višak samo) od 12. topova. Kinglake se mora, dakle, izuzetno potruditi da bi uzvišice Alme načičkao ruskim topovima. U tome će mu pomoći vojni poduhvati koji su Englezi svojim bombastičnim stilom nazvali »velika reduta«. Aničkov kaže o tome jednostavno:

«S desne strane puta postavljena je na vrlo povoljnom položaju baterija br. 1 iste (16) brigade koja je imala dobro pokrivenu zaleдинu.»

Kinglake takođe opisuje sasvim ispravno ovaj beznačajni poduhvat, ali mu i ne pada na um da bi pozadi mogli da stoje obični topovi od dvanaest funti, već tvrdi da su to bili teški topovi iz Sevastopolja. Chodziewicz doduše tvrdi da su tamo stajali topovi 2. baterije 16. brigade (on brka 1. i 2. bateriju), ali da kalibar topa i *haubice*, koji su još i sada u Vulviču, dokazuju da ova oruđa nisu pripadala regularnoj poljskoj artiljeriji (str. 233). Kinglake zna još više. Na str. 229 tvrdi sasvim određeno:

«To su bili topovi od 32 i haubice od 24 funte.»

U 1849. godini za vreme ustanka u Falačkoj bilo je vođa dobrovoljačkih odreda koji su uporno povlačenje svih korpusa uvek motivisali time da su obasipani vatrom »bombi od dvadeset četiri funte«. Pisac ovog teksta sigurno nije nikad očekivao da će gospodin Kinglake na Almi zarobiti haubice iz kojih su ispaljivane ove strahovite kugle. Šta te kugle od 24 funti . . .¹

II

. . . topovi, odvojeni rastojanjem od 1500 koraka od Canrobert-a, čija je divizija bila neutralisana ruskim topovima, dok je njegova sopstvena artiljerija pokušavala da ga dostigne okolišnim putem od najmanje pola nemačke milje; i najzad, princ Napoléon, koji je zaglavio u dolini 1200 koraka udaljen od Canrobert-a i koji je oklevao da prekorači reku. Zbog tolikog rascepkavanja svojih trupa na frontu od 6000 koraka i naročito zbog eksponiranog položaja Bosquet-a, maršal Saint-Arnaud se najzad ipak toliko uplašio da se latio očajničkog sredstva da uputi napred svoju celokupnu rezervu. Brigada Lourmel bila je upućena za Beuat-om, dok je brigada d'Aurelle pojačala princa Napoléona. Dakle, time što je Saint-Arnaud obe svoje rezerve dirigovao u pravcu oba ona defilea, koja su ionako već bila dupke puna trupama, doveo je do kraja rascepkavanje svojih borbenih snaga. Da nije sve to stajalo u francuskom zvaničnom izveštaju (u »Atlas historique de la guerre d' Orient«), jedva bi se moglo poverovati.

A kako je izgledalo na ruskoj strani i šta je izvuklo Francuze iz tog opasnog položaja?

Ruskim levim krilom komandovao je Kirjakov. On je prema Canrobert-u i princu Napoléonu imao u prvoj liniji 4 rezervna bataljona (pukovi Brest i Bjalistok), osrednjih trupa; u drugoj 4 bataljona puka Tarutino, u rezervi 4 bataljona Moskva i iz puka Minsk 2. bataljon koji je sa 4 topa (4. baterija 17. artiljerijska brigada) bio detaširan dalje levo radi osmatranja morske obale. Četiri bataljona Borodino, koja su takođe bila pod njegovom komandom, stajala su dalje istočno, pored samog puta za Sevastopolj, i borila se gotovo samo protiv Engleza, ako su uopšte bila angažovana drukčije nego strelci. Sve u svemu stajalo je, prema Francuzima 13 bataljona sa 8 topova.

Kada je Bosquet-ova kolona zaobilazenjem izbila na plato južno od Alme, knez Menšikov stigao je sam na levo krilo i priveo iz glavne rezerve preostala 3 bataljona puka Minsk, jednu pešadijsku i dve konjičke baterije kao i 6 husarskih eskadrona. Dotad je borba bila ograničena na pripucavanje i kanonadu; ruske mase većinom su se

¹ Nedostaju dve sledeće strane rukopisa.

bile nešto povukle, dok se francuske — Napoléon i Canrobert — još uopšte nisu pojavile na platou ili su stajale tako daleko (Bosquet, Bouat, Lourmel) da se isprva uopšte nisu mogle umešati u borbu. Kako su se trupe princa Napoléona toliko zaglavile u defileu da se još uvek nisu razvile, Rusima nije preostalo nijedno drugo mesto udara sem divizije Canrobert, zaklonjene ivicom platoa. Protiv nje formirao je sada Menšikov jednu monstr-kolonu od 8 bataljona Minsk i Moskva — dva bataljona frontalno i četiri bataljona u dubinu, a sve u kolonama za napad prema sredini. Pošto ga je centar pozvao natrag, on je predao ovu nespretnu masu Kirjakovu uz naređenje da odmah krene u napad. Kada se kolona približila na puškomet Francuzima, ovi

«nisu mogli više podneti teskobu kojom približavanje jedne velike pešadijske kolone» pritiskuje srce jednog kontinentalnog vojnika (str. 400).

Oni su se povukli još nešto niže padinom. Ali, u tom trenutku prispele su obe Canrobert-ove baterije zajedno sa Bosquet-ovom jednom udolinom nešto dalje desno; one su brzo nastupile i otvorile tako snažnu vatru po levom boku ruske mase da se ova odmah uputila u zaklon. Francuska pešadija nije je progonila.

Kirjakovljeva četiri rezervna bataljona »raspala su se«, kako se izrazio Chodasiewicz, pod vatrom strelaca i topova; teška gubitke pretrpela su i četiri bataljona Tarutino; osam bataljona monstr-kolone sigurno nisu bila u stanju da odmah obnove napad. Sada se pod vatrom svoje artiljerije na platou razvila pešadija d'Aurelle-a i Canrobert-a, a Bosquet joj se približio; najzad su i trupe princa Napoléona (čiji se 2. puk zuava već priključio Canrobert-u) počele da se uspinju. Premoć je postala nesrazmerna; ruski bataljoni, koncentrisani na visini telegrafskog stuba, topili su se pod unakrsnom vatrom francuske artiljerije; nazad je rusko desno krilo »preduzelo sasvim određeni pokret unazad«, kako kaže sam Kirjakov. Pod tim okolnostima prešlo je u povlačenje, a »da ga neprijatelj nije gonio« (Kirjakovi memoari u rukopisu).

Prema francuskim prikazivačima, tome je usledio opšti napad Francuza krunisan navodnim zauzimanjem na juriš telegrafskog tornja, pri čemu je došlo do borbe prsa u prsa, i tako je stvar dobila lep melodramatski završetak. O ovoj borbi Rusi nemaju pojma i stoga je K[irjakov] izričito i poriče. Verovatno je da je toranj bio zaposednut strelcima i da je morao da bude zauzet na juriš, a moglo je biti još sličnih ruskih boraca koje je trebalo proterati; ali za to naravno nije bio potreban nikakav juriš, a još manje trka cele jedne divizije, pa se svakako i u samom »Atlas historique« sa celom pričom grdno preteralo.

Time je bitka završena, a Saint-Arnaud je odbio zahtev Raglana da goni neprijatelja »budući da su trupe ostavile svoje rančeve s druge strane reke« (str. 492).

Junaštva o kojima su nam pričali posle bitke Saint-Arnaud a posle

toga Bazancourt^[308] svakako su se vrlo smanjila posle ovih prikaza. Cela francuska armija, koja je zajedno sa Turcima imala 37 000 ljudi i 68 topova. . .¹

III

Englezi su nastupili na levom krilu saveznika. Njihovu prvu borbenu liniju sačinjavale su divizija Evans i laka divizija Brown; a drugu liniju divizija England i vojvoda Cambridge. Divizija Cathcart, sa jednim detaširanim bataljonom i konjička brigada sledili su pozadi levo kao i rezerva iza levog krila koje kao da je visilo u vazduhu. Svaka divizija imala je 6 bataljona u dve brigade. Front za napad Engleza koji su se u selu Burliuk naslanjali na levo krilo princa Napoleona iznosio je oko 3600 koraka, tako da je na svaki od 12 bataljona jedne linije dolazilo 300 koraka.

Pošto su pristigle po blagoj nizbrdici iza Alme, kolone su zapale pod vatru ruskih baterija koje su naišle sa suprotne strane i po engleskom običaju prva linija se odmah razvila. Ipak, usled premalo odmerene dužine fronta dogodilo se da je desno krilo lake divizije bilo prekriljeno levim Evansove divizije; ceo jedan bataljon (7. puka) bio je tako istisnut iz bitke. Artiljerija je došla do ispred fronta. I u drugoj liniji razvila se divizija Cambridge, a kako su njeni bataljoni (gradijski i severnoškotski) bili snažniji, ona je sama popunjavala gotovo u potpunosti celu drugu liniju; divizija England ostala je u kolonama van domašaja topova, a isto tako i rezerva. Ruska vatra počela je oko pola dva. Dok se odvijao francuski napad, Englezi su pogođeni da se zaštite od vatre. U grmlju i vinogradima u dolini borili su se strelci potiskujući polako Ruse ispred sebe; u povlačenju ovi su zapalili selo Burliuk i time još više suzili engleski front za napad.

Englezi su imali protiv sebe celokupni ostatak ruske armije, to jest, 25¹/₂ (Aničkov) odnosno 27 bataljona (Kinglake) i 64 topa. Oni sami napadali su sa 29 bataljona i 60 topova; njihovi bataljoni bili su snažniji od ruskih. U prvoj borbi su Rusi imali oba puka Suzdal (krajnje desno krilo) i Kazanj (ili veliki knez Mihail Nikolajevič, desni centar), kojima se priključio i puk Borodino. U drugoj borbi pojavio se puk Vladimir, u specijalnoj rezervi puk Uglič, a u glavnoj rezervi puk Volinija, svaki po 4 bataljona; tome treba dodati još i zaštitni bataljon i marinske strelce.

Oko tri sata francuski napad razvio se utoliko što su Bosquet-ova i Canrobert-ova kolona stigle do platoa, dok je kolona princa Napoleona zastala u dolini; kao što smo videli, rezerve su takođe već bile upućene napred. U tom je Raglan naredio Englezima da krenu. Prednja linija se podigla i u stroju u kakvom se nalazila spustila se u dolinu.

¹ Nedostaje sledeća strana rukopisa.

Našavši se među vinogradima i u grmlju, trupe su brzo zapale u nered, čak i tamo gde su se, kao što je u Engleskoj propisano, razdvajale po vodovima u dvojne redove. Divizija Evans uputila je 2 bataljona i jednu bateriju desno oko zapaljenog sela, dok je sa ostatkom krenula levo uporedo sa putem za Sevastopolj. Ubrzo je tu dospela pod blisku vatru dve ruske baterije koje su bile postavljene za zaštitu puta i koje su zaustavile njene trupe, uprkos tome što su i same bile izložene vatri 18 engleskih topova. Ruska pešadija koja se nalazila nasuprot njoj sastavljena je bila od 4 bataljona Borodina i 6. zaštitnog bataljona; o njenom držanju nismo saznali ništa.

Laka divizija krenula je dalje levo napred. Nasuprot njoj stajala su 4 bataljona Kazanj desno i levo od 1. baterije 16. artiljerijske brigade koja se utvrdila iza jednog grudobrana; u drugoj liniji bila su 4 bataljona Vladimir, svi u kolonama, a po Kinglake-ovim navodima, čak u kolonama u po dva bataljona. Englezi su pregazili reku preko mnogobrojnih plićaka, već kako su se snašli i našli su na južnoj obali jedan prirodan uzan put između bedema (bermu), širok petnaest koraka, zaklonjen strmom kosinom visine 8-10 stopa; iza nje su se sakriveni ponovo mogli da formiraju. S one strane obronka teren se uzdizao blago i otvoreno prema bateriji udaljenoj oko 300 koraka. Ovde su ih strelci uznemiravali samo na pojedinim mestima; a i njihovi sopstveni čarkaši, retko postavljeni, protegli su se daleko ulevo i time oslabili ceo front. Ali, niti su slali napred strelce, niti su se pregrupisali; sam Brown odustao je od pokušaja i izdao je naređenje za napredovanje »oslanjajući se na hrabrost trupa« (str. 315). Dok je brigadir levog krila zadržao pri ruci dva bataljona da bi ih suprotstavio eventualnom bočnom napadu ruske konjice, preostala četiri, zajedno sa jednim bataljonom divizije Evans koji im se priključio (95. puk), krenula su protiv baterije, i to napola u stroju, napola u nesređenim grupama.

Tek što su stigli do prevoja, već su se sukobili sa obema kolonama Kazanskog puka. I ovde započinje naš autor jedan od najlepših diti-ramba neuporedivim britanskim trupama.

«Ovde se pokazalo da su sada, posle skoro četrdeset godina mira, naši vojnici posedovali onu neprocenjivu osobinu koja im ne dopušta da težinu jedne pešadijske kolone oseće na način na koji je osećaju stranci. . . oni su počeli, na engleski način, napola veselo napola mrzovoljno, da pucaju u glomaznu, solidnu masu koja im se svečano približavala. Kolona nije bila uznemirena, ali to je možda bio posebno izvežbani korpus, vođen nespretno ili loše. U svakom slučaju, njene vode nisu mogle utiskom o njenoj snazi da zbune one gomile engleskih mladića (lads) koje su joj veselo krenule u susret i dosađivale joj kuršumima. Uskoro se kolona zaustavila, počela da se povlači i iščezla iza jednog terenskog prevoja.» (str. 325)

Nećemo se dalje upuštati u ovo razmetanje, već ćemo samo napomenuti da je starost ovih »mladića« i »mladih trupa«, kako ih K[inglake] sa osobitom ljubavlju naziva — koje smo i sami često vidali

(33. puk koji se ovde borio baš neposredno pre njegovog upućivanja na Krim) na odluzenju 12-godišnjeg vojnog roka koji je na snazi u Engleskoj i čestim ponovnim pozivima na daljih 9 godina — u prosequ iznosila 27 godina, i da od krimskog rata i ustanka u Istočnoj Indiji, gde su ovi lepi pukovi bili uništeni, svaki engleski oficir uzaludno čezne da pod svoju komandu dobije ovakve stare »mladiće«. Uglavnom, ova kolona (istočna, na ruskom desnom krilu), čini se, da je posle jednog slabog napada bajonetima bila pokolebana čak i vatrom nesređenog stroja. Druga je krenula protiv 7. puka, ali je ubrzo dospela pod neprekidnu vatru koju je dugo izdržala ne razvijajući se, pri čemu je, naravno, pretrpela ogromne gubitke.

Tri engleska bataljona u centru pošla su na bateriju čija je paljba, čini se, oslabila i nije mogla da zaustavi napadače. Kad su se ovi dovoljno približili, da bi jurišali na topove, topovi su ispalili jednu salvu, dostojanstveno se digli u udaljili se. U rovu je nađena jedna haubica od 7 funti, dok je kapetan Bell iz 23. puka zaustavio i dovezao top od 32 funte sa zapregom od svega tri konja. Englezi su zaposeli spoljni grudobran rova i sakupljali su se levo i desno. Puk Vladimir približio se, ali umesto da bajonetima jurne na zbunjenu masu, zadovoljio se paljbom i zaustavio se. Glomazna kolona pod vatrom još uvek veoma rastegnutog fronta Engleza verovatno bi doživela istu sudbinu kao i Kazanski puk, ali u tom je među Englezima dva puta uzastopno odjeknuo signal za povlačenje koji je još dva puta ponovljen duž celog fronta; trupe sa pojedinih tačaka najzad su zajednički počele da se povlače, što je bilo izvedeno delimično mirno, ali delimično i u potpunom neredu. Četiri bataljona koja su ovde bila angažovana izgubila su ukupno 46 oficira i 819 vojnika.

Druga linija (Cambridge) sledila je sasvim polako i za vreme cele ove borbe još je forsirala reku i onda se sklonila iza pomenute berme. Tek tada je krenula napred. Najpre je napredovao centralni bataljon desne brigade, škotski gardijski strelci; ali njegovo levo krilo pregazili su pripadnici lake divizije koji su u bekstvu jurili natrag, njegovo desno krilo nije izdržalo vatru Vladimirovskog puka, pa je i taj bataljon, ostavljen bez podrške, uzmakao u neredu. To se događalo u vremenu kad je francuski napad zaglavio i kad se formirala kolona od osam bataljona protiv Canrobert-a.

Taj trenutak, kad je saveznicima svuda krenulo naopako, predstavlja za gospodina Kinglake-a pravi trenutak da nam prikaže čudo kakvo bi se moglo naći samo u 1001 noći i lorda Raglana obaviti dosad neslućenom slavom. Prešli bismo preko ovih okolnosti, ali one su ipak imale izvesnog uticaja na tok bitke, a određeni značaj dobile su i time što ovde Kinglake govori kao *očevidac* — doduše, krajnje nestručan.

Kad je engleski stroj krenuo preko reke u napad, jahao je Raglan sa svojim štabom kod spoja engleskog i francuskog stroja preko Alme i kroz klisuru na drugoj obali i pri tom ga je uznemirilo svega nekoliko usamljenih pucnjeva. Našao se pred nekim okruglim brežuljkom na

koji se ispeo i odatle je imao pregled nad svom ruskom vojskom postrojenom protiv Engleza po dužini, pa je čak mogao da otkrije i njene rezerve. Ma koliko izgledalo čudnovato da general jedne napadačke armije može bez ikakvog zaklona da se smesti na brežuljku s boka neprijatelju, ova stvar, sudeći prema mnogobrojnim svedocima, ne podleže sumnji. Kinglake, međutim, nezadovoljan time da svog junaka smesti neposredno ispred ili u produženju neprijateljskog boka, premešta brežuljak o kome je reč *iza* neprijateljskog fronta, između njega i ruskih rezervi, i omogućava lordu Raglanu da otud već samom svojom pojavom parališe celu rusku armiju. U odnosu na ovu tačku tekst knjige nije ni za dlaku melodramatičniji od crteža na kome jedna crvena zvezda, koja prikazuje lorda Raglana, 1200 koraka ispred engleskih linija a usred zelenih ruskih kolona koje ga bez daljeg respektuju, kao »gromovnik Zevs« diriguje bitkom.

Ovaj brežuljak — za koji se od nas ne može očekivati da odredimo tačnu poziciju, ali koji ipak nije stajao tamo gde ga je Kinglake premestio, — ovaj brežuljak je u svakom slučaju predstavljao dobar položaj za artiljeriju, pa je Raglan odmah zatražio da mu se upute topovi, a i pešadija. Kroz neko vreme stigla su dva topa, nekako istovremeno kad su Englezi zarobili i bateriju. Jedan od ovih topova je navodno proterao rusku glavnu rezervu (koja je prema K[inglake] bila udaljena samo 1100 koraka!), dok je drugi udario bočno po bateriji koja je štiti-tila most na putu za Sevastopolj. Posle nekoliko hitaca učutkana je ova baterija koja je ionako već dugo bila pod vatrom nadmoćne artiljerije sa fronta (18 topova) i tako je bio otvoren prelaz za diviziju Evans. Ova je postupno potiskivala rusku pešadiju koja se ovde borila uglavnom rastrkano i, u pratnji divizije England čija se artiljerija sjedinila s njenom, izvukla svoje topove na prvi greben.

U međuvremenu je vodila dalje ulevo divizija Cambridge odlučujuću bitku. Od tri gardijska bataljona njenog desnog krila, onaj srednji, bataljon škotskih strelaca, krenuo je preuranjeno i bio je odbačen u neredu. Onda su s desna gardijski grenadiri i s leva Coldstream-garda napali na grudobrane linije koju je ponovo zaposeo Vladimirski puk; između njih ostao je prostor fronta bataljona koji je trebalo da popune škotski strelci a koji je samo donekle bio pokriven ostacima ovog bataljona i lake divizije koji su se dalje pozadi ponovo sakupljali. Nasuprot tome, levo od Coldstreama napredovala su tri škotska bataljona Colina Campbella, takođe u stroju, a u ešalonima s desnog krila u najlepšem redu.

Nasuprot gardijskim grenadirima stajala su oba leva Kazanska bataljona koje je već paljba 7. puka poterala unazad, kao i dva leva Vladimiriska bataljona koji su sada vršili pritisak na upražnjeni prostor između grenadira i Coldstreama. Grenadiri su izdržali, povukli su levo krilo nešto unazad i vatrom su odmah zaustavili ovu kolonu. Jasno je da je za kratko vreme frontalna paljba toliko uzdrimala kolonu, da je čak grof Gorčakov koji je komandovao desnim ruskim krilom nije

više mogao sredi za napad bajonetima. Mala izmena fronta engleskih grenadira dovela je kolonu pod vatru njihove celokupne linije. Kolona se pokolebala i kad su Englezi krenuli u napad, ona se povukla. U međuvremenu oba ostala Vladimirska bataljona upustila su se u paljbu sa Coldstreamovim, sve dok najzad nije stigla škotska brigada na istu visinu. Četiri Suzdaljska bataljona na krajnjem desnom ruskom krilu približila su se sada do presudne tačke, do grudobrana baterije, ali za vreme ovog bočnog pokreta našli su se odjednom pod vatrom škotske linije i uzmakli su bez ozbiljnije odbrane.

General Kvizinski, glava 16. divizije, komandovao je sada desnim ruskim krilom, pošto je otišao knez Gorčakov koji je pao sa pogođenog konja. Engleska linijska formacija bila je za njega nešto toliko novo, da je izgubio svaku predstavu o snazi neprijatelja. U svojim memoarima koje pominje Kinglake on sam kaže kako je video Engleze da napadaju u tri linije, jedna za drugom, (to su očigledno bila tri škotska ešalona), pa je pri takvoj brojčanoj premoći morao da se povuče, pošto su napadi četiri Vladimirska bataljona već bili odbijeni. Četiri Uglička bataljona povukla su se samo toliko da prihvate one koji su bežali, artiljerija i konjica uopšte nisu bile upotrebljene, pa su Rusi mogli da se povlače, a da ih Englezi, koji su želeli da poštede svoju konjicu, ne gone. Divizija Cambridge nije izgubila ni 500 ljudi.

Ovde su se, dakle, u odlučujućem trenutku borila 6 bataljona divizije. Cambridge, uz podršku ostataka lake divizije, sve u svemu, 11 bataljona (dva leva krilna bataljona lake divizije docnije i nisu napredovala) protiv dvanaest ruskih bataljona, Kazanskih, Vladimirskih i Suzdaljskih; u stvari, ako dodamo još 4 Uglička bataljona, čije je učešće u borbi inače krajnje problematično, onda su se 11 bataljona borila protiv 16 ruskih bataljona, i porazila ih potpuno posle vrlo kratke borbe.

Autor čak tvrdi da cela borba postrojene pešadije nije trajala više od 35 minuta; u svakom slučaju bitka je oko četiri sata bila sasvim odlučena. Kako se objašnjavaju ovi brzi uspesi protiv u najmanju ruku podjednake, ako ne i jače pešadijske mase u jakom defanzivnom položaju?

Englezi sigurno nisu bili najbolje vođeni. Apstrahujući to što Evans nije učinio ni najmanji pokušaj da pride s boka neprijatelju, već se ograničio na iznurujuću frontalnu borbu, svakom mora biti jasno da vojvoda od Cambridge-a kao vođa druge borbene linije nije obavio ono što mu je bila dužnost. Kada je prva linija jurišala na baterijske grudobrane, druga nije bila tu da pruži podršku; stigla je tek pošto je prva bila odbačena, pa je morala da se lati posla ispočetka. Ali čim bi ma koji engleski komandant stigao do neprijatelja, a da pri tom nije primio nikakva suprotna naređenja, on ga je napadao, po mogućstvu povezano i sa susednim trupama, i tom je prilikom oba glavna napada pružalo onu odlučnost koja je obezbeđivala uspeh.

Nasuprot tome, Rusi su pokazali veliku nesigurnost u komandovanju. Tačno je da je Menšikov imao nesreću da se u toku odlučujućeg

perioda nađe daleko od glavnog poprišta; ali ni Gorčakov ni Kvizinski nisu — po njihovim sopstvenim izjavama — preduzeli bilo kakve mere da se energično suprotstave napadu. Prvi napad protekao je sa 4 Kazanska bataljona protiv pet engleskih i propao je; i drugi je, ponovo sa četiri bataljona (Vladimirska) propao; ništa ne znamo o nekom ozbiljnijem napadu 4 bataljona Uglič, a 4 Suzdaljska bataljona dopustila su da ih neprijateljska vatra iznenadi u bočnom maršu. A Volinij-ski puk koji se nalazio u glavnoj rezervi nije, izgleda, uopšte pomeren napred. Artiljerija je ubrzo učutala, a konjica nije učinila ništa. Da li iz straha od odgovornosti, ili po naređenju da se ne stavlja armija na kocku, uglavnom, na engleskom krilu Rusi se nisu poneli dovoljno energično i efikasno, što i slabijem borcu obezbeđuje pobjedu.

Ali radilo se sigurno još i o jednom drugom uzroku koji je olakšao Englezima pobjedu. Rusi su se borili u dubokim, gustim kolonama, a Englezi u liniji. Rusima je artiljerija nanela ogromne gubitke, a Englezima vrlo male čak i u dometu karteča. Kad su se pešadijske mase približile, samo je najžešći, nazadrživi napad bajonetima mogao da spase kolone od ubitačne vatre linije, ali svuda smo videli da napad zapinje i pretvara se u vatreni okršaj. Šta onda? Ako se trupe razvijaju pod vatrom, niko ne može reći kao će se to svršiti, a ostanu li u koloni — *jedno* vatreno oružje protiv *četiri* neprijateljska, — kolona je sigurno izgubljena. Ovo drugo događalo se u svakom pojedinačnom slučaju na Almi. Štaviše, jednom izložena vatri, kolona *nikad više* nije bila u stanju za odlučan nastup; a vatrena kolona *svaki put*. Oba protivnika — i Rusi i Englezi — bili su notorno loši u raštrkanoj borbi; bitku su na taj način odlučile isključivo mase; ako se i ne složimo Kinglake-om da su Englezi neka vrsta polubogova, ipak ćemo morati da priznamo da i u napadu i u odbrani na koliko-toliko otvorenom terenu linija ima značajne prednosti u odnosu na kolonu.

Cela moderna ratna istorija Engleza. . .¹

Naslov originala:

Kinglake über die Schlacht an der Alma

Napisano juna 1863. god.

Prema Dietz Verlag

Marx/Engels Werke, Band 15. str. 589 - 602.

Prevod s nemačkog

¹ Ovde se prekida rukopis

Friedrich Engels

Engleska armija⁽³⁰⁹⁾

»Allg[emeine] Mil[itär] Z[ei]t[un]g« je pre kratkog vremena u jednom iscrpnom razmatranju malog dela rasprave Petrie-a i Jamesa⁽³¹⁰⁾ opisala organizaciju engleske armije, a zatim u jednom drugom članku i položaj ove vojske u engleskoj državi. Preostalo je još da se ova armija posmatra u njenom istorijskom razvoju za proteklih sedamdeset godina, u njenom sadašnjem postojanju, njenom sastavu, pravilima unutrašnje službe, taktičkoj obuci i svojevrsnim oblicima vođenja borbe. To je cilj ovih redaka.

Engleska armija je za vojne posmatrače od sasvim posebnog interesa. Ona je jedina na svetu koja kruto i uporno ostaje pri staroj linijskoj taktici, u najmanju ruku utoliko pre što nikad nije ni poznavala kolone pod vatrenim dometom pešadije (izuzev u borbenom poretku defilea). Ona ne samo da otvara vatru po linijskom poretku, već samo tako prelazi i u napad bajonetima. Uprkos tome — ili možda upravo zbog toga — to je neosporno armija koja je pretrpela najmanje gubitaka. Svakako je vredno truda bliže ispitati način borbe jedne ovakve armije, naročito sada kad, na čuđenje celog sveta, postaje moguće ono u šta je bilo nemoguće poverovati: Engleska preti ratom nama, Nemcima.

I

Počinjemo, razume se, sa *pešadijom*. Robur peditum¹ je glavna snaga i glavni ponos engleske armije. Još od Williama Napier-a je postalo dogma u celoj Engleskoj da je masovna vatra jedne engleske linije nadmoćnija od svake druge trupe i da je britanski bajonet neodoljiv, a tačno je da Englezi, kao uostalom i ostali svet, svoje pobeđe duguju pre svega pešadiji.

Engleska pešadija ima 3 gardijska puka sa 7 bataljona, 109 linijskih pukova, od kojih oni od 1 do 25 imaju po dva bataljona, puk broj 60 (lovci) 4 bataljona, a svi ostali samo po jedan bataljon. Tome treba

¹ Elita pešadija

dodati lovačku brigadu sa 4 bataljona, sve u svemu 141 bataljon. Da li je broj bataljona u puku jedan ili dva — zavisi jedino od potrebe; čim okolnosti dozvole, drugi bataljoni prvih 25 pukova biće sigurno raspušteni. Oficiri napreduju i u puku, zbog čega često nastaju fatalni poremećaji, kao na primer sada, kod 13. puka, čiji je prvi bataljon na Jamajki, a drugi na Novom Zelandu.

Kao rezervne i elitne trupe smatraju se pre svega gardijske i osam gornjoškotskih pukova koji su uvek uspeali da opravdaju svoj ugled. Kao laka pešadija smatra se 9 takozvanih »lakih« i 5 »streljačkih« pukova, ali je, ipak, malo osobenosti po kojima bi se oni razlikovali od linij, skih, tako da samo 8 lovačkih bataljona stvarno predstavlja laku pešadiju. Pukovi broj 101 do 109, nekadašnji evropski pukovi Istočnoindijske kompanije, služe sada u Indiji.

Sem ovog 141 bataljona britanske pešadije, u zemlji postoje još različiti korpusi, na koje ćemo se kasnije vratiti, a i u kolonijama:

U Severnoj Americi: 1 bataljon i 2 čete britanskih trupa ..	1350 ljudi
U Zapadnoj Indiji: 4 bataljona crnaca i mulata	3700 „
Na Sv. Jeleni: 1 britanski bataljon	560 „
Na Malti: urođenička tvrđavska artiljerija	640 „
Na Rtu Dobre Nade: lovačka konjica, 5/6 Hotentota, 1/6 Evropejaca, većinom Nemaca i Švajcaraca	900 „
Na Cejlonu: 3 bataljona urođeničkih lovaca	1460

	8610 ljudi

Najzad, u Indiji urođenička armija, 151 bataljon, sve zajedno 110 000 ljudi. Ove trupe su sa manjim izuzecima pod komandom britanskih oficira i njihova organizacija je veoma slična engleskoj liniji. Samo u indijskoj armiji ima dosta osobenosti sačuvanih još iz vremena Istočnoindijske kompanije; ona, na primer, ne poznaje kupovanje položaja, ^[311] bar ne zvanično, mada se slične stvari indirektno i tamo događaju.

Od engleske pešadije bilo je 5. februara ove godine u Indiji 58 bataljona, u Kini 3, na Mauricijusu (Isle-de-France) 2, na Rtu 4, u Kanadi i ostalim severnoameričkim posedima 12, na Bermudima 1, Zapadnoj Indiji 2, Novom Zelandu (radi rata sa domorocima^[312]) 10, Gibraltaru 5, Jonskim ostrvima 4, Malti 5, u Engleskoj i na povratku u zemlju 42. Od ovih poslednjih u Londonu je bilo 6, u logoru u Olderšotu^[313] 9, u Portsmautu, Plimutu i Doveru 10, u Džersiju 1, u unutrašnjosti Engleske 2, u Škotskoj 2, u Irskoj 10, na povratku 2. Ovde se vidi moćna pordška koju flota pruža armiji; bez njene zaštite i brzih transportnih sredstava koje ona obezbeđuje, ovi slabi garnizoni ni izdaleka ne bi bili dovoljni. A tamo gde pomoć flote može biti samo mala, kao u Indiji ili Kanadi, nalazimo jake posade, a isto tako i na strateškim položajima u Sredozemnom moru, gde treba biti pripremljen za borbe sa evropskim trupama.

Ranije je bilo pravilo da se gardisti samo u slučaju rata šalju van zemlje; međutim, sada se nalaze dva bataljona u Kanadi.

Ukupna jačina aktivne pešadije iznosi sada 133 500 ljudi; dakle, 884 čoveka prosečno po bataljonu koji su podeljeni na po 10 četa, svaka sa jednim kapetanom, jednim poručnikom i jednim zastavnikom (ensign, slično našem mlađem poručniku). Sem toga, svaki bataljon, sem gardijskih, ima još dve rezervne čete za uvežbavanje regruta; 6 do 8 ovih rezervnih četa sačinjavaju jedan rezervni bataljon kojih ima 23 u ukupnoj jačini od oko 18 000 ljudi. Ove rezerve nalaze se sve u zemlji, većinom na obali ili u blizini nje. Ukupna jačina engleske pešadije je nešto preko 150 000 ljudi.

II

Oficiri se regrutuju iz svih obrazovanih klasa nacije. Od kandidata se ne traži mnogo školskog teoretskog obrazovanja; zahtevi koji se postavljaju na propisanim ispitima izazvali bi smeh jednog pruskog čelnog zastavnika. Međutim, sve više se traži da se u armiju dovedu mladi ljudi iz vojne škole u Sendherstu^[314], naime, tako što se onima koji najbolje polože ispite zastavnička mesta dodeljuju *bez kupovine*. Traži se samo malo poznavanja jezika, pri čemu je kandidatima prepuštena velika sloboda izbora između više evropskih i indijskih jezika; sasvim su minimalni zahtevi u pogledu matematike; nasuprot tome, dobar, jasan, jednostavan način izražavanja u praktičnim pismenim sastavima iz engleskog mnogo je više cenjen nego kod nas, gde gotovo svaka nemačka armija piše na svom posebnom nemačkom, pa čak ne uvek ni na nemačkom koji bi odgovarao zdravom ljudskom razumu. To da se ne pita za politička mišljenja, samo po sebi je razumljivo u jednoj zemlji gde su gotovo podjednako zastupljene obe glavne stranke aristokratije; najveća vojnička porodica Engleske, Napier-ovi, sastojala se i sastoji se od sve samih radikala. Uopšte, više se gleda na ljudski karakter nego na znanja, a kako engleski oficir sa sigurnošću može računati da bude prekomandovan u svaki kraj sveta i da ubrzo bude poveden u vatru, može se bez daljeg poverovati da engleska armija nije — u onoj meri u kojoj su to mnoge druge armije sklonište za ljude kojima nedostaju gotovo sve telesne i moralne osobine potrebne za vojnika. Ali ovo je i glavna garancija za jedan dobar oficirski kor; jer, uprkos svim navedenim lepim pravilima, nigde nema više nepotizma i porodičnog protekcionizma nego u engleskoj armiji. Bez uticajnih veza niko ne dospeva u oficirski kor i bez novca ne napreduje niko ko nema sreću da njegov pretpostavljeni pogine u borbi. Svakako, ima i ovde časnih izuzetaka; sin jednog obučara iz Glazgova umro je, prošle godine, kao feldmaršal lord Clyde, pošto je ponovo osvojio izgublenu Indiju; ali siromašni Colin Campbell morao je zato još 1807. da učestvuje kao oficir u pohodu na Buenos Ajres, a bio je 1854,

kada je krenuo za Krim, tek pukovnik. A bez jednog dalekog rođaka, koji je komandovao pukom, nikad ne bi postao oficir.

Engleski oficiri, naročito oni u samoj zemlji, sačinjavaju veoma ekskluzivan kor. Oni, kao i u Pruskoj, imaju čak i svoj dijalekt ili tačnije akcent i održavaju veoma malo veze sa građanima u kojima su njihovi garnizoni. Ovoj izolovanosti doprinosi i to što neoženjeni oficiri stanuju u kasarni (tj. u posebnoj sporednoj zgradi u kasarnskom krugu) i što moraju da budu za zajedničkom oficirskom trpezom. U jednoj zemlji gde se armija u pogledu svih krivičnih predmeta koji nisu strogo vojne prirode nalazi pod građanskim pravosuđem, zajedničko stanovanje u kasarni je neminovno. Mladi oficiri se strogo kažnjavaju za razne gluposti počinjene u gradu koje bi ih mogle dovesti u koliziju sa civilnim valstima; ali zato vlada prilično velika sloboda u samoj kasarni. Ženskih poseta razne vrste ima stalno, valjano se pijanči i zabavlja, a mlada gospoda zbijaju među sobom i najgrublje šale. Ako se među njih uvuče pritvorica, utoliko gore po njega. Pre nekoliko godina dovele su čak do skandaloznih pretresa pred vojnim sudovima neke od ovih practical jokes¹ koje su u pojedinim pukovima doterane do ekscesa, pa su posle toga izdate stroge zabrane; ali u stvarnosti se većinom potpuno odobravaju ovakve šale, glavno je samo da se izbegne javni skandal. Za oficirsku trpezu vlada prilaže godišnje 25 funti sterlinga po četi; ona treba da se održava pristojno, ali i štedljivo, s tim da neimućan oficir nikad ne dođe u položaj da troši preko svojih mogućnosti. Ali, uprkos tome, ima dovoljno prilike da se novac potroši i zeleniši — Jevreji guraju ovde sa svojim menicama i priznanicama uz garanciju lične časti isto toliko mladih oficira u nesreću koliko i druge.

Ovakav način života daje poseban pečat ponašanju engleskog oficira. Prema civilu — mada van službe i sam gotovo uvek nosi civilno odelo — oficir je većinom otmeno uzdržan; na nadmeno, neskromno držanje prema svemu što je građansko nailazi se izuzetno u garnizonskim gradovima, kao u Portsmautu, ili u streljačkim školama, gde su mnogi oficiri zajedno i daju ton takvom ponašanju. Uglavnom, oficir treba da dokaže da je on »oficir i džentlmen«; u svakom trenutku on može da bude izveden pred vojni sud, da bude otpušten ili čak uništen »radi ponašanja koje ne odgovara jednom oficiru i džentlmenu«, a to se događa bez ikakve milosti, čim neki oficir svojim ponašanjem izazove javni skandal, osim ako je prethodno sam dobrovoljno podneo ostavku. Zataškavanja javnih skandala, kakvih je po našim obaveštenjima bilo u Nemačkoj, u Engleskoj nisu mogućna, a duh armije time može samo da dobije.

Pravo oficira da van službe nose civilno odelo, ma koliko to nama Nemcima bilo neuobičajeno, ima i svojih dobrih strana i Engleska dovoljno dokazuje da to ni najmanje ne utiče nepovoljno na vojnički duh oficira. Uostalom, treba napomenuti da se u glavnim garnizonskim

¹ grubih šala

mestima, kao u Čatamu, Portsmautu itd., gde je mnogo službe, oficiri takođe retko pojavljuju u civilu.

Dvoboj je iz engleske armije sasvim iščezao. Poslednji dvoboj između dva oficira održao se pre dvadeset godina između zeta i šuraka, jednog majora i jednog poručnika; major je poginuo, a poručnik je pred porotom oslobođen zbog nečuvene provokacije kojoj je prethodno bio izvrgnut. Nazori o časti koji su usađeni u engleskom oficirskom koru — a najvatreniji pobornik tih nazora bio je sam Wellington — počivaju na osnovnom shvatanju da je onaj koji drugog bez razloga vredi obećastio sebe a ne uvređenog, i da će svoju čast oprati samo time što će ispraviti nepravdu koliko god je to u stanju. Dakle, onaj ko prvi uvredi nekog druga dolazi pod optužbu da se ponašao nedostojno jednog džentlmena, ako ne ispravi nepravdu koju je učinio ili ako je nepravda uopšte takve prirode da je ne može ispraviti; vojni sud brzo sređuje stvar. Ovakvo shvatanje može izgledati prilično čudno izvesnim krugovima, naročito u pruskoj armiji, ali u sebi ima mnogo više zdravog razuma nego što je to slučaj sa fantastično preteranim duell-point d'honneur¹ mnogih ljudi. A da osećanje vojničke časti pri tom može sasvim dobro da se očuva, dokazuju sami engleski oficiri koji u tom pogledu ne moraju da se plaše nikakvih upoređenja.

Napredovanje u puku odvija se uvek po godinama službe, što je povezano i sa kupovanjem položaja, i to na sledeći način: čim se isprazni neko mesto, najstariji oficir prethodnog čina ima pravo da bira da li će ga kupiti li ne; ukoliko odbije, što se događa isključivo usled pomanjkanja novca, na red dolazi drugi najstariji po redu itd. Ovo kupovanje položaja je sigurno jedna od najgorih ustanova u engleskoj armiji, tačka sa kojom se inostrani vojnici nikad neće pomiriti. Ta stvar ostaje neukusna i za osudu, čak i ako se uzmu u obzir sve olakšavajuće okolnosti koje Englezi navode u njenu odbranu: da time mlađi oficiri brže stižu na više položaje, da je to nasledena ustanova koju je teško ukinuti itd. Za englesku armiju jeste i ostaje sramota što nije mogla da prevaziđe ovaj sistem, a svakako je u najvećoj meri na štetu duha oficirskog kora da valjani oficiri budu zaboravljeni na niskim činovima zato što imaju samo platu a ne i kapital.

Cena ukaza za jednog zastavnika (tj. potporučnika) je kod linijske pešadije 450 funti sterlinga (3000 talira); unapređenje zastavnika za poručnika staje još 250 funti (1700 talira); ukaz za kapetana još 1100 funti (7030 talira); ukaz za majora još 1400 funti (9030 talira); za potpukovnika još 1300 funti (8700 talira). Ovaj ukaz dakle, summa summarum vredi 4540 funti sterlinga, ili preko 30 000 talira, koje nosilac inače dobije natrag od svojih naslednika u službi čim bude unapređen za majora. U gardi i konjici cene su još daleko više; u artiljeriji i inženjeriji ne postoji kupovina činova. Umre li oficir, gubi se ceo uloženi kapital i sledeći po starešinstvu zauzima njegov položaj bez kupo-

¹ duelom časti

vine. Od mesta pukovnika dalje nema više kupovine; svaki potpukovnik, koji na tom činu odsluži 3 godine postaje po sili zakona pukovnik. Pod pretnjom otpuštanja zabranjeno je plaćati iznad utvrđene cene za jedan oficirski čin, ali to se, naravno, događa.

Inače, kako se za polaganje zastavničkog ispita ne traže nikakva vojna znanja, pre unapređenja za poručnika i kapetana treba polagati poseban ispit koji se ograničava na praktičnu službu, službene propise, vojno zakonodavstvo i egzercir. Teoretska znanja iz taktike se ne traže.

Oficiri u gardi imaju viši rang; zastavnik ima rang poručnika, poručnik kapetana, kapetan potpukovnika. Ovo izaziva mnogo nezadovoljstva u trupi.

Unapređenje od podoficira za oficira događa se samo izuzetno. U svakom bataljonu glavni rutinski posao otpada na tri oficira: adutanta, konačara i blagajnika. Stoga se na ova mesta često postavljaju stari pouzdani podoficiri koji onda takođe nikad ne napreduju dalje od poručničkog čina koji im se besplatno dodeljuje. Inače, samo u retkim slučajevima neko biva unapređen u oficirski čin zbog izuzetnih zasluga na bojnopolju. Karakter engleske stajaće vojske, koji uslovljava vrlo jaku mešavinu prostačkog i grubog elementa, a samim tim i ponašanje u trupi i neophodna vrsta discipline iziskuju da oficiri od samog početka pripadaju višoj društvenoj klasi nego vojnici. Distanca između oficira i vojnika je, otud, u Engleskoj izrazitija nego bilo gde drugde. Zbog toga je napredovanje od redova ovde vrlo otežano i ostaće uvek samo retki izuzetak, sve dok potraje kupovanje činova, s jedne, i sistem regrutovanja, s druge strane. U Engleskoj se ne može dogoditi da obrazovani mladi ljudi stupaju u armiju kao dobrovoljci, da bi služili radi napredovanja, kao što se to u Pruskoj ili Francuskoj tako često događa; karakter trupe je takve vrste da bi se svuda verovalo da se mladi čovek odlučio za vojnički poziv iz sasvim drugih motiva koje on radije prećutkuje. Stoga je sasvim pojmljivo što se engleski oficirski kor sastoji gotovo isključivo od ljudi koji su odgajeni kao džentlmeni i da vojničke mase pokazuju više poštovanja prema oficirima koji su im već od ranije »prirodno pretpostavljeni«, kako se to kaže u Engleskoj.

U skladu s tim je hladan i poslovan i ton koji vlada između oficira i vojnika. Obe klase su međusobno povezane upravo samo odnosom naređivanja i poslušnosti. Nema ni poverljivosti ni šala ni izliva besa. Oficiri retko upućuju direktno hvalu i grdnju vojnicima, pa i to uvek istim mirnim, poslovnim tonom. To se, razumljivo, tiče samo službenih odnosa na egzerciru itd; nasamo mogu engleski oficiri da psuju¹. . . o čemu bi njihovi momci mogli dosta da ispričaju.

Jedna od sasvim neobičnih ustanova engleske vojske je to da oficir može imati dva čina: niži u svom puku i viši u armiji. Ovaj drugi

¹ sledeće dve reči su nečitke

čin, ako je dodeljen za stalno i bezuslovno, zove se brevet-rang. Tako može jedan kapetan da bude u armiji brevet-major ili brevet-potpukovnik; čak se događalo (naročito kod komandira indijskih neregularnih trupa) da su oni u svom puku bili samo poručnici, a u armiji majori. Ovakav brevet-kapetan i brevet-major obavlja u svom puku službu kapetana, ali se u garnizonskoj ili logorskoj službi ubraja u štabne oficire. Ovaj viši čin može se dodeliti samo za određeno vreme, ili za određenu koloniju, ili za ratno poprište. Tako su za poslednjih 10 godina mnogi pukovnici naimenovani za »brigadne generale« ili i »general-majore« dok je trajao krimski rat ili dok su boravili na Levantu, a i u Indiji. Ovaj sistem je sredstvo da se, uprkos poreklu, pojedini povlašćeni ili izuzetno sposobni ljudi dovedu na više položaje; ali, jasno je kao na dlanu da iz toga proizilaze mnoge neprijatnosti i zabune. Englezi na Krimu nikad nisu mogli da objasne Francuzima da neko može istovremeno da bude kapetan i major.

U napredovanju važi pravilo da niko ne može postati kapetan ako prethodno nije najmanje dve godine službovao kao zastavnik i poručnik, a niko major ko šest godina nije bio oficir.

Vojno obrazovanje oficira, ukoliko ne potiču iz škole Sendherst, sprovodi se u vodnoj i četnoj obuci, isto kao i za vojnike; tek posle ispita pred komandiroom bataljona oni se oslobađaju egzercira i raspoređuju na službi kao oficiri. Svi potčinjeni oficiri jednog bataljona se jednom godišnje, pre nego što počne proletnji egzercirni kurs bataljona, formiraju pod komandom jednog štabnog oficira u jedan vod i u toj postavi, sa puškom u ruci, moraju u potpunosti da prođu vežbe iz strojeve, vodne i četne obuke. Ali reklo bi se da se to najčešće sprovodi vrlo površno.

III

Kao što je poznato, podoficiri i vojnici se popunjavaju vrbovanjem, i to isključivo iz Velike Britanije i Irske. Samo 100. puk vrbuje se u Kanadi. Služba vrbovanja je pod general-adjutantom armije i odvija se na dva načina: prvo, pojedini pukovi i rezervni bataljoni mogu vrbovati u sopstvenim garnizonima; i drugo, nezavisno od toga postoji organizovana služba vrbovanja za celu zemlju, podeljena u tu svrhu na devet okruga (Engleska 4, Škotska 2, Irska 3). Svaki taj okrug je pod inspekcijom jednog štabnog oficira (obično brevet-pukovnika) i po potrebi se deli na manja područja pod upravom poručnika ili kapetana. — Sve u svemu ovu službu obavlja: 8 štabnih oficira, 9 adjutanata, 9 blagajnika, 9 lekara, 11 nižih oficira za vrbovanje (za pola plate), 8 narednika, 48 podoficira i neophodan broj vojnika. Sem toga, garda vrbuje još posebno za popunu svojih redova. Pravo je svakog regruta da bira jedinicu kojoj će pristupiti. Samo je poželjno da se po mogućstvu svaka jedinica popunjava iz grofovije čije ime nosi.

Stranci se primaju samo sa posebnom dozvolom pa se često propuštaju kao »Škotlandci«.

Kao rasadnik za front služi u ratno doba prvenstveno milicija; za onaj broj ljudi koji je svaki put strogo određen i koji iz milicije prelazi u redovne trupe, oficir dotičnog puka milicije prima čin redovnih trupa. Za vreme indijske pobune 1857. išlo se čak tako daleko da je svakom tadašnjem ili ranijem štabnom oficiru koji je sakupio 1000 regruta, dodeljen čin potpukovnika.

Svaki regrut ili kapitulant¹ dobija gratis svu opremu i kaparu, koja je različita već prema tome kolika je potreba za regrutima, ali koja nikad nije ispod 1 funte, a vrlo retko iznad 10 funti sterlinga (67 talira). Česte su i razlike među različitim delovima trupa; najviše se plaća za inženjerske trupe, jer se ovde mogu upotrebiti samo naj-sposobniji ljudi. Kapara se delimično plaća prilikom potvrde, a većim delom tek prilikom stupanja u puk i kad regrute preuzme njihov starešina. Potvrda se sastoji u tome što će se regrut tek posle 24 časa izvesti pred upravnog sudiju, gde će položiti zakletvu da je on dobrovoljno pristupio i da njegovom ulasku u armiju nema nikakve zakonske prepreke.

Za konjicu, artiljerijske vozače, inženjerske trupe, komoru i za pešadiju u Indiji, Kini, Australiji i na Svetoj Jeleni uzimaju se regruti u starosti od 18 do 25 godina, a za ostalu pešadiju od 17 do 25 godina. Telesna visiha je ovako utvrđena:

Konjica; gardijski kirasiri: 5' 10" do 6'²
 pukovi teških dragonera: 5' 8" do 5' 11"
 srednji dragoneri i ulani: 5' 7" do 5' 9"
 husari: 5' 6" do 5' 8"

Artiljerija; tobdžije: minimum 5' 7" , a ispod 18 godina 5' 6"
 vozači: 5' 4" do 5' 6"
 zanatlije: minimum 5' 6"

Pešadija; minimum za gardu: 5' 8¹/₂", a za trupu 5' 6".

Ipak, ovaj minimum je vrlo promenljiv; svaka ozbiljnija opasnost od rata odmah primorava vladu da ga spušta, pa je čak činjenica da će skraćanjem vojnog roka od 12 na 10 godina u bliskoj budućnosti mnogi vojnici biti oslobođeni, bila dovoljna da vlada pre nekoliko nedelja minimum za pešadiju reducira na 5' 5". Uopšte se i ovde, kao i drugde, mere sve više spuštaju, iako je jasno da jedna armija zasnovana na vrbovanju može sebi uvek da obezbedi vojnike prosečno višeg rasta nego u slučaju opšte vojne obaveze ili konksripcije. Ovo je slučaj i u Engleskoj, što se vidi iz gornjih brojki koje se lako

¹ vojnik koji je ostao na službi i po odsluženju roka — ² 5 stopa 10 cola do 6 stopa

mogu svesti na rajnsku meru, ako se kod 5' do 5' 6" 2¼ cola, a kod 5' 7" do 6' 2½ cola odbije, što je tačno.

Sam visine određen je i minimum obima grudnog koša, koji iznosi kod 5' 6" do 5' 8" 33 cola; kod (5') 8" do (4') 10" 34 cola; a preko 5' 10" 35 cola. Vozači topova, komordžije i strelci moraju u svakom slučaju imati obim grudnog koša od 34 cola. Vozači topova mogu ipak biti primljeni, čak i ako ne ispunjavaju u potpunosti ovaj uslov, samo ako su vešti u rukovanju konjima.

Za dobošare i trubače vrbuju se dečaci od najmanje 14 godina, i to uz dozvolu njihovih roditelja. Oni ne primaju nikakvu novčanu nadoknadu.

Vojni rok iznosi 10 godina za pešadiju, 12 za konjicu, artiljeriju, inženjeriju i komoru, a po njegovom isteku odsluženi može, ako se utvrdi da je još sposoban, pregovarati i za daljih 11 godina u pešadiji i 9 godina u ostalim rodovima oružja. Po isteku ovog drugog ugovora može dalje da služi uz pravo na tromesečni otkaz. Ukoliko se trupa po isteku vojnog roka nalazi u inostranstvu, oficir koji komanduje garnizonom ima pravo da ga produži do dve godine.

Svaki vojnik dobrog vladanja dobija po pravilu dozvolu da se otkupi. Otkupna suma odmerava se prema roku koji je već odslužen i koji još treba da se odsluži, zatim prema vladanju itd., a iznosi maksimalno za konjicu 30 funti, pešadiju 20 funti, za vojnike drugih rasa u kolonijama 12 funti.

Posle 21 godine službe svaki vojnik ima pravo na penziju. Iznos penzije određuje se prema godinama službe, vladanju i telesnim povredama zadobijenim za vreme službovanja; za vojnika i podoficira dnevno najmanje 8 penija (6 srebrnih groša 8 pf.) i najviše 8 šilinga i 6 penija (1 talir 5 srebrnih groša). Pod određenim okolnostima odobrava se penzija i za kraće vreme službovanja.

Podoficiri koji vrbuju i vojnici koji su im pridodati najviše se zadržavaju u lošijim četvrtima velikih gradova i uglavnom motre na krčme. Često sa trakama za kapom i u pratnji nekoliko dobošara i svirača, oni prolaze i u povorkama kroz ulice, okupljaju tako svet i nastoje da nešto ulove. Nađu li tu traženu divljač, odmah je namame u krčmu, gde se upotrebi sva veština da se namamljenom utrpa simbolični šiling kojim se utvrđuje ugovor. Ukoliko je ovaj kandidat slave već uzeo taj šiling, moći će da se oslobodi tek ako plati »regrutnu otkupninu« (smart-money) od jedne funte sterlinga pred upravnim sudijom. Zakon doduše propisuje da mladi junak tek po isteku najmanje 24 časa posle vrbovanja mora da izjavi pred ovim sudijom da pristupa slobodno i da ostaje pri svojoj odluci. Zakon ovde sasvim ispravno pretpostavlja da zavrbovani po pravilu nije trezan kad uzima šiling i nastoji da mu pruži priliku da se ponovo otrezni. Ali kakav bi to bio podoficir za vrbovanje, ako bi pustio da mu divljač tako lako uzmakne. On i njegovi ljudi ne ispuštaju iz vida regruta i pre nego što ovaj stigne do sudije, rakija i pivo su već ponovo učinili

svoje. Najlepše u svemu tome je da ceh najvećim delom plaća sam regrut kome podoficir brzo daje predujam na račun njegove buduće plate. Pod ovakvim okolnostima je naivno, ali ispravno što je izričito propisano: za službu vrbovanja treba uzimati samo neoženjene vojnike i dobošare i samo u sasvim izuzetnim slučajevima oženjene podoficire, ali uvek da to budu zdravi, snažni ljudi. Ko ne ume dobro da pijačiji nije sposoban za ovu službu.

Kad čovek vidi ovo vrbovanje, prosto poveruje da živi u osamnaestom veku. Uprkos zaštitnim formalnostima kojima je zakon ograničio ovakvu praksu, neosporno je da je najveći deo »ove armije sastavljene sve od samih dobrovoljaca« dospeo u priličnoj meri protiv svoje volje u ovu ustanovu; a drugo je pitanje nije li to ipak za njih u proseku bilo najbolje.

Jasno se vidi koji delovi nacije stižu na ovakav način u armiju. Vojska u najvećoj meri, kao i naša ranija plaćena vojska, ostaje refugium peccatorum¹, u kome se okuplja najveći i najbolji deo svih pustolovnih elemenata nacije da bi se ovde ukrotio posle oštrog egzercira i vrlo stroge discipline. Stoga je engleska armija u pogledu svog moralnog i intelektualnog karaktera daleko ispod onih koje se obrazuju putem konskripcije (pa i zamenom) ili čak putem opšte vojne obaveze bez zamene. Sa njom se mogu izravnati samo francuska legija stranaca⁽³¹⁵⁾ i francuske trupe koje su i inače obrazovane putem zamene, kao zuavi; iako se ne može poricati da se celokupna francuska armija sve većim povlašćivanjem pozivnih vojnika u trupi po karakteru sve više približava engleskoj. Ali, čak i francuski remplaçant je po svom spoljašnjem izgledu daleko iznad grubog raspuštenog momka, poniklog u šljamu velikih gradova, koji daje ton engleskoj kasarni. U francusku armiju još može da stupi neki obrazovani mladić da bi služio radi napredovanja, a da mu pri tom ipak ne bude nepodnošljiv ispitni rok u ulozi običnog vojnika; u Engleskoj bi se samo lud čovek odlučio na takav korak. Koliko god su Englezi ponosni na svoju armiju u celini, toliko je još uvek prezren pojedini obični vojnik; čak i u najnižim slojevima naroda smatra se u neku ruku neslavno biti zavrbovan ili imati vojnika u rodbini. Inače, karakter zavrbovanih neosporno se veoma poboljšao za proteklih deset godina. Nastoji se da se o prošlosti regruta pribavi što više obaveštenja i da se osobama lošeg karaktera ne dozvoli pristup. Česta vrbovanja, iznuđena krimskim ratom i pobunom u Indii, ubrzo su iscrpla propale klase iz kojih se po pravilu popunjavala vojska u toku dugog vremena mira. Bilo je neophodno ne samo da se spuštaju mere (jednom sve do 5'3" za pešadiju), već i da se vojnički život učini privlačnijim i da se podigne ton u kasarnama, kako bi i solidnija radnička klasa mogla da uđe u područje vrbovanja. Uz to postoji i nedostatak sposobnih osoba za mnoga nova podoficirska mesta (u krimskom

¹ pribежіste grešnika

ratu jačina bataljona je gotovo udvostručena). Takođe se uvidelo da je sada u Evropi prošlo vreme za onakvo vođenje rata, sa obaveznom pljačkom svih osvojenih utvrđenja, kao što je bilo Wellingtonovo u Španiji. Štampa je počela da piše o vojnicima, i ubrzo je postala moda među višim oficirima da šire filantropiju među trupama. Nastojalo se da se život vojnicima učini prijatniji, da im se u kasarni ili logoru u časovima dokolice obezbede sredstva za razonodu i zanimanje i da se odvrte od krčmi. Tako su u poslednjih sedam godina, većinom pomoću privatnih uplata, nastale bilboteke, čitaonice, društvene prostorije sa raznim igrama, vojnički klubovi itd. Po francuskim uzorima, vojnicima u logorima, gde god je bilo moguće, dodeljeno je nešto zemlje za baštovanluk, učinjeni su pokušaji sa pozorišnim predstavama i predavanjima i s vremena na vreme priređivane su izložbe raznih malih umetničkih rukotvorina koje su sami izradili itd. Sve ove stvari su tek u povoju, ali sve više postaju opšta pojava. A one su i te kako potrebne. Regruti za vreme vojnih pohoda na Krim i Indiju bili su neosporno na daleko višem stepnju nego dotadašnji, jer su oba rata bila u masama vrlo popularna. Oni su veoma podigli ton u kasarnama. A svoje je učinio i dodir sa francuskim vojnicima na Krimu. Sada se radi o tome da se ovaj duh održi, kako bi se i u toku jednog dužeg perioda mira obezbeđivali slični bolji regruti i kako vojska više ne bi bila upućena isključivo na vagabundske elemente stanovništva koji u vreme mira uvek prvi nude svoje usluge.

Uprkos tome, ovi čine još uvek najveći deo trupe i prema tome je i podešeno čitavo ustrojstvo. Engleska kasarna sa sporednim zgradama i dvorištem opkoljena je sa svih strana visokim zidom koji po pravilu ima samo jednu kapiju. U odvojenoj zgradi nalaze se oficirski stanovi, a u jednoj ili više njih vojnički. Ukoliko je prozor vojničke sobe okrenut prema ulici, ovaj deo je kod novih zgrada zagrađen dubokim jarkom i jakom gvozdrenom ogradom na spoljnoj ivici jarka. U velikim gradovima, naročito u kasarnama milicije koje imaju skladište oružja (milicija je okupljena samo 4 nedelje u toku godine), nailazi se na celo pročelje zgrada prema ulici koje je opremljeno puškarnicama umesto prozorima, a na krilnim delovima ima i malih tornjeva radi obezbedenja bočne paljbe, — kao dokaz da se, ipak, ne smatraju nemogućim radnički ustanci. Izuzev u slobodnim časovima, u ovim velikim kasarnskim zatvorima provodi vojnici sav svoj život. Pristup građanstva je pod strogim nadzorom i cela zgrada je izolovana od pogleda izvana, tako da se vojnici što je moguće više drži pod kontrolom i odvojen od civila. Srdačan odnos između građana i vojnika, koji je u Nemačkoj tako uobičajen, kao i mogućnost pristupa kasarni za svakog ovde u potpunosti nedostaju, a i garnizoni se redovno svake godine menjaju, kako ne bi mogla da se uspostavi nikakva trajnija veza.

Karakter armije lako odaju uobičajeni disciplinski prekršaji. To su pijanstvo, odsustvo bez dozvole posle večerjaja, krađa od

druga, tuče, neposlušnost i čin nasilja protiv pretpostavljenog. Lake prestupe kažnjava sumarno komandant bataljona. On ima isključivo pravo izricanja kazni, ali to pravo do tri dana kasarnskog zatvora može da prenese na komandira čete. Njegovo sopstveno pravo obuhvata: 1. zatvor do 7 dana, u samici ili bez samice, sa ili bez prinudnog rada. Kažnjeni vojnici imaju *pravo* da se žale od starešine bataljona do vojnog suda. 2. Zatvor u mračnoj ćeliji (black-hole) do 48 časova, 3. Kasarnski zatvor do jednog meseca, pri čemu kažnjenik mora da obavlja svu službu kao i sve druge poslove koje mu naloži komandir. Sem toga, kasarnski zatvor povlači svaki put za sobom i kazneni egzercir sa punom opremom sve do 14 dana. Kazneni egzercir ne sme nikad da traje duže od jednog časa odjednom, ali može da se ponovi četiri puta dnevno. U slučajevima pod tačkom 2 i 3 *može* komandant da apeluje na vojni sud. Samica i mračna ćelija treba po mogućstvu da se primene za slučajeve pijanstva, tuče i uvrede pretpostavljenog, a u težim slučajevima mogu se i kombinovati sa kasarnskim zatvorom, i to na taj način da ceo period zatvora ne pređe jedan mesec.

Kao što se vidi, engleski starešina bataljona ima u ruci dovoljno sredstava da održi red među svojim neobuzdanim momcima. Ukoliko ova sredstva nisu dovoljna, vojni sud formira veće, odakle onda buntovniku zapreti »mačka sa devet repova«. Ovo je jedno od najvarvarskih oruđa kažnjavanja koja uopšte postoje: bič sa kratkom drškom sa devet dugih, tvrdih i čvornovatih kaiševa. Kažnjenik obnažen do bedara vezuje se za jedno trougaono postolje i udara iz sve snage. Već prvi udarac razdire kožu i raskrvavljuje je. Posle nekoliko udaraca izmenjuju se bič i bičevalac, kako delikvent ni najmanje ne bi bio pošteđen. Razume se, lekar je uvek prisutan. Pedeset ovakvih udaraca uvek je dovoljno da bude neophodno dugotrajno lečenje u bolnici. Pa ipak, često se nađu ljudi koji bez ijednog jauka podnesu ovih pedeset udaraca, jer se smatra većom sramotom pokazati bol nego primati udarce.

Sve do pre dvanaest godina »mačka« se često upotrebljavala i bila je dozvoljena kazna sve do 150 udaraca. Ako se ne varam, sve do tog vremena mogao je i komandant bataljona sumarno da odredi izvestan broj udaraca. Tada je broj ograničen na 50 udaraca i ovlašćenje za izricanje kazne preneto je isključivo na vojni sud. Najzad, posle krimskog rata, uvedena je, naročito na podsticaj princa Alberta, pruska podela vojnika na dve klase^[316], pa je određeno da samo oni vojnici koji su zbog *ranijih* prekršaja premešteni u drugu klasu, a nisu u toku godinu dana na osnovu besprekorne službe ponovo dospeli u prvu klasu, mogu da budu telesno kažnjeni za neki novi prekršaj. Ova podela, ipak, iščezava na bojnopolju; ovde se ponovo svaki običan vojnici podvrgava bičevanju. Godine 1862. u armiji su bila 162 čoveka telesno kažnjena, a od njih 114 primilo je najveći zakonski dozvoljen broj od 50 udaraca.

Uopšte se vidi da opadaju i potreba i zadovoljstvo da se primenjuje bič i, kako isti uzroci deluju i dalje u armiji, može se pretpostaviti da će to i dalje biti slučaj i da će »mačka« sve više da važi samo kao izuzetno, krajnje sredstvo zastrašivanja koje se drži u rezervi za najgore slučajeve na bojnom polju. Uvidelo se da apelovanje na osećanje časti vojnika pomaže više od ponižavajuće kazne i u celoj engleskoj armiji vlada jednodušnost u tome da jedan bičevani vojnik više ništa ne vredi. Uprkos tome, u Engleskoj neće uskoro biti u potpunosti ukinuta »mačka«. Svi znamo kako su bile i kako su još delimično jake predrasude kad su u pitanju telesne kazne čak i u armijama koje se sastoje od daleko boljih socijalnih elemenata nego engleska; a u ovakvoj armiji zasnovanoj na vrbovanju ovakav krajnji instrument zastrašivanja još bi najpre imao svog opravdanja. Ali Englezi su sigurno u pravu u tome da telesne kazne, ako već postoje, treba da se primene samo kao krajnje sredstvo, ali tada i vrlo ozbiljno. Većito batinanje u blagom vidu, kako se sprovodi u mnogim armijama, a, na žalost, i u nemačkoj, i koje može da posluži samo tome da oslabi strah od kazne. . .¹

Naslov originala:
Die englische Armee

Napisano početkom 1864. Prema rukopisu

Prevod s nemačkog

¹ Ovde se prekida rukopis.

PRILOZI

1.

[Marxova molba da mu se ponovo dodeli Prusko
državljanstvo^[317]]

*Predsedniku kraljevske policije,
blagorodnom baronu von Zedlitz-Neukirchu*

Vaše blagorodstvo,

Ovim najpokornije izveštavam da sam se iz Londona, gde sam od 1849. živeo kao politički emigrant, ponovo vratio na osnovu kraljevske amnestije u Prusku, da bih ovde kao mesto stanovanja uzeo najpre Berlin.

Moleći najpokornije Vaše blagorodstvo:

1. da na osnovu kralj. amnestije i zakona od 31. decembra 1842. (str. 15-18) izrekne priznanje mog poviatka u prusko podanstvo, a za to je po § 5 pom. zakona Vaše blagorodstvo nadležna vlast, i da mi

2. izdejstvuje da mi se pošalje uverenje, navedeno u § 8 zakona od 31. decembra 1842. o prijemu novodošlih osoba, da sam svoje useljenje u ovdašnju opštinu prijavio kod kraljevskih policijskih vlasti; napominjem u pogledu ovog poslednjeg da, na zahtev, mogu da dokažem da sam u potpunosti sposoban za samostalno izdržavanje, i to ugovorom sa njujorškim listom »New-York Tribune« kao jedan od njegovih urednika, kao i na druge načine.

Za početak stan mi je obezbeđen kod jednog od mojih prijatelja, kod gospodina F. Lassalle-a, Bellevuestraße 13 i, stoga, molim da mi se pošalju oba tražena dokumenta.

Sa osobitim poštovanjem
pokoran Vašem blagorodstvu

Berlin, 19. marta 1861.

dr Karl Marx

2.

[Marxova izjava o pitanju da mu se ponovo dodeli Prusko državljanstvo]

*Predsedniku kraljevske policije,
blagorodnom baronu von Zedlitz*

Vaše blagorodstvo,

Čast mi je da odgovorim na Vaše pismo od 21. o. m. da se ču-
dim što moje pismo od 19. marta nije izgledalo sasvim jasno. Moj
zahtev bio je doslovno usmeren na to da se:

»na osnovu kraljevskog ukaza o amnestiji i zakona od 31. decembra
1842. izrekne priznanje mog povratka u prusko podanstvo.«

To je zahtev koji Vašem blagorodstvu nije sasvim jasan i koji
izgleda da je utoliko protivurečan što sam se pozvao na to da je Vaše
blagorodstvo na osnovu § 5 zakona od 31. decembra 1842. nadležna
vlast za izricanje tog priznanja. Prema kraljevskom ukazu o amne-
stiji, svim političkim izbeglicama koje nisu osuđene od vojnih sudova
dopušten je »nesmetan povratak u Pruske države«. Kako ja spadam
u ove izbeglice, rođeni sam Prus, o čemu Vašem blagorodstvu kao
zvaničnu ispravu šaljem krštenicu u priloženom izvodu iz matičnog
registra grada Trijera (od 7. maja 1818), a i kako sam pre odlaska iz
otadžbine 1849. živeo u Kelnu kao urednik lista »Neue Rheinische
Zeitung«⁽³¹⁸⁾, pri čemu nikad nisam odgovarao pred vojnim sudovima,
već samo pred oblasnim, i to jedino u političkim procesima po za-
konu o štampi, u koje sam bio uvučen u svojstvu urednika, — to
je jasno da i mene obuhvata pomenuta amnestija.

U gore navedenom se Vašem blagorodstvu odgovara i na pitanja
koja ste mi uputili u Vašem povratnom pismu.

Moglo bi se eventualno nabaciti samo jedno drugo pitanje. Kra-
ljevskom amnestijom nije samo izrečen oproštaj od kazne svima koji
su pravnosnažno već osuđeni i onima koji još nisu osuđeni, već je
istovremeno i izbeglicama dopušten »nesmetan povratak u Pruske
države«. Ostavljajući po strani oproštaj od krivične kazne, pitanje
je da li je time izbeglicama vraćeno i svojstvo pruskih državljana koje
su oni izgubili usled svog boravka u inostranstvu od preko deset
godina.

To je nesumnjivo po *mojoj* interpretaciji, po mišljenju *svih* prav-
nika, po jednodušnom shvatanju javnog mnjenja i celokupne štampe.
To nepobitno potvrđuju dva razloga. Prvo, što je ukazom o amne-
stiji svim izbeglicama garantovan ne samo oproštaj od kazne već
izričito i »nesmetan povratak u Pruske države«. I drugo, što bi inače
cela amnestija bila potpuno *iluzorna*, što bi ostala *samo* na papiru.
Budući da sve izbeglice žive u inostranstvu od 1848. i 1849, dakle,
dvanaest godina, samim tim su svi zajedno izgubili svojstvo Prusa

i ako ono ne može ponovo da se uspostavi amnestijom, onda se u stvarnosti nikom ne dozvoljava »nesmetani povratak«.

Nema, dakle, nikakve sumnje da uprkos gubitku pruske nacionalnosti usled desetogodišnjeg odsustva, ovo pravo treba ponovo da se uspostavi na osnovu amnestije.

Samo, ako je ovo moja interpretacija i interpretacija ostalih pravnika, to je, ipak, u praktičnom pogledu jedino interpretacija vlasti merodavno i za praktične korake sigurno tlo.

Kako će, dakle, kraljevske vlasti interpretirati kraljevsku amnestiju?

Hoće li je tako interpretirati da je amnestija zaista amnestija i da je nesmetani povratak stvarno nesmetani povratak? Ili će je tako interpretirati da se dopuštanjem nesmetanog povratka ometa povratak i da izbeglice uprkos oproštaju budu i dalje lišene svoje otadžbine? Pri objektivnom prosuđivanju okolnosti Vaše blagorodstvo neće moći sebi da zataji da se ova skepsa teško može nazvati neosnovanom.

U toku poslednjih dvanaest godina bilo je toliko propisa i za te propise je bilo vezano toliko neočekivanih interpretacija, da posle toga nikakva interpretacija više ne može izgledati potpuno sigurna, nikakva ne može izgledati apsolutno nemoguća.

Kao pozitivno sigurno tlo na kome se mogu preduzeti praktični koraci pojavljuje se time još jedino interpretacija koju u odnosu na određenu *individu* daju *same vlasti*.

Hoće li, dakle, Vaše blagorodstvo da prizna da sam uprkos gubitka svojstva Prusa, nastalog na osnovu zakona, ipak, ponovo stekao ovo svojstvo na osnovu kraljevske amnestije?

To je vrlo jasno i jednostavno pitanje koje sam hteo i morao da uputim Vašem blagorodstvu.

To mi je utoliko neophodnije što ne mogu pre ove odluke da dovedem ženu i decu iz Londona, jer ne može se valjda od mene očekivati da preduzmem problematičnu seobu sa celokupnim domaćinstvom i porodicom i da se tek posle toga upustim u jednu borbu koju bih, ako je to uopšte potrebno, morao da dovedem do kraja *pre* nego što se izložim troškovima selidbe i vratim ženu i decu na tlo otadžbine.

Moje pitanje je kao sasvim prirodno i jednostavno utoliko više opravdano što Vaše blagorodstvo samo u svom pismu od 12. o. m. postavlja pitanje: na čemu zasnivam pravo da mi se »uprkos desetogodišnjem odsustvu ne uskrati« svojstvo Prusa.

Iz gornjeg će Vaše blagorodstvo uvideti na čemu zasnivam ovo pravo. To što sam Vašem blagorodstvu uputio svoje pitanje opravdava se mojim pozivanjem na § 5 zakona od 31. decembra 1842. Kako je na osnovu toga Vaše blagorodstvo nadležna vlast da odobri naturalizaciju, onda ste *Vi a fortiori*¹ i nadležna vlast da interpre-

¹ u prvom redu

tando¹ izjavite da li sam shodno amnestiji ponovo stekao izgubljeno svojstvo Prusa. Samo u *tom* smislu pozvao sam se na § 5 navedenog zakona. Najzad, obraćam se upravo Vašem blagorodstvu sa ovim pitanjem utoliko pre što upravo u *Berlinu* želim da imam domicil, a da li ću ga steći zavisi od tog priznanja kao *prejudicijalnog pitanja*, i što je Vaše blagorodstvo kao šef policije u tom gradu ono nadležno mesto od čijeg će gledanja na qu.² pitanje zavisti odluka o domicilu.

Ne može biti ni u interesu Vašeg blagorodstva, kako se to od mene očekuje, da čekam tri, četiri meseca ili još duže u potpunoj *neizvesnosti* i bez mogućnosti da prema tome preduzimam praktične korake, sve dok mi se sa definitivnom odlukom o domicilu ne saopšti kakvu interpretaciju dajete kraljevskoj amnestiji i da li ćete mi na osnovu toga priznati ili ne ponovno sticanje svojstva Prusa. Ovakva višemesečna neizvesnost *nanela bi mi najosetniju štetu u svim mojim postupcima, pripremama za smeštaj i ekonomskim prilikama*. Takođe je, prirodno, moje *pravo da znam da li će nadležna vlast priznati ili ne ovo moje svojstvo*, a ona neće moći da se smatra ni zakonski ovlašćenom ni same sebe dostojnom da odbije ili odugovlači odgovor.

Postavljam prema tome slobodno, otvoreno i lojalno Vašem blagorodstvu pitanje:

da li mi priznajete pravo da na osnovu kraljevske amnestije ponovo steknem svojstvo Prusa ili ne?

i očekujem na to jedan isto tako slobodan, otvoren i lojalan odgovor. Za što brže dobijanje ovog odgovora zainteresovan sam utoliko više što mi se onda pruža mogućnost da u slučaju jedne nepovoljne odluke, ma koliko to, zacemento, bilo nemoguće, uputim apel Parlamentu još u toku sadašnje sesije, gde je ionako zbog nedoumica oko interpretacije ukaza o amnestiji pokrenut zahtev za raspravu o zakonu o amnestiji, a, s druge strane, ovde se mogu zadržati samo *kratko vreme*, jer me porodični razlozi pozivaju u London. Molim, dakle, Vaše blagorodstvo da bude ljubazno da mi zatraženi otvoreni i određeni odgovor uputi sledećom poštom, i *tek tada* ću saglasno tome moći da podnesem zahtev za dobijanje prava da se nastanim u ovom gradu.

Sa izuzetnim poštovanjem čast mi je da se potpišem

Berlin, 25. mart 1861.

kao pokoran Vašem blagorodstvu
dr *Karl Marx*

¹ tumačeći zakon — ² postavljeno

3.

[Marxova izjava povodom odbijanja njegovog zahteva da mu se ponovo dodeli Prusko državljanstvo]

Berlin, 6. aprila 1861.

Njegovom blagorodstvu, predsedniku kraljevske policije gospodinu baronu von Zedlitz, vitezu p. p.

Vaše blagorodstvo

Čast mi je da na Vaše pismo od 30. marta koje sam juče primio odgovorim da činjenice u vezi sa mojim otpustom iz pruskog podanstva, koji je učinilo pravnosnažnim Vaše blagorodstvo god. 1845, nisu u potpunosti mogle da budu poznate Vašem blagorodstvu, jer inače Vaše blagorodstvo sigurno ne bi moglo da donese odluku od 30. marta.

Činjenice i pravni razlozi koji slede sigurno će uveriti Vaše blagorodstvo da meni sada ne može da se otkáže svojstvo Prusa.

Godine 1844. za vreme mog boravka u Parizu kraljevski vrhovni predsednik Rajnske provincije izdao je, povodom Deutsch-Französische Jahrbücher,^[319] koje sam ja redigovao, nalog za moje hapšenje i uputio ga na izvršenje pograničnim policijskim vlastima, čim stupim na prusko tlo. Otada sam se našao u položaju političke izbeglice.

Ali kraljevska pruska vlada nije se time zadovoljila. Od Guizot-ovog ministarstva je izdejstvovala u januaru 1845. moje proterivanje iz Francuske.

Otišao sam u Belgiju. Ali i tamo je krenula za mnogom potera kraljevske pruske vlade. Stalno pod izlikom da sam Prus, što daje za pravo pruskoj vladi da postavlja zahteve u odnosu na mene preko svojih poslanstava u inostranstvu, i ovde je pruska vlada zatražila moje proterivanje.

Sprečen nalogom za hapšenje da se vratim u svoju otadžbinu, od moje nacionalnosti kao Prusa preostalo mi je još samo to da budem proganjan; preostalo je samo to da me svuda na podsticaj pruske vlade proganjaju i teraju u izgnanstvo.

Bio sam tako prinuđen da oduzmem mogućnost tadašnjoj pruskoj vladi da me dalje progoni i zatražio sam stoga 1845. onaj otpust iz pruskog državljanstva.

Ni tada nisam imao ni najmanju nameru da se odreknem svoje pruske nacionalnosti, a to se *formalno može dokazati*. Ko se odriče svog nacionaliteta može to učiniti uvek samo u nameri da preuzme neki drugi. Ja to *nikad* nisam učinio. Nigde se nisam naturalizovao, a godine 1848, kad mi je provizorna vlada Francuske *ponudila* naturalizaciju, odbio sam.

Otud onaj zahtev iz 1845. za otpustom iz pruskog podanstva nije bilo odricanje mog svojstva kao Prusa iz »slobodnih pobuda«, kao što to Vaše blagorodstvo pogrešno piše, već je bio samo krajnjim proganjanjem *iznuđena* isprika da izbegnem stalne isprike za to proganjanje. Bila je to *isprika* uperena protiv jedne druge isprike, a nikako ozbiljna namera da se odreknem svojstva Prusa. Iz gornjeg Vaše blagorodstvo uvida da će mu biti nemoguće da se poziva na taj događaj iz 1845.

Pozivati se na njega značilo bi zalagati se za period najgorih apsolutističkih progona nemačkih pisaca, održavati ove progone njihovom dejstvu i želeti da se iz njih izvuče korist. Značilo bi da se želi da budem lišen svog pruskog nacionaliteta na osnovu tadašnjeg političkog pritiska kojim mi je nasilno bilo nametnuto sredstvo da se spasem od neograničenog proganjanja, iako nikad nisam ozbiljno nameravao da se odreknem tog nacionaliteta.

Najzad, što se tiče proterivanja koje je Vaše blagorodstvo naredilo god. 1849. želim na kraju da primetim da sam se odmah posle marta 1848, vratio u Prusku i nastanio u Kelnu, kao i to da sam onda od kelnske opštine bez dvoumljenja primio uverenje da sam primljen za građanina. Istina, ministarstvo Manteuffela naredilo je god. 1849. da navodno kao stranac budem proteran. Ali ovaj akt spada među najnezakonitije nasilničke postupke ovog ministarstva, pa otud najmanje može biti uzet u obzir kao merodavni presedan, pa čak i pred njim ne bih tada uzmakao, da me veliki broj političkih procesa u vezi sa štampom nije ionako prinudio da se čak i bez obzira na to proterivanje uputim u inostranstvo kao izbeglica.

Na osnovu ovih objašnjenja smatram da Vaše blagorodstvo nije u stanju da se poziva na ova fakta, kao što je i objektivno nemoguće nešto protiv mene iz toga izvući.

Ali to je takođe

2. sasvim nemoguće na osnovu kraljevske naredbe o amnestiji. Njome se zajamčuje svim političkim izbeglicama »nesmetani povratak u Pruske države«. Dakle, nesmetani povratak, čak i ako su oni u međuvremenu zakonski izgubili svoje svojstvo Prusa. Nesmetani povratak, na koji god način oni izgubili ovo svojstvo, bilo silom zakona usled destogodišnjeg odsustvovanja, bilo na osnovu jedne dopunske doslovne izjave o istupanju iz pruskog državljanstva. Amnestija *ne pravi razliku* između ove dve vrste gubitka pruskog državljanstva. Takođe ne pravi razliku između izbeglica od 1848/1849. i onih iz ranijih vremena; a ni između onih koji su prusko indigenatsko pravo izgubili na osnovu konflikata od 1848. i onih u vezi sa konfliktima iz ranijih godina.

»Nesmetani povratak« obezbeđuje se svim političkim izbeglicama, bez obzira na vreme iz kojeg potiču njihovi politički konflikti i gubitak indigenatskih prava koji je iz njih proizišao; svima njima se time ponovo vraća njihovo ranije indigenatsko pravo.

Budući da kraljevska amnestija ne pravi razliku da li je ono izgubljeno samo silom zakona usled desetogodišnjeg odsustvovanja ili na osnovu još i dodatne izjave, apsolutno je nedopustivo da se *interpretacijom* unosi ograničenje i razlikovanje u kraljevsku amnestiju koje ova nigde ne postavlja.

Ovaj čvrsti princip da jedna amnestija *nikad ne sme restriktivno da bude interpretirana* svakako je poznat Vašem blagorodstvu. Ovaj princip je, kao nijedan drugi, jednodušno konsekričan pravosuđima svih vremena i svih zemalja. Ako je to nepobitni princip svih sudova koji su bili dužni da primenjuju i interpretiraju naredbe o amnestiji, onda će to morati da bude princip i tamo gde interpretacija spada u nadležnost upravnih vlasti. Svaka restriktivna interpretacija bi značila: *naknadno suziti naredbu o amnestiji i delimično je osujetiti*.

Vaše blagorodstvo bi svakako to najmanje želelo. Ako se uzdržavam da navodim pravni materijal koji mi je ovde na raspolaganju, to činim zato što će biti dovoljno da skrenem pažnju Vašem blagorodstvu da bi svaka druga interpretacija kraljevske amnestije sem moje sadržavala njenu restrikciju. Vaše blagorodstvo vidi iz gornjeg da se, u stvari, sve svodi na to da li su, kako sam dokazivao u svojoj poslednjoj molbi¹, izbeglice kraljevskom amnestijom ponovo integrisane u pruski indigenat, bez obzira na to što su ga silom zakona usled neodobrenog desetogodišnjeg odsustvovanja svi zajedno izgubili. Pretpostavi li se to, a to akceptira i Vaše blagorodstvo u svom povratnom pismu od 30. marta, onda je savršeno svedjedno da li se tom zakonskom gubitku indigenata, koji je sad otklonjen amnestijom, u prošlosti pridružila još i izjava dotične ličnosti, pa bi isticanje ovakvog razlikovanja predstavljalo nedopustivu restrikciju amnestije.

Ali, ni to nije samo na osnovu *teksta* amnestije i *duha* favorizovanja kojim uvek treba da se tumački amnestija, već isto toliko i

3. na osnovu pravne prirode okolnosti koje dolaze u obzir. Jer, u stvari, kakva bi to bila razlika za kraljevsku amnestiju da li je indigenatsko pravo, u koje ona reintegriše, što ni Vaše blagorodstvo ne osporava, bilo izgubljeno silom zakona ili još i jednom dopunskom izjavom individue? Isto tako kao što individualna izjava jednog izbeglice da uprkos zakonu ne želi da izgubi pruski indigenat ni u čemu ne bi promenila taj zakonski gubitak, i kao što nije mogla otkloniti taj gubitak, ne može ga ni pojačati. Izjava jedne individue da nešto treba da nastupi što bi silom zakona ionako nastupilo — otpust iz pruskog podanstva — ostaje *declaration surérogatoire*, potpuno beznačajna, izlišna izjava čije izostajanje ništa ne sprečava, a čije postojanje ni na šta ne utiče.

Izgleda da vaše blagorodstvo želi da vidi razliku u tome što sam se pruskog državljanstva odrekao iz »slobodne pobude«, dok je ono za ostale izbeglice izgubljeno nedobrovoljno usled desetogodišnjeg

¹ Vidi u ovom tomu, str. 460 - 462.

odsustvovanja. Samo, ni to nije ispravno. I desetogodišnje odsustvovanje izbeglica predstavlja formalno *dobrovoljno* odricanje od pruskog državljanstva, jer, u stvari, ni jedan od izbeglica ne bi bio sprečen da se pre isteka tog roka vratio i pojavio pred pruskim sudovima. Samim tim što to nije učinio, pokazao je da više voli da izgubi prusko podanstvo. *Poslednji dan* neodobrenog boravka u inostranstvu je, dakle, u potpunosti ekvivalentan pismenoj izjavi pruskoj vladi o želji za istupanje iz pruskog državljanstva. Kako je ovo odsustvovanje jedan *postupak* takođe *po slobodnoj volji* kao i jedno pismena izjava upućena vladi, onda je poslednjim danom ovog desetogodišnjeg odsustvovanja od strane svih izbeglica putem voluntas tacita¹ učinjena ista onakva izjava kakvu među mojim aktima imate i Vi iz 1845. *Formalno* posmatrano, kod svih izbeglica postoji, dakle, isto onako dobrovoljno odricanje indigenata kao i kod mene.

Doduše, realiter² bile su ove izbeglice sprečene da se vrate, ako nisu želele da se izlože sramoti hapšenja i krivičnog postupka, pa su *realiter* bile prinuđene. Ali, ista *realna* prinuda postoji, kao što je ad 1. Vaše blagorodstvo moglo da vidi, i kod mene. I ja sam bio izdatim poternicama na isti način *realiter* sprečen da se vratim i odrekao sam se pruskog državljanstva jedino pod istom prinudom pod kojom su se odrekle ostale izbeglice poslednjim danom svog desetogodišnjeg odsustvovanja. Da, progonjenje koje se produžilo u inostranstvu prinudilo me je na ovo prividno odricanje.

Dakle, ima li Vaše blagorodstvo u vidu bilo formalnu bilo realnu stranu stvari, uvek se ispostavlja isto za mene kao i za sve ostale izbeglice, i ako je, što Vaše blagorodstvo ne opovrgava, amnestijom vraćen indigenat izbeglicama koje su ga izgubile desetogodišnjim odsustvovanjem, onda je vraćen i meni, uprkos isforsiranoj izjavi o istupanju koja je u potpunosti jednaka ovom zakonskom gubitku.

Kao što je dokazano, nema značaja to što sam pismeno izjavio da želim da izgubim prusko državljanstvo koje bi silom zakona ionako izgubio; što sam pored gubitka lege ipsa³ dao izjavu bez ikakvog dejstva. Izvesna razlika, pa i to ne sasvim valjana, mogla bi se u najboljem slučaju videti u tome ako sam ja stekao novo državljanstvo. Samo to bi bio jedan *dobrovoljni* faktum. Prosto odricanje od pruskog državljanstva bio je iznuden i faktum koji bi ionako lege ipsa nastupio. Međutim, ja se nikad i nigde nisam naturalizovao. Mnoge izbeglice su to stvarno učinile. Ako čak i u pogledu njih kraljevska amnestija treba da bude shvaćena kao bezuslovno pravo da se renaturaliziraju ako to žele, onda i meni — koji nikad nisam stekao naturalizaciju bilo koje države — mora da bude priznat povraćaj indigenata kao ispunjenog samom amnestijom.

4. Ovdje sam dosad dokazivao Vašem blagorodstvu da sam pruski

¹ precutne saglasnosti — ² u stvarnosti — ³ snagom istog zakona

indigenat, čak i da sam ga izgubio 1845, u svakom slučaju¹ ponovo stekao kraljevskom amnestijom. Još jedan, isto tako presudan razlog mog zahteva je okolnost da sam *prusko državljanstvo ponovo stekao već odlukom parlamenta od 30. marta 1848.*

Ovim je naime *pravo da biraju* i budu izabrani za nemački parlament priznato svim političkim izbeglicama koje se vrate u Nemačku i izjave da ponovo žele da koriste građanska prava. Ovom odlukom, koja je obavezna za Prusku i u čijem je donošenju učestvovala pruska vlada, svim političkim izbeglicama vraćena su građanska prava u ranijoj državi kojoj su pripadali odnosno u onoj u kojoj su sada želeli da ih koriste.

U skladu sa ovom odlukom odmah sam krenuo iz Pariza za Keln, preuzeo sam svoja pruska građanska prava, dobio sam bez teškoća od kelnskog magistrata konsens za moj tamošnji domicil i dospo sam, dakle, u svakom slučaju *otada ponovo u posed pruskog indigenata*, i u tome ništa ne može da izmeni nasilnički akt Manteuffelovog ministarstva, protivpravan i suprotan odluci parlamenta, sa zahtevom o progonstvu.

Ova pravna činjenica je do te mere odlučujuća da bi bilo suvišno dodati ma i jednu jedinu reč.

Vaše blagorodstvo će se u to uveriti kao i ja, i isto tako će malo smatrati da je u interesu pruske vlade ako me primora da uputim priziv parlamentu zbog povrede njegovog zaključka od strane pruske vlade. Bila bi to isuviše velika protivurečnost ako bi Pruska, koja još uvek priznaje *reaktivirani* parlament, prešla na to da odbije da prizna ono malo oskudnih odluka *starog prvobitnog parlamenta* koje su donete u interesu naroda i koje su slobodoumno usmerene.

Ovakav postupak predstavljao bi i pravno i politički jednu isuviše eksorbitantnu čudovišnost, da bi se preduzeo makar i samo kao pokušaj.

Kao što vidi Vaše blagorodstvo, nemam uopšte potrebe da se nezavisno od ove parlamentarne odluke pozivam na odluku onog, od vlade faktički takođe priznatog predparlamenta po kojoj se ponovo priznaju građanska prava nemačkim izbeglicama koji su se u međuvremenu *naturalizirali* u drugim zamljama.

Shodno zaključku parlamenta od 30 marta 1848, zatim mom preseljenju u Keln koje je posle toga usledilo, kao i izjavi koja je 22. avgusta 1848. upućena pruskom ministarstvu² a koja je i u aktima Vašeg blagorodstva, od 1848. ja sam ponovo u posedu pruskog indigenatskog prava, čak i da sam ga 1845. izgubio.

Posedujem ga time još i danas, budući da je, kao što ni Vaše blagorodstvo ne opovrgava, gubitak usled desetogodišnjeg odsustvovanja sadašnjom amnestijom izbrisan.

¹ Reč «u svakom slučaju» je u rukopisu podvukao očigledno Zedlitz. Na rubu je pribeleženo «ni u kom slučaju». — ² Vidi u tomu 8 ovog izdanja, članak *Marx i prusko državljanstvo*, str. 327 - 329.

Ma koliko da je jasno i nepobitno ovo dokazivanje da već posedujem prusko indigenatsko pravo i da mi se samo to pravo priznaje, ipak imam u vidu u vezi s mojim povratkom u otadžbinu samo praktičan cilj, a ne neki jalov pravno-teoretski spor.

Dakle, ako Vaše blagorodstvo shvati navedene okolnosti, kao što izgleda, tako da sada tek treba da steknem novu naturalizaciju, onda mi u *tom* slučaju ovo može i mora da bude svejedno, ukoliko Vaše blagorodstvo, koje je po §5 zak. od 31. decembra 1842. nadležna vlast, izjavi da želi da mi izda naturalizaciju. Jedino *onda* i *samo utoliko* mogu već sada da se odrekнем postojećeg prava, *ako* i *ukoliko* Vaše blagorodstvo želi bez teškoća da izda jednu novu naturalizaciju. Zasad moram to da ustanovim i stoga Vas molim da u tom smislu, zadržavajući sebi sva prava, postupite sa ovim pismom u ovakvom slučaju istovremeno kao sa eventualnim zahtevom za sticanje nove naturalizacije.

Sa posebnim poštovanjem
Vašem blagorodstvu odan
dr Karl Marx

4.

[Odgovor na Marxov zahtev da mu se ponovo dodeli
Prusko državljanstvo]

Odmah danas

blagorodnom p. p. dr Marxu
Berlin, Bellevuestr. 13

Na Vašu molbu od 6. aprila o. g. saopštavam Vam da ni dokazima koje se u njoj navode nije opovrgnuto shvatanje da Vas treba smatrati strancem.

U §20 zakona od 31. dedembra od 1842. o sticanju i gubitku svojstava pruskog podanika kaže se da se ova gube izručenjem uverenja o otpustu. Otud nisu važni motivi zbog kojih ste Vi tražili otpust niti to da li ste bilo gde stekli državljanstvo. Dalje, prusko državljanstvo niste ponovo stekli ni na osnovu odluke parlamenta od 30. marta 1848. ni pomilovanjem njegovog veličanstva od 12. januara cr.¹ Za izbore za nemačku nacionalnu skupštinu bila je merodavna ne ona odluka već naredba od 11. aprila 1848, koja ni na koji način ne

¹ tekuće godine

govori Vama u prilog. Ukaz njegovog veličanstva od 12. januara cr. je akt pomilovanja, ali se odnosi samo na oproštaj kazne, odn. ublaženje kazne (Čl. 49 Ustava). Gubitak pruskog državljanstva ne nastupa nikad na osnovu presude o kazni, pa se prema tome i ne ukida aktom o pomilovanju.

P[olicijsko] p[redsedništvo] smatra Vas zato samo za stranca. Ukoliko nameravate da zatražite prusko podanstvo, preostaje Vam da radi utvrđivanja zahteva propisanih §7 Z[akona] od 31. decembra 1842. svoju molbu predate kancelariji nadležnog policijskog okruga, a neka uveravanja u pogledu uspeha ne mogu Vam unapred dati.

K[raljevska] p[olicijsko] p[redsedništvo]

[Berlin], 10. aprila 1861.

5.

[Marxova molba za naturalizovanje i pravo stanovanja
u Berlinu]

Mišljenje 33. policijskog revira

Razmotreno u Berlinu, 10. aprila 1861.

Ovamo je 1. marta 1861. dolazio dr Karl Marx.¹ Pošto je dotični izjavio da se ovde naselio i da želi da dobije prusko državljanstvo putem naturalizacije, dao je o svojim ličnim prilikama sledeće obaveštenje:

Rođen sam 5. maja 1818. u Trieru u pruskoj Rajnskoj provinciji, pripadam evangelističkoj religiji i pravno sam sposoban prema zakonima svoje dosadašnje otadžbine. Poslednjih dvanaest godina boravio sam u Engleskoj, izdržavao sam se od svog literarnog rada i nisam primao pomoć iz javnih fondova za sirotinju. Pod istragom nalazio sam se češće zbog političkih procesa u vezi sa štampom, a u pogledu vladanja pozivam se na priložena akta. Ni kod jednih drugih pruskih vlasti nisam podneo zahtev o naturalizaciji i boravku i nikad nisam u tom pogledu bio odbijen. Ovde mi je dato na znanje da bi prećutkivanje istrage koja je vođena protiv mene ili članova moje porodice kao i netačni podaci o mojim prilikama uopšte, ili prećutkivanje molbe za naturalizaciju podnete nekoj drugoj pruskoj vlasti imalo za posledicu proglašavanje naturalizacije ništavnom i oduzimanje uverenja

¹ Dokument ovde očigledno sadrži jednu netačnost; Marx je došao u Berlin 17. marta 1861.

o naturalizaciji, zatim da odluku o mojoj molbi za pravo naseljenja donosi *isključivo* kralj. polic. prezid. bez obzira na saopštenje magistrata i na prijem ulazne takse i da stoga treba pre prijema atesta o naturalizaciji i useljenju da se uzdržim od svih priprema za smeštaj.

Ovde nisam iznajmio još nikakav sopstveni stan — našao sam smeštaj kod dr Lassalle-a, Bellevuestr. br. 13 — a svoju porodicu izdržavaću svojim literarnim radom.

Moj prihod iznosi oko 2000 talira; ni ja ni žena nemamo imovine.

U pogledu vojne obaveze oslobođen sam svake službe u vojsci usled starosti.

Ordenja nemam.

Molim:

da mi se izda uverenje o naturalizaciji i da mi se dozvoli da se ovde naselim.

Pročitano, odobreno, potpisano

dr Karl Marx

6.

[Marxovo pismo Predsedniku policije von Zedlitzu]

Predsedniku kraljevske policije, visokoblagorodnom gospodinu von Zedlitzu

Vaše blagorodstvo,

Ljubazni dopis od 10. aprila¹ primio sam juče uveče.

Ako je Vaše blagorodstvo u poslednjem dopisu bilo mišljenja da bi za mene zbog molbe od 1845. bilo bez uticaja čak i to što je amnestijom bio ukinut gubitak pruskog državljanstva koji je nastupio usled desetogodišnjeg odsustvovanja, sada izražava Vaše blagorodstvo, obrnuto, povodom mojih poslednjih dokaza drukčije mišljenje da amnestijom, budući da ona može navodno da sadrži samo oproštaj kazne, ne može da bude ukinut *gubitak* pruskog državljanstva koji je nastupio *jednom iz bilo kojih razloga*.

Doduše, kako bih zadržao svoje pravo bez prejudiciranja, pri-
nuđen sam da primetim da bi u ovom dopisu po pravnom shvatanju potpisanog moglo da se nađe 1) delimično anuliranje k[raljevske] amnestije, 2) nepriznavanje parlamenta i njegove odluke a time i povreda državnopravnih temelja Nemačke zasnovanih na Saveznom aktu ^[320], 3) i najzad, ne manje presudna negacija ukupnog javnog prava u Pruskoj.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 468 - 469.

Sećajući se, međutim, praktičnog cilja koji me vodi, *ne želim* da zamaram Vaše blagorodstvo dokazivanjem ove tri pravno neoborive teze, već sam, kako sam na završetku poslednjeg pisma to već izrazio Vašem blagorodstvu, saglasan s tim da od Vašeg blagorodstva primim i u obliku jedne nove naturalizacije ono što je moje pravo i na čemu, kao takvom, i treba da ustrajem.

Prinuden vestima od porodice da brzo otputujem odavde, već sam juče rano in omnem eventum¹ podneo molbu za novu naturalizaciju² policijskoj kancelariji svog okruga.

Istovremeno pokorno prijavljujem Vašem blagorodstvu da sam zbog svog odlaska opunomoćio gospodina F. Lassalle-a da ovde primi za mene uverenja o naturalizaciji, da podnese za mene sve potrebne molbe i preduzme korake u dotičnoj stvari, da štiti u svemu moje pravo u istom obimu kao što to i meni pripada.

Moleći pokorno Vaše blagorodstvo da bude ljubazno i da definitivnu odluku adresira na g. F. Lassalle-a, potpisujem se

sa izuzetnim poštovanjem
pokoran Vašem blagorodstvu
dr Karl Marx

Berlin, 11. aprila 1861.

¹ za svaki slučaj — ² na ovom mestu na slobodnom rubu rukopisa nalazi se zabeleška ispisana nepoznatom rukom: «Na ovu molbu obavestiti da je Marx odbijen.»

Napomene i registri

Napomene

- ¹ Reč je o najvećem narodnom ustanku u Indiji protiv engleske vladavine 1857 - 1859. godine. Ustanak je izbio u proleće 1857. među takozvanim sepojskim jedinicama bengalske armije, regrutovanim iz redova mesnog stanovništva, i obuhvatio je najveće oblasti Severne i Centralne Indije. Njegovu osnovnu pokretačku snagu sačinjavali su seljaštvo i siromašne gradske zanatlije. Ustanak je pretrpeo poraz zbog feudalne rasparčanosti Indije, verskih i kastinskih razlika a i usled vojno-tehničke nadmoćnosti kolonizatora. 4
- ² «Reports of the Inspectors of Factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the Half Year ending 30 April 1860». London 1860. 7
- ³ *Anglo-francuski trgovinski ugovor*, potpisan 23. januara 1860, predstavljao je pobedu pristalica slobodne trgovine u obe zemlje i odgovarao je interesima engleske industrijske buržoazije. 15
- ⁴ Garibaldijevo pismo u leto 1860. Marxovom poznaniku, Englezu Greenu, svedoči o Garibaldijevoj težnji da se borba italijanskog naroda za nacionalno ujedinjenje i oslobođenje zemlje od inostrane vladavine vodi nezavisno od politike Napoléona III. 16
- ⁵ Reč je o La Farininom delu *Storia d'Italia dal 1815 al 1850* Vol. I-VI Torino, 1851 - 1852. 17
- ⁶ «*Nacionalno udruženje*», politička organizacija liberalno-monarhističkog smera, koju su osnovali 1856. godine u Torinu i drugim italijanskim gradovima političar G. Pallavicino i Cavourov agent La Farina. Cilj udruženja je bio da propaga ideju ujedinjenja Italije na čelu sa savojskom dinastijom i u tu svrhu koristi nacionalne snage. Aktivno učestvoe u radu udruženja uzimao je i Garibaldi, koji je predstavljao revolucionarno krilo, dok je presudna uloga u «*Nacionalnom udruženju*» pripadala Cavourovim pristalicama. 17
- ⁷ U jesen 1859. godine pokret stanovništva Parme, Modene, Toskane i Romanje za prisajedinjenje Pijemontu dostigao je znatne razmere. Privremene vlade, obrazovane u tim državama, već su raspolagale znatnom armijom koja se nalazila pod zajedničkim Garibaldijevim rukovodstvom. Pred opasnošću napada od strane Austrije i Napulske Kraljevine, Garibaldi se 5. oktobra proglasom obratio stanovništvu cele Italije, organizovao upis nacionalnog zajma za kupovinu oružja i ratne opreme i najavio oslobodilački pohod u Kraljevstvo dveju Sicilija. 18
- ⁸ «Report of the Commissioners appointed to consider the Defences of the United Kingdom; together with the Minutes of Evidence and Appendix». London, 1860. 19

- ⁹ Za vreme krimskog rata 1853 - 1856. godine anglo-francuske i tursko-sardinske trupe su opsedale Sevastopolj. Herojska odbrana Sevastopolja 1854 - 1855. godine trajala je 349 dana. U toku borbi grad je bio izložen velikom razaranju. 19
- ¹⁰ «*The Cornhill Magazine*» — mesečni književni časopis koji izlazi u Londonu od 1860. godine. 21
- ¹¹ «*Papers, 1858 - 1860, respecting past or apprehended Disturbances in Syria*», 4 parts.
Godine 1860. u Siriji je došlo do pokolja hrišćana-maronita. Od konca maja do početka jula sirijski muslimani — Druzi, uz podršku turskih trupa, spalili su mnoge gradove i sela, naseljene maronitima, i pobili nekoliko hiljada ljudi. Pokolj hrišćana isprovocirali su francuski emisari i turska vlada. Iskoristivši ove događaje, francuska vlada je okupirala Siriju, međutim, 1861. godine pod pritiskom Engleske, Rusije i Austrije bila je prinuđena da evakuiše svoje trupe iz te zemlje. 23
- ¹² P. Dolgoroukov, *La vérité sur la Russie*, Paris, 1860. 23
- ¹³ Krajem decembra 1859. u Francuskoj se pojavila brošura *La Guéronnière-a Papa i kongres*. Nju je inspirisao Napoléon III a klerikalci su je protumačili kao carevu težnju da ograniči svetovnu vlast Pius-a IX. Posle Pius-a IX, koji je početkom sledeće godine u svojoj enciklici gromoglasno osudio brošuru, više katoličko sveštenstvo Francuske preduzelo je kampanju protiv francuskog cara. 24
- ¹⁴ «*Stare stranke*» — tako su se u Francuskoj nazivale monarhističke stranke legitimista i orleanista, koje su se formirale u prvoj polovini XIX veka. Stranka legitimista okupljala je krupne zemljoposjednike i zalagala se za restauraciju burbonske dinastije u Francuskoj; stranka orleanista, koja je vladala za vreme Julske monarhije, okupljala je predstavnike krupnog finansijskog i industrijskog kapitala — pristalice povratka orleanske dinastije, mlade grane dinastije Bourbonna. 24 39
- ¹⁵ *Nacionalni savez* osnovan je 15 - 16. septembra 1859. godine na kongresu buržoaskih liberala nemačkih država u Frankfurtu na Majni. Organizatori Nacionalnog saveza, koji su zastupali interese nemačke buržoazije, postavili su za cilj ujedinjenje cele Nemačke, sa izuzetkom Austrije, na čelu sa Pruskom. Novembra 1867. godine Savez je raspušten. 24 421
- ¹⁶ U Teplicu je 26. jula 1860. godine održan sastanak između austrijskog cara Franza Josepha I i pruskog princa-regenta Wilhelma. Austrijski car je pokušao da obezbedi sebi podršku Pruske za slučaj novog rata sa Francuskom i Sardinijom. Postignut je usmeni sporazum o zajedničkom otporu Napoléonu III ukoliko on bude napao Švedsku, Belgiju, Holandiju ili nemačke države. 25
- ¹⁷ Početkom 40-ih godina 19. veka Francuska i Engleska su uspele da nagovore Tursku na reorganizaciju uprave u Libanu, koji je bio podeljen na dva okruga. Njima su upravljali po jedan druski i jedan maronitski guverner, predstavnici mesne feudalne aristokratije. Liban je dobio u okvirima turske carevine izvesnu autonomiju u oblasti sudstva, rukovođenja finansijskama itd. U borbi za libansko tržište evropske države su raspaljivale versko neprijateljstvo između maronita i Druza, pri čemu se Engleska oslanjala na druske, a Francuska na maronitske feodalce. 25
- ¹⁸ Posle državnog udara 1688. godine u Engleskoj se učvrstila ustavna monarhija na bazi kompromisa između zemljišne aristokratije i finansijske buržoazije. Deklaracija o pravima, usvojena 1689. godine, i drugi akti još više su ograničili kraljeva prava u korist parlamenta. 25

- ¹⁹ Ima se u vidu »Zakon o boljem upravljanju Indijom«, koji je engleski parlament usvojio jula 1858. godine. Po tom zakonu Indija je prešla pod vlast Krune, a Istočnoindijska kompanija je likvidirana. Zakon je predviđao obrazovanje Indijskog saveta kao savetodavnog organa pri ministarstvu za Indiju. Generalni guverner Indije nazvao se vice-kraljem, ostajući u stvari samo izvršilac volje ministra za Indiju u Londonu. 25
- ²⁰ Reč je o brošuri princa Joinville-a *De l'état des forces navales de la France*, koja je izašla 1844. godine. 27
- ²¹ *La Syria et l'alliance Russe*. Paris, 1860. 32
- ²² Reč je o pismu Napoléona III francuskom poslaniku u Londonu Persignyju, pisanom 25. jula 1860. godine i objavljenom u francuskim listovima. Poričući u njemu svoj neprijateljski stav prema Engleskoj, Napoléon III je pokušavao da odagna oprez i nepoverenje prema njegovoj spoljnoj politici, koji su u to vreme vladali u Engleskoj. 32 38 53
- ²³ Nikolaus Becker je bio autor pesme *Nemačka Rajna* (1840), koja je počinjala rečima: »Oni nju neće imati, slobodnu nemačku Rajnu...« 33
- ²⁴ Rat Francuske i kraljevine Sardinije protiv Austrije trajao je od 29. aprila do 8. jula 1859. Napoléon III ga je vodio pod izgovorom da želi Italiju da oslobodi od austrijske vladavine, a u stvari je imao osvajačke ciljeve. Pošto se plašio jačanja nacionalnog oslobodilačkog pokreta u Italiji i želeo da spreči stvaranje jedinstvene, nezavisne italijanske države, zaključio je sa Austrijom ugovor o miru u Vilafranki 11. jula bez Sardinije. 35
- ²⁵ *Liberalna stranka* je obrazovana u Engleskoj krajem pedesetih godina i u prvoj polovini šezdesetih godina XIX veka. Nju su sačinjavali vigovci, mančesterci (predstavnici industrijske buržoazije) i pilovci (umereni torijevci). Nasuprot liberalima, koji su u engleskom dvopartijskom sistemu zauzeli mesto vigovaca, nalazila se stranka konzervativaca osnovana u istom periodu, koja je smenila stranku torijevaca. 37
- ²⁶ *Crkva sv. Stefana* u Londonu — deo Vestminsterskog dvorca, gde su se od XVI do XIX veka održavala zasedanja engleskog Donjeg doma. Sv. Stefan je bio sinonim za engleski Donji dom. 37
- ²⁷ Ima se u vidu zakonski projekt, koji je avgusta 1860. godine postao zakon. Prema njemu se evropski kontingent indijske armije, koji je ranije bio potčinjen Istočnoindijskoj kompaniji, pretvorio u trupe engleske kraljevske službe. Broj engleskih vojnika u indijskoj armiji naglo se povećavao. Taj zakon, usvojen posle ugušivanja indijskog ustanka 1857 - 1859. godine (vidi nap. 1), predstavljao je jednu od mera engleske vlade za reorganizaciju upravljanja Indijom, koje su imale za cilj učvršćenje engleske dominacije u Indiji. 38
- ²⁸ Reč je o pripremama francuske vlade za oružanu intervenciju u Siriji 1860. godine, čiji je cilj bilo učvršćenje francuskih interesa u toj zemlji. Posluživši se kao izgovorom sirijskim događajima u proleće i leto 1860. godine (vidi nap. 11), francuska vlada je postigla saglasnost Rusije i Engleske da uputi u Siriju svoje trupe, koje su ostale tamo sve do juna 1861. godine. 38
- ²⁹ *Robert Macaire* — društvena komedija koju je napisao čuveni francuski glumac Frederic Lemaître u saradnji sa dramskim piscima Antier-om i Saint-Amand-om. Satirični lik glavne ličnosti komedije, Robert Macaire — prepređeni prevejanac-probisvet — ismejavao je finansijsku aristokratiju koja je vladala u periodu Julske monarhije. 39
- ³⁰ Reč je o Lombardiji, koju je Francuska predala Pijemontu posle zaključenja

ugovora o miru u Vilafranki, a i o Romanji i kneževinama Parmi, Modeni i Toskani, prisajedinjenim Piemontu na osnovu plebiscita u martu 1860. godine.

Ugovor o miru u Vilafranki, zaključen u julu 1859. posle rata Francuske i Sardinije protiv Austrije, predviđao je stvaranje konfederacije italijanskih država pod hegemonijom pape, pri čemu je konfederaciji priključena Venecija, koja je bila u posedu Austrije. Francuska je dobila Lombardiju i kasnije ju je ustupila Piemontu da bi dobila Savoju i Nicu. U vojvodstvima Parma, Modena i Toskana opet je uspostavljen monarhistički režim koji je narod bio srušio. Ovaj ugovor, koji je potpuno odgovarao planovima Napoléona III, nije rešio zadatke nacionalnog ujedinjenja Italije. Naprotiv, on je povećao političku rascjepkanost zemlje i održao vlast tudina u pojedinim delovima zemlje. 44

- 31 *«Partant pour la Syrie»* («Krećući u Siriju») — u periodu Drugog carstva pesma koju su pevali na svetkovinama Napoléona III. Ovdje se aludira na ekspediciju u Siriju. 46
- 32 Pruski princ-regent i drugi nemački kneževi sastali su se sa Napoléonom III 16. i 17. juna 1860. u Baden-Badenu. Ovaj sastanak nije doneo ostvarenje nada Napoléona III koji je, težeći da pridobije nemačke oblasti na levo obali Rajne, uporno pokušavao da postigne sporazum sa Pruskom na račun malih nemačkih država. — O sastanku u Teplicu vidi napomenu 16. 48
- 33 *Mark Lane* (Mark-lejn) — žitna berza u Londonu. 51
- 34 *«The Gardeners' Chronicle»* — skraćeni naziv engleskog nedeljnog lista za poljoprivredna pitanja *«The Gardeners' Chronicle and Agricultural Gazette»*; izlazi u Londonu od 1841. godine. 52
- 35 *«The Freeman's Journal»* — irski dnevni list, publikovan u Dublinu od 1763. do 1924. godine; četrdesetih i pedesetih godina XIX veka podržavao zahtev za ukidanje unije sa Engleskom i ustajao u odbranu prava irskih arendatora. 52
- 36 Ima se u vidu *«The Independent»* — irski list, koji je pod ovim imenom izlazio dva puta nedeljno od 1830. godine u Veksfordu. 52
- 37 Ima se u vidu projekt koji je Francuska iznela 1860. godine prema kome Španiju treba priznati kao šestu veliku silu. Projekt je naišao na otpor Engleske, te je odbijen. 53
- 38 Članak *Smotra engleskih dobrovoljačkih strelaca* prvi put je objavljen u listu *«Allgemeine Militär-Zeitung»*, u kome je dalje štampan niz Engelsovih članaka. List je bio organ društva nemačkih oficira i vojnih činovnika i izlazio je od 1826. do 1902. u Darmstatu i Lajpcigu. Engelseve članke redakcija je objavljivala po pravilu sa potpisom «F.E.». Engels je preveo pomenuti članak na engleski i s neznatnim izmenama objavio u listu *«The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire»* a i u zborniku *Članci za dobrovoljce*. Ovim Engelsovim radom počinje serija članaka o dobrovoljcima, štampanih u ovom listu.
- «The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire»* — engleski nedeljni vojni list, izlazio u Mančesteru 1860 - 1862. godine. Engels je saradivao u tom listu od avgusta 1860. do marta 1862. godine. 54
- 39 *Adutant* — u dobrovoljačkim jedinicama instruktor za vojnu obuku, koji je bio oficir stalne armije, a postavljao ga je glavni štab po preporuci komandanta okruga. 54
- 40 *Gradanska garda*, stvorena u Pruskoj posle martovske revolucije 1848. godine, sastojala se od predstavnika buržoaskih slojeva stanovništva. Gradanska garda je bila organ za očuvanje «reda i mira» kome je težila zaplašena liberajna buržoazija; nije imala preciznu organizaciju i nije raspolagala vojnom spremom; u

periodu nastupanja kontrarevolucionarnih snaga u Nemačkoj novembra 1848. godine ona je bila raspuštena. 55

- ⁴¹ *«Invalid»* — skraćeni naziv organa ministarstva vojske carske Rusije, lista *«Ruski invalid»*, koji je izlazio od 1813. do 1917. godine u Petrogradu, od 1816. godine svaki dan.
Marx u slobodnom prevodu citira članak *Istočno pitanje*, objavljen u listu *«Ruski invalid»* br. 164 i br. 165 od 31. jula i 2. avgusta 1860. godine. 62
- ⁴² Od pada Rimske republike 1849. godine, koji je bio posledica francuske intervencije, francuske trupe su se i dalje nalazile u Rimu do 1870. godine. 65
- ⁴³ *«Mrka Bes»* (*«Brown Bess»*) — tako su u engleskoj armiji u XVIII i početkom XIX veka zvali kremenjaču sa glatkom mrkom cevi. 69 77 103
- ⁴⁴ *Sveti rat* — Oslobodilačka borba Alžiraca protiv francuskih osvajača pod rukovodstvom Abd-el-Kadera dobila je oblik svetog rata i trajala je od 1832. do 1847. godine. Abd-el-Kader, koji se oslanjao na široke slojeve alžirskog stanovništva i koji je umeo da ujedini pod svojom vlašću izdvojena arapska plemena, postigao je 1834. godine od Francuza priznanje Zapadnog Alžira kao nezavisne arapske države sa izuzetkom nekoliko primorskih gradova. U razdoblju od 1839. do 1844. godine Abd-el-Kaderovu državu su osvojili francuski kolonizatori posle uporne borbe, a on sam je bio prinuđen da beži u Maroko. Međutim, antikolonijalni ustanci, kako u istočnom tako i u zapadnom delu Alžira, nisu prestajali ni posle toga. 78
- ⁴⁵ Sistem zamene rasprostranjen u francuskoj armiji, sačinjavao je privilegiju imućnih klasa. Svaki imućni muškarac pozvan u vojnu službu mogao je za izvesnu svotu najmiti sebi zamenika. Novčani iznosi za zamenu unošeni su u specijalan fond *«armijske dotacije»*. Godine 1872. sistem zamene ukinut je u Francuskoj. 78
- ⁴⁶ Vladajuće snage Francuske započele su 1830. godine kolonijalni rat protiv Alžira. Ratne operacije francuskih osvajača naišle su na žilavi otpor alžirskog naroda. Tek posle četrdeset godina uspeo im je da Alžir pretvori u francusku koloniju. 81
- ⁴⁷ Reč je o bitkama za vreme austro-italijansko-francuskog rata 1859. godine. U bici kod Palestra 30. i 31. maja 1859. godine francusko-sardinske trupe nanele su poraz austrijskim trupama. U bici kod Madente 4. juna 1859. godine francuska armija je nanela poraz austrijskoj vojsci, a kod Solferina 24. juna 1859. austrijska armija je pretrpela poraz od francusko-italijanske vojske. 82 137 347
- ⁴⁸ *«Revue des deux Mondes»* — časopis za pitanja istorije, politike, književnosti i umetnosti koji izlazi u Parizu od 1829. godine svakih četrnaest dana. 86
- ⁴⁹ Ima se u vidu sastanak ruskog i austrijskog cara i pruskog princa-regenta, održan oktobra 1860. godine u Varšavi. Pokušaj zbliženja Austrije, Pruske i Rusije bio je posledica težnje da se osujeti ujedinjenje Italije a i da se pruži otpor spoljnoj politici Napoléona III, koji je podržavao sardinskog kralja Victora Emmanuela II. 88
- ⁵⁰ Trećeg marta (19. februara) 1859. godine u Parizu je zaključen *tajni sporazum između Rusije i Francuske*. Tim ugovorom Rusija se obavezala da će zauzeti stav blagonaklone neutralnosti prema Francuskoj u slučaju rata između Francuske i Sardinije, s jedne strane, i Austrije, s druge strane. Francuska je dala obećanje da će pokrenuti pitanje o reviziji odredaba pariskog mirovnog ugovora od 1856. godine, koje su ograničavale suverenitet Rusije na Crnom moru i oduzimale joj deo Besarabije. Dok je Rusija ispunila svoje obaveze, Napoléon III, koji je izvukao sve koristi iz sporazuma, pogazio je svoja obećanja i time doprineo hladenju uzajamnih odnosa između dve zemlje. 89

- ⁵¹ *Gotsku stranku* su obrazovali u junu 1849. u Goti desni liberali i predstavnici kontrarevolucionarne buržoazije, koji su napustili Frankfurtsku skupštinu pošto je pruski kralj Friedrich Wilhelm IV odbio da primi carsku krunu od Frankfurtske nacionalne skupštine i pošto je levičarska većina u skupštini odlučila da ustanovi regenstvo. Bojeći se pobjede revolucije, ova stranka je postavila sebi za cilj ujedinjenje cele Nemačke, sa izuzetkom Austrije, na čelu sa hoencolernskom Pruskom. Vođe stranke su bili Dahlmann, Simson, Bassermann, Gagern, Brüggemann, Mathy i dr. 90
- ⁵² *Via sacra* (svetski put) — put u starom Rimu, kojim su prolazile trijumfalne povorke trupa pzi povratku iz pobedonosnog rata; izraz «via sacra» u prenosnom smislu znači pobedonosna kampanja ili pohod. 92
- ⁵³ Misli se na Garibaldijev proglas od 10. septembra 1860. stanovništvu Palerma. *Kvirinal* — jedan od sedam brežuljaka na kojima se nalazi Rim. 92
- ⁵⁴ *Palais Royal* (Pale Rojal) — dvorac u Parizu, pedesetih i šezdesetih godina služio kao rezidencija princa Joseph-a Bonaparte-a (Plon-Plona). *Tiljerije* (Tuilerie) — dvorac u Parizu, rezidencija Napoléona III. 93
- ⁵⁵ «*L'Opinion nationale*» — francuski dnevni list, izlazio u Parizu od 1859. do 1874. godine. 93
- ⁵⁶ Reč je o trgovinskom ugovoru između Pruske i Austrije, zaključenom u Berlinu 19. februara 1853. godine. Ovaj ugovor je uklonio veći deo carinskih smetnji za razvoj trgovine između obe zemlje. *Carinski savez* nemačkih država, koje su ustanovile zajedničku carinsku granicu, osnovan je 1834. godine pod vođstvom Pruske, zbog stvaranja opšte-nemačkog tržišta. Vremenom je Savez obuhvatio sve nemačke države, sa izuzetkom Austrije i nekoliko sitnih država. Carinski savez je doprineo daljem nacionalnom i političkom ujedinjenju Nemačke. 94
- ⁵⁷ Misli se na Oktobarsku diplomu, koju je izdao 20. oktobra 1860. godine austrijski car Franz Joseph I i kojom se davala izvesna autonomija nacionalnim oblastima carevine. Diploma je bila ustupak pristalicama federativnog državnog uređenja, naročito Mađarima, na račun centralista — austrijskih Nemaca. Ovaj ustupak, međutim, nije zadovoljio Mađare; oni su zahtevali dalji razvoj onog ustava koji je postojao u Mađarskoj do 1848. godine. Već početkom sledeće godine Oktobarska diploma je ukinuta izdavanjem povelje 26. februara 1861. godine, koja je ponovo istakla princip centralističkog uređenja austrijske carevine. 99 132
- ⁵⁸ Četvrtog marta 1849. godine austrijska kamarila, koja je stajala u pozadini mladog cara Franz Josepha I, izvršila je državni prevrat, nametnuvši zemlji novi antidemokratski ustav; rajstag koji je zasedao u Kromjeržiču bio je raspušten. Ustav od 4. marta ustanovio je dvodomni sistem sa prevagom gornjeg doma, uveo visoki imovinski i starosni cenzus za birače, davao caru pravo veta na odluke oba doma i dr. Međutim, ustav od 4. marta ipak je ograničavao carevu vlast i zbog toga je ukinut posle ugušenja revolucije u Mađarskoj. 99
- ⁵⁹ Ima se u vidu nepisani ustav Mađarske, najstariji u Evropi, sastavljen na bazi drevnih tradicija i zakonodavnih akata kraljevstva, koji su u interesu mađarskog plemstva jamčili nezavisnost skupštine, a i prava skupštine da rešava najvažnija državna pitanja, među njima pitanje novčanih kredita i regrutovanja vojske. 99
- ⁶⁰ Engleski lord Strafford, miljenik kralja Charlesa I i vatreni branilac apsolutizma, bio je okrivljen za veleizdaju i pogubljen 1641. godine na zahtev parlamenta, koji su podržale narodne mase Londona i njegovih predgrada. 100

- ⁶¹ Marx tako naziva pruske spahije po analogiji sa engleskim veleposednicima, čija je omiljena razonoda bio lov na lisice. 101
- ⁶² Ima se u vidu rat za nezavisnost severnoameričkih kolonija Engleske (1775-1783). Ustanak severnoameričkih kolonija protiv engleske vlasti, uslovljen težnjom američke nacije u povelju ka samostalnosti i uklanjanju prepreka za razvoj kapitalizma, imao je karakter buržoaske revolucije. Pobjedom Severnoamerikanaca obrazovana je nezavisna država — Sjedinjene Američke Države.
Reč je o ratovima koje je 1792. godine počela Francuska Republika, ponikla iz francuske buržoaske revolucije s kraja 18. veka, protiv kontrarevolucionarne koalicije evropskih država — Engleske, Pruske, Austrije, Rusije i dr. 103
- ⁶³ O tim promenama Engels govori u *Anti-Dühringu*, Drugi odeljak, Teorija sile (Nastavak), vidi u 31. tomu ovog izdanja, str. 128. 103
- ⁶⁴ U težnji da spreči teškoće u razmeni banknota za zlato, engleska vlada je 1844. godine donela na predlog R. Peela zakon o reformi Engleske banke, podelivši je na dva odeljenja — bankarsko i emisiono — i određujući čvrstu normu za zlatno pokriće banknota. Emisija banknota bez zlatnog pokrića ograničavala se na 14 miliona funti sterlinga. Za vreme privredne krize engleska vlada je privremeno stavila van snage zakon od 1844. i povisila sumu banknota bez zlatnog pokrića. 127
- ⁶⁵ *The Army and Navy Gazette* — engleski nedeljnik list, zvanični organ ministarstva vojnog; izlazio je pod ovim nazivom od 1860. do 1921. u Londonu. 130
- ⁶⁶ *Horse Guards* — ovim imenom se u Engleskoj naziva gardijska konjica i njeni štabovi. To je istovremeno i naziv zgrade u Vajtholu u Londonu — bivše kasarne Horse Guards — koja je postala glavni štab britanskog vrhovnog komandanta a time i sinonim za vrhovnu vojnu vlast. 130 155 173
- ⁶⁷ *Županijski sabori* — staleški sabori u krupnim administrativno-teritorijalnim jedinicama Mađarske (županijama). Jedna od poslednjih revolucionarnih tekovina u Mađarskoj 1848. godine bila je to što su u županijskim saborima bili zastupljeni predstavnici celokupnog stanovništva zemlje, bez obzira na staleže. Posle ugušenja revolucije od 1848/1849. godine u Mađarskoj su raspušteni županijski sabori, a podela zemlje na županije je ukinuta. 133
- ⁶⁸ *Secesionistička revolucija u Americi* — reč je o pobuni koju su krajem 1860. godine digle robovlasničke južne države, i o njihovom odvajanju od severnoameričke Unije, što je poslužilo kao početak građanskog rata u SAD od 1861. do 1865. godine. Opširno o ovome vidi u ovom tomu, str. 209 - 217.
Ima se u vidu *tajpinski ustanak u Kini*, koji je počeo 1851. godine i dobio karakter seljačkog rata. Ustanak je ugušen intervencijom Engleske, SAD i Francuske zajedno sa trupama kineskih feudalaca. 135
- ⁶⁹ Jula 1860. godine u Francuskoj, u jeku antiengleske kampanje, pojavila se brošura pod naslovom *Mac-Mahon, kralj Irske*. Brošura je pozivala Irce da zbače englesku vlast i da na irski presto postavie francuskog maršala Mac-Mahona, potomka irskih emigranata. 135
- ⁷⁰ Obaveze koje je danski kralj dao 1851. godine Pruskoj, Austriji i Rusiji u pogledu državnog uređenja vojvodstava Šlezviga, Holštajna i Lauenburga, formulisane su u manifestu od 28. januara 1852. godine. 135
- ⁷¹ *«Nova era»* — reč je o «liberalnom» kursu, koji je proklamovao pruski princ Wilhelm (od 1861. godine kralj Pruske) kad je postao regent u oktobru 1851. godine; u buržoaskoj štampi ovaj kurs je dobio gromoglasan naziv «nova era». Međutim, Wilhelmova politika bila je, u stvari, isključivo usmerena na učvrš-

- čenje pozicija pruske monarhije i junkerstva. Nijedna od liberalnih reformi, koje je očekivala buržoazija nije bila izvršena. »Nova era« faktički je pripremila otvorenu diktaturu junkera, koja je otpočela dolaskom Bismarcka na vlast u septembru 1862. godine. 136
- ⁷² »*Dagbladet*« — danski građanski list; izlazio je u Kopenhagenu od 1851. godine. 137
- ⁷³ Ovaj članak Engels je prvobitno napisao za list »*New-York Daily Tribune*«, a zatim preradio za list »*Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire*«. 138
- ⁷⁴ »*Almanach de Gotha*« — diplomatski i statistički godišnjak, izlazio od 1764. do 1929. godine u Goti na francuskom jeziku. 138
- ⁷⁵ »*L'Empire c'est la paix*« (»Imperija, to je mir«) — reči iz govora Louis-a Bonaparte-a, održano u Bordou 9. oktobra 1852. godine. 139
- ⁷⁶ Imaju se u vidu: »*Principes physiques et moraux du combat de l'infanterie*« (»Fizički i moralni faktori u bici pešadije«) — poglavlje knjige Bugeaud-a: »*Apports sur Quelques details de la guerre*«. Prvo izdanje knjige izišlo je u Parizu 1832. godine. 142
- ⁷⁷ U posebnom izdanju *Članaka za dobrovoljce* od Engelsa bili su uključeni sledeći članci objavljeni 1860. i početkom 1861. godine u listu »*Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire*«: *Smotra engleskih dobrovoljačkih strelaca* (prvi put objavljen u listu »*Allgemeine Militär-Zeitung*«, Darmštat), *Francuska laka pešadija, Dobrovoljačka artiljerija, Istorija izolovane puške, Dobrovoljačka inžinjerija*. U tekst članaka, koji su ušli u zbornik, Engels je uneo neznatne redakcijske izmene i napisao predgovor. Zbornik je objavljen marta 1861. godine. 149
- ⁷⁸ »*The Daily Telegraph*« — engleski liberalni a od osamdesetih godina 19. veka konzervativni dnevni list; pod ovim imenom izlazio je u Londonu od 1855. do 1937. godine; od 1937. godine, posle spajanja sa listom »*The Morning Post*« izlazi pod imenom »*Daily Telegraph and Morning Post*«. 154
- ⁷⁹ »*The London Review*« — engleski dnevni list, izlazio od 1860. do 1869. godine. 164
- ⁸⁰ *Die französische Armee auf dem Exercirplatze und im Felde*, Berlin 1861. 176
- ⁸¹ Imaju se u vidu *Memoires pour servir à l'histoire de France, sous Napoléon, écrits à Sainte-Hélène, par les généraux qui ont partagé sa captivité, et publiés sur les manuscrits entièrement corrigés de la main de Napoléon*, Paris 1823. 178
- ⁸² Američka književnica H. Beecher-Stowe — aktivna učesnica abolicionističkog pokreta — obratila se engleskom aristokrati lordu Shaftesburyju pismom, koje je početkom septembra 1861. godine objavljeno u štampi. U svom pismu ona ocenjuje građanski rat u SAD kao rat protiv robovlasništva i ukazuje na nepravедnost borbe članica Konfederacije. Izražavajući negodovanje zbog stava Engleske prema američkom ratu, ona apeluje da se pruži pomoć severnjacima.
- Gradanski rat u SAD* — rat između severnih država, progresivnih u ekonomskom i društvenom pogledu, i robovlasničkih južnih država, koji je trajao od aprila 1861. godine do aprila 1865. godine. Glavni uzrok rata bila je borba kapitalističkog sistema najamnog rada koji se učvrstio na severu i sistema ropstva koji je vladao na jugu zemlje. Što se tiče severnih država, rat je imao progresivan i revolucionaran karakter. Gradanski rat je u svom razvoju prošao kroz dve etape: period ustavnog rata za očuvanje Unije i period revolucionarnog rata za ukidanje ropstva. Prekretnicu u toku rata izazvala je proklamacija o oslobođenju crnaca-robova koju je objavila Lincolnova vlada u septembru 1862.

godine. Važan značaj imali su takode usvajanje zakona o homesteadu (besplatnom dodeljivanju zemlje), čišćenje armije i državnog aparata od izdajničkih elemenata, primanje crnaca u armiju, zabrana reakcionarnih listova i druge mere revolucionarno-demokratskog karaktera. Prelazak na revolucionarne metode vođenja rata doveo je do temeljnog preokreta u toku vojnih akcija i obezbedio je pobedu Severa u građanskom ratu. Presudnu ulogu u vojnom porazu robovlasnika-južnjaka odigrale su narodne mase — radnici, farmeri, crnačko stanovništvo. Progresivniji društveni poredak i znatna nadmoćnost u privrednim i ljudskim rezervama predodredili su pobedu severnih država, što je prokrčilo put snažnom razvoju kapitalizma u SAD. 189

⁸³ *«The Saturday Review»* — engleski nedeljni list konzervativnog pravca, izlazio u Londonu od 1855. do 1938. godine. 189

⁸⁴ *«The Examiner»* — engleski nedeljni list buržoasko-liberalnog pravca, izlazio u Londonu od 1808. do 1881. godine. 189

⁸⁵ *Republikanska stranka* je obrazovana 1854. godine od antirobovlasničkih elemenata, koji su se ujedinili radi otpora sve većim pretenzijama plantažera Juga. Izražavajući interese industrijske buržoazije Severa i uživajući podršku širokih masa trudbenika — farmera, radnika i dr. — Republikanska stranka je postavila sebi za cilj likvidaciju političke vlasti robovlasnika, ograničenje i postepeno ukidanje ropstva i davanje zemljišta na zapadu farmerima za besplatno naseljavanje. Godine 1856. Republikanska stranka je prvi put istupila na predsedničkim izborima, ali je dobila samo jednu trećinu glasova. Godine 1860. kandidat Republikanske stranke Lincoln izabran je za predsednika. Po završetku građanskog rata stranka je istupala kao pobornik interesa krupne industrijske i finansijske buržoazije. 190

⁸⁶ Reč je o privremenom ustavu koji je 4. februara 1861. godine na kongresu u Montgomeriju (država Alabama) usvojilo šest južnih robovlasničkih država — Južna Karolina, Džordžija, Florida, Alabama, Misisipi, Lujzijana — koje su se otopile od severoameričke Unije. Kongres u Montgomeriju je proklamovao obrazovanje robovlasničke države — Konfederativnih Država Amerike i izabrao Jeffersona Davisa za privremenog predsednika Konfederacije. Drugog marta 1861. godine Konfederaciji se priključio Teksas, a maja 1861. godine četiri pogranične robovlasničke države (Virđžinija, Arkanzas, Severna Karolina i Tenesi). 190

⁸⁷ *Crittendenov kompromis* — projekt za miroljubivo rešenje sukoba između Severa i Juga, koji je senator Crittenden podneo 18. decembra 1860. godine Kongresu SAD. On je predložio šest izmena u američkom ustavu. Glavne od ovih izmena zahtevale su zabranu ropstva u državama severno od 36°30' paralele — linije utvrđene Misurskim kompromisom (vidi napomenu 89) — i njegovo ozakonjenje južno od ove linije, zabranu Kongresu da likvidira ropstvo u robovlasničkim državama zemlje. Poslednja tačka predviđala je da se u ustav ne mogu unositi nikakve izmene koje bi menjale prethodnih pet članova; ova tačka lišavala je Kongres prava da menja postojeći sistem ropstva u tim državama. Crittendenov kompromis je odbacila specijalna senatska komisija 22. decembra 1860. godine. 190

⁸⁸ *Demokratska stranka*, obrazovana 1828. godine, prvobitno se ujedinjavala plantažere, neke grupe buržoazije i znatan deo farmera i gradske sitne buržoazije. Tokom 30-ih i 40-ih godina 19. veka stranka je sve više izražavala interese plantažera-robovlasnika i krupne buržoazije Severa, koja se zalagala za očuvanje i proširenje ropstva. Međutim, posle 1854. godine, kada se u vezi sa usvajanjem zakona Kansas-Nebraska (vidi napomenu 90) pojavila opasnost proširenja ropstva na celu teritoriju SAD, u Demokratskoj stranci je došlo do rasepa između pristalica i protivnika daljeg širenja ropstva. Ovo je bio jedan od glavnih uzroka poraza stranke na predsedničkim izborima 1860. godine. 191

- ⁸⁹ *Misurski kompromis* — sporazum postignut 1820. godine posle žestoke borbe između pristalica i protivnika ropstva kako u celoj zemlji tako i u Kongresu SAD. Prema kompromisu, teritorija Misurija primljena je u Uniju kao robovlasnička država, a teritorija Mejna kao slobodna država; između slobodnih i robovlasničkih država utvrđena je pogranična linija na 36°30' severne širine; severno od te linije ropstvo je bilo zabranjeno. Kompromis je privremeno umirio pristalice ukidanja ropstva i pristalice robovlasništva, ali nije mogao otkloniti protivrečnosti između industrijskog Severa i robovlasničkog Juga, koje su se zaoštravale iz godine u godinu. Godine 1854. Misurski kompromis je faktički anuliran prihvatanjem zakona Kansas-Nebraska u Kongresu SAD. 191
- ⁹⁰ *Zakon Kansas-Nebraska*, koji je Kongres SAD usvojio maja 1854, ukinuo je granicu između slobodnih i robovlasničkih država utvrđenu Misurskim kompromisom. Od sada je svaka država, nezavisno od odluke Kongresa i nezavisno od svog geografskog položaja, mogla zavesti sistem ropstva. 191
- ⁹¹ Misli se na Buchanana, koji je kao poslanik SAD u Londonu, zajedno sa diplomatskim predstavnicima SAD u Francuskoj i Španiji, objavio 1854. godine Ostendski manifest. Ovaj manifest je preporučivao vladi SAD da kupi ili osvoji ostrvo Kubu, koje je pripadalo Španiji. Godine 1856. Buchanan je bio izabran za predsednika SAD kao kandidat Demokratske stranke.
- Slučaj Dreda Scotta* — proces roba-crnca D. Scotta, koji je, došavši sa svojim gospodarom u državu Illinois, a zatim u državu Viskonsin — gde je prema Misurskom kompromisu ropstvo bilo zabranjeno, — podneo tužbu 1848. godine za svoje oslobođenje. Proces se otegao do 1857. godine, kada je Vrhovni sud SAD odbio zahtev crnca. Ovu odluku, koja je ozakonila ropstvo u celoj zemlji, iskoristili su abolicionisti u SAD u agitaciji uoči građanskog rata 1861 - 1865. godine. 191
- ⁹² *Kanzaski rat* — oružana borba u Kansasu od 1854. do 1856. između pristalica robovlasništva, koji su težili da pretvore Kansas u robovlasničku državu, i protivnika ropstva, uglavnom farmera. Bez obzira na niz pobjeda protivnika robovlasništva, Kansas se našao u rukama pristalica ropstva, koje su dobile oružanu podršku federalne vlade. Međutim, većina stanovništva države, koja je nastavila borbu, zahtevala je primanje Kansasa u Uniju kao slobodne države. Borba u Kansasu označava stvarni početak građanskog rata. 191
- ⁹³ *«Reynolds's Newspaper»* — engleski nedeljni list radikalnog pravca; izdavao ga je Reynolds u Londonu od 1850. godine; početkom pedesetih godina podržavao je čarliste. 192
- ⁹⁴ *Old Bailey* (Old Bejli) — naziv citadele njujejskog zatvora u Londonu, gde se nalazi centralni krivični sud. 193 372
- ⁹⁵ *«The New-York Herald»* — američki dnevni list; izlazio pod ovim nazivom od 1835. do 1924. godine; za vreme građanskog rata u SAD zalagao se za kompromis sa robovlasnicima Juga. 193
- ⁹⁶ Šesnaestog oktobra 1859. borac za oslobođenje crnaca u SAD John Brown pokušao je da digne robove na ustanak u robovlasničkim državama. Sa malim odredom istomišljenika on je osvojio državni arsenal u mestu Harpers Feri u državi Virdžinija. Međutim, Brownu nije pošlo za rukom da izazove širi ustanak. Gotovo svi učesnici ove akcije (22 čoveka, među njima 5 crnaca), koji su pružali očajnički otpor vladinim trupama, izginuli su. John Brown i 5 njegovih drugova su pogubljeni. Ustanak Johna Browna kao jedan od dokaza porasta revolucionarne krize u SAD, doprineo je jačanju borbe crnaca protiv ropstva. 194
- ⁹⁷ Novembra 1832. konvent države Južna Karolina poništio je federalne tarifne zakone od 1828. i 1832. godine, koji su zavodili visoke carine na uvezenu robu

«Uredba o nulifikaciji», izdata 24. novembra 1832, sadržavala je poziv građanima ove države da brane svoju nezavisnost od federalne vlasti kao i pretnju oцепljenjem Južne Karoline od severnoameričke Unije. Predsednik Jackson, pošto je dobio sankciju Kongresa na primenu oružane sile, uputio je trupe u Južnu Karolinu, ali je pod pritiskom plantažera-robovlasnika 2. marta 1833. potvrdio kompromisnu, sniženu tarifu. Država je ubrzo ukinula svoju odluku o nulifikaciji.

Morillova tarifa — protekcionistička tarifa koju je Kongresu predložio republikanac Morrill i koja je usvojena u predstavničkom domu maja 1860. godine. Postavši zakonom 2. marta 1861. posle potvrde u Senatu, Morillova tarifa je predviđala znatno povećanje carina u SAD. 195 235 315 320

- ⁹⁹ «*The Spectator*» — engleski nedeljni list liberalnog pravca, izlazi u Londonu od 1828. godine. 195
- ⁹⁹ Blokada luka Juga, koju je vlada SAD objavila aprila 1861. godine, doprinela je razvoju krijumčarske trgovine ne samo između južnih država i Engleske nego i između Juga i Severa. Rentabilnost krijumčarske trgovine povećala se razvojem vojnih akcija. Vlada Konfederacije uzimala je aktivnog učesća u krijumčarskoj trgovini sa Engleskom. Posebna uloga pripadala je Liverpulu, gde je za prve dve godine bila dopremljena iz južnih država 31 000 bala presovanog pamuka. 198
- ¹⁰⁰ «*Calcutta Price Current*» — indijski nedeljni list, izlazi pod raznim nazivima od 1818. godine. 198
- ¹⁰¹ Od 1845. do 1847. godine u Irskoj je od bolesti krompira redovno stradao rod krompira. Uz nerodicu u Evropi tih godina, koja je izazvala porast cena poljoprivrednih proizvoda, ova nesreća je dovela do razorne gladi. Od gladi i bolesti nastradalo je preko milion Iraca, a gotovo isto toliko je emigriralo iz Irske. 199
- ¹⁰² *Emancipacija katolika* — ukidanje ograničenja političkih prava katolika od strane engleskog parlamenta 1829. godine. Katolici čiju su većinu sačinjavali Irci, dobili su pravo da budu birani u parlament i da zauzimaju neke položaje u vladi; istovremeno je imovinski birački cenzus bio uvećan pet puta. Vladajuće klase Engleske želele su pomoću ovog manevra da privuku na svoju stranu gornje slojeve irske buržoazije i katoličkih veleposednika, te da na taj način pocepaju irski nacionalni pokret.
- Reformu izbornog zakonodavstva usvojio je engleski Donji dom 1831. godine a Gornji dom konačno potvrdio 1832. godine. Reforma protiv političkog monopola zemljišne i finansijske aristokratije otvorila je pristup u parlament predstavnicima industrijske buržoazije. Liberalna buržoazija je izigrala proletarijat i sitnu buržoaziju, koji su činili glavnu snagu u borbi za reformu, i oni nisu dobili biračka prava.
- Ukidanje Zakona o žitu* — Liga protiv Zakona o žitu odigrala je glavnu ulogu u borbi za ukidanje Zakona o žitu, uvedenih 1815. u interesu veleposednika (lendlordova) da bi se ograničio ili zabranio uvoz žita iz inostranstva. Tu Ligu su 1838. osnovali u Mančesteru fabrikanti Cobden i Bright. Ona se zalagala za potpunu slobodu trgovine i težila je ukidanju Zakona o žitu da bi se smanjile nadnice radnika i poljuljale ekonomske i političke pozicije zemljoposedičkog plemstva. Kao rezultat ove borbe u junu 1846. usvojen je zakon o ukidanju Zakona o žitu, što je predstavljalo pobjedu industrijske buržoazije nad zemljoposedičkim plemstvom.
- Dažbine na novine* — jedan od poreza na listove u Engleskoj, zaveden 1712. godine u cilju povećanja državnih prihoda i borbe protiv opozicione štampe. Dažbina na novine znatno je podigla cenu novinama, ograničila njihovo rastu-

ranje i učinila ih nepristupačnim za široke mase. Godine 1836. parlament je bio prinuđen da smanji dažbinu na novine a 1855. da je ukine.

Porez na hartiju, uveden u Engleskoj 1694. godine, imao je glavni cilj da spreči pojedinjavanje i demokratizaciju engleske štampe. Porez je donosio državi svake godine oko 1,4 miliona funti sterlinga prihoda i padao je u celini na teret trudbenika. Veliki pokret u Engleskoj protiv poreza na hartiju, koji je trajao nekoliko godina, završio se 1861. godine njegovim ukidanjem. 200

- ¹⁰³ *Slavna revolucija* je naziv u engleskoj buržoaskoj historiografiji za državni prevrat 1688. godine, posle koga se u Engleskoj učvrstila ustavna monarhija, na bazi kompromisa između zemljišne aristokratije i finansijske buržoazije. 200
- ¹⁰⁴ Ima se u vidu *«Cobbett's Weekly Political Register»* — radikalni nedeljni list, izlazio u Londonu od 1802. do 1835. godine. 200
- ¹⁰⁵ *Plava knjiga*, koju je engleski parlament objavio 1839. godine, sadržavala je diplomatske dokumente o anglo-persijskim i anglo-avganistanskim odnosima. Prepisku engleskog predstavnika u Kabulu, A. Burnesa, o događajima u vezi sa anglo-avganistanskim ratom, koja se nalazila u toj knjizi, tendenciozno je odabralo i falsifikovalo ministarstvo inostranih poslova da bi prikrilo provokativnu ulogu Engleske u raspirivanju rata. Burnes je kratko vreme pred smrt poslao kopiju svoje prepiske u London, i njen deo, koji nije uključen u Plavu knjigu, objavila je njegova porodica. Tako je bio demaskiran falsifikat koji je odobrila engleska vlada. 202
- ¹⁰⁶ *Danski ugovor* — Londonski protokol od 8. maja 1852. godine o integritetu danske monarhije, koji su potpisali predstavnici Rusije, Austrije, Engleske, Francuske, Pruske, Švedske i Danske. Njegovu osnovu činio je protokol koji su 2. avgusta 1850. godine usvojili pomenuti učesnici londonske konferencije (sa izuzetkom Pruske). Protokol je utvrdio princip nedeljivosti poseda danske krune, uključujući vojvodstva Šlezvig i Holštajn. U Londonskom protokolu ruski car se pominjao kao jedan od legitimnih pretendena na danski presto. Ti pretendenti su se svojih prava odrekli u korist vojvode Christiana Glücksburga, a ovaj je proglašen za naslednika kralja Fredericka VII. To je stvaralo presedan za aspiracije ruskog cara na danski presto u budućnosti, u slučaju da iščezne dinastija Glücksburg. Potpisujući Londonski protokol, carska Rusija je težila da osujeti Prusku da ne odvoji Šlezvig i Holštajn od Danske i ne ovlada Kiškim zalivom. Na taj način, borba oko pitanja integriteta danske monarhije prikrivala je borbu evropskih država za dominaciju na Baltičkom moru. 202
- ¹⁰⁷ *in usum delphini* — doslovno: «za dofena», u prenosnom smislu: sa skraćivanjima, u osakaćenom vidu. Ovaj izraz odomaćio se pošto su 1668. godine za francuskog prestolonaslednika (dofena) štampana dela starih klasika u veoma skraćenom obliku. 202
- ¹⁰⁸ Od 6. do 8. oktobra 1861. godine u Kompjenju (Francuska) održan je sastanak između Napoléona III i pruskog kralja Wilhelma I. 205
- ¹⁰⁹ *«Le Pays, Journal de l'Empire»* — francuski dnevni list, osnovan u Parizu 1849. godine; u periodu Drugog carstva (1852 - 1870) — poluzvanični organ vlade Napoléona III. 205
- ¹¹⁰ *Printing House Square* (Printing-haus-skver) — trg u Londonu na kome se nalazi glavno uredništvo lista *«The Times»*. 205
- ¹¹¹ *Afera Macdonalda* — hapšenje kapetana engleske armije Macdonalda septembra 1860. godine u Bonu i njegovo izvođenje na sud na osnovu optužbe za nepokoravanje mesnim vlastima. Engleska vlada je iskoristila ovaj incident, okončan tek maja 1861. godine, kao izgovor za jačanje antipruske propagande. 205
- ¹¹² Ima se u vidu antibonapartistička brošura *Lettre sur l'histoire de France*, koju je

napisao vojvoda od Aumale-a kao odgovor na govor princa Napoléona (Plon-Piona) u francuskom senatu u proleće 1861. godine. Po naređenju Napoléona III brošura je odmah bila konfiskovana a njen izdavač i štampar osuđeni na zatvor i plaćanje kazne od po 5000 franaka. 206

- ¹¹³ Reč je o učešću prinčeva orleanske kuće — princa Joinville-a, vojvode od Penthièvre-a, grofa od Pariza i vojvode od Chartres-a — u građanskom ratu u Americi na strani Severa. 205
- ¹¹⁴ Aluzija na Louis-a Napoléona, koji je 1848. godine za vreme boravka u Engleskoj dobrovoljno stupio u odred specijalnih policajaca (policijska rezerva sastavljena od građanskih lica), koji su dejstvovali zajedno sa policijom protiv jedne radničke čartističke demonstracije 10. aprila 1848. godine. 206
- ¹¹⁵ Za vreme rata severnoameričkih kolonija Engleske za nezavisnost, borbu pobunjenih kolonija podržavali su francuski revolucionari. U organizovanju isporuke oružja i slanju dobrovoljaca iz Francuske u Ameriku učestvovao je poznati dramski pisac Beaumarchais. Među francuskim dobrovoljcima-učesnicima rata veliku popularnost je uživao građanski revolucionar Lafayette. 207
- ¹¹⁶ U prvoj polovini XIX veka Francuska, kao i druge evropske države, više puta je preduzimala pokušaje da proдре u Indokinu. Godine 1858. vlada Napoléona III, uz učešće Španije, počela je novi kolonijalni rat u Indokini pod izgovorom da želi da zaštiti katoličke misionare. U ovom ratu, koji je završen 1862. godine, Francuska je usvojila najpre tri provincije u južnom delu Indokine, koji su Evropljani prozvali Košinšina (Nambo), a 1867. godine i celu Košinšinu. 207
- ¹¹⁷ Ovim člankom počinje Marxova saradnja u listu «Die Presse».

«Die Presse» — austrijski dnevni list liberalnog pravca, koji je izlazio u Beču od 1848. do 1896. godine. Osnovan jula 1848. godine kao organ umereno-liberalne buržoazije, list je bio privremeno zabranjen posle poraza revolucije u Austriji 1848 - 1849. godine, što mu je donelo reputaciju izvesne opozicione nastojenosti. Početkom 60-ih godina on je imao najveći tiraž (30 000 pretplatnika) među listovima koji su izlazili na nemačkom jeziku. Popularnost lista u tim godinama objašnjavala se njegovim antibonapartističkim stavom u spoljnopoličkim pitanjima, a i istupanjem protiv reakcionarne unutrašnje politike austrijske vlade. Od 1856. godine jedan od urednika «Die Presse» postaje nemački publicist M. Friedländer, koji je ranije izdavao buržoasko-demokratski list «Neue Oder-Zeitung», u kome je tokom 1855. godine Marx saradivao kao dopisnik iz Londona. Uredništvo lista «Die Presse» više puta je pokušavalo da pridobije Marxa za saradnju. Marx je dao konačnu saglasnost tek oktobra 1861, pošto je «Die Presse» istupila protiv prividno-konstitucionalističke vlade Schmerlinga u Austriji.

Marxove članke redakcija je obično publikovala sa oznakom: «Od našeg londonskog dopisnika» ili «Spec. dop.», i oni su doticali sva važnija pitanja međunarodne i unutrašnje politike Engleske, Francuske i SAD. List je upoznavao austrijske i nemačke čitaoce sa položajem radničke klase i demokratskim pokretom u tim zemljama. Glavni deo Marxovih članaka za «Die Presse» posvećen je građanskom ratu u SAD i njegovom uticaju na prilike u zemljama Evrope i Amerike. Za pregled vojnih akcija Marx se, po pravilu, koristio materijalom koji mu je stavljao na raspolaganje Engels. Marxova saradnja u listu «Die Presse» trajala je više od godinu dana. U tom periodu na stranicama lista objavljeno je 52 Marxova članka — od njih 2 napisana zajedno sa Engelsom, dok jedan članak pripada Engelsu. Znatno već Marxovih članaka i dopisa napisan za list «Die Presse» redakcija nije objavila, zbog čega je Marx obustavio saradnju u listu krajem 1862. godine.

Rad na članku *Severnoamerički građanski rat* Marx je, po svemu sudeći, počeo još juna-jula 1861. godine, kada je dobio ponudu od Friedländera da sa-

- rađuje u listu »Die Presse«. Tada je, uglavnom, bio napisan i članak *Gradanski rat u SAD*, koji je upućen redakciji, kao i prvi članak, oktobra 1861. godine. 209
- 118 »The Times«, broj od 27. aprila 1861. 210
- 119 *Kapitol* — zgrada u Vašingtonu gde zaseda Kongres SAD. 210
- 120 *Faneuil-Hall* — zgrada koju je 1742. trgovac Faneuil poklonio gradu Bostonu. Za vreme rata severnoameričkih kolonija za nezavisnost (v. primedbu 62) u ovoj zgradi su održavani mitinzi američkih rodoljuba. 210
- 121 *Edikt Kontinentalnog kongresa* izdat 1787. godine, predviđao je da će odvojenim teritorijama severozapadno od reke Ohajo, ukoliko broj stanovništva na njima dostigne 60 000, biti dozvoljeno stupanje u Uniju u svojstvu država koje će imati jednaka prava sa državama koje su već u Uniji. 211
- 122 *Zakon o odbeglim robovima* (Fugitive Slave Act), usvojen u Kongresu SAD septembra 1850. godine bio je dopuna zakonu od 1793. godine o ekstradiciji odbeglih robova. Prema novom zakonu, u svim državama naimenovani su naročiti punomoćnici za hvatanje robova. Za svakog crnca uhvaćenog i vraćenog u ropstvo isplaćivana je nagrada od 10 dolara, a ako je uhvaćeni crnac puštan na slobodu, samo 5 dolara. Vlasti i stanovništvo severnih država obavezivali su se da će punomoćnicima ukazivati svaku pomoć. Povreda zakona kažnjavala se novčanom kaznom od 1000 dolara i zatvorom od 6 meseci. Zakon, koji je izazvao porast nezadovoljstva narodnih masa i abolicionističkog pokreta, postao je praktično neizvodljiv još pre početka građanskog rata u SAD i konačno je ukinut 1864. godine. 212 273 377
- 123 Jedan od osnovnih zahteva *frisojlera* (freesoiler) — članova masovne demokratske farmerske stranke, obrazovane u SAD 1848. godine — bio je zahtev o besplatnom dodeljivanju zemlje iz fonda slobodnog zemljišta Zapada, koje je bilo državna svojina. Frisojleri su zahtevali i zabranu ropstva na novim teritorijama osvojenim od Meksika, kao i zabranu prodaje zemlje krupnim zemljoposjednicima i špekulantima. Zahtevi frisojlera nailazili su u Kongresu i u vladi SAD na stalan otpor predstavnika robovlasničkih država. Tako je Senat odbacio Zakon o homestead-u, prvi put iznesen na glasanje u Kongresu 1854. godine i usvojen u Predstavničkom domu. Kad je najzad 1860. godine u oba doma Kongresa usvojen zakonski projekt koji je predviđao isplatu relativno male svote doseljenicima za zemlju koju obrađuju, predsednik Buchanan je stavio na njega veto. 213
- 124 *Čiuaua, Koauila i Sonora* — severne države Meksika koje su se graničile sa SAD i koje su bile predmet osvajačkih težnji američkih plantažera — robovlasnika i krupne buržoazije. 213
- 125 *Američki ustav* od 1787. godine, koji je ozakonio ropstvo crnaca u državama gde je ono već postojalo, dozvoljavao je slobodan uvoz robova u ove države iz drugih zemalja u toku 20 godina od trenutka usvajanja ustava. Tek 2. marta 1807. Kongres je usvojio zakon o zabrani uvoza robova u SAD iz Afrike ili neke druge države. Zakon je stupio na snagu 1. januara 1808. i predviđao je niz mera za borbu protiv trgovine robovima, pored ostalih konfiskaciju brodova koji prevoze crnce i konfiskaciju čitavog njihovog tovara. Međutim, zakon je u praksi često kršen, što je dovelo do velikog razvoja krijumčarske trgovine robovima. Kao rezultat ovoga, uvoz crnaca u godinama koje su prethodile građanskom ratu u SAD čak je porastao. 213
- 126 *Društva za pomoć naseljenicima Kanzasa* obrazovana su 1854. i 1855. godine u nizu severnih i severozapadnih država (Masačusets, Njujork, Pensilvanija, Ohajo, Ilinois i druge). Prvo društvo za pomoć osnovano je aprila 1854. u drža-

vi Masačusets. Društva su postavila sebi za zadatak sprečavanje proširenja ropstva na nove teritorije SAD i pomaganje naseljavanja Kanzasu slobodnim sitnim farmerima. Ona su se bavila prikupljanjem i finansiranjem naseljenika, odašiljanjem poljoprivrednog inventara i alata u Kanzas, izgradnjom pansiona za došljake, njihovim snabdevanjem namirnicama, odelom, lekovima pa i oružjem.

Pokret za pomoć dostigao je najviši nivo u leto 1856. godine u vezi sa ožljavanjem oružane borbe u Kanzasu (vidi napomenu 92). Jula 1856. na kongresu u Bufalu obrazovan je Nacionalni komitet za pomoć Kanzasu. Međutim, pokušaji da se pomoć Kanzasu daje po jedinstvenom planu nisu uspeali zbog raznorodnog sastava učesnika pokreta. Delatnost društava vršila je veliki uticaj na javno mnjenje zemlje i doprinosila učvršćenju snaga koje su obrazovale Republikansku stranku. Po završetku gradanskog rata u SAD društvo se bavilo naseljavanjem država Oregon i Floride sve do 1897. godine. 213

- ¹²⁷ Smrću poslednjeg predstavnika hanoveranske dinastije 1837. godine, prestala je personalna unija između Engleske i Hanovera koja je postojala od 1714. godine. 218
- ¹²⁸ Imaju se u vidu pokušaji pristalica južnih država u zimu 1860 - 1861. godine da otepe Kaliforniju od severnoameričke Unije putem stvaranja «neutralne» Pacifičke republike. Ovu zaveru je blagovremeno otkrila Lincolnova vlada. 223
- ¹²⁹ *Nova Engleska* — grupa od 6 država na severoistoku SAD (Mejn, Masačusets, Konektikat, Rod-Ajland, Vermont, Nju-Hempšir) sa visokim nivoom industrijskog razvoja. Nova Engleska je bila centar abolicionističkog pokreta. 223
- ¹³⁰ *Heloti* — bespravni stanovnici drevne Sparte, vezani za zemlju i dužni da izvršuju određene obaveze u korist zemljoposjednika — Spartanaca. Položaj helota nije se ničim razlikovao od položaja robova. 223
- ¹³¹ *Misurska proklamacija*, koju je izdao general Fremont 30. avgusta 1861. godine, proglašavala je slobodnim robove koji su pripadali pobunjenicima i proklamovala u državi Misuri konfiskaciju imovine onih lica koja su podržavala Konfederaciju. Lincoln je predložio Fremontu da ovu proklamaciju dovede u sklad sa zakonom o konfiskaciji, isključivši iz nje odredbu o oslobođenju robova (usvojen u Kongresu 6. avgusta 1861. godine, zakon o konfiskaciji je predviđao samo oslobođenje robova koje su pobunjenici iskorišćavali neposredno u vojne svrhe). Zbog odbijanja da ispuni predsednikov zahtev Fremont je oktobra 1861. godine smenjen sa položaja komandanta armije u državi Misuri. 224 251
- ¹³² Posle ustanka crnaca-robova na ostrvu Jamajka, engleski parlament je 1833. godine usvojio zakon o ukidanju ropstva u kolonijama. Za obeštećenje plantažera-robovlasnika Zapadne Indije i drugih kolonija dodeljena je svota od 20 miliona funti sterlinga. 224
- ¹³³ *«Brownson's Quarterly Review»* — američki katolički časopis koji je pod ovim imenom izdavao O. Brownson u Bostonu od 1844. do 1855. godine i u Nju-jorku od 1856. do 1865. i od 1872. do 1875. godine. 224
- ¹³⁴ *«The World»* — američki dnevni list, organ Demokratske stranke; izlazio u Nju-jorku od 1860. do 1931. godine. 224
- ¹³⁵ *Crédit mobilier* (Societe generale de credit mobilier) — francuska akcionarska banka koju su osnovala braća Pereire 1852. Banka je bila povezana sa vladom Napoléona III, pod čijom se zaštitom bavila špekulacijama; 1867. banka je bankrotirala a rasturena je 1871. godine. 231 233
- ¹³⁶ Posle austro-italijansko-francuskog rata 1859. godine, na osnovu koga su Francuskoj pripali Savoja i Nica, Napoléon III je pokušao da osvoji deo švajcarske

teritorije. Dvadeset osmog oktobra 1861. godine odred francuskih trupa je upao u dolinu Dapental u kantonu Vo (Vaud — Waadt) koja je pripadala Švajcarskoj i zauzeo selo Kresonijer, posle čega je usledio protest švajcarske vlade uz podršku niza evropskih država. Decembra 1862. potpisan je sporazum, na osnovu koga je deo ove doline pripao Francuskoj. Švajcarska je u zamenu za to dobila isti toliki deo francuske teritorije. 236

- ¹³⁷ *Intervencija u Meksiku*, ili meksikanska ekspedicija 1861 - 1867 — oružana intervencija Engleske, Francuske i Španije radi zbacivanja progresivne vlade Juáreza i pretvaranje Meksika u koloniju evropskih država. Namere intervencionista su osim toga bile da im teritorija Meksika posluži kao odskočna daska za mešanje u građanski rat u SAD na strani robovlasničkih država. Već ubrzo posle početka intervencije (decembra 1861) ispoljile su se protivrečnosti između njenih učesnika, usled čega su Engleska i Španija opozvale svoje trupe aprila 1862. godine. Francuski intervencionisti su nastavili osvajačke akcije i, pošto su u leto 1863. zauzeli grad Meksiko, proglasili su Meksiko za carevinu na čelu sa štićenikom Napoléona III — austrijskim nadvojvodom Maximilianom. Meksikanski narod je pokazao veliku postojanost i hrabrost u borbi protiv francuskih kolonizatora i naneo im odlučan poraz. Marta 1867. godine intervencionisti su bili prinuđeni da odu iz Meksika. Slomu meksikanske avanture Napoléona III doprinele su takođe i njena krajnja nepopularnost u Francuskoj i promena međunarodne situacije u vezi sa pobedom Severa u građanskom ratu 1861 - 1865. godine. 236 242 351
- ¹³⁸ Španija, koja je težila kolonijalnim osvajanjima u Severnoj Africi, objavila je novembra 1859. rat Maroku. Međutim, vojne akcije, koje su trajale do marta 1860, nisu donele naročite uspehe Špancima pošto su naišli na uporan otpor slobodoljubivog marokanskog naroda. Aprila 1860. zaključen je mir na osnovu koga je Španija dobila novčanu kontribuciju i male teritorijalne ustupke.
- San Domingo* — istočni deo ostrva Haiti, koji je do 1821. godine bio španska kolonija a koji je 1844. godine proglašen za nezavisnu Dominikansku republiku. Godine 1861. ovaj deo ostrva je ponovo osvojila Španija, pošto je u toj republici pobedila prošpanska stranka, koja je marta 1861. godine proklamovala «dobrovoljno» prisajedinjenje San Dominga španskim posedima u Zapadnoj Indiji. Kolonijalna vlast Španije u San Domingu trajala je do 1865. godine, kada su Španci konačno proggnani iz ove zemlje. 237
- ¹³⁹ «*The Morning Post*» — engleski dnevni konzervativni list; izlazio u Londonu od 1772. do 1937. godine. Sredinom XIX veka bio je organ desnog krila stranke vigovaca, koje se okupljalo oko Palmerstona. 237
- ¹⁴⁰ «*La Patrie*» — francuski dnevni list, osnovan 1841. godine; posle državnog prevrata 2. decembra 1851. godine — bonapartistički list. 237
- ¹⁴¹ *Kabinet u St. Džensu* — tako Marx naziva englesku vladu po imenu dvorca Saint-James u Londonu (bivša rezidencija engleskih kraljeva). 237
- ¹⁴² Plan organizovanja oružane intervencije u zemljama Latinske Amerike u cilju uspostavljanja kolonijalne vlasti Španije u tim zemljama a i proširenja kolonijalnih poseda Francuske. Ovaj plan je predložio u leto 1823. godine francuski ministar inostranih poslova Chateaubriand, i on je predviđao pretvaranje španskih kolonija u autonomne kraljevine pod upravom prinčeva burbonske kuće, među njima i francuskih prinčeva. Plan je pretrpeo poraz uglavnom zbog protivljenja Engleske i SAD, koje su težile da koriste nacionalnooslobodilački pokret u španskim kolonijama za širenje svog uticaja u njima. 239
- ¹⁴³ *Monroe-va doktrina* — poznata poruka predsednika SAD Jamesa Monroea američkom Kongresu od 2. decembra 1823, u kojoj su proklamovani principi spoljne politike SAD protiv pokušaja evropskih država da koloniziraju teritoriju

- Amerike i protiv njihovog mešanja u unutrašnje poslove američkih država. Kasnije su američki ekspanzionisti iskorišćavali Monroe-vu doktrinu za zavođenje hegemonije SAD na američkom kontinentu. 239
- 144 *«Journal des Débats»* — skraćeni naziv francuskog dnevnog buržoaskog lista *«Journal des Débats politiques et littéraires»*, osnovanog u Parizu 1789. godine. Posle državnog prevrata 2. decembra 1851 — organ umerene orleanističke opozicije. 242
- 145 *«Courrier du dimanche»* — francuski nedeljni građanski list antibonapartističkog pravca; izlazio u Parizu od 1858. do 1866. 243
- 146 Reč je o ratu protiv Avganistana koji je isprovocirala engleska vlada 1838. godine. Pošto nije uspela da pretvori Avganistan u oruđe svoje politike, Engleska je odlučila da putem ratne intervencije dovede na presto svoga štićenika šaha Šudžu. Engleske trupe su upale u Avganistan, pokorile i razorile zemlju i zarobile šaha; međutim, vlast Engleza nije dugo trajala. Narodni ustanak novembra 1841. potukao je i uništio engleske trupe. Englezi su 1842. godine izvršili još jedan pokušaj osvajanja Avganistana, ali se i on završio potpunim porazom. 245
- 147 *Anglo-persijski rat 1857 - 1858.* bio je jedna od etapa agresivne kolonijalne politike Engleske u Aziji sredinom 19. veka. Kao povod za rat poslužio je pokušaj vladara Persije u oktobru 1856. da osvoje kneževinu Herat. Engleska vlada je iskoristila ovo za oružano mešanje u stvari Avganistana i Persije radi porobljavanja ovih zemalja. Pošto je objavila rat Persiji, ona je poslala svoje trupe u Herat. Međutim, nacionalnooslobodilački ustanak u Indiji od 1857. do 1859. godine prinudio je Englesku da požuri sa zaključenjem mirovnog ugovora sa Persijom. Marta 1857. godine, prema ugovoru o miru potpisanom u Parizu, Persija se odrekla svojih aspiracija na Herat. Godine 1863. Herat je prisajedinjen posedima avganistanskog emira. 245
- 148 Ovaj članak, štampan u Parizu, napisao je Marx u Londonu. Članke, u kojima se navodi materijal prema pojedinim zemljama evropskog kontinenta, Marx je ponekad datirao iz odgovarajućeg grada (Pariza, Berlina ili Beča), navodeći pri tom umesto stvarnog datuma raniji ili kasniji. 246
- 149 Marx misli na tragediju *Kralj Edip* starog grčkog dramatičara Sofokla. 246
- 150 Nazivajući Vêrona *«bourgeois de Paris»* («pariski buržuj»), Marx aludira na njegovu knjigu (*Mémoires d'un bourgeois de Paris*), koja je izašla u šest tomova u Parizu od 1853. do 1855. godine. 246
- 151 *Fiziokratska škola* — jedan od pravaca buržoaske klasične političke ekonomije, koji je ponikao pedesetih godina 18. veka u Francuskoj. Fiziokrati su bili odlučne pristalice krupne kapitalističke poljoprivrede, ukidanja staleških privilegija i protekcionizma. Iako su shvatili nužnost uklanjanja feudalnog poretka, fiziokrati su želeli da se to izvrši putem mirnog preobražaja, bez štete za vladajuće klase i apsolutistički poredak. Po svojim filozofskim pogledima, fiziokrati su bili bliski francuskim prosvetiteljima 18. veka. Niz ekonomskih preobražaja, koje su predlagali fiziokrati, ostvaren je u periodu francuske buržoaske revolucije. 247
- 152 *Dinastička opozicija* — opoziciona grupa u francuskom donjem domu u periodu Julske monarhije, koja je izražavala interese liberalnih krugova industrijske i trgovačke buržoazije. Predstavnici dinastijske opozicije zalagali su se za sprovođenje umerene izborne reforme, videći u njoj sredstvo da se orleanska dinastija održi na vlasti i da se spreči revolucija. 247
- 153 A. Fould: *Pas d'assignats!* Paris, 1848. 247

- ¹⁵⁴ «*Et propter vitam, vivendi perdere causas!*» («I zbog života izgubiti istočnik života») — Juvenal, *Satire*, I, 8. 249
- ¹⁵⁵ *Drapeau blanc* (bela zastava) — državna zastava Francuske u vreme monarhije Bourbona, a i u periodu Restauracije. Zavođenje buržoaske Julske monarhije i dolazak na vlast orleanseke dinastije praćeni su povratkom na trobojnu zastavu (plavo-belo-crvenu), koja je bila državna zastava Francuske u periodu buržoaske revolucije s kraja XVIII veka i carevine Napoléona I. 249
- ¹⁵⁶ *Rat SAD protiv Meksika* od 1846. do 1848. godine bio je izazvan osvajačkim težnjama američkih plantažera-robotovlasnika i krupne buržoazije prema meksikanskoj zemlji. U ovom ratu SAD su osvojile gotovo polovinu teritorije Meksika, pored ostalog, Teksas, Gornju Kaliforniju, Nju Meksiko i druge oblasti. 251
- ¹⁵⁷ «*Irrepressible conflict*» («neizbežan konflikt») — izraz koji je upotrebio Seward u svom govoru u Ročesteru (država Njujork) oktobra 1858. godine a koji je dobio široku popularnost; Seward je imao u vidu nepomirljivu protivrečnost između Juga i Severa kao i neizbežnost njihovog sukoba u budućnosti. 252
- ¹⁵⁸ *Pathfinder* (*Izviđnik*) — naziv jednog od popularnih romana Fenimore-a Coopera; tako je nazivan Fremont u vezi sa njegovim istraživanjima u Kaliforniji. 252
- ¹⁵⁹ Na reci Bull-Ran blizu grada Manasasa (jugozapadno od Vašingtona) odigrala se 21. jula 1861. godine prva bitka u toku građanskog rata u SAD. U toj bici armija južnjaka je nanela poraz brojno nadmoćnijim ali rdavo uvežbanim trupama Severa.
U bici kod Bols Blafa (severozapadno od Vašingtona) južnjaci su 21. oktobra 1861. godine potukli nekoliko pukova armije generala Stone-a, koji su prešli na desnu obalu reke Potomak i ostali tamo bez pojačanja. U obema bitkama došli su do izražaja ozbiljni nedostaci u organizaciji i taktici severnjačke armije. 252 343 345
- ¹⁶⁰ *Potomačka armija* — glavnina vojske severnih država u građanskom ratu, nazvana po reci Potomak u Severnoj Americi; na obalama ove reke odigrale su se mnoge bitke u građanskom ratu. 253
- ¹⁶¹ «*The Morning Herald*» — engleski dnevni list konzervativnog pravca, izlazio u Londonu od 1780. do 1869. godine.
«*The Standard*» — dnevni engleski list konzervativnog pravca, osnovan u Londonu 1827. godine. 257
- ¹⁶² *Rat između Engleske i SAD*, započet 1812. godine, izazvan je nepriznavanjem nacionalnog suvereniteta SAD od strane vladajućih klasa Engleske i njihovim pokušajima da uspostave svoju dominaciju u Severnoj Americi. Povod za objavljivanje rata Engleskoj od strane SAD bila su nezakonita engleska zaplena američkih brodova i odvođenje američkih mornara. U borbi protiv Engleske američke oružane snage uživale su podršku narodnih masa, koje su u akcijama Engleza videle opasnost uspostavljanja kolonijalnog režima i smatrale ovu borbu drugim ratom za nezavisnost. Vojne akcije na kopnu od 1812. do 1814. godine vođene su bez uspeha za Amerikance. Bez obzira na privremeno zauzimanje Vašingtona u avgustu 1814. godine, Engleska je, iznurena ratovima protiv Napoléona i pretrpivši znatne gubitke usled uspešnih akcija američke flote, bila prinuđena da u decembru 1814. godine zaključi ganski mirovni ugovor na bazi priznavanja predratnog stanja. Vojne akcije su obustavljene januara 1815. godine, kad su američke trupe nanele odlučan poraz engleskoj armiji kod Nju Orleansa. 258 340
- ¹⁶³ F. Th. Pratt, *Law of Contraband of War*. Prvo izdanje je izišlo u Londonu 1856. godine. 258

- 164 Th. Jefferson, *Memoirs, Correspondence, and Private Papers*. Vol. III, London 1829.
- Imaju se u vidu ratovi Francuske protiv koalicija evropskih država u periodu od 1792. do 1815. godine, kada se između Engleske i Francuske vodila žestoka borba za političku i privrednu nadmoć u Evropi. Pošto je Napoléon objavio 1806. godine kontinentalnu blokadu, koja je sprečavala zemlje evropskog kontinenta da trguju sa Engleskom, Engleska je zavela kontrolu nad pomorskom trgovinom neutralnih zemalja i iskorišćavala razvoj krijumčarske trgovine, zadržavajući brodove Francuske i drugih zemalja na otvorenom moru. 258
- 165 *Kontroverza Dunsca Scotusa* — način vođenja skolastičkih sporova putem suprotstavljanja argumenata «za» i «protiv» («pro et contra») koji se uzajamno isključuju. Ovaj način je dobio naziv po imenu srednjovekovnog škotskog filozofa-nominaliste Dunsca Scotusa, u čijim je delima našao najširu primenu. 259
- 166 *Pravni savetnici Krune* (law officers of the Crown) — najviši predstavnici pravosuđa u Engleskoj — vrhovni državni tužilac i vrhovni državni pravobranilac. 260
- 167 *Proklamacija kraljice Viktorije o neutralnosti* u ratu između severnih i južnih država SAD izdata je 13. maja 1861. kao odgovor na blokadu luka Konfederacije koju su objavile SAD aprila 1861. godine. U proklamaciji se izjavljuje da se blokada Juga priznaje samo u slučaju njene efikasnosti. Istovremeno su priznata prava južnjaka na zauzeće severnoameričkih brodova na otvorenom moru. Proklamacija je faktički označavala priznanje Konfederacije kao zaraćene strane. 260
- 168 *Sudove za pomorski ratni plen* obrazuju zaraćene države na svojoj teritoriji radi određivanja zakonitosti konfiskacije plena. Pomorskim plenom nazivaju se neprijateljski trgovački brodovi ili tovari koje je jedna od zaraćenih strana uzaptila za vreme rata. U plen se takođe mogu uvrstiti neutralni brodovi koji prevoze ratnu kontrabandu. 260
- 169 J. Spence, *The American Union; an Inquiry into its Real Effects on the Well-Being of the United States, and into the Causes of its Disruption; with an Examination of Secession as a Constitutional Right*. London, 1861. 261
- 170 «*The Morning Advertiser*» — engleski dnevni list, osnovan u Londonu 1794. godine.
«*The Sun*» — engleski dnevni buržoasko-liberalni list, izlazio u Londonu od 1798. do 1876. godine. 263
- 171 «*The Daily News*» — engleski liberalni list, organ industrijske buržoazije; pod ovim imenom izlazio je u Londonu od 1846. do 1930. godine.
«*The Morning Star*» — engleski dnevni list, organ fritrejdera, izlazio u Londonu od 1856. do 1869. godine. 263
- 172 «*The Morning Chronicle*» — dnevni engleski buržoaski list, izlazio u Londonu od 1770. do 1862. godine; organ vigovaca, početkom pedesetih godina organ pilovaca (pristalica Peela), zatim konzervativaca. 264
- 173 Ima se u vidu neutralnost države Kentaki u početku građanskog rata u SAD. 268
- 174 W. F. P. Napier, *History of the War in the Peninsula and in the South of France, from the year 1807. to the year 1814*. Vol. I-VI, London, 1828 - 1840. 269
- 175 *Federalistima* ili *unionistima* (pristalicama Unije) nazivane su u periodu građanskog rata u SAD pristalice severnih država kao suprotnost secesionistima ili konfederatima — pristalicama Konfederacije robovlasničkih južnih država. 269

- 176 Godine 1763. engleski publicista John Wilkes u svom listu «The North Briton» podvrgao je kritici prestonu besedu kralja George-a III, zbog čega je bio isključen iz Donjeg doma, stavljen van zakona i prinuđen da beži u Francusku. Posle povratka u domovinu 1768. godine Wilkes je četiri puta izabran u parlament, ali izbori su svaki put proglašavani nevažećim. Wilkes je ušao u parlament tek pošto je izabran peti put. «Wilkesov slučaj» bio je znak porasta političke krize u Engleskoj. Postavši šerif i lord-mer Londona, Wilkes je 1780. godine nemilosrdno ugušio nemire londonskih nižih slojeva i pokazao se kao demagog. Veliku popularnost u vezi sa «Wilkesovim slučajem» dobila su pisma objavljena u listu «The Public Advertiser» od kraja 1768. do 1772. godine sa potpisom Junius. Autor pisma je vodio borbu za Wilkesovu rehabilitaciju i za demokratizaciju političkog poretka Engleske. Godine 1772. Juniusova pisma su izdata kao zasebna knjiga. Njihov autor, kako je docnije ustanovljeno, bio je engleski publicista Philip Francis. 272
- 177 Ch. Wilkes, *Narrative of the United States Exploring Expedition. During the Years 1838, 1839, 1840, 1841, 1842.* Vol. I-V, Philadelphia, 1845. 272
- 178 Ch. Wilkes, *Western America, including California and Oregon.* Philadelphia, 1849. 272
- 179 U bici kod Vustera 3. septembra 1651. godine engleske trupe pod komandom Cromwella nanele su katastrofalan poraz škotskoj kraljevskoj armiji pod vodstvom Charlesa II, koji je posle toga pobeo u Francusku. 272
- 180 *Tajni savet* (privy council) u Engleskoj — obrazovao se u XIII veku i sastojao se prvobitno od predstavnika feudalnog plemstva i višeg sveštenstva. Kao najviši savetodavni kraljev organ, Tajni savet je do XVII veka igrao važnu ulogu u upravljanju državom. Sa razvojem parlamentarizma i jačanjem vlasti ministarskog saveta Tajni savet postepeno gubi svoj značaj. 273
- 181 Novembra 1845. godine Slidell je bio upućen u Meksiko sa tajnim nalogom predsednika Polka da postigne proširenje južnih granica aneksiranog Teksasa, a i radi kupovine Nju Meksika i Gornje Kalifornije. Pošto je meksikanska vlada odbila da primi Slidella kao opunomoćenog predstavnika, SAD su aprila 1846. godine počele vojne akcije protiv Meksika, u kojima su osvojene obe pomenute oblasti. 273
- 182 Heinrich Heine, *Neuer Frühling*, Prolog. 275
- 183 H. Wheaton, *Elements of International Law, with a Sketch of the History of the Science.* Prvo izdanje izišlo 1836. godine u Filadelfiji. 276
- 184 T. Walker, *Introduction to American Law.* Prvo izdanje izišlo u Filadelfiji 1837. godine. 276
- 185 J. Kent, *Commentaries on American Law.* Vol. I-IV. Prvo izdanje izišlo u Nju-jorku od 1826. do 1830. godine. 276
- 186 R. Phillimore, *Commentaries on International Law.* Prvo izdanje izišlo u četiri toma u Londonu 1854. do 1861. godine. 276
- 187 S. Johnson, *A Dictionary of the English Language.* Prvo izdanje izišlo 1755. godine. 277
- 188 J. Walker, *A Critical Pronouncing Dictionary of the English Language.* 277
- 189 E. Vattel, *Le droit des gens, ou principes de la loi naturelle appliques à la conduite*

et aux affaires des nations et des souverains. Prvo izdanje izišlo u dva toma u Lajdenu 1758. godine. 278

- ¹⁹⁰ *«Poslednji Englez»* — parafraziran izraz «poslednji Rimljanin», pod kojim se obično podrazumevaju Cezarove ubice — Brut ili Kasije, koji su u periodu opadanja Rimske republike sačuvali običaje i pojmove drevnog republikanskog Rima. Nazivajući Urquharta «poslednjim Englezom», Marx ismejava njegovu privrženost starim, davno preživelim engleskim institucijama. 278
- ¹⁹¹ *«The Free Press»* — engleski buržoaski list, u opoziciji prema Palmerstonovoj vladi; izdavali su ga Urquhart i njegove pristalice u Londonu od 1855. do 1865. godine; u listu je objavljeno nekoliko Marxovih radova. 278
- ¹⁹² Ima se u vidu poruka predsednika SAD]Madisona Kongresu od 1. juna 1812. godine, u kojoj se okrivljuje Engleska zbog neprijateljskih akcija protiv SAD, naročito zbog hapšenja mornara sa američkih brodova i blokade atlantske obale SAD. U poruci se predlaže pružanje otpora ovim akcijama. Ubrzo je, 18. juna 1812. godine američki Kongres objavio rat Engleskoj (vidi napomenu 162). 281
- ¹⁹³ O *ganskom mirovnom ugovoru* vidi napomenu 162.
U leto 1842. vodeni su pregovori između predstavnika Engleske i SAD, lorda Ashburtona i Webstera, koji su se završili 9. avgusta 1842. potpisivanjem ugovora o granicama između SAD i američkih poseda Engleske, o zabrani trgovine robovima i o ekstradiciji odbeglih zločinaca. Međutim, ovaj ugovor nije ograničavao prava Engleske na pretresanje američkih brodova osumnjičenih za trgovinu robovima. 281
- ¹⁹⁴ Reč je o pismu američkog generala Winfielda Scotta, objavljenom u listu «The Times» 6. decembra 1861. godine. Izlažući svoj stav prema incidentu sa «Trentom», Scott je izjavio da u SAD niko nije za rat protiv Engleske i izjašnjavao se za mirno rešenje sukoba između dve zemlje. 283
- ¹⁹⁵ *Crnom kontrabandom* nazivani su za vreme građanskog rata u SAD crnci koji su bežali od pobunjenika-robovlasnika i tražili pribežište u vojnim uporištima armije severnjaka. Uprkos naredbama vašingtonske vlade, pojedini generali armije Severa odbijali su još u prvim mesecima rata da izruče ove crnce njihovim ranijim vlasnicima na osnovu toga što se robovi, kao svojina pobunjenika, moraju smatrati ratnom kontrabandom. 284
- ¹⁹⁶ *Demokratskim namesništvom* Marx naziva rukovodeću grupu Demokratske stranke SAD u državi Njujork, koja je delovala do 1854. godine i bila poznata pod imenom olbanskog regentstva. Njeno sedište se nalazilo u gradu Olbani — administrativnom centru države Njujork. Olbansko regentstvo je igralo ulogu opštenacionalnog centra Demokratske stranke SAD. 284
- ¹⁹⁷ Devetnaestog novembra 1861. godine krstarica Konfederacije «Nashville» napala je na otvorenom moru severnoamerički trgovački brod «Harvey Birch» i spalila ga. «Nashville» je 29. novembra uplovio u englesku luku Sautempton, gde se sklonio od progona. 286 303
- ¹⁹⁸ Šestog januara 1861. godine predsednik njujorške opštine F. Wood obratio se tradicionalnom novogodišnjom porukom gradskom savetu, u kojoj je izneo plan za odvajanje Njujorka od severnih država i njegovog proglašenja za slobodan grad. 286
- ¹⁹⁹ Reč je o epizodi koja se odigrala u Senatu SAD za vreme oružane borbe u Kanzasu (vidi napomenu 92). Na dan 19. i 20. maja 1856. godine senator-republikanac Charles Sumner održao je u Kongresu govor «Zločin protiv Kanzasa»,

u kome je otkrio intrige robovlasnika u Kanzasu, što je izazvalo gnev robovlasnika i njihovih pristalica u Kongresu. Dva dana posle toga Sumnera je u prostorijama Senata napao južnjak-robovlasnik Brooks i naneo mu niz teških telesnih povreda. Sumner se vratio političkoj aktivnosti tek 1859. godine. 286

- ²⁰⁰ *Cooperov institut* — visoka škola u Njujorku, koju je 1859. godine osnovao industrijalac i filantrop Cooper. 286
- ²⁰¹ *Court of Exchequer* (Sud državne blagajne) — jedan od najstarijih sudova Engleske; prvobitno je imao uglavnom finansijske funkcije a u XIX veku spada među najviše sudske institucije u Engleskoj. 288
- ²⁰² *«Lloyd's Weekly News»* — skraćeni naziv engleskog liberalnog lista *«Lloyd's Weekly London Newspaper»*, koji je izlazio od 1843. do 1918. godine. 288
- ²⁰³ *Deklaracija o principima pomorskog međunarodnog prava*, usvojena na pariskom kongresu 16 (4) aprila 1856. godine, zabranjivala je gusarenje i obezbeđivala odbranu trgovačkih brodova neutralnih država od napada zaraćenih zemalja. Usvajanje deklaracije predstavljalo je diplomatsku pobjedu Rusije, koja se od 1780. godine borila protiv pretenzija Engleske na pravo pretresa i uzapćenja brodova neutralnih zemalja. 291
- ²⁰⁴ Reč je o principima odbrane prava pomorske neutralnosti, koji su došli do izražaja u deklaraciji Katarine II o oružanoj neutralnosti od 11. marta (28. februara) 1780. godine za vreme rata severnoameričkih kolonija za nezavisnost. Deklaracija je proklamovala pravo neutralnih država da slobodno trguju sa zaraćenim zemljama i princip neprikosnovosti neprijateljske svojine koja se nalazi pod neutralnom zastavom. Ova deklaracija sačinjava bazu konvencije zaključene između Rusije i niza država (Danska, Švedska, Holandija, Austrija i dr.), koje su od 1780. do 1783. godine obrazovale prvu oružanu neutralnost. Principi deklaracije od 1780. godine docnije su potvrđeni i dopunjeni rusko-pruskim traktatom o obrazovanju druge oružane neutralnosti u periodu ratova Engleske sa Napoléonom Francuskom. Ovaj traktat je zaključen na inicijativu Rusije 18 (6) decembra 1800. godine i njemu su se priključile Danska i Švedska. 291
- ²⁰⁵ *Mančesterska škola* — pravac u engleskoj ekonomskoj misli koji je odražavao interese industrijske buržoazije. Pristalice ovog pravca, fritrejderi, branili su slobodu trgovine i nemešanje države u privredni život. Centar agitacije fritrejdera nalazio se u Mančesteru, gde su na čelo ovog pokreta stala dva fabrikanta tekstila — Cobden i Bright. Početkom 60-ih godina fritrejderi su stupili u englesku Liberalnu stranku. Kao predstavnici interesa industrijske buržoazije, koja je težila da sruši monopol južnih robovlasničkih država na pamuk, oni su istupali protiv mešanja Engleske u građanski rat u SAD na strani Juga. 292
- ²⁰⁶ *«Punch»* — skraćeni naziv engleskog nedeljnog humorističkog lista buržoasko-liberalnog pravca *«Punch, or the London Charivari»*; izlazi u Londonu od 1841. godine. 294
- ²⁰⁷ *Pravi engleski ministar* — tako je lord Russell na sednici Donjeg doma 25. juna 1850. godine nazvao ministra inostranih poslova lorda Palmerstona, čije je nadmene reči *«civis romanus sum»* (*«ja sam rimski građanin»*), upotrebljene u govoru na istoj sednici Donjeg doma, engleska buržoazija oduševljeno dočekala. Palmerston je izjavio da kao što je formula rimskog građanstva *«civis romanus sum»* obezbeđivala građanima starog Rima prestiž i opšte uvažavanje, tako i englesko državljanstvo mora biti jemstvo za ličnu bezbednost i očuvanje imovine engleskih državljana, ma gde se oni nalazili. 295

- ²⁰⁸ *Low church men* — pristalice »niže crkve«, tj. pravca u anglikanskoj crkvi koji se uglavnom proširio među buržoazijom i nižim sveštenstvom. Pristalice »niže crkve« zalagale su se za uprošćavanje obreda u bogoslužjenju i stavljale su akcent na propovedanje buržoasko-hrišćanskog morala. 295
- ²⁰⁹ *Ratom vigovaca* — Marx naziva krimski rat od 1853. do 1856. godine koji je započela engleska koaliciona vlada Aberdeena, u kojoj su svi najvažniji položaji pripadali liderima vigovaca. 295
- ²¹⁰ *Penny paper* (petparački list) — novi tip dnevnog lista koji se proširio u Engleskoj posle ukidanja dažbine na novine 1855. godine (vidi napomenu 102). Od stare skupe štampe ovi listovi su se razlikovali jevtinoćom i masovnošću tiraža. Glavnu sadržinu »petparačke štampe«, koja je usvojila metode američke žurnalistike, sačinjavale su senzacionalne vesti i hronika skandala. 295
- ²¹¹ »*The Globe*« — skraćeni naziv engleskog dnevnog lista »The Globe and Traveller«, koji je izlazio u Londonu od 1803. godine; organ vigovaca, u periodima vladavine ove stranke — vladin list; od 1866. godine — organ konzervativaca. 296
- ²¹² »*The Observer*« — engleski nedeljni građanski list; izlazi u Londonu od 1791. godine. 296
- ²¹³ »*Macmillan's Magazine*« — engleski časopis liberalnog pravca; izdavan u Londonu od 1859. do 1907. godine. 296
- ²¹⁴ Aluzija na ratni poklič Napoléona III januara 1859. godine u vezi sa pripremama za austro-italijansko-francuski rat. Opširan opis ovih događaja dat je u člancima K. Marxa i F. Engelsa: *Ratne perspektive u Evropi, Novčana panika u Evropi, Položaj Louis-a Napoléona* (vidi ovo izdanje, tom 16). 296
- ²¹⁵ *Ceterum censeo* — početne reči krilatice rimskog političara Katona Starijeg kojima je on obično završavao sve svoje govore u Senatu: *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam* (Uostalom, smatram da Kartaginu treba razoriti). 298 316
- ²¹⁶ Vlade Engleske i Francuske pripremale su se početkom 1860. godine za novi, *treći kineski rat* (opijumski rat). Rat su započele u leto iste godine. Cilj mu je bio da se Kini nametnu novi ropski uslovi. Povod za rat je bila vojna provokacija Engleza i Francuza na reci Pejho. Juna 1859. jedna engleska eskadra i dva francuska broda pokušali su silom da prodru u Peking. Na ušću reke Pejho saveznici su zadržani vatrom iz tvrđave Taku. Pokušaj da osvoje tvrđavu nije uspeo i englesko-francuska eskadra je morala da se povuče uz velike gubitke. 301
- ²¹⁷ Težeći da izbegne dalje komplikovanje odnosa sa Engleskom, vlada SAD je na sednici 25. i 26. decembra 1861. godine usvojila odluku o oslobođenju izaslanika Konfederacije Masona i Slidella, uhapšenih na parobrodu »Trent«. Početkom januara 1862. godine Slidell i Mason su zajedno sa svojim sekretarima dopremljeni na engleski parobrod. Pošto je dobio vest o ovome, Russell je saopštio da je engleska vlada zadovoljena i da incident sa »Trentom« smatra okončanim. 302
- ²¹⁸ »*Gazette*« — skraćeni naziv engleskog vladinog organa »The London Gazette«; izlazi pod ovim nazivom dva puta nedeljno od 1666. godine. 312
- ²¹⁹ *Predlog zakona o zaverama* (zakon o strancima), prema kome su emigranti, kao i Englezi, surovo kažnjavani zbog učešća u političkim zaverama, podneo je Palmerston Donjem domu februara 1858. godine povodom pretnji francuske vlade, koja je okrivljavala Englesku da pruža utočište političkim emigrantima. Pod pritiskom masovnog protesta predlog zakona je odbačen u Donjem domu a Palmerston je bio prinuđen da podnese ostavku. 315

- ²²⁰ »Daily Post« — engleski list, organ trgovačko-industrijskih krugova, izlazio pod ovim nazivom u Liverpulu od 1855. do 1879. godine. 318
- ²²¹ »The Times« od 3. februara 1862. godine. 324
- ²²² *Magna Charta* — Magna Charta Libertatum (Velika povelja sloboda) — povelja koju su pobunjeni krupni feudalci, uz podršku vitezova i građana, podneli engleskom kralju Jovanu Bez Zemlje. Potpisana 15. juna 1215. godine, povelja je ograničavala kraljeva prava, uglavnom u interesu krupnih feudalaca i sadržavala neke ustupke vitezovima i gradovima. Povelja je još i u XIX veku bila u očima engleske buržoazije simbol i osnova ustavnog poretka engleske države. 326
- ²²³ Prema uslovima ugovora o miru, zaključenog po okončanju špansko-marokanskog rata od 1859. do 1860. godine (vidi napomenu 138), grad Tetuan okupirale su španske trupe do potpune isplate kontribucija. 328
- ²²⁴ Ima se u vidu »Correspondence relative to the Affairs of Mexico«. 3 Parts, London, 1862. 330
- ²²⁵ »Mladi Napoléon« — nadimak koji su McClellanu dale njegove pristalce iz redova Demokratske stranke, kao prvom generalu u istoriji američke armije koji je dostigao položaj vrhovnog komandanta u relativno mladim godinama (u 34. godini). 335
- ²²⁶ *Fabijanska taktika* je naziv po imenu starog rimskog vojskovođe Fabija Kuntatora, poznatog po svojoj taktici oklevanja i izbegavanja odlučnih bitaka u borbi sa Hanibalom za vreme drugog punskog rata (218 - 201. pre n. e.). 336
- ²²⁷ Macaulay, *Critical and Historical Essays*. Prvo izdanje u tri toma izišlo 1843. godine. 336
- ²²⁸ U *Vest Pointu* (blizu Njujorka) nalazila se vojna akademija, osnovana 1802. godine, jedina viša vojna škola SAD sredinom XIX veka. Sistem pripreme oficira, na bazi potpune izolovanosti od spoljnog sveta, doprineo je razvoju staleškog duha među pitomcima akademije. 336
- ²²⁹ Ima se u vidu »Evening Star« — američki građanski list, osnovan u Vašingtonu 1852. godine. 336
- ²³⁰ »Revue contemporaine« — francuski list koji je izlazio dva puta mesečno u Parizu od 1851. do 1870; za vreme Druge republike bio je organ Stranke reda i poverljivao legitimiste i orleaniste. Posle državnog udara 2. decembra 1851. organ bonapartista. 341
- ²³¹ Kod mesta Žemapa (Jemappes — Belgija) francuska armija pod komandom Dumouriez-a izvojevala je 6. novembra 1792. godine veliku pobedu nad austrijskom vojskom. U bici kod Flerisa (Fleurus — Belgija) francuske trupe su 26. juna 1794. godine do nogu potukle austrijsku vojsku. U bitkama kod Montenota (Montenotte), Kastiljona (Castiglione) i Rivolija za vreme italijanske kampanje 1796 - 1797. godine francuska armija je nanela poraz austrijskim i pijemontskim trupama u Pijemontu i Lombardiji. 343
- ²³² *Kordonski sistem* (kordonska strategija) — način vođenja rata koji se široko primenjivao u XVIII veku u zapadnoj Evropi. Po ovom sistemu trupe su se raspoređivale ravnomerno duž cele linije fronta u cilju odbrane zemlje od neprijateljskog upada. Takav raspored trupa davao je mogućnost protivniku da na svakoj tački relativno lako probije odbranu. Teoretsko obrazloženje »kordonskog sistema« dao je austrijski feldmaršal F. Lassi. 348
- ²³³ U bitkama kod Milezima i Dega (severna Italija) 13 - 14. i 14 - 15. aprila 1796.

- godine Bonapartina armija je potukla grupu austrijskih trupa koje su deystvovala u sastavu savezničke pijemontske armije, a i drugu grupu austrijskih trupa koja im je poslata u pomoć. Posle toga francuske trupe su se oborile na armiju Pijemonta i, nanoseći joj niz poraza, prinudile kralja Pijemonta da zaključi separatan mir. 348
- ²³⁴ Kao što je pokazao dalji tok građanskog rata u SAD, strategijski plan poraza Južne konfederacije, koji su Marx i Engels izložili u ovom članku, dao je tačnu prognozu. Armija južnjaka je pretrpela konačni poraz tek pošto je komanda severnjaka ostvarila analogni plan u drugoj polovini 1864. godine. Čuveni »pohod ka moru« koji je preduzeo general W. T. Sherman, podelio je na dva dela teritoriju Konfederacije i trupama generala Granta pripremio neophodne uslove da nanese poraz armiji južnjaka. U proleće 1865. godine armija južnjaka je kapitulirala. 349
- ²³⁵ Imaju se u vidu okupacije Rima od strane francuskih trupa 1849. godine (vidi napomenu 42), a i boravak francuskih trupa u Atini i Carigradu za vreme krimskog rata 1853 - 1856. godine. Oktobra 1860. godine engleski i francuski intervencionisti, koji su se nalazili u Kini, zauzeli su Peking. 351
- ²³⁶ Za vreme trećeg »opijumskog« rata engleski i francuski intervencionisti pod komandom generala Montauban-a, zauzevši oktobra 1860. godine kinesku prestonicu Peking, spalili su i opljačkali čuveni letnji dvorac careva — Juan-ming-juan — veličanstvenu riznicu kineske umetnosti. Vrednost imovine opljačkane u Kini procenjena je na nekoliko desetina miliona franaka; ogromna količina dragocenosti varvarski je uništena. 351
- ²³⁷ Ima se u vidu odluka meksikanskog Kongresa od 17. jula 1861. godine o dvogodišnjoj obustavi otplata inostranih zajmova, što je poslužilo kao izgovor za intervenciju Engleske, Francuske i Španije u Meksiku (vidi napomenu 137). Težeći da izbegne rat, vlada Meksika sa Juárezom na čelu ukinula je novembra 1861. odluku od 17. jula i izrazila spremnost da zadovolji zahteve tri sile. 351
- ²³⁸ U Parizu je u leto 1861. održano senzacionalno suđenje poznatom francuskom bankaru Mirèsu, koji je bio okrivljen za berzanske špekulacije i kršenje zakona o kreditnim društvima. Ovaj proces je otkrio skandalozne finansijske mahinacije u koje je bio umešan niz visokih ličnosti Drugog carstva. Mirès je osuđen na novčanu kaznu i pet godina zatvora, ali su ga više sudske instance oslobodile optužbe 1862. godine. 352
- ²³⁹ Konferencija predstavnika Engleske, Francuske i Španije u Orizabi (Meksiko), održana 9. aprila 1862, imala je za zadatak da utvrdi plan daljih zajedničkih akcija tri države u Meksiku. Međutim, ovde su se ispoljila bitna razmimoilaženja između učesnika intervencije. Predstavnik Francuske je izjavio da odustaje od vođenja pregovora sa meksikanskom vladom i da raskida preliminarni ugovor o miru, zaključen 19. februara 1862. u mestu La Soledad. Engleski i španski punomoćnici, pozivajući se na mešanje Francuske u unutrašnje poslove Meksika, izjavili su da odustaju od daljeg učešća u zajedničkoj intervenciji. Ubrzo posle konferencije u Orizabi engleske i španske trupe su se povukle iz Meksika. 352
- ²⁴⁰ Posle pada utvrđenja koja su branila pristupe gradu sa reke Misisipi, Nju Orleans se predao 29. aprila 1862. godine. Prvog maja severne trupe su ušle u grad. Zauzimanje Nju Orleansa, važnog političkog i vojnog centra robovlasničke Konfederacije, predstavljalo je veliki vojni uspeh armije Severa. 353
- ²⁴¹ *Reuter, Havas, Wolff* — telegrafske agencije Engleske, Francuske i Nemačke. 353
- ²⁴² *Saragosa* se proslavila herojskom odbranom u periodu nacionalnooslobodilačke borbe španskog naroda protiv Napoléonovih trupa, koje su dva puta (1808. i

1809. godine) vršile opsadu ovog grada. Saragosa je pala tek 21. februara 1809. godine posle druge opsade, koja je trajala 2 meseca.
- Moskva* je u otadžbinskom ratu ruskog naroda protiv Napoléonove najezde 1812. godine, postala simbol opštenacionalnog otpora. Trinaestog (1) septembra 1812. godine Moskvu su napustile ruske trupe u cilju očuvanja armije i pripremanja protivofanzive. Za vreme francuske okupacije grada u Moskvi je izbio požar koji je trajao preko pet dana. 353
- ²⁴³ *Grad polumeseca* — popularno ime Nju Orleansa, čiji se stari deo nalazi na oštroj okuci delte Misisipija. 353
- ²⁴⁴ Ima se u vidu *«Daily Dispatch»* — američki list, organ robovlasničkog Juga; izlazio u Ričmondu (država Virdžinija) od 1850. do 1883. godine. 354
- ²⁴⁵ *«The Norfolk»* (*«Day Book»*) — američki list, organ južnih robovlasnika. Pod ovim nazivom izlazio u Norfolku (država Virdžinija) od 1857. do 1867. godine. 354
- ²⁴⁶ Ima se u vidu list *«The Daily Intelligencer»*, koji je izlazio u Atlanti (država Džordžija) od 1854. do 1871. godine; organ južnih robovlasnika. 355
- ²⁴⁷ Ima se u vidu list *«Daily Express»*, izlazio u Petersburgu (država Virdžinija) od 1852. do 1869. godine; organ južnih robovlasnika. 355
- ²⁴⁸ Zakon o zabrani uvoza robova-crnaca, koji je stupio na snagu 1. januara 1808. godine (vidi napomenu 125), sačuvao je trgovinu robovima na teritoriji SAD. Ona se vodila između robovlasničkih država Juga i Jugozapada, prvenstveno u južnim priobalnim gradovima zemlje. Zabrana uvoza robova-crnaca spolja bila je praćena širenjem unutrašnje trgovine robovima i pretvaranjem nekih država Juga, kao što su Merilend, Virdžinija, Severna Karolina, u države koje su imale robove za prodaju. Zakonski projekt, koji je podneo senator Sumner 2. maja 1862. godine, ukidao je odredbe zakona od 1808. godine koje regulišu trgovinu robovima na obalskom pojasu SAD, i zabranjivao prebacivanje robova iz jedne države u drugu. 357
- ²⁴⁹ *Yankee-Doodle* — popularna pesma američkog Severa u periodu građanskog rata u SAD. 359
- ²⁵⁰ *«Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni»* (Bogovi su bili za pobedioce a Katon za pobedene) — Lukan, *Pharsalia*, V. 7. 361
- ²⁵¹ Reč je o ustanku 1858 - 1859. godine na Jonskim ostrvima, koja su se od 1815. godine nalazila pod protektoratom Engleske. Nacionalnooslobodilački pokret grčkog stanovništva Jonskih ostrva protiv engleske dominacije, bio je za prisajedinjenje ostrva Grčkoj. Englezi su nemilosrdno ugušili ovaj ustanak. 362
- ²⁵² Ima se u vidu pretres zakonâ o veleposednicima i arendatorima u Irskoj, koji su više puta podnošeni engleskom parlamentu. U ovim zakonima se predviđalo izvesno olakšanje uslova zemljišne arende u Irskoj. Godine 1853. zakoni su prošli kroz Donji dom, ali su naišli na otpor u Gornjem domu. Poslednjih godina oni su prelazili iz Donjeg doma u Gornji dom i bili podvrgnuti raznim izmenama, usmerenim na očuvanje privilegija veleposednika. Međutim, i u tako ograničenom vidu, zakoni su naišli na uporan otpor predstavnika veleposednika. Jula 1855. njihovo pretresanje je ponovo odloženo na neodređeno vreme. Ocenu stavova oba doma prema pomenutim zakonima dao je Marx u člancima *Iz parlamenta: Bulwerov predlog, irsko pitanje i Ostavka generala Simpsona*. — *Iz parlamenta* (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 307 - 309 i 413). 363
- ²⁵³ *Sagunt* — grad u staroj Španiji. Godine 219. pre n. e. Sagunt, koji se nalazio u savezu sa Rimom, bio je izložen napadu trupa kartaginskog vojskovođe Hani-

bala i on ga je zauzeo posle uporne osmomesecne opsade. Stanovnici grada, koji su odbacili predlog o predaji, spalili su se. 363

- 254 *Statute law* (statutno pravo) — pravne norme čiji su izvor statuti — zakonodavni akti engleskog parlamenta. 363
- 255 Posle ugušenja nacionalnooslobodilačkog ustanka 1798. godine u Irskoj, engleski parlament je 1801. godine na inicijativu Castlereagh-a usvojio reakcionarne zakone o uvođenju ratnog stanja u Irskoj i obustavi dejstva Habeas Corpus Acta, prema kome svaka naredba o hapšenju mora biti obrazložena. 363
- 256 *Coup d'état* — bonapartistički državni udar u Francuskoj 2. decembra 1851. godine. Palmerston koji je u to vreme bio engleski ministar inostranih poslova, odobrio je u razgovoru sa francuskim poslanikom u Londonu uzurpatorske akcije Louis-a Bonaparte. Ovaj korak Palmerston je preduzeo bez saglasnosti drugih članova kabineta, što je dovelo do njegove ostavke decembra 1851, mada se u principu engleska vlada nije razilazila sa Palmerstonovim gledištem i prva je u Evropi priznala bonapartistički režim u Francuskoj. 363
- 257 Osmog marta 1862. u zalivu Hempton-Rouds došlo je do borbe između prvog oklopnog broda jušnjaka »Merrimac« i flotile severnih država sastavljene od državnih brodova. Za vreme bitke uništene su fregate severnjaka »Cumberland« i »Congress«, a ostali brodovi su jako oštećeni. Oklopnjača Severa »Monitor«, koja je stigla ujutru 9. marta, naterala je »Merrimac« u bekstvo posle četvoročasovne borbe. Artiljerijsko naoružanje »Monitora« nalazilo se u oklopnjaku obratnoj kuli u centralnom delu broda, a sam brod je bio sagrađen prema projektu inženjera Ericssona. 365
- 258 Reč je o rasprostranjenom oduševljavanju spiritizmom u Evropi, naročito u Nemačkoj, početkom 50-ih godina 19. veka.
Godine 1851. u Kini se razvio antifeudalni oslobodilački pokret, koji je dobio karakter snažnog seljačkog rata. U toku rata ustanici su stvorili »Nebesku državu velikog blagostanja« (»Tajping tjan-go«) sa središtem u Nankingu, zbog čega je čitav pokret dobio naziv tajpinški pokret. Tajpinzi su ubijali mandžurske feodalce koji su vladali u Kini, ukidali poreze, likvidirali krupnu feudalnu svojinu. Tajpinška revolucija, koja je udarila temelj širokoj borbi kineskog naroda protiv feudalnog ugnjetavanja i inostranih osvajača, nije se ipak pokazala kadrom da likvidira feudalni način proizvodnje u Kini. U tajpinškoj državi se formirala sopstvena feudalna gornja klasa, koja je pristajala na kompromis sa vladajućim klasama, što je bio jedan od uzroka opadanja ovog pokreta. Glavni udarac revoluciji nanela je otvorena intervencija Engleske, SAD i Francuske, čije su oružane snage, zajedno sa trupama kineskih feudalaca, ugušile tajpinški ustanak 1864. godine. 367
- 259 Upad mandžurskih plemena na teritoriju Kine početkom XVII veka doveo je do uspona i dominacije mandžurske dinastije Čing u zemlji (1644 - 1911). 367
- 260 »Opijumski« ratovi — osvajački ratovi protiv Kine, koje je vodila Engleska, sama od 1839. do 1842. godine a zajedno sa Francuskom od 1856. do 1858. godine i 1860. godine. Povod za takozvani prvi »opijumski« rat bilo je to što su kineske vlasti u Kantonu uništile zalihe opijuma, koje su pripadale engleskim trgovcima. Koristeći se porazom zaostale feudalne Kine, engleski kolonizatori su joj po okončanju prvog »opijumskog« rata nametnuli neravnomerni Nankinški ugovor (1842), koji je predviđao otvaranje pet kineskih luka za englesku trgovinu, prelaz ostrva Hongkong u »večni posed« Engleske i plaćanje ogromne novčane kontribucije od strane Kine. Prema dopunskom ugovoru od 1843. godine Kina se obavezala da će strancima dati pravo eksteritorijalnosti.
Drugi i treći »opijumski« rat bili su dalji korak na putu porobljavanja Kine

- i njenog pretvaranja u zavisnu polukolonijalnu zemlju u drugoj polovini XIX veka. 367
- 261 Pismo engleskog konzula u Ningpou, Harvey-a, engleskom poslaniku u Pekingu, Bruce-u, objavljeno je u listu *«The Times»* od 17. juna 1862. 367
- 262 Ima se u vidu: *«Correspondence relating to the Works under the Thames Embankment Bill, and to Plans for facilitating the Passage and Traffic or opening better Communication between Whitehall and Bridge Streets»*. London, 1862. 370
- 263 *«fruges consumere nati»* — drugi deo Homerovog stiha *«Nos numerus sumus et fruges consumere nati»* (*«Mi smo nule, rođene samo da jedemo plodove polja»*). 370
- 264 U *apelu predsednika Lincolna* 12. jula 1862. predstavnicima pograničnih država u Kongresu SAD predlagalo se da se, radi što brže obustave rata, pristupi postepenom oslobađanju robova-crnaca u ovim državama na bazi naknade štete robovlasnicima. 377
- 265 *Zakon o homesteadu* (Homestead-Act), usvojen 20. maja 1862, predstavljao je najvažniju meru Lincolnovе vlade u prilog demokratskog rešenja agrarnog pitanja. Prema ovom zakonu, svaki građanin SAD posle plaćanja male dažbine od 10 dolara, mogao je besplatno dobiti 160 jutara (65 ha) zemlje iz državnog fonda. Zemlja je prelazila u potpunu svojinu farmera, ako ju je obrađivao pet godina, ili pre tog roka, pod uslovom da plati 1,25 dolara za jutro. Donesen pod pritiskom narodnih masa, zakon o homesteadu je značio jednu od revolucionarnih mera koje su u toku rata izazvale prelom u korist Severa. 378
- 266 Reč je o federalnom okrugu *Kolumbija*, gde spadaju, izdvojeni u samostalnu administrativnu jedinicu, prestonica SAD — Vašington i njegova predgrada. Zahtev o ukidanju ropstva u prestonici SAD bio je jedan od osnovnih zahteva antirobovlasničkih snaga još iz vremena rata za nezavisnost 1775 - 1783. godine. Zakonom od 16. aprila 1862. oslobođeno je 3 hiljade crnaca pod uslovima predviđenim zakonom o obeštećenju. Prema ovom zakonu, vlada se obavezivala da će isplatiti sopstveniku naknadu od 300 dolara za svakog oslobođenog roba. 378
- 267 *Liberija* — republika u Zapadnoj Africi, obrazovana 1847. godine od naselja koja je osnovalo Američko kolonizaciono društvo u cilju emigracije slobodnih crnaca iz SAD.
Haiti — formalno nezavisna država u zapadnom delu ostrva Haiti, od 1859. godine — republika.
Diplomatski odnosi uspostavljeni juna 1862. sa crnačkim republikama *Liberijom* i *Haitijem*, koje su do tog vremena već priznale druge države, predstavljali su pobjedu abolicionista. U isto vreme diplomatsko priznanje *Liberije* i *Haitija* trebalo je da podstakne emigraciju crnaca iz SAD u ove zemlje. Stvaranje kolonija oslobođenih crnaca van granica SAD bilo je jedna od tačaka *Lincolnovog* programa, protiv koje su oštro istupali predstavnici revolucionarnog krila abolicionista. 378
- 268 *«The Evening Post»* — američki dnevni list; pod ovim naslovom izlazio u Nju-jorku od 1801. do 1934. godine; krajem 40-ih i u 50-im godinama list je podržavao zahteve frisojlera; od 1856. godine — organ Republikanske stranke; od 1934. godine izlazi pod nazivom *«The Post»*. 379
- 269 U pismu biskupu *Durhama* od 4. novembra 1850. Russell, tadašnji premijer, istupio je kao tobožnji branilac protestantizma protiv *«uzurpatorskih akcija»* pape *Pija IX*, koji je izdao edikt o naimenovanju katoličkih biskupa i nadbiskupa u Engleskoj. O ovom pitanju vidi *Marxovu* brošuru *Lord John Russell* (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 329 - 347).

U pismu engleskom poslaniku u Torinu Hudsonu od 27. oktobra 1870. ministar inostranih poslova Russell odobrio je, uprkos stavu Rusije, Francuske, Austrije i Pruske, prisajedinjenje Južne Italije Sardinskom Kraljevstvu i postupke Victora Emmanuela II u korist svojih dinastičkih ciljeva. U pismu se takođe tvrdilo da narodi imaju pravo da u svako doba smenjuju svoje vlade. Ova izjava, uperena protiv Napoléona III, istovremeno je zadirala i u sam monarhistički princip vladavine, kome je lord Russell verno služio. 380

- ²⁷⁰ *«Mark Lane Express»* — skraćeni naziv nedeljnog lista *«The Mark Lane Express and Agricultural Journal»*; organ trgovačkih krugova; pod ovim nazivom izlazio u Londonu od 1832. do 1924. 380
- ²⁷¹ Sedmodnevna bitka na prilazima Ričmondu (od 25. juna do 1. jula 1862. godine) kod reke Čikahomini, koja je imala teško prohodne močvarne obale, završila se odstupanjem armije Severa pod komandom McClellana. 384
- ²⁷² *«Allgemeine Militär-Zeitung»* — nemački list za vojna pitanja, organ Društva nemačkih oficira i vojnih službenika; izlazio od 1826. do 1902. godine u Darmštat i Lajpcigu. U periodu od 1860. do 1864. u listu je saradivao Engels. Za to vreme list je publikovao Engelsove članke *Smotra engleskih dobrovoljaca-strelaca*, *Smotra dobrovoljaca u Engleskoj* i *Vojne snage Engleske protiv Nemačke*. Engelsove članke redakcija je, po pravilu, publikovala sa dopisničkom oznakom •F. E.». 389
- ²⁷³ Reč je o događajima u vezi sa Garibaldijevim pohodom jula i avgusta 1862. sa ciljem da se Rim oslobodi od vlasti pape i francuskih okupatora. Za vreme čarke sa kraljevskim odredima kod Aspromontea 29. avgusta teško ranjeni Garibaldi je zarobljen i osuđen na dugotrajan zatvor. Sramno razračunavanje Vittorija Emmanuela II sa narodnim junakom Italije izazvalo je veliki talas protesta u evropskim zemljama, naročito u Engleskoj. 391
- ²⁷⁴ Ima se u vidu druga svetska industrijska izložba održana u Londonu od maja do novembra 1862. godine. 394
- ²⁷⁵ *Deus ex machina* — pojava boga, koji je — u antičkom pozorištu dovođen na scenu pomoću mašine — rešavao problem. U prenosnom smislu: neočekivana pojava osobe koja spasava situaciju. 394
- ²⁷⁶ *«Newcastle Journal»* — skraćeni naziv engleskog konzervativnog lista *«Newcastle Daily Journal»*; osnovan 1832. godine, izlazio pod ovim nazivom od 1861. do 1920. godine. 397
- ²⁷⁷ Ima se u vidu ostavka Palmerstonove vlade februara 1858. godine u vezi sa odbijanjem Donjeg doma da usvoji zakon o zaverama koji je Palmerston predložio (vidi napomenu 219). Kao povod za podnošenje zakona poslužio je pokušaj atentata na Napoléona III, koji je 14. januara 1858. godine izvršio italijanski revolucionar Orsini. Orsini je dotle živio u Londonu. 398
- ²⁷⁸ Reč je o omasovljenju čartističkog pokreta u leto i jesen 1842. godine u vezi sa zaoštavanjem privredne krize u Engleskoj u proleće 1842. godine. Početkom avgusta 1842. godine u Stejlbriđu (blizu Mančestera) izbio je štrajk koji je ubrzo zahvatio glavne industrijske oblasti zemlje. Iako je otpočeo sa ekonomskim zahtevima, štrajk je brzo prerastao u politički i održavao se pod geslom borbe za Povelju. Tek pomoću regularnih trupa pošlo je za rukom vladajućim klasama da se razračunaju sa štrajkačima. Posle neuspeha štrajka u Stejlbriđu, posle čega su usledile vladine represalije, čartistički pokret je privremeno počeo da opada. Ovome je takođe doprinelo izvesno oživljavanje industrije, započeto 1843. godine. Opširan opis ovih događaja sadržan je u delu F. Engelsa *Položaj radničke klase u Engleskoj* (vidi ovo izdanje, tom 4, str. 279 - 281). 398

- ²⁷⁹ Ofanziva članica Konfederacije u državi Merilend, koja je počela 4. septembra 1862. godine, završila se porazom kod Entietam-Krika 17. septembra. 400
- ²⁸⁰ U bici kod Perivila 8. oktobra severnjaci su potukli trupe konfederalista, koje su upale u državu Kentaki 12. septembra 1862. 400
- ²⁸¹ »*Džinovci Zapada*« — tako Marx naziva farmersko stanovništvo zapadnih država SAD, koje su zvali u 19. veku Velikim Zapadom (The great West); farmeri Zapada odigrali su presudnu ulogu u borbi protiv ropstva u periodu građanskog rata od 1861. do 1865. godine. 401
- ²⁸² Proklamacija o oslobođenju, koju je Lincoln obnarodovao 22. septembra 1862. proglašavala je slobodnim od 1. januara 1863. godine robove-crnce, koji su pripadali plantažerima na Jugu — učesnicima pobune. Istovremeno je svim crncima dato pravo da služe u armiji i mornarici. Oslobođenje crnaca, izvršeno posle niza vojnih neuspeha i pod pritiskom narodnih masa, označavalo je prelazak Severa na revolucionarni rat. Međutim, oslobođenje bez zemlje uz očuvanje dominantnog položaja plantažera na Jugu nije spasavalo crnce od nemilosrdne eksploatacije ranijih robovlasnika i od varvarske rasne diskriminacije. 401
- ²⁸³ Po svemu sudeći, Marx ima u vidu misao koju je izrekao Hegel u *Predavanjima iz estetike*, knj. III, odeljak *Princip tragedije, komedije i drame*. V.G. W.F. Hegel, Werke, Bd. X, Abt. III, Berlin, 1838. S. 526 - 540. 402
- ²⁸⁴ Reč je o revolucionarnim događajima u Grčkoj koji su počeli februara 1852. godine. Ovaj pokret je izazvan krajnje teškim privrednim prilikama, stvorenim anglo-francuskom okupacijom Grčke između 1854. i 1857. godine. Na čelu borbe protiv prevlasti stranaca u ekonomici i političkom životu zemlje, stajala je nacionalna buržoazija. Dvadeset drugog oktobra 1862. godine u Atini se pobunio garnizon, kome se priključilo celokupno stanovništvo grada. Privremena vlada, koja je tada obrazovana, objavila je da je kralj Otto Bavarski svrgnut. Međutim, docnije je engleskoj vladi pošlo za rukom da, iskoristivši slabost grčke buržoazije, ponovo nametne grčkom narodu svog štićenika — danskog princa Wilhelma pod imenom Dörde I.
- Francuski poslovni čovek Veillards, povezan sa komitetom za organizovanje svetske industrijske izložbe u Londonu (vidi napomenu 274), bankrotirao je u septembru 1862. godine, kratko vreme pre zatvaranja izložbe, i taj događaj je postao jedna od glavnih tema štampe. 403
- ²⁸⁵ Plava knjiga: »Report addressed to Her Majesty's principal Secretary of State for the Home Department, relative to the Grievances complained of by the Journeymen Bakers«. London, 1862.
- Izveštaj je sastavio H. S. Tremenheere. 404
- ²⁸⁶ Trećeg oktobra 1862. godine trupe jušnjaka pod komandom generala Price-a i Van Dorna napale su položaje severnjaka kod Corinta. Dvodnevna bitka završila se porazom i povlačenjem konfederalista. 409
- ²⁸⁷ Reč je o neuspehu pokušaju konfederalista u oktobru 1862. godine da povrate Našvil, koji su izgubili februara 1862. godine. 409
- ²⁸⁸ Ima se u vidu govor Gladstone-a u Njukastlu 7. oktobra 1862. godine, u kome je izjavio da su jušnjaci »stvorili ne samo armiju i flotu nego i naciju, što je još važnije«. 411
- ²⁸⁹ Reč je o izborima za Predstavnički dom Kongresa, koji su održani u severnim državama 4. novembra 1862. godine i o istovremenim izborima za guvernera države Njujork. Mada su izvojevali pobedu u većini severnih država, republikanci su ipak izgubili znatan broj glasova u poređenju sa prethodnim izborima,

i to na račun Njujorka a i država Severozapada, koje su glasale za demokrate. Za guvernera države Njujork bio je izabran jedan od lidera Demokratske stranke, Seymour. 412

- ²⁹⁰ *Vigovci* — stranka u SAD, koja je uglavnom zastupala interese industrijske i trgovačke buržoazije. Njoj se pridružio i jedan deo plantažera. Stranka vigovaca je postojala od 1834. do 1852. godine, kada je zaoštavanje u vezi sa pitanjem ropstva izazvalo rascjep i prestrojavanje u političkim strankama zemlje. Većina vigovaca, zajedno sa jednim delom Demokratske stranke i sa strankom frisojlera (vidi napomenu 123), obrazovala je 1854. godine Republikansku stranku, koja je istupala za ograničenje ropstva. Ostali deo vigovaca pristupio je Demokratskoj stranki, koja je branila interese plantažera-robotovlasnika. 412
- ²⁹¹ Ima se u vidu nota francuske vlade od 30. oktobra 1862. diplomatskim predstavnicima Engleske i Rusije sa predlogom o zajedničkom istupanju tri sile u cilju privremene obustave vojnih akcija, skidanja blokade i otvaranja južnih luka SAD za evropsku trgovinu. Predlog Napoléona III o mešanju u unutrašnje poslove SAD odbacila je 8. novembra (27. oktobra) 1862. godine Rusija, a zatim i engleska vlada. 413
- ²⁹² Macaulay, *Critical and historical essays*, Vol. I, London 1870. 414
- ²⁹³ Za vreme upada u Merilend trupe jušnjaka pod komandom Jacksona zauzele su 15. septembra 1862. godine važno naselje na obali reke Potomak, Harpers Feri, sa garnizonom od 1000 vojnika i velikim arsenalom. 415
- ²⁹⁴ «Alabama» — krstarica sagrađena i opremljena u Engleskoj po naredžbi Konfederacije. Dvadeset trećeg juna 1862. godine, ubrzo posle porinuća broda u more, poslanik SAD u Londonu Adams uložio je engleskoj vladi protest zbog izgradnje i vojne opreme «Alabama». Ipak je engleska vlada pružila brodu mogućnost da otplovi na Azorska ostrva, gde je dobio naoružanje. Za dve godine (1862 - 1864) krstarica je uništila oko 70 brodova severnoameričke flote. Pregovori sa engleskom vladom o naknadi štete, koju su prčinili «Alabama» i drugi gusarski brodovi izgrađeni u Engleskoj, trajali su do 1872. godine i završili su se potpisivanjem sporazuma da će Engleska isplatiti 15,5 miliona dolara Sjedinjenim Američkim Državama. 417
- ²⁹⁵ *Tir* — važan trgovački grad u staroj Fenikiji; svojim bedemima odupirao se Aleksandru Velikom, koji ga je osvojio tek po le sedmomesечно borbe (322. pre n. e.). 418
- ²⁹⁶ Marx je dao izjavu redakciji lista «Berliner Reform» u vezi sa objavljenom beleškom u broju tog lista od 10. aprila 1863. godine, u kojoj se netačno prikazuju Marxovi pregovori sa Lassalle-om o zajedničkom izdavanju lista za vreme Marxovog boravka u Berlinu u proleće 1861. godine.
«Berliner Reform» — dnevni list nemačkih sitnoburžoaskih demokrata, izlazio u Berlinu šezdesetih godina XIX veka. 420
- ²⁹⁷ Proglas o Poljskoj napisao je Marx po nalogu londonskog Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika, koje je organizovalo odbor za prikupljanje sredstava za pomoć učesnicima poljskog ustanka 1863 - 1864. godine.
Nemačko udruženje za obrazovanje radnika osnovali su u Londonu februara 1840. godine Karl Schapper, Joseph Moll i drugi članovi Saveza pravednih. Posle organizovanja Saveza komunista rukovodeća uloga u Udruženju pripadala je mesnim zajednicama Saveza. Marx i Engels su uzimali aktivno učešće u delatnosti Udruženja 1847. i od 1849. do 1850. godine, a 17. septembra 1850. godine Marx, Engels i niz njihovih pristalica istupili su iz Udruženja zato što je u borbi između većine Centralne uprave Saveza komunista kojom su rukovodili Marx i Engels Udruženje stalo na stranu sektaško-avanturističke manjine frak-

cije Willicha-Schappera. Od kraja pedesetih godina Marx i Engels su ponovo uzeli učešća u radu Udruženja. Ono je delovalo sve do 1918. godine, kada ga je zabranila engleska vlada. U XX veku Udruženje su posećivali mnogi ruski politički emigranti. 421

- ²⁹⁸ Reč je o Centralnom nacionalnom komitetu koji je januara 1863. godine stao na čelo oslobodilačkog ustanka u poljskim pokrajinama koje su pripadale carskoj Rusiji. Ustanak od 1863 - 1864. godine izazvao je jačanje klasnih i nacionalnih protivrečnosti u Poljskoj kraljevini i bio je uperen protiv jarma carskog samodržavlja. Nacionalni komitet, sastavljen od sitnoburžoaskih i sitnošljahntinskih elemenata, objavio je na početku ustanka program borbe za nacionalnu nezavisnost Poljske, a i niz zahteva agrarno-demokratskog karaktera. Maja 1863. godine komitet je dobio naziv nacionalne vlade («žond narodovij»). Međutim, zbog nedoslednosti i neodlučnosti ustaničke vlade, koja se nije usudila da posegne za privilegijama veleposednika, glavna masa seljaštva nije pristupila ustanku. To je bio jedan od glavnih uzroka neuspeha ustanka, koji je carska vlada ugušila u jesen 1863. godine. Borba pojedinih ustaničkih odreda trajala je do kraja 1864. godine. 421
- ²⁹⁹ Godine 1772, 1793. i 1795. Rusija, Pruska i Austrija su podelile Poljsku. Rusija je dobila litvansku, belorusku i ukrajinsku oblast, Pruska centralne oblasti (obalsko područje, Veliku Poljsku, deo Masovije sa Varšavom itd.), Austrija zapadni deo Ukrajine i deo Male Poljske. Posle ove tri podele Poljska je prestala da postoji kao samostalna država. 421
- ³⁰⁰ Godine 1831. i 1832. gotovo u svim državama Nemačkog saveza ojačalo je opoziciono raspoloženje pod uticajem julske revolucije u Francuskoj 1830. godine i poljskog ustanka 1830. i 1831. godine. Dvadeset sedmog maja 1832. kod zamka Hambah u bavarskom Pfalcu održana je velika politička manifestacija koju su organizovali predstavnici nemačke liberalne i radikalne buržoazije. Zajedno sa isticanjem zahteva o ustavnim preobrazbama i nacionalnom jedinstvu Nemačke, učesnici manifestacije su izrazili solidarnost sa borbom poljskog naroda, istakavši poljsku nacionalnu zastavu. 421
- ³⁰¹ Ima se u vidu rat Pruske i Austrije protiv Danske 1864. godine, koji se završio porazom Danske. Prema mirovnom ugovoru, zaključenom u Beču 30. oktobra 1864. godine Šlezvig, Holštajn i Lauenburg su proglašeni zajedničkim posedom Austrije i Pruske. 423
- ³⁰² Ima se u vidu Palmerstonova izjava u Donjem domu 23. jula 1863. godine u vezi sa zaoštavanjem sukoba između Danske i Nemačkog saveza zbog nemačkih vojvodstava Šlezviga i Holštajna, koja su se nalazila pod vrhovnom vlašću danskog kralja. Palmerston je izjavio da Nemačka, ukoliko učini ma kakav pokušaj da naruši neprikosnovenost Danske, neće imati posla samo sa Danskom. Palmerstonova izjava je imala za cilj da umiri javnost u Engleskoj, koja je zahtevala od engleske vlade izvršenje obaveza u skladu sa Londonskim protokolom od 8. maja 1852. o integritetu danske monarhije (vidi napomenu 106). 426
- ³⁰³ Rukopis ovog članka došao je do nas u nepotpunom obliku. Nedostaju kraj prvog i početak drugog dela (stranice 5 i 6 rukopisa), a i kraj drugog dela (stranica 9). Kako dokazuje dopisnička oznaka «F. E.», sa kojom su Engelsovi članci štampani u nemačkom listu «Allgemeine Militär-Zeitung», članak «Kinglake o bici na Almi» namenio je Engels publikovanju u ovom listu. Međutim, rukopis članka je ostao nezavršen i on ga nije poslao u redakciju. 433
- ³⁰⁴ Imaju se u vidu prva dva toma knjige: A. W. Kinglake, *The Invasion of the Crimea; its Origin, and an Account of its Progress down to the Death of Lord Raglan*. Edinburgh and London, 1863. Knjiga je izašla u osam tomova. 433
- ³⁰⁵ Kako se vidi iz Kinglake-ovog predgovora za knjigu, reč je o uspomenu ruskih

generala, učesnika bitke na Almi. Ove uspomene, ranije objavljene u ruskoj štampi, stavio je Kinglake-u na raspolaganje u rukopisnom engleskom prevodu nepoznati ruski oficir. Kinglake iskorišćuje u svojoj knjizi sledeće memoare:

O. Kvicinski, *Dalje nove pojedinosti o bici na Almi. Pismo uredniku lista »Ruski invalidi«*. — »Ruski invalid«, br. 84 od 12. aprila 1856;

P. Gorčakov, *Primedbe na članak: Dalje nove pojedinosti o bici na Almi*, objavljen u br. 84 lista »Ruski invalidi«. — »Ruski invalid« br. 101 od 8. maja 1856;

V. Kirjakov, *Nove pojedinosti o bici na Almi*. — »Ruski invalid« br. 136 od 21. juna 1856. 433

- ³⁰⁶ Na dan 20 (8) septembra 1854. godine na reci Almi vođena je prva velika bitka krimskog rata (1853 - 1856) između ruske armije i anglo-francuskih savezničkih trupa. Bitku je dobila armija saveznika, koji su na svojoj strani imali pored brojne nadmoćnosti i niz vojno-tehničkih preimućstava. Bez obzira na greške ruske komande, saveznici su u ovoj bici pretrpeli gubitke usled protivnapada ruskih trupa. 433
- ³⁰⁷ Ima se u vidu knjiga: R. Hodasevich (Chodasiewicz) *A Voice from within the Walls of Sebastopol* (R. Hodasevič, *Glas iz opsednutog Sevastopolja*), objavljena u Londonu 1856. godine. 434
- ³⁰⁸ Reč je o izveštajima vrhovnog komandanta francuske armije na Krimu maršala Saint-Arnaud-a Napoléonu III i ministru vojnom od 21. i 22. septembra 1854. godine, objavljenim u listu »Moniteur universel« od 7. i 8. oktobra 1854. godine. Bazancourt, *L'expédition de Crimée jusqu'à la prise de Sebastopol*. Prvo izdanje u dva toma izišlo 1856. godine. 438
- ³⁰⁹ Rukopis članka od F. Engelsa *Engleska Armija* došao je do nas, kao i rukopis prethodnog članka, u nepotpunom obliku — nedostaje kraj rukopisa. Dopisnička oznaka »F. E.« svedoči da je ovaj članak takođe bio namenjen za list »Allgemeine Militär Zeitung«. 444
- ³¹⁰ Ima se u vidu knjiga Petrie-a i Jamesa *Organization, composition, and strength of the Army of Great Britain*, London 1863. 444
- ³¹¹ Sistem prodaje patenata na oficirske činove pojavio se u Engleskoj krajem 17. veka i zatim je dobio kraljevsku sankciju. On je postojao do 1871. godine i obezbeđivao je monopolski položaj engleske aristokratije u armiji. 445
- ³¹² Imaju se u vidu ratovi engleskih kolonizatora započeti 1843. godine protiv domorodačkog stanovništva Novog Zelanda — Maora. Za vreme ovih ratova Maori su naneli engleskim kolonijalnim trupama niz poraza. Tek 1872. godine Englezi, koji su istrebili veći deo domorodačkog stanovništva, uspeali su da potisnu Maore u najneplodnije krajeve ostrva, gde su bili osuđeni na glad i izumiranje. 445
- ³¹³ *Logor u Olderšotu* — stalni vojni logor 75 km od Londona, osnovan 1855. godine radi obuke vojnika engleske armije u vezi sa krimskim ratom. 445
- ³¹⁴ *Škola u Sendherstu* — vojna akademija u Sendherstu, 78 km od Londona, osnovana 1802. godine. Pripremala je oficire za službu u pešadiji i konjici. 446
- ³¹⁵ *Francuska legija stranaca* — najamna vojna formacija, osnovana 1831. godine i namenjena korišćenju u kolonijalnim ratovima kao i gušenju revolucionarnog pokreta u metropoli. Legija stranaca se uglavnom formirala od deklasiranih i kriminalnih elemenata među strancima koji su živeli u Francuskoj, dok su oficirske položaje u njoj mogli zauzimati samo Francuzi. Legija stranaca je uzimale učesća u vojnim akcijama u Alžiru i na Krimu; godine 1871. iskoristili su je versajci protiv Pariske komune. 453

- ³¹⁶ Prema pruskom vojnom sistemu koji je postojao u 19. veku, vojnici-redovi delili su se na nekoliko kategorija. Vojnici koji su izvršili disciplinske prestupe prevedeni su iz prve kategorije u drugu, gde su se mogle primenjivati telesne kazne. 455
- ³¹⁷ Marxove molbe za prijem u prusko državljanstvo, objavljene u prilogu, napisao je na njegovu molbu F. Lassalle za vreme Marxovog boravka u Berlinu u proleće 1861. godine, a potpisao ih je sam Marx. Marxovu molbu je odbio predsednik berlinske policije, a zatim, novembra iste godine, ministar unutrašnjih poslova Pruske. 455
- ³¹⁸ *«Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie»* izlazio je svakodnevno u Kelnu pod Marxovim uredništvom od 1. juna 1848. do 19. maja 1849. godine. Redakciji je pripadao Engels a i Wilhelm Wolff, Georg Weerth, Ferdinand Wolff, Ernst Dronke, Ferdinand Freiligrath i Heinrich Bürgers.
- Organ proleterskog krila demokratije, *«Neue Rheinische Zeitung»*, igrao je značajnu ulogu u vaspitanju narodnih masa. Uvodne članke, koji su određivali stav lista prema najvažnijim pitanjima nemačke i evropske revolucije, pisali su, po pravilu, Marx i Engels.
- Odlučan i nepomirljiv stav lista, njegov borbeni internacionalizam, politička demaskiranja pruske vlade i mesnih kelnskih vlasti — sve je to već prvih meseci postojanja lista izazvalo hajku od strane feudalno-monarhističke i liberalno-buržoaske štampe kao i progone od strane vlade, koji su se posebno pojačali posle kontrarevolucionarnog prevrata u Pruskoj novembra/decembra 1848. godine.
- Bez obzira na sve progone i policijske smetnje, *«Neue Rheinische Zeitung»* je hrabro branio interese revolucionarne demokratije. Maja 1849. godine, u uslovima opšte ofanzive kontrarevolucije, pruska vlada je, koristeći se time što Marx nije dobio prusko državljanstvo, izdala naređenje o njegovom proterivanju iz Pruske. Proterivanje Marxa i represalije protiv drugih urednika lista bili su uzrok prestanka njegovog izlaženja. Poslednji, 301. broj lista *«Neue Rheinische Zeitung»*, štampan crvenom bojom, izašao je 19. maja 1849. U oproštajnom apelu radnicima urednici lista su izjavili da će «njihova poslednja reč uvek i svuda biti oslobođenje radničke klase!» 460
- ³¹⁹ *«Deutsch-Französische Jahrbücher»* — godišnjak u Parizu pod uredništvom K. Marxa i A. Rugea na nemačkom jeziku. Izašao je samo prvi dvobroj februara 1844. godine. U njemu su bila objavljena dela K. Marxa: *Prilog jevrejskom pitanju* i *Prilog kritici Hegelove filozofije prava. Uvod*, a i dela F. Engelsa: *Skice za kritiku političke ekonomije* i *Položaj Engleske. «Prošlost i sadašnjost» od Thomasa Carlyle-a*. Ovi radovi označavaju konačni prelaz Marxa i Engelsa na pozicije materijalizma i komunizma. Glavni uzrok prestanka izlaženja časopisa bila su principijelna razmimoilaženja Marxa sa buržoaskim radikalom Rugeom. 463
- ³²⁰ *Nemački savezni akt*, usvojen na Bečkom kongresu 8. juna 1815. godine; na osnovu ovog akta mnogobrojne nemačke države su bile formalno ujedinjene u takozvani Nemački savez. 470

Literatura

I. Dela

- Anitschkow, [Viktor Michailowitsch]: *Der Feldzug in der Krim*. Th. 1 [Pohod na Krim, prvi deo], Berlin 1857. 434 - 436
- Atlas historique et topographique de la guerre d'Orient, en 1854, 1855. et 1856*. [Istorijski i topografski atlas rata na Istoku od 1854, 1855. i 1856. godine] (Paris) 1859. 436 437
- Bazan-court, [César-Lecat]: *L'expédition de Crimée jusqu'à la prise de Sébastopol. Chroniques de la guerre d'Orient*. 3e éd. [Krimski pohod do zauzimanja Sevastopolja. Hronike rata na Istoku. Treće izdanje], Paris 1856. 438
- Bugeaud de la Piconnerie, Thomas Robert: *Aperçus sur quelques détails de la guerre, avec des planches explicatives*. 3e éd. [Zapažanja o nekim ratnim detaljima sa mapama za objašnjenja. Treće izdanje], Paris 1846. 142-148
- Carlyle, Thomas: *Oliver Cromwell's letters and speeches. With elucidations*. In 3 vols. Vol. 2 [Pisma i govori Olivera Cromwella, sa objašnjenjima. U 3 toma, drugi tom] London 1857. 336
- Correspondence relative to the affairs of Mexico*. In 3 parts [Prepiska koja se odnosi na događaje u Meksiku. U 3 dela], London 1862. 330
- Dolgoroukow, Pierre: *La vérité sur la Russie* [Istina o Rusiji], Paris 1860. 23
- [Francis, Sir Philip]: *The letters of Junius*. Complete in one vol. A new ed. with a copious index [Junijusova pisma, sabrana u jednom tomu. Novo izdanje sa opširnim indeksom], London 1788. 272
- Die französische Armee auf dem Exercirplatze und im Felde*. Mit einem Rückblick auf Feldzug in Italien im Jahre 1859. Von einem alten Offizier. 2. unveränd. Aufl. [Francuska vojska na vežbalištu i na bojištu. Sa osvrtom na rat u Italiji godine 1859. Od jednog starog oficira. Drugo neizmenjeno izdanje], Berlin 1861. 176 - 185
- Fould, A[chille]: *Pas d'assignats!* [Nema assignata!], Paris 1848. 247
- Griffiths, F[rederick] A[ugustus]; *The artilleryist's manual, and British soldier's compendium, of infantry exercise. Sword exercise. Artillery exercise, equipment, etc. Fireworks. Fortification. Mathematics. Gunnery*. 2nd ed. [Priručnik artiljerca i pešadijski priručnik vežbi britanske vojske. Vežbe mačem. Artiljerijske vežbe, oprema, itd. Municija. Utvrđivanje. Matematika. Gadanje. Drugo izdanje], Woolwich 1840. 97

- Haxthausen, August, Freiherr von: *Studien über die innern Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländlichen Einrichtungen Rußlands*. Th. 3 [Studije o unutrašnjim prilikama u Rusiji, životu naroda s posebnim osvrtom na uređenje zemlje, tom 3], Berlin 1852. 435
- Jefferson, Thomas: *Memoirs, correspondence, and private papers*. In 4 vols. Vols. 3, 4. Ed. by Thomas Jefferson Randolph. [Memoari, prepiska i lična dokumenta. U 4 toma, tomovi 3 i 4, izdao Thomas Jefferson Randolph], London 1829. 258
- Johnson, Samuel: *A dictionary of the English language*. In 2 vols. Vol. 2 [Rečnik engleskog jezika. U 2 toma, drugi tom], London 1825. 277
- Joinville, [François-Ferdinand] de: *De l'état des forces navales de la France*. Avec l'appendice et les notes. [O stanju francuskih pomorskih snaga, sa dodatkom i beleškama], Francfort s/M. 1844. 27
- Juvenal: *Satiren* [Satire]. 249 370
- Kent, James: *Commentaries on American Law*. Vol. 1. 12th ed. [Komentari o američkom zakonodavstvu, tom 1, 12. izdanje], Boston 1873. 258 276
- Kinglake, Alexander William: *The invasion of the Crimea; its origin and account of its progress down to the death of Lord Raglan*, Vols. 1, 2 [Invazija Krima; početak invazije njeno dalje razvijanje sve do smrti lorda Raglana. Tomovi 1 i 2], Edinburgh and London 1863. 433 - 443
- La Farina, Giuseppe: *Storia d'Italia dal 1815 al 1850*. [Istorija Italije od 1815. do 1850], Torino 1851 - 1852. 17 18
- Lucanus, *Pharsalia* [Farsala]. 361
- Macaulay, [Thomas Babington]: *Critical and historical essays*. In 2 vols. Vol. 1. [Kritički i istorijski eseji. U 2 toma, prvi tom], London 1870. 336
- Napier, William Francis Patrick: *History of the war in the Peninsula and in the south of France, from the year 1807 to the year 1814*. In 6 vols. Vol. 1. 3rd ed. [Istorija rata na Pirinejskom poluostrvu i na jugu Francuske od 1807. do 1814. godine. U 6 tomova, prvi tom 1. Treće izdanje], London 1835. 269
- Napoléon I: *Mémoires pour servir à l'histoire de France, sous Napoléon, écrits à Sainte-Hélène, par les généraux qui ont partagé sa captivité et publiés sur les manuscrits entièrement corrigés de la main de Napoléon*. [Memoari posvećeni istoriji Francuske pod Napoléonom, koje su napisali generali zatočeni zajedno sa Napoléonom na Svetoj Jeleni, objavljeni po rukopisima koje je u potpunosti ispravio Napoléon], Paris 1823. 178
- Orléans, Henri d': *Lettre sur l'histoire de France adressée au prince Napoléon*. [Pismo o istoriji Francuske, upućeno princu Napoléonu], Bruxelles 1861. 206
- Petrie, Martin i Henry James: *Organization, composition, and strength of the army of Great Britain*. [Organizacija, sastav i snaga vojske Velike Britanije], London 1868. 444
- Phillimore, Sir Robert: *Commentaries upon International Law*. Vol. 3. 3rd ed [Komentari o međunarodnom pravu, treći tom. Treće izdanje], London 1885. 276
- Pratt, Frederick Thomas: *Law of contraband of war: With a selection of cases from*

- the papers of the Right Hon. Sir Geo. Lee... and an appendix, containing extracts from treaties, miscellaneous papers, and forms of proceedings. With the cases to the present time.* [Zakon o ratnoj krijumčarskoj robi: sa izborom slučajeva iz dokumenata veoma uvaženog ser Geo. Leea... i dodatak sa izvodima iz rasprava, raznih dokumenata i izveštaja. Sa primerima iz sadašnjeg vremena], London 1856. 258
- Report addressed to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, relative to the grievances complained of by the journeymen bakers; with appendix of evidence.* [Izveštaj upućen glavnom državnom sekretaru unutrašnjih poslova Njenog veličanstva koji se odnosi na teškoće na koje se žale pekarski pomoćnici, sa priloženim dokazima], London 1862. 404
- Report of the commissioners appointed to consider the defences of the United Kingdom: together with the minutes of evidence and appendix; also correspondence relative to a site for an international arsenal.* [Izveštaj komesara određenih da razmotre teškoće Ujedinjenog Kraljevstva: sa tačnim dokazima i dodatkom; kao i prepiskom koja se odnosi na mesto međunarodnog arsenala], London 1860. 19
- Reports of the inspectors of factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the half year ending 30th April 1860.* [Izveštaji fabričkih inspektora glavnom državnom sekretaru unutrašnjih poslova Njenog veličanstva, za polugodište zaključno sa 30. aprilom 1860], London 1860. 7-15
- Spence, James: *The American Union; its effect on national character and policy, with an inquiry into secession as a constitutional right, and the causes of the disruption.* 2nd ed. [Američka Unija, njen uticaj na nacionalni karakter i politiku, sa ispitivanjem secesije kao ustavnog prava i uzroka raspada. Drugo izdanje], London 1862. 261
- La Syrie et l'alliance Russe.* [Sirija i ruski savez], Paris 1860. 32-36
- Vattel, [Emer de]: *Le droit des gens, ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains.* Nouv. éd. augmentée, revue et corrigée, avec quelques notes de l'auteur et des éditeurs. [Međunarodno pravo, ili principi prirodnog zakona primenjeni na upravljanje i postupke naroda i suverena. Novo, prošireno, pregledano i ispravljeno izdanje sa nekim beleškama autora i izdavača], Paris 1820. 278
- Véron, L[ouis], *Mémoires d'un bourgeois de Paris.* Vol. 1-6. [Memoari jednog pariskog građanina, tomovi 1-6], Paris 1853-1855. 246
- Walker, John: *A critical pronouncing dictionary of the English language.* New. ed. by Townsend Young. [Kritički rečnik sa izgovorom engleskog jezika. Novo izdanje Townsenda Younga], Dublin 1856. 277
- Walker, Timothy: *Introduction to American Law.* 4th ed. [Uvod u američko zakonodavstvo. Četvrto izdanje], Boston 1860. 276
- Wheaton, Henry: *Elements of International Law.* 2nd annotated ed. by William Beach Lawrence. [Elementi međunarodnog prava. Drugo izdanje sa objašnjenjima William Beach Lawrence-a], Boston 1863. 276
- Wilkes, Charles: *Narrative of the United States exploring expedition. During the years 1838, 1839, 1840, 1841, 1842. With illustrations and maps.* In 5 vols. Vol. 1. [Izveštaj istraživačke ekspedicije Sjedinjenih Država, godine 1838, 1839,

1840, 1841, 1842, sa ilustracijama i mapama. U 5 tomova, prvi tom], Philadelphia 1845. 272

- *Western America, including California and Oregon, with maps of those regions and of the Sacramento Valley*. [Zapadna Amerika uključujući Kaliforniju i Oregon sa mapama tih oblasti i doline Sakramento], Philadelphia 1849. 272

II. Listovi i časopisi

- Almanach de Gotha*. Annuaire diplomatique et statistique pour l'année 1861. [Almanah Gote, diplomatski i statistički godišnjak za godinu 1861], Gotha 1861 (vidi napomenu 74). 138
- Brownson's Quarterly Review* [Brownsonova tromesečna revija], New York (vidi napomenu 133). 224
- Calcutta Price Current* [Kalkutski bilten o cenama] (vidi napomenu 100). 198
- Cobbett's Weekly Political Register* [Cobbettov nedeljni politički registar], London (vidi napomenu 104). 200
- Le Constitutionnel* [Ustavni list], Paris (vidi napomenu 49) 24 139 246
- The Cornhill Magazine* [Kornhillski magazin], London (vidi napomenu 10). 21
- Courrier du dimanche* [Nedeljni kurir], Paris (vidi napomenu 145). 243
- Dagbladet* [Dnevni list], Kopenhagen (vidi napomenu 72). 137
- Daily Dispatch* [Dnevni ekspres], Richmond [Virginia] (vidi napomenu 244). 354
- Daily Express* [Dnevni ekspres], Petersburg [Virginia] (vidi napomenu 247). 355
- The Daily Intelligencer* [Dnevni izveštaj], Atlanta [Georgia] (vidi napomenu 246). 355
- The Daily New* [Dnevne novosti], London. 263 296 304 307 308
- The Daily Post* [Dnevna pošta], Liverpool (vidi napomenu 202). 318 319
- The Daily Telegraph* [Dnevni telegraf], London (vidi napomenu 78). 154 157 257 263 295 353
- Deutsch-Französische Jahrbücher*. Hrsg. von Arnold Ruge und Karl Marx. [Nemačko-francuski godišnjaci. Izdavači Arnold Ruge i Karl Marx], Paris 1844 (vidi napomenu 319). 463
- The Economist*. Weekly Commercial Times, Bankers' Gazette, and Railway. Monitor: a political, literary, and general newspaper. [Ekonomist. Nedeljno trgovačko vreme, bankarska gazeta i železnički glasnik: političke, književne i opšte novine], London. 190 193 209 304 395
- od 30. juna 1860. 3 - 6
- od 11. avgusta 1860. 44 - 46
- od 18. avgusta 1860. 51
- od 1. septembra 1860. 74

- od 8. septembra 1860. 72 - 75
- od 7. septembra 1861. 194 195
- od 14. septembra 1861. 189 190 192 - 195
- od 28. septembra 1861. 203 204
- od 19. oktobra 1861. 238
- od 2/3. novembra 1861. 228 - 232
- od 16. novembra 1861. 250
- od 7. decembra 1861. 280
- od 28. decembra 1861. 297 298
- od 25. januara 1862. 319

The Evening Post [Večernja pošta], New York (vidi napomenu 268). 379

The Evening Standard [Večernji steg], London. 296 353

Evening Star [Večernja zvezda], Washington (vidi napomenu 229). 307 337

The Freeman's Journal and Daily Commercial Advertiser [List slobodnog čoveka i dnevni trgovački oglasni list], Dublin (vidi napomenu 35). 52

The Free Press [Slobodna štampa], London, od 4. decembra 1861 (vidi napomenu 191). 278

The Gardeners' Chronicle and Agricultural Gazette [Vrtlarska hronika i poljoprivredne novine], London (vidi napomenu 34). 52 380

The Globe and Traveller [Svet i putnik], London (vidi napomenu 211). 296 308

Hansard's Parliamentary Debates; Third series. . . [Hansardove parlamentarne debate, treća serija . . .]. 245

— Vol. 146 [tom 146], London 1857. 245

— Vol. 160 [tom 160], London 1860. 38

— Vol. 165 [tom 165], London 1862. 326 - 329

The Independent [Nezavisan], Wexford (vidi napomenu 36). 52

Journal des Debats politiques et littéraires [List za političke i književne debate], Paris, od 6. novembra 1861 (vidi napomenu 144). 242

Lloyd's Weekly Newspaper [Lojdove nedeljne novine], London (vidi napomenu 202). 288 289

The London Gazette [Londonske novine], London (vidi napomenu 218). 312

The London Review and Weekly Journal of Politics, Literature, Art and Society [Londonska revija i list za politiku, književnost, umetnost i društvena pitanja], London (vidi napomenu 79). 164 - 167

Macmillan's Magazine [Macmillanov magazin], London (vidi napomenu 213). 296

The Manchester Guardian [Mančesterski čuvar]. 30 395

The Mark Lane Express, and Agricultural Journal [Ekspres sa Mark Lejna i poljoprivredni list], London (vidi napomenu 270). 380

Mobile Advertiser [Aktivni oglašivač]. 409

- Le Moniteur universel* [Opšti glasnik], Paris. 60
— od 23. avgusta 1860. 60
— od 5. novembra 1861. 236 242
— od 14. novembra 1861. 246
- The Morning Advertiser* [Jutarnji oglašivač], London (vidi napomenu 170). 263 295
- The Morning Chronicle* [Jutarnja hronika], London (vidi napomenu 172). 264 295
- The Morning Herald* [Jutarnji glasnik], London (vidi napomenu 161). 257 263 282 296 353 408
- The Morning Post* [Jutarnja pošta], London (vidi napomenu 139). 257 263 282 295 303 304 307 333 353 408
— od 24. septembra 1861. 237 241 242
— od 7. decembra 1861. 282
— od 21. decembra 1861. 308 312
— od 9. januara 1862. 312
- The Morning Star* [Jutarnja zvezda], London (vidi napomenu 171). 263 296 304 307 308 394 398 416 417
- Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie.* [Nove rajnske novine, organ demokratije], Köln (vidi napomenu 318). 460
- Newcastle Daily Journal* [Njukaselski dnevni list] (vidi napomenu 276). 397
- New-York Daily Tribune* [Njujorški dnevni tribun]. 16 72 459
— od 28. novembra 1861. 285 287
— od 22. februara 1862. 359
- The New-York Herald* [Njujorški glasnik] (vidi napomenu 95). 193 252 337 354
- Le Nord* [Sever], Brüssel. 283
— od 3. decembra 1861. 283
- The Norfolk Day Book* [Norfolški dnevnik] (vidi napomenu 245). 354
- The Observer* [Posmatrač], London (vidi napomenu 212). 296
- L'Opinion nationale* [Nacionalno mnenje], Paris (vidi napomenu 55). 93
- La Patrie* [Otadžbina], Paris (vidi napomenu 140). 246 283 297 304
— od 25. septembra 1861. 237 239 240
- Le Pays. Journal de l'Empire.* [Zemlja, list carstva], Paris (vidi napomenu 109). 205 246 304
- Punch, or the London Charivari* [Panč ili londonska mačja dreka] (vidi napomenu 206). 294
- Revue contemporaine* [Savremena revija], Paris (vidi napomenu 230). 341
- Revue des Deux Mondes* [Revija dvaju svetova], Paris (vidi napomenu 48). 86
- Reynolds's Newspaper.* A Weekly Journal of Politics, History, Literature, and Gene-

- ral Intelligence. [Reynoldsove novine. Nedeljni list za politiku, istoriju, književnost i opšte informacije], London (vidi napomenu 93). 192 303 316 371 372
- Richmond Enquirer* [Ričmondski istraživač]. 409
- Richmond Examiner* [Ričmondski ispitivač]. 410 417
- Richmond Whig* [Ričmondski vigovac]. 409
- Русский Invalidъ* Ruski Invalid], St. Petersburg (vidi napomenu 41). 62
— od 31. jula 1860. 62 - 64
— od 1. avgusta 1860. 62 - 64
- The Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art* [Subotnja revija za politiku, književnost, nauku i umetnost], London (vidi napomenu 83). 189 190 209 296 304 408
- The Spectator* [Posmatrač], London (vidi napomenu 98). 195 196 296
- The Standard* [Steg], London (vidi napomenu 161). 257 263 264 282
- Stubbs' Weekly Gazette and List of Creditors* [Stubbsove nedeljne novine i spisak kreditora], London. 289
- The Sun* [Sunce], London (vidi napomenu 170). 263
- The Times* [Vremena], London. 20 32 152 193 200 - 202 209 247 257 263 282 286 294 - 296 300 303 304 317 319 333 379 408 409
— od 28. aprila 1860. 192
— od 4. juna 1860. 27
— od 23. juna 1860. 28
— od 2. aprila 1861. 157
— od 27. aprila 1861. 209
— od 7. maja 1861. 205 206
— od 9. maja 1861. 205
— od 3. jula 1861. 202
— od 27. septembra 1861. 237 238
— od 5. oktobra 1861. 202
— od 7. oktobra 1861. 206
— od 8. oktobra 1861. 206
— od 9. oktobra 1861. 206
— od 12. oktobra 1861. 206 207
— od 2. novembra 1861. 233 235
— od 6. novembra 1861. 236 237
— od 8. novembra 1861. 242 - 245
— od 18. novembra 1861. 248 - 250
— od 28. novembra 1861. 258 259 261 265 267
— od 30. novembra 1861. 266
— od 11. januara 1862. 304
— od 16. januara 1862. 313
— od 3. februara 1862. 324
— od 7. februara 1862. 333
— od 13. februara 1862. 331 332
— od 8. marta 1862. 339 340
— od 12. maja 1862. 353
— od 13. maja 1862. 354
— od 17. juna 1862. 367 - 369

The Times [Vremena] — od 2. jula 1862. 371

— od 16. jula 1862. 373 - 375

— od 22. avgusta 1862. 382

— od 27. avgusta 1862. 395

— od 2. septembra 1862. 395

— od 3. septembra 1862. 395

— od 9. septembra 1862. 395

Tribune — vidi *New-York Daily Tribune*

United Service Gazette, and Naval and Military Chronicle [List udruženih oružanih snaga i hronika vojske i mornarice], London. 426

The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire [Dobrovoljački list Lankasira i Češira], London, Manchester. 130 149 173

The World [Svet], New York (vidi napomenu 134). 224

Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa

(juni 1860 — septembar 1864)

1860.

- Kraj juna, 10.
i 14. juli Marx piše prilog za list «New-York Daily Tribune» *Britanska trgovina* i dva druga članka pod naslovom *Stanje britanske fabričke industrije* u kojima dokazuje, na osnovu analize izveštaja fabričkih inspektora za prvu polovinu 1860. godine, sve veću eksploataciju engleske radničke klase. Prvi članak je objavljen kao uvodnik 16. jula, ostala dva su objavljena 6. i 24. avgusta.
23. juli U jednom dopisu Marx se bavi raskidom odnosa između Garibaldija i Cavoura; pod naslovom *Zanimljive novosti sa Sicilije — Garibaldijeva svada sa La Farinom — Jedno Garibaldijevo pismo* ovaj dopis je 8. avgusta objavljen u listu «New-York Daily Tribune».
- Oko 24. jula i
krajem jula U vezi sa agresivnim planovima bonapartističke Francuske, Engels piše radove *Britanska odbrana* i *Mogu li Francuzi zauzeti London?* U ovim člancima, koji su u listu «New-York Daily Tribune» objavljeni 10. i 11. avgusta kao uvodnici, Engels analizira zvanične planove odbrane Britanije.
- Od 28. jula do
3. avgusta Marx šalje listu «New-York Daily Tribune» jedan članak o nemirima u Siriji kao i rad *Rusko-francuski savez*. U ovim člancima Marx tvrdi da zaoštavanje protivrečnosti između vladinih krugova Francuske i Rusije izaziva nužnost da se izlaz potraži u ratu. Prilozi su objavljeni 11. i 16. avgusta.
7. avgust U članku *Porez na hartiju — Carevo pismo* Marx otkriva nedemokratski postupak pri donošenju nacrtu zakona u engleskom parlamentu. List «New-York Daily Tribune» je doneo ovaj članak 22. avgusta.
8. avgust Engels piše članak *Garibaldijev pokret*. U njemu visoko ocenjuje borbene kvalitete Garibaldijevih revolucionarnih trupa i otkriva antinarodni karakter kraljevske napuljske vojske. Članak je objavljen 23. avgusta u listu «New-York Daily Tribune».
11. avgust Engels prisustvuje smotri dobrovoljačkih trupa strelaca u Njotonu i dobija ponudu od engleskog vojnog časopisa «The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire» da o tome piše za časopis.

- Od 14. avgusta do 8. septembra Marx piše za list »New-York Daily Tribune« četiri priloga o ekonomskim pitanjima. Članci *Novi sardinski zajam — Predstojeći francuski i indijski zajmovi*, *Žetva u Evropi*, *Cene žita — Evropske finansije i pripreme za rat — Istočno pitanje*, i *Britanska trgovina* su objavljeni 28. avgusta i 6, 10. i 29. septembra.
16. avgust U članku *Bolesnik Austrija* Engels ocenjuje reakcionarnu unutrašnju i spoljnu politiku austrijskog cara i ukazuje na jačanje revolucionarnih snaga u Austriji. Ovaj članak je objavljen kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune« 1. septembra.
- Oko 24. avgusta Engels piše članak *Smotra engleskih dobrovoljačkih strelaca* i šalje ovaj rad redakciji darmštatskog lista »Allgemeine Militär-Zeitung«, u kome je objavljen 8. septembra.
- Početak septembra U člancima *Garibaldijevo napredovanje* i *Garibaldi u Kalabriji* Engels piše o uspesima revolucionarnih trupa u južnoj Italiji. Ovi prilozi su objavljeni 21. i 24. septembra kao uvodnici u listu »New-York Daily Tribune«.
- Od sredine septembra do sredine oktobra Engels piše članak *Francuska laka pešadija*, koji je objavljen 21. septembra, kao i 5. i 20. oktobra u listu »Volunteer Journal«.
17. i 27. septembar U dva priloga Marx analizira spoljnu politiku Francuske i Rusije pri čemu govori i o pretpostavkama za revolucionarno ujedinjenje Italije i Nemačke. Članci *Rusija se služi Austrijom — Susret u Varšavi* i *Stanje u Pruskoj — Pruska, Francuska i Italija* su objavljeni 10. i 15. oktobra u listu »New-York Daily Tribune«.
- Prva polovina oktobra do kraja novembra Engels piše za list »Volunteer Journal« dva članka *Dobrovoljačka artiljerija* i *Dobrovoljačka inženjerija* u kojim se bavi pitanjem njihove organizacije. Oni su objavljeni 13. oktobra i 24. novembra.
- Oko 15. oktobra Redakcija časopisa »Allgemeine Militär-Zeitung« predlaže Engelsu da postane stalni saradnik časopisa.
23. oktobar U vezi sa reorganizacijom pruske vojske Marx piše članak *Ratne pripreme u Pruskoj* koji je 8. novembra objavljen u listu »New-York Daily Tribune«.
- Kraj oktobra 1860. do prve polovine januara 1861. Engels piše članak *Istorija izolučene puške* u kome sa stanovišta istorijskog materijalizma izlaže razvitak glavnih vrsta ručnog vatrenog oružja. List »Volunteer Journal« je objavio ovaj rad u osam delova u vremenu od 3. novembra 1860. do 19. januara 1861. Jedan deo ovog rada je preštampano engleski vojni list »The Army and Navy Gazette«, 27. januara.
8. novembra Marx završava poslove oko pamfleta *Gospodin Vogt*.
10. novembar Marx proučava finansijsko stanje Engleske i sažima rezultate svojih studija u jedan članak koji je objavljen 24. novembra u listu »New-York Daily Tribune« pod naslovom *Napregnutost novčanog tržišta*.

17. novembar Marx piše predgovor pamfletu *Gospodin Vogt*.
- Od 19. novembra do početka decembra Jenny Marx se razbolela od velikih boginja; za vreme njene bolesti deca žive kod Wilhelma Liebknechta; Marx neguje svoju bolesnu suprugu.
- Oko 22. novembra Engels završava članak *Flota* za «New American Cyclopaedia». On je objavljen 1861. u XII tomu enciklopedije.
24. novembar Pošto su sve instance pruskog suda odbile Marxovu tužbu protiv lista «National-Zeitung» Marx šalje raznim nemačkim listovima izjavu o ovoj stvari. Augsburški list je 1. decembra objavio Marxovu izjavu, u kojoj Marx najavljuje pojavu spisa protiv Vogta.
- Kraj novembra do 19. decembra Marx se bavi izučavanjem prirodnih nauka. On čita Darwinovu knjigu *Postanak vrsta*, koju u jednom pismu Engelsu označava kao «prirodno-istorijsku osnovu» svoga pogleda na svet.
1. decembar Spis *Gospodin Vogt* se pojavio iz štampe. U ovom spisu Marx na osnovu dokumentovanog materijala dokazuje da je Vogt Bonapartin plaćeni agent.
20. decembar Engels je obavešten o nameri redakcije lista «Volunteer Journal» da njegov članak objavljen u tom časopisu izda kao separat pod naslovom *Članci za dobrovoljce*.
24. decembar 1860. i kraj januara 1861. S obzirom na jačanje revolucionarne krize u Austriji i Nemačkoj Engels piše članke *Razvoj revolucije u Austriji i Pokret u Nemačkoj*. Prvi članak je objavljen 12. januara, drugi 12. februara 1861. kao uvodnik u listu «New-York Daily Tribune».

1861.

- Od 18. do 22. januara Marx moli Engelsa da napiše članak u kome bi podvrgao kritici kraljevu amnestiju u Pruskoj, zato što se ne odnosi na emigrante iz revolucije 1848/49. Engels se odaziva Marxovoj molbi. Redakcije listova «The Times» i «The Standard», kojima se Marx obratio radi objavljivanja ovog članka, odbijaju da ga štampaju.
28. januara Redakcija lista «New-York Daily Tribune» saopštava Marxu da su prestali da štampaju njegove dopise. Istovremeno redakcija odbija da plati mnoge Marxove članke koji nisu štampani. Zbog toga njegova porodica trpi veliku materijalnu oskudicu.
- Kraj januara Engels prerađuje za list «Volunteer Journal» članak koji je napisao za list «New-York Daily Tribune», a koji nije objavljen u ovom listu, *Jačina francuske vojske*. Članak je štampan u «Volunteer Journal» 2. februara.
- Početak februara Engels čita knjigu maršala Bugeaud-a *Skizzen über einige Fragen der Kriegsführung* i pravi ispise iz odeljaka koji se

- odnose na fizičke i moralne faktore pešadijske borbe. Jedan izvod iz Bugeaud-ove knjige, preveden na engleski i sa nekoliko Engelsovih uvodnih napomena objavljen je u »Volunteer Journal« pod naslovom *Maršal Bugeaud o moralnom faktoru u borbi* 9. i 16. februara i 2. marta.
- Druga polovina februara do kraja maja Marx proučava istoriju starog veka, čita glavu o građanskom ratu iz Apianove *Rimske istorije* na grčkom jeziku i ponovo čita Tukididovu *Istoriju peloponeskih ratova*.
- Od 28. februara do oko 16. marta Marx putuje u Caltbomel u Holandiji svome ujaku Lion Philipu.
- Oko 16. marta Pojavljuje se separat *Članci za dobrovoljce*, u kome je pet Engelsovih članaka o vojsci koji su bili objavljeni u »Volunteer Journal« 1860. i početkom 1861.
- Od 17. marta do 2. aprila Marx boravi u Berlinu. On razgovara sa Lassalle-om o zajedničkom izdavanju jednog lista u Nemačkoj i trudi se da na osnovu objave o amnestiji ponovo dobije prusko državljanstvo. Pošto je dobio negativan odgovor od kraljevskog predsednika policije von Zedlitz, Marx ponovo ulaže zahtev policijskim vlastima svog rodnog mesta i ovlašćuje Lassalle-a da preduzme neophodne korake kako bi on ponovo dobio prusko državljanstvo. Marx prisustvuje u loži za novinare jednom zasjedanju poslaničkog doma pruskog Landtaga.
- Oko 16. do 19. aprila Posle kratkog zadržavanja u Elberfeldu i Barmenu Marx stiže u Keln gde se sastaje sa pravobraniocem Karlom Schneiderom II, advokatom u kelnskom komunističkom procesu 1852. Marx takode posećuje jednog od optuženih u tom procesu, Johanna Jakoba Kleina i udovicu Rolanda Daniela, jednog od članova kelnske opštine Saveza komunista.
- Od 19. do 29. aprila Marx putuje na dva dana majci u Trijer i vraća se preko Ahena, Caltbomela, Roterdama i Amsterdama u London.
- Početak maja do početka juna Marx se dogovara sa francuskim emigrantom i učesnikom u revoluciji 1848/49. Simon-Francois Bernard-om i vodom čartista Ernestom Jonesom o organizovanju protestnih demonstracija u Londonu protiv Blanquijevoog hapšenja u Parizu i zlostavljanja u zatvoru. Istovremeno Marx se zalaže da se objavljuju vesti o Blanquijevim teškim uslovima u zatvoru.
- Od 7. do 10. maja Marx i Engels u pismima razmenjuju mišljenja o izdavanju jednog lista u Nemačkoj. Oni zaključuju da odbiju Lassalle-ov predlog o zajedničkom izdavanju lista, jer su uslovi za ovo udruživanje neprihvatljivi za Marxa i Engelsa. Između ostalog Lassalle zahteva da on bude šef redakcije.
- Oko 20. do 23. maja Engels posećuje Marxa u Londonu. Marx ga podrobno obaveštava o rezultatima svog puta u Nemačku.
10. juni Urednik bečkog lista »Die Presse«, Max Friedländer, ponovo predlaže Marxu da saraduje sa ovim listom. On ga moli, da najpre napiše dva članka o građanskom ratu u SAD i o situ-

- aciji u Engleskoj. S obzirom na veliku popularnost lista među nemačkim čitaocima i njegovo antibonapartističko držanje u spoljnopoličkim pitanjima, Marx prihvata predlog ali odlaže slanje članka zbog blagonaklonog držanja lista prema prvidno konstitucionalnoj Schmerlingovoj vladi u Austriji.
- Sredina juna 1861. do novembra 1862. U vezi sa političkim događajima u Sjedinjenim Američkim Državama Marx i Engels ispituju uzroke početka građanskog rata i, posle brižljivog proučavanja američke štampe i drugih izvora, dolaze do zaključka da je ropstvo glavni sadržaj američkog građanskog rata. Marx i Engels pridaju veliki značaj borbi američkog naroda protiv ropstva Crnaca i u svojim člancima i dopisima naglašavaju progresivni karakter rata na strani Severnih država.
- Oko 18. juna Marx prima iz Berlina vest da je predsednik policije odbio njegov zahtev za ponovno dobijanje pruskog državljanstva.
19. juni Marx saopštava Engelsu da je dobio pismo od francuskog publiciste Watteaua (Denonville), Blanquijevog bliskog prijatelja i izražava svoje zadovoljstvo što je ponovo uspostavio neposrednu vezu sa revolucionarnom partijom u Francuskoj.
- Avgust 1861. do jula 1863. Marx počinje rad na jednom već projektovanom velikom ekonomskom delu, u kome namerava da ispita čitav kompleks problema kapitalističkog načina proizvodnje i istovremeno podvrgne kritici buržoasku političku ekonomiju. Iz Marxovih istraživanja i izvoda proizašao je obiman rukopis od 23. sveske pod naslovom *Prilog kritici političke ekonomije* i nastavak prve sveske koja je objavljena u Berlinu 1859. pod istim naslovom.
- Avgust do decembra U toku rada na svom ekonomskom delu Marx opširno ispituje problem pretvaranja novca u kapital kao i proizvodnju apsolutnog viška vrednosti; on počinje da proučava problem relativnog viška vrednosti.
- Kraj avgusta do prve polovine septembra Marx posećuje Engelsa u Mančesteru; odatle se raspituje za političko stanovište redakcije lista «Die Presse» u odnosu na krizu vlade u Austriji. Marx učestvuje na zasjedanju sekcije za ekonomske nauke i statistiku, održanom od 4. do 11. septembra, za vreme godišnje skupštine Udruženja za unapređenje razvoja nauke.
- Od 18. do 21. septembra Marx nastavlja saradnju u listu «New-York Daily Tribune», koja je bila prekinuta januara 1861. On piše članke *Američko pitanje u Engleskoj* i *Britanska trgovina pamukom*, koji su objavljeni 11. i 14. oktobra.
- Od 3. do kraja oktobra Engels provodi svoj odmor kod rodbine u Nemačkoj.
- Od 5. do 12. oktobra Marx piše za list «New-York Daily Tribune» dva članka u kojima pokazuje da Palmerstonova štampa netačno predstavlja događaje u Americi. Članci *Londonski «Times» i lord Palmerston* i *Londonski «Times» o orleanskim prinčevima u Americi* su objavljeni 21. oktobra i 7. novembra.
20. oktobar i kraj oktobra Marx počinje da saraduje u bečkom listu «Die Presse»; on šalje redakciji članke *Severnoamerički građanski rat* i *Gradan-*

- ski rat u Sjedinjenim Državama*, u kojima sa stanovišta istorijskog materijalizma objašnjava pretpostavke, karakter i pokretačke snage građanskog rata u SAD. Ove radove «Die Presse» objavljuje 25. oktobra i 7. novembra.
29. oktobar Friedländer šalje Marxu potvrdu kao londonskom dopisniku lista «Die Presse» od 1. novembra.
- Novembar do početka decembra Engels piše dva priloga za list «Volunteer Journ.»; njegovi članci *Dobrovoljački oficiri i Pouke iz građanskog rata u Americi* su štampani 22. novembra i 6. decembra.
- Oko 1. do 18. novembra Marx piše pet članaka o pojavama krize u privredi Engleske i o finansijskoj krizi u Francuskoj. Članci *Kriza u Engleskoj, Glose o narodnoj privredi, Gospodin Fould i Finansijska situacija u Francuskoj* su objavljeni u listu «Die Presse» 6, 9, 19. i 23. novembra; članak *Britanska trgovina* je objavljen u listu «New-York Daily Tribune» 23. novembra.
7. i 8. novembar U svoja dva dopisa o intervenciji Francuske, Engleske i Španije u Meksiku, Marx otkriva njen kolonijalistički karakter i predstavlja Palmerstonovu vladu kao njenog pravog organizatora. Članci su objavljeni u listu «Die Presse» 12. novembra i u listu «New-York Daily Tribune» 23. novembra, oba puta pod naslovom *Intervencija u Meksiku*.
10. novembar Marx šalje Wateau-u novac koji su skupili nemački radnici — emigranti za izdavanje brošure o Blanquijevom procesu. U pismu Wateau-u Marx karakteriše Blanquiiu kao istaknutog vođu «francuske proleterske partije».
- Oko 19. novembra U vezi sa uklanjanjem abolicionističkog generala Frémont-a sa položaja vrhovnog komandanta vojske na reci Misuri Marx piše za list «Die Presse» jedan prilog o stanju unutrašnje politike u Sjedinjenim Državama. List je ovaj članak objavio 26. novembra pod naslovom *Frémont-ovo smenjivanje*.
- Oko 26. novembra Lassalle saopštava Marxu da je njegov zahtev za ponovno dobiyanje pruskog državljanstva konačno odbio pruski ministar unutrašnjih poslova.
- Od 28. novembra do 31. decembra Pošto je jedan američki ratni brod zaplenio engleski poštanski parobrod «Trent», Marx piše veći broj članaka u kojim raspravlja o englesko-američkom konfliktu. On raskrinkava držanje engleske vlade koja pokazuje simpatije prema robovlasnicima i istovremeno izražava svoje uverenje da neće doći do rata između Engleske i Amerike. Članci *Slučaj «Trenta», Englesko-američki spor, Glavni učesnici u drami «Trent», Spor oko afere «Trent», Vašingtonov kabinet i zapadne sile, i Francuska podvala sa vestima — Ekonomske posledice rata* su objavljeni u listu «Die Presse» 2, 3, 8, 11. i 25. decembra 1861. i 4. januara 1862. Prilog *Najnovije vesti i njihovo dejstvo u Londonu* je objavljen u listu «New-York Daily Tribune» 19. decembra 1861.
- Od 7. decembra 1861. do 31. januara 1862. U vezi sa zaoštavanjem englesko-američkih odnosa posle incidenta sa brodom «Trent» Marx piše niz članaka o antiratnom raspoloženju u Engleskoj. Radovi *Porast simpatije u*

Engleskoj i javno mnjenje u Engleskoj su objavljeni u listu »New-York Daily Tribune« 25. decembra 1861. i 1. februara 1862. Članci *Mišljenje listova i mišljenje naroda, Miting prijateljevstva prema Americi i Raspoloženje protiv intervencije* su objavljeni u listu »Die Presse« 31. decembra 1861. i 5. januara i 4. februara 1862.

10. decembar Weber, član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, moli Marxa da kritički oceni shvatanja nemačkog vulgarnog ekonomiste Wirtha i lista koji on izdaje, »Der Arbeitergeber«, što bi poslužilo kao osnova za raspravu sa Wirthom i nemačkom štampom.
10. i 13. decembar Za list »Die Presse« Marx piše članke *Problem ropstva u krizi i Američke stvari* u kojima tvrdi da se u Severnim državama širi pokret za ukidanje ropstva. Ove priloge list je objavio 14. i 17. decembra.

1862.

- Januara do februara Marx počinje da radi na *Teorijama o višku vrednosti* u kojima kritički analizira istoriju političke ekonomije od polovine 17. veka. U toku ovog rada Marx istražuje probleme kapitalističke reprodukcije podvrgavajući kritičkoj analizi »Smithovu dogmu« i formuliše osnovne teze svoje teorije o reprodukciji, koja je kasnije opširno izložena u drugom tomu *Kapitala*.
14. i 17. januar U člancima *Povodom priče o zadržanoj Sewardovoj depeši i Državni udar lorda Johna Russella* Marx otkriva intervencionističke planove Palmerstonove vlade prema Sjedinjenim Državama. Ovi članci su objavljeni 18. i 21. januara 1862. u listu »Die Presse«.
- Sredina januara do početka februara U radovima *Statistička razmatranja o železnici i O krizi pamuka* Marx analizira zvanične statističke izveštaje engleske vlade i trgovinske komore u Mančesteru. Prilozi su objavljeni 23. januara i 8. februara u listu »Die Presse«.
28. januar Marx piše članak *Jedan londonski radnički miting* u kome vrlo visoko ocenjuje uzorni stav solidarnosti koji je zauzela engleska radnička klasa prema intervenciji kojom Engleska preti Sjedinjenim Državama. Članak je objavljen 2. februara u listu »Die Presse«.
- Februar do juni Marx se redovno dopisuje sa nemačkim emigrantom Wilhelmom Eichhoffom koji u nemačkom nedeljnom listu »Hermann« vodi polemiku protiv sitnoburžoaskog demokrate Kinkela. Dajući materijale Eichhoffu i Wilhelmu Weberu, članu nojštetskog Gimnastičarskog društva koji živi u Nemačkoj, Marx pomaže pri raskrinkavanju nemačkih sitnoburžoaskih demokrata koji su potpomagali prusko buržoasko-liberalno Nacionalno udruženje.
7. februar U članku *Parlamentarna debata o adresi* Marx otkriva reakcionarni karakter spoljne politike engleske vlade. Prilog je objavljen 12. februara u listu »Die Presse«.
15. februar Marx piše za list »New-York Daily Tribune« članak *Meksi-*

- kanska zbrka*. Tu on pokazuje, da se plan Louis-a Bonaparte sastoji u tome, da u Meksiku osnuje kraljevstvo i da na presto dovede svoga štićenika, austrijskog nadvojvodu Maximiliana, što zaoštava protivurečnosti među učesnicima u intervenciji. Ovaj poslednji Marxov prilog u listu «New-York Daily Tribune» objavljen je 10. marta.
- Oko 26. februara Marx piše članak *Američki problemi* u kome preko ličnosti vrhovnog komandanta vojske oštro kritikuje način vođenja rata Severnih država i ispituje mere koje je Lincoln preduzeo za jačanje vojske Severnih država. Članak je objavljen 3. marta u listu «Die Presse». Marx dobija pismo od veterana nemačkog revolucionarnog pokreta koji živi u Švajcarskoj, Johanna Philippa Beckera, u kome ga ovaj moli da mu pomogne oko izdavanja njegovog rada *Wie und Wann?*, koji je posvećen ujedinjenju Nemačke. Marx preduzima korake da pomogne Beckeru.
- Kraj februara Marx piše za list «Die Presse» članak o osvajačkoj politici carske Rusije na Dalekom istoku koji, međutim, nije štampan.
- Mart U vezi sa tokom vojnih akcija u američkom građanskom ratu Engels piše članak koji je list «Volunteer Journal» objavio 14. marta pod naslovom *Rat u Americi*. Marx prevodi ovaj članak na nemački i šalje ga listu «Die Presse» sa nekoliko dopuna, članak je objavljen 26. i 27. marta pod naslovom *Građanski rat u Americi*. U ovom članku Marx i Engels izlažu svoja vojnostrategijska razmišljanja o ratu i izražavaju uverenje da će Sever pobediti.
- Od 30. marta do oko 25. aprila Marx posećuje Engelsa u Mančesteru. Oni se dogovaraju, zajedno sa Eichhoffom, koji je na nekoliko dana došao iz Liverpula, o postupku protiv sitnoburžoaskog demokrate Kinkela.
- Oko 13. aprila Urednik lista «New-York Daily Tribune», Charles Dana, nagovara Marxa da prekine slanje dopisa listu jer je za poslednja dva meseca list štampao svega dva Marxova članka. Posebno, Dana saopštava Marxu da i on sam ima nameru da istupi iz redakcije.
- Oko 28. aprila Marx odbija Friedländerov predlog da za list «Die Presse» piše specijalne izveštaje sa Svetske industrijske izložbe, koja počinje 1. maja u Londonu, jer bi imao velike izdatke zbog posete izložbi. On prihvata ponudu da i dalje šalje po jedan članak nedeljno.
28. april Marx piše jedan članak o avanturama Napoléona III u Meksiku, koji list «Die Presse» objavljuje 2. maja pod naslovom *Medunarodna afera Mirès*. U pismu Marx moli Engelsa da mu pošalje jedan članak o bici kod Korinta za list «Die Presse» i da ubuduće redovno komentariše najvažnije događaje u građanskom ratu. U jednom pismu Marx moli Lassalle-a da ugovori kod časopisa «Unsere Zeit», koji izdaje Brockhaus, objavljivanje prve sveske njegovog rada *Prilog kritici političke ekonomije*.
5. maj Engels, koji proučava organizaciju indijske domorodačke vojske,

- moli Marxa da mu nabavi parlamentarne izveštaje i materijale engleskog ministarstva rata o tom pitanju. On pažljivo prati ratne događaje u Severnoj Americi i šalje Marxu opširan opis bitke kod Korinta i borbi u Virdžiniji.
- 16, 18. maj
i 14. juni Pošto su trupe Severnih država zauzele Nju Orleans, jedan od najvažnijih političkih i vojnih centara Južne konfederacije, Marx piše članke *Engleska štampa i pad Nju Orleansa*, *Ugovor protiv trgovine robljem* i *Engleska humanost i Amerika*. Tu on ukazuje čitaocima na dalje perspektive američkog građanskog rata i konačno razrešenje robovskog pitanja. Prilozi su objavljeni 20. i 22. maja i 20. juna u listu »Die Presse«.
- Od 23. do 25. maja U jednom pismu Marxu, Engels opširno opisuje stanje na američkim bojištima. Ovaj materijal Marx uzima kao osnovu za članak *Situacija na američkom ratištu*, koji je objavljen 30. maja u listu »Die Presse«.
- Juni Marx čita Rodbertusovo delo *Dritter Brief an Kirchmann Widerlegung der Ricardoschen Lehre von der Grundrente und Begründung einer neuen Rententheorie*. U jednom pismu Lassalle-u Marx kritikuje Rodbertusovu i Ricardovu teoriju rente.
- Juni do jula Marxova porodica je u velikoj materijalnoj oskudici jer je Marx morao prekinuti saradnju sa listom »New-York Daily Tribune«. Jenny Marx uzaludno pokušava da proda jedan deo biblioteke svoga muža. Uz Engelsovu pomoć Marx vraća jedan deo svojih dugova.
- Od juna do avgusta U toku rada na *Teorijama o višku vrednosti* Marx razvija svoju teoriju o prosečnom profitu i ceni proizvodnje kao i teoriju o kapitalističkoj zemljišnoj renti, kako diferencijalnoj renti tako i apsolutnoj renti. U pismima od 2. i 9. avgusta on opširno informiše Engelsa o rezultatima svojih istraživanja.
- Oko 6. juna Nemački emigrant Steffen, koji živi u Bostonu, obaveštava Marxa o napadima buržoaskog demokrate Heinzena na proleTERSKE revolucionare, objavljenim u časopisu »Der Pionier«. Steffen moli Marxa da mu pošalje materijale o ranijoj političkoj delatnosti Heinzenovoj, da bi mogao odgovoriti na njegove napade.
- Sredina juna Pošto je kritikovao reakcionarna Malthusova shvatanja Marx ponovo čita Darwinovo delo *Postanak vrsta*, i utvrđuje da Darwinova teorija pobija maltuzijanstvo.
- Kraj juna Engels piše članak *Američki građanski rat i oklopnjače i razarači*, koji je objavljen 3. jula u listu »Die Presse«.
- Oko 5. jula Marx posećuje Schweigerta, bivšeg kapetana austrijske vojske, koji se borio u Italiji pod Garibaldijem. Od Schweigerta Marx saznaje za »oslobodilačke planove« o Nemačkoj, čiji je autor nemački oficir Rüstowa. Ove planove, koji se potpuno razlikuju od Lassalle-ovih, Marx oštro kritikuje zbog njihovog avanturističkog karaktera.
9. juli do 4. avgusta Marx se često sastaje sa Lassalle-om koji je došao u London povodom svetske industrijske izložbe. Lassalle saopštava Marxu

- svoje namere da među nemačkim radnicima sprovede agitaciju za uvođenje opšteg izbornog prava i da uz pomoć junkersko-buržoaskih pruskih država organizuje proizvodne zadruge. Marx oštro osuđuje reformističku suštinu ovog programa i Lassalle-ovu delatnost.
16. juli Marx piše članak za list »Die Presse« o reakcionarnoj spoljnoj politici engleske vlade. Članak je objavljen 20. jula pod naslovom *Sprečena debata o Meksiku i savez sa Francuskom*.
30. juli do 10. septembra Marx i Engels pažljivo prate događaje u Americi i putem pisama razmenjuju mišljenja o perspektivama građanskog rata. Iako je Engels zapazio ozbiljne nedostatke u organizaciji vojske Severnih država, koji se ispoljavaju u vojnim neuspesima, Marx je, uzevši takode u obzir vojne kao i političke faktore pri ocenjivanju perspektiva građanskog rata, čvrsto bio uveren u pobjedu Severa. U radu *O kritici stanja u Americi*, koji je 9. avgusta objavljen u listu »Die Presse«, Marx izlaže svoje shvatanje.
2. avgust Engels prisustvuje paradi engleskih dobrovoljaca u Heaton Parku kod Mančestera. U članku *Engelska dobrovoljačka inspekcija*, koji je objavljen 1. i 8. novembra u listu »Allgemeine Militär-Zeitung«, on kritički ocenjuje nivo obuke engleskih dobrovoljaca.
- Posle 9. avgusta Marx nudi saradnju redakciji njujorškog abolicionističkog lista »The Evening Post« koji je tek počeo da izlazi.
22. avgust Marx piše članak *Abolicionistički proglas u Americi*, koji je objavljen 30. avgusta u listu »Die Presse«. Tu Marx ukazuje na porast i zbijanje snaga koje se zalažu za neodložno ukidanje crnačkog ropstva.
27. avgust Kao dopisnik lista »Die Presse« Marx dobija stalnu propusnicu za posetu Svetskoj industrijskoj izložbi u Londonu.
28. avgust do oko 7. septembra Marx putuje u Caltbomel svom ujaku Lion Philipu i u Trijer svojoj majci da bi obavio neke novčane poslove. U povratku Marx se sastaje u Kelnu sa Kappom, učesnikom u revoluciji 1848/49. koji se iz Amerike vratio u Nemačku. Kapp informiše Marxa o učešću nemačkih revolucionarnih emigranata u američkom građanskom ratu na strani Severnih država.
- Septembar U toku kritičkog ispitivanja Ricardove teorije akumulacije Marx u *Teorijama o višku vrednosti* razvija svoju teoriju o kapitalističkoj akumulaciji i krizama u privredi. Krajnje teška materijalna situacija porodice prinudila je Marxa da preko svog rodaka Augusta Philipa traži posao u jednom engleskom železničkom birou; ipak on nije dobio nameštenje.
11. septembar Eichhoff moli Engelsa da potpomogne rasturanje brošure Wilhelma Webera, među nemačkim emigrantima, koja je zabranjena u Nemačkoj, *Meine Ausstoßung aus dem Turnverein zu Neustadt a. H.*. U brošuri autor kritikuje stav sitnoburžoaskih demokrata prema ujedinjenju Nemačke.

- Od 11. do 30. septembra Marx piše tri članka o teškoj situaciji u kojoj su se našli engleski radnici zbog krize pamuka, kao i o narodnom mitingu koji je u Engleskoj održan za odbranu Garibaldija. Prilozi *Miting za Garibaldija Beda među radništvom u Engleskoj i Miting za Garibaldija — Bezizlazni položaj radnika pamučne industrije* su objavljeni 17. i 27. septembra i 4. oktobra u listu »Die Presse«.
- Od 12. do 29. septembra Preko Belgije i Luksemburga Engels putuje u Nemačku radi oporavka. Posle putovanja duž Mozela i Rajne i kroz Tiringiju, Engels posećuje svoju rodbinu u Barmenu i Engelskirhenu.
- Prva polovina oktobra 1862. do septembra 1864. Marx i Engels redovno dobijaju informacije o radničkom pokretu u Nemačkoj od Wilhelma Liebknechta koji se posle emigracije vratio u Nemačku.
7. oktobar U članku *O događajima u Severnoj Americi* Marx pozdravlja Lincolnovu proklamaciju o ukidanju ropstva. Članak je objavljen 12. oktobra u listu »Die Presse«.
- Druga polovina oktobra Victor Schily, jedan od učesnika u revoluciji 1848/49, dolazi iz Pariza i posećuje Marxa.
- Kraj oktobra Na osnovu zvaničnih statističkih izveštaja Marx piše članak *Fabrikacija hleba* u kome opisuje nepodnošljive uslove za rad pod kojima su prinuđeni da rade radnici u engleskim pekarama. Članak je objavljen 30. oktobra u listu »Die Presse«.
- Od 4. do 29. novembra Marx piše pet članaka za list »Die Presse« u kojima pravi bilans prvog perioda američkog građanskog rata. Članci *O situaciji u Severnoj Americi*, *Simptomi raspadanja u južnoj Konfederaciji*, *Izborni rezultati u Severnim državama*, *McClellanovo smenjivanje* i *Engleska neutralnost — O situaciji u južnim državama* su objavljeni 10, 14, 23. i 29. novembra i 4. decembra. Ovim Marx prekida saradnju sa listom »Die Presse«.
- Oko 18. novembra Redakcija lista »Algemeine Militär-Zeitung« nudi Engelsu da više nego dotle piše za njih dopise u rubrici »Vojna pisma iz Engleske«. Osim toga, redakcija moli Engelsa da informiše nemačke čitaoce o vojno-tehničkim dostignućima u Engleskoj.
- Decembar Marx pravi skicu prvog koncepta odeljka »Kapital i profit«, koji svojim sadržajem odgovara prvim trima delovima trećeg toma *Kapitala*.
- Oko 5. do 13. decembra Marx provodi nekoliko dana kod Engelsa u Mančesteru; pored toga on posećuje Eichhoffa u Liverpulu.
28. decembar Marx saopštava nemačkom lekaru Ludwigu Kugelmannu, učesniku u revoluciji 1848/49, nameru da nastavak prve sveske svoga rada *Prilog kritici političke ekonomije* objavi kao posebnu knjigu pod naslovom *Kapital*, pri čemu bi se *Prilog kritici političke ekonomije* pojavio samo kao podnaslov. Od tog vremena Marx i Kugelmann se redovno dopisuju.

1863.

- Januar Marx završava rad na osnovnom tekstu *Teorija o višku vrednosti* koji je nameravao kasnije da izda kao završni istorijsko-kritički deo *Kapitala*. Istovremeno on radi na nacrtu plana za prvi i treći deo *Kapitala*, koji mu je kasnije poslužio kao osnova za prvi i treći tom. U prvom delu Marx namerava da ispita proces proizvodnje kapitala, a u trećem probleme kapitala i profita. Pri izradi odeljka o mašineriji ponovo prelistava svoje sveske sa izvodima o istoriji tehnike i na Geološkom institutu sluša predavanja iz tehnologije. Prekid saradnje sa listom «Die Presse» dovodi Marxovu porodicu u veliku materijalnu oskudicu. Saznavši za nevolju Marxove porodice Engels šalje znatnu finansijsku pomoć.
6. januar Umrla je Engelsova supruga Mary Burns.
28. januar Marx čita Lassalle-ov «Program radnika», koji u jednom pismu Engelsu ocenjuje «kao najgoru vulgarizaciju Komunističkog manifesta».
- Prva polovina februara Zbog stalnog prenaprezanja Marx je dobio zapaljenje očiju; lekar mu preporučuje da za izvesno vreme prekine rad.
- Sredina februara Marx i Engels se živo interesuju za vesti o početku poljskog ustanka. Pošto pridaju najveći značaj rešenju poljskog pitanja na revolucionarnoj osnovi, Marx i Engels odlučuju da u ime Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu izdaju jedan proglas o poljskom ustanku. Pored toga oni predviđaju da izdaju brošuru pod naslovom *Nemačka i Poljska. Političko-vojna razmatranja prilikom poljskog ustanka 1863*, u kojoj bi opširno izložili svoja shvatanja. U ovom radu Marx piše politički deo, dok Engels treba da odgovori na vojna pitanja. Marx se nada «da će ovoga puta lava poteći sa Istoka na Zapad», i moli Engelsa da pažljivo prati ono što objavljuje organ ruske revolucionarne emigracije «Kokolok» o poljskom ustanku.
- Druga polovina februara do početka maja Marx i Engels skupljaju materijal za brošuru o Poljskoj, prave mnogobrojne izvode iz novina i knjiga iz istorije Poljske, Pruske i Rusije. Na osnovu ovih materijala Marx pravi dva nacrtu za brošuru u kojima opširno ispituje osvajačku politiku Pruske i carske Rusije u odnosu na Poljsku, kao i istoriju uspona dinastije Hohenzollern. Brošura nije završena zbog toga što se Marx razboleo.
- Mart do jula Marx provodi dosta vremena studirajući u Britanskom muzeju. U zezi sa već napisanim jednim delom svog ekonomskog dela, budućim *Kapitalom*, on pravi dopunske izvode iz knjiga o istoriji političke ekonomije, koji obuhvataju osam svezaka. Na osnovu ovih materijala on pravi skice i primedbe kojim dopunjava osnovni tekst *Teorija o višku vrednosti*; posebno su opširne skice o Pettyju.
26. mart Marx učestvuje na radničkom mitingu u St. James's Hallu, koji je organizovalo Veće londonskih sindikata kao izraz

- solidarnosti engleske radničke klase sa Severnoameričkim državama.
- Početak aprila 1863. do prve polovine septembra 1864. Marx i Engels se i dalje bave razvitkom radničkog pokreta u Nemačkoj. U pismima Liebknechtu Marx izlaže taktiku proleterskih revolucionara i iznosi svoje mišljenje o Lassalle-ovoj delatnosti. Pošto su Marx i Engels pridavali izvestan pozitivni smisao Lassalle-ovoj agitaciji za oslobodenje nemačkih radnika od uticaja buržoaske naprednjačke partije, to oni odlučuju da još uvek ne istupaju javno protiv Lassalle-a. Preko svojih pristalica u Nemačkoj, u prvom redu preko Liebknechta, oni vrše uticaj na Opšti nemački radnički savez, da im on pomogne u organizovanju radnika na revolucionarnoj osnovi.
- Oko 8. aprila Engels se bavi problemima prirodnih nauka; on čita Lyellovo delo *Geologische Beweise für die Urzeit des Menschen* i Huxley-ovo delo *Über die Stellung des Menschen in der Natur*.
13. april U izjavi poslatoj listu »Berliner Reform» Marx istupa protiv netačnog prikaza o raspravi koju je on vodio sa Lassalle-om u proleće 1861. oko zajedničkog izdavanja jednog lista u Nemačkoj. Izjava je objavljena 17. aprila.
- Maj Engels ponovo uči srpski jezik i čita narodne pesme koje je sakupio Vuk Karadžić.
- Juni Engels čita prve dve knjige koje su izašle iz štampe Kinglake-ovog dela *Invasion of the Crime* i piše za list »Allgemeine Militär-Zeitung» recenziju pod naslovom *Kinglake o bici na Almi*. Rukopis je ostao neobjavljen.
- Početak jula Marx se bavi matematikom, posebno diferencijalnim i integralnim računom.
6. juli U jednom pismu Engelsu Marx izlaže grafički prikaz reprodukcijonog procesa kapitala.
- Avgust 1863. do decembra 1865. Pošto se odlučio da teorijski deo svog ekonomskog rada sistematski izloži, Marx počinje da piše nove varijante. U toku ovog rada proizašao je novi rukopis *Kapitala* u tri toma.
21. avgust Marx se sastaje sa poljskim pukovnikom Lapinskim koji je došao u London zbog osnivanja jedne nemačke legije za pomoć borcima Poljske. Marx pomaže Lapinskom u prikupljanju novca među nemačkim emigrantima.
- Kraj septembra Engels posećuje luku u Liverpulu. On piše za list »Allgemeine Militär-Zeitung» jedan članak o razvitku oklopne flote i o artiljeriji u američkom građanskom ratu, koji je ostao neobjavljen.
- Sredina oktobra Engels se odmara kod svoje majke u Nemačkoj.
- Kraj oktobra do novembra Po nalogu Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu Marx piše jednu proklamaciju o poljskom pitanju u kojoj se poziva na sakupljanje novca u korist učesnika u poljskom ustanku

i objašnjava da »bez nezavisne Poljske nema ni nezavisne i jedinstvene Nemačke«. Sa potpisima članova Udruženja Bollera, Leßnera, Wilhelma Wolffa, Johanna Georga Eccariusia i drugih, proklamacija je izdata kao posebni letak i poslata predstavnicima nemačke emigracije u Londonu. Na molbu Vahlteicha, sekretara Opšteg nemačkog radničkog saveza, i po Marxovom nalogu, 50 primeraka proklamacije je poslato Liebknechtu u Nemačku da bi je tamo rasturio u organizacijama Saveza.

- Novembar Marx se teško razboleo od furunkula.
3. decembar Engels obaveštava Marxa o svojoj nameri da napiše jednu brošuru o pitanju Šlezvig-Holštajna i moli ga da mu nađe nekog izdavača u Nemačkoj. Engels nije mogao da ostvari svoj plan.
7. decembra Marx putuje u Trijer posle smrti svoje majke.
- Oko 19. decembra Na proputovanju Marx provodi jedan dan kod rodbine u Frankfurtu na Majni.
21. decembar 1863. do 19. februara 1864. Marx se zadržava u Caltbomelu kod svoga ujaka Lion Philipa, izvršioca testamenta njegove majke, zbog nekih poslova oko nasleđa. Tamo se ponovo razboleo od furunkula. Da bi se lečio, vraća se u London posle dvodnevnog zadržavanja u Amsterdamu i Roterdamu.

1864.

- Početak 1864. Engels piše za list »Allgemeine Militär-Zeitung« članak *Engleska armija*; ovaj rukopis je ostao neobjavljen.
- Prva polovina februara Povodom početka nemačko-danskog rata Engels piše članak *Snaga armija u Šlezvigu* koji je objavljen 16. februara u listu »Manchester Guardian«.
- Mart Marx se seli u novi stan 1, Modena Villas, Maitland Park, Haverstock Hill.
12. marta Marx putuje na nekoliko dana u Mančester, gde obaveštava Engelsa o rezultatima svog putovanja u Nemačku i Holandiju.
21. april Marx posećuje izdavača londonskog lista »The Free Press«, Colleta, i sa njim razgovara o pitanju Šlezvig-Holštajna.
3. maj Marx putuje u Mančester zbog teške bolesti svog vernog prijatelja i saborca Wilhelma Wolffa. Tamo se sastaje sa Engelsom kao i sa Eichhoffom, Strohnom i Dronkeom i ponovo uspostavlja prijateljstvo sa Ernestom Jonesom.
13. maj Marx i Engels učestvuju na pogrebu svog prijatelja i saborca Wilhelma Wolffa, gde Marx drži posmrtni govor.
19. maj Marx se sa Engelsom vraća u London; Engels ostaje kod Marxa četiri dana.

- Kraj maja do juna Marx sastavlja kratak spisak datuma iz života i rada Wilhelma Wolffa s namerom da napiše njegovu opširnu biografiju. Pošto mu nedostaju podaci o ranijoj Wolffovoj delatnosti, on moli Elsnera, urednika lista »Breslauer Morgen-Zeitung«, da mu pošalje materijale koji mu nedostaju. Marx nije ostvario ovu svoju nameru.
- Od 1. do oko 16. juna Radnici-emigranti Fritz Moll i Julius Melchior iz Solingena, koji nameravaju da se presele u SAD, posećuju Marxa u Londonu. Oni ga informišu o stanju radničkog pokreta u Rajnskoj oblasti i o delatnosti Opšteg nemačkog radničkog saveza. Marx pomaže da se organizuje sakupljanje novca za njihov put u Ameriku i daje im preporuke za Abrahama Jacobija, nemačkog emigranta koji živi u Njujorku.
3. juni U jednom pismu Engelsu Marx se kritički izražava o Lassalle-ovoj knjizi *Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder: Capital und Arbeit*, koju smatra plagijatom svoga spisa *Najamni rad i kapital*.
27. juni Engels piše članak za list »Allgemeine Militär-Zeitung«, *Engleska vojna snaga protiv Nemačke*, koji je objavljen 6. jula.
- Kraj juna i početak jula Marx piše za list »The Free Press« prilog o stavu Rusije prema nemačko-danskom ratu, koji nije objavljen.
- Kraj juna do prve polovine avgusta Marx se bavi izučavanjem prirodnih nauka. On čita spise Carpentera, Lorda, Köllikera, Spurzheima, Schwanna i Schleidena.
- Druga polovina 1864. godine Marx nastavlja rad na novom rukopisu *Kapitala*, sa prekidima zbog lošeg zdravstvenog stanja.
7. juli Engels je izabran za predsednika Schillerovog društva nemačkih političkih emigranata u Mančesteru.
- Oko 20. jula do 10. avgusta Marx se odmara u Ramsgejtu.
8. septembar do prve polovine oktobra Posle kratkog zadržavanja kod Marxa u Londonu i kod svoje majke koja se oporavlja u Ramsgejtu, Engels polazi na put kroz Šlezvig-Holštajn, gde se upoznaje sa političkom situacijom i prilikama u austrijsko-pruskoj vojsci.
- Oko 12. do 14. septembra U jednom pismu Liebknechtu Marx izražava spremnost da pod određenim uslovima prihvati dužnost predsednika Opšteg nemačkog radničkog saveza, pošto mu je Liebknecht na molbu mnogobrojnih članova Saveza predložio da se posle Lassalle-ove smrti prihvati rukovođenja Saveza.

Registar imena

- Abd el Kader* (1808 - 1883) — vođa nacionalnooslobodilačkog pokreta alžirskog naroda protiv francuskih osvajača od 1832. do 1847; 1847. Francuzi su ga zarobili i preselili u Tursku 1852, s dozvolom Napoléona III. 36 78
- Abdulmedžid* (1823 - 1861) — turski sultan (1839 - 1861). 62 - 64
- About, Edmond-François-Valentin* (Edmond-Fransoa-Valanten Abu; 1828 - 1885), francuski novinar; bonapartist. 32
- Adams* (Adams; 19. vek) — engleski pronalazač u oblasti vojne tehnike. 117
- Adams, Charles Francis* (Čarls Frensis Adams; 1807 - 1886) — američki diplomata i političar; pristalica Republikanske partije; diplomatski poslanik SAD u Londonu (1861 - 1868). 257 263 264 282 307 312 313 317
- Adams, John* (Džon Adams; 1735 - 1826) — američki državnik i diplomata; jedan od vođa umerenog dela buržoazije u borbi za nezavisnost, protiv Engleske (1775 - 1783); prvi diplomatski poslanik SAD u Londonu (1785 - 1788); predsjednik SAD (1797 - 1801). 190
- Albert, Prinz von Sachsen-Coburg-Gotha* (Princ Albert od Saksonije-Koburga i Gote; 1819 - 1861) — suprug engleske kraljice Viktorije. 326 455
- Aleksandar Veliki* (356 - 323. pre n. e.) — antički vojskovođa i državnik; od 336. kralj Makedonije. 418
- Almonte, Juan* (Juan Almonte; 1804 - 1869) — meksički državnik i general; od 1857. diplomatski poslanik u Parizu; vođa reakcionarnog dela meksičke emigracije u Francuskoj, potpomogao je organizovanje francuske intervencije u Meksiku (1862 - 1867). 374
- Anderson, Robert* (Robert Anderson; 1805 - 1871) — američki oficir, komandant garnizona u tvrđavi Sumter od decembra 1860. do aprila 1861; od maja 1861. general vojske Severnih država. 210
- Aničkov, Viktor Mihailovič* (1830 - 1877) — ruski oficir i pisac vojnih dela. 434 435 438
- Armstrong, William George, Baron of Cragside* (Viljem Džordž Amstrong, baron od Kregsajda; 1810 - 1900) — engleski pronalazač, jedan od prvih konstruktora puščane cevi. 428
- Ashburton, Alexander Baring, Baron* (Aleksander Bering Ašbertn, baron; 1774 - 1848) — engleski banakar i političar povezan sa trgovačkim krugovima SAD; priključio se torijevcima. 281 318
- Ashworth, Henry* (Henri Ašvert; 1794 - 1880) — engleski fabrikant i političar; pristalica slobodne trgovine, jedan od osnivača Lige protiv Zakona o žitu; član parlamenta. 320

- Aumale, Henri-Eugène-Philippe-Louis d'Orléans, duc d'* (Anri-Ežen-Filip-Luj d'Orlean, vojvoda d'Omal; 1822 - 1897) — sin francuskog kralja Louis-Philippe-a; četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira; pisac antibonapartističkih polemičkih spisa. 86 206
- Aurelle de Paladines, Louis-Jean-Baptiste d'* (Luj-Žan-Batist d'Orel de Paladine; 1804 - 1877) — francuski general; za vreme krinskog rata komandant jedne brigade (1854 - 1855). 436 437
- Baker, Robert* (Robert Bejker) — engleski činovnik, pedesetih i šezdesetih godina fabrički inspektor. 7 12 - 15
- Ballantine, William* (Viljem Belentajn; 1812 - 1887) — engleski pravnik. 289 290 323 - 325
- Bancroft, George* (Džordž Benkroft; 1800 - 1891) — američki istoričar, političar i diplomata; pristalica Demokratske partije; pisac desetotomnog dela «The History of the United States»; za vreme građanskog rata pristalica Severnih država. 287
- Baring, Thomas* (Tomas Bering; 1799 - 1873) — od 1848. šef banke Baring. 208
- Batthyányi, Lajos, Graf von* (Lajoš Batiani, grof; 1809 - 1849) — mađarski državnik, predstavnik liberalnih krugova mađarske aristokratije; predsednik vlade (mart do septembra 1848); pogubljen je posle poraza revolucije. 134
- Bazancourt, César Lécat, baron de* (Sezar Leka, baron de Bazankur; 1810 - 1865) — francuski pisac vojnih dela; bonapartist. 438
- Bazley, Thomas* (Tomas Bezli; 1797 - 1885) — engleski fabrikant i političar pristalica slobodne trgovine, jedan od osnivača Lige protiv Zakona o žitu; predsednik trgovinske komore Mančestera (1845 - 1859); član parlamenta. 320 321
- Beales, Edmond* (Edmond Bils; 1803 - 1881) — engleski pravnik; buržoaski radikal; 1855. jedan od agitatora za proširivanje političkih prava industrijske buržoazije putem reforme parlamenta; član jednog engleskog društva za oslobodjenje robova koje se za vreme građanskog rata u SAD zalagalo za pomoć Severu; predsednik Lige za reformu. 317
- Beauregard, Pierre-Gustave Toutant* (Pjer-Gistav Tutan Boregar; 1818 - 1893) — američki general; učestvovao je u ratu protiv Meksika (1846 - 1848); za vreme američkog građanskog rata komandant trupa Južnih država u državama: Virdžinija (1861. do početka 1862), Misisipi (1862), i Čarlestonu (od septembra 1862. do aprila 1864). 210 269 354 358 360 376
- Becker, Nicolaus* (Nikolaus Beker; 1809 - 1845) — pisac pesama «Der deutsche Rhein». 33
- Beecher-Stowe, Harriet Elizabeth* (Henriet Elizabet Bičer-Stou; 1811 - 1896) američka književnica, pisac *Čiča Tomine kolibe*; učestvovala je u abolicionističkom pokretu u SAD. 189 190 192
- Bell, Sir George* (ser Džordž Bel; 1794 - 1877) — engleski oficir, 1854/55. učestvovao u krimskom ratu. 440
- Bennett, James Gordon* (Džems Gordon Benit; 1795 - 1872) — američki novinar pristalica Demokratske partije; osnivač i izdavač lista «New-York Herald»; za vreme građanskog rata zalagao se za kompromis sa robovlasnicima Juga. 337 412
- Bentinck, George William Pierrepont* (Džordž Viljem Piepon Bentink) — član engleskog parlamenta, torijevac. 339

- Berger** (Berger) — nemački emigrant u Londonu; član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; član komiteta za pomoć poljskim ustanicama 1863/64. 422
- Berkeley, George Cranfield** (Džordž Krenfeld Berkli; 1753 - 1818) — engleski admiral; torijevac; član parlamenta. 305
- Bernard, Simon-François** (Simon-Fransoa Bernar; 1817 - 1862) — francuski političar, republikanac; emigrirao je u Englesku pošto ga je francuska vlada optužila da je učestvovao u pripremanju atentata na Napoléona III, međutim, engleski vrhovni krivični sud (Old Bailey) ga je oslobodio optužbe. 397
- Berner** (Berner; 19. vek) — nemački oficir, pronalazač u oblasti tehnike naoružanja. 104
- Berry, Hiram George** (Haierem Džordž Beri; 1824 - 1863) — američki general; od 1862. do početka 1863. komandant jedne brigade armije Potomak. 359 360
- Bethell, Richard, Lord Westbury** (Richard Betel, lord Vestberi; 1800 - 1873) britanski pravnik i državnik; liberal; generalni prokurator (1852 - 1856), vrhovni javni tužilac (1856 - 1858, 1860/1861), lord kancelar (1861 - 1865). 38
- Billault, Auguste-Adolphe-Marie** (Ogist-Adolf-Mari Bilol; 1805 - 1863) — francuski političar i pravnik; orleanist, od 1849. bonapartist; ministar unutrašnjih poslova (1854 - 1858. i 1859/1860). 246
- Birney, David Bell** (Dejvid Bel Berni; 1825 - 1864) — američki general, abolicionist; 1862. komandant jedne brigade u armiji Potomak. 360
- Bixio, Girolamo (Nino)** (Đirolamo Biksio; 1821 - 1873) — italijanski buržoaski demokrat; učesnik u nacionalnooslobodilačkom ratu 1848/49. i u odbrani Rimske republike (april do jula 1849); 1860. učestvovao je u Garibaldijevom revolucionarnom pohodu u južnoj Italiji; od 1862. bio je general italijanske vojske i 1870. komandovao je odredom Garibaldi, koji je zauzeo Rim. 67 70
- Blücher, Gebhard Leberecht, Fürst von** (Gebhard Lebereht Bliher, knez; 1742 - 1819) — pruski generalfeldmaršal; imao je značajnu ulogu u nacionalnooslobodilačkom pokretu protiv Napoléonove vladavine. 425
- Bolleter, Heinrich** (Hajnrih Boleter, — nemački emigrant u Londonu, član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član komiteta za pomoć poljskim ustanicama 1863/64; član Centralnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1864. i 1865). 422
- Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul, prince Napoléon** (Zerom-Napoléon-Žozef-Šarl-Pol, princ Napoléon Bonaparta; 1822 - 1891) — sin Jérôme Bonapartea rođak Napoléona III; 1854. za vreme krimskog rata komandant jedne divizije; poznat po nadimcima Plon-Plon i Crveni princ. 93 206 436 - 438
- Bonaparte, Joseph** (Žozef Bonaparta; 1768 - 1844) — najstariji brat Napoléona I; kralj Napulja (1806 - 1808) i Španije (1808 - 1813). 415
- Bonaparte** — vidi *Napoléon III.*
- Bosco** (Bosko) — napuljski oficir; 1860. borio se protiv Garibaldijevih revolucionarnih odreda u južnoj Italiji. 41 68
- Bosquet, Pierre-François-Joseph** (Pjer-Fransoa-Žozef Boske; 1810 - 1861) — francuski general, od 1856. maršal Francuske; republikanac, kasnije je bonapartist; između tridesetih i pedesetih godina učestvovao je u osvajanju Alžira; za vreme krimskog rata komandant jedne divizije, a kasnije korpusa. 437 438
- Bouat** (Bua; umro 1859) — francuski general; za vreme krimskog rata komandant jedne brigade. 436

- Bourbon** (Burboni) — kraljevska dinastija koja je vladala u Francuskoj (1589 - 1792, 1814/1815. i 1815 - 1830), u Španiji (1701 - 1808, 1814 - 1868. i 1874 - 1931), u Napulju i Siciliji (1735 - 1860) i u Parmi (1748 - 1859). 50 66 239 245
- Bragg, Braxton** (Braksten Brag; 1817 - 1876) — američki general; 1862. za vreme građanskog rata u SAD komandant vojske Južnih država u Kentakiju. 405 407 409
- Breckinridge, John Cabell** (Džon Kebel Breknridž; 1821 - 1875) — američki državnik; pristalica Demokratske partije; jedan od vođa robovlasničkog ustanka na Jugu; potpredsednik (1857 - 1861), na izborima 1860. kandidat za predsednika; za vreme američkog građanskog rata general u vojsci Južnih država; ministar rata južne Konfederacije (1865). 211 216 221 377
- Briganti** (Briganti; umro 1860) — napuljski general; 1860. učestvovao je u borbi protiv revolucionarnih Garibaldijevih odreda u južnoj Italiji; ubili su ga pobunjeni napuljski vojnici. 67 70
- Bright, John** (Džon Brajt; 1811 - 1889) — engleski fabrikant, jedan od vodećih liberalnih političara; pristalica slobodne trgovine, jedan od osnivača Lige protiv Zakona o žitu; od početka šezdesetih godina vođa levog krila Liberalne partije; više puta ministar u vladi liberala. 263 278 296
- Brougham, Henry Peter** [*Lord Brougham and Vaux*] (Henri Piter Bruem, lord Bruem i Voz; 1778 - 1868) — engleski pravnik, pisac i državnik; dvadesetih i tridesetih godina jedan od vođa vigovaca, član parlamenta lord-kancelar (1830 - 1834). 380
- Brown, Sir George** (ser Džordž Braun; 1790 - 1865) — engleski general, za vreme krimskog rata 1854/1855. komandant jedne divizije. 438 439
- Brown, John** (Džon Braun; 1800 - 1859) — američki farmer, istaknuti vođa revolucionarnog krila abolicionističkog pokreta; učestvovao je u oružanoj borbi protiv robovlasnika iz Kanzasa (1854 - 1856); 1859. pokušao je da podigne ustanak crnih robova u Virdžiniji, ali je predat sudu i pogubljen. 194
- Brownson, Orestes Augustus** (Orestiz Ogastes Braunson; 1803 - 1876) — američki teolog; pristalica Demokratske partije; izdavač jednog katoličkog časopisa u Bostonu, kasnije u Njujorku; za vreme građanskog rata u SAD zalagao se za očuvanje Unije. 224
- Bruce, Sir Frederick William Adolphus** (ser Frederik Viljem Edolfes Brus; 1814 - 1867) — britanski činovnik u kolonijama i diplomata; poslanik u Peking (1858 - 1865). 367
- Buccleuch and Queensberry, Walter Francis Montague-Douglas-Scott, Duke of** (Volter Frensis Montegiu-Dagles-Skot, vojvoda od Beklua i Kvinsberija; 1806 - 1884) — engleski aristokrata, torijevac. 370 - 372
- Brut, Marko Junije** (oko 85 - 42. god. pre n. e.) — rimski državnik; jedan od inicijatora aristokratsko-republikanske zavere protiv Julija Cezara. 354 379
- Buchanan, James** (Džems Bjukenen; 1791 - 1868) — američki državnik, pristalica Republikanske partije; državni sekretar (1845 - 1849), diplomatski poslanik u Londonu (1853 - 1856), predsednik SAD (1857 - 1861); svojom politikom zaštitnik robovlasničkih interesa. 192 193 211 - 213 221 224 251 273 292 337 342 410
- Buell, Don Carlos** (Don Karlos Bjuel; 1818 - 1898) — američki general, 1862. komandant trupa Severnih država u Tenesiju i Kentakiju. 335 344 347 406
- Bugeaud de la Piconnerie, Thomas-Robert** (Toma-Rober Bigo dé la Piconeri; 1784 - 1849) — od 1843. maršal Francuske; orleanist; koman-

- dant trupa koje su 1834. ugušile republikanski ustanak u Parizu; jedan od organizatora osvajačkog rata u Alžiru i Maroku; pisac većeg broja vojnih spisa. 142 143 145 182
- Burdett, Sir Francis* (ser Frensis Berdet; 1770 - 1844) — engleski političar; buržoaski radikal, kasnije torijevac; član parlamenta. 326
- Burnside, Ambrose Everett* (Ambrouz Everit Bernsajd; 1824 - 1881) — američki general; pristalica Republikanske partije; za vreme građanskog rata komandant armije Potomak. 287 416
- Bury, William Coutts Cappell, Viscount* (Viljem Kuts Kepel Beri, vikont; 1832 - 1894) — engleski liberalni političar, član parlamenta; učestvovao je u organizovanju dobrovoljačkih trupa. 154 155 157
- Butler, Benjamin Franklin* (Bendžamin Franklin Balter; 1818 - 1893) — američki političar i general; za vreme građanskog rata komandant ekspedicionih trupa pri zauzimanju Nju Orleansa; vojni guverner Nju Orleansa. 335 363
- Cairns, Hugh MacCalmont* (Hju Makalmon Kenz; 1819 - 1885) — britanski pravnik i državnik; torijevac, šezdesetih godina konzervativac; lord kancelar (1868, 1874 - 1880), član parlamenta. 37 38
- Calhoun, John Caldwell* (Džon Koldvel Kelhoun; 1782 - 1850) — američki državnik, jedan od vođa Demokratske partije; ideolog robovlasničke oligarhije; ministar rata (1817 - 1825), potpredsednik (1825 - 1832), senator (1832 - 1844, 1845 - 1850), državni sekretar SAD (1844 - 1845). 194 215 243
- Cambridge, George William Frederick Charles, Duke of* (Džordž Viljem Frederik Čarls vojvoda od Kembriđža; 1819 - 1904) — engleski general; 1854. za vreme krinskog rata komandant jedne divizije; vrhovni komandant engleske vojske (1856 - 1895). 25 169 173 438 440 - 442
- Cameron, Simon* (Sajmen Kameren; 1799 - 1889) — američki političar, pristalica Republikanske partije; ministar rata (1861. do januara 1862). 284 287 335 337
- Campbell, Sir Colin* (ser Kolin Kembl; 1792 - 1863) — engleski general, od 1862. feldmaršal; za vreme krinskog rata komandant jedne brigade, vrhovni komandant engleskih trupa koje su ugušile nacionalno-oslobodilački ustanak u Indiji 1857 - 1859. 441 446
- Canitz und Dallwitz, Karl, Freiherr von* (Karl Kanic i Dalvic, baron; rod. 1812) — pruski diplomata, diplomatski poslanik u Rimu (1859 - 1863). 91
- Canning, George* (Džordž Kening; 1770 - 1827) — britanski državnik i diplomata; jedan od vođa torijevaca; ministar spoljnih poslova (1807 - 1809. i 1822 - 1827), predsednik vlade (1827). 239 245 328
- Canrobert, François-Certain* (Fransoa-Serten Kanrober; 1809 - 1895) — francuski general, od 1856. maršal Francuske; bonapartist; tridesetih i četrdesetih godina učestvovao je u osvajanju Alžira; aktivni učesnik u državnom udaru 2. decembra 1851; 1854. komandant jedne divizije a zatim vrhovni zapovednik francuske vojske na Krimu (septembar 1854. do maja 1855). 436 - 438 440
- Carnarvon, Henry Howard Molyneux Herbert, Earl of* (Henri Hauard Molinjuks Herbert Kenarven; 1831 - 1890) — britanski državnik; konzervativac; ministar za kolonije (1866 - 1867. i 1874 - 1878). 363
- Carnot, Lazare-Nicolas* (Lazar-Nikola Karno; 1753 - 1823) — francuski matematičar i fizičar, političar i vojni funkcioner; za vreme francuske revolucije najpre jakobinac i organizator odbrane Francuske od koalicije evropskih država, kasnije

- učesnik u kontrarevolucionarnom državnom udaru od 9. termidora. 247
- Cass, Lewis* (Luis Kes; 1782 - 1866) — američki državnik, general i diplomata; pristalica Demokratske partije; ministar rata (1831 - 1836), državni sekretar (1857 - 1860); za vreme građanskog rata u SAD zalagao se za očuvanje Unije. 224
- Cassagnac* (Kasanjak) — vidi *Garnier de Cassagnac, Bernard-Adolphe*
- Castlereagh, Lord Henry Robert Stewart*, od 1821. *Marquess of Londonderry*, *Viscount* (lord Henri Robert Stuart, markiz od Londonderia, vikont Kaslei; 1769 - 1822) — britanski državnik; torijevac; državni sekretar za Irsku (1797 - 1801), ministar za rat i kolonije (1805 - 1806. i 1807 - 1809), ministar spoljnih poslova (1812 - 1822). 363
- Cathcart, Sir George* (ser Džordž Katkart; 1794 - 1854) — engleski general, 1854. komandant jedne divizije na Krimu. 438
- Cavour, Camillo Benso, comte di* (Kamilio Benzo Kavur, grof; 1810 - 1861) — italijanski državnik, ideolog i vođa liberalno-monarhističke buržoazije i liberalnog dela plemstva; bio je na čelu sardinske vlade (1852 - 1859. 1860/1861), vodio je politiku ujedinjenja pod hegemonijom dinastije Savoja pri čemu se orijentisao na podršku Napoléona III; 1861. bio je na čelu prve italijanske vlade. 16 - 18 91 - 93
- Cecil, Robert Arthur Talbot Gascoyne*, od 1868. *Marquess of Salisbury* (Robert Artur Tolbet Geskoin Secil, markiz od Solsberija; 1830 - 1903) — britanski državnik; torijevac, kasnije konzervativac; član parlamenta; u vladama konzervativaca više puta ministar spoljnih poslova i predsednik vlade (1878 - 1902). 341
- Cesena, Amédée-Barthélemy-Gayet de* (Amede-Batelemi-Geje de Sezona; 1810 - 1889) — francuski publicist; za vreme Drugog carstva bonapar-
- tist; saradnik lista »Le Constitutionnel« i drugih periodičnih publikacija; glavni urednik lista »Le Constitutionnel« (1852 - 1857). 246
- Charles II* (Čarls II; 1630 - 1685) — engleski kralj (1660 - 1685). 371
- Charles VIII* (Šarl VIII; 1470 - 1498) — francuski kralj (1483 - 1498). 391
- Chateaubriand, François-René, vicomte de* (Fransoa-Rene Šatobrian, vikont, 1768 - 1848) — francuski pisac, državnik i diplomata; ministar spoljnih poslova (1822 - 1824), 1822. predstavnik Francuske na kongresu u Veroni. 239 245
- Cheetham, John* (Džon Čitem; rod. 1802) — engleski fabrikant i liberalni političar. 321
- Cialdini, Enrico, duca di Gaeta* (Enriko Čaldini, vojvoda od Gaeta; 1811 - 1892) — italijanski general; 1859. komandant jedne sardinske divizije, 1860/61. jednog korpusa u italijanskom ratu protiv napuljskih trupa. 91
- Clarendon, George William Frederick Villiers, Earl of* (Džordž Viljem Frederik Viljez Klarenden, erl; 1800 - 1870) — britanski državnik; vigozac, kasnije liberal; vice kralj Irske (1847 - 1852), 1848. ugušio je irski ustanak; ministar spoljnih poslova (1853 - 1858, 1865 - 1866. i 1868 - 1870). 292 327
- Clyde* (Klajd) — vidi *Campbell, Sir Colin*
- Cobbett, William* (Viljem Kobet; 1762 - 1835) — engleski političar i publicist seljačkog porekla; istaknuti predstavnik sitnoburžoaskog radikalizma, borio se za demokratizaciju političkog poretka u Engleskoj. 303
- Cobden, Richard* (Ričard Kobden; 1804 - 1865) — engleski fabrikant iz Mančestera, liberalni političar; pristalica slobodne trgovine i jedan od osnivača Lige protiv Zakona o žitu; član parlamenta. 278 296 394

- Cochrane, John* (Džon Kokrin; 1813 - 1898) — američki oficir i političar; pristalica levog krila Republikanske partije; član Kongresa (1857 - 1861); učestvovao je u gradanskom ratu na strani Severnih država. 284 287
- Colomb, Friedrich August von* (Friedrich August fon Kolomb; 1775 - 1854) — pruski oficir, kasnije general. 360
- Colt, Samuel* (Semjuel Kolt; 1814 - 1862) — američki fabrikant i pronalazač u oblasti tehnike naoružanja. 116
- Conningham, William* (Viljem Koningem; rod. 1815) — engleski liberalni parlamentarac, učestvovao je na mitingu u Brajtonu protiv intervencije Engleske u SAD (decembar 1861). 299 300
- Cooper, James Fenimore* (Džems Fenimor Kuper; 1789 - 1851) — američki pisac. 252
- Cosenz, Enrico* (Enriko Kozenc; 1820 - 1898) — italijanski general; 1860. u toku Garibaldijevog revolucionarnog pohoda u južnoj Italiji komandant jedne divizije; šef generalštaba italijanske vojske (1882 - 1893). 66 67 70 71
- Cousin-Montauban, Charles-Guillaume-Marie-Appolinaire-Antoine, comte de Palikao* (Šarl-Gijom-Mari-Apoliner-Antoan-Kuzen-Montoban, grof de Palikao; 1796 - 1878) — francuski general; bonapartist; 1860. za vreme trećeg opijumskog rata komandant englesko-francuskih ekspedicionih trupa u Kini; 1870. ministar rata. 351
- Cowen, Joseph* (Džozef Kauin; 1831 - 1900) — engleski političar i novinar; buržoaski radikal, pristalica čartista; jedan od organizatora mitinga za Garibaldija u Njukaslju (septembar 1862). 391 392
- Cowley, Henry Richard Charles Wellesley, Earl* (Henri Ričard Čarls Velzli Kauli, erl; 1804 - 1884) — britanski diplomata, diplomatski poslanik u Madridu (1860 - 1869). 332 333
- Crampton, Sir John Fiennes Twisleton* (ser Džon Fainz Tvislton Kramp-ten; 1805 - 1886) — britanski diplomata; diplomatski poslanik u Madridu (1860 - 1869). 332
- Crispi, Francesco* (Frančesko Krispi; 1818 - 1901) — italijanski državnik; buržoaski republikanac; 1848/49. učestvovao je u revoluciji u Italiji i 1860. u Garibaldijevom revolucionarnom pohodu u južnoj Italiji; krajem šezdesetih godina, posle ujedinenja Italije postao je ideolog ustavne monarhije. 18
- Crispi, Rosalie* (Rozali Krispi) — supruga Francesca Crispija; učestvovala je 1860. u Garibaldijevom revolucionarnom pohodu u južnoj Italiji. 18
- Crittenden, John Jordan* (Džon Džordn Kritnden; 1787 - 1863) — američki pravnik i državnik; pristalica partije američkih vigovala; senator; zalagao se za kompromis s robovlasnicima Juga. 190
- Cromwell, Oliver* (Oliver Kromvel; 1599 - 1658) — engleski državnik; vođa buržoazije i liberalnog plemstva za vreme buržoaske revolucije u 17. veku; od 1653. do 1658. lord-protektor Engleske, Škotske i Irske. 336
- Croswell, Edwin* (Edvin Krosvel; 1797 - 1871) američki novinar i političar; tridesetih i četrdesetih godina jedan od vođa Demokratske partije u državi Njujork. 284
- Cucheval-Clarigny, Philippe-Athanase* (Filip-Atanaz Kišval-Klarinji; oko 1823 - 1895) — francuski publicist; bonapartist; saradnik lista «La Patrie» i drugih periodičnih publikacija, pedesetih godina bio je na rukovodećim mestima u redakcijama listova «Le Constitutionnel» i «Le Pays». 246

- Cunard, Sir Samuel* (ser Semjuel Kjunard; 1787 - 1865) — engleski brodovlasnik, osnivač parobrodskog društva, koje je održavalo poštanski saobraćaj između Engleske i SAD. 261
- Curtis, Samuel Ruan* (Semjuel Rajen Kertis; 1807 - 1866) — američki general i političar; pristalica Republikanske partije; član Kongresa (1857 - 1861); za vreme građanskog rata u SAD komandant trupa severnih država u Misuriju i Arkanzasu (1861/1862). 194 377
- Černišev, Aleksandar Ivanovič, knez* (1786 - 1857) — ruski general i državnik, učesnik ratova protiv napoleonovske Francuske, od 1828. do 1852. bio je na čelu ministarstva rata. 360.
- Dante Alighieri* (Dante Aligieri; 1265 - 1321) — veliki italijanski pesnik. 93 396
- Daughlish, John* (Džon Dogliš; 1824 - 1866) — engleski lekar i pronalazač nove metode za pečenje hleba. 405
- Davis, Charles Henry* (Čarls Henri Dejvis; 1807 - 1877) — američki mornarički oficir, od 1863. admiral; 1862. komandant jedne flotile severnih država na Misisipiju. 366
- Davis, Jefferson* (Džeferson Dejvis; 1808 - 1889) — američki političar; jedan od organizatora robovlasničkog ustanka na Jugu; učestvovao je u ratu sa Meksikom (1846 - 1848); ministar rata SAD (1853 - 1857), predsednik Južne konfederacije (1861 - 1865). 190 194 221 283 286 360 383 401 410 411
- Dedk, Ferenc* (Ferenc Deak; 1803 - 1876) — mađarski državnik, predstavnik liberalnih krugova mađarske aristokratije, zalagao se za kompromis sa austrijskom monarhijom; ministar pravosuđa u Batthyányjevoj vladi (mart do septembra 1848), od 1860. član poslaničkog doma. 134
- Deane* (Din; 19. vek) — engleski pronalazač u oblasti oružane tehnike. 117
- Delvigne, Henri-Gustave* (Anri-Gistav Delvinj; 1799 - 1876) — francuski oficir i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 78 105 - 108
- Demosten* (384 - 322. god. pre n. e.) — grčki istaknuti govornik i političar, vođa antimakedonske partije u Atini. 252
- Dentu, Edouard-Henri-Justin* (Eduard-Anri-Žisten Danti; 1830 - 1884) — francuski izdavač; bonapartist. 32
- Derby, Edward George Geoffrey Smith Stanley*, od 1851. *Earl of* (Edvard Džordž Džefri Smit Stenli Darbi; 1799 - 1869) — britanski državnik; vigovac do 1835, zatim vođa torijevaca i kasnije jedan od vođa konzervativne partije; predsednik vlade (1852, 1858/1859. i 1866 - 1868). 326 - 329 394 395
- Dickinson, Daniel Stevens* (Danjel Stivens Dikinsn; 1800 - 1866) — američki pravnik i političar; četrdesetih godina jedan od vođa Demokratske partije; za vreme građanskog rata u SAD pristalica Severnih država. 284
- Disraeli [D'Israeli], Benjamin*, od 1876. *Earl of Beaconsfield* (Benžamin Dizraeli eri od Bikensfilda; 1804 - 1881) — britanski državnik i pisac, jedan od vođa torijevaca, a zatim konzervativne partije; ministar finansija (1852, 1858/1859. i 1866 - 1868), predsednik vlade (1868. i 1874 - 1880). 202 282 326 - 328 339 372
- Dix, John Adams* (Džon Adams Diks; 1798 - 1879) — američki političar i general; pristalica Demokratske partije Severnih država; 1861. za vreme građanskog rata u SAD komandant trupa Severnih država u Virdžiniji. 284
- Dolgorukov, Pjotr Vladimirovič, knez* (1816 - 1868) — ruski publicist i

- istoričar; liberal; 1859. emigrirao je u inostranstvo; šezdesetih godina izdavao je mnoge opozicione listove i časopise, saradnik u Hercevnovom listu »Kokolok«. 23
- Douglas, Stephen Arnold* (Stiven Arnold Daglas; 1813 - 1861) — američki političar; vođa Demokratske partije u Severnim državama, pristalica kompromisa sa robovlasnicima; predsednik komisije Senata za teritorijalna pitanja (1847 - 1858), tvorac Kansas-Nebraska zakona (1854); na izborima 1860. kandidat za predsednika. 191 212 - 214 216
- Dreys, Johann Nikolaus* (Johan Nikolaus Dražec; 1787 - 1867) — pruski fabrikant, pronalazač u oblasti oružane tehnike. 117
- Duquay-Trouin, René* (Rene Dike-Truen; 1673 - 1736) — francuski pomorski oficir. 144
- Dunlop, Alexander Colquhoun-Stirling-Murray* (Aleksander Kehun-Sterling-Mari Danlop; 1798 - 1870) — engleski pravnik i političar; liberal; član parlamenta. 202
- Dunne* (Dan) — engleski oficir; 1860. učestvovao je u Garibaldijevom revolucionarnom pohodu u južnoj Italiji. 42
- Duns Skot, Johannes* (oko 1265 - 1308) — sholastički filozof, predstavnik nominalizma; preteča modernog materijalizma; pisac višetomnog dela »Opus Oxoniense«. 258 259
- Eber, Nándor* (Nandor Eber; 1825 - 1885) — mađarski publicista; učenik u revoluciji 1848/1849; 1860. učestvovao je u Garibaldijevom revolucionarnom pohodu u južnoj Italiji. 66
- Eccarius, Johann Georg* (Johan Georg Ekarius; 1818 - 1889) — krojač iz Tiringije; član Saveza pravednih, kasnije Saveza komunista; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1864 - 1872); kasnije se priključio tredjunionima. 422
- Ellet, Charles* (Čarls Elit; 1810 - 1862) — američki inženjer i pronalazač u oblasti oružane tehnike; učestvovao je u građanskom ratu na strani Severnih država. 366
- Engels, Friedrich* (Fridrih Engels; 1820 - 1895). 97 149 160 161 187 188 254 385 387 - 389 427 439
- England, Sir Richard* (ser Ričard Inland; 1793 - 1883) — engleski general; 1854/55. komandant jedne divizije na Krimu. 438 441
- Eötvös, József, Baron* (Jožef Etveš, baron; 1813 - 1871) — mađarski pisac i državnik, predstavnik liberalnih krugova mađarske aristokracije; ministar za kulturu i prosvetu u Batthyányjevoj vladi (od marta do septembra 1848). 134
- Ericsson, John* (Džon Erikson; 1803 - 1889) — američki inženjer i pronalazač u oblasti oružane tehnike; poreklom Švedanin. 365 408
- Essex, Robert Devereux* (Robert Deveruks Eseks; 1591 - 1646) — engleski general i političar; pristalica prezbiterijanaca; vrhovni komandant vojske parlamenta (1642 - 1645) za vreme buržoaske revolucije u 17. veku. 336
- Eustis, George* (Džordž Justis; 1828 - 1872) — američki diplomat, Sli-dellov sekretar. 258
- Evans, Sir George de Lacy* (ser Džordž di Leizi Evenz; 1787 - 1870) — engleski general i liberalni političar, član parlamenta; 1854. komandant jedne divizije na Krimu. 438 439 441 442
- Farini, Luigi Carlo* (Luidi Karlo Farini; 1812 - 1866) — italijanski državnik i istoričar; pristalica ujedinjenja Italije pod dinastijom Savoja; ministar prosvete (1851 - 1852) i ministar unutrašnjih poslova (1860) Kraljevine Sardinije; šef italijanske vlade (1862/63). 92
- Farragut, David Glasgov* (Dejvid Glaz-

- gov Fareget; 1801 - 1870) — američki mornarički oficir, od jula 1862. admiral; pri zauzimanju Nju Orleansa komandant jedne eskadre Severnih država (april 1862). 354 366
- Favre, Jules-Gabriel-Claude* (Žil-Gabriel-Klod Favr; 1809 - 1880) — francuski advokat i političar; od kraja pedesetih godina jedan od vođa buržoasko-republikanske opozicije; ministar spoljnih poslova u tzv. vladi nacionalne odbrane (1870/1871); zajedno Thiers-om dželat Pariske komune. 24 46
- Ferdinand, duc d'Orléans* (vojvoda Ferdinand od Orleansa; 1810 - 1842) — najstariji sin kralja Louis-Philippe-a; između 1835. i 1840. učestvovao je u osvajanju Alžira. 77
- Fitzgerald, Sir William Robert Seymour Vesey* (ser Viljem Robert Simor Vizi Ficdžerald; 1818 - 1885) — britanski državnik; konzervativac; zamenik ministra spoljnih poslova (1858/1859), guverner Bombaja (1866 - 1872); član parlamenta. 374
- Flahault de la Billarderie, Auguste-Charles-Joseph, comte de* (Ogist-Šarl-Žozef Flao de la Bilarderi, grof; 1785 - 1870) — francuski diplomata, ambasador u Londonu (1860 - 1862). 331 332
- Flores* (Flores) — napuljski general, 1860. komandant trupa u Apuliji. 66
- Flotte, Paul-Louis-François-René de* [Deflotte] (Pol-Luj-Fransoa-Rene de Flot; 1817 - 1860) — francuski mornarički oficir; demokrata i socijalista, Blanquijev pristalica; učesnik u revoluciji 1848. u Francuskoj, poslanik u zakonodavnoj narodnoj skupštini (1850/1851); 1860. učestvovao je u Garibaldijevom revolucionarnom pohodu u južnoj Italiji. 67 70
- Floyd, John Buchanan* (Džon Bjukenen Flojd; 1807 - 1863) — američki državnik; pristalica Demokrat-
- ske partije; guverner države Virđžinija (1850 - 1853), ministar rata (1857 - 1860); učestvovao je u američkom građanskom ratu na strani Severnih država. 347 410
- Forcade-Laroquette, Jean-Louis-Victor-Adolphe de* (Žan-Luj-Viktor-Adolf de Forsad-Laroket; 1820 - 1874) — francuski državnik, bonapartist, ministar finansija (1860/1861). 247
- Forster, William Edward* (Viljem Edward Forster; 1818 - 1886) — engleski fabrikant i liberalni političar; član parlamenta. 204 339 340
- Fould, Achille* (Ašij Ful; 1800 - 1867) — francuski bankar i političar; orleanist, od kraja 1848. bonapartist; ministar finansija (1849 - 1852. i 1861 - 1867); ministar carskog dvora (1852 - 1860). 232 233 246 - 248 249
- Francis, Sir Philip* [Junius] (ser Filip Frensis, pseudonim Junius; 1740 - 1818) — engleski publicista i političar; pisac polemičkih spisa protiv apsolutističkog režima George III. 272
- Ferdinand II* (Ferdinand II; 1836 - 1894) — kralj Sicilije i Napulja (1859/1860). 16 49 50 65 68 91 238
- Franz Joseph I* (Franc Jozef I; 1830 - 1916) — austrijski car (1848 - 1916). 25 48 - 50 99 132 - 134 137
- Frémont, John Charles* (Džon Čarls Fremon; 1813 - 1890) — američki istraživač i političar; pristalica Republikanske partije (levo krilo); na izborima 1856. predsednički kandidat; za vreme američkog građanskog rata komandant trupa Severnih država u Misuriju (do novembra 1861) i u Virđžiniji (1862). 191 214 224 251 252 284 287 337
- Friedrich II* (der »Große») (Fridrih II Veliki; 1712 - 1786) — pruski kralj (1740 - 1786). 119 182
- Friedrich VII* (Fridrih VII; 1808 - 1863) — danski kralj (1848 - 1863). 135

Friedrich Karl, Prinz von Preußen (pruski princ Fridrih Karl; 1828 - 1885) — pruski general, kasnije generalfeldmaršal. 119

Friedrich Wilhelm IV (Fridrih Vilhelm IV; 1795 - 1861) — pruski kralj (1840 - 1861). 101

Garibaldi, Giuseppe (Đuzepe Garibaldi; 1807 - 1882) — italijanski revolucionarni demokrat; vođa revolucionarnog nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; organizator odbrane Rimske republike od aprila do jula 1849; za vreme italijanskog rata 1859. zapovednik alpskih lovaca; 1860. bio je na čelu revolucionarnog pohoda u južnoj Italiji, 1862. organizovao je pokret za oslobođenje Rima od papskih i francuskih trupa. 16 - 18 41 - 43 49 50 53 65 - 71 92 93 135 380 381 391 - 393 403

Garrison, William Lloyd (Viljem Lojd Gerison; 1805 - 1879) — američki publicist; jedan od vođa abolicionista; 1833. osnivač Antislavery society (Društvo za borbu protiv ropstva); zalagao se za revolucionarnu borbu, radi oslobođenja Crnaca. 382

George III (Džordž III; 1738 - 1820) — kralj Velike Britanije i Irske (1760 - 1820). 8 272

Gibson, Thomas Milner (Tomas Milner Gibsn; 1806 - 1884) — britanski državnik; pristalica slobodne trgovine, kasnije liberal; ministar za saobraćaj i trgovinu (1859 - 1865. i 1865/1866). 5 37 278 282

Gilpin, Charles (Čarls Gilpin; 1815 - 1874) — engleski političar; pristalica slobodne trgovine; član Palmerstonove vlade (1859 - 1865). 313

Gladstone, William Ewart (Viljem Juet Gledston; 1809 - 1898) — britanski državnik; torijevac, zatim pilovac, u drugoj polovini 19. veka vođa liberalne partije; mi-

nistar finansija (1852 - 1855. i 1859 - 1866) i predsednik vlade (1868 - 1874, 1880 - 1885, 1886. i 1892 - 1894). 25 37 278 282 326 372 - 411 417

Gotuhovski, Agenor, grof (1812 - 1875) — poljski aristokrat, austrijski državnik; konzervativac; namesnik u Galiciji (1849 - 1859, 1866/1867. i 1871 - 1875), ministar unutrašnjih poslova (1859/1860). 134

Gorčakov, Aleksandar Mihailovič, knez (1798 - 1883) — ruski državnik i diplomat; ambasador u Beču (1854 - 1856), ministar spoljnih poslova (1856 - 1882). 23 94

Gorčakov, Pjotr Dmitrijevič, knez (oko 1790 - 1868) — ruski general; 1854. za vreme krimskog rata komandant jednog korpusa. 441 442

Grandguillot, Alcide-Pierre (Alsid-Pjer Grangijo; 1829 - 1891) — francuski publicist; bonapartist; od 1859. glavni urednik lista «Le Constitutionnel», glavni urednik lista «Le Pays» (1863 - 1865). 246

Granier de Cassagnac, Bernard-Adolphe de (Bernar-Adolf de Granie de Kasanjak; 1806 - 1880) — francuski novinar, i političar; pred revoluciju 1848. orleanist, zatim bonapartist; poslanik Corp Législatif (1852 - 1870), bio je na pozicijama ekstremne desnice; saradnik lista «Le Constitutionnel», pedesetih godina glavni urednik lista «Le Pays». 246

Grant, James (Džems Grant; 1802 - 1879) — engleski radikalni novinar i pisac; urednik lista «The Morning Advertiser» (1850 - 1871). 295

Grant, Ulysses Simpson (Julisiz Simsn Grant; 1822 - 1885) — američki general i državnik; pristalica Republikanske partije; 1861/1862. komandant trupa Severnih država u Kentakiju i Tenesiju, od marta 1864. vrhovni komandant vojske; ministar rata (1867 - 1868), predsednik SAD (1869 - 1877). 346 347

- Gregory, William Henry* (Viljem Henri Gregori; 1817 - 1892) — irski političar; priključio se liberalima; član parlamenta. 339 - 341 363
- Grey and Ripon, George Frederick Samuel Robinson, Earl of* (Džordž Frederik Samjuel Robinzon, erl od Greja i Ripena; 1827 - 1909) — britanski državnik; liberal; zamjenik ministra rata (1859. do januara 1861. i od jula 1861 - 1863), ministar rata (1863 - 1866; učestvovao je u organizovanju dobrovoljačke vojske. 173
- Griffiths, Frederick Augustus* (Frederik Ogastes Grifits; umro 1869) — engleski oficir i pisac vojnih dela. 97
- Griselli, Jacques-François* (Žak-Fransoa Griseli) — bonapartistički policijski agent, poreklom Korzikanac. 16 - 18 93
- Grosvenor, Hugh Lupus, Earl* (Hju Lupes Grouvner, erl; 1825 - 1899) — engleski političar; liberal; član parlamenta, učestvovao je u dobrovoljačkom pokretu. 157
- Guizot, François-Pierre-Guillaume* (Fransoa-Pjer-Gijom Gizo; 1787 - 1874) — francuski istoričar i državnik; orleanist; od 1840. do 1848. vodio je unutrašnju i spoljnu politiku Francuske, zastupao je interese krupne finansijske buržoazije. 246 463
- Gyulay, Ferenc, Graf* (Ferenc Đulaj, grof; 1798 - 1868) — austrijski feldmaršal, poreklom Madar; 1848/49. učestvovao je u ugušivanju revolucije u Italiji; ministar rata (1849/1850), vrhovni komandant austrijske vojske u italijanskom ratu sve do poraza kod Madente. 182
- Habsburgovci* — dinastija careva Svetog Rimskog Carstva Nemačkih Naroda (1273 - 1806. sa prekidima) španskih kraljeva (1516 - 1700), austrijskih careva (1804 - 1867) i careva Austro-Ugarske (1867 - 1918). 90 100
- Halleck, Henry Wager* (Henri Veidzer Helik; 1815 - 1872) — američki general; umereni republikanac; za vreme američkog građanskog rata komandovao u vojnom okrugu Misuri (od novembra 1861. do marta 1862) i komandant vojske na Misisipiju (mart do jula 1862), vrhovni komandant vojske severnih država (juli 1862. do marta 1864). 284 335 337 344 346 347 354 360 376 414 415
- Hanoveranci* — dinastija kraljeva Velike Britanije i Irske (1714 - 1901), izborni kneževi (do 1815) i kraljevi Hanovera (do 1837). 272
- Harvey* (Harvi) — početkom šezdesetih godina engleski konzul u Ningpou (Kina). 367 - 369
- Hautefeuille, Laurent-Basile* (Loran-Bazij Otefej; 1805 - 1875) — francuski pravnik; bonapartist; autor većeg broja spisa o međunarodnom pomorskom pravu. 341
- Havelock, Sir Henry* (ser Henri Havelok; 1795 - 1857) — engleski general; učesnik u englesko-avganistanskom ratu (1838 - 1842) i u ratu protiv Sika (1845/1846), učestvovao je u ugušivanju nacionalnooslobodilačkog ustanka u Indiji. 301
- Haxthausen, August, Freiherr von* (August baron Haksthauzen; 1792 - 1866) — pruski savetnik vlade i pisac velikog broja dela o ostacima opština u zemljišnim odnosima u Rusiji; po svojim političkim shvatanjima reakcionarni pristalica kmetova. 435
- Haynau, Julius Jacob, Freiherr von* (Julius Jakob baron Hajnau; 1786 - 1853) — austrijski feldmaršal; brutalno je ugušio revoluciju u Italiji (1848) i Mađarskoj (1849). 304
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* (Georg Vilhelm Fridrih Hegel; 1770 - 1831) — najznačajniji predstavnik nemačke klasične filozofije. 402
- Heintzelmann, Samuel Peter* (Semjuel Piter Hajncelman; 1805 - 1880) —

- američki general; 1862. komandant jednog korpusa armije Potomak. 359 360
- Hennessy, John Pope* (Džon Poup Henisi; 1834 - 1891) — irski političar, član parlamenta. 202
- Herbert, Sidney, Baron of Lea* (Sidni Herbert, baron od Lie; 1810 - 1861) — britanski državnik; najpre torijevac, zatim pilovac; sekretar admiraliteta (1841 - 1845), državni sekretar za rat (1845/1846. i 1852 - 1855) i ministar rata (1859/1860). 27 28
- Heß Heinrich, Freiherr von* (Hajnrh Hes, baron; 1788 - 1870) — austrijski general, od jula 1859. feldmaršal; učestvovao je u ugušivanju revolucije u Italiji 1848/49; u italijanskom ratu 1859. komandant austrijske vojske posle poraza kod Madente (juni do jula 1859). 48
- Hohenzollern* (Hoencolern) — dinastija brandenburških izbornih kneževa (1415 - 1701), pruskih kraljeva (1701 - 1918) i nemačkih careva (1871 - 1918). 100 101 205
- Hooker, Joseph* (Džozef Huker; 1814 - 1879) — američki general; za vreme američkog građanskog rata komandant jednog korpusa armije Potomak (1862) a zatim čitave armije Potomak (od januara do juna 1863). 415
- Horner, Leonard* (Lionerd Horner; 1785 - 1864) — engleski geolog, državni fabrički inspektor (1833 - 1859), zaštitnik radničkih interesa. 7
- Horsman, Edward* (Edvard Horsmen; 1807 - 1876) — britanski državnik; liberal; državni sekretar za Irsku (1855 - 1857), član parlamenta. 25
- Hudson, James* (Džems Hadzon; 1810 - 1885) — britanski diplomata, diplomatski poslanik u Torinu (1851 - 1863). 379 380
- Isturiz, Francisco Javier de* (Francisko Havier de Isturiz; 1790 - 1871) — španski političar; liberal; učesnik u ratu za nezavisnost (1804 - 1814) i u revoluciji od 1820 - 1823; predsednik vlade (1836, 1846. i 1858), diplomatski poslanik u Londonu (1848, 1858 - 1862). 330 331
- Ives, Malcolm* (Malkeim Aivez) — američki novinar; pristalica Demokratske partije; od kraja pedesetih godina saradnik lista «The New-York Herald». 337 338
- Jackson, Andrew* (Endrju Džekson; 1767 - 1845) — američki general i državnik; osnivač Demokratske partije (1828); za vreme englesko-američkog rata (1812 - 1815) pod njegovom komandom zadat je odlučujućim udarac stajaćim trupama Engleza kod Nju Orleansa; predsednik SAD (1829 - 1837). 195 210 251
- Jackson, Claiborne Fox* (Klaiborn Foks Džekson; 1824 - 1863) — američki političar; pristalica Demokratske partije; guverner države Misipipi (1860/1861). 220
- Jackson, Thomas Jonathan* (Tomas Džonatan Džekson; 1824 - 1863) — američki general; za vreme američkog građanskog rata komandant trupa Južnih država u Virđžiniji (1861 - 1863), posle bitke na Bul Ranu (jula 1861) dobio je nadimak Stonewall (Kameni zid). 377 401
- James, Sir Henry* (ser Henri Džems; 1803 - 1877) — engleski oficir; 1857 - 1870. šef topografsko-statističkog odeljenja u ministarstvu rata. 444
- Jameson, Charles Davis* (Čarls Dejvis Džemson; 1827 - 1862) — američki general; 1861/1862. komandant jedne brigade armije Potomak. 360
- Jecker, Jean-Baptiste* (Žan-Batist Žeker; oko 1810 - 1871) — švajcarski bankar, 1862. uzeo je francusko državljanstvo; bio je povezan sa vladajućim krugovima bonapartističke Francuske, učestvovao je u

- organizovanju francuske intervencije u Meksiku; streljali su ga komunari za vreme Pariske komune. 351 352 374
- Jefferson, Thomas* (Tomas Džeferson; 1743 - 1826) — istaknuti američki prosvetitelj i državnik, ideolog demokratskih krugova američke buržoazije za vreme rata za nezavisnost severnoameričkih kolonija (1775 - 1873), autor proglašenosti nezavisnosti (1776), predsednik SAD (1801 - 1809). 190 191 211 258 272 317 383
- Jennison* (Dženison) — američki oficir; za vreme građanskog rata pukovnik u vojsci Severnih država. 284
- Johnson, Andrew* (Endrju Džonson; 1808 - 1875) — američki državnik; pristalica Demokratske partije; guverner države Tenesi (1853 - 1857. i 1862 - 1865), senator (1858 - 1862); za vreme građanskog rata pristalica Severnih država, potpredsednik (1864. do aprila 1865) i predsednik SAD (1865 - 1869); zalagao se za politiku sporazumevanja sa vlasnicima plantaža sa Juga. 220
- Johnson, Samuel* (Semjuel Džonson; 1709 - 1784) — engleski pisac i filolog; pisac prvog rečnika engleskog jezika. 277
- Joinville, François-Ferdinand-Philippe-Louis-Marie, duc d'Orléans, prince de* (Fransoa-Ferdinan-Filip-Luj-Mari vojvoda od Orleansa, princ od Žuanvija; 1818 - 1900) — sin Louis-Philippe-a; četrdesetih godina učestvovala je u osvajanju Alžira; posle pobeđe februarske revolucije 1848. pobeo je u Englesku; 1861/1862. učestvovala je u američkom građanskom ratu na strani severnih država. 27 205 - 208
- Júarez, Benito Pablo* (Benito Pablo Huarez; 1806 - 1872) — meksički državnik, borac za nezavisnost zemlje; za vreme građanskog rata (1858 - 1862) i intervencije u Meksiku (1861 - 1867) vođa liberalne partije; predsednik Meksika (1858 - 1872). 238 287 352
- Junius* — vidi *Francis, Sir Philip*
- Juvenal* [*Decimus Junije Juvenal*] (oko 60. do oko 140) — rimski satirični pesnik. 249 370
- Karamzin, Nikolaj Mihailovič* (1766 - 1826) — konzervativni ruski istoričar i pisac, zvanično, istoričar Aleksandra I. 89
- Karlo Veliki* (oko 742 - 814) — francuski kralj (768 - 800) i rimski car (800 - 814) 35
- Katarina II* (1729 - 1796) — ruska carica (1762 - 1786). 291
- Katon, Marko Porcije (Stariji)* (234 - 149 pre n. e.) — rimski političar i pisac, 184 pre n. e. izabran za cenzora; zbog strogosti svoje cenzure nazvan je cenzoriusom. 205 362
- Katon, Marko Porcije (Mladi)* (95 - 46 pre n. e.) — rimski državnik, vođa aristokratske republikanske struje. 361
- Kearny, Philip* (Filip Kerni; 1815 - 1862) — američki general; 1861/62. komandant jednog odreda armije Potomak. 359 415
- Kent, James* (Džems Kent; 1763 - 1847) — američki pravnik i političar; profesor na Kolumbija-univerzitetu u Njujorku. 258 276
- Kincaid, Sir John* (ser Džon Kinked; 1787 - 1862) — engleski činovnik, od 1850. inspektor fabrika i zatvora u Škotskoj. 7 10 12
- Kinglake, Alexander William* (Aleksander Viljem Kinglejk; 1809 - 1891) — engleski istoričar i političar; liberal, član parlamenta (1857 - 1868). 374 433 - 436 438 - 443
- Kirjakov, Vasilij Jakovljevič* — ruski general, 1854. komandant divizije na Krimu. 436 437
- Kralj Hanovera* — vidi *George V*
- Kralj Napulja* — vidi *Ferdinando II*

Kralj Pruske — vidi *Friedrich Wilhelm IV*

Kossuth, Lajos (Lajoš Košut; 1802 - 1894) — vođa mađarskog nacionalnooslobodilačkog pokreta; za vreme revolucije 1848/49. bio je na čelu buržoasko-demokratskih elemenata; šef mađarske revolucionarne vlade; posle poraza revolucije živio je u emigraciji; pedesetih godina tražio je pomoć od bonapartističkih krugova. 93 134

Krüger (Kriger) — nemački emigrant u Londonu, član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Komiteta za pomoć poljskim ustanicima 1863/1864. 422

Kvizinski, Onufri Aleksandrovič (1794 - 1862) — ruski general, 1854. za vreme krimskog rata komandant jedne divizije. 442 443

La Farina, Giuseppe (Đuzepe La Farina; 1815 - 1863) — italijanski publicist, političar i istoričar; buržoaski liberal; 1848/49. jedan od vođa revolucionarnog pokreta na Siciliji, 1860 (do jula) Cavourov emisar na Siciliji, savetnik namesnika Sicilije (od oktobra 1860. do januara 1861). 16 - 18 93

Lafayette [*La Fayette*], *Marie-Joseph-Paul, marquis de* (Mari-Žozef-Pol markiz de Lafajet; 1757 - 1834) — francuski državnik i general; učestvovao je u ratu za nezavisnost severnoameričkih kolonija (1775 - 1783); za vreme francuske revolucije komandant Nacionalne garde; 1830. pomagao je Louis-Philippe-u da dođe na presto. 207

Lamoricière, Christophe-Louis-Léon Juchault de (Kristof-Luj-Leon Žišo de Lamorisie; 1806 - 1865) — francuski general i političar; tridesetih i četrdesetih godina učestvovao je u osvajanju Alžira, 1848. učestvovao je u ugušivanju pariskog junjskog ustanka; posle državnog udara 2. decembra 1851. prognan iz Francuske; 1860. komandant papske vojske. 65

Lendseer, Sir Edwin Henry (ser Edvin Henri Lendsier; 1802 - 1873) — engleski slikar i vajar. 323 - 325

Laroquette — vidi *Forcade-Laroquette, Jean-Louis-Victor-Adolphe de*

Lassalle, Ferdinand (Ferdinand Lasal; 1825 - 1864) — nemački publicista i advokat; jedan od osnivača Opšteg nemačkog radničkog saveza (1863) 459 470 471

Layard, Sir Austen Henry (Ser Ostin Henri Lejerd; 1817 - 1894) — engleski arheolog i političar; buržoaski radikal, od šezdesetih godina 19. veka liberal; pomoćnik ministra spoljnih poslova (1861 - 1866), član parlamenta. 300 374

Ledru-Rollin, Alexandre-Auguste (Aleksandr-Ogist Ledri-Rolen; 1807 - 1874) — francuski publicist i političar; jedan od vođa sitnoburžoaske demokratije; 1848. ministar unutrašnjih poslova u privremenoj vladi, poslanik u zakonodavnoj i ustavotvornoj narodnoj skupštini bio je na čelu partije montanjara; posle demonstracija 13. juna 1848. emigrirao u Englesku. 247

Lee, Robert Edward (Robert Edvard Li; 1807 - 1870) — američki general; učesnik u ratu SAD protiv Meksika (1846 - 1848), 1859. učestvovao je u ugušivanju ustanka Johna Browna; za vreme američkog građanskog rata komandant trupa južnih država u Virdžiniji (1862 - 1865), vrhovni komandant vojske južnih država (od februara do aprila 1865). 406

Leibniz, Gottfried Wilhelm, Freiherr von (Gorfid Vilhelm Lejbnic, baron; 1646 - 1716) — filozof i matematičar. 323

Leopold I (Leopold I; 1790 - 1865) — belgijski kralj (1831 - 1865), sin vojvode Franza von Sachsen-Coburg-Gotha. 34

Leßner, Friedrich (Fridrih Lesner; 1825 - 1910) — krojački pomoćnik

- iz Vajmara; član Saveza komunista, učesnik u revoluciji 1848/1849; jedan od vođa Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika, prijatelj i saborac Marxov i Engelsov. 422
- Levy, Joseph Moses* (Džozef Mouzis Levi; 1812 - 1888) — jedan od osnivača i izdavač lista «The Daily Telegraph». 295
- Lewis, Sir George Cornewall* (ser Džordž Kornvol Luis; 1806 - 1863) — britanski državnik; vigozac; sekretar ministarstva finansija (1850 - 1852), ministar finansija (1855 - 1858), ministar unutrašnjih poslova (1859 - 1861) i ministar rata (1861 - 1863). 278 282
- Liebig, Justus, Freiherr von* (Justus Libig, baron; 1803 - 1873) — nemački naučnik, osnivač agrikulturne hemije. 14
- Linayrac, Paulin* (Polen Limerak; 1817 - 1868) — francuski novinar; bonapartist; saradnik u listovima «La Patrie» i «Le Pays» i urednik lista «Le Constitutionnel» (1861 - 1868). 246
- Limburg, W. (V. Limburg)* — obučar; član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Komiteta za pomoć poljskim ustanicama, član Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika (1868/1869). 422
- Lincoln, Abraham* (Abraham Linkoln; 1809 - 1865) — američki državnik; jedan od vođa Republikanske partije; predsednik SAD (1861 - 1865); za vreme američkog građanskog rata sproveo je niz buržoasko-demokratskih mera i prešao na revolucionarni način vođenja rata; u aprilu 1865. ubio ga je jedan agent robovlasnika. 190 193 210 211 216 224 237 245 251 252 292 335 337 353 377 379 382 - 384 400 - 402 408 413 414 416 418
- Linden (Linden)* — nemački emigrant u Londonu; član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Komiteta za pomoć poljskim ustanicama. 422
- Lindsay, William Shaw* (Viljem Šo Lindzi; 1816 - 1877) — engleski brodovlasnik i trgovac; pristalica slobodne trgovine; član parlamenta. 341
- Lorenz, Joseph, Ritter von* (Jozef Lorenc, vitez; 1814 - 1879) — austrijski oficir i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 112 114
- Louis XIII* (Luj XIII; 1601 - 1643) — francuski kralj (1610 - 1643). 251
- Louis XVI* (Luj XVI; 1754 - 1793) — francuski kralj (1774 - 1792). 49 247
- Louis Bonaparte* — vidi *Napoléon III*
- Louis-Napoléon* — vidi *Napoléon III*
- Louis-Philippe* (Luj-Filip; 1773 - 1850) — vojvoda od Orleana, kralj Francuske (1830 - 1848). 46 77 139 233 246 247 249
- Louis-Philippe-Albert, duc d'Orléans, comte de Paris* (vojvoda od Orleana Luj-Filip-Alber, grof od Pariza; 1838 - 1894) — unuk Louis-Philippe-a, orleanistički pretendent na presto; 1861/1862. učestvovao je u američkom građanskom ratu na strani Severnih država. 206 - 208
- Loumel, Frédéric-Henri Lenormand de* (Frederik-Anri Lenorman de Lurmel; 1811 - 1854) — francuski general, 1854. komandant jedne brigade na Krimu. 81 436
- Lovejoy, Owen* (Oven Lavdžoj; 1811 - 1864) — američki sveštenik i političar; abolicionist; član Kongresa. 316
- Lovell, Mansfield* (Mansfield Lavel; 1822 - 1884) — američki general; učestvovao je u američkom građanskom ratu na strani južnih država; komandant njorleanskog garnizona (1861. do aprila 1862). 354
- Lowe, Robert* (Robert Lou; 1811 - 1892) — britanski državnik i publicist; vigozac, kasnije liberal;

- član zakonodavne skupštine u jednoj od država Australije (1843 - 1850); šezdesetih godina urednik lista «The Times»; ministar finansija (1868 - 1873) i ministar unutrašnjih poslova (1873 - 1874). 200 294
- Lützow, Adolf, Freiherr von* (Adolf Licov, baron; 1782 - 1834) — pruski oficir, kasnije general; učestvovao je u ratovima protiv Francuske pod Napoléonom I. 360
- Lyons, Richard Bickerton-Pemell, Baron*, od 1881. *Earl* (Richard Bikerton-Pemell baron Lajenz, erl; 1817 - 1887) — britanski diplomata, diplomatski poslanik u Vašingtonu (1858 - 1865). 264 297 312 313
- Macaulay, Lord Thomas Babington, Baron of Rothley* (lord Tomas Babington Mekoli, baron Rotli; 1800 - 1859) — engleski istoričar i političar; vigovac, član parlamenta. 336
- Machiavelli, Niccolò* (Nikolo Makijaveli; 1469 - 1527) — italijanski političar, istoričar i pisac; ideolog italijanske buržoazije u periodu nastajanja kapitalističkih odnosa. 93
- Mac-Farland* (Mak-Farland) — američki diplomata. Sekretar Jamesa Murraya Masona. 258
- Mac-Mahon, Marie-Edme-Patrice-Maurice, comte de, duc de Magenta* (Mari-Edm-Patrik-Moris grof de (Mak-Maon, vojvoda od Madente; 1808 - 1893), francuski vojni stručnjak i političar, od 1859. maršal Francuske; bonapartist; učesnik u krimskom ratu i u italijanskom ratu 1859; u francusko-pruskom ratu 1870. kapitulirao je sa vojskom od 100 000 ljudi kod Sedana, 1871. jedan od dželata Pariske komune; predsednik Treće republike (1873 - 1879). 29 135
- Madison, James* (Džems Medison; 1751 - 1836) — američki državnik; igrao važnu ulogu u ratu za nezavisnost severnoameričkih kolonija (1775 - 1783); ministar spoljnih poslova (1801 - 1809), predsednik SAD (1809 - 1817). 281
- Magoffin, Beriah* (Berie Megofin; 1815 - 1885) — američki pravnik i političar; pristalica Demokratske partije Južnih država; guverner države Kentaki (1859 - 1862). 221
- Maguire, John Francis* (Džon Frensis Megvajer; 1815 - 1872) — irski liberalni političar; član parlamenta. 28
- Manlije Marko* — rimski konzul; pogubljen 392. pre n. e. 391
- Mann, Ambrose Dudley* (Embrouz Daddli Men; 1801 - 1889) — američki diplomata; predstavnik južne Konfederacije u Londonu (1861/1862). 259 267 295 303 317 339 340
- Manteuffel, Otto Theodor, Freiherr von* (Oto Teodor baron fon Mantofel; 1805 - 1882) — pruski državnik, predstavnik plemićke aristokratije; ministar unutrašnjih poslova (1848 - 1850), predsednik vlade i ministar spoljnih poslova (1850 - 1858). 464 467
- Mario, Alberto* (Alberto Mario; 1825 - 1883) — italijanski političar i publicist; 1860. učestvovao je u Garibaldijevom revolucionarnom pohodu u južnoj Italiji. 18
- Marquez, Leonardo* (Leonardo Markues; rod. oko 1820) — meksičanski general; jedan od vođa konzervativne partije i kontrarevolucionarnog ustanka protiv liberalne vlade; 1862 - 1867. potpomogao je francuske intervencioniste i njihovog štićenika Maximiliana. 238 287
- Martin Sir Samuel* (ser Semjuel Martin; 1801 - 1883) — engleski pravnik; vrhovni sudija suda državne blagajne (1850 - 1874). 325
- Marx, Karl* (Karl Marks; 1818 - 1883). 407 420 459 - 471
- Mason, George* (Džordž Mejns; 1725 -

- 1792) — američki političar; igrao je vodeću ulogu u ratu za nezavisnost, protiv Engleske (1775-1783). 272
- Mason, James Murray* (Džems Mari Mejsn; 1798 - 1871) — američki političar; plantažer-robovlasnik; predsjednik komisije Senata za spoljne poslove; od 1861. diplomatski predstavnik južne Konfederacije u Londonu (1862 - 1865). 257 258 261 267 272 - 274 277 279 294 300 304 306 316 319 327 339 340
- Masséna, André, duc de Rivoli, prince d'Essling* (Andre Masena, vojvođa de Rivoli, princ d'Eslin; 1756 - 1817) — maršal Francuske, učesnik u Napoléonovim ratovima. 146
- Matzrath* (Macrat) — emigrant u Londonu; član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Komiteta za pomoć poljskim ustanicima. 422
- Maximilian von Habsburg* (Maksimilian fon Habzburg; 1832 - 1867) — austrijski nadvojvoda, generalni guverner austrijskih poseda u Italiji (1857 - 1859); 1864. uz pomoć francuskih intervencionista proglašen je za cara Meksika; 1867. streljali su ga meksikanski republikanci. 333 334
- Maynard* (Mejnard) — američki oficir, za vreme američkog građanskog rata agent Južnih država. 336
- Mayne, Sir Richard* (ser Ričard Mejne; 1796 - 1868) — šef londonske policije (od 1850). 174
- Mazzini, Giuseppe* (Đuzepe Macini; 1805 - 1872) — italijanski buržoaskodemokratski revolucionar, jedan od vođa italijanskog nacionalnooslobodilačkog pokreta; 1849. šef privremene vlade Rimske republike, 1850. osnivač Centralnog odbora evropske demokratije u Londonu; pedesetih godina istupao je protiv mešanja bonapartističke Francuske u nacionalnooslobodilačku borbu italijanskog naroda. 17 92 316
- MacClellan, George Brinton* (Džordž Brintn Meklelen; 1826 - 1885) — američki general i predsednik železničke kompanije Ohajo — Misisipi; pristalica Demokratske partije, istupao je za kompromis sa robovlasnicima Juga; za vreme američkog građanskog rata vrhovni komandant vojske Severnih država (novembar 1861. do marta 1862) i komandant armije Potomak (mart 1862. do novembra 1862), 1864. predsednički kandidat. 269 335 - 338 348 358 - 360 376 377 383 384 413 - 416
- McCook, Alexander McDowell* (Aleksander Makdauel Makuk; 1831 - 1903) — američki general; 1862. komandant jednog korpusa Severnih država u Kentakiju. 406
- McMurdo, William Montague Scott* (Viljem Montegju Skot Mekmerdo; 1819 - 1894) — engleski oficir, kasnije general; četrdesetih i pedesetih godina bio je u službi engleske vojske u Indiji; 1860 - 1865. generalni inspektor dobrovoljačkih trupa. 30 157 - 159 174 385 - 388
- Medici del Vacello, Giacomo* (Đakomo Mediči del Vačelo; 1817 - 1882) — italijanski general, aktivni učesnik u nacionalnooslobodilačkom pokretu italijanskog naroda 1848/49, učestvovala je i u odbrani Rimske republike (april do juna 1849) a 1860. u Garibaldijevom revolucionarnom pohodu u južnoj Italiji. 16 41 66 70
- Mége, Mouriés* (Murie Mež; sredina 19. veka) — francuski hemičar. 405
- Mejia, Thomas* (Tomas Mehia; oko 1815 - 1867) — meksikanski general, poreklom Indijanac; učestvovao je u kontrarevolucionarnom ustanku protiv vlade liberala, 1862 - 1867. potpomagao je francuske intervencioniste i njihovog štićenika Maximiliana; streljali su ga meksikanski republikanci. 238
- Melendez* (Melendez) — napuljski general; 1860. borio se protiv Gari-

- baldijevih revolucionarnih odreda u južnoj Italiji. 67 70
- Mensikov, Aleksandar Sergejevič, knez* (1787 - 1869) — ruski stručnjak za vojna pitanja i državnik, 1853. izvanredni ambasador u Carigradu; vrhovni komandant kopnenih i pomorskih snaga na Krimu (1853. do februara 1855). 436 437 442 443
- Merivale, Herman* (Hermen Merivejl; 1806 - 1874) — britanski ekonomist i državnik-liberal; zamenik ministra za kolonije (1848 - 1859), zamenik ministra za Indiju (1859 - 1874). 408
- Mihalil Nikolajevič, veliki knez* (1832 - 1909) — četvrti sin Nikolaja I. 438
- Milner, Gibson* (Milner Gibson) — vidi *Gibson, Thomas Milner*
- Minie, Claude-Étienne* (Klod-Etjen Minie; 1804 - 1879) — francuski oficir, pronalazač jedne vrste oružja koja je po njemu dobila ime. 108 - 111 121
- Miramón, Miguel* (Miguel Miramon; 1832 - 1867) — meksikanski general, jedan od vođa konzervativne partije i vođa kontrarevolucionarnog ustanka protiv vlade liberala, 1862 - 1867. potpomagao je francuske intervencioniste i njihovog štićenika Maximiliana; streljali su ga meksikanski republikanci. 352
- Mirès, Jules-Isaac* (Žil-Isak Mire; 1809 - 1871) — francuski bankar i berzanski špekulant, vlasnik većeg broja listova, između ostalih i lista «Le Constitutionnel»; predat je sudu 1861. zbog prevarantskih berzanskih špekulacija. 351 352
- Missori, Giuseepe* (Duzepe Misori; 1829 - 1911) — italijanski oficir, učesnik u italijanskom nacionalnooslobodilačkom pokretu; šezdesetih godina borio se u Garibaldijevim revolucionarnim odredima. 67 70
- Mitchel, Ormsby MacKnight* (Ormzbi Meknajt Mičel; 1809 - 1862) — američki astronom, direktor opservatorije u Sinsinatiju (1845 - 1859); za vreme američkog građanskog rata general u vojsci Severnih država (1861 - 1862). 354
- Molé, Louis-Mathieu, comte* (Luj-Mattie Mole, grof; 1781 - 1855) — francuski državnik-orleanist; predsednik vlade (1836/1837, 1837 - 1839). 246
- Monroe, James* (Džems Menrou; 1758 - 1831) — američki državnik; predsednik SAD (1817 - 1825); 1823. istupio je sa deklaracijom (kasnije poznata kao Monroe-va doktrina); u kojoj su proklamovani principi spoljne politike SAD. 239 245
- Montagu, Lord Robert* (lord Robert Motegju; 1825 - 1902) — engleski političar-konzervativac; član parlamenta. 202 371 373 374
- Montauban* (Montoban) — vidi *Cousin-Montauban, Charles-Guillaume-Marie-Appolinaire-Antoine, comte de Palicao*
- Morgan, John Hunt* (Džon Hant Morgen; 1826 - 1864) — američki oficir; učestvovao je u ratu sa Meksikom (1846 - 1848) i u američkom građanskom ratu na strani Južnih država. 407
- Morny, Charles-Auguste-Louis-Joseph, duc de* (Šarl-Ogist-Lui-Žozef Morni vojvoda; 1811 - 1865) — polubrat Napoléona III, francuski političar; bonapartist; jedan od organizatora državnog udara 2. decembra 1851; ministar unutrašnjih poslova (decembar 1851. do januara 1852); predsednik Corps Législatif (1854 - 1856. i 1857 - 1865). 374
- Morrill, Justin Smith* (Džastin Smit Maril; 1810 - 1898) — američki političar; pristalica Republikanske partije; član Kongresa (1855 - 1867), 1860. izneo je predlog zakona o zaštitnim carinama, koji je 1861. usvojen. 195 210 235 315 320
- Napier, Sir Charles James* (ser Čarls Džems Nejpijer; 1782 - 1853) —

- engleski general; između 1808. i 1814. učestvovao je u ratu protiv Napoléona I na Pirinejskom poluostrvu; 1842/1843. komandant trupa koje su osvojile Sind; 1843 - 1847. regent Sinda. 386
- Napier, Sir William Francis Patrick* (ser Viljem Frensis Patrik Nejpier; 1785 - 1860) — engleski general i pisac vojnih dela; između 1808. i 1814. učestvovao je u ratu protiv Napoléona I na Pirinejskom poluostrvu. 269 444
- Napoléon I Bonaparte* (Napoléon I Bonaparta; 1769 - 1821) — francuski car (1804 - 1814. i 1815). 33 43 76 178 181 249 305 343 415 425
- Napoléon III Louis Bonaparte* (Napoléon III Luj Bonaparta; 1808 - 1873) — nećak Napoléona I, predsednik Druge republike (1848 - 1852), car Francuske (1852 - 1870). 4 16 17 23 24 27 29 31 32 38 - 40 48 50 53 77 81 90 92 93 126 127 136 137 140 205 - 207 236 - 238 240 241 246 247 249 250 266 257 282 296 332 335 351 363 374 380 381 391 - 393 397 413
- Neindorff* (Najndorf; sredina 19. veka) — pruski oficir i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 110
- Nemours, prince Louis-Charles-Philippe-Raphael d'Orléans, duc de* (princ Luj-Šarl-Filip-Rafael od Orleansa, vojvoda od Nemura; 1814 - 1896) — drugi sin Louis-Philippe-a. 34
- Nessler* (Nesler; sredina 19. veka) — francuski oficir i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 111
- Newman, Francis William* (Frensis Viljem Njumen; 1805 - 1897) — engleski profesor biologije, pisac; autor niza religioznih, političkih i ekonomskih spisa; buržoaski radikal. 417
- Newton* (Njutn) — član gradskog veća Njukasa Engleska, predsedava- jući na mitingu u odbranu Gari- baldija (septembar 1862). 391 393 397
- Ney, Michel, duc d'Elchingen, prince de La Moskova* (Mišel Nej, vojvoda od Elhingena, princ od Moskve; 1769 - 1815) — maršal Francuske, učesnik u Napoléonovim ratovima. 146
- Nikolaj I* (1796 - 1855) — ruski car (1825 - 1855). 25 362
- Oldham, Williamson Simpson* (Viljem- son Simpsn Ouldem; 1813 - 1868) — američki pravnik i političar; pristalica Demokratske partije; učestvovao je u ustanku robovlasnika na Jugu; član Kongresa južne Konfederacije. 410
- Ollivier, Émile* (Emil Olivie; 1825 - 1913) — francuski političar; ume- reni buržoaski republikanac; od 1857. član Corps législatif; krajem šezdesetih godina bonapartist; pred- sednik vlade (januara do avgusta 1870). 24
- Orléans* (Orleanska dinastija) — fran- cuska kraljevska dinastija (1830 - 1848) 206
- Orsini, Felice* (Feliče Orsini; 1819 - 1858) — italijanski buržoaski de- mokrat, republikanac; učesnik u borbi za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje Italije; 1858. pokušao je atentat na Napoléona III i zbog toga je pogubljen. 393 397 398
- Oudinot, Nicolas-Charles-Victor* (Ni- kola-Šarl-Viktor Udino; 1791 - 1863) — francuski general; or- leanist; komandant trupa koje su bile poslate 1849. da se bore protiv Rimske republike. 392
- Palmer, Roundell, Earl of Selborne* (Raundl Pamer, erl od Selborna; 1812 - 1895) — britanski pravnik i državnik; pilovac, kasnije liberal; generalni prokurista (1861 - 1863), državni javni tužilac (1863 - 1866), lordkancelar (1872 - 1874. i 1880 - 1885). 341

Palmer, William (Viljem Pamer; 1824 - 1856) — engleski lekar; otrovao je svoju suprugu, brata i prijatelja da bi naplatio osiguranje; osuđen je na smrt vešanjem. 264 295

Palmerston, Henry John Temple (Henri Džon Templ Palmerston; 1784 - 1865) — britanski državnik; najpre torijevac, od 1830. jedan od desnih voda vigovaca; ministar spoljnih poslova (1830 - 1834, 1835 - 1841. i 1846 - 1851) ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1855), predsednik vlade (1855 - 1858. i 1859 - 1865). 20 21 25 37 - 39 197 210 - 204 237 240 - 245 263 - 265 274 275 277 278 280 282 283 292 - 296 301 303 304 306 308 312 313 315 319 321 328 329 352 362 - 364 374 394 417

Papa — vidi *Pije IX*

Patterson, Robert (Robert Paterson; 1792 - 1881) — američki trgovac i preduzetnik; na početku američkog građanskog rata general u vojsci Severnih država, posle bitke na Bull Runu (juli 1861) prešao je da bude komandant. 337

Peel, Sir Robert (ser Robert Pil; 1788 - 1850) — britanski državnik i ekonomista; voda umerenih torijevaca, koji su kasnije po njemu dobili ime »pilovci«; ministar unutrašnjih poslova (1822 - 1827. i 1828 - 1830), predsednik vlade (1834/1835. i 1841 - 1846); 1846. uz pomoć liberala ukinuo je zakone o žitu. 127

Péire, Émile (Emil Pereir; 1800 - 1875) — francuski bankar; između 1825. 1831. pripadao je sensimonistima, za vreme Drugog carstva bonapartist; jedan od osnivača i direktora akcionarske banke Crédit mobilier. 233 247

Péire, Isaac (Isak Pereir; 1806 - 1880) — francuski bankar; dvadesetih i tridesetih godina sensimonista, za vreme Drugog carstva bonapartist; zajedno sa svojim bra-

tom Emilom Pereire-om osnovao je 1852. akcionarsku banku Crédit mobilier. 233 247

Perponcher-Sedmitzki, Wilhelm, Graf (Vilhelm Perponcher-Zedlnicki, grof; 1819 - 1893) — pruski diplomat, početkom šezdesetih godina diplomatski poslanik u Napulju. 91

Persigny, Jean-Gilbert-Victor Fialin, comte, od 1863. *duc de* (Žan-Zilber-Viktor Fialen, grof, vojvoda od Persinjija; 1808 - 1872) — francuski državnik-bonapartist; jedan od organizatora državnog udara 2. decembra 1851; ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1854. i 1860 - 1863), ambasador u Londonu (1855 - 1858, 1859/1860). 32 38 53 231 233 246

Petar I Veliki (1672 - 1725) — ruski car (1682 - 1725). 33

Peter der Eremit [*Peter von Amiens*] (Petar Pustinjak; oko 1050 - 1115) — francuski monah i propovednik, jedan od voda seljaka u prvom krstaškom ratu (1096 - 1099). 32

Petrie, Martin (Martin Pitri; 1823 - 1892) — engleski oficir, autor spisa o organizaciji i naoružanju evropskih armija. 444

Peza-y-Peza, Carlos (Karlos Pesa-i-Pesa) — učesnik u kontrarevolucionarnom ustanku u Meksiku (1858 - 1860); ministar finasija u ustaničkoj vladi. 352

Philipp II, Auguste (Filip II Ogist; 1165 - 1223) — francuski kralj, predvodio je jedan krstaški rat. 32

Phillimore, Sir Robert Joseph (ser Robert Džozef Filimor; 1810 - 1885) — engleski pravnik; umereni liberal; član parlamenta (1852 - 1857), stručnjak za pitanja narodnog prava. 276 277

Phillips, Wendell (Vendl Filips; 1811 - 1884) — američki političar; jedan od voda revolucionarnog krila abolicionista, predsednik američkog antitirobovlasničkog društva (anti-

- slavry society) (1865 - 1870); sedamdesetih godina zalagao se za stvaranje samostalne radničke partije u SAD; 1871. bio je član Međunarodnog udruženja radnika. (Prve Internacionale). 382 383
- Pierce, Franklin* (Franklin Pies; 1804 - 1869) — američki državnik; pristalica Demokratske partije; predsjednik SAD (1853 - 1857); vodio je politiku koja je štutila interese robovlasnika. 251 273 337
- Pindar* (oko 522. do oko 442. god. pre n. e.) — starogrčki lirski pesnik, pisac svećanih oda. 401
- Pitt, William* [mladi] (Viljem Pit; 1759 - 1806) — britanski državnik; torijevac; predsjednik vlade (1783 - 1801. i 1804 - 1806). 315
- Pije IX* (Pije IX; 1792 - 1878) — rimski papa (1846 - 1878). 24 89 391 393
- Plönies, Wilhelm* (Vilhelm Plenies; 1828 - 1871) — hesenski oficir i pronalazač u oblasti oružane tehnike, pisac mnogih spisa o vatrenom oružju. 111
- Plon-Plon* — vidi *Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul, prince Napoléon*
- Podewils, Philipp, Freiherr von* (Filip Podevils baron; 1809 - 1885) — bajerski oficir i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 111
- Polk, James Knox* (Džems Noks Pouk; 1795 - 1849) — američki državnik; pristalica Demokratske partije; predsjednik SAD (1845 - 1849); jedan od organizatora rata SAD protiv Meksika (1846 - 1848). 251 273
- Poncharra, Charles-Louis-César du Port, marquis de* (Šarl-Luj-Sezar di Por, markiz Ponšara; 1787 - 1860) — francuski oficir i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 78
- Pope, John* (Džon Poup; 1822 - 1892) — američki general; pristalica Republikanske partije; 1862. komandant trupa Severnih država na Misisipiju i u Virdžiniji. 337 415
- Potter, Edmund* (Edmend Poter) — engleski fabrikant; pristalica slobodne trgovine, početkom šezdesetih godina član mančesterske trgovinske komore; član parlamenta. 320 321
- Pratt, Frederick Thomas* (Frederik Tomas Pret) — engleski pravnik, autor niza spisa o međunarodnom pomorskom pravu. 258
- Prélat, Joseph* (Žozef Prela, rod. 1819) — švajcarski oružar; 1854. usavršio je Minié-ovo oružje. 109
- Price Sterling* (Sterling Prajs; 1809 - 1867) — američki general, guverner država Misuri, Arkanzasa i Misisipija. 337 409
- Princ-suprug od Engleske* — vidi *Albert*
- Princ Napoléon* — vidi *Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul*
- Princ Pruske* — vidi *Wilhelm I*
- Prinčevi od Orleana* — vidi *Joinville, François-Ferdinand-Philippe-Louis-Marie, duc d'Orléans, prince de; Louis-Philippe-Albert d'Orléans, comte de Paris; Robert Philippe-Louis-Eugène Ferdinand d'Orléans, duc de Chartre*
- Raglan, Lord Fitzroy James Henry Somerset, Baron* (lord Ficroj Džems Henri Somerset Raglen, baron; 1788 - 1855) — engleski general, od novembra 1854. feldmaršal: 1808, 1814. i 1815. učestvovao je u ratovima protiv Francuske pod Napoléonom I; za vreme krimskog rata komandant engleske vojske (1854/1855). 433 437 438 440 441
- Ranelagh, Thomas Heron Jones, Viscount* (Tomas Heren Džons Renile,

- vikont; rod. 1812) — engleski oficir, učestvovao je u dobrovoljačkom pokretu. 154 - 156 174
- Rattazzi, Urbano* (Urbano Rataci; 1808 - 1873) — italijanski državnik, predstavnik liberalno-monarhističke buržoazije; ministar unutrašnjih poslova Kraljevine Sardinije (1855 - 1858. i 1859/1860), predsjednik italijanske vlade (1862. i 1867). 380 381
- Rechberg und Rothenlöwen, Johann Bernhard, Graf von* (Johan Bernhard, grof od Rehenberga i Rotenlevena; 1806 - 1899) — austrijski državnik i diplomata; konzervativac; predsjednik vlade (1859/1860), ministar spoljnih poslova (1859 - 1864). 94
- Redgrave, Alexander* (Aleksander Rejdriv) — engleski trgovac, fabrički inspektor. 7 10 12
- René, Lambert-Amédée* (Lamber-Améde René; 1808 - 1859) — francuski publicista; bonapartist; od 1857. bio je na rukovodećim mestima, u redakcijama listova »Le Constitutionnel« i »Le Pays«. 246
- Reno, Jesse Lee* (Džesi Li Reno; 1823 - 1862) — američki general; 1862. komandant jednog korpusa Severnih država u Virdžiniji i Merilendu. 415
- Reynolds, George William MacArthur* (Džordž Viljem Mekartur Rejnolds; 1814 - 1879) — engleski političar i novinar; sitnoburžoaski demokrata; izdavač lista »Reynolds's Weekly Newspaper«. 192
- Ricasoli, Bettino, Baron* (Betino Rikasoli, baron; 1809 - 1880) — italijanski državnik, predstavnik liberalno-monarhističke buržoazije; italijanski predsjednik vlade (1861/1862. i 1866/1867). 380
- Richelieu, Armand-Jean du Plessis, duc de* (Arman-Zan di Plesis, vojvoda de Rišelje; 1585 - 1642) — francuski državnik za vreme apsolutizma, kardinal. 251
- Robert-Philippe-Louis-Eugène-Ferdinand d'Orléans, duc de Chartre* (Rober-Filip-Luj-Ežen-Ferdinand d'Orlean, vojvoda de Šartr; 1840 - 1894) — unuk Louis-Philippe-a; 1861/1862. učestvovao je u američkom građanskom ratu na strani Severnih država. 206 - 208
- Rosecrans, William Starke* (Viljem Stark Rouzenkrans; 1819 - 1898) — američki general; za vreme američkog građanskog rata komandant trupa Severnih država u državama Misisipi i Tenesi (1862/1863). 407
- Roselius, Christian* (Kristjen Rouzeljes; 1803 - 1873) — američki pravnik i političar; pristalica partije američkih vigovaca; profesor na Luizjana univerzitetu; zalagao se za održanje Unije. 222
- Rothschild* (Rotšild) — međunarodna bankarska kuća. 208 231
- Russell, Lord John* (lord Džon Rasel; 1792 - 1878) — britanski državnik; vođa vigovaca; predsjednik vlade (1846 - 1852. i 1865/1866), ministar spoljnih poslova (1852/1853. i 1859 - 1865). 32 218 237 240 242 243 264 282 296 304 307 308 312 313 330 - 334 363 364 374 379 380 391 392 397 417
- Russell, Sir William Howard* (ser Viljem Haurd Rasel; 1820 - 1907) — engleski novinar; 1861/1862. ratni dopisnik lista »The Times« iz Vašingtona. 286
- Rutherford* (Rateford) — engleski sveštenik; učesnik na mitingu u Garibaldija u Njukaslju (septembar 1862). 393
- Sacchi, Gaetano* (Gaetano Saki; 1824 - 1886) — 1860. učesnik u Garibaldijevom revolucionarnom pohodu u južnoj Italiji, od 1862. general. 42
- Saint-Arnaud, Armand-Jacques-Achille Leroy de* (Arman-Zak-Asij Leroy de Sen-Arno; 1801 - 1854) — fran-

- cuski general, od 1852. maršal Francuske; bonapartist; tridesetih i četrdesetih godina učestvovao je u osvajanju Alžira; jedan od organizatora državnog udara 2. decembra 1851; ministar rata (1851 - 1854), 1854. vrhovni komandant francuske vojske na Krimu. 436 437
- Savoji* — italijanska dinastija; postojala je od 11. veka, najpre kao vladarska kuća grofovije a od 1416. vojvodstva Savoja, zatim dinastija kraljeva Sardinije (1720 - 1861) i kraljeva Italije (1861 - 1946). 17
- Scarlett, Sir James Yorke* (ser Džems Uork Skarlit; 1799 - 1871) — engleski general; učesnik u krimskom ratu, 1860. generaladutant domobranskih trupa. 155
- Schleinitz, Alexander, Freiherr von* (Aleksander Šlajnic, baron; 1807 - 1885) — pruski državnik, predstavnik reakcionarnog junckerstva; ministar spoljnih poslova (juni 1848, 1849 - 1850. i 1858 - 1861). 92 94
- Schmerling, Anton, Ritter von* (Anton Šmerling, vitez; 1805 - 1893) — austrijski državnik; liberal; ministar unutrašnjih poslova (juli do decembra 1848), predsednik vlade i ministar spoljnih poslova (septembar do decembra 1848), predsednik vlade i ministar unutrašnjih poslova (1860 - 1865). 134
- Scott, Dred* (Dred Skot; oko 1795 - 1858) — američki Crnac-rob; od 1848. do 1857. uzaludno je pokušavao da preko svih sudskih instanci SAD postigne oslobodenje od ropstva. 191 212
- Scott, William, Baron Stowell* (Viljem Skot, baron Stouvel; 1745 - 1836) — engleski pravnik; torijevac; stručnjak za međunarodno pomorsko pravo; član suda admiraliteta (1798 - 1828). 258 265 276
- Scott, Winfield* (Vinfield Skot; 1786 - 1866) — američki general; učesnik u englesko-američkom ratu (1812 - 1815), vrhovni komandant vojske SAD (1841 - 1861). 284
- Serrano y Dominguez, Francisco, od 1858. conde de San Antonio, od 1862. duque de la Torre* (Francisko Serani i Dominges, grof de San Antonio, vojvoda de la Tore; 1810 - 1885) — španski general i državnik; ministar rata (1843), učesnik u državnom udaru 1856; general-kapetan Kube (1859 - 1862), ministar spoljnih poslova (1862/1863), predsednik vlade (1868 - 1869, 1871. i 1874), regent Španije (1869 - 1871). 331 332
- Seward, William Henry* (Viljem Henri Sived; 1801 - 1872) — američki državnik; jedan od vođa desnog krila Republikanske partije; guverner države Njujork (1839 - 1843), od 1849. senator, na izborima 1860. predsednički kandidat; državni sekretar SAD u ministarstvu spoljnih poslova (1861 - 1869); zalagao se za kompromis sa robovlasnicima Juga. 251 252 259 292 297 304 305 307 308 312 - 314 318
- Seymour, Horatio* (Horeišiou Simor; 1810 - 1886) — američki političar; jedan od vođa Demokratske partije Severnih država; guverner države Njujork (1853 - 1855. i 1863 - 1865); za vreme američkog građanskog rata zalagao se za kompromis sa robovlasnicima Juga. 412 414
- Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Earl of* (Antoni Ešli Kuper erl od Šeftsberija; 1801 - 1885) — engleski političar; torijevac, od 1847. vigovac; četrdesetih godina vođa aristokratsko-filantropskog pokreta za zakon o desetočasovnom radnom danu. 189 295
- Shakespeare, William* (Viljem Šekspir; 1564 - 1616) — veliki engleski pisac. 323 354
- Shee, Sir William* (ser Viljem Ši; 1804 - 1868) — irski pravnik i liberal; član parlamenta. 289
- Shelley, Sir John Villiers* (ser Džon Vilez Šeli; 1808 - 1867) — engleski političar; pristalica slobodne trgovine, član parlamenta. 371

- Sherman, Thomas West* (Tomas Vest Sermen; 1813 - 1879) — američki general; od oktobra 1861. do marta 1862. komandant ekspedicionih trupa Severnih država u Južnoj Karolini i Floridi. 284 335
- Singleton, Otho* (Oto Singliten; rod. 1814) — američki političar; pristalica Demokratske partije Južnih država; član Kongresa SAD, 1861 - 1865. član kongresa južne Konfederacije. 194
- Slidell, John* (Džon Slajdel; 1793 - 1871) — američki političar; član komisije Senata za spoljne poslove; u jesen 1861. južna Konfederacija ga je poslala u Francusku u diplomatsku misiju; predstavnik Konfederacije u Parizu (1862 - 1865). 257 258 261 267 272 - 274 277 279 294 300 304 306 316 319 327
- Smith, Gerrit* (Gerit Smit; 1797 - 1874) — američki političar, jedan od vođa revolucionarnog krila abolicionističkog pokreta. 382
- Spence, James* (Džems Spens) — engleski trgovac; predsedavajući mitinga u Liverpulu za intervenciju Engleske u SAD (novembar 1861); za vreme američkog građanskog rata istupao je nekoliko puta u štampi u zaštitu robovlasnika Juga. 261 - 263
- Spratt* (Spret) — učesnik na kongresu Južnih država u Montgomeriju (februar 1861). 211
- Stanton, Edwin McMasters* (Edvin Makmasters Stanten; 1814 - 1869) — američki pravnik i državnik; pripadao je levom krilu Republikanske partije; državni javni tužilac (1860/1861); ministar rata SAD (januar 1862 - 1868); borac za revolucionarne metode u borbi protiv robovlasnika Juga. 335 337 376 410 414
- Steadman* (Stedmen) — predsedavajući londonskog radničkog mitinga protiv intervencije Engleske u SAD (januar 1862). 316
- Stephens, Alexander Hamilton* (Aleksander Hamilton Stivens; 1812 - 1883) — američki političar; pristalica Demokratske partije; učestvovao je u ustanku robovlasnika Juga; član Kongresa (1843 - 1859), podpredsednik južne Konfederacije (1861 - 1865). 211
- Stephenson, Robert* (Robert Stivenson; 1803 - 1859) — engleski inženjer i političar; torijevac, član parlamenta. 309 310
- Steven* (Stiven) — engleski inženjer, pronalazač mašine za pripremanje testa. 404
- Stevens, Edwin Augustus* (Edvin Ogastes Stivens; 1795 - 1868) — američki preduzetnik, inženjer i pronalazač; prvi je predložio da se od ratnih brodova prave oklopnjače. 365
- Stone, Charles Pomeroy* (Čarls Pomeroy Stoun; 1824 - 1887) — američki general 1861. komandant trupa Severnih država u Virdžiniji, u vezi sa porazom kod Bals Blafa (oktobar 1861) uhapšen je zbog izdaje otadžbine, i krajem 1862. oslobođen. 337 345
- Stowell* (Stouvel) — vidi *Scott, William, Baron Stowell*
- Strabon* (oko 63. god. pre n. e. do oko 20. n. ere) — grčki geograf i istoričar. 33
- Strafford, Thomas Wentworth, Earl of* (Tomas Venvert Straford, erl; 1593 - 1641) — engleski državnik, od 1628. najbliži savetnik Karla I; revnosni pristalica apsolutizma; 1641. pogubljen. 100
- Stratford de Redcliffe, Stratford Canning, Viscount* (Stratford Kening Stratford di Redklif, vikont; 1786 - 1880) — britanski diplomata, diplomatski poslanik (1810 - 1812, 1825 - 1828), zatim ambasador u Carigradu (1841 - 1858). 23
- Stuart, William* (Viljem Stjuart) — britanski diplomata, otpravnik poslova u Vašingtonu (juni do novembra 1862). 379

- Stubbs* (Stabz) — vlasnik jedne trgovačke kuće u Londonu koja se bavila trgovačkom špijunažom. 288 - 290
- Suchet, Louis-Gabriel, duc d'Albufera* (Luj-Gabriel Siše, vojvoda d'Albufera; 1770 - 1826) — maršal Francuske, učestvovao je u ratovima Francuske pod Napoléonom I. 143
- Sultan Turske* — vidi *Abdulmedžid*
- Sumner, Charles* (Čarls Samner; 1811 - 1874) — američki političar; jedan od vođa levog krila Republikanske partije; 1851. senator, predsednik komisije Senata za spoljne poslove (1861 - 1871); istupao je za revolucionarne metode u borbi protiv robovlasnika Juga, posle pobeđe Severnih država u građanskom ratu zalagao se za politička prava Crnaca. 287 357
- Széczen, Antal, Graf* (Antal Sečen, grof; 1819 - 1896) — mađarski državnik; konzervativac; za vreme revolucije 1848/49 u Mađarskoj pomagao je austrijsku reakciju; aktivno je učestvovao u izradi Oktobarske diplome (1860). 134
- Szemere, Bertalan* (Bertalan Semere; 1812 - 1869) — mađarski političar i publicista; učesnik revolucije u Mađarskoj (1848/49), 1848. ministar unutrašnjih poslova i 1849. šef revolucionarne vlade; posle poraza revolucije emigrirao. 134
- Tamisier, François-Laurent-Alphonse* (Fransoa-Loran-Alfons Tamisie; 1809 - 1880) — francuski oficir i političar, pronalazač u oblasti oružane tehnike. 108
- Tatschky* (Tački) — član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Komiteta za pomoć poljskim ustanicima. 422
- Taylor, Tom* (Tom Tejlor; 1817 - 1880) — engleski dramatičar i novinar; saradnik većeg broja periodičnih publikacija, urednik satiričnog časopisa «Punch» (1874 - 1880). 30
- Temple, Sir William* (ser Viljem Templ; 1628 - 1699) — engleski diplomata i političar, najbliži savetnik Williama III Oranskog. 274 304
- Thiers, Louis-Adolphe* (Luj-Adolf Tjer; 1797 - 1877) — francuski istoričar i državnik; orleanist; predsednik vlade (1836. i 1840), predsednik Republike (1871 - 1873), dželat Pariske komune. 246 433
- Thouvenel, Édouard-Antoine* (Eduar-Antoan Tuvenel; 1818 - 1866) — francuski diplomata; ambasador u Carigradu (1855 - 1860), ministar spoljnih poslova (1860 - 1862). 237 240 246 333 374
- Thouvenin, Louis-Étienne* (Luj-Etjen Tuvenen; 1791 - 1882) — francuski oficir i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 106 - 108 123
- Timmerhans, Charles-Frederic-Théodore* (Šarl-Frederik-Teodor Timerhans; 1800 - 1865) — belgijski oficir i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 111
- Toombs, Robert Augustus* (Robert Ogas-tes Tumbs; 1810 - 1885) — američki političar; pristalica Demokratske partije; državni sekretar južne Konfederacije (1861), za vreme građanskog rata general u vojsci Južnih država. 194 215
- Totti* (Toti) — bonapartistički policijski agent, poreklom Korzikanac. 16 - 18 92
- Toups* (Toups) — član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Komiteta za pomoć poljskim ustanicima. 422
- Tremenheere, Hugh Seymour* (Hju Simor Trimenher; 1804 - 1893) — engleski činovnik i publicista; nekoliko puta član vladine komisije za ispitivanje uslova rada radnika. 404
- Turgot, Anne-Robert-Jacques, baron de l'Aulne* (An-Rober-Žak Tirgo, baron de l'Oln; 1727 - 1781) — francuski ekonomista, najpoznatiji pred-

- stavnik škole fiziokrata; generalni kontrolor finansija (1774 - 1776). 247
- Turner, James Aspinall* (Džems Espinol Turner; 1797 - 1867) — engleski fabrikant i političar; torijevac, šezdesetih godina bio je blizak liberalima; član mančesterske trgovinske komore; član parlamenta. 262 320
- Türr, Istvan* (Ištvan Tir; 1825 - 1908) — mađarski oficir; učesnik revolucije 1848/49. u Italiji i Nemačkoj; učestvovao je u krimskom ratu na strani savezničkih trupa; 1860. učestvovao je u Garibaldijevom revolucionarnom pohodu u južnoj Italiji, od 1861. general u italijanskoj vojsci. 66 93
- Urquhart, David* (Dejvid Juket; 1805 - 1877) — britanski diplomata, reakcionarni publicista i političar; turkofil; član parlamenta (1847 - 1852); izdavač lista «The Free Press» (1855 - 1865). 278
- Vaillant, Jean-Baptiste-Philibert, comte* (Žan-Batist-Filiber Vejan, grof; 1790 - 1872) — maršal Francuske; bonapartist; ministar rata (1854 - 1859), ministar carskog dvora (1860 - 1870). 247
- Vallandigham, Clemaent Laird* (Klement Leed Velendingem; 1820 - 1871) — američki političar; jedan od vođa Demokratske partije Severnih država; član Kongresa (1858 - 1863); organizovao je na Severu niz zavera u korist robovlasnika Juga. 412 413
- Van Dorn, Earl* (Erl Van Dorn; 1820 - 1863) — američki general; 1862. komandant trupa Južnih država u Misisipiju. 409
- Vattel, Emer von* (Emer fon Vatel; 1714 - 1767) — švajcarski pravnik, diplomata u saksonskoj službi; stručnjak za pitanja narodnog prava. 278
- Vay, Miklos, Baron* (Mikloš Vaj, baron; 1802 - 1894) — mađarski državnik; konzervativac; 1848. vladin inspektor u Transilvaniji, 1860/61. dvorski kancelar, sprovodio je politiku kompromisa sa austrijskom monarhijom. 134
- Veillard* (Vejar) — francuski trgovac, bankrotirao 1862. 403
- Véron, Louis-Désiré* (Luj-Dezire Veron; 1798 - 1867) — francuski novinar i političar; do 1848. orleanist, zatim bonapartist; vlasnik i izdavač lista «Le Constitutionnel» (1844 - 1852). 246
- Viale* (Viale) — napuljski general; 1860. borio se u južnoj Italiji protiv Garibaldijevih revolucionarnih odreda. 67 70 71
- Victoria* (Viktoria; 1819 - 1901) — kraljica Velike Britanije i Irske (1837 - 1901). 260 275 - 278 302 326 329 363
- Vittorio Emanuele II* (Viktor Emanuele II; 1820 - 1878) — savojski vojvoda, kralj Sardinije (1848 - 1861), kralj Italije (1861 - 1878). 16 - 18 65 91 233
- Vojvoda od Orleana* — vidi *Ferdinand, duc d'Orléans*
- Waldensee, Friedrich Gustav, Graf von* (Fridrih Gustav Valderze, grof; 1795 - 1864) — pruski general i pisac vojnih dela; ministar rata (1854 - 1858). 176 - 178 181 - 183 185
- Walewski, Alexandre-Florian-Joseph Colonna, comte de* (Aleksandr-Florian-Žozef Kolona, grof Valevski; 1810 - 1868) — francuski diplomata i državnik, sin Napoleóna I i poljske grofice Walewske; učesnik u poljskom ustanku 1830/31, posle propasti ustanka emigrirao je u Francusku; ministar spoljnih poslova (1855 - 1860), državni ministar (1860 - 1863). 246
- Walker, John* (Džon Volker; 1732 - 1807) — engleski filolog, pisac većeg broja dela o fonetici i gramatici. 277

- Walker, Leroy Pope* (Leroj Poup Volker; 1817 - 1884) — američki političar; pristalica Demokratske partije Južnih država; ministar rata južne Konfederacije (1861). 210
- Walker, Timothy* (Timoti Volker; oko 1802 - 1856) — američki pravnik; pisac radova o pravnim pitanjima. 276
- Walsh, John Bem, Lord Ormathwaite* (Džon Bem Volš, lord Ometveit; 1798 - 1881) — engleski političar; torijevac; član parlamenta. 363
- Washington, George* (Džordž Vašington; 1732 - 1799) — američki državnik, vrhovni komandant severnoameričke vojske u američko-engleskom ratu (1775 - 1783); prvi predsjednik SAD (1789 - 1797). 190 211 272 317 401
- Webster, Daniel* (Danjel Vebster; 1782 - 1852) — američki državnik, jedan od vođa partije američkih vigo vaca; državni sekretar (1841 - 1843. i 1850 - 1852). 281 318
- Wellington, Arthur Wellesley, Duke of* (Artur Velzli, vojvoda Velington; 1769 - 1852) — britanski vojskovođa i državnik; torijevac; 1808 - 1814. i 1815. komandant engleskih trupa u ratovima protiv Napoleona I; komandant artiljerijskih trupa (1818 - 1827), vrhovni komandant vojske (1827/1828, 1842 - 1852), predsjednik vlade (1828 - 1830), ministar spoljnih poslova (1834/1835). 157 158 425 448 454
- Wetherall, Sir George Augustus* (ser Džordž Ogastes Vederel; 1788 - 1868) — engleski general; komandant trupa severnoengleskog vojnog okruga (1860 - 1865). 56
- Weydemeyer, Joseph* (Jozef Vajdemeyer; 1818 - 1866) — član Saveza komunista, učesnik u revoluciji 1848/49. u Nemačkoj; za vreme građanskog rata u SAD pukovnik u vojsci Severnih država; položio je osnove za širenje marksizma u SAD; Marxov i Engelsov lični prijatelj. 407
- Wheaton, Henry* (Henri Viten; 1785 - 1848) — američki pravnik i diplomata; autor spisa o narodnom pravu. 276 277
- White, James* (Džems Vajt) — engleski liberalni parlamentarac; učesnik na mitingu u Brajtonu protiv intervencije Engleske u SAD (decembar 1861). 299 300
- Whitney, Eli* (Ilai Vitni; 1765 - 1825) — Amerikanac, pronalazač mašine za čišćenje pamuka. 225
- Whitworth, Sir Joseph* (ser Džozef Witvort; 1803 - 1887) — engleski fabrikant i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 119 - 125 164 - 168 385 427 - 429
- Whymne* (Vajni) — učesnik na londonskom radničkom mitingu protiv intervencije Engleske u SAD (januar 1862). 316
- Wilberforce, William* (Viljem Vilberfors; 1759 - 1833) — političar i buržoaski filantrop; član parlamenta; vodio je borbu u engleskim kolonijama protiv trgovine robljem i protiv ropstva. 318
- Wild* (Vild) — švajcarski oficir i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 104
- Wilhelm I* (Vilhelm I; 1797 - 1888) — pruski princ, princ-regent (1858 - 1861), kralj Pruske (1861 - 1888) i nemački car (1871 - 1888). 24 25 91 99 - 101 136 137 205
- Wilkes, Charles* (Čarls Vilks; 1798 - 1877) — američki mornarički oficir i istraživač; učestvovao je u američkom građanskom ratu na strani Severnih država, kapetan ratnog broda "San Jacinto". 260 261 266 272 277 280 302 - 305 312
- Wilkes, John* (Džon Vilks; 1727 - 1797) — engleski publicista i političar; buržoaski radikal; član parlamenta; autor polemičkih spisa protiv apsolutističkog režima Georga III. 272

Wilkinson (Vilkinsn) — engleski fabrikant oružjem i pronalazač u oblasti oružane tehnike (sredina 19. veka). 112

Williams (Viljems) — engleski mornarički oficir, 1861. u službi na brodu »Trent«. 260 261 264

Wilson, James (Džems Vilson; 1805 - 1860) — engleski političar i ekonomista; pristalica slobodne trgovine, osnivač i urednik lista »The Economist«; član parlamenta, ministar finansija (1853 - 1858), ministar finansija za Indiju (1859/1860). 4 46 72 321

Wolff (Volf) — član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Komiteta za pomoć poljskim ustanicama. 422

Wood (Vud) — engleski radnik, učesnik na mitingu u Brajtonu protiv intervencije Engleske u SAD (decembar 1861). 299

Wood, Sir Charles, od 1866. *Viscount Halifax of Monk Bretton* (ser Čarls Vud, vikont Halifaks ov Mank Bretten; 1800 - 1885) — britanski državnik; vigovac; ministar za Indiju (1859 - 1866), lord-čuvar pečata (1870 - 1874). 38 46 47

Wood, Fernando (Fernando Vud; 1812 - 1881) — američki političar, jedan od vođa Demokratske partije Severnih država; predsednik opštine Njujork (1854 - 1858, 1860 - 1863); za vreme američkog građanskog rata zalagao se za kompromis sa robovlasnicima Juga. 286 412

Wool, John Ellis (Džon Elis Vul; 1784 - 1869) — američki general; za vreme američkog građanskog rata komandant trupa Severnih država u Virdžiniji (avgust 1861. do maja 1862). 284

Wyke, Charles Lennox (Čarls Leneks Vik; 1815 - 1897) — britanski diplomata; poslanik (1860/1861) i izvanredni izaslanik u Meksiku (1862 - 1863). 333

Yancey, William Lowndes (Viljem Lundz Jensi; 1814 - 1863) — američki političar; pristalica Demokratske partije Juga; 1861 - 1862. predstavnik južne Konfederacije u Londonu. 259 267 295 303 317 339 340

Yates (Jeits) — učesnik na londonskom radničkom mitingu protiv intervencije Engleske u SAD (januar 1862). 316

Zedlitz-Neukirch, Konstantin, Freiherr von (Konstantin Cedlic-Nojkirch, baron; rođ. 1813) — pruski činovnik, predsednik policije u Berlinu. 459 460 463 470

Zollicoffer, Felix Kirk (Feliiks Kirk Zolikofer; 1812 - 1862) — američki novinar; 1861/1862. za vreme američkog građanskog rata komandant trupa Južnih država u Kentakiju. 344

Zuloaga, Felix (Feliiks Suloaga; 1814 - 1876) — meksikanski general; jedan od vođa konzervativne partije i vođa kontrarevolucionarnog ustanka protiv vlade liberala; šef ustaničke vlade (1858/1859). 351 352

Ahil — prema starogrčkom predanju o trojanskom ratu najhrabriji grčki junak; jedna od glavnih ličnosti Homerove »Ilijade«; Ahil je umro pogoden strelom u petu, koja mu je bila jedino ranjivo mesto na telu. 348 377

Aladin — ličnost iz arabijskih bajki »Hiljadu i jedna noć«, posedovao je čudotvornu lampu. 61

Don Žuan — ličnost iz Mozartove opere »Don Žuan«. 218

Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela

Ahil — prema starogrčkom predanju o trojanskom ratu najhrabriji grčki junak; jedna od glavnih ličnosti Homerove »Ilijade«; Ahil je umro pogoden strelom u petu, koja mu je bila jedino ranjivo mesto na telu. 348 377

Aladin — ličnost iz arabijskih bajki »Hiljadu i jedna noć«, posedovao je čudotvornu lampu. 61

Don Žuan — ličnost iz Mozartove opere »Don Žuan«. 218

- Edip* — glavna ličnost Sofoklove tragedije »Kralj Edip«; počinio je zločin koji mu je sudbina unapred odredila. 246
- Dženkins* — poslovična ličnost ulizice i laskavca. 283 295
- Džon Bul* — šaljivo ime za engleski narod uopšte, čijim se tvorcem smatraju Johnathan Swift (1667 - 1745) ili John Arbuthnot (1666 - 1735). 32 202 242 303 - 305 323 403
- Jupiter* — vrhovni rimski bog, odgovara grčkom bogu Zevsu. 273 313 441
- Kasandra* — ličnost proročice iz grčke mitologije. 64 398
- Leporelo* — ličnost iz Mozartove opere »Don Žuan«, Don Žuanov sluga. 218
- Levijatan* — mitološko morsko čudovište iz Starog zaveta. 248
- Mefisto* — ličnost iz Goetheovog »Fausta«. 363
- Poza, markiz* — ličnost iz Schillerove drame »Don Karlos«; plemeniti i slobodoljubivi dvorjanin koji je pokušao da utiče na kralja-despota. 247
- Rodomonte* — ličnost hvalisavog junaka iz Ariostove poeme »L'Orlando Furioso«. 283
- Tirezija* — vidoviti slepac iz Sofoklove tragedije »Kralj Edip«. 246
- Toma* — ličnost iz Novog zaveta; učenik Hristov, koji nije verovao u njegovo vaskrsenje; po njemu je nastalo poslovično ime »neverni Toma«. 354
- Ugolino* — ličnost iz Danteove »Božanstvene komedije«; zajedno sa decom i unucima biskup od Pize ga je stavio u tamnicu i osudio na gladovanje; pokušavajući da se spase od gladi, jeo je leševe svoje dece. 396
- Zevs* — vidi *Jupiter*

Registar pojmova

Američki građanski rat

- i secesionistički pokret 190 195
210 222 223
- secesionizam kao uzrok rata 210
- izgledi za partizanski način vođenja rata 360 361 406
- kao borba dva društvena sistema 223
- kao rat između protekcionizma i slobodne trgovine 195 209
- kao rat za proširenje i očuvanje ropstva 222
- kao rat za ukidanje ropstva 222
- princip američkog građanskog rata 211
- tok rata i značajnije bitke 340 - 350
359 400 406
- Frémontovo smenjivanje kao ključna tačka u razvoju rata 251
- neaktivnost severnjačkih oficira kao razlog za neodlučno vođenje rata 336 337 415
- pad Nju Orleansa kao prekretnica u toku rata 353 354 358
- u analima istorije ratova 342
- vidi i *Sjedinjene Američke Države*

Artiljerija

- artiljerijska nauka 97
- podela artiljerije 95
- opsadna artiljerija 95 96
- poljska artiljerija 95 96

Austrija

- austrijska monarhija 133
- i razne nacionalnosti 133 134
- finansije Austrije 49
- nacrt austrijskog ustava 99
- i ustavi njenih pokrajina 99
- položaj Austrije u Evropi 48
- revolucija u Austriji 132 135
- i Mađarska 132 133

Bitka

- ishod bitke 142 147 148
- i veština uključivanja glavnine trupa u borbu 142

- značaj moralnog faktora u bici 142 - 148
- značaj strelaca u bici 144

Cene

- žita 60
- na svetskom tržištu 60

Danski rat

- jačina austrijskih trupa u ratu 424
- jačina danskih trupa u ratu 423 425
- pruske snage u ratu 424

Državni dug

- kao hipoteka koja opterećuje privredu celog naroda 44

Engleska

- degradacija parlamentarizma u Engleskoj 38
- dohodak Engleske 39
- i rashodi 39
- engleska aristokratija 200 201 370
- njen monopolski položaj u spoljnoj politici Engleske 200 201
- njen položaj u modernom građanskom društvu 370
- Engleska banka 126
- i uvoz žita 126
- engleski fabrički sistem 8
- i najamnine radnika 9 10
- i razvoj kooperativnih društava 10 - 12
- i sistem šegrtovanja 8 9
- i skraćenje radnog vremena 9
- i traženja radne snage tokom istorije engleske industrije 8 9
- englesko fabričko zakonodavstvo 13
- i broj nesrećnih slučajeva 12 13
- i zaštita na radu 13 14
- engleska industrija 7 8 199
- i američka kriza 199 225

- i kooperativna društva kao nov sistem svojine na fabrikama 10
 - pamučna industrija* 226 281; i američki građanski rat 286 287 319 320 339 340; i cene pamuka na svetskom tržištu 227; i trgovina robovima 318
 - pamuk kao oslonac engleske industrije 199
 - englesko javno mnjenje o američkom građanskom ratu 299 - 301
 - englesko pomorsko pravo 258 260 264 275 305 314 327
 - i američka Deklaracija o pomorskom pravu 291 292
 - i pojam kontrabande 258 264 265 276 292
 - i slučaj broda »Trent« 258 260 261 263 265 266 280 294 299 301
 - engleska trgovina 3 - 6 25 72 - 75 298
 - i američka kriza 197 198 225 228
 - i australijsko tržište 74
 - i hiperprodukcija 327
 - i indijska trgovina 4 72 73 198 199
 - i izvoz i vrednost izvoza na razna tržišta 3 - 5 25 26 72 228 229 234
 - i politička i ekonomska situacija u Evropi 4 6 74
 - trgovina pamukom 197 198
 - engleska železnica 309
 - kao značajna grana nacionalnog bogatstva 309
 - statistički podaci o engleskim železnicama 309 - 311
 - klasne razlike u Engleskoj 323
 - kriza u Engleskoj 225
 - plan nacionalne odbrane Engleske 19 20 22 27
 - i jačina britanskih suvozemnih snaga 27 427
 - utvrđenja kao sredstvo nacionalne odbrane 19 21
 - vidi i *Engleski dobrovoljci*, *Radnička klasa*, *engleska*, *Vojska*, *engleska*
- Engleski dobrovoljci*
- četna obuka engleskih dobrovoljaca 55 56 152 154 158 - 163 255 385
 - i elementarna taktika 57 387
 - i vežbe puškom 161
 - značaj četne i bataljonske obuke 160
 - dobrovoljačka armija 54 128 160 169 171 186 - 188 255 270
 - brojno stanje 54 170
 - organizacija 54 152 385
 - dobrovoljačka artiljerija 95 98 128 271
 - delokrug rada 95 97
 - ratne vežbe 156 - 158
 - sistem obuke 95 97
 - dobrovoljačka inženjerija 128 - 130
 - obuka inženjera 129 130
 - dobrovoljački oficiri 58 171 253 - 255
 - kao slaba tačka engleskog dobrovoljačkog sistema 254 255 389
 - dobrovoljački pokret 172
 - kao eksperiment 172
 - odnos regularne vojske prema ovom pokretu 151 385
 - stav vlade prema ovom pokretu 173 174
 - i glavna komanda 155
 - i ministarstvo rata 173 271
 - smotre dobrovoljaca 186 386 - 389
 - uniforma engleskih dobrovoljaca 55
- Francuska*
- dohodak Francuske 39
 - i rashodi 39
 - ekonomska kriza u Francuskoj 233
 - francuski finansijski sistem 249
 - i francuske finansije (1860) 46 248 - 250
 - i kreditni sistem 249
 - vidi *Vojska*, *francuska*
- Intervencija u Meksiku*
- englesko javno mnjenje o intervenciji 241
 - i američki građanski rat 239 240
 - i engleska diplomatija 330 331
 - i Louis Bonaparta 236 351 352
 - razlozi za intervenciju 243
 - ugovor o zajedničkoj intervenciji između Engleske, Francuske i Španije 237 240 242
 - zadatak i ciljevi intervencije 237 238 241 283
 - uspostavljanje anarhije u Meksiku kao neposredni rezultat intervencije 239 244 245 333

Italija

- Garibaldijev pokret za ujedinjenje Italije 41 42 65 67 72
- Garibaldijeve snage 42 43
- i englesko javno mnjenje 391 - 393 397
- i vojne snage Napulja 43 71
- revolucionarni rat u Italiji 91 92
- i mešanje stranih sila 92
- ustanak za oslobođenje južne Italije 66 - 68 69 - 71 392
- i revolucionarna partija 66

Izolučena puška

- Delvigne-ova izolučena puška 105 - 107
- nedostaci 105
- preimućstva 106
- Enfilidska puška 111 112 121 165 167 168
- i promene kalibra pušaka 111 165 168
- kao obrazac puške sa zrnima koja se šire 111 112
- i razni sistemi zrna 112 - 114 118
- istorija izolučene puške 102 - 125
- izolučena puška sa ovalnom šupljinom 104
- lankasterska puška 164 166 167
- odlike ove puške 164 167
- Miniéova puška 108 109
- i Miniéovo zrno 108
- načela Miniéovog sistema 110
- u evropskim vojskama 109
- puška igljenjača 118
- i promene u taktici 118 119
- puška ostraguša 115 - 117
- sistemi oružja u savremenom naoružanju 116 117 123 124
- švajcarska streljačka puška 104 121
- i američki princip malog kalibra 104 105
- Thouveninova izolučena puška 107
- nedostaci ove puške 107
- Whitworthova puška 119 - 122 164 167
- i Whitworthovo zrno 120 122 125
- kao podređena vrsta Miniéove puške 121
- Wildova izolučena puška 104
- usavršavanje izolučene puške 103 104
- i ratovi 103
- zakoni tačnog gađanja izolučenom puškom 164 - 166

Kina

- nepokretljivost u socijalnoj bazi Kine 367
- pokret za rušenje inostrane dinastije 367
- neposredni povodi za stvaranje ovog pokreta 367
- tajpinzi kao nosioci pokreta 367 368
- taktika tajpinga 368

Krimski rat

- bitka na Almi 433
- brojno stanje francuskih trupa u ovoj bici 436 437
- brojno stanje ruskih trupa 434
- jačina engleskih trupa 434 438 - 443
- taktički značaj ove bitke 433
- tok bitke 436 - 443
- značaj artiljerije u ovoj bici 434 435

Madarska

- i Austrijska carevina 132
- mogućnost ustanka u Madarskoj 133 135

Međunarodno pravo

- i američka Deklaracija o pomorskom pravu 291 292
- i englesko pomorsko pravo 291 292
- kao filantropska fraza 291
- osnove međunarodnog prava 277 278

Monopol

- američkog pamuka 226
- i napredak engleske pamučne industrije 226
- engleske pamučne industrije na svetskom tržištu 225
- kao istorijski monopol 225

Nemačka

- emancipacija Nemačke od ruske dominacije 421
- i nemačka buržoazija 421
- i poljsko pitanje 421
- i slabljenje Austrije 90
- nemačka revolucija 90
- i habzburška imperija 90
- pitanje ujedinjenja Nemačke 88
- političke prilike u Nemačkoj 88

Pruska

- problem pruskog državljanstva 459 - 462 464 465
- i zakon od 31. 12. 1842. i kraljevska amnestija za političke emigrante 460 462
- pruska vojska 101 176
- revolucionisanje pruskog vojnog sistema 176

Radnička klasa

- engleska radnička klasa 315 394 395
- beda radničke klase u Engleskoj 315 394 - 396 398 399
- i englesko zakonodavstvo o sirotinji 394 398
- i fabrička aristokratija 395
- i zemljoposjednička aristokratija 395
- i skraćanje radnog vremena kao posledica blokade robovlasničkih država Amerike 315 394 395
- kao preovlađujući deo društva 315
- karakteristike politike radničke klase 316
- stav engleske radničke klase prema američkom građanskom ratu 302 303 306 315 316 422
- nemačka radnička klasa 421
- i poljsko pitanje 421 422

Rusija

- finansije Rusije 61 89
- i istočno pitanje 62 - 64
- i položaj hrišćanskog stanovništva u Turskoj 62 - 64
- problem ukidanja kmetstva u Rusiji 61 89
- i carsko samodržavlje 89
- i plemstvo 89
- i samoupravljanje seoskih kmet-skih zajednica 89
- položaj ruske vojske 61
- rusko plemstvo 89
- i politička vlast 89
- socijalne borbe u Rusiji 88 89
- spoljna politika Rusije 89 90

Sardinija

- izvoz Sardinije 45
- prihodi i rashodi 45
- i zajam za pokriće deficita 45 46

Sjedinjene Američke Države

- abolicionizam u SAD 382 416
- anglo-američki ugovor o suzbijanju

trgovine robljem 356 357

glavne tačke ugovora 356 357

kao rezultat američkog građanskog rata 357

- Demokratska partija SAD 412
- i predsednički izbori 412
- dobrovoljački sistem SAD 259 268
- organizacija vojske 253 270 344
- regrutovanje 343 408
- stanje američke dobrovoljačke vojske 271
- kriza u SAD 376
- politički razlozi krize 377 378
- vojni razlozi 376 377
- Lincolnova proklamacija o ukidanju ropstva 401
- kao najznačajniji akt u istoriji SAD 401
- ograničavanje institucije ropstva 193 194 224
- i neki ekonomski zakoni 194 215
- i raspad Unije 193 224
- kao uzrok američkog građanskog rata 287
- poljoprivreda SAD 211
- i rad robova 211 - 214
- raspad južne Konfederacije 409 - 411
- Republikanska partija SAD 214 412
- i freesoil-zakoni 214
- i ukidanje ropstva 413 414
- program Partije 214
- robovlasništvo u SAD 191 192 211 284
- elementi ropstva 285
- geografske granice ropstva i Misurski kompromis 211 212 224 348
- i intenzivne poljoprivredne kulture 214
- i Zakon Kansas-Nebraska 191 212
- napredak robovlasništva kao korak ka njegovom ukidanju 191 194
- odnos između robova i slobodnih ljudi u državama Juga 219 - 222
- robovlasništvo u pograničnim državama 218 407
- sastav Kongresa i predstavničkog tela 215
- secesionistički pokret u SAD 135 223 286 337 342
- i kongres u Montgomeriju 222 223
- i pobjeda republikanaca na predsedničkim izborima 211 215

- unutrašnja i spoljna politika SAD 213
i interesi robovlasnika 213 216 217
i ponovno otvaranje tržišta robova 213
- Ustav SAD 212
i ropstvo 212
- Zakon Kanzas-Nebraska 212
i princip suvereniteta naseljenika 213 214 216
i ukidanje geografske granice ropstva 212 - 214
- vidi i *Američki gradanski rat*

Taktika, vojna

- promene u taktici 103
i američki i francuski revolucionarni ratovi 103
i pronalasci novog oružja 103
rasuti stroj kao jedna od najznačajnijih promena u taktici 103

Trgovina

- moderna istorija trgovine 234
i uzajamna ekonomska zavisnost evropskih država 234 235

Vojska

- engleska vojska 28 444
brojno stanje 28 29 426 427
glavne karakteristike engleske armije 454 455
jačina engleske flote 427
kažnjavanje u engleskoj vojsci 455 456
način borbe engleske vojske 444
oficirski kadar engleske vojske 446; kao ekskluzivni kor 447 448; kupovanje oficirskih položaja 448 449; napredovanje oficira 448; obrazovanje oficira 446 450; prava oficira 447
organizacija engleske vojske 444
pešadija 444 445; jačina pešadije 429 446; kao glavna snaga engleske armije 444; organizacija pešadije 444 445
položaj engleske armije u državi tokom istorije 444
telesne osobine engleskog vojnika 451 452

vojni rok u engleskoj vojsci 452
vrbovanje kao isključivi način popunjavanja vojske 450 456; služba vrbovanja 450 - 453

- francuska vojska 138
brojno stanje u ratu i miru 138 139
francuska laka pešadija 76 - 87; brojno stanje 79; francuski lovac kao model za celokupnu evropsku laku pešadiju 76 81 82; gimnastičke vežbe kao glavno zanimanje francuskih vojnika 83 84 86; moderan sistem čarkanja u francuskoj vojsci 84 - 86; naoružanje lake pešadije 76 77 86; obuka strelaca 85; organizacija lake pešadije 77 78; pravila za strojevu i borbenu obuku 80 - 82; streljački stroj kao razvijena borbena linija francuske lake pešadije 85; telesne osobine pripadnika francuske pešadije 79; uključivanje urođničkih jedinica u francusku pešadiju 78; uniforma francuske pešadije 86
individualne sposobnosti francuskog vojnika 176 177
izbor i unapređenje oficira 178 - 180
opšti karakter francuske vojske 176 177
organizacija francuske vojske 140 141
principi borbe francuske vojske 183 - 185
regrutovanje 139 140 178
rezerva u francuskoj vojsci 140; uvođenje modifikovanog pruskog sistema rezerve u francusku vojsku 140
sistem zamenitstva u francuskoj vojsci 178
strojeva obuka u francuskoj vojsci 181 182
- pruska vojska 101 176
revolucionisanje pruskog vojnog sistema 176
- ruska vojska 61
položaj ruske vojske u državnom sistemu 61

Sadržaj

	Strana
<i>Predgovor</i>	VII
Karl Marx, Britanska trgovina	3
Karl Marx, Stanje britanske fabričke industrije	
I	7
II	12
Karl Marx, Zanimljive novosti sa Sicilije — Garibaldijeva svađa sa La Farinom — Jedno Garibaldijevo pismo..	16
Friedrich Engels, Britanska odbrana	19
Karl Marx, Nemiri u Siriji — Zasedanje engleskog Parlamenta — Stanje britanske trgovine	23
Friedrich Engels, Mogu li Francuzi zauzeti London?	27
Karl Marx, Rusko-francuski savez	32
Karl Marx, Porez na hartiju — Carevo pismo	37
Friedrich Engels, Garibaldijev pokret	41
Karl Marx, Novi sardinski zajam — Predstojeći francuski i indijski zajmovi	44
Friedrich Engels, Austrijski bolesnik	48
Karl Marx, Žetva u Evropi	51
Friedrich Engels, Smotra engleskih dobrovoljačkih strelaca ..	54
Karl Marx, Cene žita — Evropske finansije i pripreme za rat — Istočno pitanje	60
Friedrich Engels, Garibaldijevo napredovanje	65
Friedrich Engels, Garibaldi u Kalabriji	69
Karl Marx, Britanska trgovina	72
Friedrich Engels, Francuska laka pešadija	76
I	76
II	79
III	82

	Strana
Karl Marx, Rusija se služi Austrijom — Susret u Varšavi ..	88
Karl Marx, Stanje u Pruskoj — Pruska, Francuska i Italija	91
Friedrich Engels, Dobrovoljačka artiljerija	95
Karl Marx, Ratne pripreme u Pruskoj	99
Friedrich Engels, Istorija izolucene puške	102
I	102
II	105
III	108
IV	110
V	112
VI	115
VII	119
VIII	123
Karl Marx, Napregnutost novčanog tržišta	126
Friedrich Engels, Dobrovoljačka inženjerija	128
Friedrich Engels, Razvoj revolucije u Austriji	132
Friedrich Engels, Pokret u Nemačkoj	135
Friedrich Engels, Jačina francuske vojske	138
Friedrich Engels, Maršal Bugeaud o moralnom faktoru u borbi	142
Friedrich Engels, Uz posebno izdanje zbornika »Članci za dobrovoljce«	149
Friedrich Engels, Dobrovoljački generali	150
Friedrich Engels, Brajton i Vimblon	154
Friedrich Engels, Četna obuka	160
Friedrich Engels, Izolucene puške i gađenje iz njih — Lankasterska i enfildska izolucena puška	164
Friedrich Engels, Olderšot i dobrovoljci	169
Friedrich Engels, Ministarstvo rata i dobrovoljci	173
Friedrich Engels, Waldersee o francuskoj vojsci	176
Friedrich Engels, Vojnička kritika smotre trupa u Njotonu ..	186
Karl Marx, Američko pitanje u Engleskoj	189
Karl Marx, Britanska trgovina pamukom	197
Karl Marx, Londonski »The Times« i lord Palmerston	200
Karl Marx, Londonski »The Times« o orleanskim prinčevi- ma u Americi	205
Karl Marx, Severnoamerički gradanski rat	209

	Strana
Karl Marx, Gradanski rat u Sjedinjenim Državama	218
Karl Marx, Kriza u Engleskoj	225
Karl Marx, Britanska trgovina	228
Karl Marx, Glose o narodnoj privredi	233
Karl Marx, Intervencija u Meksiku	236
Karl Marx, Intervencija u Meksiku	240
Karl Marx, Gospodin Fould	246
Karl Marx, Finansijska situacija u Francuskoj	248
Karl Marx, Frémont-ovo smenjivanje	251
Friedrich Engels, Dobrovoljački oficiri	253
Karl Marx, Slučaj »Trenta«	257
Karl Marx, Englesko-američki spor	260
Karl Marx, Najnovije vesti i njihovo dejstvo u Londonu	263
Friedrich Engels, Pouke iz građanskog rata u Americi	268
Karl Marx, Glavni učesnici u drami »Trent«	272
Karl Marx, Spor oko afere »Trent«	275
Karl Marx, Porast simpatija u Engleskoj	280
Karl Marx, Problem ropstva u krizi	284
Karl Marx, Vesti iz Amerike	286
Karl Marx, Klevetnički proces	288
Karl Marx, Vašingtonski kabinet i zapadne sile	291
Karl Marx, Mišljenje listova i mišljenje naroda	294
Karl Marx, Francuska podvala sa vestima — Ekonomske posledice rata	297
Karl Marx, Miting prijateljstva prema Americi	299
Karl Marx, Javno mnjenje u Engleskoj	302
Karl Marx, Povodom priče o zadržanoj Sewardovoj depeši ..	307
Karl Marx, Statistička razmatranja o železnici	309
Karl Marx, Državni udar lorda Johna Russella	312
Karl Marx, Jedan londonski radnički miting	315
Karl Marx, Raspoloženje protiv intervencije	318
Karl Marx, O krizi pamuka	320
Karl Marx, Engleska posla	323
Karl Marx, Parlamentarna debata o prestonoj besedi	326
Karl Marx, Meksikanska zbrka	330
Karl Marx, Američki problemi	335
Karl Marx, Prijatelji secesionista u Donjem domu — Priznanje američke blokade	339

	Strana
Karl Marx / Friedrich Engels, Gradanski rat u Americi	342
Karl Marx, Međunarodna afera Mirés	351
Karl Marx, Engleska štampa i pad Nju Orleansa	353
Karl Marx, Ugovor protiv trgovine robljem	356
Karl Marx / Friedrich Engels, Situacija na američkom ratištu	358
Karl Marx, Engleska humanost i Amerika	362
Friedrich Engels, Američki gradanski rat i oklopnjače i razarači	365
Karl Marx, Kinesko pitanje	367
Karl Marx, Skandal	370
Karl Marx, Sprečena debata o Meksiku i savez sa Francuskom	373
Karl Marx, O kritici stanja u Americi	376
Karl Marx, Russellov protest protiv američke grubosti — Skupoća žita — O situaciji u Italiji	379
Karl Marx, Abolicionistički istupi u Americi	382
Friedrich Engels, Engleska dobrovoljačka inspekcija	385
Karl Marx, Miting za Garibaldiya	391
Karl Marx, Beda među radništvom u Engleskoj	394
Karl Marx, Miting za Garibaldiya — Bezizlazni položaj radnika pamučne industrije	397
Karl Marx, O događajima u Severnoj Americi	400
Karl Marx, Fabrikacija hleba	403
Karl Marx, O situaciji u Severnoj Americi	406
Karl Marx, Simptomi raspadanja u Južnoj konfederaciji	409
Karl Marx, Izborni rezultati u severnim državama	412
Karl Marx, McClellanovo smenjivanje	414
Karl Marx, Engleska neutralnost — O situaciji u južnim državama	417
Karl Marx, Pismo uredništva lista »Berliner Reform«	420
Karl Marx, Proglas Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu o Poljskoj	421
Friedrich Engels, Snaga armija u Šlezvigu	423
Friedrich Engels, Engleska vojna snaga protiv Nemačke	426
Friedrich Engels, IZ RUKOPISNE ZAOSTAVŠTINE	431
Kinglake o bici na Almi	433
I	434

	Strana
II	436
III	438
Engleska armija	444
I	444
II	446
III	450

PRILOZI

1. Marxova molba da mu se ponovo dodeli prusko državljanstvo	459
2. Marxova izjava o pitanju da mu se ponovo dodeli prusko državljanstvo	460
3. Marxova izjava povodom odbijanja njegovog zahteva da mu se ponovo dodeli prusko državljanstvo	463
4. Odgovor na Marxov zahtev da mu se ponovo dodeli prusko državljanstvo	468
5. Marxova molba za naturalizovanje i pravo stanovanja u Berlinu	469
6. Marxovo pismo Predsedniku policije von Zedlitzu	470

NAPOMENE I REGISTRI

Napomene	475
Literatura	509
Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa (juli 1860. do septembra 1864)	517
Registar imena	532
Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela	560
Registar pojmova	562

ILUSTRACIJE

Prva stranica Engelsovog rukopisa »Engleska armija«	443-444
---	---------

K. MARX — F. ENGELS

DELA • tom 18

JUL 1860 - SEPTEMBAR 1864

•
Za štampu pripremili saradnici
Instituta za međunarodni radnički pokret:
Olga Kostrešević i Slobodanka Kovačević

•
Registar pojmova izradila *Slobodanka Kovačević*

•
Prevodioci

Ljubica Bauer - Protić prevela je priloge na str.: 3 - 40, 44 - 53,
60 - 64, 72 - 75, 88 - 94, 99 - 101, 126 - 127, 132 - 137, 142 -
- 149, 189 - 208, 228 - 232, 240 - 245, 263 - 267, 280 - 283,
302 - 306, 330 - 334, 423 - 425.

Milan Bajec: 209 - 227, 233 - 239, 246 - 252, 257 - 262, 272 - 279,
284 - 301, 307 - 329, 335 - 341, 351 - 357, 362 - 405, 409 - 422,
426 - 430, 431 - 456, 459 - 471.

Boris Vuković: 54 - 59, 76 - 87, 95 - 98, 128 - 131, 138 - 141,
150 - 159, 169 - 188, 253 - 256, 268 - 271, 406 - 408.

Milutin Šušović: 41 - 43, 65 - 71, 342 - 350, 358 - 361.

Prevod priloga na str. 102 - 125 i 160 - 168 preuzet je iz knjige
F. Engels, *Izabrana vojna dela*, II, "Vojno delo", Beograd
1960, u kojoj nisu naznačeni prevodioci.

•
Nacr za korice *Eduard Stepančić*

Grafička oprema *Borivoje Miladinović*

Tehnički urednik *Milena Mijailović*

Korektori *Nada Tomičević i Mirjana Šestija*

•
Izdavači

Izdavačko preduzeće Prosveta

Beograd, Dobračina 30

Institut za međunarodni radnički pokret

Beograd, Trg Marksa i Engelsa 11

•
Štampa

Birografika, Subotica, Trg Moše Pijade 72

•
Tiraž: 5 000 primeraka

